

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 28/1

Заснований у 2006 році
Видається два рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2016

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Боголіб Т.М., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І.В., докт. екон. наук; Калюга Є.В., докт. екон. наук; Кириленко О.П., докт. екон. наук; Кужелєв М.О., докт. екон. наук; Лисецький А.С., докт. екон. наук; Лондар С.Л., докт. екон. наук; Лук'яненко І.Г., докт. екон. наук; Мех О.А., докт. екон. наук; Навальна М.І., докт. філол. наук; Оболенська Т.Є., докт. екон. наук; Оболенський О.Ю., докт. екон. наук; Петрук О.М., докт. екон. наук; Тарангул Л.Л., докт. екон. наук; Череп А.В., докт. екон. наук; Макарчук І.М., канд. екон. наук; Паламарчук О.М., канд. екон. наук; Чабан Г.В., канд. екон. наук; Кучеренко С.Ю., канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Косєдовскі докт. екон. наук (Польща); В. Воронов докт. екон. наук (Латвія); І. Бойко докт. екон. наук (Росія); О. Ванкевич докт. екон. наук (Республіка Білорусь); О. Доріна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); А. Левітська докт. екон. наук (Республіка Молдова); Р. Нурєєв докт. екон. наук (Росія); М. Шефер докт. екон. наук (Німеччина); С. Полоник докт. екон. наук (Республіка Білорусь); М. Хітов докт. економіки (Болгарія); Т. Сорокіна докт. екон. наук (Республіка Білорусь); Т. Тетеринець канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 6 від 22 лютого 2016 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 23 лютого 2016 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 27,32.

Обл.–вид. арк. 23,30. Наклад 300 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідectво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи (реєстрація: серія KB, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія KB, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»
зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (PIHC), Всеросійський інститут наукової і технічної інформації Російської академії наук (BIHITI PAH), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus (IC), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 28/1

Основан в 2006 году
Издается два раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2016

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Боголиб Т.М., докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И.В., докт. экон. наук; Калюга Е.В., докт. экон. наук; Кириленко О.П., докт. экон. наук; Кужелев М.А., докт. экон. наук; Лисецкий А.С., докт. экон. наук; Лондар С.Л., докт. экон. наук; Лукьяненко И.Г., докт. экон. наук; Мех О.А., докт. экон. наук; Навальная М.И., докт. филол. наук; Оболенская Т.Е., докт. экон. наук; Оболенский А.Ю., докт. экон. наук; Петрук А.М., докт. экон. наук; Тарангул Л.Л., докт. экон. наук; Череп А.В., докт. экон. наук; Макачук И.Н., канд. экон. наук; Паламарчук О.Н., канд. экон. наук; Чабан Г.В., канд. экон. наук; Кучеренко С.Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), В. Воронов докт. экон. наук (Латвия), И. Бойко докт. экон. наук (Россия), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), Р. Нуреев докт. экон. наук (Россия), М. Шефер докт. экон. наук (Германия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 6 от 22 февраля 2016 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 23 февраля 2016. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 27,32.

Обл.-изд. л. 23,30. Тираж 300 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела (регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Всероссийский институт научной и технической информации Российской академии наук (ВИНИТИ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus (IC), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2015.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnyskiy State
Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post–graduate students

ISSUE 28/1

Established in 2006
Issued twice per year

Pereyaslav–Khmelnyskiy
2016

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **T.M. Bogolib**, Doctor of Economics (chief editor);

I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; **Y.V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O.P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M.O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **A.S. Lisetsky**, Doctor of Economics; **S.L. Londar**, Doctor of Economics; **I.G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O.A. Mekh**, Doctor of Economics; **M.I. Navalna**, Doctor of Philology; **T.Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O.Y. Obolenskiy**, Doctor of Economics; **O.M. Petruk**, Doctor of Economics; **L.L. Tarangul**, Doctor of Economics; **A.V. Cherep**, Doctor of Economics; **I.M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O.M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **G.V. Chaban**, Candidate of Economics, **S.Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Kosedovskiy**, Doctor of Economics (Poland); **V. Voronov**, Doctor of Economics (Latvia); **I. Boyko**, Doctor of Economics (Russia); **O. Vankevych**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **R. Nyreyev**, Doctor of Economics (Russia); **M. Shefer**, Doctor of Economics (Germany); **S. Polonyk**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets**, Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of SHEE "Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU after Grygoriy Skovoroda". Protocol No 6 dated February 22, 2016.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles "University Economic Bulletin" was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: State Higher Educational Establishment "Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU after Grygoriy Skovoroda".

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on February 23, 2016. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 27,32.

Issued sheets 23,30. 300 copies.

State Higher Educational Establishment "Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda".

08400, Kyiv Region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register (registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication "University Economic Bulletin",

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomichnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzhherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Russian Institute for Scientific and Technical Information of Russian Academy of Sciences (VINITI), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus (IC), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2015.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 371.15

ЕВОЛЮЦІЯ БІЗНЕС-ОСВІТИ В СВІТІ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ПРОГРАМ MBA В УКРАЇНІ

Баранов В.В.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти організації та удосконалення української бізнес-освіти в контексті концепції «освіта впродовж життя».

Мета роботи. Метою даної статті є з'ясувати особливості підготовки спеціалістів економічного профілю у вищих навчальних закладах США, Європейського Союзу та України, дослідити історичний розвиток MBA та виокремити найбільш цінні елементи відповідних програм підготовки.

Методи та методологія дослідження. Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять праці зарубіжних і вітчизняних учених. Застосовано історичний метод, абстрактно-логічний і системний підхід тощо.

Результати роботи. В статті досліджено еволюцію бізнес-освіти в світі на прикладі програм MBA та обґрунтовано необхідність, доцільність та перспективність більш широкого використання не лише в системі національної вищої освіти, а також в системі підвищення кваліфікації в межах підприємств, фірм, організацій різних форм власності. Розглянуто історію розвитку та становлення підготовки по програмам MBA, а також окремих найбільш авторитетних осередків світової бізнес-освіти, яка свідчить про значне відставання та недостатню увагу в Україні до такої складової вищої освіти менеджера як MBA. Як показують систематизовані дослідження, формування освітньої доктрини і стратегії підготовки фахівців у країнах ЄС та США здійснюються з обов'язковою участю роботодавців та представників бізнесу. В нашій державі не розуміння бізнесу важливості участі в освітньому процесі та в системній підготовці персоналу взагалі, та керівної складової зокрема стимулює недостатню поширеність та майже зародковий стан програм MBA в національній системі вищої освіти.

Галузь застосування результатів. Національна система вищої освіти потребує більшого розповсюдження та використання як світового досвіду MBA, так і орієнтацій на новітні освітні тенденції, зокрема «Life Long Learning». Крім цього, результати дослідження можуть бути використані як на рівні окремого підприємства, так і на рівні галузі при підготовці або підвищенні кваліфікації менеджерів, управлінців, всього керівного складу. Це дозволить не тільки підвищити ефективність системи внутрішньофірмового навчання, а й врахувати галузеві та регіональні особливості господарського функціонування.

Висновки. Досвід розвинених країн світу показує, що підготовка за програмами MBA не лише не втрачає своєї актуальності та доцільності, але й еволюціонує одночасно з все більш високими вимогами сучасної економічної системи. Поява різноманітних спеціалізацій в MBA, це так само вимога часу, як і орієнтація на освіту, або підвищення кваліфікації впродовж всього професійного життя. Національна система освіти, практика підготовки керівників самими підприємствами потребують ширшого використання інструментів підготовки які притаманні MBA.

Запропоновано вдосконалення системи внутрішньо фірмового підвищення кваліфікації шляхом поєднання підготовки по традиційним програмам MBA з концепцією «Навчання на протязі всього життя» (Life Long Learning).

Ключові слова: *бізнес-освіта, освіта впродовж життя, Master of Business Administration, бізнес-кейс, Executive MBA, Full-time MBA, GMAT, майстер ділового адміністрування.*

ЭВОЛЮЦИЯ БИЗНЕС-ОБРАЗОВАНИЯ В МИРЕ И ИНТЕГРАЦИЯ ПРОГРАММ MBA В УКРАИНЕ

Баранов В.В.

Предмет исследования. Предметом исследования являются теоретические и прикладные аспекты организации и совершенствования украинского бизнес-образования в контексте концепции «образование в течение жизни».

Цель работы. Цель статьи — выяснить особенности подготовки специалистов экономического профиля в высших учебных заведениях США, Европейского Союза и Украины, исследовать историческое развитие MBA и выделить наиболее ценные элементы соответствующих программ подготовки.

Методы и методология исследования. Методологическую и теоретическую основу исследования составляют труды зарубежных и отечественных ученых. Применен исторический метод, абстрактно-логический и системный подход и др.

Результаты работы. В статье исследована эволюция бизнес-образования в мире на примере программ MBA и обоснована необходимость, целесообразность и перспективность более широкого использования не только в системе национального высшего образования, а также в системе повышения квалификации в рамках предприятий, фирм, организаций различных форм собственности. Рассмотрена история развития и становления подготовки по программам MBA, а также отдельных наиболее авторитетных организаций мировой бизнес-образования, которая свидетельствует о значительном отставании и недостаточное внимание в Украине к такой составляющей высшего образования менеджера как MBA. Как показывают систематизированы исследования, формирование образовательной доктрины и Стратегии подготовки специалистов в странах ЕС и США осуществляются с обязательным участием работодателей и представителей бизнеса. В нашем государстве недостаточное понимание бизнеса важности участия в образовательном процессе и в системной подготовке персонала вообще, и руководящей составляющей стимулирует недостаточную распространенность и почти зачаточное состояние программ MBA в национальной системе высшего образования.

Область применения результатов. Национальная система высшего образования требует большего распространения и использования мирового опыта MBA, ориентаций на новые образовательные тенденции, в частности на «Life Long Learning». Кроме этого, результаты исследования могут быть использованы как на уровне отдельного предприятия, так и на уровне отдельной отрасли при подготовке или повышении квалификации менеджеров, управленцев, всего руководящего состава. Это позволит не только повысить эффективность системы внутрифирменного обучения, но и учесть отраслевые и региональные особенности хозяйственного функционирования.

Выводы. Опыт развитых стран мира показывает, что подготовка по программам MBA не только не теряет своей актуальности и целесообразности, но и эволюционирует одновременно со все более высокими требованиями современной экономической системы. Появление различных специализаций в MBA — такое же требование времени, как и ориентация на образование, или повышение квалификации в течение всей профессиональной жизни. Национальная система образования, практика подготовки руководителей внутри предприятий требует более широкого использования инструментов подготовки, которые присущи MBA.

Предложено совершенствование системы внутрифирменного повышения квалификации путем объединения подготовки по традиционным программам MBA концепции «Обучение в течение всей жизни» (Life Long Learning).

Ключевые слова: *бизнес-образование, образование в течение жизни, Master of Business Administration, бизнес-кейс, Executive MBA, Full-time MBA, GMAT, мастер делового администрирования*

EVOLUTION OF BUSINESS EDUCATION IN THE WORLD AND INTEGRATION MBA PROGRAMS IN UKRAINE

Baranov V. V.

Purpose. The subject of the research is theoretical and applied aspects of organizing and rationalization of Ukrainian business-education in the context of the concept “Life Long Learning”.

The objective of the article is to clarify the specific features of training program for economic type specialists in higher educational establishments of USA, European Union and Ukraine, to study historic development of MBA and single out the most valuable elements of the corresponding training programs.

The subject of the research are theoretical and applied aspects of organization and Improvement Ukrainian business education in the context of the concept « Life Long Learning ». The purpose the study is to learning of the training of specialists in economics in higher educational institutions of the USA, the European Union and Ukraine, by examining their historical development and to identify the most valuable elements of the development and training

Methodology. Methodological and theoretical basis of the research consists of the works of foreign and national scholars. The methods applied are historical, abstract-logical, systemic one etc.

Results. The article presents the study of the evolution of business-education in the world on the example of MBA and grounds are given to necessity, expedience and availability of the wider appliance not only the system of national higher education, but also in the system of further training within enterprises, firms, organizations of different forms of proprietorship. The history of development and establishment of training, based on MBA programs, is presented, as well as the programs of the most authoritative organizations of the world business-education, which proves considerable backlog and insufficient attention in Ukraine to such a component of manager higher education as MBA. As systematized researches show, the formation of educational doctrine and Specialists Training Strategy in the countries of EU and USA are implemented with the compulsory participation of employers and business representatives. In our country insufficient business understanding of the importance of participation in educational process and in the systemic staff preparation in general, and the managing staff in particular, stimulates insufficient spread and almost rudimentary state of MBA programs in the national system of higher education.

Practical implications. National system of higher education requires more spreading and appliance of MBA worldly experience, aiming at new educational tendencies, particularly "Life Long Learning". Besides, research results may be used both on the level of a separate enterprise and a separate branch when training or advancing the qualification of managers, administrators, all administrative body. This will enable both to enhance the efficiency of intro-reform studying and to account for branch and regional specific features of economic regulations.

Conclusions. The experience of other countries shows that MBA program-based training doesn't lose its topicality and expedience; moreover it advances together with progressing high requirements of the modern economic system. The appearance of different specializations in is the same time requirement, as focus on education or on professional advancement through all the professional activity. National education system, managers training practice inside an enterprise requires wider appliance of preparation tools, typical to MBA.

Improving the system of firm qualification advancement via joint preparation on the basis of traditional MBA programs of "Life Long Learning" concept are suggested.

Keywords: business education, Life Long Learning, Master of Business Administration, business case, Executive MBA, Full-time MBA, GMAT.

Вступ. Бізнес-освіта на сучасному етапі розвитку України визначається завданнями переходу до демократичної і правової держави, ринкової економіки, необхідності наближення її до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку. Розвиток освіти супроводжується трансформацією різних сторін суспільного життя у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах, водночас виступаючи для них джерелом забезпечення необхідним кадровим ресурсом.

В умовах глобалізації міжнародних економічних та фінансових зв'язків, формування інформаційного суспільства, в якому знання і соціальна відповідальність стають головними чинниками життєдіяльності людини як творчого працівника, споживача і члена суспільства, виникає необхідність у визначенні нових принципів і шляхів розвитку бізнес-освіти в Україні, у вивченні, творчому осмисленні новітніх тенденцій світового розвитку освіти, обґрунтованого поєднання зарубіжних технологій із досягненнями національної освіти у процесах інтеграції в європейський та світовий простір бізнес-освіти.

Сполучені Штати Америки є всесвітньо визнаним лідером економічної та бізнес-освіти, тому вивчення в першу чергу американського досвіду, а також досвіду країн, які мають потужні бізнес-школи підготовки економічних кадрів, набуває актуальності для України в сучасних умовах вітчизняної економіки.

Постановка завдання. Метою даної статті є з'ясувати особливості підготовки спеціалістів економічного профілю у вищих навчальних закладах США, Європейського Союзу та України, дослідити історичний розвиток MBA та виокремити найбільш цінні елементи відповідних програм підготовки.

Відповідно до цієї мети послідовно розв'язувалися такі задачі:

– аналіз організації бізнес-освіти в Україні, країнах Заходу, США;

– визначення оптимальної організації навчання в нашій країні за програмами MBA, враховуючи національну специфіку.

Об'єкт дослідження – система світової бізнес-освіти. Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти організації та удосконалення української бізнес-освіти в контексті концепції «освіта впродовж життя».

Аналіз публікацій. Бізнес-освіта тривалий час знаходиться в центрі уваги дослідників. Основні тенденції розвитку зазначеного напрямку освіти висвітлено у дослідженнях Е. Каверіної [2], Н. Ничкало і В. Кудіна [4]. Особливості підприємницької освіти розкрито у працях О. Романовського [5]. Становлення та розвиток вищої економічної і бізнес-освіти Сполучених Штатів Америки у сучасних умовах розглядаються у працях українських та американських учених В. Ільїної [1], Д. Джонстоуна [6], П. Деноса [8], В. Волстеда [9] та ін.

Виклад основного матеріалу. Перші бізнес-школи з'явилися у 1819 році, коли в Парижі відкрилася École Supérieure de Commerce. Сьогодні вона зветься ESCP Europe і належить до десятки найкращих у Європі. Як у будь-яку вищу школу Франції, сюди нелегко потрапити: слухачів набирають за рейтинговим принципом на основі загальнодержавного іспиту – а її випускники зазвичай стають головними публічними особами країни.

Наступними за хронологією були одразу дві бізнес-школи, відкриті в бельгійському Антверпені в 1855. Institut Supérieur de Commerce d'Anvers та École Spéciale de Commerce et d'Industrie, після майже 150 років суперництва між державними та релігійними покровителями, злилися в незалежний Антверпенський університет.

У 1857 році під патронатом австрійського імператора Франца Йозефа відкрилася перша бізнес-школа в Центральній Європі: Пештська торгова академія. За вже сформованою в Європі традицією, створення бізнес-школи ініціювала місцева комерційна палата. Коли дві частини міста з'єдналися, заклад перетворився до Будапештської торгівельної академії.

Північна Америка приєдналася до світової ходи бізнес-освіти у 1881 році – з відкриттям Wharton Business School при Пенсильванському університеті. Її засновником вперше стала приватна особа – бізнесмен і меценат Джозеф Нортон. Він передав \$ 100,000 на заснування школи, де замість азів у ролі підмайстра студент міг би самостійно вивчати основи бізнес-мислення, розбиратися в економічних циклах і логічних зв'язках. Незабаром, до навчального плану Уортонської школи додали політичні та соціальні науки.

Відкриття у 1900 році Tuck School of Business стало новітнім напрямком в галузі бізнес-освіти. Тут вперше запропонували післядипломне навчання і ступінь «Магістра комерційних наук», який став за зразок у подальшому розвитку MBA.

Датою виникнення MBA вважається 1901 рік, коли випускники бізнес-школи Дортмутського коледжу штату Нью Хемпшир (США) отримали ступінь Master of Business Administration. Перша у світі програма MBA з'явилася 7 років потому у знаменитій Harvard Business School. Перший набір складався з 59 студентів, а на кафедрі значилося 15 співробітників. До 1924 року професори усвідомили, як бракує підручників з даного напрямку – було вирішено проводити інтерв'ю з провідними представниками бізнесу і в деталях записувати дії, які ті виконували. Студенти мали вивчати ці відомості і приходити на заняття з готовими рекомендаціями відносно того чи іншого випадку. Методика бізнес-кейсів успішно використовується в бізнес-школах і досі.

Далі історія розвивалася стрімко. Освоєнням ринку зайнялася Booth School of Business при Університеті Чикаго – друга найстарша бізнес-школа Нового Світу – 1922 року тут запустили докторську програму у сфері бізнесу, а 1943 р. – першу Executive MBA для керівників зі значним професійним досвідом. Спочатку BSB пропонувала також програму базового рівня для молоді, але з часом від неї відмовилася.

У 1921 р. хвиля докотилася до Азії: був заснований Шанхайський торговий університет, багато в чому орієнтований на західні стандарти, оскільки 11 з 16 його викладачів здобули освіту в американських бізнес-школах. У середині століття канадська Richard Ivey School of Business першою почала видавати дипломи MBA за межами Сполучених Штатів, а в 1959 р. на навчання у Гарвард взяли жінок. Історичний факт: у 1915 р. випускником Гарварду вперше став афроамериканець – син колишнього раба.

Через 66 років після першого випуску MBA бізнес-школи з'явилися в Європі. Першим, хто відкрив програму MBA в Європі, була французька INSEAD, розташована у Фонтенбло. Вона ж стала піонером скороченого варіанту MBA – курсу тривалістю рік. У 1976 р. виникла сучасна версія GMAT – універсального тесту на рівень підготовленості абітурієнта до MBA, що використовують школи у всьому світі.

США довгий час вважали батьківщиною бізнес-шкіл, а також єдиною країною, де підприємці можуть отримати гідну освіту, поглибивши і розширивши свої знання в галузі бізнесу. І, хоча сьогодні азіатські програми MBA стрімко наздоганяють за якістю освіти свої американські прообрази, поки що США залишається визнаним лідером у сфері бізнес-освіти.

Це підтверджує, серед іншого, і рейтинг шкіл MBA, який щорічно складає журнал Financial Times. Так, за версією Financial Times, кращі програми MBA в світі в 2015 році виглядали так (таблиця):

Таблиця. Global MBA Ranking 2015

Місце в 2015	Бізнес-школа	Країна	Місце в 2015	Бізнес-школа	Країна
1	Harvard Business School	US	26	Indian Institute of Management, Ahmedabad	India
2	London Business School	UK	26	SDA Bocconi	Italy
3	University of Pennsylvania: Wharton	US	28	Cornell University: Johnson	US
4	Stanford Graduate School of Business	US	28	University of Hong Kong	China
4	Insead	France / Singapore	30	CUHK Business School	China
6	Columbia Business School	US	31	National University of Singapore Business School	Singapore
7	Iese Business School	Spain	32	University of Virginia: Darden	US
8	MIT: Sloan	US	33	Indian School of Business	India
9	University of Chicago: Booth	US	34	Imperial College Business School	UK
10	University of California at Berkeley: Haas	US	35	Manchester Business School	UK
11	Ceibs	China	36	Carnegie Mellon: Tepper	US
12	IE Business School	Spain	36	The Lisbon MBA	Portugal

13	Cambridge Judge Business School	UK	38	Warwick Business School	UK
14	HKUST Business School	China	39	University of North Carolina: Kenan-Flagler	US
14	Northwestern University: Kellogg	US	40	Nanyang Business School	Singapore
16	HEC Paris	France	40	University of Texas at Austin: McCombs	US
17	Yale School of Management	US	42	Georgetown University: McDonough	US
18	New York University: Stern	US	43	Rice University: Jones	US
19	Esade Business School	Spain	43	University of California at Irvine: Merage	US
20	IMD	Switzerland	45	Rotterdam School of Management, Erasmus University	Netherlands
21	Duke University: Fuqua	US	45	City University: Cass	UK
22	University of Oxford: Saïd	UK	45	Cranfield School of Management	UK
23	Dartmouth College: Tuck	US	48	Purdue University: Krannert	US
24	University of Michigan: Ross	US	49	University of Maryland: Smith	US
25	UCLA: Anderson	US	50	Lancaster University Management School	UK

Стенфордська бізнес-школа - одна з найстаріших шкіл MBA (заснована в 1925 році). Троє її випускників стали Нобелівськими лауреатами, хоча загальна кількість випускників відносно невелика - всього 18 тисяч осіб за весь час. Більшість з них стали управлінцями вищої ланки.

Гарвардська бізнес-школа була заснована в 1908 році, з тих пір вона завжди входить до трійки кращих MBA не тільки Америки, але й світу. Крім усього іншого, Гарвардська бізнес-школа має свій журнал - Harvard Business Review, який публікує новини світу бізнесу і високо цінується фахівцями.

Особливістю Гарвардської школи є методика «кейс-стадіс»: навчання відбувається на дослідженні та вирішенні проблем реальних практичних ситуацій.

Уортонська школа бізнесу Пенсільванського університету у 2011 році займала перше місце в аналогічному рейтингу. Вона є, без перебільшення, найвідомішим і найпрестижнішим навчальним закладом подібного типу. Сьогодні в ній викладають понад 300 професорів, а мережева система школи одночасно охоплює до 80 тисяч студентів. Профіль школи не обмежується бізнесом: там вивчають і викладають також державну політику, фінанси, страхування, менеджмент, маркетинг, особливості ринків нерухомості, тощо.

Лондонська школа бізнесу - London Business School - перша неамериканська школа, представлена в рейтингу. Сьогодні тут існує широкий вибір додаткової освіти, наприклад, програми Masters in Finance, Masters in Management, знаменитий Executive MBA та ін. З іншого боку, Лондонська школа бізнесу висуває високі вимоги вже до своїх абітурієнтів: високий інтелектуальний і освітній рейтинг недостатні, для вступу до школи потрібні досягнення в бізнесі і великий практичний досвід.

Нарешті, необхідно згадати бізнес-школу Insead - французький лідер в області бізнес-освіти, 6 місце в рейтингу Financial Times в 2012 році. Навчання в цій школі відбувається як французькою, так і англійською мовами. Програми - Full-time MBA, навчання на ступінь PhD, Executive MBA та інші.

В Україні про бізнес-освіту заговорили у 90-х. Історія української системної бізнес-освіти починається зі створення в Києві Міжнародного інституту менеджменту (MIM) у 1989 році - з ініціативи видатного громадського діяча Богдана Гаврилишина спільно зі швейцарською школою IMD. На сьогоднішній день до трійки найавторитетніших, на думку спільноти випускників, належать також Києво-Могилянська бізнес-школа, заснована у 1999 році при одному з найстаріших університетів Східної Європи, й Міжнародний інститут бізнесу - єдина бізнес-школа України, чиї MBA-програми акредитовані міжнародною асоціацією AMBA.

У зародковому стані досі залишається в Україні така складова менеджерської освіти, як програми МДА (MBA) - майстер ділового адміністрування. На нашу думку, професійна перепідготовка за програмами MBA є додатковою професійною освітою, що відповідає перепідготовці найвищого рівня. Метою програми є формування високопрофесійних менеджерів-практиків, які матимуть сучасні знання і навички, що дозволять їм ефективно здійснювати керівництво організаціями або самостійними підрозділами в умовах ринку. Види програм MBA; програми MBA з загального менеджменту (Майстер ділового адміністрування); спеціалізовані програми MBA (MBA - маркетинг MBA - фінанси, MBA - міжнародний бізнес і ін.). Основні форми та тривалість навчання за програмами MBA: денна - 1 календарний рік стаціонарної форми навчання; заочна - 1,5-2 роки; модульна/багатомодульна - 1,5-2 роки; дистанційна. В Україні готують магістрів з «бізнес-адміністрування» у 32, а з «адміністративного менеджменту» відповідно у 34 вищих навчальних закладах. Окрім цього функціонує велика кількість бізнес-шкіл з програмою підготовки від одного тижня до одного дня (Mini MBA).

До найбільш потужних шкіл MBA в Україні можна віднести:

Бізнес Школа Відкритого Університету Великої Британії;
 Бізнес Школа КРОК (BSK);
 Бізнес-школа Львівського інституту менеджменту;
 Единбурзька бізнес-школа;
 ІВК КНТЕУ - Інститут вищої кваліфікації Київського національного торговельно-економічного університету;
 Києво-Могилянська бізнес-школа;
 Київська вища банківська школа;
 Львівська бізнес-школа Українського Католицького Університету (LvBS);
 Міжнародна бізнес-школа «Nikland»;
 Міжнародний інститут бізнесу;
 Міжнародний Інститут Менеджменту (MIM-Київ);
 Школа бізнесу Київського інституту бізнесу та технологій.

Однак, поряд з відносно великою кількістю бізнес-шкіл ситуація в цьому освітньому сегменті така: сьогодні у списку «ТОП-100 найкращих топ-менеджерів країни» лише близько 5% керівників мають вітчизняний диплом MBA. Чому зараз так мало топ-менеджерів бажають отримати MBA в Україні, попри те, що перші бізнес-школи в нас з'явилися ще 1989 року – одночасно з народженням вітчизняного бізнесу?

Про згасання інтересу українців до бізнес-освіти свідчить і той факт, що у країні з 2004 року кількість пошукових запитів у Google за ключовим словом «mba» знизилася більш ніж у 10 разів (з 22 тис. до 1,9 тис. запитів на місяць) на тлі загальносвітового стабільного зростання цього показника. Аналізуючи причини виникнення такої ситуації, ми виявили дві основні проблеми: значна частина топ-менеджерів не має чіткого уявлення про актуальні можливості у сфері української бізнес-освіти, а більшість із тих, хто знає про вітчизняний MBA, вважають, що його якість не відповідає високій ціні й кількості часу, який слід на нього витратити.

Причин низького рівня обізнаності управлінців з можливостями вітчизняної бізнес-освіти є декілька. По-перше, в Україні діє порівняно мала кількість потужних бізнес-шкіл, які можуть запропонувати світовий рівень навчання. Переважна більшість з яких розташована у столиці.

По-друге, у споживачів обмаль конкретної інформації про ключові переваги, які має вітчизняна бізнес-освіта. На сайтах бізнес-шкіл багато інформації, але нема чіткої загальної логіки, яка дозволяла би порівнювати програми за базовими критеріям споживача. Бракує й ресурсів, присвячених саме вітчизняній MBA-освіті. Загальні статті на тему користі MBA рясніють популярними кліше. Зазвичай пишуть про те, що MBA стане перевагою в резюме, значно підвищить вашу вартість на ринку праці, дасть корисні ділові контакти й системне бачення бізнесу. На практиці перевага в резюме й підвищення заробітної плати ринок праці зовсім не гарантує, корисні контакти ще треба вміти встановлювати, а «системне бачення бізнесу» кожна бізнес-школа розуміє по-своєму, й не завжди ясно, що конкретно вкладається у це словосполучення.

По-третє, українські роботодавці й рекрутери не поспішають популяризувати ідею значущості MBA. Приміром, у США більшість компаній серед вимог до управлінців зазначають, що диплом бізнес-школи – обов'язковий чи, принаймні, є перевагою. Звісно, не диво, що для американців MBA – необхідна сходинка у побудові успішної кар'єри, оскільки перші бізнес-школи постали там понад століття тому. Але ж і українській бізнес-освіті вже 25 років, а більшість топ-менеджерів і досі не дуже усвідомлюють її цінність.

По-четверте, рівень культури бізнес-освіти в Україні в цілому дуже низький. Більшість роботодавців не мають чіткого уявлення про українську бізнес-освіту. Відтак не заохочують претендентів з MBA й не горять бажанням оплачувати навчання своїх співробітників.

Підсумок названих вище причин – дуже низька мотивація наших управлінців до первинного пошуку інформації про здобуття вітчизняної бізнес-освіти.

Що стосується невідповідності «ціна-якість» українського MBA, то ця думка також має кілька реальних передумов. Останнім часом на ринку виникло чимало низькосортних програм, які називають себе MBA («MBA за три дні» і т.п.), що дискредитувало саме поняття системної бізнес-освіти. При цьому, між тими, хто може бути зацікавленим в підвищенні якості MBA-освіти (бізнес-школами, компаніями-роботодавцями, HR-директорами, споживачами, державою), немає ефективної комунікації. Як наслідок – відсутність консолідованого погляду на розвиток вітчизняної бізнес-освіти. Ось і виникає певне замкнене коло: низький попит – недостатня кількість бізнес-шкіл – розмита інформація про український MBA – відсутність комунікації – низька якість продукту.

Зовсім не дивно, що досить висока ціна MBA-освіти у поєднанні з величезною кількістю розмитої інформації та відсутністю між бізнес-школами конкуренції, котра стимулювала би їхній розвиток, призводить до цілковитого нерозуміння «за що платити такі гроші». Хоча останнім часом склалися й позитивні тенденції. Наприклад, зросла кількість «свідомих» топ-менеджерів, які бажають здобути MBA. За даними HeadHunter (портал проводив дослідження у вересні 2014 р.), 54,5% українських управлінців у найближчі п'ять років планують здобути MBA. Близько половини з них хочуть навчатися саме в Україні.

Проте, як і багато років тому, сьогодні більшість управлінців, вирішивши здобути MBA, приходять у вітчизняну бізнес-школу за рекомендацією знайомих – її випускників, між тим остаточно не розібравшись у своїх очікуваннях і конкретних вигодах, які може дати обрана ними бізнес-школа. Цей факт аж ніяк не сприяє розвитку системної бізнес-освіти в Україні.

Що могло б змінити ситуацію та підвищити цінність вітчизняного MBA?

Конче потрібна якісна інформація про український MBA, яка допомагала б керівнику розібратися й обрати програму, відповідну його вимогам. У цьому році був створений один інтернет-ресурс, присвячений винятково розвитку вітчизняної системної бізнес-освіти – <http://mbafield.com.ua>. Сайт надає чітко структуровану за важливими для споживача параметрами інформацію про бізнес-школи, програми й викладачів MBA в Україні.

Ринок також потребує розвитку вже відомих бізнес-шкіл і створення нових, не менш якісних, у різних регіонах країни. Водночас, бізнес-школам слід налагоджувати активну співпрацю, яка б оформилася, наприклад, у створення української асоціації бізнес-шкіл з метою формування спільних стандартів і векторів розвитку. На щастя, про це вже замислилися окремі представники сфери бізнес-освіти.

Насамкінець, дуже важливо популяризувати саму ідею цінності бізнес-освіти й тих конкретних переваг, які може дати управління український MBA. Потрібні також і нові, ефективніші способи знайомства з вітчизняною бізнес-освітою. До речі, в листопаді 2012 року в Україні з'явився зовсім новий формат One Day MBA – один день навчання з викладачами MBA в одній із українських бізнес-шкіл. Захід дозволяє ознайомитися з навчальним процесом на практиці і при цьому протестувати бізнес-школи за ключовими для потенційних слухачів параметрами.

Незважаючи на всі описані недоліки, у вітчизняного MBA є безумовна перевага – навчання на прикладах і реаліях нашого бізнесу, логіку якого часто не розуміють за кордоном. Разом з тим, незаперечною лишається гостра потреба активного розвитку української бізнес-освіти. Адже сьогодні ціна нашого MBA не завжди відповідає його якості. Можна, звісно, й надалі нівелювати його цінність, але справжня мудрість – в умінні концентруватися не на проблемах, а на пошуку розв'язання. Лише в консолідації зусиль бізнес-шкіл, споживачів, роботодавців, рекрутерів та інших учасників ринку української бізнес-освіти можна накреслити перспективи для подальшого активного розвитку. Й підвищення цінності продуктів вітчизняної бізнес-освіти, серед яких першочергове значення має MBA, стане природним і закономірним результатом такого спільного руху.

Однак, разом з високою популярністю підготовки за програмами MBA та іншими схожими школами, в останній час все гострішою стає дискусія наскільки вартість такого навчання виправдано з позиції ефективності.

Слід сказати, що критика програм MBA, а також якості підготовки фахівців за цими програмами, не є чимось принципово новим. Після того, як у 1959-му році фонди Carnegie та Ford піддали нищівній критиці те, що можна було вважати тоді освітою MBA, відбулося багато суттєвих змін. Провідні бізнес-школи доклали багато зусиль, щоб повернути собі хоча б часточку довіри та поваги з боку бізнесу та критиків.

Зараз ми можемо спостерігати схожу тенденцію зниження якості підготовки в бізнес-школах та велику кількість нарікань щодо окупності інвестицій в таку форму навчання. У підтвердження цього свідчить і така статистика: якщо в 1990 році існувало 259 бізнес-школ, акредитованих американською AACSB, то зараз їх 505; у 1955 році диплом MBA отримали 3 тис. осіб, в 2012 году їх кількість перевершила 100 тисяч. Зрозуміло що маємо не той випадок коли кількість переходить у якість.

Останнім часом справедливій критиці знову почали піддавати сумнівну корисність програм MBA, звинувачуючи їх в тому, що вони не мають жодного зв'язку з реальним світом. На думку критиків, бізнес-школи все більше та більше перетворюються на своєрідні клуби для майбутніх консультантів. Генеральні директори скаржаться, що освіта MBA стає все більш та більш теоретичною, а випускники бізнес-шкіл в реальності не здатні справлятися із викликами, які ставить перед компаніями сьогодення. Деякі рекрутери сьогодні вже поговорюють про те, що ступінь MBA може стати недоліком. Адже на думку найбільш практичних керівників, людина, яка затребувана на ринку праці, ніколи не стане витратити 2 роки свого життя на заняття у бізнес-школі.

Світовий аналіз, а також вітчизняна практика бізнес-освіти виокремлює наступні найбільш вагомні недоліки підготовки за програмами MBA:

1. Комерціалізація більшості бізнес-шкіл;
2. Падіння довіри та популярності MBA на заході;
3. Відірваність від практики і орієнтація на теорію;
4. Відірваність слухачів курсу MBA від професійної діяльності;
5. Зниження якості підготовки за програмами MBA.

Як «помирити» між собою теорію та практику? Розширюючи свої лідерські обрії, бізнес-школи постійно перебувають у пошуку способів поєднання між собою теорії та практики. У Мічиганському університеті, наприклад, декан Stephen M. Ross School of Business Роберт Долан працює над впровадженням навчання, яке б цілком базувалося на практиці (action-based learning). «Ідея полягає в тому, щоб працювати над типовими аналітичними завданнями MBA, але робити це не тільки заради академічної оцінки, але й для практики та втілення у реальному житті. Тобто студенти, які вчаться на MBA не змушені будуть чекати диплома для того, щоб зайнятися справою. Вони зможуть спробувати свої сили вже під час навчання».

Висновок. На нашу думку, доцільно звернути увагу ще на одну проблему, яка не ввійшла в цей перелік: старіння та втрата цінності здобутих знань і навичок з часом, в тому числі і за програмою підготовки MBA. Мова, насамперед, йде про те, що з початком нового тисячоріччя світ вступив в нову епоху – епоху знань. Ефективне функціонування в таких обставинах як економіки, так і суспільства, з його конкретними індивідуумами, можливо лише за умови постійного навчання та самоосвіти. Цей напрямок отримав назву концепції «Навчання на протязі всього життя» (Life Long Learning). Таке навчання передбачає різноманітні форми: починаючи з дистанційного навчання, онлайн-навчання, традиційного безперервного навчання,

заочних курсів і закінчуючи підготовкою, яку здійснює безпосередньо людина. У процес навчання на протязі всього життя також залучені і роботодавці усіх рівнів, від малого бізнесу і до транснаціональних корпорацій, а, враховуючи загальносвітову економічну динаміку, можна впевнено стверджувати: актуальність концепції Life Long Learning буде лише зростати. Дана концепція отримала настільки велике поширення і підтримку, що багато економічних експертів дотримуються думки: сьогодні це єдина дієва антикризова програма. Ми впевнені, що для будь-якої компанії були б дуже виграними програми підготовки фахівців (менеджерів), у тому числі і програми MBA, орієнтовані на концепцію LLL, адже будь-які знання в умовах сьогодення через 5-7 років старіють. Підсумовуючи, слід сказати, що внутрішньо корпоративне навчання за своєю суттю схоже з LLL і дозволяє використати потенціал кожного працівника для досягнення успіху всієї компанії для оперативної відповіді на виклики динамічного зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Ільїна В. Ю. Становлення та розвиток вищої економічної і бізнес-освіти Сполучених Штатів Америки у сучасних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ільїна Вероніка Юріївна. Ялта, 2009, 237 с.
2. Каверина З. Ю. Тенденции развития высшего образования США : дис. канд. экон. наук : 08.00.14 / Каверина Зина Юрьевна. - Москва, 2007. - 246 с.
3. Магдюк Л. Система освіти в Сполучених Штатах Америки / Магдюк Лариса // Маркетинг в Україні. - 2005. - Випуск : № 4(32), липень - серпень. - С. 63-65.
4. Професійна освіта в зарубіжних країнах : порівняльний аналіз : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало, В. О. Кудіна. - Черкаси : Вибір, 2002. - 322 с.
5. Романовский А. А. Подготовка граждан к предпринимательской деятельности в экономически развитых странах (на примере США и Германии) Сборник научных трудов «Проблемы современного искусства и культуры». - Харьков : Каравелла, 1999. - С. 62-73.
6. Джонстоун Д. Б. Система высшего образования в США: структура, руководство, финансирование / Д. Б. Джонстоун // Университетское управление : практика и анализ. - 2003. - № 5-6(28). - С. 92-102.
7. Comparative Indicators of Education in the United States and other G8 Countries : 2006 [Электронный ресурс] // National Center for Education Statistics. - 2006. <http://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2007006>.
8. Danos P. (2010), Changing with the times. Business education must transform in response to global business needs. Business India, 4-17, 128p. [in English]
9. William B. Walstad (2001) Economic Education in U.S. High Schools, Journal of Economic Perspectives, 15-3. 195-210p. [in English]

References

1. Il'ina V.Y. Stanovlennia ta rozvytok vyschoi ekonomichnoi i biznes-osvity Spoluchenykh Shtativ Ameryky u suchasnykh umovakh : [The formation and development of the USA higher economic and business education in modern conditions] dys. kand. ped. nauk [Manuscript: the candidate's thesis in Pedagogy by speciality] Yalta, 2009, 237 p. [in Ukrainian]
2. Kavaryna Z.Y. Tendentsyy razvytiya v'issheho obrazovanyia SShA [Trends in the development of higher education of the USA] dys. kand. ekonom. Nauk [dissertation of the candidate of economic sciences] Moscow, 2007, 246 p. [in Russian]
3. Mahdiuk L. Systema osvity v Spoluchenykh Shtatakh Ameriki [The education system in the USA] Marketynh v Ukraini [Marketing in Ukraine], 2005, 4(32), 63-65p. [in Ukrainian]
4. Nychkalo N.H., Kudina V.O. Profesijna osvita v zarubizhnykh krainakh: porivnial'nyj analiz [Professional education in foreign countries : a comparative analysis] monohrafiia [monograph] Vybir, Cherkasy, 2002, 322 p. [in Ukrainian]
5. Romanovskij A.A. Podhotovka hrazhdan k predprynimatel'skoj deiatel'nosti v ekonomichesky razvitikh stranakh (na prymerе SShA i Hermaniy)[Preparation of citizens for entrepreneurship in leading economic country (for example, the USA and Germany)] Problemy sovremennoho yskusstva y kultury: Sb. nauch. trudov. [Problems of Contemporary Art and Culture: collect papers], Karavella, Kharkov, 1999, 62-73 p. [in Russian]
6. Dzhonstoun D.B. Systema visssheho obrazovanyia v SShA: struktura, rukovodstvo, fynansyrovanye [The higher education system in the United States: structure, management, financing] Unyversytetskoe upravlenye : praktyka i analiz [University Management: Practice and Analysis] 2003, 5-6(28), 92-102 p. [in Russian]
7. National Center for Education Statistics(2007, August) Comparative Indicators of Education in the United States and other G8 Countries. <http://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2007006>. [in English]
8. Danos P. (2010), Changing with the times. Business education must transform in response to global business needs. Business India, 4-17, 128p. [in English]
9. William B. Walstad (2001) Economic Education in U.S. High Schools, Journal of Economic Perspectives, 15-3. 195-210p. [in English]

ДАНІ ПРО АВТОРА

Баранов Віталій В'ячеславович, к.е.н., доцент кафедри менеджменту, економіки та права, Кіровоградська льотна академія національного авіаційного університету, Україна
e-mail: vaiss@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Баранов Виталий Вячеславович, к.э.н., доцент кафедры менеджмента, экономики и права, Кировоградская летная академия национального авиационного университета, Украина.

e-mail: vaiss@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Baranov Vitaly Vyacheslavovich, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor of Department of Management, Economics and Law, Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University, Ukraine.

e-mail: vaiss@ukr.net

УДК 336:378.3

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СТВОРЕННІ УНІВЕРСИТЕТІВ СВІТОВОГО РІВНЯ

Боголіб Т.М.

***Предметом дослідження є** політика держави у галузі вищої освіти.*

***Мета дослідження** полягає у визначенні ролі держави у створенні університетів світового рівня.*

***Методи, що були використані в процесі дослідження.** Дослідження базується на діалектичному методі наукового пізнання і системному підході до вивчення передумов виникнення і розвитку університетів світового рівня та ролі в цьому держави. Використані методи аналізу та синтезу, методи узагальнення та порівняння.*

***Результати дослідження.** Досвід країн, де створено університети світового рівня свідчить, що держава повинна забезпечити фінансові і законодавчі умови їх розвитку. Це допоможе університетам успішно конкурувати на міжнародному рівні на ряду із критеріями якості і актуальності освіти. Усвідомлюючи, що Україна переживає економічну кризу в країні, ми проаналізували виклики, ризики і витрати, і показали, що будь-які інвестиції у вищу освіту в короткостроковій і середньостроковій перспективі дадуть віддачу.*

***Галузь застосування результатів:** Міністерство освіти і науки України, Верховна Рада України.*

***Висновки.** В умовах структурної кризи потрібно не обмежувати витрати на вищу освіту, потрібно активніше оптимізувати мережу ВНЗ, а звільнені кошти вкладати у розвиток університетів світового рівня.*

***Ключові слова:** міжнародна конкуренція, рейтинг університетів, університети світового рівня, високоєфективна діяльність, національна інноваційна система, наукові дослідження, автономія ВНЗ.*

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В СОЗДАНИИ УНИВЕРСИТЕТОВ МИРОВОГО УРОВНЯ

Боголіб Т.М.

***Предметом исследования является** политика государства в области высшего образования.*

***Цель исследования** заключается в определении роли государства в создании университетов мирового уровня.*

***Методы, использованные в процессе исследования.** Исследование базируется на диалектическом методе научного познания и системном подходе к изучению предпосылок возникновения и развития университетов мирового уровня и роли в этом государства. Используются методы анализа и синтеза, методы обобщения и сравнения.*

***Результаты исследования.** Опыт стран, где созданы университеты мирового уровня свидетельствует, что государство должно обеспечить финансовые и законодательные условия их развития. Это поможет университетам успешно конкурировать на международном уровне на ряду с критериями качества и актуальности образования. Осознавая, что Украина переживает экономический кризис в стране, мы проанализировали вызовы, риски и затраты, и показали, что любые инвестиции в высшее образование в краткосрочной и среднесрочной перспективе дадут отдачу.*

***Область применения результатов:** Министерство образования и науки Украины, Верховная Рада Украины.*

***Выводы.** В условиях структурного кризиса нужно не ограничивать расходы на высшее образование, нужно активнее оптимизировать сеть ВУЗ, а высвободившиеся средства вкладывать в развитие университетов мирового уровня.*

***Ключевые слова:** международная конкуренция, рейтинг университетов, университеты мирового уровня, высокоэффективная деятельность, национальная инновационная система, научные исследования, автономия ВУЗ.*

THE ROLE OF THE STATE IN CREATING WORLD-CLASS UNIVERSITIES

Bogolub T.M.

***The study examines** the state policy in the field of higher education.*

***The purpose of the study** is to determine the role of the state in creating world-class universities.*

Methods used in the research process. The study is based on dialectical method of scientific cognition and systematic approach to the study of conditions and development of world-class universities and the role that state. Used methods of analysis and synthesis, methods of generalization and comparison.

The results of the study. The experience of countries which have created world-class universities shows that the state should provide financial and legislative conditions for their development. This will help the universities to compete successfully at the international level on a number of criteria of quality and relevance of education. Realizing that Ukraine is experiencing economic crisis in the country, we analyzed the challenges, risks and costs, and showed that any investment in higher education in the short and medium term to generate results.

The scope of the results: Ministry of education and science of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Conclusions. In the conditions of structural crisis it is necessary not to limit the expenditure on higher education, more should be done to optimize the network of universities, and the freed-up funds to invest in the development of world-class universities.

Keywords: international competition, University rankings, world class universities, high activity, national innovation system, scientific research, autonomy of higher education institutions.

В умовах структурних кризових явищ вища освіта України має вагомe значення у подальшому зростанні її економіки. Університети світового рівня роблять економіку країни високоефективною, конкурентоспроможною, здатною відповідати на виклики фінансово-економічних загроз. Університети світового рівня відіграють велику роль в розвитку регіональної економіки, вони є локомотивами наукових відкриттів і звершень.

Постановка проблеми. Вища освіта має вагомe значення для успішного розвитку будь-якої країни. Революційні зміни технологій, які роблять опору на високий рівень інтелектуальних ресурсів, і пов'язана з цим конкуренція провідних країн світу за такі ресурси стали важливими факторами, які визначають не тільки економіку, але і суспільний і політичний розвиток XXI століття.

У доповіді «Про світовий розвиток на 1998/99 рр», яка була присвячена економіці знань (World Bank, 1999 а), була запропонована загальна аналітична схема переходу країн до економіки, яка базується на знаннях. Важлива роль в ній відведена чотирьом ключовим елементам: адекватній економічній інституційній системі, високорозвинутому людському капіталу, динамічній інформаційній інфраструктурі і ефективній національній інноваційній системі. Освіта займає центральне місце в кожному із чотирьох елементів, на яких базується основна загальна схема, але особливу роль вона відіграє в створенні високорозвинутого людського капіталу і ефективної національної інноваційної системи. Освіта допомагає країнам забезпечити конкурентоспроможність економіки за рахунок підготовки кваліфікованої робочої сили, яка відрізняється високою продуктивністю і гнучкістю, а також за рахунок створення, впровадження і поширення нових ідей і технологій.

Аналіз патентних розробок показує, що саме дослідницькі університети, а не фірми являються носіями наукового прогресу у галузі біотехнології. Університети відіграють життєво важливу роль в розвитку регіональної економіки.

Ступінь дослідження проблеми. Вагомий внесок у наукове обґрунтування ролі держави у створенні університетів світового рівня, значенні і ролі університетів у забезпеченні сталого економічного розвитку зробили українські вчені Т. Боголіб, В. Гейць, О. Крат, Л. Федулова, С. Салига, В. Тропіна, А. Чухно.

Зарубіжні науковці Г. Беккер, Ч. Бексон, І. Дежина, П. Друкер, В. Мау, Т. Шульц, Й. Шумпетер в своїх працях дослідили роль університетів у розвитку економічних систем, їх вплив на випереджальний розвиток.

Проте комплексне дослідження ролі держави в створенні університетів світового рівня в українській науці відсутнє, що і зумовило вибір теми дослідження.

Основні результати дослідження. Відповідно доповіді Всесвітнього банку «Побудова суспільства знань», в якому розглядається внесок освіти в сталий розвиток, високопродуктивні системи освіти охоплюють широкий спектр інституціональних моделей – це не тільки дослідницькі університети, але також політехнічні і гуманітарні ВНЗ, технічні установи із короткостроковими програмами навчання, суспільні коледжі, відкриті університети і так далі, які разом здійснюють підготовку кваліфікованих робітників і службовців, які мають попит на ринку праці.

Кожний тип навчального закладу займає важливе місце у цій системі, і головною турботою держави являється досягнення збалансованого розвитку серед різних складових системи. Навіть в країні із відносним розвитком економіки (наприклад, Чілі) відсутність престижу і недолік якості середньої професійно-технічної освіти підриває здатність задовольнити потреби держави у кваліфікованих працівниках.

У системі освіти дослідницькі університети відіграють ключову роль у підготовці професіоналів, спеціалістів високого рівня, вчених-дослідників, які потрібні для розвитку економіки країни, здатних генерувати знання і створювати національні інноваційні системи. У цьому контексті уряди багатьох країн хочуть бути упевненими, що їх кращі університети дійсно знаходяться в авангарді інтелектуального і наукового розвитку.

У минулому десятилітті термін «університет світового рівня» став привабливою фразою, яка не просто означає поліпшення навчання і досліджень, але і що найбільш важливо, розвиток здатності конкурувати на глобальному ринку освітніх послуг, дякуючи надбанню, адаптації і створенню передових знань. Студенти в наш час прагнуть вступити до самих кращих економічно доступних ВНЗ, а уряди зацікавлені в отриманні максимального прибутку від своїх інвестицій в університети. У зв'язку з цим, визнання навчального закладу на глобальному рівні стає предметом стурбованості для університетів в усьому світі. Парадокс університету

світового рівня, згідно точного і лаконічного спостереження Альтбаха, полягає в тому, що «всі хочуть створити такий університет, проте ніхто не знає, що це таке, і ніхто не знає, як його отримати».

ВНЗ не може проголосити себе університетом світового класу; статус елітного повинен бути підтверджений зовнішнім світом на основі світового визнання. До недавнього часу процес отримання міжнародного статусу базувався на суб'єктивній оцінці, яка ґрунтувалася на переважно репутації ВНЗ. Наприклад, університети Ліги Плюща в США, такі як Гарвардський, Йельський або Колумбійський університет; Оксфорд і Кембридж у Великобританії і Токійський університет традиційно відносяться до ексклюзивної групи елітних університетів, хоч до цих пір не було суворих, науково обґрунтованих критеріїв, які підтверджують їх високий статус за результатами їх діяльності в галузі навчання, наукових досліджень і передачі знань. Головними критеріями є рівень капіталізації та рівень цитованості науковців університету.

Два найбільш повні і всебічні міжнародні рейтинги, які ґрунтуються на бенчмаркінгу ВНЗ різних країн, являються рейтингом університетів світу, підготований «Таймс» у додатку із вищої освіти (THES) і Академічний рейтинг університетів світу Шанхайського університету Цзяо Тун (SJTU).

Щоб співставити навчальні заклади різних країн, дані рейтингових таблиць складаються на основі як об'єктивних, так і суб'єктивних даних, які отримані від самих університетів або із загальнодоступних джерел інформації. До рейтингу «Таймс» включено 200 кращих університетів світу. Вперше рейтинг був представлений в 2004 р. Методика ранжування базується, перш за все, на міжнародній репутації, яка будується на поєднанні суб'єктивних даних (оцінка колег, опитування роботодавців про якість підготовки випускників), кількісні показники (включаючи кількість іноземних студентів і викладачів) і авторитетність викладацького складу (представлена індексом цитованості їх наукових праць).

Шанхайський рейтинговий список (SJTU) складається з 2003 року. Він виділяє 500 кращих університетів світу. Критеріями для оцінки служать виключно об'єктивні показники навчальної і наукової діяльності викладачів, випускників і співробітників. Оцінюються кількість публікацій, посилань і найбільш престижних міжнародних нагород (таких, як Нобелівська премія або Філдсовська медаль).

Більшість університетів, які визнані ВНЗ світового рівня, знаходяться в невеликій кількості країн, переважно західних. У Шанхайському рейтингу тільки Токійський університет виділяється із загальної кількості американських і британських ВНЗ, які входять до числа двадцяти кращих університетів. Якщо розглянути 30-50 університетів, які за шанхайським рейтингом вважаються кращими в світі, всі вони сконцентровані у восьми північноамериканських і західноєвропейських країнах і Японія являється тут одним із виключень. У рейтингу «Таймс» список країн, в якому знаходиться 50 кращих університетів (11 країн), дещо ширший. Крім звичних північноамериканських і західноєвропейських країн до нього входять Гонконг (Китай), Нова Зеландія і Сінгапур (рис. 1).

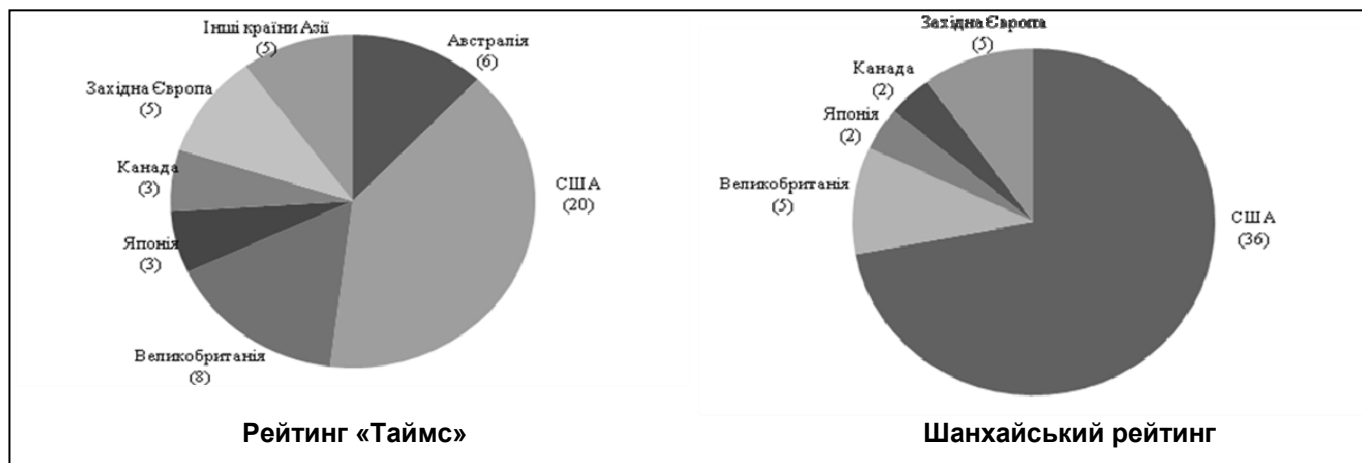

Рисунок 1. Географічний розподіл університетів світового рівня

*Джерела: THES 2013; SJTU 2013

Деяким вченим, які прагнули пояснити, чим відрізняються університети світового класу від звичних, удалося виявити ряд їх базових характерних особливостей: висококваліфікований викладацький склад, видатні результати наукових досліджень, якісне викладання, великі обсяги фінансування із державних і недержавних джерел, наявність високообдарованих студентів, у тому числі зарубіжних; академічна свобода, чітко визначені структури управління і добре оснащені приміщення для навчального процесу, проведення наукових досліджень, адміністративної роботи і (часто) соціального і громадського життя студентів (Altbach, 2004; Khoon et al, 2005; 2012; 2014; Niland 2000, 2007; 2012; 2014).

За результатами останніх досліджень, які проведено спільно університетами Великобританії і Китаю, даний список було доповнено іншими ключовими характеристиками. Цей перелік охоплює широке коло параметрів від міжнародної репутації ВНЗ до таких більш абстрактних понять, які важко піддаються об'єктивній оцінці, як внесок університету в розвиток суспільства.

В основі визначення університету світового рівня, лежать три взаємодоповнюючі один одного три фактори. Це: (а) висока концентрація талантів (викладачів і студентів), (в) достаток ресурсів для створення сприятливих умов навчання і проведення наукових досліджень і (с) структура управління ВНЗ, яка сприяє розвитку стратегічного бачення, інноваціям, гнучкості, яка дозволяє приймати рішення і управляти ресурсами без бюрократичних перешкод (рис.2).

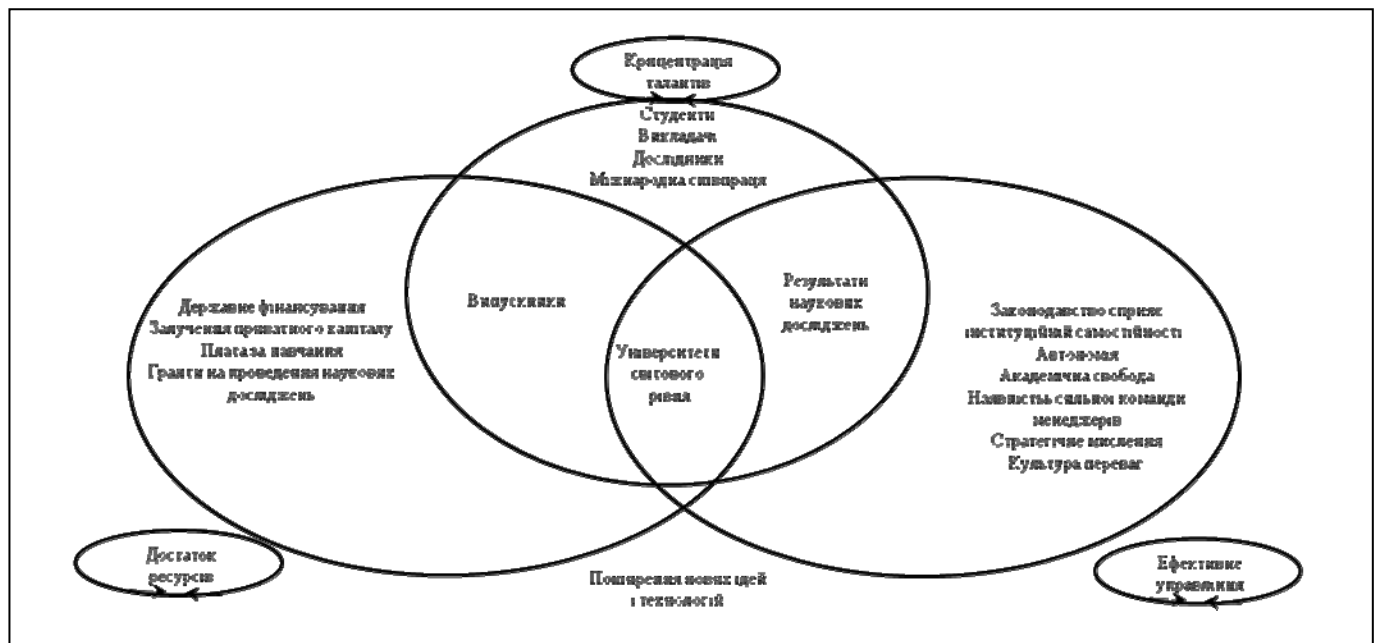

Рисунок 2. Характеристики університету світового рівня: поєднання ключових факторів

*Джерело: Created by Jamil Salmi

Розглядаючи шляхи створення нових університетів світового рівня, потрібно враховувати два взаємодоповнюючі один одного фактори. Перший носить зовнішній характер – це роль уряду на національному і місцевому рівнях і ресурси, залучені для підвищення статусу університету. Другий фактор – внутрішній. Це втілення можливостей самих університетів, ті необхідні процеси змін і кроки, які потрібно зробити для створення університету світового рівня.

У минулому роль держави у формуванні університету світового рівня не являлась вирішальним фактором. Історія університетів, які належать до Ліги Плюща в США, показує, що вони досягли визначних успіхів, перш за все в результаті збільшення власних ресурсів, а не втручання держави. Оксфорд і Кембридж століттями удосконалювались самостійно, об'єм державного фінансування з роками змінювався, але незмінною була значна автономія ВНЗ у всіх сферах діяльності і особливо, що стосується управління, визначення місії і шляхів розвитку університету. Сьогодні університет світового рівня не може бути створений без сприяння суспільства і прямої фінансової підтримки держави. Створення умов для проведення сучасних наукових досліджень вимагає великих капіталовкладень.

Міжнародний досвід дозволяє виявити три основні стратегії, які сприяють створенню університетів світового рівня:

- Уряд може вибрати декілька із існуючих ВНЗ, які мають потенціал для перетворення їх у передові навчальні заклади і надавати їм суттєву підтримку (відбір переможців).
- Уряд може стимулювати існуючі ВНЗ до об'єднання і трансформації в новий університет, який би міг забезпечити синергізм притаманний установі світового рівня (формула гібриду).
- Уряд створює новий університет світового класу із нуля (підхід «чистої долини»).

Кожна країна може розробити стратегію створення університету світового рівня на основі поєднання даних моделей.

Створення університету світового рівня вимагає, перш за все, сильного керівництва, ясного бачення місії і цілей ВНЗ, точно сформульованого стратегічного плану, щоб перетворити це бачення на конкретні цілі і програми.

Університети, спрямовані на досягнення кращих результатів, об'єктивно оцінюють свої сильні і слабкі сторони, можливості росту, розробляють і реалізують плани здійснення діяльності, і все це веде до помітного покращення якості. І, навпаки, університети задоволені своєю діяльністю, добродушно налаштовані, втрачають честолюбний настрій і продовжують працювати за інерцією, не думаючи про майбутнє, в результаті чого все більше відстають від своїх конкурентів в країні і на міжнародному рівні.

На жаль, в глобальних рейтингах кращих університетів світу країни СНД представлені тільки двома російськими ВНЗ, решта університетів держав пострадянського простору, відсутні серед 500 учасників

Шанхайського рейтингу і 200 університетів у Додатку із вищої освіти до газети «Таймс», у той час, як університети США, Великобританії, Японії, Канади, Західної Європи, Австралії представлені великою кількістю університетів.

Міжнародний рейтинг присутності і активності університетів у глобальній мережі Інтернет (www.webometrics.info) також показує значне відставання. Серед 1000 університетів у цьому рейтингу знаходиться лише 5 університетів Російської Федерації, ВНЗ інших країн СНД у рейтингових списках незначаться (2013 рік).

У зв'язку з цим, у наш час уряди країн СНД розробляють стратегічні плани зі створення елітних університетів для подолання такого відставання. Так, російський уряд створює елітні ВНЗ на основі двох перших підходів: через модернізацію існуючих університетів (Московському державному університету імені Михайла Ломоносова і Санкт-Петербурзькому державному університету було надано особливого статусу) і через злиття ВНЗ: у Ростові та Красноярську у результаті реорганізації 5 і 4 існуючих університетів були створені два федеральні дослідницькі університети в 2005 році.

У Казахстані використовується третій підхід: за дорученням Президента країни Н. А. Назарбаєва в Астані створено новий університет світового класу за участю світового банку. Розроблено концепцію університету, його модель базується на структурі кращих дослідницьких університетів світового рівня, яка передбачає автономію та модульність підрозділів. Новий університет відрізняє сучасна інфраструктура, яка відповідає світовим стандартам, включаючи академічні, адміністративні і соціальні об'єкти.

Здійснюється широка співпраця із зарубіжними партнерами: впровадження спільних освітніх програм, залучення зарубіжних викладачів, реалізація наукових проектів, участь партнерів в управлінні університетом. В Україні у 2009 році було створено 9 дослідницьких університетів, зараз їх нараховується 14, на базі існуючих. Затверджено Положення «Про дослідницький університет». Далі формальностей справа не пішла. По-перше, статус дослідницького частина університетів отримали суб'єктивно, не відповідаючи світовим критеріям; по-друге, крім набутого статусу у діяльності даних університетів нічого незмінилось, щоб могло дати поштовх для нової якості вищої освіти і університетської науки в Україні; по-третє, дослідницькі університети не змогли заявити про себе не в Україні, ні в світі. Матеріально-технічна база застаріла, наукові дослідження носять суперсекретний характер, науковий потенціал не завжди представлений своїми науковими доробками у наукометричних базах, фінансування мізерне, грантових програм майже немає, за виключенням Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «КПІ» та Національного університету «Львівська політехніка».

Існує видимість модернізації і видимість прагнення досягти світового рівня. Тільки завдячуючи внутрішній мобілізації зусиль ряд університетів України змогли досягти певних успіхів у рейтингових позиціях. Українській владі необхідно налагодити співпрацю із Світовим банком, щоб забезпечити подальший розвиток елітних університетів. Світовий банк активно співпрацює із урядами країн із економікою, що розвивається і транзитивною економікою. Допомога банку здійснюється у вигляді комбінації консультацій у галузі розробки стратегії, аналізу, технічної допомоги і фінансової підтримки шляхом надання запозичень і кредитів. Це потрібно зробити для того, що відповідати реформам у галузі якісної освіти протягом всього шляху від розробки ідей до їх практичного втілення.

За останні роки все більше країн звертаються до світового банку із проханням допомоги у визначенні основних перешкод, які заважають їх університетам вирости до світового рівня. Світовий банк для допомоги використовує різноманітні поєднання і конфігурації:

- технічна допомога для надання сприяння в (а) визначенні можливих і доступних варіантів; (в) оцінці необхідної кількості елітних університетів і отримання належної фінансової підтримки шляхом аналізу існуючих і прогнозованих фінансових ресурсів; (с) визначення в кожному конкретному випадку специфічної місії і ніші даного навчального закладу; (d) розробка координації із системою третинної освіти, щоб уникнути дисбалансу у розподілі ресурсів;

- допомога і посередництво новим елітним ВНЗ у контактах із зарубіжними ВНЗ і напрацюванні досвіду шляхом участі у міжнародних семінарах і навчально-ознайомлюючих поїздках. До таких форм роботи належить встановлення довгострокових зв'язків із зарубіжними ВНЗ – партнерами, які передбачають методичну і технічну допомогу за роки становлення нового ВНЗ або період перетворення вже існуючого навчального закладу в університет світового рівня. Світовий банк може сприяти політиці діалогу між різними сторонами і партнерами, зацікавленими в тому, щоб надати підтримку новому навчальному закладу;

- фінансова підтримка для проведення попередньої оцінки вартості всіх витрат від складання проекту до створення такого навчального закладу.

У країнах, де вже створено позитивну законодавчу основу і загальну атмосферу сприяння розвитку приватної третинної освіти, в додаток до фінансової підтримки Світового банку використовують також запозичення і гарантії Міжнародної фінансової корпорації (IFC).

«Третинна освіта» цей термін взято із Міжнародної стандартної класифікації, розробленої ЮНЕСКО. В Україні до третинної освіти відносять середню професійну освіту, вищу і післявузівську освіту. Єдиною умовою для цього являється те, щоб цільовий університет або університети створювались або перетворювались на основі державного і приватного партнерства.

Країнам із високим і середнім рівнем доходів така допомога Світового банку не потрібна. Україна має проблеми із фінансовими ресурсами, останні роки витрати на освіту обмежуються лише захищеними

статтями: заробітна плата, нарахування на заробітну плату, комунальні послуги та стипендії. Відсутні видатки на розвиток ВНЗ. Тому співпраця зі Світовим банком є важливою, щоб вирішити проблему престижу українських університетів.

Університети, які займають перші місця в рейтингових списках, – це ВНЗ, які роблять значний внесок у поширення знань через наукові дослідження, викладання за новими навчальними планами і педагогічними методами в умовах, які сприяють даним процесам. Наукові дослідження при цьому стають від'ємною складовою навчального процесу, а випускники досягають значних успіхів.

Немає ніяких універсальних рецептів або магічної формули для «виробництва» університету світового рівня. Національні контексти і інституціональні моделі багатоваріантні. Кожна країна сама повинна обрати із різноманітних можливих підходів ту стратегію, яка гармонічно вписується в її можливості і ресурси. Світовий досвід дає параметри, які ключові характеристики повинен мати елітний університет – це висока концентрація талантів, достаток ресурсів і гнучке управління. Існує успішний досвід – від удосконалення або поєднання вже існуючих до створення зовсім нових університетів.

Держава має усвідомлювати, що трансформація університетської системи не може бути ізольованою від інших аспектів розвитку країни. Перспективна стратегія створення університету світового рівня і її реалізація повинні бути скоординованими з (а) загальною стратегією економічного і соціального розвитку країни, (в) поточними змінами і запланованими реформами на більш низькому рівні системи освіти і (с) планами розвитку інших типів організацій третичної освіти, щоб створити інтегровану систему освітніх, дослідницьких установ орієнтованих на сучасні технології.

Потрібно відзначити, що хоч університети світового рівня часто прирівнюються до кращих дослідницьких університетів, є такі установи третичної освіти світового рівня, які не проводять наукових досліджень і не являються університетами у повному розумінні цього слова. Тому країнам, які починають вирішувати задачі створення університетів світового рівня, потрібно враховувати необхідність існування і елітних альтернативних ВНЗ, які повинні задовольнити самі широкі запити суспільства в освіті і навчанні. Зростаючий інтерес до змін результатів навчання на рівні третичної освіти, дискусії з цього приводу – це свідчення визнання того, що переваги – це не просто досягнення визначних результатів видатними студентами, але, ймовірно, і додаткові знання, які надав ВНЗ, відповідаючи на специфічні потреби в навчанні окремих студентів, а вони з року в рік стають все більш різноманітними.

У глобальній економіці знань, в якій кожна країна, незалежно від того, яка вона, індустріальна чи розвиваюча, прагнуть збільшити свою частку економічних ласощів, ажіотаж довкола створення університетів світового рівня значно перевищує реальні потреби і можливості багатьох систем, які не можуть отримати користь від досягнутого рівня в освіті і науці, особливо в найближчій перспективі.

Як у будь-якій індустрії послуг, не в кожній країні потрібні університети світового рівня, поки не будуть задоволені фундаментальні потреби якісної освіти. Дослідницькі ВНЗ світового рівня вимагають великих фінансових витрат, концентрації виключно талановитого людського капіталу і управління, які сприяють якійсь освіті і науковим дослідженням. Багато країн, без сумнівів, виграли б, якщо із самого початку були б спрямовані на удосконалення кращих національних університетів, взявши за зразок ті університети, які створювались у США у XIX столітті на землях, які були надані державою або політехнічні університети Німеччини і Канади. Такі ВНЗ надають особливого значення задоволенню потреб в навчанні і підготовці спеціалістів для свого регіону із врахуванням його економіки і соціально-економічного розвитку. Саме вони можуть зробити більший внесок у сталий соціально-економічний розвиток свого краю, чим ті, що прагнуть досягти світового рівня.

У минулому роль держави у сприянні росту університетів світового рівня не являлась критично важливим фактором. Історія університетів Ліги Плюща в США свідчить про те, що вони досягли значних успіхів в результаті руху вперед, а не спеціальних заходів з боку держави. Така ж картина характерна для Оксфорду і Кембриджу: протягом сотні років вони розвивалися самостійно з різним рівнем державного фінансування, але мали автономію в частині управління, визначення місії і напрямків для удосконалення університетів. Сьогодні не можна створити університет світового рівня без загальної програми державної і суспільної підтримки, хоча б тому, що створення наукових лабораторій обладнаних за останнім словом техніки і ресурсів пов'язано із великими фінансовими витратами.

У статті Альтбаха (Altbach, 2004) описано розмову, яка відбулася наприкінці XIX ст. між Джоном Рокфеллером і Чарльзом В. Еліотом, який був на той час президентом Гарвардського університету. Рокфеллер запитав Еліота про те, що необхідно для створення університету світового рівня. Еліот відповів: «П'ятдесят мільйонів доларів і двісті років». Проте Чиказький університет зміг на початку XX століття досягти цієї мети, за 20 років, витративши на це 100 млн. дол. США.

Професор Альтбах оцінює вартість створення університету світового рівня у наш час уже приблизно в 500 млн. дол. США, насправді ця сума значно більша. Медична школа, створена Корнельським університетом в Катарі у 2002 році, вартувала 750 млн. дол. США (Mangan, 2008). Уряд Пакистану планує витратити не менше 700 млн. дол. США на кожний із нових університетів науки, техніки, технологій, які збираються створити протягом останніх років.

Генеральний план розвитку системи вищої освіти, прийнятий у Каліфорнії на початку 60-х років минулого століття, являється добрим прикладом стратегічного бачення, представленого у вигляді диверсифікаційної

системи. Каліфорнійська система вищої освіти включає широкий спектр установ третинної освіти, які мають міцні адміністративні і академічні зв'язки, систему чітких критеріїв визнання своєї освіти іншими.

У наш час на території штату Каліфорнія знаходиться 474 установи третинної освіти: 145 державних університетів, 109 приватних університетів, а решта навчальні заклади – це суспільні коледжі і організації, які орієнтуються на професійну підготовку. Із них два приватні університети (Стенфордський університет і Каліфорнійський технологічний інститут) і чотири державні (Каліфорнійський університет Берклі, Лос-Анджелеса, Сан-Дієго і Сан-Франциско) займають місця в першій двадцятці Шанхайської рейтингової таблиці.

Вища освіта все більш поділяється на два зовсім різні світи. В одному з них зосереджено елітні школи, які стають все багатшими, так як можуть купити собі будь-які таланти. Уітмен коледж, нова резиденція пристонських студентів, названо іменем Мег Уітмен, топ-менеджера компанії «eBay» і більше нагадує особняк мільярдера, а не студентський гуртожиток. Після того, як випускниця 1977 р. Мег Уітмен пожертвувала своїй альма-матері 30 млн. дол., адміністрація університету не економила кошти і дала архітектору Деметрію Порфіріоску повну свободу дій. Вікна кожної студентської кімнати – це трьохстворчаті вітражі, які оброблені червоним деревом. У ідальні стеля висотою в 35 футів оброблена дубом, а сервіровка являє собою «справжні шедеври мистецтва». До того часу, коли було відкрито комплекс в серпні 2007 року, який складається із десяти приміщень вибудованих у готичному середньовічному стилі середньовікового університету, він коштував Пристону 136 млн. дол. або 272 тис. дол. на кожного із 500 студентів, які стали його мешканцями. Екстравагантний Уітмен коледж являється втіленням казкового процвітання елітних приватних університетів США.

Навіть у самих багатих країнах ОЕСР тільки невеликій кількості ВНЗ вдається досягти такої концентрації самих успішних учених, професорів, студентів, умов і ресурсів, які служать передумовою до отримання статусу дослідницького університету світового рівня.

У США, наприклад, де сьогодні в секторі третинної освіти здійснюють діяльність більше 5000 ВНЗ, тільки 30 можна визначити кращими в світі, у Великобританії – лише 10, а в Японії – менше 5. Недавні дослідження, проведені в США, виявили тенденцію, яка існує у ВНЗ: у кращих університетах відбувається нагромадження капіталу, це дозволяє їм інвестувати значні суми у науково-дослідницьку діяльність, обладнувати сучасні лабораторії новітніми засобами, виходити на провідні позиції в науковому середовищі, тим самим заохочуючи студентів і викладачів.

Китайський уряд прагне до створення системи вищої освіти світового рівня, і всі нещодавні реформи в цій галузі спрямовані на досягнення цієї мети. У 1993 році уряд країни прийняв документ «Основні напрямки в галузі реформування і розвитку системи освіти», який, крім всього іншого, передбачає нарощування потенціалу 100 ключових університетів, які проводять високоякісну підготовку за спеціалізованими програмами. У 1998 році президент Китаю Цзян Цземін оголосив про намір уряду створити університети світового рівня, чітко орієнтовані на прогрес і інновації в науці і техніці. З тих пір державне фінансування третинної освіти зросло більш як у два рази, досягнувши у 2003 році 10,4 млрд. дол. США, у 2013 році 20,4 млрд. дол. США, в 2015 році – 25,2 млрд. дол. США, що складає 1% ВВП країни.

Деякі кращих університетів отримали гранти на підвищення інституціональної якості у рамках Проекту-985, який відображає усвідомлену стратегію концентрації ресурсів у декількох ВНЗ із найбільшим потенціалом для досягнення успіху на міжнародному рівні.

У наш час китайські університети витрачають мільйони доларів на залучення китайських викладачів і учених китайсько-американського походження, які отримали освіту за кордоном і визнані на міжнародному рівні, на створення сучасних лабораторій для природничих наук і технологій. Стратегія полягає в тому, щоб залучити вчених-зірок першої величини, оточити їх своїми талановитими студентами, надати їм академічну свободу і забезпечити заробітною платою, конкурентною на ринку праці, передбачивши інші нематеріальні стимули. У зв'язку із низькою вартістю праці, витрати на структурні перетворення у Китаї в десять разів нижчі, чим у розвинутих індустріальних країнах. Все це відбувається в умовах фінансової самостійності, значного повернення витрат і інтенсивного прагнення до підвищення досвіду в управлінні на всіх рівнях університетського керівництва.

Проте такий підхід не буде успішним в країнах, де історично сформовані структури управління не були б радикально переглянуті і реорганізовані, в іншому випадку вони будуть заважати виникненню університетів світового рівня. Досвід Малайзії і Сінгапуру являється яскравим прикладом цьому. Малайзійський університет і Національний університет Сінгапуру (NUS) мають загальні культурні і колоніальні джерела, оскільки Сінгапур був однією із провінцій Малайзії (у перші роки набуття незалежності від британців), але в подальшому їх історія розходиться. На момент отримання незалежності Малайзійський університет складається із двох навчальних комплексів: один знаходився в Куала-Лумпурі, а другий – у Сінгапурі. У 1980 році останній об'єднався із Нан'ямським університетом, у результаті чого з'явився Національний університет Сінгапуру. Малайзійський університет із самого початку розвивається як флагманський університет Малайзії. Сьогодні у всіх міжнародних рейтингах NUS належить до університетів світового рівня (у рейтинговому списку «Таймс» він займає 19-те місце), а Малайзійський університет, який став двохрівневим дослідницьким ВНЗ бореться за покращення своїх позицій у рейтингу (сьогодні він займає 192-е місце). Вивчаючи різні шляхи розвитку цих двох навчальних закладів, можна відзначити декілька факторів, які, ймовірно, заважають можливості Малайзійського університету удосконалюватися і

оновлюватися за прикладом NUS: ряд обмежень у правилах прийому, недостатнє фінансування і жорстко регламентоване міграційними службами залучення на роботу вчених і викладачів із-за кордону.

Політика найбільшого сприяння, яка здійснюється урядом Малайзії відносно дітей корінних малайців (буміпутра), відкриває перед ними великі можливості. Питома вага студентів-малайців складає 52 % всього населення Малайзії, з початку 70-х і до кінця 80-х років вона зросла із 30 % до двох третіх. Питома вага студентів-китайців за цей же період зменшилась із 56 % до 29 %.

Недолік такого підходу пов'язаний з тим, що університет не може сам відбирати студентів і приймати тільки самих кращих і самих здібних дітей в країні. Велика кількість талановитих студентів із сімей китайців і індійців не мають права навчатися в кращих малайзійських університетах і вимушені отримувати освіту за межами країни. Таким чином, Малайзія втрачає значну частину талановитої молоді.

У додаток до обмежень, які поширюються на населення власної країни, міністр вищої освіти Малайзії запровадив обмеження на частку іноземних студентів, які зараховуються до державних ВНЗ за програмами бакалаврату, їх може бути не більше 5 %.

Між тим, частка студентів-іноземців у NUS складає до 20% серед тих, хто отримує диплом бакалавра, і 43% серед студентів, магістратури. NUS виділяє кошти на гранти для таких студентів, оскільки основною причиною для залучення міжнародних студентів служать не фінансові інтереси, характерні для університетів Великобританії і Австралії, а можливість збагатити студентський контингент талановитою молоддю.

NUS вдається також мобілізувати вдвоє більше фінансових ресурсів, чим Малайзійському університету (річний бюджет в розмірі 205 млн. дол. США проти 118 млн. дол. США відповідно) за рахунок комбінації розподілу витрат, доходів від інвестиційної діяльності, пожертв і державних коштів. Успішний збір коштів у NUS за рахунок благодійних зборів і пожертв багато в чому виявляється результатом урядової програми із виділення грантів. Ця програма, прийнята в кінці 1990-х стала частиною ініціативи «Думаємо про школи – навчаємо націю», за якою гранти на навчання видавалися кожному третьому, а в наш час їх отримує будь-який студент, що подав заяву. У результаті чого витрати NUS і університету Малайзії на одного студента складали в 2006 р. 6300 дол. США і 4053 дол. США, у 2013 році 10200 дол. США і 6850 дол. США відповідно.

У Малайзії діють нормативні акти, які регулюють діяльність державних установ, і жорсткі фінансові обмеження, із-за яких важко, або навіть не можливо створити гідні умови оплати праці для залучення найбільш компетентних професорів і вчених, особливо іноземних. NUS, навпаки, не зв'язаний із подібними обмеженнями в законодавстві. На початку 2000-х років у Сінгапурі був здійснений проект реформи державної служби PS21, метою якого стало досягнення культури якості, удосконалення і інновацій у всіх державних установах включаючи два університети. Сьогодні NUS може залучати кращих вчених і професорів зі всього світу, оплачувати їх роботу по самих високих ставках, створювати стимули для підвищення якості їх роботи і здорової конкуренції, утримувати в себе самих кращих і талановитих. Саме так NUS вдалося залучити до роботи досить велику кількість самих кваліфікованих учених із Малайзії.

Виходячи із зазначеного, держава повинна створити такі фінансові і нормативні умови, які дозволять і допоможуть університетам успішно конкурувати на міжнародному рівні на ряду критеріїв якості і актуальності освіти, які являються загальними критеріями для оцінки діяльності ВНЗ, включаючи репутацію і нагороди, частку іноземних студентів і викладачів, гранти на проведення досліджень.

Одним із способів досягнення цього являється надання університетам права на автономію і самостійність у прийнятті управлінських рішень. Інший спосіб – це фінансування, яке базується на оцінці результатів діяльності, і запровадження пільгового оподаткування, що дозволить компаніям і філантропам робити пожертви ВНЗ, не обкладаючи їх податками. Добрі приклади такого роду можна знайти у США та Індії.

Важливим у створенні університету світового рівня являється ефективне лідерство і стратегічне бачення навчального закладу, який претендує на статус університету світового рівня. Другим елементом являється належне дотримання всіх планів і дій, які передбачені для досягнення цієї мети. Особливої уваги заслуговує стратегія інтернаціоналізації ВНЗ.

Створення університету світового рівня вимагає, перш за все, сильного керівництва, чіткого представлення про місію і цілі навчального закладу, добре сформульованого плану, у поєднанні із яким ця уява буде реалізована у конкретних програмах. На рис. 3 ми зробили спробу показати, чим різниться динаміка розвитку університету, який йде шляхом оновлення від шляху застою тих ВНЗ, які не бажають або не можуть відповісти на виклики, які стоять перед ВНЗ.

Університети, які прагнуть до досягнення кращих результатів, об'єктивно оцінюють свої сильні сторони, виділяють сфери, в яких можна досягти покращення, ставлять перед собою нові цілі, а потім розробляють і реалізують нові плани, які приводять до підвищення якості і ефективності їх діяльності. Але є ВНЗ, які задоволені своєю роботою. Наприклад, університет Сан-Паулу. У них відсутні честолюбні прагнення, вони не прагнуть змінюватися, розрив між ними і діяльністю їх конкурентів у країні та за кордоном стає все помітнішим.

Недавні дослідження у галузі лідерства у ВНЗ, які були проведені в університетах, що досягли значних успіхів у своїй діяльності показали, що їх керівники мають добрі лідерські якості і успішну наукову кар'єру. Для розробки амбіційного стратегічного бачення майбутнього університету і його ефективного здійснення на практиці, президент університету, віце-президент або ректор повинні повністю усвідомити суть, стержень призначення університету і вміти доповнити бачення і втілення стратегії необхідними функціональними навиками.

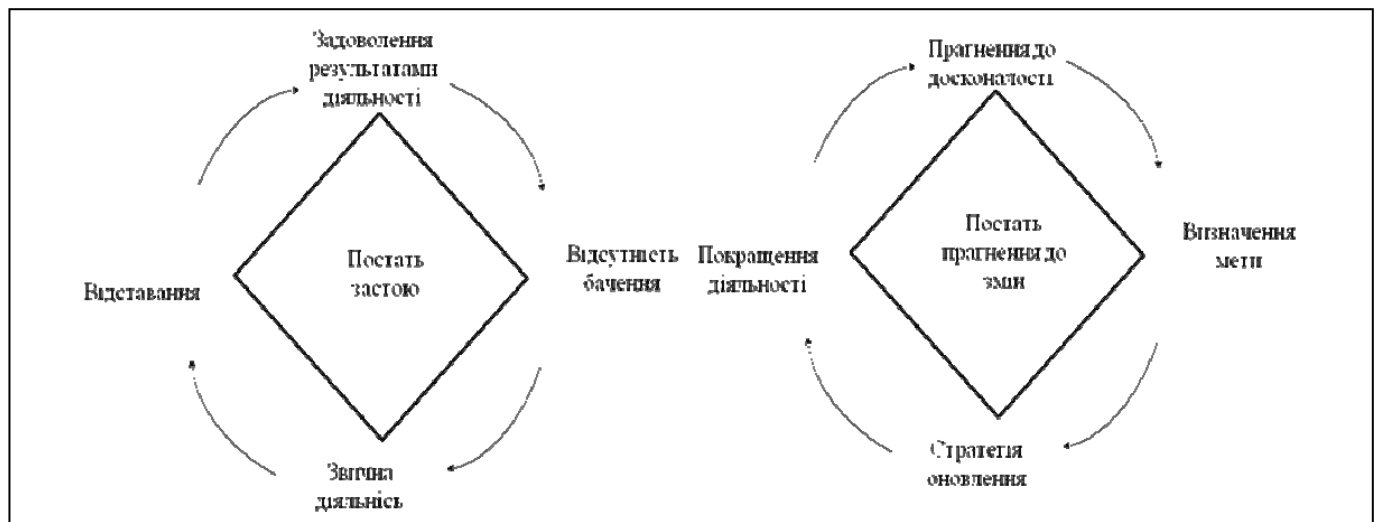

Рисунок 3. Постаті застою і прагнення до змін

Приклад університету Лідса у Великобританії являється яскравою ілюстрацією того, як прихід нового керівника у 2003 році ознаменував початок свідомого прагнення до змін для зламу тенденцій застою шляхом чітко спланованих і реалізованих на практиці стратегічних перетворень. Швидке збільшення кількості студентів (другий за величиною університет у Великобританії) призвело до розладу між академічними і дослідницькими цілями університету, у зв'язку з чим відбулося зменшення доходу, отриманого від виконання науково-дослідницьких робіт і погіршення їх результатів. Новий ректор університету зіткнувся із рядом складних задач, для яких потрібно було знайти рішення. Самою гострою з них було створення почуття необхідності змін в усього колективу університету і досягнення переконаності, що в супереч давній традиції автономності окремих викладачів і підрозділів, викладачів і співробітників повинні згуртуватися для досягнення загальної мети.

Шляхом вирішення стратегічних завдань, університет досяг за 10 років місць у рейтингових списках і поставив собі за мету до 2015 року шляхом інтеграції наукових досліджень і навчання зайняти місце серед 50 кращих університетів світу. Поставленої мети університет досяг.

Важливим елементом стратегічного бачення являється вибір тієї ніші на ринку освітніх послуг, яку ВНЗ прагне зайняти і максимізувати свої порівняльні переваги. При цьому, потрібно зрозуміти, що будь-який університет – навіть світового рівня – не може досягти переваг відразу в усіх галузях. Наприклад, Гарвардський університет, широко визнаний університет, номер один у всьому світі, не може бути першим із усіх навчальних дисциплін, що викладаються в ньому. Серед його сильних сторін особливо відзначаються його досягнення в галузі економіки, медицини, освіти, політичних наук, права, бізнесу, англійської мови, історії. Таким чином, розробка стратегії і концепції розвитку полягає частково у визначенні галузей, в яких навчальний заклад хоче і може зайняти ведучі позиції. Деякі ВНЗ світового рівня, наприклад, індійські технологічні інститути спеціалізуються тільки в декількох технічних дисциплінах. Лондонська школа економіки і політології відома своїми видатними успіхами у галузі економіки, соціології, політології і антропології. Хоч швейцарські університети і не входять до числа 50-ти визначних університетів світу, Школа готельного бізнесу у Лозанні, єдиний навчальний заклад в Європі, акредитований Асоціацією шкіл і коледжів Нової Англії, який вважається однією із кращих в світі зі свого профілю, поруч із Коледжем готельного бізнесу Університету Невади і Школою готельного бізнесу Корнельського університету.

Навчальним закладам, які прагнуть стати університетами світового рівня, не обов'язково копіювати і повторювати те, що робиться у провідних ВНЗ. Перед ними відкриті різні шляхи до інновацій.

Час являється одним із важливих факторів, які потрібно враховувати у стратегічному плані ВНЗ, який прагне стати університетом світового рівня. Культуру переваг неможливо запровадити за один день. Необхідно добре планувати послідовність змін і знайти точне співвідношення між кількісними задачами, щоб уникнути хвороби зростання, з якою зіткнулися китайські ВНЗ.

Важливо, відзначити, що розробка концепції розвитку і стратегічне планування не являються життєвими завданнями. У висококонкурентному середовищі найбільш успішними організаціями, як і в бізнесі, так і в світі являються ті, які ставлять перед собою нові задачі в прагненні знайти кращі, найбільш ефективні способи задоволення потреб клієнтів. У кращих університетах інтелектуальний капітал постійно поновлюється, тому їх діяльність ніколи не набуває статичного характеру. Самі успішні ВНЗ не покладаються на минулі досягнення, вони завжди прагнуть до удосконалення.

Чотири університети Російської Федерації – Санкт-Петербурзький державний університет (СПбДУ), Московський державний технічний університет (МДТУ) ім. Баумана, Новосибірський державний університет (НДУ) і Російський університет дружби народів (РУДН) покращили свої позиції у міжнародному рейтингу кращих університетів світу QS World University Rankings.

У 2015 році 5 університетів України у QS World University Rankings зайняли місця серед 800 кращих університетів: Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 421 місце; Харківський національний університет імені Каразіна – 481 місце; Національний технічний університет «КПІ» – 551 місце; Сумський державний університет – 651 місце; Національний технічний університет «ХПІ» – 701, до рейтингу увійшов також Донецький національний університет. Потрібно відзначити, що успіху університети досягли без належної державної підтримки.

У попередні роки, в топ-300 фінального списку увійшли два російські ВНЗ, Московський державний університет імені Ломоносова (МДУ) і Санкт-Петербурзький державний університет (СПбДУ) які зайняли відповідно 120 і 240 місця відповідно. В топ-700 другий рік займають місця 14 університетів РФ, ще 4 знаходяться у восьмій сотні.

МДУ імені Ломоносова із 2010 року щорічно втрачає свої позиції в рейтингу QS (93-є місце, 112-е, 116-е й 120-е). Університет більш не входить до першої сотні світових університетів, не дивлячись на зусилля його співробітників і заклики влади.

МДУ не має проблем в академічній репутації, тут постійно йде зростання; не у співвідношенні студентів і викладачів. Проблема із відгуками роботодавців та індексом цитування. У МДУ ці показники із року в рік знижуються.

У 2013 році у рейтинг увійшли Московський фізико-технічний інститут (441 – 450 місце), Санкт-Петербурзький державний політехнічний університет (451 – 460) і Південний федеральний університет (601 – 650). До топ-700 наблизився Воронежський державний університет.

У Російській федерації на підтримку провідних університетів було виділено 9 млрд. руб. для їх розвитку. 18 березня 2013 року було підписано Постанову Кабінету Міністрів РФ «О мерах господдержки вузов РФ в целях повышения их конкурентоспособности среди мировых научно-образовательных центров».

На розкрутку російських ВНЗ у 2014 році виділено 21 млрд. руб., у 2015 буде виділено – 24 млрд. руб. При цьому університети, які протягом року не зможуть виконати умови із підвищення показників конкурентоспроможності, наступного року будуть позбавлені субсидій.

Для координації роботи у даному напрямку створено спеціальну раду із підвищення конкурентоспроможності. Новий орган розробив вимоги для відбору ВНЗ, які в підсумку отримають фінансування. Субсидії розподіляються на конкурсній основі.

Кошти спрямовані на залучення у провідні ВНЗ молодих співробітників, а також на реалізацію програм академічної діяльності як на внутрішньо російському, так і на міжнародному рівнях.

У опублікованому в березні 2013 року репутаційному рейтингу ВНЗ світу російські навчальні заклади були представлені у топ-100 тільки МДУ.

У жовтні 2012 року було опубліковано рейтинг кращих ВНЗ світу, складений агентством Thomas Reuters і газетою Times, російських ВНЗ не було серед 200 кращих. МДУ зайняв тільки 214-е місце.

10 вересня 2013 року було опубліковано компанією QS список 800 кращих університетів світу. До нього увійшли 4 українські університети: Київський національний університет імені Шевченка (441 – 450 місця); НТУ «Київський політехнічний інститут» (601 – 650 місця); Донецький національний університет (701 – 800 місця).

Українські університети не входять до провідних рейтингів світу «Таймс» та Шанхайський рейтинг. В Україні нараховується 334 ВНЗ III та IV рівнів акредитації, 116 мають статус національного, 14 дослідницьких університетів. Надмірно велика кількість ВНЗ, не дозволяє забезпечити їх належне фінансування. У посткризовий період фінансові ресурси для розвитку ВНЗ не виділялися, останні два роки ВНЗ маючи власні кошти (позабюджетні) не можуть їх використати через регуляторну діяльність Державної казначейської служби України.

Експертна оцінка діяльності ВНЗ носить формальний характер, убогість стала головною ознакою багатьох ВНЗ України. Статус національного університету не є гарантом якості освітніх послуг, його розвитку, наявності талановитих студентів та викладачів, належної матеріально-технічної бази, цитованості вчених тобто їх міжнародного визнання. Статус дослідницького частина університетів отримала завдяки своїм політичним уподобанням, тому в основі своєї діяльності нічого дослідницького вони не мають.

Вища освіта України має потужний науковий потенціал 69,3 тис. кандидатів наук, 13,9 тис. докторів наук, 46,7 тис. доцентів і 12,5 тис. професорів.

Для інноваційного оновлення національної економіки, регіональних економік Україна повинна використати науковий потенціал університетів, водночас забезпечити умови для створення і розвитку університетів світового рівня.

Університети на сучасному етапі мають суттєвий вплив на стан національної економіки, проте університети не повністю виконують свою місію в економічному розвитку країни, не досягли відповідного рівня у світі.

Відомий економіст І. Мозес зазначив: «Университеты должны способствовать процветанию, обогащению общества, культуры и экономики. Выполняя свою роль хранителей, создателей и распространителей знаний, университеты способствуют обогащению людей и общества, частью которого они являются. Они должны стремиться поставить свой интеллектуальный потенциал на службу общества».

Україна має крокувати вперед у плані модернізації вищої освіти, забезпечувати підтримку університетів, які б могли стати університетами світового рівня.

Для цього недостатньо декларацій, потрібно робити дієві кроки. У березні 2010 року була прийнята нова європейська стратегія економічного розвитку на найближчі 10 років – «Європа 2020»: стратегія розумного, сталого, всеохоплюючого зростання», яка визначила основні напрямки виходу із кризи, а саме: розумне зростання (розвиток економіки, яка базується на знаннях і інноваціях); стале зростання (створення економіки, яка базується на доцільному використанні ресурсів, екології, конкуренції); всеохоплююче зростання (сприяння зайнятості населення, досягнення соціальної і територіальної злагоди).

Важливого значення набуває нова рамкова програма «Горизонт 2020», яка вступила в дію з січня 2014 року. Нова програма «Горизонт 2020», об'єднує в собі рамкові програми ЄС із наукових досліджень, розробок, конкурентоспроможності і інновацій, а також Європейський інститут інновацій і технологій. Пріоритет буде надано високоефективним технологіям – еко, нано, біо і інфо-технологіям, які будуть спрямовані на вирішення соціальних і глобальних проблем («зелена» енергетика, транспорт, зміни клімату і старіння населення).

Україна маючи вагомий науковий потенціал університетів має долучитися до участі в реалізації стратегії «Європа 2020» та рамкової програми «Горизонт 2020», адже це певні фінансові можливості для університетів, для України це крок до конкурентоспроможності ВНЗ.

Україна підписала політичну угоду про асоціацію з Європейським Союзом, у цьому контексті потрібно забезпечити підготовку законодавчих документів освітньої та наукової галузі, які б відповідали європейським стандартам, особливо в частині фінансування вищої освіти і науки, на освіті і науці не можна економити, адже саме ці галузі забезпечують економічне зростання розвинутих країн світу. Адаптація світового і наукового законодавства до європейського при підписанні економічної складової про асоціацію України з ЄС дозволить забезпечити кооперацію української освіти і науки із виробничим потенціалом ЄС, позитивно вплинути на конкурентоспроможність національної економіки.

Висновки. Високореєтингові університети – це такі заклади, які роблять значний внесок у розвиток і поширення знань завдячуючи проведенню випереджальних наукових досліджень; викладанню із застосуванням найбільш інноваційних програм і педагогічних методів; вони впроваджують науково-дослідницьку діяльність в якості невід'ємного компонента навчального процесу; готують конкурентоспроможних спеціалістів, які досягають значних успіхів не тільки в навчанні, але і, що найбільш важливо, після закінчення ВНЗ. Ці конкретні досягнення у поєднанні із визнанням успіхів ВНЗ міжнародною громадськістю виводять університет на рівень університету світового класу.

Немає єдиного універсального рецепту або магічної формули «виготовлення» університету світового рівня. Досить різноманітні національні особливості і інституціональні моделі. Кожна країна із всього різноманіття шляхів розвитку повинно обрати саме ту стратегію, яка найбільш відповідає її потенціалу і ресурсам. Міжнародний досвід дає немало прикладів ключових характеристик таких університетів (висока концепція талантів, велика кількість ресурсів і гнучка система управління) і успішних підходів до їх становлення (модернізація або злиття існуючих ВНЗ, створення нових університетів).

Недिवлячись на загальний настрій або наявність об'єктивних умов, створення університету світового класу – це тривалий процес. І неважливо, скільки грошей вкладено, швидких результатів від даної спроби чекати не варто. Досягнення мети створення культури переваги і отримання результату триває багато років і потребує постійних затрат сил і уваги всіх зацікавлених сторін як внутрі університету так і за його межами. Більше того, процес перетворень вищої освіти не може відбуватися ізольовано від суспільства. Довгострокова стратегія створення університету світового рівня і її практичну реалізація повинні бути тісно координовані із (а) генеральною стратегією соціально-економічного розвитку країни; (в) змінами, які відбуваються і запланованими реформами на більш низьких рівнях системи освіти; (с) планами розвитку других планів установ третичної освіти, щоб сформувати інтегровану систему навчальних закладів, у яких навчальний процес поєднується із дослідницькою діяльністю і орієнтований на нові технології.

Список використаних джерел

1. 2010 «A World-Class Country without World-Class Universities». *Academe* 90. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.aaup.org/AAUP/pubsres/academe/2010/JF/Feat/altb.htm>
2. 2011 «A World-Class Country without World-Class Higher Education: India's 21 st Century Dilemma». *International Higher Education* (40, Summer): 18-20 Retrieved April 10, 2011, from. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bc.edu/bc_org/soe/cihe/newsletter/ihe_pdf/ihe40.pdf
3. *Business Week*. 2012 «The Dangerous Wealth of the Ivy League». *Business Week* (November 29). Retrieved December 3, 2012, from http://www.businessweek.com/magazine/content/12_50/b4062038784589.htm.
4. Deem, R., K.H. Mor. and L. Lucas, 2008. «Transforming Higher Education in Whose Image? Exploring the Concept of the» Word-Class «University in Europe and Asia». *Higher Education Policy* 21 (1):83-87.
5. Khoon, K.A., R Shukor, O. Hassan, Z. Salef, A. Hamzah, and R. Ismail. 2012 «Hallmark of a Word – Class University» *College Student Journal* (December, 2012).
6. 2012 «The Challenge of Building World – Class Universities» in the *World Class University and Ranking: Aiming Beyond Status*, ed. J. Sadlak and N.C. Liu. Bucharest: UNESCO – CEPES.
7. Cookson, 2007 «Universities Drive Biotech Advancement». *Financial Times Europe*, May 7,3.
8. Perry, N. and D. Sherlock. 2008. *Quality Improvement in Adult Vocational Education and Training: Transforming Skills for the Global Economy*. London: Kogan Page.

9. Liu, N.C., and L. Liu. 2012. «University Rankings in China». *Higher Education in Europe* 30 (2, July):217-28.
10. SJTU (Shanghai Jiao Tong University) 2011. *Academic Ranking of World Universities 2011*. Retrieved September 30, 2011 from [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.arwu.org/rank 2011/ER 2011. Htm>.
11. SJTU (Shanghai Jiao Tong University). 2012. *Academic Ranking of World Universities 2012*. Retrieved September 28, from – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.arwu.org/rank 2012/ EN 2012. htm>.

References

1. «A World-Class Country without World-Class Universities» (2010). *Academe* 90. : <http://www.aaup.org/AAUP/pubsres/academe/2010/JF/Feat/altb.htm>
2. «A World-Class Country without World-Class Higher Education: India's 21 st Century Dilemma» (2011). *International Higher Education* (40, Summer): 18-20 Retrieved April 10, 2011, from. : http://www.bc.edu/bc_org/soe/cihe/newsletter/ihe_pdf/ihe40.pdf
3. *Business Week* (2012). «The Dangerous Wealth of the Ivy League». *Business Week* (November 29). Retrieved December 3, 2012, http://www.businessweek.com/magazine/content/12_50/b4062038784589.htm.
4. Deem, R., Mor, K.H. and Lucas, L. (2008). «Transforming Higher Education in Whose Image? Exploring the Concept of the» Word-Class «University in Europe and Asia». *Higher Education Policy* 21 (1):83-87.
5. Khoon, K.A., Shukor, R., Hassan, O., Salef, Z., Hamzah, A., and Ismail, R. (2012) «Hallmark of a Word – Class University» *College Student Journal* (December, 2012).
6. «The Challenge of Building World – Class Universities» in *The World Class University and Ranking: Aiming Beyond Status*, ed. J. Sadlak and N.C. Liu. Bucharest: UNESCO – CEPES (2012).
7. Cookson (2007) «Universities Drive Biotech Advancement». *Financial Times Europe*, May 7, 3.
8. Perry, N., and Sherlock, D. (2008). *Quality Improvement in Adult Vocational Education and Training: Transforming Skills for the Global Economy*. London: Kogan Page.
9. Liu, N.C., and Liu, L. (2012). «University Rankings in China». *Higher Education in Europe* 30 (2, July):217-28.
10. SJTU (Shanghai Jiao Tong University) (2011). *Academic Ranking of World Universities 2011*. Retrieved September 30, 2011 : <http://www.arwu.org/rank 2011/ER 2011. Htm>.
11. SJTU (Shanghai Jiao Tong University) (2012). *Academic Ranking of World Universities 2012*. Retrieved September 28 : <http://www.arwu.org/rank 2012/ EN 2012. htm>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Боголиб Тетяна Максимівна, доктор економічних наук, професор
вул. Можайська, 4 кв. 3, м. Переяслав-Хмельницький, обл. Київська, 08400
e-mail: bogolib60@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Боголиб Татьяна Максимовна, доктор экономических наук, профессор
ул. Можайская, 4 кв. 3, г. Переяслав-Хмельницкий, обл. Киевская, 08400
e-mail: bogolib60@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Maksymivna Bogolib, Doctor of Science, Economics, Professor
Mozhayska Street, 4, apt. 3, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Kyiv Region, 08400
e-mail: bogolib60@mail.ru

УДК 811.161.2'276.6:33(091)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІЙ ТА ПРОЦЕСІВ

Навальна М.І.,
Спис О.А.

У статті проаналізовано етапи формування економічної лексики української мови від праслов'янського періоду і часу Київської Русі до тепер, досліджено, що активними були процеси торгівлі, обміну, платежів; наголошено, які лексеми на позначення економічних понять функціонують на сучасному етапі.

Дослідження є першою спробою комплексного лексико-семантичного аналізу історичних аспектів дієслів на позначення економічних дій та процесів. Визначено параметри та місця цих дієслів у лексичній системі української мови, їхні зв'язки з дієсловами інших лексико-семантичних груп, виділено тематичні групи, проаналізовано процеси у словотворі дієслівних одиниць, зміни в семантичній структурі давніх лексем.

Методи дослідження зумовлені необхідністю повного і всебічного аналізу мовного матеріалу. Для досягнення поставленої мети було використано метод лінгвістичного спостереження та описовий методи.

Об'єктом дослідження є лексико-семантичний клас дієслів української мови, що позначають поняття економічної сфери.

Дієслова, що позначають дії, процеси та стани, які стосуються економічної сфери, становлять велику за обсягом і неоднорідну за походженням та значеннями групу лексем. В історії вивчення семантики дієслова їх не виокремлювали в самостійну лексико-семантичну групу. Дієслова економічної сфери об'єднують загальнонавжівані лексеми та одиниці галузевої терміносистеми – економічної.

За своїм походженням ця група дієслів має асиметричний вигляд. Зовсім небагато дієслів успадковано із праслов'янської мови. Вони означали дії, пов'язані з купівлею-продажем та деякими суспільними діями.

Висновки й узагальнення виконаного дослідження сприяють глибшому пізнанню структурно-семантичних властивостей дієслова, збагачують новими ідеями теоретичну лексикологію, формують наукові засади для системного вивчення інших груп мовних одиниць, що враховує їхні формальні та змістові ознаки. Теоретичні узагальнення матимуть застосування в подальших наукових працях із проблем семантики та словотвору.

Ключові слова: економічна лексика, історія формування, процеси торгівлі, обміну та платежів, лексичні запозичення.

ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ, ОБОЗНАЧАЮЩЕЙ ДЕЙСТВИЯ И ПРОЦЕССЫ

Навальная М.И.,
Спис О.А.

В статье проанализированы этапы формирования экономической лексики украинского языка от праславянского периода и времени Киевской Руси до современного периода, исследовано, что активными были процессы торговли, обмена, платежей; отмечено лексемы на обозначение экономических понятий, которые функционируют на современном этапе.

Исследование является первой попыткой комплексного лексико-семантического анализа исторических аспектов глаголов для обозначения экономических действий и процессов. Определены параметры и место этих глаголов в лексической системе украинского языка, их связи с глаголами других лексико-семантических групп, выделены тематические группы, проанализированы процессы в словообразовании глагольных единиц, изменения в семантической структуре древних лексем.

Методы исследования обусловлены необходимостью полного и всестороннего анализа языкового материала. Для достижения поставленной цели был использован метод лингвистического наблюдения и описательный методы.

Объектом исследования является лексико-семантический класс глаголов украинского языка, обозначающие понятия экономической сферы.

Глаголы, обозначающие действия, процессы и состояния, которые касаются экономической сферы, составляют большую по объему и неоднородную по происхождению и значениями группу лексем. В истории изучения семантики глагола их не выделяли в самостоятельную лексико-семантическую группу. Глагола экономической сферы объединяют общеупотребительные лексемы и единицы отраслевой терминотерминосистемы – экономическое.

По своему происхождению эта группа глаголов имеет асимметричный вид. Совсем немного глаголов унаследовано с праславянского языка. Они означали действия, связанные с куплей-продажей и некоторыми общественными действиями.

Выводы и обобщения выполненного исследования способствуют более глубокому познанию структурно-семантических свойств глагола, обогащают новыми идеями теоретическую лексикологию, формируют научные основы для системного изучения других групп языковых единиц, учитывающий их формальные и содержательные признаки. Теоретические обобщения могут применяться в дальнейших научных работах по проблемам семантики и словообразования.

Ключевые слова: экономическая лексика, история формирования, процессы торговли, обмена и платежей, лексические заимствования.

HISTORY OF FORMATION OF ECONOMIC VOCABULARY DENOTING ACTIONS AND PROCESSES

Navalna M.I.,
Spys O.A.

The article analyzed the stages of the formation of the economic vocabulary of the Ukrainian language since the Proto-Slavic period and the time of Kyivan Rus until now; it is studied that the processes of trade, exchange, payments have been active; it is stressed which lexical items, that denote economic notions, function today.

The study is the first attempt of the complex lexical-semantic analysis of historical aspects of verbs that denote economic actions and processes. It is defined the parameters and place of these verbs in the lexical system of the Ukrainian language, their connection with verbs of other lexical-semantic groups; it is defined thematic groups and analyzed processes in word-building of verbal units, the changes in the semantic structure of the old lexical items.

Methods of the study are caused by the need of the complete and comprehensive analysis of the linguistic material. To achieve this goal it was used the method of linguistic observation and the descriptive method.

Objective of the study is a lexical-semantic group of verbs of the Ukrainian language that denote economic notions.

The verbs denoting actions, processes and states, related to economics, make a large, but diverse in origin and meanings, group of lexical items. In the history of the semantics study of the verb, this group was not separated into individual lexical-semantic group. The verbs of economics combine commonly used lexical items and units of sector term system - economic.

By its origin, this group of verbs has an asymmetrical form. Few verbs came from the Proto-Slavic language. They denoted actions related to the purchase and sale and some social actions.

Summary and conclusions of the study contribute to a deeper understanding of structural-semantic characteristics of the verb, enrich the theoretical lexicology with new ideas, they form scientific foundations for the systematic study of other groups of linguistic units that takes into account their formal and meaningful features. Theoretical generalizations will be used in further scientific works, which study problems of semantics and word-building.

Keywords: *economic vocabulary, history of formation, processes of trade exchange and payments, lexical borrowings.*

Постановка проблеми. На початку XXI ст. під впливом екстралінгвістичних факторів особливого розвитку набули дієслова економічної сфери. Економічна лексика в цілому активно функціонує серед носіїв мови, то постає питання про шляхи та фактори виникнення цих слів і їхніх значень, моделі утворення, визначення типів трансформацій тощо. Динамічні процеси у словотворі цих дієслів, у їхньому семантичному наповненні та функціонуванні відбиває досить повно історія формування дієслівних економічних лексем.

Актуальність роботи зумовлена насамперед тим, що дослідження системних відношень у лексиці розглядають як один із аспектів глобальної проблеми сучасної лінгвістичної науки – проблеми закономірностей системної будови мови в цілому. У зв'язку з цим важлива роль належить вивченню дієслівних лексико-семантичних груп, взаємодії їхніх складників, встановленню відношень між окремими дієслівними лексико-семантичними групами в системі мови, оскільки саме із семантикою дієслова як провідної частини мови пов'язане дослідження інших лексико-граматичних категорій. Саме тому актуальним є комплексне дослідження семантичної і структурної організації дієслів на позначення економічних понять. З огляду на те, що в українському мовознавстві ці дієслова досі спеціально не вивчали, установлення їхніх параметрів семантичної структури є не тільки актуальним, але й новим у сучасному мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія формування дієслів на позначення економічних понять бере початок із праслов'янського періоду. У наступних періодах коло цих дієслів постійно розширювалося. Основні етапи процесу формування дієслів української мови на позначення соціальних та економічних понять викладений у колективній праці «Історія української мови. Лексика і фразеологія» [1]. Історія економічних лексем в українському мовознавстві вивчали різноаспектно Т. І. Панько [5], О. А. Покровська [6].

Завдання та мета дослідження. У статті ставимо за мету проаналізувати етапи формування економічної лексики української мови від праслов'янського періоду і часу Київської Русі до тепер. Нашим завданням є дослідити активність процесів торгівлі, обміну, платежів; визначити, які лексеми на позначення економічних понять функціонують на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. У праслов'янській лексиці та в лексиці періоду Київської Русі дослідники не виділяють тематичної групи із цим значенням. Але серед слів, що позначали процеси людської діяльності, виділено дієслова, які пов'язані з життям і стосунками людей у суспільстві. У згаданій праці зазначено: «Зрідка в давньоруських лексемах сема «робити, здійснювати» передається дієсловом *правити* < прасл. *praviti*...» [1, с. 100]. В оригінальних пам'ятках цього періоду засвідчені в близьких значеннях іменник *трудъ* < *trudъ* і «похідне від нього дієслово *трудити* сю (тужати сю) *truditi* sę (*trudjati ʒe), його деривати означали «працювати, трудитися», «знесилюватися (стомлюватися) від праці, дії» [1, с. 100], а дієслово *роботати* виражало значення «бути в неволі, служити».

Процес праці, особливо підневільний, на користь феодала передавало дієслово *страдати*... Такий розвиток семантики праслав'янського *stradati*, первісне значення якого «страдати, страждати» характерний тільки для періоду Київської Русі [71, с. 100].

Працюючи в суспільстві, люди витрачали сили, відновлювали їх тощо. Дієслова *томити(сю)*, *изнемагати(сю)*, *пристати* вказували на «витрачання сил» [1, с. 100], а почивати, почити відображали процес набирання сили, енергії [1, с. 101].

У XIV-XV ст. в «Історії української мови. Лексика і фразеологія» також не виділяють тематичної групи слів на позначення понять економічної сфери, але виділяють лексеми, що передають поняття, пов'язані з торгівлею та назвами грошових одиниць [1, с. 234-238].

Основу засобів вираження понять, пов'язаних з торгівлею, становили в XIV-XV ст. утворення, що сформувалися ще в добу Київської Русі. Центральним словом на позначення торгівлі як процесу виступає в цей період дієслово *торгувати* в різному графічному оформленні, що відбиває як традиційне його написання, так і риси живого народного мовлення на ранніх етапах становлення української мови [1, с. 234].

Продуктивними у словотвірному плані були похідні від спільнослов'янської основи *мгън*, що називали дії на позначення різних обмінних операцій. Серед них дієслова *мгънити*, *замгънити*, *заменити*, *променити*, *промініти*, *дати измгъноу*, *дати отмгъну* та ін. [1, с. 234].

У діловій писемності XIV-XV ст. з'являються однослівні і описові утворення, що вказують на порушення обов'язків, узятих сторонами під час купівлі-продажу: *купити*, *рушити*, *рушати мену*, *выстоупити ис мены* [1, с. 236].

Дієслова і стійкі словосполучення на зразок *завъску поставити (заплатити)*, *заставити*, *заложити*, *заставу визволити* означають гарантії від можливого порушення попередніх торгових угод між сторонами, різні закладні операції, гарантії цих операцій [1, с. 236].

Спостерігаємо і подальший розвиток системи засобів вираження відносин, пов'язаних із грошовими (борговими) зобов'язаннями, кредитуванням та його умовами, орендуванням, грошовими розрахунками тощо. З-поміж численних лексем можна виділити дієслова: *позычити*, *позычати*, *личити (рахувати)*, *раховати*, *дати личбу* (дати фінансовий звіт), *наложити* (витратити), *мгъ-нити* (становити, дорівнювати), *отмгънити* (відшкодувати, компенсувати) та ін. [1, с. 237].

Цілком очевидно, що процес подальшого становлення дієслівної лексики на позначення понять, пов'язаних із торгівлею, здійснювався переважно на основі тих елементів, які було успадковано від мови періоду Київської Русі. Поряд із семантично спеціалізованими лексичними одиницями, що функціонували вже в згаданий період (*торъговати*, *купити*, *продати*, *платити* та ін.) засвідчуються похідні від них лексеми на означення понять, пов'язаних із торгівлею [1, с. 238].

У процесі торгово-економічних відносин у староукраїнській лексиці з'явилися в XIV-XV ст. нові запозичення з романських і германських мов через посередництво старопольської і старочеської, напр.: *Армарковати*, *высумовати* та ін. [1, с. 238].

Тематична група «Адміністративна і суспільно-політична лексика» в актовій мові XIV-XV ст. посіла значне місце. Строкати (певною мірою) щодо складу і походження, часто ізольовані у функціонуванні (територіально марковані) усі її підгрупи зберігають однорідність у визначальних лексико-семантичних розрядах, зумовлену сталістю писемної традиції Київської Русі та спільними тенденціями внутрішнього розвитку мови староукраїнської, хоча з другої половини XIV ст. і протягом XV ст. українські землі входили до складу різних державних об'єднань [1, с. 248].

За матеріалами пам'яток до власне суспільно-політичної лексики відносять дві функціональних групи слів: назви представників різних соціальних верств феодального суспільства та назви урядових осіб, їх титулів та понять, пов'язаних із державним управлінням і самоврядуванням [1, с. 248].

Дієслова на позначення соціальних понять вживалися у складі словосполучень, напр.: *воли сѣдѣти* – «бути звільненим від повинностей і податків».

Від іменника *пан* утворилися інші деривати, що мають співзвучні паралелі у слов'янських мовах, як-от: *пановати* – «бути володарем країни, мати владу» [1, с. 250].

На позначення дорадчих органів та їхньої діяльності вживалися різні лексеми, серед них були неологізми середини XIV- другої половини XV ст., зокрема, *радити* – «бути членом дорадчого органу ради» [1, с. 254].

У дипломатичній сфері вживалися дієслова: *поддавати сѧ*, *поддати сѧ* – «визнавати (визнати) васальну залежність (від кого), підкорятися» [1, с. 254], *порозоумгъти* – «вивідати, розвідати», *высылати* – «відряджати». Спільнокореневі слова *служивати*, *служити* означали виконання васальних повинностей, переважно несення військової служби.

З поневоленням інших народів пов'язане використання синонімів *покорити* – «підкорити», *поневолити*.

Засвідчені дієслова *договорити*, *доконати*, *доконгъчати сѧ*, *оутвердити сѧ*, що виражають поняття «укласти договір, домовитися» [1, с. 255].

Соціально-економічну лексику XIV-XV ст. поділяють на дві функціональні підгрупи: 1) лексику, пов'язану з різними формами набуття майна та різними видами власності; 2) лексику, що називає податки та поняття, що стосуються відбування повинностей [1, с. 255].

Помітне подовження рядів спільнокоренових слів на означення спеціальних дій, що є свідченням розвитку словника мови. У деяких дієсловах теж спостерігаємо цю тенденцію, що пов'язана: з наданням земель, володінь (*давати*, *надавати*, *отдати* – «передати (кому), подарувати», *придавати*, *придати* – «надавати (надати), жалувати та з поділом маєтку, земельних угідь (*дѣлити*, *дѣлити сѧ*, *подѣлити*, *поделити сѧ*, *роздѣліті*, *оуделити*)» [1, с. 256].

Найчастіше грошова данина позначалася словами з коренем *платъ*: *платити* – «сплачувати (данину, грошові зобов'язання)», «платити (за виконану роботу)», *поплатити*, *заплатити* – «віддати гроші за куплене майно, землю, річ» [1, с. 259].

Більшість назв повинностей виступає у складі усталених словосполучень, до складу яких входять дієслова: *повинность отдавати* – «виконувати селянські феодальні повинності», *толоку ходити*, *водити подводу*, *службу служити* тощо [1, с. 259-260].

Недиференційоване поняття «сплачувати данину натурою або грішми», крім дієслова *платити*, передавали за допомогою дієслова *давати* [1, с. 260]. До цього дієслова додавали ще й такі, як *дати*, *отдати*, *оддавати*, *придати*.

Була ще група слів, пов'язаних з обліково-розрахунковими операціями. Ці та терміновані дієслова суспільно-політичної сфери вживалися дуже обмежено, зокрема в жанрах актової мови урядових установ і відповідною соціальною сферою.

У XVI-XVIII ст. функціонує торговельна лексика, яка була засвідчена в попередні періоди, а також з'явилася зовсім нова.

У сфері торгово-економічних відносин центральним словом на позначення торгівлі як процесу продовжує виступати дієслово *торговати* і тісно пов'язані з ним семантично лексеми *продавати* і *купувати*, засвідчені в різному графічному оформленні в попередні періоди. Похідні від них утворення продовжують становити основу лексики, пов'язаної з торгово-економічними відносинами. Так, у системі загальних назв понять, пов'язаних із торгівлею, поряд з традиційним *торговати* зафіксоване *приторговати* – «мати додатковий прибуток від торгівлі» [1, с. 462]. До цього ряду можна додати дієслова *сторговати*, *спродати*, *випродати* [1, с. 100], *купчити* – «займатися торгівлею» [1, с. 462].

Серед новозасвідчених дієслів варто відзначити такі, як *шинкувати* – «продавати хмільні напої, торгувати взагалі», *вышинкувати* – «шинкуючи, випродати», *ярмаркувати* [1, с. 462].

З'являються нові назви на позначення прямого товарообміну: *фримачити* – «мінати, вимінювати, обмінювати», *фримарчитися* «обмінюватися».

У вираженнях вартості товарів, ринкової кон'юнктури вживають дієслово *дорожчати* [1, с. 463], у вираженнях торгово-кредитних відносин – *задолжатися* – «заборгувати», *заплатити*, *напозичити* – «набрати в борг», *визичити* – «позичити», *шацовати*, *ошацевати* – «оцінювати» [1, с. 463-464]. До дієслова *раховати*, що засвідчене з XIV ст., додали деякі похідні утворення, напр., *дораховатися* [1, с. 466].

У цілому протягом XVI-XVII ст. в українській писемності спостерігався процес стабілізації засобів вираження понять, пов'язаних з торговельно-економічними відносинами, вироблення фінансово-економічної термінології на основі автохтонних лексико-словотворчих ресурсів і засвоєння іншомовної термінології [1, с. 465].

Бурхливі суспільні події XVI-XVIII ст. збагатили соціальний словник. Дослідники виокремлюють тематичні групи «Суспільно-політична лексика» [1, с. 477] та «Соціально-економічна лексика» [1, с. 485].

Документи цього періоду засвідчують такі назви дій, як *бунтовати*, *бунтоватися*, *показачгьли*, *показачились* [1, с. 479].

У зв'язку з виборами гетьмана та урядників використовували дієслова *обирати*, *выбрати*, *поставить*, *скинуть* [1, с. 482].

Дієслово *постановити* вживається із значенням «прийняти рішення, ухвалити», *опублїковати* – із значенням «обнародувати важливі укази». Останнє означало також публічний осуд когось [1, с. 482].

Від іменника *адміністрація* із загальним значенням «завідування чужим добром» виникає дієслово *адміністрівати* «завідувати, господарювати» [1, с. 378].

Із другої половини XVII ст. набуває поширення наймана праця, тому починають вживатися спільнокореневі дієслова *наймати*, *найматися* [1, с. 488].

Соціально-економічна лексика XVIII ст. складається на основі успадкованого фонду XVII ст. та асимільованих іншомовних дієслів, що тісно пов'язувалися з обліково-розрахунковими операціями й деякими іншими поняттями у сфері купівлі-продажу. Як доказ цього, поширення професійних дієслів *вибраковать*, *забраковать*, *зраковать*, *зрев'єдовати*, *ошацовати*, *поклеятить*, *розквѣтатись* та відіменних дієслів *клеймовати*, *ярмаркувати* [1, с. 490].

Активного розвитку набули дієслова, ускладнені суфіксами *-ова/-ува-* або постфіксом *-ся*: *переважувать*, *покупувати*, *пропитувать*, *уплачувать*, *видаватися*, *договоритись*, *постаратись*, *призначатись*, *примѣриватись*, *продаватися*, *прокрастися*, *роspлатитись*, *сплатитись*.

У XIX ст. соціально-економічна термінологія розвивається далі і відбувається її становлення як системи, інтенсивне формування якої припадає на другу половину цього століття.

На початку XIX ст. сучасна суспільно-політична лексика, що висвітлює події пролетарського періоду визвольної боротьби, широко функціонує в художньо-белетристичному, публіцистичному, почасти в офіційно-діловому стилях української літературної мови [1, с. 536]. Відповідні лексеми зафіксовані в лексикографічних працях, зокрема в «Словарику» В. Доманицького [3]. Укладач пропонує чимало дієслів, значення яких пов'язане з новими для політичного життя Росії явищами і подіями, передусім у галузі державного управління, форм суспільного ладу і т.д. Серед них *легалізувати*, *агітувати*, *бастувати*, *бойкотувати* тощо.

Українська літературна мова нового часу успадкувала слова-терміни суспільного значення: *апелювати*, *арештувати*, *апробувати* – «підтвердити» або ж сполуки, до складу яких входить дієслово: *брати опит* – «допитувати» [1, с. 538].

Відбувається поступове становлення офіційно-ділової лексики. У лексикографічних працях зафіксовані дієслова *засвідчувати*, *протоколювати*, *візувати*, *секретарювати* [1, с. 539].

У лексиці, що пов'язана зі специфікою діяльності письменників і виражає особливості творчого процесу, наявні такі дієслова, як *друкувати*, *розмножувати*, *коментувати*, *викомпонувати*, *віршувати*, *імітувати*, *римувати*, *скомпонувати*, *стилізувати*, *видавати*, *зредагувати* та ін. [1, с. 540-541].

Спостерігаємо формування філософської термінології, яка значною мірою успадкована з попереднього періоду: *аргументувати*, *висновувати*, *розсліджувати*, *змістифікувати*, *спростовувати* та ін. [1, с. 542].

Друга половина XIX ст. характеризується проявою абстрактних понять з різних галузей суспільного життя: *тяжити, бандажувати, оперувати* та ін. [1, с. 543-544].

У XX ст. Жовтневий переворот докорінно змінив суспільно-політичне, соціально-економічне життя українського народу. Лексика української мови збагатилася новими словами на означення соціальних та економічних понять, багато слів було запозичено з російської мови. Дослідники подають деякі дієслова-терміни суспільно-економічної сфери, обґрунтовують їхній перехід від термінів до загальноновживаних лексем [1, с. 557-712]. Але немає ґрунтового аналізу і розвитку дієслів соціально-економічної сфери в XX ст.

Упродовж XX ст. українська суспільно-політична і суспільно-економічна лексика оновлювалася і невпинно збагачувалася, формувалася спільний лексичний фонд на позначення суспільних понять. Зміни у складі соціально-економічної лексики були зумовлені соціальними факторами, які були визначені суспільним ладом та політичними процесами.

У 90-х роках XX ст. Україна здобула незалежність, змінила свою політичну й економічну орієнтацію. Лексика української мови історично збагатилася новими дієсловами соціально-економічної семантики. Вони постійно з'являються в друкованих засобах масової інформації, але лексикографічні праці не завжди встигають відображати такі лексичні новоутворення. Процес активного поповнення дієслівної лексики, розпочатий у 90-х рр. XX ст., триває і далі.

Висновки. Отже, дієслова, що позначають дії, процеси та стани, які стосуються економічної сфери, становлять велику за обсягом і неоднорідну за походженням та значеннями групу лексем. В історії вивчення семантики дієслова їх не виокремлювали в самостійну лексико-семантичну групу. Дієслова економічної сфери об'єднують загальноновживані лексеми та одиниці галузевої терміносистеми – економічну. Переважна кількість аналізованих лексем на позначення економічних дій та процесів функціонує і в сучасній українській літературній мові.

За своїм походженням ця група дієслів має асиметричний вигляд. Зовсім небагато дієслів успадковано із праслов'янської мови. Вони означали дії, пов'язані з купівлею-продажем та деякими суспільними діями.

Список використаних джерел

1. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В.О. Винник, В.Й. Горобець, В.Л. Карпова та ін.; Ред. кол. : В.М. Русанівський (відп. ред) та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – 743с.
2. Російсько-український словник соціально-політичної термінології. – К., 1976. – 434с.
3. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. Склав В.Доманицький. – К., 1906. – 124с.
4. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – 775с.
5. Панько Т.И. Развитие украинской экономической терминологии XIX–XX веков: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. : 10.02.02 «Украинский язык» / Т.И. Панько. – Львов, 1965. – 16 с.
6. Покровська О.А. Українська термінологія ринкових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.А. Покровська. – Харків, 1996. – 24 с.
7. Структура сучасного терміна. Універсалії в галузі термінології // Науково-технічний прогрес і мова. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 37–56.

References

1. Istoriiia ukrainskoi movy. Leksyka i frazeolohiia / V.O. Vynnyk, V.Y. Horobets, V.L. Karpova ta in.; Red. kol. : V.M. Rusanivskyi (vidp. red) ta in. – K. : Nauk. dumka, 1983. – 743 s.
2. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk sotsialno-politychnoi terminolohii. – K., 1976. – 434 s.
3. Slovaryk. Poiasnennia chuzhykh ta ne duzhe zrozumilykh sliv. Sklav V. Domanytskyi. – K., 1906. – 124 s.
4. Slovnyk inshomovnykh sliv / Za red. O.S. Melnychuka. – K. : Holovna redaktsiia URE, 1974. – 775 s.
5. Panko T.I. Razvitie ukrainskoi ekonomicheskoi terminologii XIX–XX vekov: avtoref. diss. na soiskanie uchen. stepeni kand. filol. nauk : spets. : 10.02.02 «Ukrainskii iazyk» / T.I. Panko. – Lvov, 1965. – 16 s.
6. Pokrovska O.A. Ukrainska terminolohiia rynkovykh vidnosyn : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / O.A. Pokrovska. – Kharkiv, 1996. – 24 s.
7. Struktura suchasnoho terminu. Universalii v haluzi terminolohii // Naukovo-tekhnichnyi prohres i mova. – K. : Nauk. dumka, 1978. – S. 37–56.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Навальна Марина Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Набережна, б.4, кв.3, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08404
e-mail: navalna@rambler.ru

Спис Ольга Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних і гуманітарних наук Державного економіко-технологічного університету транспорту вул. Чубинського, 41, с. Гора, Бориспільський р-н, Київська обл., Україна 08324
e-mail: olgaspys@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Навальная Марина Ивановна, доктор филологических наук, профессор кафедры документоведения.

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
ул. Набережная, д.4, кв.3, г. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08404
e-mail: navalna@rambler.ru

Спис Ольга Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних і гуманітарних наук

Державного економіко-технологічного університету транспорту
ул. Чубинського, 41, с. Гора, Бориспільський р-н, Київська обл., Україна 08324
e-mail: olgaspys@gmail.com

DATA ON AUTHORS

Navalna Maryna Ivanivna, Doctor of Philological Sciences, Professor of Document Science Department
Pereyaslav-Khmenytsky Hryhoriy Skovoroda Pedagogical University
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytsky, Naberezhna Street 4, app. 3, 08404
e-mail: navalna@rambler.ru

Spys Olga Anatoliivna, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of Social and Humanities Sciences

State Economy and Technology University of Transport
Ukraine, Kyiv region, Boryspilsky district, v. Gora, Chubynsky Street 41, 08324
e-mail: olgaspys@gmail.com

УДК 658.29-049.5

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Гайдук І.С.

Предметом статті є теоретичні підходи до трактування економічної сутності обліково-аналітичного забезпечення.

Метою дослідження є пояснення ролі і значення обліково-аналітичного забезпечення як складової комплексної системи економічної безпеки підприємства.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, концептуальні положення сучасних економічних теорій. Використано системний підхід до вивчення явищ і процесів.

Результати роботи. Розглянуті основні напрями здійснення обліково-аналітичного забезпечення, його зміст та роль у підготовці інформації, що використовується для прийняття рішень, пов'язаних з підтримкою стабільного функціонування суб'єктів господарювання.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть застосовуватися в практичній економічній і управлінській діяльності підприємства.

Висновки. Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємств відіграє велику роль у забезпеченні прийняття ефективних управлінських рішень, проте в сучасних умовах господарювання вимоги і критерії до інформаційної бази обліково-аналітичної системи істотно змінюються у зв'язку із зростанням корисності економічної інформації, якісних змін у формах внутрішньої звітності, відборі оптимального переліку показників первинної звітності та розрахункових показників економічної ефективності функціонування підприємств. Зростання вимог до кількісних і якісних характеристик інформаційної бази менеджменту спонукають до перегляду кваліфікаційних характеристик працівників обліково-аналітичних та економічних служб підприємств.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, захист облікової інформації, економічна безпека підприємства, облік, аналіз, підрозділ безпеки підприємства, функції, завдання, зміст та напрями діяльності по забезпеченню економічної безпеки.

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Гайдук И.С.

Предметом статьи является теоретические подходы к трактовке экономической сущности учетно-аналитического обеспечения.

Целью исследования является роль и значение учетно-аналитического обеспечения как составляющей комплексной системы безопасности предприятия.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, концептуальные положения современных экономических теорий. Использован системный подход к изучению явлений и процессов.

Результаты исследования. Рассмотрены основные направления осуществления учетно-аналитического обеспечения, его содержание и роль в подготовке информации, используемой для принятия решений, связанных с поддержкой стабильного функционирования субъектов хозяйствования.

Область применения результатов исследования. Результаты исследования могут применяться в практической экономической и управленческой деятельности предприятий.

Выводы. Учетно-аналитическое обеспечение системы менеджмента предприятий играет большую роль в обеспечении принятия эффективных управленческих решений, однако в современных условиях ведения хозяйства требования и критерии к информационной базе учетно-аналитической системы существенно изменяются в связи с ростом полезности экономической информации, качественных изменений в формах внутренней отчетности, отборе оптимального перечня показателей первичной отчетности и расчетных показателей экономической эффективности функционирования предприятий. Рост требований к количественным и качественным характеристикам информационной базы менеджмента побуждает к пересмотру квалификационных характеристик работников учетно-аналитических и экономических служб предприятий.

Ключевые слова: учетно-аналитическое обеспечение, защита учетной информации, экономическая безопасность предприятия, учет, анализ, подразделение безопасности предприятия, функции, задачи, содержание и направления деятельности по обеспечению экономической безопасности.

REGISTRATION-ANALYTICAL PROVIDING OF MANAGEMENT ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

Gayduk I.S.

The subject of the article is theoretical approaches to the interpretation of the economic substance of registration-analytical providing.

The purpose of scientific problem is the role and importance of accounting and analytical support as part of an integrated system of economic security.

Methodology work of this article is general scientific methods of cognition, conceptual principles of modern economic theories. Used a systematic approach to the study of phenomena and processes.

Results of research. The main directions of accounting and analytical support, its content and role in the preparation of information used for decision-making connected with stable operation of business entities support are considered.

Scope of results of research. The results of the research can be applied in practical economic and administrative activities of enterprises.

Conclusions. Registration-analytical providing of the system of management of enterprises plays a large role in providing of acceptance of effective administrative decisions, however in the modern terms of management requirement and criterion to the informative base registration-analytical the systems substantially change in connection with growth of utility of economic information, high-quality changes, in the forms of the internal accounting, selection of optimum list of indexes of the primary accounting and calculation indexes of economic efficiency of functioning of enterprises. Growths of requirements to quantitative and high-quality descriptions of informative base of management induce to the revision of qualifying descriptions workers registration-analytical and economic services of enterprises.

Keywords: accounting and analytical support, defence of accounting information, economic security of enterprise, accounting, analysis, security department of the enterprise, the functions, tasks, activities.

Актуальність. Нагальність проблеми вдосконалення обліково-аналітичного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень з метою розв'язання економічних проблем зумовлена сучасним станом національної економіки. Можливість використання облікової інформації суб'єктами господарювання для задоволення різноманітних інформаційних потреб і прийняття економічних рішень з метою вирішення конкретних проблем і досягнення поставлених цілей забезпечується якісними властивостями самої облікової інформації. Враховуючи міжнародний досвід, теоретичні засади, стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, виділяють не тільки загальні групи користувачів облікової інформації, а й групи конкретних економічних проблем та варіанти оптимальних рішень, які вони можуть приймати на основі цієї облікової інформації.

Постановка проблеми. За останні два десятиліття на українських підприємствах відбулися зміни в еволюції функцій управління, так планування трансформувалося в програмно-цільове планування (бюджетування), управління збутом та реалізацією – в маркетинг, бухгалтерський, статистичний, оперативний обліку та економічний аналіз – в систему обліково-аналітичного забезпечення управління. Все це обумовлює необхідність здійснення системної інтеграції різних функцій управління підприємством, створення організаційної та методологічної основи для інформаційної підтримки процесу прийняття рішень.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є визначення змісту і ролі обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством, методи ефективного застосування програмного забезпечення для планування, аналізу і оптимізації фінансово-економічної діяльності.

Метою дослідження є пояснення ролі і значення обліково-аналітичного забезпечення як складової комплексної системи економічної безпеки підприємства.

Ступінь дослідження проблеми. Проблемам забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання та характеристики окремих її складових присвячено немало праць таких вчених, як І. Білоусова, О. Захаров, С. Єрохін, О. Кириченко, А. Козаченко, О. Ляшенко.

Сьогодні є відсутньою єдність думок щодо порядку формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Дослідження у цьому напрямі розпочалися у середині 90-х рр. XX ст., коли Л.В. Поповою було введено термін «обліково-аналітична система», що характеризує впорядковане формування інформації з облікових і звітних даних [2, с. 35].

Теоретичні, методичні та практичні проблеми організації економічного аналізу на підприємстві досліджені в наукових працях О.Д. Гудзинського [2], Г.І. Кіндрацької [4], І.Д. Лазаришиної [6], Є.В. Мниха [4], П.Я. Поповича [9] та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центральне місце у складі інформаційного забезпечення відводиться обліково-аналітичному забезпеченню. Під обліково-аналітичним забезпеченням економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності розуміють цілісну інформаційну систему, що об'єднує методи та технології усіх видів обліку, аналізу та безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам безпеці діяльності підприємства та його сталому розвитку.

Сутність системи обліково-аналітичного забезпечення полягає в об'єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес, здійсненні оперативного мікроаналізу та використання його результатів при моделюванні управлінських рішень в системі економічної безпеки підприємства. Тому її головною метою є надання достовірної інформації для управління економічними процесами підприємства при виборі напрямів підтримання його безпеки та стійкого розвитку.

Ураховуючи специфіку сучасних загроз, на думку вчених, зв'язуючою складовою в системі економічної безпеки кожного суб'єкта господарювання повинна стати підсистема обліково-аналітичного забезпечення, ключові завдання якої полягають не лише в інформаційній підтримці процесу гарантування економічної безпеки, а й у формуванні інформаційних потоків між суб'єктами та об'єктами безпеки, зовнішнім і внутрішнім середовищем. Зазначене ґрунтується насамперед на результатах аналітичних досліджень, згідно з якими відсутність необхідного обліково-аналітичного забезпечення приводить до того, що процес прийняття рішень господарюючими суб'єктами все більше орієнтується на ірраціональний (соціальний, психологічний) підхід, ніж на раціональний чи «обмежену раціональність». Вирішення цієї проблеми можливе через реалізацію механізму, який лежить в основі обліково-аналітичного забезпечення і передбачає оцінювання поточного стану економічної безпеки підприємства і прогнозування його зміни менеджерами або аналітиками шляхом визначення певної сукупності показників діяльності суб'єкта господарювання, зіставлення їх з граничними значеннями таких показників (індикаторами економічної безпеки) та розроблення пропозицій щодо подальшого функціонування.

Можна виділити декілька підходів різних авторів до визначення ЕБП [6]:

1) як захист проти економічних злочинів. Дуже часто забезпечення ЕБП зводять до протистояння, захисту від різного роду економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, фальсифікації, промислове шпигунство і т.д.). Поза сумнівом, ці загрози дуже важливі і повинні постійно аналізуватися і враховуватися, але зводити ЕБП лише до цього не можна. Це поняття ширше і більш ємке [7];

2) як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Підприємство – це в першу чергу – об'єкт економічних відносин. Власник підприємства, в першу чергу ставить результатом діяльності підприємства – досягнення поставленої ним мети, яка, як правило, носить економічний характер. Чи виникатимуть в процесі цього досягнення які-небудь загрози, чи вестиметься з ними боротьба, як вона вестиметься – власникові, швидше за все, однаково. Боротьба з загрозами, як така, найчастіше не є метою створення і володіння підприємством, ведення ним економічної діяльності. Втім, міркування про економічну доцільність ведення боротьби з загрозами напевно викличе інтерес власника, оскільки це безпосередньо зачіпає його матеріальні інтереси, оскільки ведення цієї боротьби вимагає здійснення витрат, а виграш є неочевидним [9];

3) як стан ефективного використання ресурсів або потенціалу. Підхід, який намагається уникнути вживання поняття загрози у визначенні ЕБП, базується на економічних поняттях досягнення мети, функціонування підприємства, тобто є ресурсно-функціональним підходом. У визначенні економічної безпеки підприємства з точки зору цього підходу не згадана можливість використання некорпоративних ресурсів забезпечення ЕБП, наприклад, державних правоохоронних органів, системи регулювання торгових та виробничих відносин. Також неможливо визначити чи є швидкий, динамічний розвиток підприємства або навпаки, застій, стабільним функціонуванням;

4) як наявність конкурентних переваг. Підхід, прихильники якого вважають, що наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням забезпечать йому певний рівень економічної безпеки [1]. Але сам факт наявності переваг і потенціалу, без їх використання і реалізації, не гарантує підприємству економічної безпеки;

5) як реалізація і захист економічних інтересів. Відносно більш новий підхід, що заснований на реалізації і захисті економічних інтересів підприємства визначає ЕБП як захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємства, його кадрового і інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку.

Основою усього інформаційного забезпечення системи управління є бухгалтерський облік, який разом з економічним аналізом можна назвати системою обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Вагомий внесок у дослідження цього поняття зробила Галузіна С.М. Дослідивши поняття обліково-аналітичної

інформації, вона дійшла висновку, що складова «аналітична» має два основних значення: з однієї сторони, аналітична інформація є частиною облікової інформаційної сукупності, яка відповідає вимозі аналітичності (при цьому аналітичні облікові показники є підмножиною множини облікових показників); з іншої – аналітична інформація представляє собою вид економічної інформації, отриманої із облікової інформації в результаті дій функцій управління: аналізу і синтезу [1, с. 25]. Кузьмінський А.М. теж стверджує, що під аналітичною інформацією, перш за все, слід розуміти результативні показники, необхідні при проведенні аналізу. Для отримання таких показників використовують різну економічну інформацію [5, с. 43].

На думку Пархоменка О. В., інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління – це поєднання всієї використовуваної в ній інформації, специфічних засобів і методів її аналітичної обробки, а також діяльності фахівців з її ефективного удосконалення та використання [8, с. 8]. Метою обліково-аналітичного забезпечення має стати поєднання процедур бухгалтерського обліку і економічного аналізу формування інформації такого характеру: історичного, що узагальнює результати діяльності; аналітичного, що передуює прийняттю обґрунтованого управлінського рішення. Звідси можна сформулювати основні функції обліково-аналітичного забезпечення системи управління як частини інформаційно-аналітичного забезпечення:

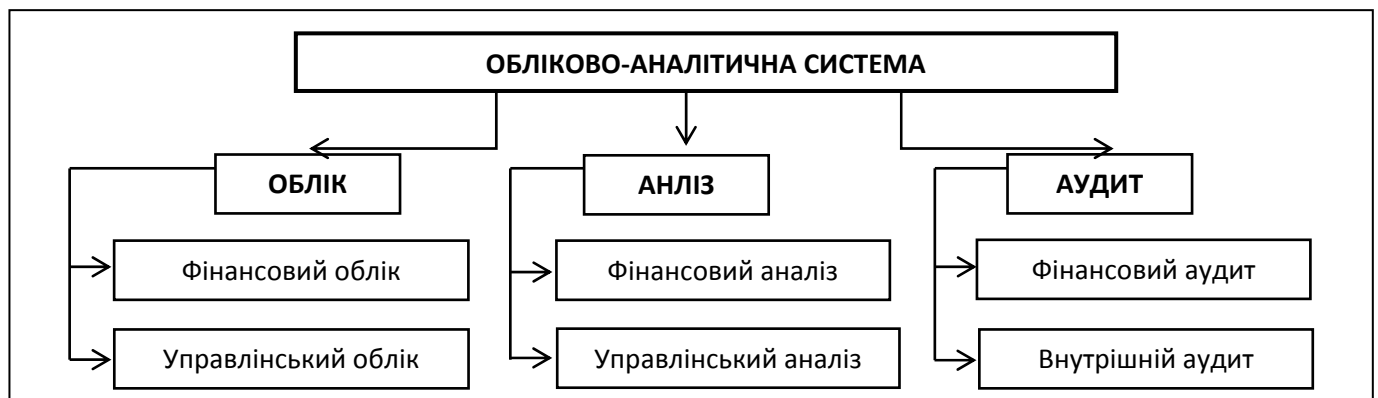
- 1) інформаційна – забезпечення системи управління інформацією про діяльність підприємства внутрішніх і зовнішніх користувачів;
- 2) облікова – відображення фактів господарської діяльності підприємств;
- 3) аналітична – здійснення на підставі первинних аналітичних даних економічного аналізу діяльності підприємств.

Облік та аналіз є важливими функціональними компонентами інформаційної системи підприємства. Оперативність збирання та обробки виробничої, комерційної, фінансової та інших видів інформації, забезпечення зацікавлених користувачів об'єктивною інформацією про фінансовий стан і результати діяльності підприємства – основні функції обліку. Аналіз – функція, яка за допомогою аналітичних і економіко-математичних методів досліджує наявність, структуру, динаміку економічних показників, вивчає ефективність їх використання, розглядає вплив різних факторів на фінансовий стан підприємства. Бухгалтерський облік є основним джерелом інформації, необхідної для аналізу з метою прийняття управлінських рішень.

Система обліково-аналітичного забезпечення менеджменту відіграє важливу роль в функціонуванні системи управління підприємством, забезпечуючи взаємодію різних структурних підрозділів та реагуючи на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Під системою розуміють сукупність множин взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісність [3].

Обліково-аналітична система – це система, що ґрунтується на даних оперативного, статистичного, фінансового і управлінського обліку, включаючи оперативні дані, і використовує для економічного аналізу статистичну, виробничу, довідкову та інші види інформації. Тому обліково-аналітична система виконує збір, опрацювання та оцінку всіх видів інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень на мікро- і макрорівнях. Система обліково-аналітичного забезпечення є складовою загальною системою управління. Її суть полягає в об'єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес, виконання оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів для формування рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень. Загальну методологію і нормативні положення обліку і аналізу удосконалюють для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі.

Обліково-аналітична система складається з елементів, які взаємодіють між собою, залежать одне від одного і формують єдине ціле. Обліково-аналітичну систему можна представити як сукупність наступних складових: обліку, аналізу та аудиту (рис.).

Елементи обліково-аналітичної системи

На сучасному етапі розвитку обліково-аналітична підсистема, будучи складовою комплексної системи економічної безпеки підприємства, повинна передбачати збір, узагальнення й обробку даних оперативного, статистичного і бухгалтерського (фінансового й управлінського) обліку (серед них дані за податковими розрахунками), а для економічного аналізу використовувати облікову (в розрізі його видів) та позаоблікову

інформацію. Її суть полягає в об'єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес – виконання оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів для формування рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень.

З огляду на задані завдання обліково-аналітичне забезпечення повинно відповідати таким вимогам:

- надавати користувачам інформацію про поточний стан і тенденції розвитку підприємства та зміну конкурентного середовища;
- забезпечувати внутрішній контроль за діяльністю підприємства;
- чітко та достовірно відображати в зовнішній і внутрішній звітності всі господарські операції, що здійснюються на підприємстві;
- формувати базу вихідної інформації для складання планів розвитку підприємства;
- виявляти вплив окремих чинників на формування, використання та кругообіг активів і капіталу;
- сигналізувати про виявлення суттєвих змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, які можуть вказувати на момент виникнення чи реалізації певної загрози.

Об'єктивність відображення процесів виробництва, обігу, розподілу та споживання, використання природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів – основна вимога, якому повинна задовольняти діюча нині обліково-аналітична система. Обліково-аналітичне забезпечення сталого розвитку підприємства – це єдність систем обліку, аналізу та аудиту, об'єднаних інформаційними потоками для управління економічними процесами при реалізації напрямків сталого розвитку та варіантів їх фінансування. Таким чином, формування обліково-аналітичної системи є об'єктивною необхідністю і потребою кожного підприємства, котре зацікавлене в проведенні аналізу та оцінці ситуації, формуванні системи необхідних рішень, що дають змогу досягти прогнозовану величину ефективної діяльності.

Аналіз практики діяльності українських підприємств дає підстави констатувати, що відсутність необхідного обліково-аналітичного забезпечення призводить до того, що організації або формують фінансові результати недостовірно, або ставляться до формування її елементів формально. Своєю чергою, через це організаціям складно орієнтуватися у подальшому розвитку, знижується їх конкурентоспроможність і стійкість, що зрештою може призвести до фінансової неспроможності та банкрутства.

Визначальну роль в інформаційній системі менеджменту займає система обробки даних.

Спочатку дані вводяться в інформаційну систему. Потім вони проходять трансформацію, або процес, що передбачає різні форми маніпулювання даними і аналізу (такі як класифікація, сортування, підрахунок, підсумки), які трансформують дані в інформацію. Інформаційно-процесійні системи також, як правило, використовують склад даних або їх акумулювання. Вихід даних – це звіти, документи, інші системні кінцеві показники, які постачають необхідну інформацію для рішень і контролю виконання поставлених завдань.

Таким чином, інформаційну систему можна визначити як набір процедур, таких як процес, збір і переробка інформації для підтримки планування, прийняття рішень, координації і контролю, а комунікаційна функція системи полягає у швидкому та надійному передаванні даних.

Щоб бути джерелом забезпечення економічної безпеки, сучасна облікова інформація повинна бути достатньо репрезентативною та мати необхідну значимість (суттєвість). Відповідно до вітчизняного законодавства в сфері бухгалтерського обліку, виконання цього завдання здійснюється шляхом забезпечення принципу повного висвітлення, що означає відображення у фінансовій звітності підприємства істотної та корисної інформації про його фінансово-майновий стан. Принцип повноти висвітлення є своєрідним буфером, що протидіє інформаційним ризикам, пов'язаним з недостовірністю та неадаптованістю бухгалтерських даних, які надаються окремим групам користувачів. Практичне виконання даного принципу досягається шляхом розкриття інформації у формах фінансової звітності.

Однак повністю забезпечити потреби користувачів лише на основі ретроспективної фінансової інформації, отриманої способом суцільного документування господарських фактів, неможливо. Адже лівова частка ринкової вартості сучасного підприємства створюється завдяки ефективному використанню активів у нематеріальній формі, переважна більшість з яких не відображається у фінансовій звітності. За даними зарубіжних експертів, середня величина матеріальних активів у даний час складає менше 25 % ринкової вартості підприємства. Ще більш суттєві розходження між балансовою та ринковою вартістю активів спостерігаються у таких високотехнологічних компаніях як «SAP» або «Microsoft», чи компаніях з сильним брендом як «Coca-Cola», де на частку нематеріальних активів у ринковій вартості підприємства припадає понад 90 % [10, с. 305].

Відтак, напрошується думка, що традиційний бухгалтерський облік і фінансова звітність відображають лише 10-25 % ринкової вартості підприємства, акумульованих у балансовій оцінці його майна. Наочним прикладом низької достовірності даних фінансової звітності є поглинання фірмою «IBM» фірми «Lotus» за 3,5 млрд доларів при балансовій вартості 226 млн. доларів і прибутковості, що знижується. Ця ситуація якомога краще характеризує той факт, що перевищення реальної вартості над бухгалтерською (балансовою) формується за рахунок недооціненого інтелектуального потенціалу підприємства, який не знаходить відображення в сучасних формах звітності [11].

Звідси випливає, що підприємства не можуть забезпечити дотримання принципу повноти висвітлення інформації без відображення трансакційних витрат у бухгалтерському обліку та звітності, які є головним фактором, який визначає структуру та динаміку системи економічної безпеки. Відтак, сучасний бухгалтерський

облік не надає повного уявлення про доцільність здійснення заходів із забезпечення економічної безпеки і, відповідно, не є підґрунтям оцінювання стану безпечного функціонування підприємства.

Крім того, основним завданням, що висувують спеціалісти з економічної безпеки до облікової інформації, є її прогностичний (а не історичний) характер, який дозволив би збалансувати відображення стратегічних цілей щодо безпечного функціонування підприємства з фактичними результатами їх подальшого виконання.

Ще одним «вузьким місцем» сучасного бухгалтерського обліку під час формування облікової інформації для потреб економічної безпеки є використання історичної оцінки у визначенні вартості окремих активів та зобов'язань підприємства, про що наголошує принцип історичної (фактичної) собівартості. Разом з тим, з перебігом часу історична вартість окремих об'єктів обліку (особливо це стосується необоротних активів) втрачає ознаки релевантності (своєчасності) та не відтворює реальний стан речей на підприємстві.

З позицій забезпечення економічної безпеки, більш корисною буде інформація про поточну (справедливу) вартість таких об'єктів обліку на момент складання звітності (чи укладання угоди) з урахуванням впливу на цей об'єкт факторів зовнішнього середовища. Як слушно зазначає Я. Соколов, «...відображення фінансового стану, що базується на справедливій вартості перестає залежати виключно від діяльності компанії, як наприклад, при оцінюванні за історичною вартістю і включає зміни самого ринку».

Інформацію як сукупність відомостей про внутрішній і зовнішній стан системи управління використовують для оцінки і аналізу економічних явищ і процесів з метою розроблення і прийняття управлінських рішень. Управління діяльністю підприємства – це неперервний процес пізнання стану і потреб розвитку об'єкта управління на основі інформації, з подальшим напрацюванням необхідних управлінських рішень. Процес пізнання, незалежно від того, що саме є його об'єктом, визначається як єдність трьох послідовних етапів: етап спостереження, осмислення інформації (аналіз господарської діяльності), планування діяльності. Кожний із них набуває специфічних форм. Етап спостереження реалізується через систему бухгалтерського обліку, оскільки при фіксації відомостей в письмовому вигляді створюється специфічний носій інформації – первинний документ. На другій фазі спостереження із невпорядкованої маси відомостей, зафіксованих в первинних документах, формується інформаційна модель об'єкта, адекватна йому тією мірою, яка необхідна і доступна для правильних суджень про його стан і динаміку.

На другому етапі процесу пізнання відбувається осмислення інформації, яке, враховуючи специфічні форми й особливості економічного об'єкта, є за суттю аналізом господарської діяльності. Основне завдання аналізу – виявити причинно-наслідкові зв'язки факторів і результативних показників і окреслити прийняття оптимальних управлінських рішень.

Третій етап пов'язаний із практичним впливом людини на об'єкт пізнання. Це виявляється в плануванні господарської діяльності й організації виконання окреслених заходів. При цьому використовують висновки економічного аналізу, які, своєю чергою, базуються на даних бухгалтерського обліку.

Для виконання вищезгаданих завдань у режимі реального часу на підприємстві повинна функціонувати інформаційна система з відповідним програмним забезпеченням. На українському ринку програмних продуктів достатньо бухгалтерських та аналітичних програм. Найвідоміші бухгалтерські програми «1С: Бухгалтерія», «БЕСТ», «Електронна бухгалтерія» тощо.

Діло-процесійна система (англ. Transaction-Processing System) – комп'ютерна інформаційна система, що виконує щоденні поточні операції, потрібні для розвитку бізнесу, і забезпечує пряму підтримку на операційному рівні організації. Ця система – головне джерело інформації, яку використовують інші типи комп'ютерних систем організацій.

Управлінська інформаційна система (англ. Management Information System) – комп'ютерна інформаційна система, що постачає повсякденну інформацію і часто уможливорює доступ до поточної і ретроспективної інформації, потрібної менеджерам, передовсім середнього і нижчого рівнів. Система орієнтована на фактичні, операційні напрями діяльності й особливо важлива в плануванні, прийнятті рішень, контролюванні. Як правило, система підсумовує інформацію з операційно-ділових систем для підготовки поточних доповідей, які використовують менеджери.

Завдання офісно-автоматизаційної системи (англ. Office Automation System) – полегшити зв'язок і підвищити продуктивність праці менеджерів і офісних працівників через документи і передавальні процеси. Це система селекторної інформації, вона може також містити електронний календар, телеконференцію, графіки та інше.

Системи підтримки виконання рішень (англ. Executive Systems) – комп'ютерні інформаційні системи, що підтримують виконання рішень і ефективне функціонування організацій на вищих рівнях. Такі системи переважно розроблені недавно і їх інколи називають виконавчо-інформаційними системами [3].

Бази даних допомагають менеджерам підприємства розв'язати конкретні прикладні задачі, які виникають у ході практичної діяльності, а також є інформацією для стратегічного аналізу і планування.

База знань забезпечує повне й адекватне передавання найсучасніших знань у конкретній галузі користувачеві системи. Вона містить теоретичні і практичні відомості бухгалтерського обліку, економічного, стратегічного та фінансового аналізу, дані наукових розробок, технологій, що використовуються на практиці, рекомендацій, які у пам'яті комп'ютера зберігаються у різних формах: у вигляді текстових, графічних, аудіовізуальних, піктографічних та інших файлів.

Аналіз практики діяльності українських організацій дає підстави констатувати, що відсутність необхідного обліково-аналітичного забезпечення призводить до того, що організації або формують фінансові результати недостовірно, або ставляться до формування її елементів формально. Своєю чергою, через це організаціям складно орієнтуватися у подальшому розвитку, знижується їх конкурентоспроможність і стійкість, що зрештою може призвести до фінансової неспроможності та банкрутства.

Висновки. Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємств відіграє велику роль у забезпеченні прийняття ефективних управлінських рішень, проте в сучасних умовах господарювання вимоги і критерії до інформаційної бази обліково-аналітичної системи істотно змінюються у зв'язку із зростанням корисності економічної інформації, якісних змін у формах внутрішньої звітності, відборі оптимального переліку показників первинної звітності та розрахункових показників економічної ефективності функціонування підприємств. Зростання вимог до кількісних і якісних характеристик інформаційної бази менеджменту спонукають до перегляду кваліфікаційних характеристик працівників обліково-аналітичних та економічних служб підприємств.

Список використаних джерел

1. Галузіна С.М. Аспекти підвищення ролі учетно-аналитической информации в системе управления организацией : монография / С.М. Галузіна. – СПб. : Знание, 2006. – 392 с.
2. Гудзинський О.Д. Теоретичні аспекти формування обліково-аналітичного механізму менеджменту / О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, Т.М. Пахомова // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 89-93.
3. Информационные системы в экономике : учебник / под ред. проф. В.В. Дика. – М. : ФИС, 1996. – 272 с.
4. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз : підручник / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – Львів : «Магнолія 2006», 2008. – 440 с.
5. Кузьминский А.Н. Учетная и аналитическая информация в объединении. – К. : Вища школа, 1979. – 96 с.
6. Лазарішина І.Д. Економічний аналіз в Україні : історія, методологія, практика : монографія / І.Д. Лазарішина – Рівне : НУВГП, 2005. – 369 с.
7. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.
8. Пархоменко О.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення процесу прийняття рішень в системі науково-технічної інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / О.В. Пархоменко. – Київ, 2006. – 24 с.
9. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник. – 3-тє видання, перероб. і доп. / П.Я. Попович. – К. : Знання, 2008. – 630 с.
10. Рид С. Финансовый директор как интегратор бизнеса / С. Рид. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 397 с.
11. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M.S. Malone. – New York. Harper Business. – 1997.

References

1. Galuzyna S.M. Aspekti povisheniya roly uchetno-analytycheskoj ynfomacyy v systeme upravleniya organizatsiyey [Aspects of increase of role registration-analytical to information in control system by organization]: monografiya / S.M. Galuzyna. – SPb. : Znanye, 2006. – 392 p.
2. Gudzynskiy O.D. Teoretychni aspekty formuvannya oblikovo-analitychnogo mexanizmu menedzhmentu [Theoretical aspects of formation mechanism for accounting and analytical management] / O.D. Gudzynskiy, G.G. Kirejcev, T.M. Paxomova // Oblik i finansy APK. – 2008. – № 3. – P. 89-93.
3. Ynfomacyonnye systemy v ekonomyye [The informative systems are in an economy] : uchebnyk / pod red. prof. V.V. Dy'ka. – M. : FyS, 1996. – 272 p.
4. Kindraczka G.I. Ekonomichnyj analiz [Economic Analysis] : pidruchnyk / G.I. Kindraczka, M.S. Bilyk, A.G. Zagorodnij. – Lviv : «Magnoliya 2006», 2008. – 440 p.
5. Kuzmynskiy A.N. Uchetnaya y analytycheskaya ynfomacyya v obedynenyy [Accounting and analytical information in union]. – K. : Vyshha shkola, 1979. – 96 p.
6. Lazaryshyna I.D. Ekonomichnyj analiz v Ukraini : istoriya, metodologiya, praktyka [The economic analysis in Ukraine : history, methodology, practice] : monografiya / I.D. Lazaryshyna – Rivne : NUVGP, 2005. – 369 p.
7. Mnyh Ye.V. Ekonomichnyj analiz [Economic Analysis] : pidruchnyk / Ye.V. Mnyh. – K. : Znannya, 2011. – 630 p.
8. Parxomenko O.V. Informacijno-analitychne zabezpechennya procesu pryjnyattya rishen v systemi naukovo-technichnoyi informaciyi [The informacijno-analitychne providing of process of making decision is in the system of scientific and technical information] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : specz. 08.02.02 «Ekonomika ta upravlinnya naukovy-technichny'm progresom» / O.V. Parxomenko. – Kyiv, 2006. – 24p.
9. Popovych P.Ya. Ekonomichnyj analiz diyalnosti subyektiv gospodaryuvannya [Economic analysis of business entities] : pidruchnyk. – 3-tye vydannya, pererob. i dop. / P.Ya. Popovych. – K. : Znannya, 2008. – 630 p.
10. Ryd S. Fynansovyy dyrektor kak yntegrator byznesa [Financial director as business integrator] / S. Ryd. – M. : Alpyna Byznas Buks, 2007. – 397 p.
11. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M.S. Malone. – New York. Harper Business. – 1997.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гайдук Іван Степанович, викладач кафедри обліку, аудиту та контролінгу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, 08401, Україна
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Гайдук Иван Степанович, преподаватель кафедры учета, аудита и контроллинга
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Пидварська, 52, м. Переяслав-Хмельницкий, Киевская область, 08401, Украина
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Gayduk Ivan Stepanovich, teacher of chair of the account, audit and controlling
Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical university named by Hryhory Skovoroda
52 Pidvarska atreet, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

УДК 334.723

УДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ В УКРАЇНІ

Горбатенко О.А.

Предметом дослідження є розробка рекомендацій для покращення та удосконалення корпоративного управління акціонерними товариствами з державною часткою в Україні.

Метою дослідження є проаналізувати діяльність акціонерних товариств, розробити рекомендації, щодо покращення та вдосконалення корпоративного управління акціонерними товариствами з державною часткою в Україні, необхідність дослідити особливості корпоративного управління таких товариств, теоретичні засади належної організації управління, які дають змогу усім учасникам корпоративних взаємовідносин прослідкувати відповідність діяльності товариств їх інтересам. Необхідно встановити можливість зберігання чи продажу дрібних пакетів акцій, які перебувають у власності держави.

Результати дослідження свідчать про те, що ступінь одержаних результатів полягає у розробці науково-обґрунтованих рекомендацій, методів та висновків, спрямованих на покращення та удосконалення корпоративного управління акціонерними товариствами з державною часткою в Україні.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень на акціонерних товариствах, спрямованих на покращення та удосконалення корпоративного управління акціонерними товариствами з державною часткою в Україні.

Висновки: Розглянуто особливості контролю у акціонерних товариствах, досліджено основні види та суб'єкти корпоративного контролю. Сформульовано основні напрямки державної політики у акціонерних товариствах стосовно частки власності. Проаналізовано основні інструменти прихованого перерозподілу контролю у акціонерних товариствах, тобто прийняття рішення щодо емісії акцій. Удосконалено алгоритм його прийняття рішення про емісію акцій, шляхом продажу дрібних пакетів акцій. Обґрунтовано доцільність продажу пакетів акцій менше ніж 25 %, у разі відсутності ефективності їх подальшого зберігання у власності держави. Запропоновано основні шляхи контролю державних органів влади над управлінням корпоративними правами держави, зокрема: процес контролю відносно акціонерних товариств з державною часткою; контроль за діяльністю керівників акціонерних товариств; контроль за ефективністю та доцільністю участі держави у статутних капіталах акціонерних товариств; контроль за процесом продажу державних пакетів акцій, через аналіз та оцінку цього процесу.

Ключові слова: акціонерне товариство, корпоративний контроль, державна частка власності, емісія акцій, продаж акцій, пакет акцій.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВАХ С ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЧАСТЬЮ В УКРАИНЕ

Горбатенко Е.А.

Предметом исследования является разработка рекомендаций для улучшения и усовершенствования корпоративного управления акционерными обществами с государственной частью в Украине.

Целью исследования является проанализировать деятельность акционерных обществ, разработать рекомендации по улучшению и совершенствованию корпоративного управления акционерными обществами с государственной частью в Украине, необходимость исследовать особенности корпоративного управления таких обществ, теоретические основы надлежащей организации

управления, позволяющие всем участникам корпоративных взаимоотношений проследить соответствие деятельности обществ их интересам. Необходимо установить возможность хранения или продажи мелких пакетов акций, находящихся в собственности государства.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что степень полученных результатов заключается в разработке научно обоснованных рекомендаций, методов и выводов, направленных на улучшение и совершенствование корпоративного управления акционерными обществами с государственной частью в Украине.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований на акционерных обществах, направленных на улучшение и совершенствование корпоративного управления акционерными обществами с государственной частью в Украине.

Выводы: Рассмотрены особенности контроля в акционерных обществах, исследованы основные виды и субъекты корпоративного контроля. Сформулированы основные направления государственной политики в акционерных обществах относительно части собственности. Проанализированы основные инструменты скрытого перераспределения контроля в акционерных обществах, то есть принятие решения об эмиссии акций. Усовершенствован алгоритм его принятия решения об эмиссии акций, путем продажи мелких пакетов акций. Обоснована целесообразность продажи пакетов акций менее 25%, при отсутствии эффективности их дальнейшего хранения в собственности государства. Предложены основные пути контроля государственных органов власти над управлением корпоративными правами государства, в частности: процесс контроля относительно акционерных обществ с государственной частью; контроль за деятельностью руководителей акционерных обществ; контроль за эффективностью и целесообразностью участия государства в уставных капиталах акционерных обществ; контроль за процессом продажи государственных пакетов акций, через анализ и оценку этого процесса.

Ключевые слова: акционерное общество, корпоративный контроль, государственная часть, эмиссия акций, продажа акций, пакет акций.

IMPROVEMENT OF CORPORATE GOVERNANCE IN JOINT-STOCK COMPANIES WITH THE STATE SHARE IN UKRAINE

Gorbatenko O.A.

The subject of research is to develop recommendations for improving the corporate management of joint-stock companies with the state share in Ukraine.

The purpose of research is to analyze the joint-stock companies, to develop recommendations for improving of the corporate management of joint-stock companies with the state share in Ukraine and to study the corporate management features of such companies; the theoretical principles of management organization that allow all co-partners of corporate relations track the suitability of companies to their interests. It is necessary to ascertain the possibility of keeping or selling small blocks of shares, which are owned by the state.

The results of work are to develop scientific-substantiated recommendations, methods and conclusions, which directed on improving the corporate management of joint-stock companies with the state share in Ukraine.

Practical Implications: organization and carrying out of the research on joint-stock companies that directed on improving the corporate management of joint-stock companies with the state share in Ukraine.

Conclusions: The control features of joint-stock companies have considered, basic types and subjects of corporate control have investigated. The basic directions of the state policy of joint-stock companies with the state share have formulated. The basic instruments of hidden redistribution control in joint-stock companies (decision-making to equity issue) have analysed. The scheme of decision to equity issue has improved by selling small blocks of shares. Expediency sale of shares less than 25% in the event of absence of further keeping in state ownership have grounded. The basic ways of controlling state authorities over the management of the state corporate rights are proposed, which include: process control of joint-stock companies with the state share; control the activities of managers of such companies through expert of the main activities; control the efficiency and suitability of state participation in the statutory capital of the joint-stock companies; control the sale of state block of shares through analysis and evaluation of the process.

Key words: joint-stock company, corporate control, the state share of ownership, equity issue, sale of shares, a block of shares.

Постановка проблеми. Формування корпоративного сектору економіки – стратегічний напрям трансформації відносин власності в Україні. Реалізація заходів щодо широкомасштабної корпоратизації та приватизації державних підприємств – це визначальний засіб забезпечення радикальних перетворень у соціальній структурі суспільства, формування як найширшого прошарку реальних власників функціонуючого капіталу, працюючих власників-акціонерів. Наукова проблема формування інтегрованих корпоративних структур та управління їх економічним потенціалом є складовою частиною вирішення комплексного завдання відпрацювання ринкових механізмів для економіки України. Світова практика переконує, що тільки з розвитком корпоративної сфери економіки і, зокрема, акціонерних товариств з державною часткою, акумулюються значні обсяги інвестиційних ресурсів. В останні роки в Україні сформувався потужний корпоративний сектор, представлений, головним чином, акціонерними товариствами з державною часткою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика знайшла висвітлення в науковій вітчизняній і зарубіжній літературі. Зокрема, її досліджують такі вчені, як: А. Волошин, А.Смитюх, М.Топчак, А.Черпак, В.Шеховцов, В.Шпильова, Г.Штерн, В.Геєць, І.Бондар, В.Голиков, М.Денисенко, О.Вакульчик, І.Жадан, О.Кібенко, В.Леонтьєв, І.Мазур, Г.Назарова, П.Самофалов, О.Сафронова, О.Пасхавер, Л.Птащенко, С.Теньков, М.Чечетов, М.Чумаченко та ін. В той же час існуюча ситуація вимагає подальшої поглибленої розробки та вдосконалення механізму управління державним корпоративним сектором економіки. Недостатньо розробленими залишаються також питання дотримання інтересів держави як акціонера. Виявлення специфіки розвитку і механізму становлення форм інтеграції капіталів потребує більш детального дослідження процесу розвитку корпоративних відносин на акціонерних товариствах з державною часткою в Україні.

Постановка завдання. Середовище функціонування корпоративного сектору на сьогодні несе агресивну загрозу рейдерства. Перерозподіл власності, який став можливим через недосконалу законодавчу базу, недоліки функціонування судової системи, неправомірні дії виконавчої влади в найбільшій мірі загрожують акціонерним товариствам з державною часткою корпоративних прав. У зв'язку з цим заходи щодо унеможливлення рейдерства є нагальною потребою України як правової держави. Все відзначене і зумовлює актуальність дослідження проблеми формування механізму управління вітчизняними корпораціями і, перш за все, корпорацій державної форми власності. Метою дослідження є проаналізувати діяльність акціонерних товариств, розробити рекомендації, щодо покращення та вдосконалення корпоративного управління акціонерними товариствами з державною часткою в Україні, необхідність дослідити особливості корпоративного управління таких товариств, теоретичні засади належної організації управління, які дають змогу усім учасникам корпоративних взаємовідносин прослідкувати відповідність діяльності товариств їх інтересам. Необхідно встановити можливість зберігання чи продажу дрібних пакетів акцій, які перебувають у власності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі теоретичних засад функціонування корпоративних структур узагальнено принципи існування і розвиток державного сектору економіки в розвинутих країнах. Зроблено висновок про те, що його функціональне призначення полягає, по-перше, в підтримці тих видів господарської діяльності, які вимагають вкладення значного стартового капіталу, де термін окупності капіталовкладень тривалий, рівень рентабельності низький. Це так звані базові галузі виробництва. Тому існування корпоративного сектору є не самоціллю, а об'єктивною необхідністю. Таким чином, в сучасній економіці України склалися два корпоративних сектори: приватної і державної власності. По-друге, державний сектор об'єднує підприємства, які є провідниками науково-технічного прогресу для всіх підприємств, сприяючи таким чином прогресивним структурним перетворенням національної економіки. По-третє, держава як підприємець виконує також функцію роботодавця, зменшуючи напругу не лише на ринку праці, але й в соціальній сфері.

Аналіз корпоративних відносин дозволив впорядкувати основні поняття і визначити особливості організації корпоративних структур. В сучасному науковому обороті й у практичній діяльності зустрічаються досить нечіткі, з термінологічної точки зору, тлумачення. Поширене визначення, що корпорація це договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожному з учасників. За системою національних рахунків терміном "корпорація" позначається будь-яка виробнича (інституційна) одиниця, що створюється для виробництва товарів (робіт, послуг) з метою отримання прибутку. Окрім корпорацій існують й інші інституційні одиниці господарських структур: організації (підприємства), що створені з метою отримання прибутку, безприбуткові організації (підприємства), інституційні інвестори. У свою чергу інституційні одиниці – корпорації слід розрізняти за ознаками власності з розподілом відповідальності: одноосібні товариства, корпорації – товариства та корпорації – акціонерні товариства. Корпорації слід також розрізняти за ознакою форми власності, зокрема приватні та державні корпорації, а також іноземні.

В Україні найбільше поширення набула така корпоративна форма, як акціонерне товариство з державною часткою, яка і досліджується в статті. Корпорація класифікується як підприємство, що має метою своєї діяльності отримання прибутку і нараховує більше ніж одного власника; може об'єднувати декілька підприємств меншого розміру; діє на правах юридичної особи незалежно від своїх власників, але під їхнім контролем.

1. Корпорація має можливість нарощувати свій капітал шляхом збільшення числа власників (акціонерів) через емісію та продаж акцій чи облігацій.

Відкриті акціонерні товариства з державною часткою є і найдемократичнішою формою підприємництва, оскільки будь-яка фізична чи юридична особа може придбати акції під час відкритого продажу на ринку цінних паперів і стати акціонером; в одному акціонерному товаристві можна інтегрувати і використовувати з однаковими можливостями кошти будь-яких форм власності.

Акціонерні товариства з державною часткою та їх інтеграційні структури стають ефективними лише тоді, коли відпрацьовано механізм узгодження інтересів між партнерами. Якщо певна частка корпоративних прав товариства належить державі, то накладається декілька прошарків інтересів, які необхідно узгоджувати для його ефективного функціонування. Зокрема, постають питання невідповідності пріоритетів суб'єктів управління корпорацією та акціонерів, дисбалансу державних інтересів та ринкових процесів, неузгодження інтересів міноритарних і мажоритарних акціонерів. Тому дієва система управління корпоративним сектором економіки державної форми власності повинна врахувати всі вищезазначені аспекти функціонування акціонерних товариств.

Визначено, що вдосконалення управління корпоративним сектором може бути реалізоване тільки за умови створення дійової системи управління державними корпоративними правами. Огляд існуючих у світі концепцій та форм управління державною власністю взагалі та корпоративними правами зокрема показує їх чисельність та багатоваріантність. Проте, слід зазначити, що більшість перехідних економік розвивалася шляхом створення спеціальних органів для репрезентування інтересів держави.

Створення цілісної системи економічного управління державного корпоративного сектору має ґрунтуватися на чітких принципах: застосування єдиних загальних правил до поведінки суб'єктів господарювання; відокремлення функцій державного управління від господарських функцій з урахуванням змін у відносинах власності; забезпечення ефективної організаційної взаємодії всіх гілок влади при вирішенні економічних питань; відповідність організаційних ланок завданням розробки і здійснення економічної політики; встановлення особливого режиму господарювання для окремих приватизованих підприємств, діяльність яких є пріоритетною для національної економіки; використання індивідуальних підходів до управління державними корпоративними правами.

На сучасному етапі розвитку економіки України управління державним корпоративним сектором має здійснюватись шляхом реалізації державних корпоративних прав. Необхідним є визначення організаційної структури, яка має реалізовувати державні корпоративні права, і відповідної законодавчо-нормативної бази; визначення переліку об'єктів державного корпоративного управління; встановлення і юридичне оформлення умов та засад управління конкретними об'єктами.

Інституційні функції з управління державним корпоративним сектором еволюціонують у функції багатовекторного аналізу і всебічного контролю, а також захисту державних корпоративних прав. Це об'єктивно спричиняє принципову зміну акцентів у діяльності відповідних державних органів, які від імені держави регулюють процеси управління державними корпоративними правами, що потребує створення вагомий організаційної та інформаційної інфраструктури. Необхідність вдосконалення системи корпоративного управління в Україні вимагає запровадження відповідної законодавчої бази, яка повинна реалізувати: координування роботи органів державного управління різних функцій та рівнів; розробку обов'язкових вимог до пропозицій про способи досягнення цілей, відомостей про поточні результати діяльності товариств; встановлення порядку затвердження державним органом управління форми та періодичності звітності про результати діяльності; проведення атестації державних службовців-керуючих пакетами акцій; висунення вимог щодо професійних, майнових та інших обов'язків до недержавних претендентів на управління; встановлення порядку ухвалення управлінських рішень при недосягненні запланованих цілей; визначення порядку і форми укладання контракту з керуючими державними пакетами акцій, тощо.

Для подальшого розвитку корпоративного сектору національної економіки потрібна активізація інвестиційних процесів і відповідних структурних зрушень за рахунок: формування повноцінного інвестиційного ринку; збільшення внутрішніх заощаджень і залучення зовнішніх ресурсів для інвестування; формування ринку інвестицій на базі залучення заощаджень населення, ресурсів банківських систем і фінансових посередників, коштів державного бюджету, власних коштів підприємств; розвитку фондового ринку; вивільнення коштів підприємств для інвестицій шляхом зменшення податкового тиску, прискореної амортизації фондів; залучення прямих іноземних інвестицій (у тому числі стратегічних інвесторів) фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій, іноземних кредитів на основі двосторонніх міжнародних та міждержавних угод; прибуткового управління державними пакетами; сприяння розвитку малого підприємництва, суттєвого збільшення його частки у виробленому ВВП; реструктуризації фінансових боргів підприємств і забезпечення ринкових механізмів вилучення неконкурентоспроможних виробництв.

У результаті комплексного дослідження корпоративного сектору встановлено, що існуюча практика та деякі законодавчі акти мають здебільшого пізнавально-історичну цінність ніж науково-практичну. До того ж слід мати на увазі, що саме сьогодні органи законодавчої і виконавчої влади здійснюють кроки щодо впорядкування управління державним майном та корпоративними утвореннями. Дане питання дуже складне, динамічне. Тому в роботі основна увага приділяється питанням формування корпоративного сектору, розуміючи, що і законодавче поле, і стан справ в корпоративному секторі має і інші параметри, і не менш складні проблеми.

Проте, можна зробити певне узагальнення – результатом реформування відносин власності в Україні стала розгалужена структура державного сектору. Управління об'єктами державної власності залежить від організаційно-правових форм, в яких вони діють.

Результати аналізу функціонування корпоративного сектору в Україні було використано для розрахунку індексу корпоративного управління, побудованого на основі набору показників щодо його стану і практики господарювання. Мета впровадження індексу корпоративного управління – визначити залежність між управлінням та якостями акціонерних товариств з державною часткою, зокрема: розмір товариства (балансова вартість активів, кількість працівників); рівень концентрації власності; ефективність менеджменту корпорації; інвестиційні плани підприємства.

Індекс корпоративного управління є нижчим для акціонерних товариств з державними корпоративними правами. Товариства, де державна частка корпоративних прав перевищує 75%, мають найнижчі показники корпоративного управління. Із зростанням балансової вартості індекс корпоративного управління зростає до певного рівня, але потім відбувається стабілізація його значення (рис. 1).

У міжнародній практиці на індекс корпоративного управління впливає співвідношення міноритарних і мажоритарних акціонерів. Індекс корпоративного управління є високим для українських товариств з однорідною структурою акціонерів, тобто у двох випадках: (1) всі акціонери товариства – міноритарні, (2) всі акціонери володіють більше 5% акцій. Найнижчим є індекс корпоративного управління у випадку, коли міноритарні і мажоритарні акціонери мають у сукупності частки 50 на 50. Витіснення міноритарних акціонерів і збільшення частки мажоритарних акціонерів супроводжується зменшенням індексу корпоративного управління. Після того, як частка мажоритарних акціонерів перевищує у загальній кількості акціонерів 50%, індекс корпоративного управління починає зростати.

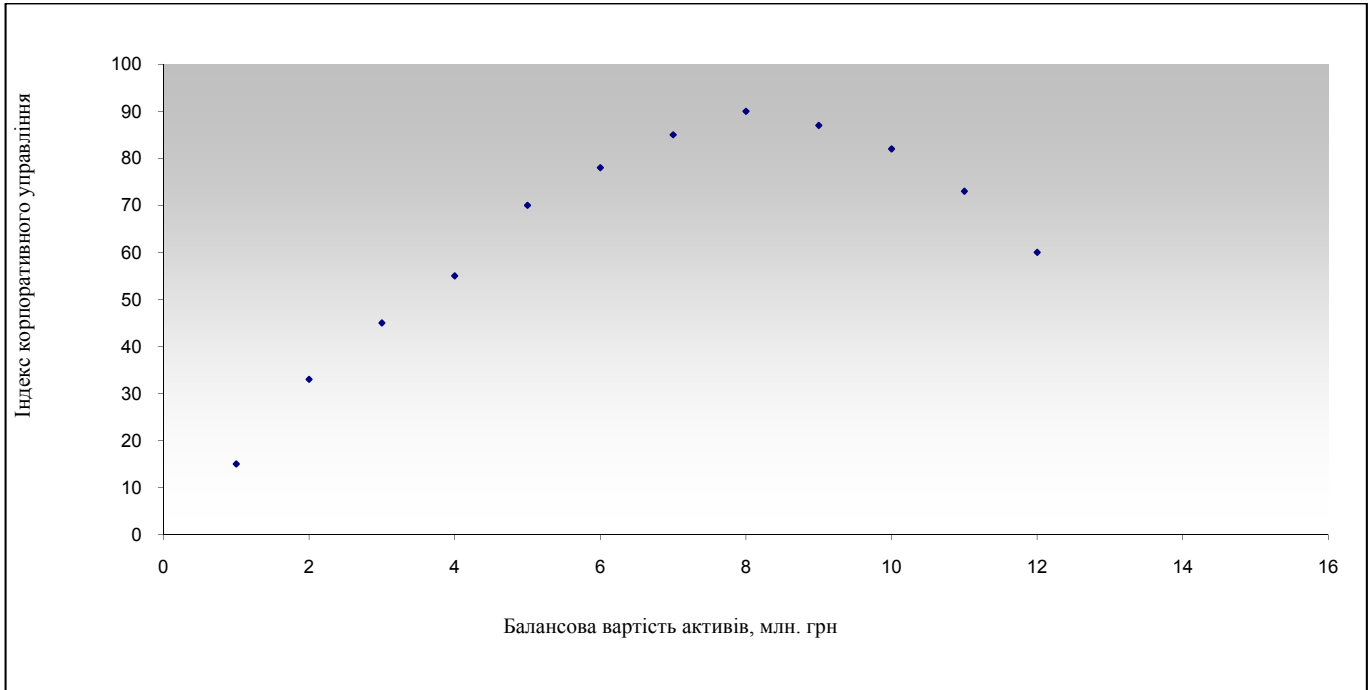

Рисунок 1. Форма залежності індексу корпоративного управління від балансової вартості активів

Ця залежність в Україні має дещо іншу природу порівняно з міжнародною практикою корпоративного управління. Згідно з міжнародним досвідом, рівень корпоративного управління зростає із зростанням рівня концентрації пакетів акцій, але після визначеного рівня починає спадати. На нашу думку, ця відмінність є наслідком недостатнього рівня концентрації власності в українських акціонерних товариствах з державною часткою.

Щодо загального розподілу акціонерних товариств з державною часткою України за рівнем корпоративного управління (рис. 2), то дві третини мають чотири та менше ознак корпоративного управління. Питома вага товариств, що близько підійшли до найвищого рівня корпоративного управління, становить 17%. Частка корпорацій зі значенням індексу 100 становить 9%. Такий розподіл корпорацій на групи є достатньо типовим і свідчить про поширені в світовій практиці тенденції становлення та розвитку корпоративного управління. Крім того, розподіл товариств відповідає статистичним законам нормального розподілу.

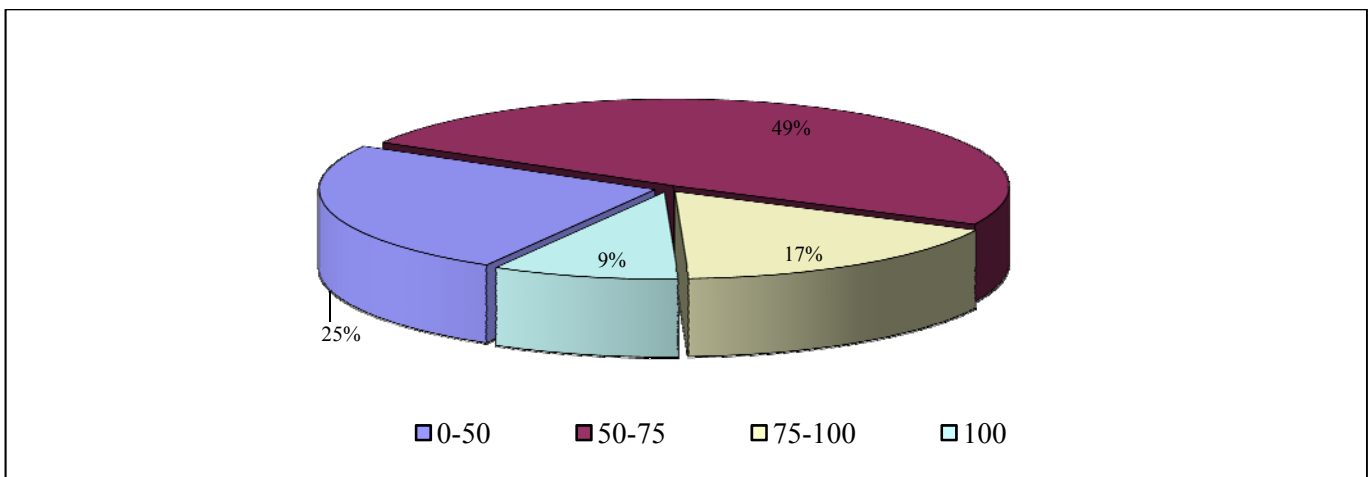

Рисунок 2. Розподіл акціонерних товариств за значенням індексу корпоративного управління, індекс корпоративного управління (1-100).

Згідно зі світовою практикою, корпоративне управління у широкому розумінні являє собою узгоджені дії усіх акціонерів підприємства з державною часткою, спрямовані на підвищення ефективності, рентабельності, прибутковості. Принципи функціонування корпоративних відносин є однаковими для всіх підприємств і не залежать від наявності у них державної частки. Аналіз їхньої діяльності свідчить, що реально держава може впливати на підприємства, на яких вона володіє пакетами розміром більш ніж 50% статутного фонду. Тому в роботі особливу увагу приділено аналізу даної груп підприємств.

Таким чином, незважаючи на те, що протягом 2014 року було приватизовано кілька високоефективних господарських товариств, які мали високі фінансово-економічні показники, їх вибуття не погіршило загального стану корпоративного сектору економіки, де держава зберігає свій вплив. Більше того, в цьому секторі економіки відбулись подальші позитивні зрушення.

Застосування викладених в роботі методів і підходів щодо його формування дає можливість запропонувати сфери, в яких його вплив буде найбільш дієвим, оскільки в основу його розробки був покладений принцип системного підходу. Цілі та завдання регуляторного механізму розвитку корпоративного управління в Україні полягають в наступному. У сучасній економіці України акціонерні товариства відіграють важливу роль. Водночас, чинне законодавство України не забезпечує достатньо повного та чіткого регулювання діяльності акціонерних товариств, що призводить до численних порушень прав інвесторів та гальмує інвестиційні процеси.

Сучасний стан корпоративного управління характеризується відсутністю прозорості діяльності акціонерних товариств з державною часткою, недостатньою координацією дій органів державного управління у сфері регулювання корпоративних відносин, неефективністю управління державними корпоративними правами. Недостатній рівень корпоративної культури, невідповідність існуючої практики корпоративного управління загальноприйнятим принципам та неготовність діючих товариств до їх опанування призвели до непрофесійних схем управління товариствами. З цією метою в статті розроблені рекомендації стосовно впровадження механізму контролю суб'єктів управління державними корпораціями, який завдяки комплексу мотиваційних інструментів забезпечує виконання двох завдань: ефективне управління підприємством та дотримання державних інтересів. Контроль базується на системному підході та охоплює всі акціонерні товариства, де держава виступає в ролі акціонера.

Методика оцінки ефективності діяльності державних корпорацій, як і більшість методів оцінки інших суб'єктів господарювання, базувалася переважно на економічних показниках. Економічні характеристики не завжди відображають в повній мірі ступінь відповідності результатів роботи суб'єкта господарювання поставленим задачам й не можуть бути надійним індикатором діяльності підприємства. В більшій мірі це стосується підприємств державного корпоративного сектору, де, зокрема, прибутковість, рентабельність, строк окупності інвестицій не завжди є актуальними для держави як акціонера. Тому в статті запропонована модель системи показників збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами. Модель побудована на базі Balanced Scorecard та адаптована для корпорацій з різною часткою державної власності.

Дана система дозволяє вирішити наступні задачі: ефективно оцінювати діяльність компанії, враховуючи різну частку корпоративних прав, що належить державі; формувати та реалізовувати стратегію корпорації; контролювати дотримання державних інтересів; зрівноважувати інтереси власників (в тому числі держави) і управляючих; ефективно управляти корпорацією. Модель включає в себе чотири групи показників: фінансові показники, показники персоналу, показники зовнішнього середовища, показники внутрішніх бізнес-процесів. Поєднує та збалансовує дані групи показників комплекс державних та ринкових інтересів. Параметри моделі системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами зображено на рис 3.

Фінансові показники		Персонал компанії		
Коефіцієнт концентрації власного капіталу Коефіцієнт фінансової залежності Рентабельність активів Рентабельність інвестицій Рентабельність власного капіталу		Ефективність роботи управлінського персоналу Рівень мотивації працівників Лояльність працівників Рівень кваліфікації працівників Рівень заробітної плати		
Баланс державних і ринкових інтересів				
Частка акцій АТ у власності держави Ринкова вартість компанії Ступінь зацікавленості держави у власності корпоративними правами Прозорість процедур корпоративного управління Ринковий статус підприємства		Вартість основних бізнес-процесів Тривалість основних бізнес-процесів Ступінь досягнення цілей компанії Здатність до інновацій Оперативність внутрішньої інформації		
Зовнішнє середовище		Внутрішні бізнес-процеси		

Рисунок 3. Параметри моделі системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державною часткою

Кожний сектор моделі має в своєму складі 5 показників, проте дана кількість не є фіксованою, а параметри можуть бути змінені в залежності від специфіки оцінюваної корпорації.

Використання моделі складається з певних кроків.

Крок 1. Відбір параметрів моделі за чотирма модулями: фінансові показники, показники персоналу, показники зовнішнього середовища, показники внутрішніх бізнес-процесів.

Крок 2. За допомогою методу експертних оцінок за одинадцятибальною шкалою (від -5 до +5) визначити якісні параметри показника, де -5 – найнижча оцінка, +5 – найвища; та ступінь дотримання інтересів, де -5 – переважають інтереси держави, +5 – корпорація функціонує винятково за законами ринку.

Крок 3. Визначення інтегрального значення ключових параметрів модулів комплексної системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами.

Крок 4. Перенесення інтегральних значень показників на матрицю (рис.4).

Крок 5. Оцінка діяльності корпорації в залежності від розташування на матриці інтегральних значень ключових параметрів модулів комплексної системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами.

1. Ознакою сектору є домінування державних інтересів над ринковими, значення показника позитивне – сектор є доречним для розташування параметрів стратегічних підприємств України та тих, де частка державних корпоративних прав перевищує 50%.

2. Сектор характеризується збалансованістю ринкових інтересів та інтересів держави та позитивним значенням показників. Даний сектор є оптимальним розташуванням параметрів успішного акціонерного товариства з будь-якою часткою державних корпоративних прав.

3. Відповідає позитивним значенням показників та перевагою ринкових інтересів над державними. Даний сектор частково прийнятний для корпорацій, де частка держави складає менше 50%.

4. Характерними рисами сектору домінування ринкових інтересів та негативні характеристики показників. Якщо державна частка акцій даного підприємства більше 50%, то слід переглядати його систему менеджменту, положення на ринку. За умови, що частка державних корпоративних прав менша за 50%, можливо доцільно вилучити підприємство з державного реєстру.

5. Сектор відповідає значенням показників, що наближені до критичних позначок, при збалансованості ринкових і державними інтересів.

6. Ознакою сектору є незадовільне значення показників при дотриманні корпорацією державних інтересів. Місце знаходження показників в даному секторі прийнятне для підприємств України, щодо яких державна частка перевищує 50%, та які мають, зокрема, соціальну направленість.

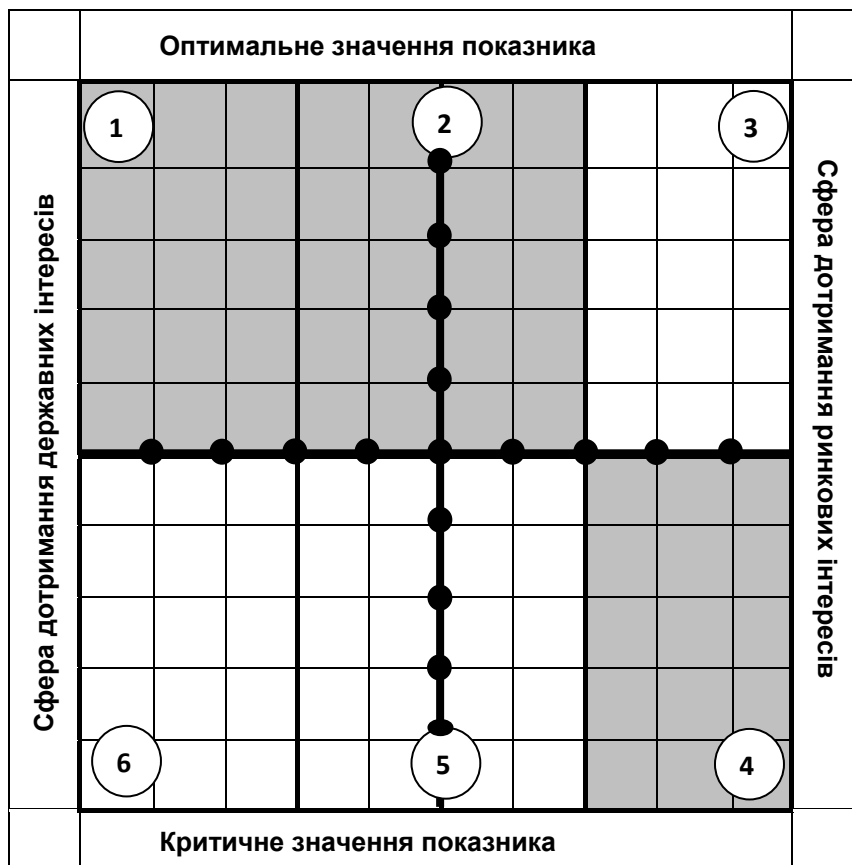

Рисунок 4. Матриця системи збалансованих інтересів акціонерних товариств з державними корпоративними правами.

Принцип моделювання напрямів стратегії держави у відповідності до частки державних корпоративних прав та сектору системи збалансованих інтересів відображено в таблиці. Доведено, в сучасних умовах необхідним є формування регуляторного механізму розвитку корпоративних відносин, що сприятиме залученню інвестицій в економіку України, розвитку фондового ринку та зростанню національного багатства.

Результатами запропонованого регуляторного механізму розвитку корпоративного сектору в Україні є: підвищення ефективності діяльності акціонерних товариств з державною часткою; впровадження системи індикаторів, що визначають ефективність діяльності державних корпорацій; забезпечення захисту прав та законних інтересів акціонерів; а також рівного ставлення до акціонерів; сприяння розвитку фондового ринку; формування привабливого інвестиційного клімату в країні та поживлення інвестиційних процесів; сприяння соціально-економічному розвитку України.

В статті проведена оцінка економічних наслідків реалізації до них заходів.

Подальший розвиток корпоративних відносин в Україні повинен відбуватися на основі загальноприйнятих принципів ефективного корпоративного управління з урахуванням світового досвіду та особливостей України.

Моделювання напрямів стратегії держави у відповідності до частки державних корпоративних прав та сектору системи збалансованих інтересів

Частка корпоративних прав держави	Сектори					
	1	2	3	4	5	6
0 – 25%				Держава не зацікавлена у підприємствах даного сектору. Крім випадків стратегічного значення галузі чи окремого підприємства, доцільно продати частку корпоративних прав		
25 – 50%	Держава зацікавлена у прибуткових підприємствах, які підтримують її інтереси	Держава зацікавлена у володінні даними корпоративними правами	Кожен випадок розглядається окремо, проте завжди існує зацікавленість в прибутковому підприємстві			
50 – 75%	Держава зацікавлена у володінні корпоративними правами даного сектору та повинна сприяти їх ефективному функціонуванню. З огляду на те, що держава формує стратегію підприємства і відповідає за її реалізацію, доцільно особливу увагу приділити системі управління в корпорації			Держава проводить аналіз та санацію підприємств. Якщо це не є можливим, - розглядає питання про відмову від власності		
75 – 100%						

Висновки з проведеного дослідження. Основні результати дослідження дають змогу дійти таких висновків теоретичного, методичного та практичного спрямування.

1. Вдосконалення управління корпоративного сектору може бути реалізоване тільки за умови створення дієвої системи управління державними корпоративними правами на засадах відповідного регуляторного механізму.

2. За останній рік в Україні активізувався процес перерозподілу власності, зокрема шляхом рейдерства. В розвинутих країнах даний процес протікає в рамках правового поля та сприяє оздоровленню економіки. Захоплення ж підприємств в Україні відбувається на ґрунті недосконалого законодавства, корумпованості судової системи, неправомірного використання адмінресурсу, через що держава несе втрати. Привабливими мішенями для рейдерів виступають й акціонерні товариства з державними корпоративними правами. З метою припинення даного процесу в статті запропоновано комплекс заходів по перешкоджанню рейдерству та усуненню його наслідків. Пропозиції сприяють утворенню саморегульованої системи, яка покликана забезпечити захист прав власників, перешкоджаючи незаконному перерозподілу власності.

3. В статті запропоновано проводити аналіз діяльності державного корпоративного сектору шляхом розрахунку індексу корпоративного управління, побудованого на основі набору показників щодо стану і практики корпоративного управління з урахуванням особливостей державного сектору.

4. Наведений механізм сприяє формуванню оптимальної структури державного корпоративного сектору шляхом вилучення з державного реєстру збиткових підприємств, де держава не володіє достатнім для участі в управлінні пакетом акцій.

5. Для всіх видів акціонерних товариств, а особливо для державних корпорацій, актуальною є проблема побудови відносин між власниками корпоративних прав, які зацікавлені в капіталізації і прибутковості корпорацій, та топ-менеджментом, який потребує миттєвої винагороди.

6. Зазначений регуляторний механізм дозволяє забезпечити захист прав акціонерів, прозорість фондового ринку, ефективність застосування до акціонерних товариств процедур банкрутства та їх реорганізації в інші форми господарювання.

7. Визначені напрями підвищення ефективності діяльності акціонерних товариств, які передбачають: застосування ефективних методик корпоративного управління, вибір правильної управлінської та

виробничої стратегії, збалансування інтересів власників, управлінців, держави та інших учасників корпоративних відносин, поєднання економічної політики з соціальною та їх гармонізація.

Список використаних джерел

1. Волошин А. И. Повышение эффективности управления пакетами акций находящихся в государственной собственности / А. И. Волошин // *Економічний простір*. – 2012. – № 18. – С. 102-110.
2. Смитюх А. Арифметика корпоративного контролю [Електронний ресурс] / А. Смитюх. – Режим доступу: <http://antiraid.org.ua/2012/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html>
3. Топчак М. В. Дивідендна політика як стратегія акціонерного товариства у сфері розподілу прибутку / М. В. Топчак, І. А. Маринич // *Науковий вісник*. – 2011. – Вип. 15.5. – С. 355-359.
4. Черпак А. Корпоративний контроль в системі управління акціонерним товариством / А. Черпак // *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. – 2011. – № 3. – С. 162-170.
5. Шеховцов В. Визначення шляхів та підходів до управління процесами зміни форми власності підприємств ОПК та можливості у зв'язку з цим державного контролю за їх діяльністю [Електронний ресурс] / В. Шеховцов, О. Шевченко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2013/6.htm>
6. Шпильова В. О. Корпоративна культура: сутність та актуальні проблеми сучасності [Електронний ресурс] / В. О. Шпильова // *Ефективна економіка*. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70>
7. Штерн Г. Ю. Корпоративне управління: навч. посіб. / Г. Ю. Штерн. – Харків : ХНАМГ, 2011. – 243 с.

References

1. Voloshyn A.I. Povysheniie effektivnosti upravleniia paketami aksii nakhodiashchikhsia v gosudarstvennoi sobstvennosti [Improving the Efficiency of Control Blocks of State-owned Shares]. *Ekonomichnyi prostir [Economic Space]*. no.18. (2012). pp. 102-110.
2. Smitiukh A. Arifmetika korporativnogo kontroliia [Arithmetic Corporate Control]. <http://antiraid.org.ua/2012/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html>
3. Topchak M. V., Marynych I.A. Dyvidentna polityka yak stratehiia aksionernoho tovarystva u sferi rozpodilu prybutku [Dividend Policy as a Strategy Joint-stock Company in the Sphere of Distribution of the Profit]. *Naukovyi visnyk [Scientific Bulletin]*. Vol. 15.5. (2011). pp. 355-359.
4. Cherpak A. Korporatyvnyi kontrol v systemi upravlinnia aksionernym tovarystvom [Corporate Control in the System of Management of a Joint-stock Company]. *Visnyk Ternopil'skoi akademii narodnoho hospodarstva [Bulletin of Ternopil Academy of National Economy]*. no. 3. (2011). pp. 162-170.
5. Shekhovtsov V., Shevchenko O. Vyznachennia shliakhiv ta pidkhodiv do upravlinnia protsesamy zminy formy vlasnosti pidpriemstv OPK ta mozhlyvosti u zviazku z tsym derzhavnoho kontroliu za ikh diialnistiu [Determining of Ways and Approaches to Manage the Enterprises (OPK) and the State Control for their Activities]. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2013/6.htm>
6. Shpylova V.O Korporatyvna kultura: sutnist ta aktualni problemy suchasnosti [Corporate Culture: the Essence and Problems of Modernity]. *Efektivna ekonomika [Effective Economy]*. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70>
7. Shtern H.Yu. Korporatyvne upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Corporate Governance: Educational Accessory]. Kharkiv: KhNAMH, 2011. 243 p.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Горбатенко Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» вул. Богдана Хмельницького, 76 кв.83 м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Горбатенко Елена Анатольевна, старший преподаватель кафедры экономики предприятия ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» ул. Богдана Хмельницкого, 76 кв.83 г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Gorbatenko Olena Anatoliivna, senior teacher SHEE «Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University» 76 Bohdan Khmelnytskyi Str., 83 fl., Pereiaslav-Khmelnitskyi, Kyiv region, 08400, Ukraine

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ**Кислий В.М.**

Предметом дослідження є перспективи вирішення наукової проблеми теоретичного обґрунтування методології побудови системи кількісної оцінки продукції галузі транспорту. За мету було поставлено визначення загальної атрибутики подальших наукових пошуків щодо засад і принципів визначення обсягів виробництва транспортних послуг. У результаті була сформульована робоча гіпотеза про можливість застосування законів класичної механіки до соціальних процесів економіки транспорту, визначені мета та завдання виконання кінцевої теоретико-прикладної розробки. Подальше застосування отриманих результатів передбачається в проведенні пошуків обґрунтованих методик обчислення економічних наслідків галузевого виробництва. Обґрунтовано актуальність питання поліпшення методології економічного аналізу транспортного виробництва шляхом урахування швидкісної складової виробленого продукту, підведена основа для подальшої перевірки гіпотези щодо застосування редуцїоністського підходу при перегляді аналітичного інструментарію транспортної економіки. Також з'ясовані можливі наслідки застосування передбачених методологічних розробок у вигляді часткового перегляду існуючої парадигми економіки транспорту.

Ключові слова: наукова проблема, гіпотеза, методологія, редуцїонізм, парадигма, мета і завдання дослідження.

АКТУАЛЬНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ ПАРАДИГМЫ ЭКОНОМИКИ ТРАНСПОРТА**Кислый В.Н.**

Предметом исследования являются перспективы решения научной проблемы теоретического обоснования методологии построения системы количественной оценки продукции транспортной отрасли. Целью поставлено определение общей атрибутики дальнейших научных поисков касательно основ и принципов определения объемов производства транспортных услуг. В результате была сформулирована рабочая гипотеза о возможности применения законов классической механики к социальным процессам экономики транспорта, определены цель и задачи выполнения конечной теоретико-прикладной разработки. Дальнейшее применение полученных результатов предполагается в проведении поисков обоснованных методик вычисления экономических последствий отраслевого производства. Обоснована актуальность вопроса улучшения методологии экономического анализа транспортного производства путем учета скоростной составляющей произведенного продукта, подведена основа для дальнейшей проверки гипотезы по применению редуцїонистского подхода при пересмотре аналитического инструментария транспортной экономики. Также выяснены возможные последствия применения предвиденных методологических разработок в виде частичного пересмотра существующей парадигмы экономики транспорта.

Ключевые слова: научная проблема, гипотеза, методология, редуцїонизм, парадигма, цель и задачи исследования.

ACTUALITY OF FORMING THE NEW PARADIGM OF TRANSPORT ECONOMY**Kyslyi V.M.**

The subject of the study is the prospects of solving the scientific problem of theoretical ground for forming the quantify methodology system for the transport product. The aim is to determine the general attributes of further science research on the foundations and principles of determining the volume of transport services. Working hypothesis about the applicability of the classical mechanics laws to the social processes of transport economy is formulated as the result, the goals and objectives of the final theoretical and practical implementation of development are defined. Further application of the results are expected in conduction of search for reasonable methods of calculating the economic consequences of a sector production. Actuality of question of improving the transport production economy analysis by taking into account the speed component of a product is based, the ground for the next testing hypotheses concerning the use of reductionist approach in revision of the analytical tools of transport economics is placed. Also the probable consequences of the predicted methodological developments application provided as a partial review of the existing paradigm of the transport economy are clarified.

Keywords: scientific problem, hypothesis, methodology, reductionism, paradigm, goal and task of research.

З огляду на інтенсифікацію світової економіки, внутрішні процеси трансформації національного господарства вимагають оперативної та адекватної реакції його однієї з найбільш мобільних галузей – транспорту. Спрощена у порівнянні з іншими галузями матеріального виробництва схема трансформації капіталу «гроші – товар – виробництво – гроші» з «вилученою» ланкою виробленої уречевленої праці спонукає до реалізації природно наявних можливостей швидкої перебудови навіть найбільш фундаментальних, концептуальних засад її функціонування.

Актуальність. Перехід до інформаційного типу економіки піднімає питання потреби у перегляді парадигмальних принципів функціонування, ролі та місця транспорту в створенні всього комплексу не лише

матеріальних, а й у споживанні інтелектуально-духовних благ людства. Економічна оцінка виробленого продукту є одним з ключових моментів такого перегляду.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Дана стаття містить спробу розгорнутого обґрунтування потреби у формуванні нової парадигми транспортної економіки, спрямованої на врахування швидкісної складової галузевого продукту, котра здатна як замінити менш вдалі, на думку автора, аналогічні спроби попередників [1, 2], так і гармонічно доповнити емпірично сформований сучасний комплекс найзагальнішого осягнення предмету цієї науки.

Предмет дослідження. Предмет дослідження – це наявні перспективи вирішення наукової проблеми теоретичного обґрунтування методології побудови системи кількісної оцінки продукції галузі транспорту через формування відповідної нової галузево-наукової парадигми.

Мета дослідження. Метою статті є виклад засад дослідження можливостей застосування редукціоністського підходу до вдосконалення комплексу показників оцінки діяльності підприємств галузі транспорту; визначення його основних формальних ознак для подальшого системного провадження.

Завдання дослідження. Поставлена мета була конкретизована у таких завданнях щодо її досягнення: визначення головних проблемних ознак сучасної парадигми економіки транспорту; виокремлення теоретичної на практичній складових наявної наукової проблеми та формулювання робочої гіпотези із застосування редукціоністичного підходу її вирішення; окреслення цілей і задач подальших пошуків з окресленням майбутньої кінцевої теоретико-прикладної розробки.

Методи. У процесі дослідження було використано загальнонауковий метод пізнання дійсності. При вирішенні конкретних завдань автор вдавався до методів аналогії, індукції та синтезу. Головним методом парадигмального вирішення проблеми було обрано редукціоністичну аналогію.

Постановка проблеми. Проведення дослідження базового характеру, спрямованого на перегляд засадничих принципів економічної оцінки роботи галузі господарства, вимагає його системного розбору на всіх етапах. Найбільш відповідальним видається етап початкового обґрунтування наявності потреби таких дій, оскільки в своїй основі усталена структура наукового середовища, як правило, не передбачає будь-яких змін, спрямованих на її кардинальне оновлення. З цих причин пропонується проведення системного мотивування перегляду сучасної парадигми транспортної економіки, зумовленого актуальною потребою врахування швидкісного результату роботи підприємств галузі.

Результати дослідження. Сучасна економічна оцінка діяльності підприємств транспорту характеризується рядом принципових проблематичних ознак, котрі в середовищі фахівців традиційно сприймаються як природний стан речей – звичний, загально визнаний та об'єктивно зумовлений. Йдеться про головні показники, за якими проводиться кількісна оцінка виробництва галузевими господарськими системами: обсяги перевезень, приведений вантажообіг, середня дальність перевезень, протяжність інфраструктурної мережі. Будучи результатом економічних зусиль як перевізних галузей, так і транспортного будівництва, послуга з переміщення вантажів та пасажирів, таким чином, вимірюється за допомогою емпірично сформованих підходів, котрі, треба визнати, не мають свого принципового науково-теоретичного обґрунтування.

Редукціоністичне осмислення галузевої технології просторового переміщення, яка базується на звичній механічній взаємодії, виявляє певні суттєві розбіжності з підходами до параметричної оцінки, прийнятими у класичній фізиці – науці, що вивчає фундаментальні основи буття [3]. Формування ж економічних підходів в аналізі соціальних процесів та явищ поза базисної картини світобудови часто стає причиною винесення помилкових рішень, хибних тлумачень та виникнення поглядів, далеких від наукових. Загальний принцип об'єктивного знання – несуперечливість до загальної системи наук у цьому випадку порушується, що є абсолютно неприпустимим.

Конкретним наслідком подібного стану справ у транспортній економіці є відсутність чіткої єдиної думки спільноти фахівців навіть щодо досліджуваного об'єкту: систематизація транспортних підгалузей, спроби включення до розгляду енерготранспортних систем та відкидання таких намагань [4, 5]. Адміністративно-відомча розпорошеність та несистемність державної політики щодо регулювання транспорту напругу відбиває ті недоліки, що нажалі вже стали атрибутом економіки однієї з найважливіших галузей господарства країни.

Цей стан справ характерний не лише для вітчизняної науки. Ще одним наслідком, який проявляється і в транспортній статистиці розвинених країн, є певна міжвидова неузгодженість параметрів, за котрими оцінюється продукція, а також, логічно, й самих локальних систем показників даної оцінки. Так, загальноєвропейське зведення галузевих даних може здійснюватися окремо за різними видами транспорту одночасно: у тоннах, тонно-кілометрах та засобо(вагоно)-кілометрах (автомобільний та залізничний); виключно у тонно-кілометрах (трубопровідний) або виключно в тонах (морський та авіаційний) [6]. Треба зазначити, що відповідний вітчизняний підхід, сформований радянською статистичною школою, незважаючи на більший ступінь уніфікації, так само не має підстав претендувати на абсолютну об'єктивність з тих же причин відсутності свого виваженого теоретико-методологічного обґрунтування.

Таким чином, наукова галузь економіки транспорту на теперішньому етапі свого розвитку працює у сфері, котру можна характеризувати ознаками невизначеності, суперечливості і, врешті, незнання. Серйозності даній ситуації додає те, що ці ознаки стосуються базових, визначальних для економіки в цілому понять: результату господарської діяльності (разом із витратами формує економічний ефект), обсягів виробництва і, як наслідок, ціни (економічний вираз вартості).

Наявний стан речей має всі ознаки наукової проблеми.

Першим головним принципом відбору наукових проблем для подальшого реального вирішення є врахування потреб практичної діяльності [7 - 10]. Проте, дотримання тільки його не дає змоги повною мірою характеризувати змальований стан як проблематичний. Адже, кількісна оцінка транспортного продукту на прикладному рівні повністю задовольняється існуючою, достатньо розгорнутою у всьому галузевому спектрі аналітичних задач системою показників обігу (обороту); цінова складова формується у ринковій площині, вичерпно використовуючи інструмент балансування попиту - пропозиції, що знімає будь-які питання неврахованості окремих компонент транспортної послуги: таких, як час доставлення, рівень сервісу (зрозуміло, за дотримання жорстких умов покриття понесених перевізником витрат) тощо.

Але другий (останній у переліку) базовий принцип – урахування потреб самої науки [7 - 10] вимагає ширшого підходу погляду на суть наявної ситуації.

Відсутність знояменшого теоретичного обґрунтування інструментарію економічної оцінки транспортного продукту не лише саме по собі порушує логіку формування апарату окремої наукової галузі. Загально визнано, що транспорт, який бере безпосередню участь у формуванні суспільного продукту [11 - 14], сукупність його технологічних процесів завершує виробничий процес, довозячи переважну більшість матеріальних благ до кінцевих споживачів. У такий спосіб транспортні витрати відіграють суттєву роль у всій світовій економічній системі; до того ж, нерідко сягаючи 30 % і більше в структурі вартості окремих товарів [14]. За цих умов, потрібне визначення суспільно необхідних величин видатків, природно необхідних для оплати перевезень, за відсутності чіткого розуміння механізмів їхнього формування становить об'єктивно серйозну складність.

Галузеве позаекономічне регулювання, зазвичай здійснюване державними органами влади у транспортному сегменті, змушене діяти без логічно прозорих методичних настанов. Брак теоретичної бази, таким чином, тягне за собою суттєву прикладну проблему (перший принцип – урахування запитів практики), яка полягає в актуальній потребі методичного вдосконалення аналітичного інструментарію як підприємств транспорту, так і контрольно-регулюючих державних інституцій.

Наявність двох взаємопов'язаних ознак, що вказують на дотримання обох базових принципів, дозволяє зробити припущення щодо об'єктивного існування певної *наукової проблеми*. Водночас, достатньо очевидно навіть на перший, доволі поверхневий погляд (за наявності) є її виняткова складність. Адже, площина питань, що виникають, стосуються самих «підвалин» економіки транспорту: мір оцінки обсягів виробництва. Отже, всі подальші «надбудови» галузевої науки за умов тих чи інших вдосконалень у проблемній області мають бути так чи інакше заторкнуті. Потенційні розробки, що можуть стати результатом вирішення такої проблеми, неunikно стосуватимуться всього вже напрацьованого наукового апарату.

Усвідомлюючи зазначене, аналіз проблемної області з метою подальшої постановки задач дослідження намагатимемося здійснювати максимально послідовно, системно та у комплексі всіх традиційно існуючих загальнонаукових підходів [7 - 10].

За відсутності будь-яких напрацювань щодо теоретичного обґрунтування показників транспортної роботи [11, 12], враховуючи два основні критерії наукової проблеми: об'єктивність (адже, виникнення даної проблеми зумовлене об'єктивним фактором сучасної відсутності фахового інтересу до поглиблення основ економіки транспорту та транспортної статистики) та значущість (теоретичне та прикладне значення для науки) дозволимо собі сформулювати основну концепцію, головну ідею проведення дослідження, за допомогою котрої вбачається гіпотетичний авторський шлях її вирішення.

Підходом, який, на нашу думку, може дозволити пояснити явище природного конфлікту між реальним урахуванням швидкості доставлення у вартості транспортного продукту і неврахуванням цього фактору при його натуральному вимірюванні, є широко застосовуваний в науці [3] редукціонізм по відношенню до явищ соціального рівня, що переводить їхню сутність у площину фундаментальних наук. Вважаємо, що природа галузевого виробничого процесу, котра полягає в механічному переміщенні пасажирів і вантажів, якнайкраще створює умови для застосування редукціоністського підходу з побудовою аналогій транспортної економіки до класичної механіки [15]. Ідея такого застосування, отже, лягає в основу головної концепції вирішення розглядуваної наукової проблеми, відкриваючи перспективи переходу від існуючих в економіці транспорту знань до нових, пояснюючих до сих пір алогічну тобто невідому по суті ситуацію в галузі. За існуючим задумом, редукціоністичне осмислення проблеми через виявлення неповноти старих способів пояснення загально відомих фактів має пояснити ці факти по-новому та, як наслідок, показати наступні шляхи вирішення загального конфлікту.

Здійснена постановка проблеми методично неодмінно тягне за собою формулювання гіпотетичних припущень про суть речей, причини виникнення конфлікту та ін. Це початково-теоретичний етап будь-якого дослідження в його класичному варіанті. Побудова наукової гіпотези дає можливість переходити від окремих фактів реальності до їхнього узагальнення та пізнання законів розвитку. Вона є здогадом, котрий початково (із великою вірогідністю своєї помилковості) пояснює процеси та явища [8]. У нашому випадку, за таку гіпотезу в найзагальнішому варіанті розуміння береться твердження щодо вже відкритих універсальних законів, виражаючих істотні, стійкі, регулярні та необхідні зв'язки. Йдеться про можливість (правомірність) застосування законів класичної механіки як науки, що вивчає рух, до соціальних процесів транспортної економіки. Висновки щодо результатів цього застосування мають стати головними результатами дослідження.

Запропоноване припущення задовольняє основним вимогам до цього роду тверджень [7 - 10]:

- 1) логічна несуперечливість [15];
- 2) несуперечливість відносно вже встановлених фактів – не існує жодних об'єктивних застережень щодо існування даної гіпотези;
- 3) принципова перевірюваність – гіпотеза може бути дедуктивно прикладена до реальних господарських ситуацій та відносин [17];
- 4) застосовуваність – принципово не існує випадків, видів перевезень, котрі б не могли бути якнайширше окреслені рамками механічного руху.

Наше бачення проблеми поряд з гіпотезою щодо причин її виникнення, таким чином, визначає мету подальшого дослідження, котра являє собою результат вирішення її самої в ідеальній формі [8].

Метою є виявлення найбільш загальних законів економіки транспорту, урахування яких дозволить удосконалити аналітичний апарат науки. Найбільш загально у прикладному плані дана мета орієнтується на посилення методології. При цьому, базуючись на рівні законів за наявності суттєвих наукових результатів неминучо має призвести до коригування світоглядних засад (хоч і частково обмежених рамками галузевої економіки). Не можна й виключити й формування нової галузевої парадигми [16] як комплексу наукового розуміння соціальних процесів (рис. 1).

Кінцева теоретико-прикладна розробка дослідження має стати результатом виконання завдань, що слугують конкретизації сформульованої мети. Так, для розуміння основ формування транспортного продукту необхідним є:

- 1) розкрити сутність аналогій транспортної роботи та роботи з переміщення тіл в економічному та фізико-механічному трактуванні відповідно;
- 2) визначити можливості кількісного урахування часового (швидкісного) параметру транспортного переміщення;

Рисунок 1. Принциповий взаємозв'язок основних компонент проведення наукового дослідження

3) на базі результатів виконання попередніх завдань розробити загальну концепцію реформування методології економічного аналізу обсягів продукції транспортних підприємств, котра б дозволила впорядкувати та розширити спектр охоплюваних факторів та індикаторів їхнього розвитку.

Досягнення мети та виконання поставлених завдань визначить успішність (чи неуспішність) продукування кінцевої наукової розробки. Їхня повнота зумовить ступені впливу на методологію проведення подальших досліджень, а також філософію (рис. 1): загальне розуміння природи транспортного процесу, ролі відповідної галузі в економіці країни та світовому господарстві в цілому.

Висновки. Таким чином, як результат підготовчої стадії проведення головного дослідження обґрунтовано актуальність питання поліпшення методології економічного аналізу транспортного

виробництва шляхом урахування швидкісної складової виробленого продукту. Формулювання відповідної наукової проблеми дало змогу підвести основу для подальшої перевірки гіпотези щодо застосування редуцціоністського підходу при перегляді аналітичного інструментарію транспортної економіки.

Також теоретично з'ясовані можливі вторинні наслідки передбачених методологічних розробок, що можуть призвести до часткового перегляду існуючої парадигми транспортної економіки.

Список використаних джерел

1. Поттгофф Г. Учение о транспортных потоках / Пер. с нем. – М.: Транспорт, 1975. – 344 с.
2. Еловой И.А. Оценка продукции транспорта в новых экономических условиях // Проблемы и перспективы развития транспортных систем и строительного комплекса: Тез. докл. Международ. науч.-практ. конф. Ч. I. / Под общ. ред. В.И. Сенько. – Гомель: БелГУТ, 2003. – С. 191 - 192.
3. Горелов А. А. Концепции современного естествознания. – М. : Центр, 1997. – 208 с.
4. Аксёнов И. Я. Единая транспортная система. – М.: Транспорт, 1980. – 213 с.
5. Дмитриев В.А., Журавель А.И., Шишков А.Д. и др. Экономика железнодорожного транспорта. – М.: Транспорт, 1996. – 328 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України : www.ukrstat.gov.ua
7. Философия науки / Под ред. С. А. Лебедева. – М.: Академический проект, 2007. – 731 с.
8. Кохановский В.П. и др. Философия и методология науки. – Ростов - на - Дону: Феникс, 1999. – 576с.
9. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. – М.: Эдиториал УРСС, 1997. – 440 с.
10. Кузнецов И.Н. Научное исследование: Методика проведения и оформление. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2004. – 432 с.
11. Лебедев Е.П. Транспортная статистика : Учебник для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статистика, 1964. – 335 с.
12. Петроканский Б.И., Владимиров В.А. Железнодорожная статистика. – М.: Транспорт, 1969. – 328 с.
13. Шульга А.М., Смахова Н.Г. Себестоимость железнодорожных перевозок. – М.: Транспорт, 1985. – 279 с.
14. Абрамов А.П., Дмитриев В.А. и др. Транспортные тарифы / Под ред. В. А. Дмитриева. – М.: Транспорт, 1988. – 232 с.
15. Сич Є.М., Кислий В.М. Закони економіки транспорту. Монографія. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2009. – 160 с.
16. Сич Є.М., Кислий В.М. Економіка транспортної швидкості. Монографія-есе. – К.: «Видавництво «Логос», 2014. – 412 с.
17. Тарский А. Введение в логику и методологию дедуктивных наук / Пер. с англ. О. Н. Дынник. – Биробиджан: Тривиум, 2000. – 326 с.

References

1. Gerhart Karl Potthoff. Operation Theory in Transportation. Moscow. Transport, 1975.
2. Yelowoy I.A. Evaluation of transport production in the new economic environment // Problems and prospects of development of transport systems and building complex. Part I. Homel, 2003. p. 191 - 192.
3. Gorelov A.A. Concepts of modern science. Moscow, 1997.
4. Aksyonov I. Y. Integrated transport system. Moscow, 1980.
5. Dmitriev V.A., Zhuravel A.I., Shishkov A D. et al. Economy of Railway Transport. Moscow, 1996.
6. www.ukrstat.gov.ua
7. Philosophy of Science. Moscow, 2007.
8. Kochanowski V.P. et al. The philosophy and methodology of science. Rostov-on-Don, 1999.
9. Yudin E.G. Methodology of science. Consistency. Activities. Moscow, 1997.
10. Kuznetsov I.N. Scientific Research: methodology and registration. Moscow, 2004.
11. Lebedev E.P. Transport statistics. Moscow, 1964.
12. Petrokansky B.I., Vladimirov V.A. Railway Statistics. Moscow, 1969.
13. Shulga A.M., Smekhova N.G. Cost of railway transportation. Moscow, 1985.
14. Abramov A.P., Dmitriev V.A. et al. Transport tariffs. Moscow, 1988.
15. Sych Y.M., Kysly V.M. The laws of transport economy. Nizhyn, 2009.
16. Sych Y.M., Kysly V.M. Economics of the transport speed. Kyiv, 2014.
17. Alfred Tarski. Introduction to Logic and to the Methodology of Deductive Sciences. Birobidzhan, 2000.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Кислий Валерій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент
вул. Новопольова, 99, кв. 131, м. Київ 03 061
e-mail: v_kiss@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кислый Валерий Николаевич, кандидат экономических наук, доцент
ул. Новополевая, 99, кв. 131, г. Киев 03 061
e-mail: v_kiss@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Valerii Kyslyi, Ph.D. in Economics, Associate Professor
 Novopulova St., 99., f. 131, Kyiv city 03 061
 e-mail: v_kiss@ukr.net

УДК 657.1

ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВАХ

**Лондаренко О.О.,
 Подпригора О.А.**

В статті розглянуто основні положення організації технології управлінського обліку в науково-дослідних установах. Актуальність дослідження викликано необхідністю удосконалення засобів контролю за використанням державних фінансів України. Метою роботи є дослідження та узагальнення основних положень організації технології управлінського обліку в науково-дослідних установах.

Сьогодні державними науково-дослідними установами є юридичні особи, засновані на державній власності, для яких наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 відсотків загального річного обсягу виконаних робіт. Державна підтримка діяльності установ є необхідною, так як останні сприяють створенню інновацій, і тим самим забезпечують сталий розвиток економіки держави. Діяльність науково-дослідних установ фінансується коштами державного бюджету України. З метою удосконалення системи контролю використання державних фінансів обґрунтовано необхідність впровадження підсистеми управлінського обліку в діяльність науково-дослідних установ. Доцільність формування підсистеми управлінського обліку зумовлена специфічністю результатів діяльності науково-дослідних установ та характером фінансування бюджетних установ.

В роботі визначено технологічні частини управлінського обліку, якими є: деталізований облік та цільовий аналіз показників діяльності установи.

Також, визначено основні етапи впровадження управлінського обліку в роботу науково-дослідних установ, а саме: етап постановки; етап впровадження; етапи технологічних частин деталізованого обліку (етап первинної організації обліку; етап поточної організації обліку; етап підсумкової організації обліку) і цільового аналізу (етап підготовчої організації аналізу; етап поточної організації аналізу; етап завершальної організації аналізу). Окреслено характеристику кожного із етапів у розрізі форм інформаційного забезпечення обліку, технологічних аспектів та відповідальних осіб.

Ефективна організація технології управлінського обліку в науково-дослідних установах забезпечить керівництвом установи інформаційною базою для прогнозування перспектив розвитку установи.

Ключові слова: управлінський облік, науково-дослідна установа, організація, технологія, аналіз.

ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

**Лондаренко Е.А.,
 Подпригора Е.А.**

В статье рассмотрены основные положения организации технологии управленческого учета в научно-исследовательских учреждениях. Актуальность исследования вызвано необходимостью усовершенствования средств контроля за использованием государственных финансов Украины. Целью работы является исследование и обобщение основных положений организации технологии управленческого учета в научно-исследовательских учреждениях.

Сегодня государственными научно-исследовательскими учреждениями являются юридические лица, основанные на государственной собственности, для которых научная или научно-техническая деятельность является основной и составляет более 70 процентов общего годового объема выполненных работ. Государственная поддержка деятельности учреждений является необходимым, так как последние способствуют созданию инноваций, и тем самым обеспечивают устойчивое развитие экономики государства. Деятельность научно-исследовательских учреждений финансируется средствами государственного бюджета Украины. С целью усовершенствования системы контроля использованием государственных финансов обоснована необходимость внедрения подсистемы управленческого учета в деятельности научно-исследовательских учреждений. Целесообразность формирования подсистемы управленческого учета обусловлена специфичностью результатов деятельности научно-исследовательских учреждений и характером финансирования бюджетных учреждений.

В работе определены технологические части управленческого учета, которыми являются: детализированный учет и целевой анализ показателей деятельности учреждения.

Также, определены основные этапы внедрения управленческого учета в работу научно-исследовательских учреждений, а именно: этап постановки; этап внедрения; этапы технологических

частей детализированного учета (этап первичной организации учета; этап текущей организации учета; этап итоговой организации учета) и целевого анализа (этап подготовительной организации анализа; этап текущей организации анализа; этап заключительной организации анализа). Определены характеристики каждого из этапов в разрезе форм информационного обеспечения учета, технологических аспектов и ответственных лиц.

Эффективная организация технологии управленческого учета в научно-исследовательских учреждениях обеспечит руководством учреждения информационной базой для прогнозирования перспектив развития учреждения.

Ключевые слова: управленческий учет, научно-исследовательское учреждение, организация, технология, анализ.

THE ORGANIZATION OF MANAGEMENT ACCOUNTING TECHNOLOGY AT RESEARCH INSTITUTIONS

Londarenko O.O.,
Podpryhora O.A.

The article reveals the essence of the management accounting organization technology at the research institutions. The current concern of the article lies in the necessity to improve the control over the use of the Ukraine public finances. The objective of the article is to research and generalize the basic of the management accounting organization technology at the research institutions.

Today, public research institutions are legal entities based on state ownership for which scientific or scientific and technical activities is the primary and more than 70 percent of the total annual volume of work performed. Government support of the institutions is necessary, as they contribute to the creation of innovations and thus ensure sustainable development of the national economy. The research institutions activities are financed by the state budget of Ukraine. In order to improve the control over the state finances the necessity of management accounting subsystem implementation in the activities of research institutions is grounded. The advisability of the management accounting subsystem formation is caused by the specificity of research institutions and the nature of budgetary institutions financing.

The technological parts of the management accounting are defined; they are: a detailed account and targeted analysis of the institution current performance indicators.

The main stages of the management accounting implementation in the research institutions practice are determined; these are: the setting stage; the implementation stage; the technological parts stages of detailed accounting (the primary stage of accounting organization; the current stage of accounting organization; the final stage of accounting organization) and targeted analysis (the preparatory stage of analysis organization; the current stage of analysis organization; the final stage of analysis organization).

The stages are characterized according with the accounting data base, technological aspects and responsible persons.

The effective organization of the management accounting technology at the research institutions is considered to provide the information base to forecast the development prospects of the institution.

Key words: management accounting, research institution, organization, technology, analysis.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Доцільність сприяння державою здійснення наукових досліджень є беззаперечною у довгостроковій перспективі. Проте, з огляду на те, що фінансування науково-дослідних установ здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, виникає необхідність удосконалення механізмів забезпечення доцільності і прозорості використання ними бюджетних коштів. Для виконання даного завдання актуальним є впровадження у роботу установи управлінського обліку. Сьогодні імплементація управлінського обліку не є законодавчо регламентованою і здійснюється на власний розсуд керівництвом установи. Проте, зарубіжний досвід доводить ефективність його впровадження як на роботу окремої установи, так і на використання державних фінансів загалом.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженням організації технології бухгалтерського обліку присвячені роботи таких вчених, як Сопко В.В., Завгородній В.П., Гнатишин Л.Б., Прокопишин О.С., проте науковці акцентують увагу на засадах обліку в підприємствах і дані концепції не відображають особливостей організації обліку в бюджетних організаціях. Наукові здобутки у сфері організації управлінського обліку в бюджетних установах відображено у працях таких вчених, як С.В. Свірко, А.П. Заросило. Однак, у науковій літературі не є достатньо висвітленими засади впровадження управлінського обліку в діяльність науково-дослідних установ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на існуючі наукові концепції впровадження і організації управлінського обліку в бюджетних установах, організація технології управлінського обліку в науково-дослідних установах потребують поглибленого дослідження, адже останні мають специфічні особливості функціонування.

Формулювання мети і завдання дослідження. Метою статті є дослідження організації технології управлінського обліку в науково-дослідних установах, що можливо через виконання наступних завдань: визначення сутності науково-дослідних установ, їх значення для розвитку національної економіки; визначення необхідності і актуальності впровадження та організації управлінського обліку в діяльність установ у розрізі етапів, інформаційного забезпечення, відповідальних осіб та технологій обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Характерною особливістю сучасних соціально-економічних процесів у світі є стрімкий науково-технічний прогрес, який прямо торкається життя людини. В цих умовах позитивний розвиток економіки держави на пряму залежить від результатів впровадження інновацій в усі сфери суспільної діяльності. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1]. Основою для створення інновацій є результати, отримані в результаті наукових досліджень.

З метою забезпечення сталого розвитку економіки держава забезпечує сприяння науково-технічній та інноваційній діяльності в країні, це включає: соціально-економічні, організаційні, правові умови для формування та ефективного використання наукового та науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності; фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних досліджень; підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації та ін. [2].

Для виконання цілей державної політики у науковій і науково-технічній діяльності, державою створюються науково дослідні установи. Науково-дослідна (науково-технічна) установа - це юридична особа незалежно від форми власності, що створена в установленому законодавством порядку, для якої наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 відсотків загального річного обсягу виконаних робіт [2].

Державними науковими установами є наукові установи, засновані на державній власності. Основними державними науковими установами є Національна академія наук України та національні галузеві академії наук - Національна академія аграрних наук України, Національна академія медичних наук України, Національна академія педагогічних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія мистецтв України. До складу національних академій можуть входити наукові установи, підприємства, організації, об'єкти соціальної сфери, що забезпечують їх діяльність [2].

Основним завданням науково-дослідних установ є виявлення їхнього впливу на техніко-економічний рівень виробництва у відповідній галузі, а також визначення економічної ефективності впровадження результатів досліджень і розробок.

Таким чином, за своїм змістом і характером державні науково-дослідні установи відносяться до бюджетних установ, які орієнтовані на отримання результатів наукових досліджень. Традиційно наукові дослідження поділяються на фундаментальні і прикладні. Так, фундаментальні наукові дослідження – це наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку; прикладні наукові дослідження – це наукова діяльність, спрямована на одержання нових знань, що можуть бути використані для практичних цілей [2].

Кошти на забезпечення діяльності національних академій щорічно визначаються у Державному бюджеті України окремими рядками. Фінансування академій може здійснюватися за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством України [2].

З метою удосконалення системи контролю над державними фінансами в Україні здійснюється реформування бюджетного обліку. На сьогодні реалізовано майже всі напрями і завдання закріплені, Постановою Кабінету міністрів України від 16.01.07 № 34 «Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі України на 2007–2015 рр.» [3], зокрема: розроблено план рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, опрацьовано єдині підходи та вимоги до формування мережі розпорядників бюджетних коштів, внесено необхідні зміни до Бюджетного кодексу України та Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», сформовано 19 Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі.

Але, незважаючи на отримані позитивні результати, невирішеним залишається питання формування підсистеми управлінського обліку в бюджетних установах.

Управлінський облік в бюджетних установах є підсистемою бухгалтерського обліку, в межах якої здійснюється деталізований за вибірковими критеріями облік (збирання, обробка, накопичення) і цільовий аналіз доходів, витрат та результатів виконання кошторису, а також передача внутрішнім користувачам інформації для прийняття управлінських рішень [4].

До об'єктів управлінського обліку належить повний склад об'єктів бухгалтерського обліку в контексті позицій основного управлінського спрямування – витрат, затрат, видатків, доходів і результатів виконання кошторису. До всього складу об'єктів бухгалтерського обліку в бюджетних установах, який управлінський облік вивчає в контексті вищевказаних його основних об'єктів відносять: необоротні активи; запаси; грошові та інші кошти; розрахунки; довгострокові зобов'язання; поточні зобов'язання [6, с. 169].

Управлінський облік є основою прийняття управлінських рішень в сфері контролю, планування, прогнозування економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, в частині ціноутворення продуктів діяльності (послуг, робіт, продукції) бюджетних установ та оцінки ефективності прийняття рішень.

Доцільність формування підсистеми управлінського обліку зумовлена ще і характером фінансування бюджетних установ. Фінансування здійснюється за програмно-цільовим методом. Метод передбачає встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання.

Результативними показниками використання бюджетних коштів є кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми і підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю і які дають можливість здійснити оцінку використання коштів на виконання бюджетної програми [5].

Таким чином, впровадження управлінського обліку в роботу бюджетної установи дозволить вдосконалити облікові процеси та інформаційну базу для прийняття управлінських рішень стосовно прогнозування показників діяльності в наступних періодах.

Особливо актуальною проблемою є впровадження управлінського обліку в роботу науково-дослідних установ. Проблематика викликана специфічністю результатів діяльності науково-дослідних установ. Основним продуктом їх діяльності є науково - технічна продукція, що отримується в результаті дослідної діяльності, її особливостями є: невизначений характер майбутнього результату, непередбачуваність досягнень, нематеріальний характер наукової продукції, специфічність предмету праці, адже ним є нагромаджені знання відповідної сфери науки.

Витрати на проведення науково-дослідних робіт плануються установою на основі калькуляції кошторисної вартості за темами. Витрати на науково-дослідні роботи підлягають суворому обліку і включаються до формування їх собівартості.

Відповідно до «Типового положення з планування, обліку і калькулювання собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року №830, витрати, що включаються у собівартість НДДКР, групуються відповідно до їх економічного змісту за такими елементами:

- матеріальні витрати (з вирахуванням вартості зворотних відходів) – вартість сировини і матеріалів, комплектуючих виробів, робіт і послуг виробничого характеру, використовуваної природної сировини, води, енергозабезпечення та ін.; зворотні відходи - це залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, теплоносіїв та інших видів матеріальних ресурсів, що утворилися в процесі виконання НДДКР і втратили повністю або частково споживчі властивості початкового ресурсу (хімічні та фізичні), і тому використовуються з підвищеними витратами (зниженням виходу продукції) або зовсім не використовуються за прямим призначенням. До зворотних відходів не належать залишки матеріальних ресурсів, які передаються як повноцінні матеріали для розроблення та створення інших видів НДДКР;

- витрати на оплату праці - витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати, обчислені відповідно до системами оплати праці, прийнятими в організації, включаючи будь-які види грошових і матеріальних доплат;

- відрахування на соціальні заходи - відрахування на обов'язкове державне соціальне страхування, пенсійне страхування та ін.;

- амортизація основних фондів та нематеріальних активів – амортизаційні відрахування на повне відтворення та капітальний ремонт основних виробничих фондів, сума амортизаційних відрахувань на надані в оперативну оренду основні фонди;

- інші витрати – витрати на відрядження, на оплату робіт консультативного характеру, на оплату вартості ліцензій та ін. [7].

Облік матеріальних витрат здійснюється на основі документів первинного обліку, при цьому його основою є кількісний (кількісно-сортний) і грошовий облік використання матеріалів у структурних підрозділах і на складах.

Облік витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи і амортизаційні відрахування здійснюється на основі чинного законодавства України і відповідно до встановлених окладів працівників науково-дослідної установи та обраного нею методу розрахунку амортизаційних відрахувань.

Складові інших витрат, включених до собівартості науково-дослідних робіт, обліковуються на основі первинних документів про їх здійснення.

В установах необхідним є забезпечення повного виявлення негативних наслідків організації проведення НДДКР, зокрема тих, що викликані недоліками в управлінні. Сюди віднесено організацію використання і зберігання матеріалів та організацію і контроль виконання досліджень їх безпосередніми виконавцями.

Для сприяння мінімізації негативних результатів діяльності установи система управлінського обліку потребує чіткої організації. При цьому, в даному контексті управлінський облік є певним технологічним процесом, де вхідні дані (дані первинних документів бухгалтерського обліку) переробляються на вихідні (зведені показники, представлені у бухгалтерських звітах зовнішнього і внутрішнього використання).

Дана технологічна система послідовно формує організаційні етапи. Виходячи із визначення сутності управлінського обліку, наведеного вище, управлінський облік включає деталізований облік і цільовий аналіз показників діяльності організації, дані складові є технологічними системами управлінського обліку. Організацію технології управлінського обліку представлено на рис. 1.

Впровадження управлінського обліку в практичну діяльність науково – дослідних установ дозволить вирішувати наступні завдання:

- визначити реальні результати діяльності науково - дослідної установи у порівнянні із понесеними витратами;
- визначити чи відповідають отримані результати запланованим;
- визначити ефективність використання фінансових, матеріальних та трудових ресурсів;

- встановити ступені використання науково-технічного потенціалу науково-дослідної установи;
- визначити заходи, спрямованих на підвищення ефективності діяльності науково-дослідних установ.

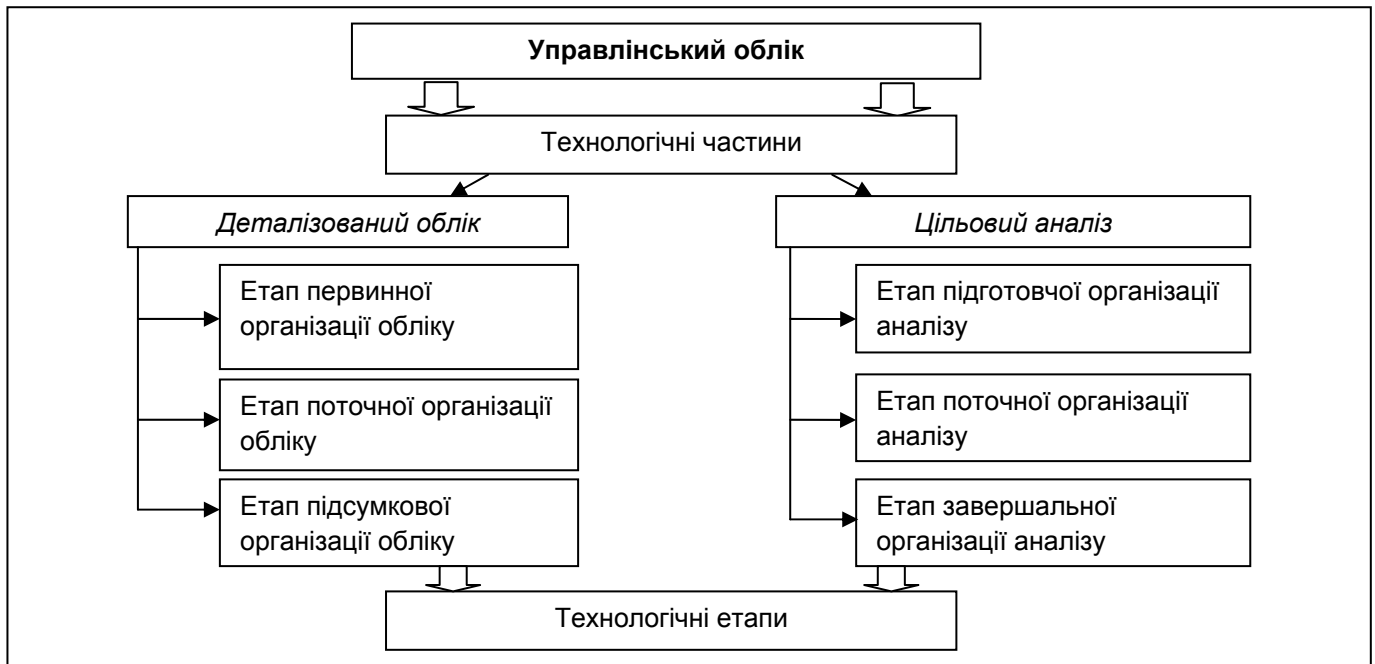

Рисунок 1. Організація технології управлінського обліку [розроблено автором]/

Для забезпечення управлінського обліку інформаційною базою необхідним є використання основної управлінсько-технологічної інформації, сюди входять наступні документи: тематичні плани наукових досліджень; договори (контракти) на виконання науково-дослідних робіт; договори (контракти) на дослідно-конструкторські роботи; річна бухгалтерська і фінансова звітність; карти патенти, протоколи й акти приймання закінчених робіт технічного рівня.

Першочерговим завданням такої інформації є достовірність та об'єктивність усіх наданих матеріалів для визначення їхнього вкладу в розвиток фундаментальних досліджень, теорії і методів, що створюють принципово нові можливості технічного прогресу, а також ініціативи у постановці нових наукових проблем та розробці нових науково-технічних ідей.

З метою успішної інтеграції управлінського обліку в роботу науково-дослідної установи необхідним є розмежування її організації у певні етапи в розрізі використання різних технологічних аспектів та виділення кола відповідальних осіб, таблиця.

Етапи впровадження управлінського обліку в роботу науково-дослідних установ [Складено автором за 6; 8; 9]

Управлінський облік				
Етап постановки		Передбачає: визначення функціональних напрямів, за якими передбачена побудова або реструктуризація управлінського обліку; виявлення елементів існуючого в установі внутрішнього обліку в межах виокремлених функціональних напрямів і оцінка їх адекватності реальним господарським процесам, а також інформаційним потребам управлінського персоналу; розробка концепції управлінського обліку в установі та плану заходів з його побудови; розробка структури зон відповідальності управлінського персоналу; визначення основних елементів управлінського обліку в установі та консультативний супровід процесу впровадження		
Етап впровадження		Передбачає: навчання персоналу, апробацію процедур управлінського обліку на фактичних даних одного облікового циклу з участю розробників, коригування регламентів за результатами їх випробовування, затвердження регламентів, адаптація існуючих або впровадження нових систем автоматизації обліку		
				
Деталізований облік				
Етап	Сутність етапу	Форми інформаційного забезпечення	Технологічні аспекти управлінського обліку	Відповідальні
Етап первинної організації	Формування первинних документів, носіїв даних та інформації	Форми бюджетної, фінансової та іншої звітності розпорядниками і	Механічні операції: надходження документів, передавання їх.	Керівництво установи

обліку		одержувачами бюджетних коштів одержувачами (відповідно до чинного законодавства), акти, ордери, накладні та ін..	зберігання, реєстрація. Використання комп'ютерних технологій, зокрема програмного забезпечення (Парус-Бюджет, Парус – Фінансування)	
Етап поточної організації обліку	Сприйняття, вимірювання, фіксація, нагромадження та обробка даних	Меморіальні ордери, журнали реєстрації господарських операцій, відомості, накази та ін..	Переробні операції: групування, методи логічного одержання показника (бухгалтерські проведення, розрахункові процедури контрольного чи аналітичного характеру) Використання комп'ютерних технологій, зокрема програмного забезпечення (Парус-Бюджет, Парус – Фінансування)	Бухгалтерська служба та /або служба управлінського обліку
Етап підсумкової організації обліку	Реєстрація даних первинного обліку у відповідних облікових реєстрах, групування та перегрупування таких даних	Формування бухгалтерської звітності відповідно до форм, затверджених законодавством та форм внутрішнього користування	Творчі операції: складання підсумкових даних, пояснювальних записок, довідок (акти обстеження, складання висновків, пропозицій, рекомендацій. Використання комп'ютерних технологій, зокрема програмного забезпечення (Парус-Бюджет, Парус – Фінансування), пакет Microsoft Office	Бухгалтерська служба та /або служба управлінського обліку
Цільовий аналіз				
Етап підготовчої організації аналізу	Підготовка облікових матеріалів для подальшої їх обробки, формування методичної бази проведення аналізу	Використання форм бюджетної і фінансової звітності, форм внутрішньої звітності; формування форм проведення аналітичних робіт, тематичні плани наукових досліджень; договори (контракти) на виконання науково-дослідних робіт; договори (контракти) на дослідно-конструкторські роботи	Механічні операції: відбір інформації внутрішнього і зовнішнього використання. Використання комп'ютерних технологій: програмного забезпечення Парус-Бюджет, Парус – Фінансування, пакет Microsoft Office	Бухгалтерська служба та /або служба управлінського обліку
Етап поточної організації аналізу	Проведення обробки даних облікової звітності	Аналітичні форми проведення аналізу, методи статистичного, фінансового, кількісно - якісного аналізу вихідних даних	Переробні операції: розрахункові процедури аналітичного характеру. Використання комп'ютерних технологій: пакет Microsoft Office	Бухгалтерська служба та /або служба управлінського обліку
Етап завершальної організації аналізу	Складання різних вихідних даних та розшифрувань до них, де наводяться дані про фактичний стан виконання науково-дослідних робіт, а також його характеристика у статистичній та динамічній	Аналітичні звіти щодо матеріального, кадрового, методичного забезпечення проведення науково-дослідних робіт, аналіз чинників впливу на результати виконання робіт, порівняння фактичних результатів із запланованими	Творчі операції: складання підсумкових даних, пояснювальних записок, довідок. Використання комп'ютерних технологій: пакет Microsoft Office	Керівництво установою, Головний бухгалтер

Як видно з таблиці, управлінський облік має на меті використання повної інформації про діяльність установи. На кінцевих етапах проведення цільового аналізу керівництвом установи остаточно формується

інформаційна база для прогнозування перспектив розвитку науково-дослідної установи із урахуванням всіх аспектів фінансового, матеріального, кадрового забезпечення проведення науково-дослідних робіт та факторів, що на них впливають.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, організація технології управлінського обліку є процесом впорядкування організаційних заходів та відповідних технологічних аспектів проведення деталізованого обліку і цільового аналізу результатів діяльності науково-дослідної установи. Основним результатом та подальшим напрямом дослідження є розмежування технологічних етапів управлінського обліку в науково-дослідних організаціях та їх змістовне наповнення.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 04.07.2002 р. [Електронне джерело]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-XII від 13.12.1991 р. [Електронне джерело]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/page>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки» №34 від 16 січня 2007 р. [Електронне джерело]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BF>
4. Свірко С.В., Заросило А.П. Управлінський облік і аналіз в бюджетних установах: навч. посіб. / Свірко С.В., Заросило А.П. - К.: КНЕУ, 2011. – 460 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі» №538-р. від 14 вересня 2002 р. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80>
6. Свірко С.В. Концептуалізація управлінського обліку в бюджетних установах України // С.В. Свірко / Вчені записки. - №14. – Частина 2. – 20.09.2013. - С. 167-173
7. Типове положення з планування, обліку і калькулювання собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від №830 20 липня 1996 року [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-96-%D0%BF/page>
8. Сопко В.В., Завгородній В.П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу [Електронне джерело]: Підручник. – К.: КНЕУ, 2004. – 411 с. - Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/130/35/1/7/>
9. Гнатишин Л.Б., Прокопишин О.С. Організація обліку [Електронне джерело]: навч. посібник / Л.Б. Гнатишин, О.С. Прокопишин. - Львів : Магнолія 2006, 2014. – 432 с. - Режим доступу: http://pidruchniki.com/1612072464539/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/predmet_obyekti_organizatsiyi_buhgalterskogo_obliku

References

1. Zakon Ukraїni «Pro innovatsiynu diyal'nist'» №40-IV від 04.07.2002 r. [Yelettronne dzherelo]. : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
2. Zakon Ukraїni «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diyal'nist'» № 1977-XII від 13.12.1991 r. [Yelettronne dzherelo]. : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/page>
3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraїni «Pro zatverdzhennya Strategii modernizatsii sistemi bukhgalters'kogo obliku v derzhavnomu sektorі na 2007-2015 roki» №34 від 16 sіchnya 2007 r. [Yelettronne dzherelo]. : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BF>
4. Svirko S. V., Zarosilo A. P. Upravlins'kiy oblik i analiz v byudzhetnikh ustanovakh: Posibnik. K.: KNEU, 2011. – 460 s.
5. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukraїni «Pro skhvalennya Kontseptsii zastosuvannya programno-tsil'ovogo metodu v byudzhetnomu protsesi» №538-r. від 14 veresnya 2002 r. [Yelettronne dzherelo]. : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/538-2002-%D1%80>
6. Svirko S.V. Kontseptualizatsiya upravlins'kogo obliku v byudzhetnikh ustanovakh Ukraїni / Vcheni zapiski. - №14. – Ch. 2. – 20.09.2013. - S. 167-173
7. Tipove polozhennya z planuvannya, obliku i kal'kulyuvannya sobivartosti naukovo-doslidnikh ta doslidno-konstruktors'kikh robit, zatverdzheno Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukraїni від №830 20 lipnya 1996 roku [Yelettronne dzherelo]. : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-96-%D0%BF/page>
8. Sopko V.V., Zavgorodniy V.P. Organizatsiya bukhgalters'kogo obliku, yekonomichnogo kontrolyu ta analizu [Yelettronne dzherelo]: Pidruchnik. – K.: KNEU, 2004. – 411 s. : <http://studentbooks.com.ua/content/view/130/35/1/7/>
9. Gnatishin L.B., Prokopishin O.S. Organizatsiya obliku [Yelettronne dzherelo]: navch. posibnik. - L'viv : Magnoliya 2006, 2014. - 432 s. : http://pidruchniki.com/1612072464539/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/predmet_obyekti_organizatsiyi_buhgalterskogo_obliku

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лондаренко О.О., асистент кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

e-mail: Londarenko@i.ua

Подпригора О.А., головний бухгалтер Національної Академії наук України «Інститут газу»

e-mail: Lena1965@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лондаренко Е.А., ассистент кафедры учета в кредитных и бюджетных учреждениях и экономического анализа

ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

e-mail: Londarenko@i.ua

Подпригора Е.А., главный бухгалтер Национальной Академии наук Украины «Институт газа»

e-mail: Lena1965@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Londarenko O.O., assistant at credit and budget institutions and economic analysis department
Kyiv national economic university named after Vadym Hetman

e-mail: Londarenko@i.ua

Podpryhora O.A., chief Accountant National Academy of Sciences of Ukraine «Gas Institute»

e-mail: Lena1965@ukr.net

УДК 336.1:338.4

ОБЛІК ДОХОДІВ ВІД НАДАННЯ ПОСЛУГ НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ

Обиход К.О.

Метою дослідження є розглянути класифікацію доходів від наданих послуг науковими установами державного сектора для ведення бухгалтерського обліку й її відповідність бюджетному законодавству у процесі модернізації системи управління державними коштами України.

Результати дослідження. Запропоновано зміни до чинних законодавчих актів, прийнятих до початку реформування бухгалтерського обліку та фінансової звітності, з метою узгодження класифікації доходів від надання послуг із затвердженням НП(С)БОДС 124 «Доходи». Власні надходження наукових установ державного сектора включаються до доходів від обмінних операцій та є джерелом наповнення спеціального фонду. Сформовано класифікацію та відображення доходів від надання послуг на рахунках бухгалтерського обліку відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та кошторисі установ державного сектора згідно з кодами бюджетної класифікації доходів.

Галузь дослідження – установи державного сектора.

Висновки. У результаті проведеного дослідження підтверджено, що власні надходження установ державного сектора поділяються на такі групи: 1) доходи від надання послуг; 2) інші доходи. Запропонована класифікація доходів буде відображена на рахунку 711 «Доходи від надання послуг розпорядниками бюджетних коштів», до якого відкриватимуть 4 аналітичні субрахунки. Рекомендовані рахунки 5-го порядку дають змогу формувати інформацію щодо кожного виду діяльності залежно від галузевих особливостей у облікових регістрах.

Ключові слова: доходи, обмінні операції, спеціальний фонд, послуги, кошторис.

УЧЕТ ДОХОДОВ ОТ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ УСЛУГ НАУЧНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ

Обиход Е.А.

Целью исследования является рассмотреть классификацию доходов от предоставленных услуг научными учреждениями государственного сектора для ведения бухгалтерского учета и ее соответствие бюджетному законодательству в процессе модернизации системы управления государственными средствами Украины.

Результаты исследования. Предложены изменения к действующим законодательным актам, принятых до реформирования бухгалтерского учета и финансовой отчетности, с целью согласования классификации доходов от предоставления услуг по утвержденным НП(С)БУГС 124 «Доходы». Собственные поступления научных учреждений государственного сектора относятся к доходам от обменных операций и являются источником наполнения специального фонда. Предложена классификация и отображение доходов от предоставления услуг на счетах бухгалтерского учета, которая соответствует Плану счетов бухгалтерского учета в государственном секторе, и смете учреждений государственного сектора согласно кодам бюджетной классификации доходов.

Область исследования - учреждения государственного сектора.

Выводы. В результате проведенного исследования подтверждено, что собственные поступления учреждений государственного сектора делятся на следующие группы: 1) доходы от предоставления услуг; 2) прочие доходы. Предложенная классификация доходов будет отображена на

счете 711 «Доходы от предоставления услуг распорядителями бюджетных средств», в который будут открывать 4 аналитические субсчета. Рекомендуются счета 5-го порядка позволяют формировать информацию по каждому виду деятельности в зависимости от отраслевых особенностей в учетных регистрах.

Ключевые слова: доходы, обменные операции, специальный фонд, услуги, смета.

ACCOUNTING INCOME FROM SERVICES PROVIDED BY SCIENTIFIC INSTITUTIONS

Obykhod K.O.

The goal of the research is to examine the classification of revenues from services provided by scientific institutions of public sector for use in accounting and its compliance with budget legislation in the process of modernization of the accounting system in the public sector of Ukraine.

The research results. Developed and proposed changes to the existing legislation, adopted before the reform of the accounting and financial reporting, to agree the classification of income from the provided services of approved NR(S)APS 124 "Income". Own revenues of scientific institutions of public sector included in income from exchange operations and become a source of special funds. Formed classification and mapping revenue from providing services on accounts in accordance with the Plan of Accounts in the public sector and estimates of public sector institutions, according to budget classification codes revenue.

The object of study – scientific institutions of public sector

Conclusions. As a result of the research were confirmed that the own revenues of public sector institutions are divided into the following groups: 1) revenues from the provisions of services; 2) other incomes. The classification of income will be reflected in the account 711 «Income from services provided by administrators of public funds», for which will open four analytical sub-accounts. Recommended accounts of 5th order allow to form information on each activity depend on industry characteristics in accounting registers.

Keywords: income, revenue, exchange transactions, a special fund, services estimate.

Постановка проблеми. Стратегією модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі України на 2007 – 2015 роки закріплено основні напрямки вдосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності відповідно до міжнародних вимог [2]. У міжнародній нормативній базі закріплено два стандарти з визначення та відображення обліку доходів у державному секторі, а саме: Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку у державному секторі (надалі – МСБОДС) 9 «Дохід від операцій обміну» та МСБОДС 23 «Дохід від необмінних операцій (податки та трансферти)». Одним із етапів реалізації згаданої Стратегії є прийняття Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі (надалі – НП(С)БОДС) 124 «Доходи», яке визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи від обмінних і необмінних операцій [3]. Постає питання визначення і поділу доходів від наданих послуг науковими установами та відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток бухгалтерського обліку в державному секторі зробили такі науковці, як: Гізатуліна Л. В., Дорошенко О. О., Єфименко Т. І., Калюга Є. В., Канцуров О. О., Левицька С. О., Ловінська Л. Г., Свірко С. В., Сушко Н. І., Чечуліна О. О., Чемерис О. М. й ін. Проте в їхніх працях не досліджується питання класифікації доходів від надання послуг науковими установами у результаті запровадження НП(С)БОДС 124 «Доходи».

Мета статті – розглянути класифікацію доходів від наданих послуг науковими установами державного сектора для застосування у бухгалтерському обліку й її відповідність бюджетному законодавству.

Виклад основного матеріалу. Національна академія аграрних наук України (надалі – НААН) функціонує як науково-методичний і координаційний центр із наукових проблем розвитку агропромислового комплексу України, який, на думку іноземних інвесторів, є одним із привабливих для розвитку. Згідно з статтею 22 Бюджетного кодексу України (надалі – БКУ) [6] НААН за обсягом наданих прав є головним розпорядником бюджетних коштів. Наукові установи НААН здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження за рахунок державного фінансування. За чинним законодавством установи мають право надавати послуги та здійснювати додаткову (господарську) діяльність, яка є джерелом власних надходжень спеціального фонду установи.

Необхідно дослідити та розкрити поділ доходів від надання послуг науковими установами державного сектора, а саме:

- розглянути зміни до чинного законодавства щодо визначення доходів;
- джерела формування власних доходів та їх класифікацію для потреб бухгалтерського обліку;
- узгодження відображення доходів згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та кошторисі установ державного сектора відповідно до кодів бюджетної класифікації доходів.

Підставою для надання послуги науковою установою іншим суб'єктам є договір на проведення робіт, який містить обов'язкові пункти, а саме: предмет договору, вартість робіт і порядок розрахунків, порядок здачі та приймання робіт, відповідальність і термін дії договору. Детальний опис завдань та етапи трансакцій обміну послуги прописують у календарному плані або технічному завданні, оформленому як додаток до договору. Калькуляцію послуги також наводять у додатку.

У результаті реформування системи бухгалтерського обліку в державному секторі змінилися склад, умови визнання доходів [4, с. 118]. Отже і доходи суб'єктів державного сектора поділяють за операціями

обміну – від необмінних і обмінних операцій¹. Дані поняття є новими для обліку в державному секторі та потребують узгодження з чинним законодавством. Можливо запропонувати два варіанти для досягнення цієї мети. Перший полягає в адаптації НП(С)БОДС до діючого бюджетного законодавства, другий – у прийнятті змін і доповнень до чинних нормативних актів, нових законодавчих документів із метою приведення їх у відповідність із НП(С)БОДС [5, с. 145]. Погоджуємося з думкою Дорошенко О. О., яка надає перевагу другому варіанту. НП(С)БОДС є максимально наближеними до міжнародних стандартів обліку в державному секторі, а це є однією з важливих умов розвитку співробітництва України з іншими країнами.

Основним нормативним документом у державному секторі є БКУ – нормативно-правовий акт, який забезпечує детальне правове регулювання бюджетної сфери суспільних відносин і має структурний розподіл на частини та статті, що характеризують основні положення обліку в державному секторі. Так, наприклад, Свірко С.В. визначає БКУ як документ, що встановлює правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства [1, с. 30].

Але варто наголосити, що БКУ був прийнятий до реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Вивчення чинного бюджетного законодавства, затверджених НП(С)БОДС, економічної літератури засвідчило необхідність уточнення статей 9 «Класифікація доходів бюджету» та 13 «Складові частини бюджету» БКУ з метою усунення неточності у законодавстві (табл. 1). Таку ж думку висловлює в своїх дослідженнях Дорошенко О. О. [5, с. 148].

Пунктом 1 статті 13 «Складові частини бюджету» БКУ зазначено, що бюджет може утворюватися із загального та спеціального фондів. Загальний фонд державних установ складається з доходів від обмінних і необмінних операцій, класифікація яких узгоджена відповідно до статті 9 «Класифікація доходів бюджету» БКУ та НП(С)БОДС 124 «Доходи» [3], окрім доходів від надання послуг, які є власними надходженнями установ державного сектора й отримуються додатково від коштів загального фонду. Власні надходження відносять до доходів від обмінних операцій та є джерелом формування спеціального фонду. Вважаємо, статтю 13 «Складові частини бюджету» БКУ необхідно доповнити інформацію стосовно власних надходжень наукової установи державного сектора відповідно до проведених реформ. Власні надходження установ державного сектора поділяються на такі групи: 1) доходи від надання послуг; 2) інші доходи (табл. 1).

Запропонована класифікація доходів повинна бути відображена на рахунках бухгалтерського обліку.

У результаті модернізації системи бухгалтерського обліку затверджено «План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі» [9], який призначений для узагальнення інформації про факти діяльності суб'єктів державного сектора у бухгалтерському обліку. План рахунків, що має застосовуватися всіма суб'єктами державного сектора з 01.01.2016 р., характеризується побудовою за десятиковою системою, де:

перша цифра балансового рахунку визначає клас рахунків;

друга – номер синтетичного рахунку;

третья – ідентифікатор суб'єкта державного сектора (1 – розпорядники бюджетних коштів);

четверта цифра – номер субрахунку (крім рахунків класу 9 і класу 0) [9].

Для обліку доходів від надання послуг призначений рахунок 711 «Доходи від реалізації продукції (робіт, послуг) розпорядників бюджетних коштів» [9]. Проте він не дає змоги відображати та порівнювати нараховані доходи від надання конкретного виду послуг. На основі запропонованої класифікації доходів від надання послуг необхідно уточнити рахунок 711 «Доходи від надання послуг розпорядниками бюджетних коштів», який призначено для обліку й узагальнення інформації про доходи від надання послуг і реалізації продукції від господарської діяльності, що надаються (виконуються) згідно із законодавством. За кредитом рахунку відображається збільшення (отримання) доходів від надання послуг і реалізації продукції (робіт, послуг), за дебетом – зменшення доходу від надання послуг (робіт, послуг) на суму цільового фінансування, яка включається до вартості об'єкта основних засобів, закриття рахунку обліку доходів на фінансовий результат виконання кошторису звітного періоду [7].

До рахунку 711 «Доходи від надання послуг розпорядниками бюджетних коштів» відкриватимуть 4 аналітичні субрахунки, що відповідають запропонованій класифікації доходів:

7111 «Плата за послуги, що надаються згідно з їх основною діяльністю»;

7112 «Доходи від додаткової (господарської) діяльності»;

7113 «Надходження від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого)»;

7114 «Кошти, що отримують від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів» (якщо таким закладам надане таке право).

Згідно з нормативним документом суб'єкти державного сектора можуть вводити аналітичні рахунки до субрахунків затвердженого Плану рахунків [9]. Запропоновано ввести аналітичні субрахунки 5-го порядку (див. табл. 1) для детального відображення нарахованих доходів та можливості співставлення їх із понесеними витратами від кожної послуги. НААН відповідно до галузевих особливостей у разі потреби має право розробляти методичні рекомендації стосовно порядку застосування Плану рахунків в установах, які їй підпорядковані, з урахуванням специфіки їх діяльності.

¹ Обмінна операція – це господарська операція з продажу/придбання активів в обмін на грошові кошти, послуги (роботи), інші активи або погашення зобов'язань [3].

Таблиця 1. Удосконалення статей 9 «Класифікація доходів бюджету» і 13 «Складові частини бюджету» БКУ

Чинне законодавство [6]	Проект статей*	Код бюджетної класифікації доходів*	Робочий План рахунків наукових установ державного сектора*
1	2	3	4
Стаття 9			
1. Доходи бюджету класифікуються за такими розділами: 1) податкові надходження; 2) неподаткові надходження; 3) доходи від операцій із капіталом; 4) трансферти.	1. Доходи бюджету класифікують за такими розділами: 1) <i>доходи від необмінних операцій</i> ; 2) <i>доходи від обмінних операцій</i> .		
Стаття 13			
1. Бюджет може складатися із загального та спеціального фондів.	1. Бюджет може складатися із загального та спеціального фондів.		
4. Власні надходження бюджетних установ отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і включаються до спеціального фонду бюджету.	4. Власні надходження установ державного сектора отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і включаються до <i>доходів від обмінних операцій спеціального фонду</i> .		
Власні надходження бюджетних установ поділяються на такі групи:	Власні надходження поділяються на такі групи:	25000000	
перша група – надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством;	<i>перша група – доходи від надання послуг</i> ;	25010000	711 «Доходи від надання послуг розпорядниками бюджетних коштів»
підгрупа 1 – плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю;	1.1. плата за послуги, що надаються згідно з їх основною діяльністю;	25010100	7111 «Плата за послуги, що надаються згідно з їх основною діяльністю»
		25010110	7111-1 «Розроблення технічних проектів і проведення експертиз»
		25010120	7111-2 «Надання інформаційних послуг (консультацій)»
		25010130	7111-3 «Підготовка наукових кадрів (аспірантура, докторантура)»
		25010140	7111-4 «Підвищення кваліфікації фахівців агроформувань і наукових працівників»
		25010150	7111-5 «Проведення наукових виставок, конференцій, з'їздів та інших наукових заходів»
підгрупа 2 – надходження бюджетних установ від додаткової (господарської) діяльності;	1.2. надходження від додаткової (господарської) діяльності:	25010200	7112 «Доходи від додаткової (господарської) діяльності»:
		25010210	7112-1 «Рослинництво»

1	2	3	4
		25010220	7112-2 «Тваринництво»
		25010230	7112-3 «Переробна діяльність»
		25010240	7112-4 «Надання виробничих послуг»
підгрупа 3 – плата за оренду майна бюджетних установ;	-	-	-
підгрупа 4 – надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна).	1.3. надходження від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого);	25010300	7113
	1.4. кошти, що отримують від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів (якщо таким закладам надане таке право);	25010400	7114
друга група – інші джерела власних надходжень бюджетних установ:	<i>друга група – інші доходи.</i>	25020000	771 «Інші доходи розпорядників бюджетних коштів»
підгрупа 1 – благодійні внески, гранти й дарунки;			
підгрупа 2 – кошти, що отримують бюджетні установи від інших установ для виконання цільових заходів;			
підгрупа 3 – кошти, що отримують наукові установи та заклади культури як відсотки, нараховані на залишок коштів на поточних рахунках, відкритих у банках державного сектора для розміщення власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти.			
	2.1. Доходи від договорів оренди.	25020100	7711
	2.2. Дивіденди, що належать за результатами фінансових інвестицій та обліковуються за методом участі в капіталі.	25020200	7712
	2.3. Доходи від продажу або зміни вартості основних засобів і нематеріальних активів.	25020300	7713
	2.4. Доходи від зміни справедливої вартості фінансових активів і фінансових зобов'язань або їх ліквідації.	25020400	7714
	2.5. Доходи від зміни вартості інших поточних активів.	25020500	7715
	2.6. Доходи від зміни вартості біологічних активів.	25020600	7716
	2.7. Доходи від видобування корисних копалин.	25020700	7717

*курсивом – пропозиція автора.

У разі більш широкого переліку послуг, здійснюваних науковою установою згідно з чинним законодавством [8], кожна установа у наказі про облікову політику зазначає перелік наданих послуг для їх обліку на рахунках 711 «Доходи від надання послуг розпорядниками бюджетних коштів» і 811 «Витрати від надання послуг розпорядниками бюджетних коштів» відповідно. Облікова політика є систематизованим інформативним джерелом даних про порядок документального відображення та систематизації усіх господарських подій із метою оперативного управління й узагальнення даних у фінансовій звітності. Взагалі, облікова політика визначає головні принципи обліку на тривалий період, сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні.

Розглянута вище класифікація послуг наукової установи потребує узгодження з кодами бюджетної класифікації доходів для достовірного складання та виконання її кошторису. Кошторис суб'єктів державного сектора виступає інструментом планування фінансової діяльності, виконує роль бізнес-плану для установи. Відповідно до бюджетної класифікації доходів кожній послугі надається код доходів, який складається з восьмизначного числа, у межах якого класифікують доходи у кошторисі установ державного сектора (див. гр. 3 табл. 1). Наведена класифікація сприятиме детальному відображенню отриманих доходів у кошторисі установи, який є фінансовим планом діяльності установи на бюджетний рік.

У процесі дослідження визначено, що установи державного сектора проводять усі розрахунки через єдиний казначейський рахунок в установах Казначейства. У межах кодування аналітичного рахунку, що містить чотирнадцятизначний код знаків, певні символи дублюють інформацію у розрізі номеру балансового рахунку та коду бюджетної класифікації. Перші 4 символи з номера єдиного казначейського рахунку відповідають номеру субрахунку (до 4 чисел) Плану рахунків бухгалтерського обліку установ бюджетного сектора [9]. Розширену класифікацію доходів від наданих послуг запропоновано проводити у межах установи на рахунках бухгалтерського обліку та відображати в обліковому регістрі бухгалтерського обліку «Меморіальний ордер № 14 «Накопичувальна відомість нарахування доходів від надання послуг установами державного сектора» та групувальних відомостей: «Зведена відомість по доходах від надання послуг», «Картка доходів від надання послуг», «Звіт про виконання кошторису доходів від надання послуг».

Висновки та пропозиції подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження можливо зробити наступні висновки:

- доходи наукових установ поділяються на доходи від необмінних та обмінних операцій, класифікація яких відображена у статті 9 «Класифікація доходів бюджету» БКУ та НП(С)БОДС 124 «Доходи»;
- доходи від надання послуг є власними надходженнями установ державного сектора, які отримуються додатково від коштів загального фонду. Власні надходження включаються до доходів від обмінних операцій спеціального фонду та регулюються статтею 13 «Складові частини бюджету» БКУ. Власні надходження установ державного сектора поділяються на такі групи: 1) доходи від надання послуг; 2) інші доходи;
- запропонована класифікація доходів буде відображена на рахунку 711 «Доходи від надання послуг розпорядниками бюджетних коштів», до якого відкриватимуть 4 аналітичні субрахунки. Рекомендовані рахунки 5-го порядку дають змогу формувати інформацію щодо кожного виду діяльності залежно від галузевих особливостей.

Потребує подальшого вдосконалення відображення доходів від надання послуг науковими установами у фінансовій звітності.

Список використаних джерел:

1. Свірко С. В. Бюджетний кодекс України як базовий елемент нормативного забезпечення вітчизняного бюджетного обліку / С. В. Свірко // Незалежний аудитор. – № 3 (I). – 2013. – С. 29–35.
2. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі України на 2007–2015 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. № 34 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-p>
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 124 «Доходи», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0097-11/page>
4. Натарова О. В. Бухгалтерський облік доходів державного сектора відповідно до національних стандартів / О. В. Натарова // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 3 (69). – (Серія «Економічні науки»). – Т. 2. – С. 117–122.
5. Дорошенко О. О. Класифікація доходів бюджетних установ: гармонізація вітчизняного законодавства у контексті модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі України / О. О. Дорошенко // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 5 (38). – С. 144–151.
6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
7. Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі : проект наказу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buhgalter.com.ua/zakonodavstvo/buhgalterskiy-oblik/poryadok-zastosuvannya-planu-rahunkiv-buhgalterskogo-obliku-v/>
8. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть бути надаватися бюджетними науковими установами : постанова КМУ від 28.07.2003 р. № 1180 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1180-2003-p>

9. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2013 р. № 1203. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>

References

1. Svirko, S. V. (2013), "Budget code of Ukraine as a basic element standard of domestic budget accounting", // Independent auditor, Vol. 3, no 1, pp. 29-35.
2. On approval of Strategy to modernize accounting system in public sector for 2007-2015: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), №34, : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-n> (accessed October 15, 2015).
3. National regulations (standard) of accounting in the public sector 124 «Income» : Order of the Ministry of Finance of Ukraine (2010), № 1202, : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0097-11/page> (accessed October 15, 2015).
4. Natarova, O. V. (2012), "Accounting of income in public sector according to national standards", Collected works of VNAU, Vol. 3, no. 69, pp. 117–122.
5. Doroshenko, O. O. (2012), "Classification incomes of budgetary institutions: harmonization of national legislation by the modernization of accounting in public sector of Ukraine", Galician Economic Bulletin, Vol. 5, no. 38, pp. 144–151.
6. Budget Code of Ukraine (2010) : Law of Ukraine, : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed October 15, 2015).
7. The application of Chart of Accounts in the public sector: draft order, (2015), : <https://buhgalter.com.ua/zakonodavstvo/buhgalterskiy-oblik/poryadok-zastosuvannya-planu-rahunkiv-buhgalterskogo-obliku-v/> (accessed October 15, 2015).
8. On approving the list of paid services that can be provided by budgetary scientific institutions, (2003), : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1180-2003-p> (accessed October 15, 2015).
9. On approval of the Plan of Accounts in Public Sector, (2013), : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14> (accessed October 15, 2015).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Обиход Катерина Олександрівна, аспірант кафедри бухгалтерського обліку і аудиту*
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ.
02140, м. Київ, вул. Ревуцького 44, кв. 459.
e-mail: obykhod_kateryna@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Обиход Екатерина Александровна, аспирант кафедры бухгалтерского учета и аудита
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины,
e-mail: obykhod_kateryna@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Obykhod Kateryna, PhD student, department of accounting and audyt
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kiev.
e-mail: obykhod_kateryna@ukr.net

Рецензент – доктор економічних наук, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Національного університету біоресурсів і природокористування України Калюга Євгенія Василівна.

УДК 658

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ТА СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Сафонов Ю.М.,
Побережець О.В.

Предметом роботи є теоретико-методичні засади та практичні аспекти планування економічних результатів діяльності промислових підприємств.

Мета роботи полягає в представленні методології формування багатокритеріальної системи забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств.

Методологія проведення роботи. Робота виконана за результатами дослідження сучасних зарубіжних та вітчизняних теорій щодо планування економічних результатів діяльності промислових підприємств.

* Науковий керівник – д.е.н., проф. Калюга Є. В.

Галузь застосування результатів. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених питанням управління результатами діяльності суб'єктів господарювання, практично відсутні розробки щодо забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств.

Висновки. Тенденції сучасного господарювання вимагають від суб'єктів реальної оцінки своїх стратегічних можливостей та перспективних напрямів діяльності. Це характеризується постійними змінами факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, у тому числі, посиленням конкурентного середовища та інтеграційних процесів у сучасних умовах господарювання. Стратегічне дослідження торкається змін, пов'язаних зрештою із системою забезпечення: фінансування, постачання, виробництва, реалізації, соціального, в рамках яких функціонує суб'єкт господарювання. У рамках інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного дослідження результатів діяльності промислового підприємства існує достатня потреба в інформаційних даних про суб'єкт, його галузеве об'єднання. Відсутність зведених консолідованих аналітичних звітів ускладнює не тільки пошук необхідної аналітичної інформації, але й здійснення порівняння за різними показниками ефективності функціонування суб'єктів господарювання.

Ключові слова: економічний стан, результати діяльності, оперативне планування, стратегічне планування, доходи, витрати, ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість, активи, капітал, зобов'язання, управління, підприємство.

АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОПЕРАТИВНОГО И СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Сафонов Ю.Н.,
Побережец О.В.

Предметом работы является теоретико-методические основы и практические аспекты планирования экономических результатов деятельности промышленных предприятий.

Цель работы заключается в представлении методологии формирования многокритериальной системы обеспечения оперативного и стратегического планирования экономических результатов деятельности промышленных предприятий.

Методология проведения работы. Работа выполнена по результатам исследования современных зарубежных и отечественных теорий относительно планирования экономических результатов деятельности промышленных предприятий.

Область применения результатов. Несмотря на значительное количество научных исследований, посвященных вопросам управления результатами деятельности хозяйствующих субъектов, практически отсутствуют разработки по обеспечению оперативного и стратегического планирования экономических результатов деятельности промышленных предприятий.

Выводы. Тенденции современного хозяйствования требуют от субъектов реальной оценки своих стратегических возможностей и перспективных направлений деятельности. Это характеризуется постоянными изменениями факторов внешней и внутренней среды, в том числе, усилением конкурентной среды и интеграционных процессов в современных условиях хозяйствования. Стратегическое исследование касается изменений, связанных в конечном итоге с системой обеспечения: финансирование, снабжения, производства, реализации, социального, в рамках которых функционирует предприятие. В рамках информационно-аналитического обеспечения стратегического исследования результатов деятельности промышленного предприятия существует достаточная потребность в информационных данных о субъекте, его отраслевое объединение. Отсутствие сводных консолидированных аналитических отчетов усложняет не только поиск необходимой аналитической информации, но и осуществления сравнения по разным показателям эффективности функционирования субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: экономическое положение, результаты деятельности, оперативное планирование, стратегическое планирование, доходы, расходы, ликвидность, платежеспособность, финансовая устойчивость, активы, капитал, обязательства, управление, предприятие.

ANALYTICAL SUPPORT OPERATIONAL AND STRATEGIC PLANNING OF ECONOMIC PERFORMANCE OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Safonov Y.,
Poberezhets O.

The **subject** of the theoretical and methodological foundations and practical aspects of planning economic performance of the industry.

The **purpose** is to present the methodology of forming multi-system for operational and strategic planning of economic performance of the industry.

Methodology. This work on the study of modern foreign and domestic theories for planning economic performance of industrial activities.

Practical implications. Despite the considerable number of scientific studies on the management performance of the entity, virtually no development to ensure operational and strategic planning of economic performance of the industry.

Results. Trends of modern economic entities require a realistic assessment of their strategic capabilities and future activities. It is characterized by constant changes in factors external and internal environment, including increased competitive environment and integration processes in the contemporary economy. Strategic research concerns changes associated with end system software: finance, procurement, production, sales, social, in which the entity operates. Within the information and analytical support strategic research performance of the industrial enterprises there is sufficient need for information on the data subject, its sectoral associations. The lack of consolidated consolidated analytical reports makes it difficult not only search for necessary analytical information, but also to compare different indicators on the efficiency of businesses.

Key words: economic condition, results of operations, operational planning, strategic planning, income, expenses, liquidity, solvency, financial stability, assets, capital, liabilities, management, enterprise.

Формування стратегічних завдань відіграє важливе значення в управлінні промисловим підприємством, бо визначає шляхи майбутнього виконання завдань від усіх видів діяльності: операційної, інвестиційної, фінансової та інноваційної. Стратегічне планування економічних результатів діяльності промислових підприємств формує напрями та способи ефективного вкладення власного та запозиченого капіталу, що забезпечить промислового підприємству відповідний фінансовий стан, збільшить власний капітал та конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Питаннями розвитку теорії та методології управління результатами діяльності суб'єктів господарювання присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як: Е. Альтмана, І. Ансоффа, І. Бланка, Ю. Сафонова, Л. Волощук, Н. Блаженкова, Є. Масленнікова, Г. Савицької, О. Пархоменко, А. Томпсона та ін. [5].

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених питанням управління результатами діяльності суб'єктів господарювання, практично відсутні розробки щодо забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств.

Результативна діяльність промислового підприємства в нестабільних умовах неможлива без інформаційно-аналітичного забезпечення з питань, які належать як безпосередньо до господарської діяльності підприємства, так і до загальної економічної і політичної ситуації в країні в умовах сьогодення. У широкому плані під інформаційно-аналітичним забезпеченням оперативного та стратегічного дослідження економічних результатів діяльності промислових підприємств розуміється сукупність інформаційних та аналітичних ресурсів і способів їх застосування. Основними елементами інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління виступають: інформаційно-аналітичні джерела; документація і документообіг; система кодування та класифікації. З кібернетичних підстав аналітична інформація це співвідношення між визначеними даними та користувачем. Для аналітичної інформації, використовуваної при формуванні стратегії, найважливішим є параметр релевантності, тобто її відповідність встановленим вимогам розв'язання визначених завдань управлінським персоналом промислового підприємства. Необхідно звернути увагу, що тільки достовірні, доречні, зрозумілі та дохідливі дані формують аналітичну інформацію. Цінність економічної аналітичної інформації можливо визначити за наступними напрямками:

- прагматичному – аналітична інформація формується на відповідних принципах (своєчасність, повнота висвітлення, послідовність, об'єктивність, превалювання сутності над формою, економічність).

- семантичному – якісна характеристика аналітичної інформації (інформація повинна бути зрозумілою, дохідливою, доречною, достовірною, порівняльною).

Планування економічних результатів діяльності промислових підприємств здійснюється на міцному фундаменті інформаційно-аналітичного забезпечення. Основною ланкою інформаційно-аналітичного забезпечення виступає облікова система промислового підприємства. З метою формування стратегії, інформаційно-аналітичне забезпечення процесу стратегічного дослідження включає дані оперативного, фінансового, управлінського, стратегічного, податкового та статистичного обліку. На промисловому підприємстві основу інформаційно-аналітичного забезпечення формування його відповідної стратегії становлять, насамперед, дані облікового процесу. В цьому проявляється нерозривний взаємозв'язок облікового процесу з управлінням підприємства, тому що, щоб управляти, потрібно, за інших рівних умов, володіти якісною аналітичною інформацією. Інформація, яка досліджується підлягає перетворенню, шляхом її аналітичної обробки.

Основою інформаційно-аналітичного забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств є звітність, яка складається на підставі даних облікового процесу для задоволення потреб певних користувачів. Форма і структура звітності промислового підприємства у сучасних умовах постійно удосконалюється. Впроваджуються сучасні документи облікового процесу, які дозволяють отримати аналітичну інформацію про економічне становище суб'єкта господарювання.

Для прийняття ефективних управлінських рішень, необхідно користувачам надати повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства. Основним джерелом даної аналітичної інформації є фінансова звітність підприємства. За останні роки дана звітність підприємств постійно удосконалюється, наприклад, з'явилася аналітична розшифровка деяких статей, які раніше не розкривалися, конкретизувалася структура необоротних та оборотних активів, структура власного капіталу та поточних й довгострокових зобов'язань. Сформовано Звіт про сукупний дохід (Звіт про фінансові результати) більш детально, ніж раніше, який відображає доходи і витрати підприємства, дозволяє порівнювати фактично досягнуті результати звітного періоду з минулорічними результатами, у ньому подається не тільки чистий фінансовий результат, але й сукупний дохід промислового підприємства. Крім того,

необхідно зауважити, що перегрупування окремих елементів та їх блоків створює більш логічну картину економічного стану промислового підприємства. Основною метою перетворення звітності підприємств є наближення її до міжнародних стандартів. Звітність підприємств, у нашій країні, стандартизована для всіх підприємств, організацій, установ незалежно від їх галузевої приналежності, виду діяльності та організаційно-правової форми. Визначена взаємопов'язана система перерахованої звітності підприємств дозволить створити ефективну обліково-аналітичну інформаційну систему оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств (рис. 1).

У результаті інформаційно-аналітична система облікового процесу промислового підприємства доповнюється інформаційно-аналітичною системою інших суб'єктів господарювання. Дане доповнення дозволить істотно розширити інформаційно-аналітичну базу, яка використовується для формування відповідної стратегії. У реальній дійсності для вітчизняних підприємств характерне домінування облікового процесу з метою формування інформаційно-аналітичних даних для податкової служби. При цьому, суттєвою перешкодою у оперативному та стратегічному плануванні економічних результатів діяльності промислових підприємств є неузгодженість із нормативними актами із методологією облікового процесу та системою оподаткування суб'єктів господарювання. Представляється доцільним змінити пріоритети національної системи облікового процесу – від фіскальних функцій до функцій інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління промисловим підприємством, прийнятих менеджерських рішень. У звітності підприємств домінує фінансова інформація, але для оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств також важливу роль відіграють не фінансові показники. Крім змісту суттєве значення має оформлення періодичного звіту, оскільки інформація, яка відображена у звіті може бути використана конкурентами для прийняття певних стратегічних рішень і дій, які не бажані для суб'єкта господарювання.

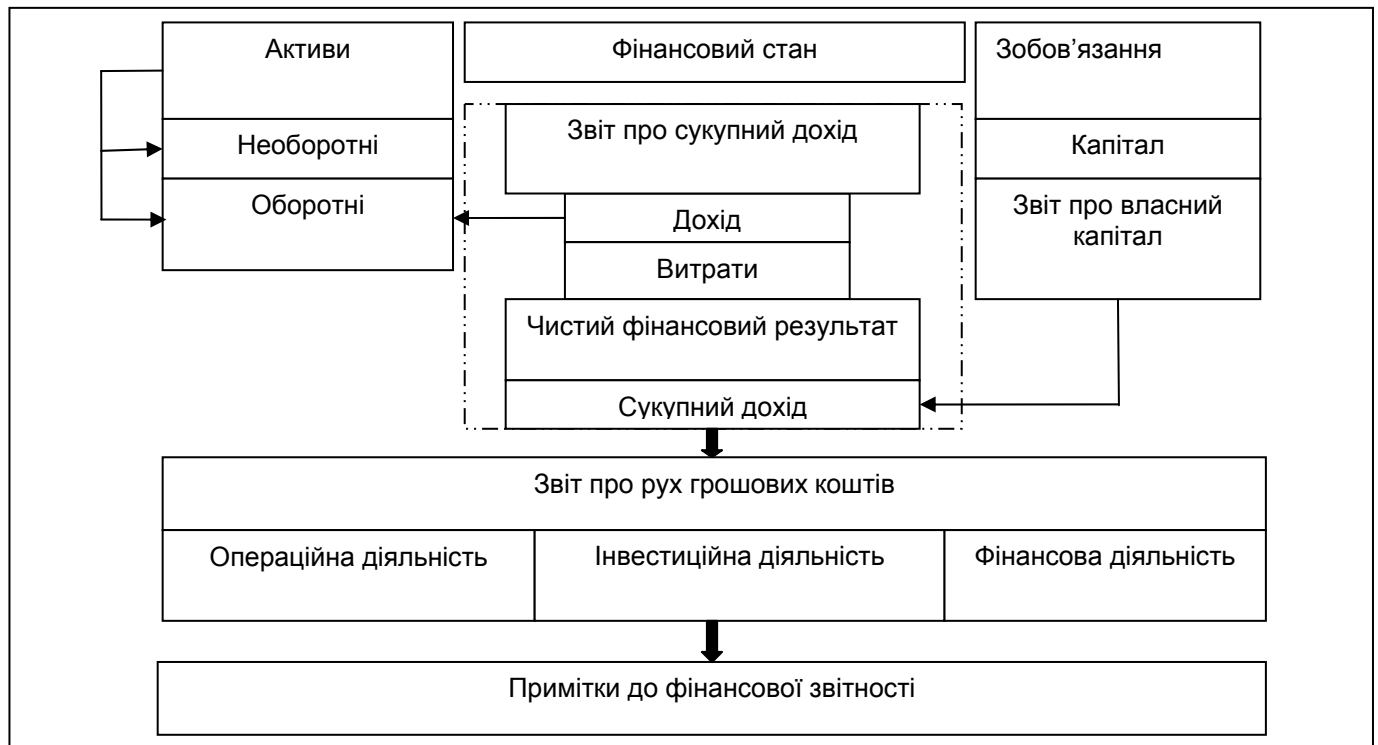

Рисунок 1. Система аналітичного забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств.

У сучасних умовах господарювання у промислових підприємств зростає потреба в створенні налагодженої, високоефективної інформаційно-аналітичної системи, але сьогоденний стан інформаційно-аналітичної системи не повною мірою відповідає вимогам національної економіки, ускладнює її застосування в процесі обліково-аналітичного забезпечення вибору відповідної стратегії суб'єкта господарювання. Для аналітичного обґрунтування вибору відповідної стратегії доцільно використовувати не тільки основні, але й додаткові інформаційно-аналітичні показники облікового процесу. Необхідність використання додаткових показників облікового процесу впливає з тієї обставини, що багато елементів типових форм звітності мають комплексний характер, і підлягають розшифровці в супутніх формах звітів суб'єктів господарювання. Додаткова інформація у вигляді численних розшифровок аналітичного характеру за основними елементами звітності промислових підприємств допомагає краще визначитися у економічному становищі суб'єкта господарювання. Дана аналітична інформація дозволяє по іншому розкрити суть господарських процесів, виражених вартісними агрегованими інструментами.

Необхідно констатувати, що національна система облікового процесу не повною мірою пристосована для цілей ефективного управління промисловим підприємством. Облікову систему достатньо важко застосовувати при дослідженні промислового підприємства.

Обліковий процес, який ведеться з використанням національних положень (стандартів), має переважно констатуючий характер і фіксує те, що вже отримало відображення в аналітичному та синтетичному обліку. Обліковий процес орієнтований більшою мірою на проведення економічного дослідження суб'єкта господарювання минулих подій і виконує контрольню-аналітичну функцію. Крім того, сам обліковий процес досить трудомісткий і обтяжений численними вимогами нормативних актів, тому інформаційно-аналітичні дані обліку можуть мати в ряді випадків досить наближеній оцінку економічного стану суб'єкта господарювання. Визначені показники є в певному мірі одномоментними і недостатньо динамічними. Необхідно звернути увагу, що систему показників за даними облікового процесу необхідно розглядати в якості попереднього етапу в ході вибору відповідної стратегії. Рішення зазначеного питання бачиться у запровадженні на підприємстві управлінського або стратегічного обліку.

Формування стратегічного облікового процесу потребує цілеспрямованої роботи як на державному рівні, так і на рівні промислових підприємств, виходячи з потреб суб'єктів господарювання у створенні інформаційно-аналітичної системи. Впровадження системи стратегічного обліку на промисловому підприємстві передбачає використання внутрішньо-управлінської звітності для управлінських кадрів різної ланки в відповідних форматах і залежно від їх функціональних обов'язків на підприємстві. Така звітність буде містити пакет аналітичної інформації про економічні ситуації і про реалізацію відповідної стратегії, необхідної управлінському персоналу в даному місці і на даний час на основі єдиного інформаційно-аналітичного простору та регламенту формування та надання звітності у системі управління підприємством.

На нашу думку, подальше вдосконалення звітної інформаційно-аналітичної бази передбачає також використання в обліковому процесі системи «директ-костинг», зведеного консолідованого облікового процесу і прогнозування показників звітності промислових підприємств. Формування витрат на виробництві може здійснюватися за звичайною калькуляційною складовою або за міжнародним варіантом «директ-костинг».

«Директ-костинг» (калькулювання змінних витрат) – це система обчислення собівартості тільки на основі прямих (змінних) виробничих витрат [4]. Саме цей розділ облікової політики промислового підприємства вимагає досконалого дослідження. При використанні калькуляційного варіанту допускається багатоваріантний вибір і здійснюється дослідження економічного стану суб'єкта господарювання з урахуванням:

- галузевої приналежності;
- видів діяльності;
- характеристики виробничого процесу (трудомісткість, технологічні особливості, інноваційні технології тощо);
- інші фактори.

Система «директ-костинг» заснована на дослідженні величини витрат, які поділяються на постійні і змінні, та обсягу готової продукції (робіт, послуг), що випускається (здійснюються). Необхідно зауважити, теоретично можливі два варіанти обліку постійних витрат до яких відносяться загальногосподарські та витрати на збут: віднесення витрат у дебет рахунку виробництво; віднесення витрат у дебет рахунку собівартість реалізації готової продукції (робіт, послуг). На нашу думку, точнішим у методологічному і аналітичному плані є спосіб списання постійних витрат на рахунок собівартості реалізації готової продукції (робіт, послуг). Основним показником, обумовленим аналітично або графічно, у рамках визначеної системи, є точка беззбитковості, яка фіксує межу між прибутковою і збитковою діяльністю суб'єкта господарювання. Формування витрат за системою «директ-костинг» дозволяє не тільки вирішувати основне завдання облікового процесу, а й проводити аналітичні дослідження з питанням оптимізації чистого фінансового результату діяльності суб'єкта господарювання. Дана методика облікового процесу дає можливість сформулювати рекомендації щодо прийняття ефективних економічних рішень, що вкрай важливо для господарської діяльності промислових підприємств у сьогоденних умовах діяльності організації в умовах ринкової економіки.

Для забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств сформуємо класифікацію резервів потенційної можливості промислових підприємств (рис. 2).

Визначені елементи, охоплюють усі види діяльності промислових підприємств, що дозволяє забезпечити єдиний системний підхід до виявлення резервів їх запланованого розвитку. Запропонована система класифікації резервів потенційної можливості промислових підприємств дозволяє виявити економію за всіма елементами та дослідити систему формування витрат на підприємстві.

Необхідно звернути увагу, що зіставлення доходів, витрат та результатів діяльності, дозволяє встановити найбільш ефективний, у визначених умовах, напрямок розвитку операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, визначити черговість у використанні потенційної можливості суб'єкта господарювання.

За допомогою даної системи формується план організаційно-технічних заходів забезпечення системи управління результатами діяльності промислового підприємства. Запропоновану класифікацію вважаємо більш прийнятною і пропонуємо застосовувати при плануванні заходів, необхідних для забезпечення потенційної можливості промислових підприємств.

Діяльність підприємства: операційна, інвестиційна, фінансова		
Процес забезпечення	Процес виробництва	Процес реалізації
– визначення нових джерел формування ресурсів; – оптимізація складських запасів та складського господарства; – удосконалення системи взаємозв'язку з контрагентами; – удосконалення системи облікового процесу	– ефективне використання ресурсів; – оптимізація виробничої програми; – скорочення браку у виробництві; – збільшення якості продукції; – зменшення невиробничих витрат; – зменшення виробничих витрат; – збільшення фондівіддачі; – стандартизація, сертифікація виробництва; – удосконалення системи облікового процесу	– формування конкурентного ціноутворення; – розробка системи знижок; – інноваційні розробки в системі маркетингової політики; – розвиток сервісних та інших послуг; – розробка системи контролю якості від виробництва до споживача; – удосконалення системи взаємозв'язку з контрагентами; – удосконалення системи облікового процесу
Управління персоналом: оптимізація штатного розпису; оптимізація графіків роботи; переатестація персоналу; підвищення кваліфікації персоналу; інтенсифікація за рахунок продуктивності праці; удосконалення системи облікового процесу		
Управління ресурсами: удосконалення системи розрахунків з контрагентами; формування інвестиційних ресурсів; зниження та унеможливлення валютних ризиків; удосконалення системи облікового процесу		

Рисунок 2. Система класифікації резервів потенційних можливостей промислових підприємств.

Специфіка запропонованих резервів та система їх використання полягає в тому, що вони виступають в якості можливостей промислового підприємства, оздоровленню потенціалу операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, виведенню зі стану загрозливого банкрутства. У фазу банкрутства переходить підприємство, якщо запропоновані резерви не будуть повною мірою реалізовані у діяльності суб'єкта господарювання. Обліковий процес взаємодії запропонованих елементів даної системи відображається у оздоровленні потенціалу суб'єкта господарювання. Обліковий процес резервів оздоровлення, як профілактики потужності суб'єкта господарювання, формується на інноваційно-інвестиційних резервах діяльності суб'єктів господарювання:

- резервах підвищення ефективності операційної діяльності;
- резервах підвищення ефективності інвестиційної діяльності;
- резервах підвищення ефективності фінансової діяльності;
- резервах науково-технічного потенціалу;
- резервах зовнішньоекономічної діяльності;
- резервах розвитку конкуренції;
- резервах збільшення якості готової продукції (робіт, послуг);
- інші резерви.

Обліковий процес резервів потенційної можливості у операційної діяльності є найважливішим елементом зниження витрат системи господарювання і повинен призвести до оптимізації всіх видів витрат на промислового підприємстві, вдосконаленню структури управління та підвищенню якості управлінських рішень в області спроможності суб'єкта господарювання. Необхідно враховувати, що склад резервів промислового підприємства не є постійним. Тому необхідно здійснювати перегляд облікової бази резервів потенційної можливості суб'єктів господарювання. В сучасних умовах ринкових відносин, процес відтворення резервів здійснюється разом з удосконаленням економічного середовища промислового розвитку національної економіки. Виробництво інноваційної продукції, впровадження прогресивних технологій, удосконалення системи управління операційною та іншими видами діяльності промислових підприємств та інше, обумовлює процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, обробки та передачі інформації зацікавленим особам, про діяльність суб'єкта господарювання, для прийняття відповідних рішень.

У забезпеченні оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств необхідно передбачати: доходи та витрати від усіх видів діяльності; чистий фінансовий результат; показники іншого сукупного доходу; сукупний дохід; бізнес-плани потенційної можливості промислового підприємства; бюджети за напрямками здоровлення та забезпечення ліквідності та платоспроможності суб'єкта господарювання.

Бізнес-план потенційної можливості промислового підприємства повинен включати наступні показники: структура операційних витрат; динаміка матеріальних витрат, витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи; амортизації, інших витрат; показники скорочення витрат за видами діяльності та елементами; шляхи та джерела оздоровлення суб'єкта господарювання. Обліковий процес результатів оздоровлення суб'єкта

господарювання, передбачає збільшення чистого фінансового результату (сукупного доходу), припинення спаду й стабілізацію операційної та іншої діяльності підприємства.

У розробленій структурі аналітичного забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислових підприємств, особлива увага акцентується обліку заходів, які відновлюють платоспроможність і підтримують ефективність господарської діяльності на засадах інституціональних та організаційних перетворень, формування ефективної системи внутрішньогосподарського облікового процесу.

Оперативне та стратегічне планування економічних результатів діяльності промислових підприємств можливе лише за наявності сформованої та функціонуючої інформаційно-аналітичної системи. Інформаційно-аналітична система – це сукупність інформаційних та аналітичних джерел, у тому числі способи їх використання. Основними елементами інформаційно-аналітичного забезпечення є: інформаційно-аналітичні джерела; документація і документообіг; система кодування та класифікації. Для аналітичної інформації, яка використовується у стратегічному дослідженні економічних результатів діяльності промислових підприємств, головним є параметр релевантності.

Як зазначалося у дослідженні, цінність аналітичної інформації, яка використовується, визначається прагматичним і семантичним напрямками. Прагматичний напрям визначає своєчасність, повноту висвітлення, послідовність, обачність, превалювання сутності над формою, частоту використання аналітичної інформації з урахуванням витрат на інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління діяльності суб'єкта господарювання. Семантичний напрям визначає якісну оцінку ступеня достовірності аналітичної інформації, її зрозумілість, дохідливість, доречність. Обліково-аналітичне забезпечення системи управління результати діяльності промислового підприємства ґрунтується на даних облікового процесу. Обліковий процес – це система безперервного відображення господарських засобів, джерел їх формування і процесів господарської діяльності. Інформаційно-аналітична система облікового процесу забезпечує оперативні аналітичні запити, представляючи сукупність ресурсів суб'єкта господарювання та ефективність їх використання. Оперативні аналітичні запити за характером поділяються на поточні та довгострокові. Це залежить від життєвого циклу результатів діяльності промислового підприємства. Довгострокове інформаційно-аналітичне забезпечення можна ототожнювати зі стратегічним. Перше пов'язане з певними часовими кордонами і не спрямовано на зміну результатів діяльності і ринкової поведінки суб'єкта господарювання. Стратегічне інформаційно-аналітичне забезпечення орієнтоване на виділення найважливіших для промислового підприємства подій, які призводять до зміни напрямів результатів діяльності суб'єкта, їх прогнозування та оцінку можливих наслідків. Таким чином, у стратегічному інформаційно-аналітичному забезпеченні горизонт обмежений не тільки часом, скільки темпами розвитку суб'єкта господарювання.

Стратегічні дослідження формують важливі організаційні рішення, які приймаються на різних рівнях управління. Для успішної їх реалізації необхідно визначити та оцінити проблеми, які виступають об'єктом стратегічного дослідження. Стратегічні дослідження застосовуються до тих питань (проблем), які орієнтовані на майбутнє, безпосередньо пов'язані з глобальними цілями суб'єкта господарювання. У цьому зв'язку інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного дослідження можна сформувати у вигляді системи, зображеної на рис. 3.

Інформаційно-аналітична система стратегічного дослідження результатів діяльності промислового підприємства орієнтована на вирішення завдань економічності перетворення ресурсів у результати діяльності промислового підприємства. У цьому виявляється відмінність стратегічного дослідження від оперативного та тактичного. Метою оперативного дослідження є оцінка ефективності витрат у операційній діяльності промислового підприємства. Рішення пов'язані з інноваційними результатами діяльності носять стратегічний характер. Приватні питання які виникають при цьому, наприклад скільки грошових ресурсів буде спрямовано на реалізацію продукції, відносять до числа тактичних. Практично всі рішення, в системі стратегічного дослідження, орієнтовані на майбутнє, так як наслідки будь-якого аналітичного вибору, відчуються через деякий встановлений час. Орієнтація на майбутнє сприймалася більш чітко в рамках стратегічного дослідження їй необхідно надати визначення. Під орієнтацією на майбутнє в стратегічному дослідженні, на наш погляд, розуміються рішення орієнтовані на такий показник результатів діяльності промислового підприємства, який в даний час не існує в повному обсязі або відсутній повністю, а також на такий показник який діє в повному обсязі, але в майбутньому припинить своє існування.

Зовнішні фактори, які враховуються в стратегічному дослідженні, пов'язані з зовнішніми умовами впливу на результати діяльності промислового підприємства. Перш ніж приступити до формування майбутніх стратегічних цілей та визначити напрями їх досягнення, необхідно усвідомити, які економічні, науково-технічні, соціальні, політичні, юридичні і суспільні чинники впливають на майбутнє суб'єкта господарювання. В іншому випадку, можливо вибрати стратегію, яка виявиться помилковою, якщо на промислове підприємство впливають наступні фактори: політична нестабільність, економічний спад, військові дії та інші.

Варто зазначити, що деякі кроки в цьому напрямку для суб'єктів господарювання вже здійснюються. Наказом Міністерства фінансів України затверджено Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність». Це Національне положення (стандарт) визначає порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації щодо складання консолідованої фінансової звітності суб'єктами господарювання [3]. Але, на нашу думку, доцільно створення

вітчизняного положення (стандарту) в галузі ведення консолідованого облікового процесу суб'єктів господарювання.

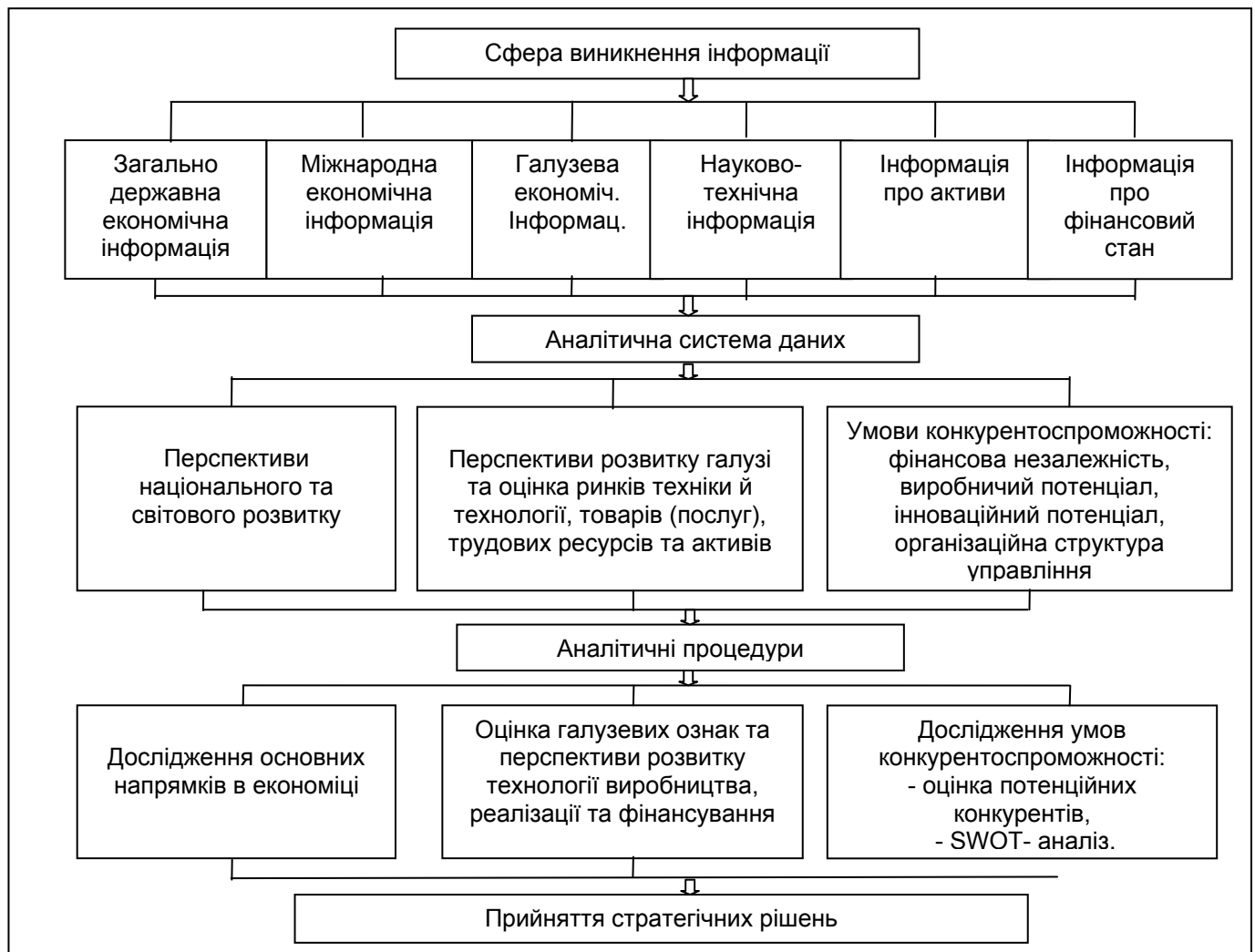

Рисунок 3. Інформаційно-аналітична система стратегічного дослідження результатів діяльності промислового підприємства.

У системі управління промисловим підприємством, велике значення має розробка методики складання прогностичної (планової) звітності суб'єкта господарювання. Прогнозна (планова) звітність, складається результатами проведеного прогнозу (плану), може бути виконана в формах (конкретизованої або укрупненої) виходячи з потреб суб'єкта господарювання. В укрупнених формах звіту точність прогнозу для управління знижується. Ряд фінансових показників, у тому числі доходи, витрати, чистий фінансовий результат, допускає застосування економіко-математичної моделі, яка значно спростить прогноз (план) та систему дослідження. Зібрані з різних джерел дані про майбутній фінансовий стан суб'єкта господарювання здатні істотно підвищити надійність стратегічного вибору в системі управління підприємством.

Діюча система облікового процесу не дозволяє повною мірою визначити реальну ефективність конкурентних фінансових інвестицій за синтетичним рахунками. Тому є доцільним створення спеціального синтетичного та аналітичного облікового реєстру для відображення операцій пов'язаних з фінансовими інвестиціями, рекомендуємо застосовувати додаткові аналітичні рахунки за окремими об'єктами фінансових інвестицій. У запропонованому обліковому реєстрі фіксуються вітчизняні та іноземні фінансові інвестиції. Окремим рядком слід враховувати операції, які здійснюються в рамках спільної діяльності суб'єкта господарювання. Відомості у реєстрі можуть коригуватися в рамках інвентаризації ресурсів підприємства. Використання запропонованого реєстра дозволить відстежувати доходи, отримані від фінансових інвестицій суб'єкта господарювання. Дивіденди і відсотки за цінними паперами – основний дохід від фінансових інвестицій. Дані показники надають можливість порівняти фактичні та потенційні результати від зміни курсової вартості цінних паперів, які є в інвестиційному портфелі суб'єкта господарювання.

Таким чином, зазначені напрями покращуватимуть вихідну точку стратегічного дослідження результатів діяльності промислового підприємства з точки зору їх більшої конкретизації. Оцінка та інтерпретація показників облікового процесу, а також додаткових інформаційно-аналітичних даних, служать

основою інформаційно-аналітичного забезпечення процесу вибору відповідної стратегії суб'єкта господарювання, методично забезпечуються на застосуванні різних прийомів та способів стратегічного дослідження. Необхідно зауважити, що саме можливості здійснення аналітичних розрахунків тісно пов'язані з кількістю і якістю даних, знаходяться в розпорядженні спеціаліста-аналітика. Якщо різноманітніший і достовірніший інформаційно-аналітичний матеріал, то різноманітніші завдання, які розв'язуються в системі стратегічного дослідження, інформація, яка спрямована на вирішення стратегічних завдань суб'єкта господарювання генерується на підприємстві.

З метою вибору відповідної стратегії промислового підприємству необхідно створення інтегрованої системи облікового процесу, за допомогою якої можливо вести одночасно всі види обліку. Доцільне створення структурної одиниці, яка відповідатиме за процес інтеграції облікової системи. Необхідне узгодження різних підсистем облікового процесу на підприємстві. Використання єдиної інтегрованої інформаційно-аналітичної системи дозволяє здійснювати панорамне, об'ємне відстеження найважливіших аспектів господарської діяльності суб'єктів. Найважливішим елементом зазначеної єдиної інформаційно-аналітичної системи виступають маркетингові дані, до яких відносяться різноманітні поза облікова інформація, яку отримують відповідні логістичні або маркетингові служби промислових підприємств. Не облікова інформація – ці відомості, які виявляють, вимірюють, накопичують і обробляють за межами рамки інформаційно-аналітичної системи облікового процесу. Численна не облікова інформація є тим необхідним аналітичним матеріалом, який дозволяє за ступенем вірогідності оцінити ринкову кон'юнктуру і макросередовище суб'єкта господарювання. Необхідно зауважити, що маркетингова інформація дозволяє оцінювати такі категорії, як частка ринку та лідера, які не завжди можуть бути визначені обліковою системою. Стійкість інформаційно-аналітичної системи, її адаптованість до сучасних умов господарювання в значній мірі визначаються рівнем розвитку маркетингового підрозділу у сфері інформаційних послуг суб'єкта господарювання. На більшості промислових підприємствах відсутні маркетингові служби. На нашу думку, їх необхідно обов'язково створити та розвивати. Саме в рамках визначеного підрозділу підприємства будуть формуватися інформація про контрагентів, конкурентів і про ринок загалом. Саме тут буде формуватися аналітична інформація про фактичний і прогнозований (плановий) портфель завдань суб'єкта господарювання. Дана аналітична інформація, спільно з обліковою системою, покликана задовольнити потреби підприємства за всіма напрямками діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова, інноваційна) та за всіма кількісними й якісними параметрами (від змісту до виду).

У маркетинговій інформаційно-аналітичній системі циркулює різноманітна інформація макроекономічного та мікроекономічного характеру. До інформації про макроекономічні тенденції розвитку належить: інформація про тенденції економічного і політичного розвитку іноземних країн, про тенденції національного економічного розвитку, про політичні напрями державних органів влади, про тенденції зміни нормативно-правових актів, про зміни, що стосуються ринку найважливіших видів ресурсів у національній економіці. Мікроекономічна інформація включає в себе, в агрегованому вигляді, наступні її види: інформація про контрагентів і конкурентів на галузевому та регіональному рівнях, біржова аналітична інформація, інформація про тенденції в розробці інноваційних продуктів та інше. Система маркетингової аналітичної інформації охоплює наступні підсистеми:

- внутрішню;
- зовнішню;
- маркетингових досліджень.

Система внутрішньої інформації суб'єкта господарювання охоплює сукупність показників, які надає обліковий процес підприємства. При отриманні даної аналітичної інформації маркетингова інформаційна система взаємодіє найтіснішим чином з інформаційною системою облікового процесу.

Система зовнішньої інформації об'єднує відомості про стан зовнішнього середовища підприємства, ринку та його інфраструктури, поведінці контрагентів, дії конкурентів, заходи регулювання ринкових механізмів на національному рівні та інші аналітичні матеріали. За призначенням маркетингову інформацію поділяють на: регулюючу, допоміжну, нормативну та сигнальну. Регулююча інформація покликана встановити причини відхилень у підсистемі сигнальної інформації для їх подальшого усунення за допомогою запропонованих заходів. Допоміжна аналітична інформація має ознайомлювальний характер, відображає відносно стабільні ознаки маркетингу і представляється у вигляді системи довідників за різним напрямками діяльності. Нормативна інформація формується в основному у операційній діяльності підприємства і включає встановлені нормативи різних елементів діяльності, а також нормативно-правове забезпечення. Сигнальна інформація виникає зазвичай при відхиленні фактичних показників від запланованих. Крім того, розрізняють рекомендаційну інформацію маркетингового характеру, яка формується в результаті спеціальних маркетингових досліджень або на основі оцінок даних, наведених у періодичних виданнях або у відповідних інформаційних базах. Вона містить плани (прогнози) реалізації готової продукції (товарів, робіт, послуг), пріоритети вибору цільових ринків та інші дані. У результаті класифікації маркетингової аналітичної інформації по відношенню до її обробки розрізняють первинні, вторинні і похідні або нові маркетингові показники. Необхідно зауважити, що маркетинговий підрозділ промислового підприємства обмінюється інформаційно-аналітичними потоками з іншими підрозділами суб'єкта господарювання. Це дозволяє замкнути всі інформаційно-аналітичні потоки в єдиній інтегрованій інформаційно-аналітичній системі

промислового підприємства. Цінність маркетингової інформаційно-аналітичної системи істотно збільшується, коли дана система будується на принципах логістичного підходу.

Логістична інформаційна аналітична система є найважливішим інструментом забезпечення інтеграції та координації діяльності функціональних підсистем суб'єкта господарювання. Структура маркетингової логістичної інформаційної аналітичної системи складається з наступних основних елементів: система даних – будь-яка накопичена аналітична інформація; система моделей – моделі оцінки і прогнозування (планування); статистична система – дослідження інформаційних даних та оціночні моделі; термінали – канали передачі інформації управлінському персоналу; система методів – сукупність методів, використовуваних в маркетингових дослідженнях промислового підприємства. Логічна інформаційна аналітична система охоплює всі рівні управління промисловим підприємством. Запропонована структура, забезпечує ефективне виконання функцій інформаційно-аналітичної системою. Через логічну інформаційно-аналітичну систему проходять внутрішні та зовнішні інформаційно-аналітичні потоки інформації наступних типів: між підрозділами підприємства, між відділом логістики та іншими споживачами, з зовнішнього середовища в логістичний центр. Запропонована маркетингова інформаційно-аналітична система дозволяє здійснювати стратегічну оцінку за визначеними напрямками: сильних і слабких сторін, економічного потенціалу підприємства, контрагентів, конкурентів, ринку, ризику, макросистеми або мікросистеми. При отриманні аналітичної інформації доцільно враховувати наступні принципи: не можна обмежуватися тільки одним джерелом інформаційно-аналітичного забезпечення; як мінімум одне з джерел інформації повинен бути незалежним. У ході обліково-аналітичного обґрунтування вибору відповідної стратегії піддається дослідженню офіційна та неофіційна аналітична інформація суб'єкта господарювання. Джерелами офіційної інформації виступають засоби масової інформації, органи державної влади (Державна статистична служба України). Неофіційна інформація формується за різними неофіційними каналами. Для запису, зберігання і обробки інформації, необхідної для вибору відповідної стратегії, доцільно створення єдиної комп'ютеризованої системи облікового процесу та маркетингової аналітичної інформації суб'єкта господарювання. Технічні засоби є істотним компонентом обліково-аналітичного забезпечення вибору відповідної стратегії суб'єкта господарювання. Технічні засоби забезпечуючи своєчасний збір та обробку інформації даних, дозволяють здійснювати в автоматизованому режимі моделювання господарської діяльності промислового підприємства та вибору його стратегічного розвитку, за відповідним сценаріями. За допомогою автоматизованої системи можливо автоматично визначати відхилення фактичних показників від прогнозних (планових) і здійснювати їх оцінку з метою досягнення стратегічних завдань.

Таким чином, стратегічне дослідження торкається змін, пов'язаних зрештою із системою забезпечення: фінансування, постачання, виробництва, реалізації, соціального, в рамках яких функціонує суб'єкт господарювання. У рамках інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного дослідження результатів діяльності промислового підприємства існує достатня потреба в інформаційних даних про суб'єкт, його галузеве об'єднання. Відсутність зведених консолідованих аналітичних звітів ускладнює не тільки пошук необхідної аналітичної інформації, але й здійснення порівняння за різними показниками ефективності функціонування суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»» від 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
3. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність»» від 27.06.2013 № 628 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>
4. Атамас П.І. Управлінський облік: Навчальний посібник. – Д. –К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 440с.
5. Масленніков Є.І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [моногр.] / Є.І. Масленніков. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 316 с.
6. Масленніков Є.І. Аналітичне забезпечення використання сегментної системи в управлінні промисловим підприємством: [Електронний ресурс] / Є.І. Масленніков, Ю.М. Сафонов // Ефективна економіка: наук. журн. – 2015. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3929>.
7. Maslennikov E.I. Improving analytical support of strategic and operational planning financial stability / E.I. Maslennikov // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2015. – № 1. – С. 4-8.
8. Управління потенціалом підприємства : [підручник] / Ю.М. Сафонов, Є.І. Масленніков. – 2-е вид., доп. і перероб. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 244 с.
9. Методи прийняття управлінських рішень : [навч.-метод. посібн. для студентів вищих навч. закл.] / Ю.М. Сафонов, Н.В. Шандова, Є.І. Масленніков. – 2-е вид., доп. і перероб. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 172 с.
10. Звітність підприємств : [навч. посібн. для студентів вищих навч. закл.] / С.В. Філіппова, Є.І. Масленніков, О.В. Побережець, С.О. Черкасова. – Одеса: Прес-кур'єр, 2015. – 192 с.

References

1. Zakon Ukraïny «Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraïni» vid 16.07.1999 № 996-HIV [Elektronnyj resurs] / Verhovna Rada Ukraïny. : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Nakaz Ministerstva finansiv Ukraïny «Pro zatverdzhennja Nacional'nogo polozhennja (standartu) buhgalters'kogo obliku 1 «Zagal'ni vymogy do finansovoi' zvitnosti»» vid 07.02.2013 № 73 [Elektronnyj resurs] / Verhovna Rada Ukraïny. : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
3. Nakaz Ministerstva finansiv Ukraïny «Pro zatverdzhennja Nacional'nogo polozhennja (standartu) buhgalters'kogo obliku 2 «Konsolidovana finansova zvitnist'»» vid 27.06.2013 № 628 [Elektronnyj resurs] / Verhovna Rada Ukraïny. : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>
4. Atamas P.J. Upravlins'kyj oblik: Navchal'nyj posibnyk. – D. –K.: Centr navchal'noi' literatury, 2006. – 440s.
5. Maslennikov Je.I. Metodologichni ta praktychni zasady doslidzhennja systemy upravlinnja finansovuju stijkistju promyslovogo pidpryjemstva [monogr.]. – Odesa : Pres-kur'jer, 2015. – 316 s.
6. Maslennikov Je.I., Safonov Ju.M. Analitychne zabezpechennja vykorystannja segmentnoi' systemy v upravlinni promyslovym pidpryjemstvom: [Elektronnyj resurs] // Efektyvna ekonomika: nauk. zhurn. – 2015. – №2. : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3929>.
7. Maslennikov E.I. Improving analytical support of strategic and operational planning financial stability // Derzhava ta regiony. Serija: Ekonomika ta pidpryemnytvo. – 2015. – № 1. – S. 4-8.
8. Upravlinnja potencialom pidpryjemstva : [pidruchnyk] / Ju.M. Safonov, Je.I. Maslennikov. – 2-e vyd., dop. i pererob. – Odesa : Pres-kur'jer, 2015. – 244 s.
9. Ju.M. Safonov, N.V. Shandova, Je.I. Maslennikov Metody pryjnjattja upravlins'kyh rishen' : [navch.-metod. posibn. dlja studentiv vyshhyh navch. zakl.] – 2-e vyd., dop. i pererob. – Odesa : Pres-kur'jer, 2015. – 172 s.
10. Zvitnist' pidpryjemstv : [navch. posibn. dlja studentiv vyshhyh navch. zakl.] / S.V. Filyppova, Je.I. Maslennikov, O.V. Poberezhec', S.O. Cherkasova. – Odesa: Pres-kur'jer, 2015. – 192 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:

Сафонов Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор кафедри макроекономіки та державного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Проспект Перемоги 54/1, м. Київ, 03680, Україна

e-mail: sum1971@inbox.ru

Побережець Ольга Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Французький бул. 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

e-mail: olga-poberezhcec@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Сафонов Юрий Николаевич, доктор экономических наук, профессор кафедры макроэкономики и государственного управления ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

Проспект Победы 54/1, м. Киев, 03680, Украина

e-mail: sum1971@inbox.ru

Побережец Ольга Валериевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, анализа и аудита, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Французский бул. 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

e-mail: olga-poberezhcec@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Yuriy Safonov, Doctor of Economics, Professor of Macroeconomics and public administration State Higher Educational Institution «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

Victory Avenue. 54/1, Kyiv, 03680, Ukraine

e-mail: sum1971@inbox.ru

Olga Poberezhets, PhD in economics, Assessor Professor Odessa National university by I.I. Mechnikov

Francyzskii bul. 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

e-mail: olga-poberezhcec@mail.ru

УДК 332.1 (477.41)

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ КИЇВСЬКОГО РЕГІОНУ

Слюсар С.Т.

Предметом дослідження є рівень організаційно-економічного розвитку сільських територій приміської зони.

Методи, що були використані в процесі дослідження. Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, системно-структурний аналіз та діалектичний метод наукового пізнання. Для реалізації поставлених завдань застосовувалися такі методи: статистичний, порівняння, узагальнення, дедукції та інші.

Результати роботи. Територіям приміської зони притаманні як міські, так і сільські риси одночасно, у певному сполученні, тому вони є складними об'єктами для дослідження. Для проведення аналізу досягнутого рівня організаційно-економічного розвитку цих територій необхідно враховувати наступну сукупність факторів: розділення цих територій за ознакою місцезнаходження, врахування демографічних характеристик населення, галузева перевага у виробничо-господарській діяльності підприємств, тип землекористування, розвиток соціальної та виробничої інфраструктури. Таким чином, стаття присвячена дослідженню рівня організаційно-економічного розвитку сільських територій приміської зони, а саме:

- досліджено рівень організаційно-економічного розвитку сільських територій приміської зони;
- запропоновано зонування сільських поселень приміської зони;
- обґрунтовано показники, що характеризують віддаленість території від міста, характер розселення, демографічні аспекти.

Галузь застосування результатів: Міністерство регіональної політики України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, територіальні громади.

Висновки. Дослідження рівня організаційно-економічного розвитку сільських територій приміської зони дозволяє виявити пріоритетні напрямки в поліпшенні факторів організаційно-економічного розвитку цих територій та окремих населених пунктів, розвивати та зміцнювати ресурсний, майновий потенціал муніципальних утворень.

Ключові слова: сільська територія, місто, приміська зона, регіон, кластеризація, урбанізація.

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ПРИГОРОДНОЙ ЗОНЫ КИЕВСКОГО РЕГИОНА

Слюсар С.Т.

Предметом исследования является уровень организационно-экономического развития сельских территорий пригородной зоны.

Методы, которые были использованы в процессе исследования. Методологической основой исследования является комплексный подход, системно-структурный анализ и диалектический метод научного познания. Для реализации поставленных задач применялись следующие методы: статистический, сравнения, обобщения, дедукции и другие.

Результаты работы. Территориям пригородной зоны присущи как городские, так и сельские черты одновременно, в определенном сочетании, поэтому они являются сложными объектами для исследования. Для проведения анализа достигнутого уровня организационно-экономического развития этих территорий необходимо учитывать следующую совокупность факторов: разделение этих территорий по признаку местоположения, учета демографических характеристик населения, отраслевая преимущество в производственно-хозяйственной деятельности предприятий, тип землепользования, развитие социальной и производственной инфраструктуры. Таким образом, статья посвящена исследованию уровня организационно-экономического развития сельских территорий пригородной зоны, а именно:

- исследован уровень организационно-экономического развития сельских территорий пригородной зоны;
- предложено зонирование сельских поселений пригородной зоны;
- обоснованы показатели, характеризующие удаленность территории от города, характер расселения, демографические аспекты.

Область применения результатов: Министерство региональной политики Украины, Министерство аграрной политики и продовольствия Украины, органы государственной власти, органы местного самоуправления, территориальные общины.

Выводы. Исследование уровня организационно-экономического развития сельских территорий пригородной зоны позволяет выявить приоритетные направления в улучшении факторов организационно-экономического развития этих территорий и отдельных населенных пунктов, развивать и укреплять ресурсный, имущественный потенциал муниципальных образований.

Ключевые слова: сельская территория, город, пригородная зона, регион, кластеризация, урбанізація.

RESEARCH OF LEVEL OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF THE RESIDENTIAL SUBURB OF THE KIEV REGION

Slyusar S.T.

Object of research is the level of organizational and economic development of rural territories of a residential suburb.

Methods which were used in the course of research. A methodological basis of research is the integrated approach, the system and structural analysis and a dialectic method of scientific knowledge. The following methods were applied to implementation of the tasks: statistical, comparisons, generalizations, deductions and others.

Results of work. Both city, and rural lines at the same time, in a certain combination therefore they are difficult objects for research are inherent in territories of a residential suburb. For carrying out the analysis of the reached level of organizational and economic development of these territories it is necessary to consider the following set of factors: division of these territories on the basis of location, the accounting of demographic characteristics of the population, branch advantage in production economic activity of the enterprises, land use type, development of social and production infrastructure. Thus, article is devoted to research of level of organizational and economic development of rural territories of a residential suburb, namely:

- level of organizational and economic development of rural territories of a residential suburb is investigated;
- zoning of rural settlements of a residential suburb is offered;
- the indicators characterizing remoteness of the territory from the city, nature of moving, demographic aspects are proved.

Scope of results: Ministry of regional policy of Ukraine, Ministry of an agrarian policy and food of Ukraine, public authorities, local governments, territorial communities.

Conclusions. Research of level of organizational and economic development of rural territories of a residential suburb allows to reveal the priority directions in improvement of factors of organizational and economic development of these territories and certain settlements, to develop and strengthen the resource, property capacity of municipalities.

Key words: rural territory, city, residential suburb, region, clustering, urbanization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема відносин «місто – приміська зона» не нова. Вона виникла разом із першими міськими поселеннями. Розвиток міст завжди відбувається у взаємодії з прилеглими територіями. Французький історик Фернан Бродель слушно зазначав, що місто як таке існує лише коштом нижчого способу життєдіяльності ніж його: «Місто - завжди місто, де б воно не розташувалося як у просторі, так і в часі. Це не означає, що всі міста подібні одне на одне. Проте, якщо абстрагуватися від інших ознак, усі вони обов'язково у своїй суті розмовляли однією мовою: це був неперервний діалог із селом - перша потреба повсякденного життя; поповнення людьми для міста було так само необхідним, як і вода для млинового колеса; однаковими були незмінна надмірність міст, їхнє намагання відрізнятись від інших, їхнє обов'язкове розташування в центрі більш або менш далеких зв'язків, їхнє поєднання зі своїми передмістями та з іншими містами. Жодне місто ніколи не постане перед нами без «супроводу» інших [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних вітчизняних наукових дослідженнях проблеми з освоєння приміської зони розглянуто досить широко, зокрема у працях таких учених як: Г. Денисик, О. Дмитрук, І. Круглов, Ю. Яцентюк та ін. Окремі аспекти аналізу та оцінки рівня організаційно-економічного розвитку сільських територій приміських зон розглядають також О. Бабчинська, О. Бейдик, Й. Гілецький, О. Любіцева та ін. Однак, дослідження у цьому напрямі потребують поглиблення та додаткового теоретико-методологічного обґрунтування.

Цілі статті. Метою даної статті є дослідження рівня організаційно-економічного розвитку сільських територій приміської зони Київського регіону.

Виклад основного матеріалу. Приміську зону більшість вчених визначають як перехідну (за переважанням видом виробничо-господарської діяльності, характером землекористування, соціальними та демографічними характеристиками) зону, яка, по-перше, розташована між щільно забудованими територіями міста, а по-друге – є сільською околицею міста, де практично повною відсутні міські функції: низький рівень транспортно-логістичного забезпечення територій, соціальної інфраструктури. На відміну від західної специфіки зонування територіальної структури великого міста, де виділяються 5 основних зон: ближня, дві перехідні, віддалена зона і зона сільських околиць, використання структурно-функціонального підходу до класифікації приміських зон в Україні дозволяє виділити 4 основні приміські зони відповідно до пов'язаного з ними функціонального навантаження: ближня, перехідна, віддалена зона і зона сільських околиць (рис. 1).

Запропоноване зонування сільських поселень приміської зони дозволяє визначити основні чинники, які визначають систему доцільних заходів щодо розвитку цих зон.

Перша група чинників має адміністративний характер щодо встановлення міських кордонів, тобто урахування того факту, що юридичні межі великого міста часто «обганяють» природні межі і ближня (а іноді і перехідна) зона передмість виявляється практично включеною в межі міста.

До другої групи чинників відноситься наявність фактору сезонної так званої субурбанізації, яка полягає у сезонному підвищенні попиту на сільське житло, що, в свою чергу, стимулює активний розвиток рекреаційної та селищної функцій, зеленого сільського туризму в дальній зоні сільських поселень.

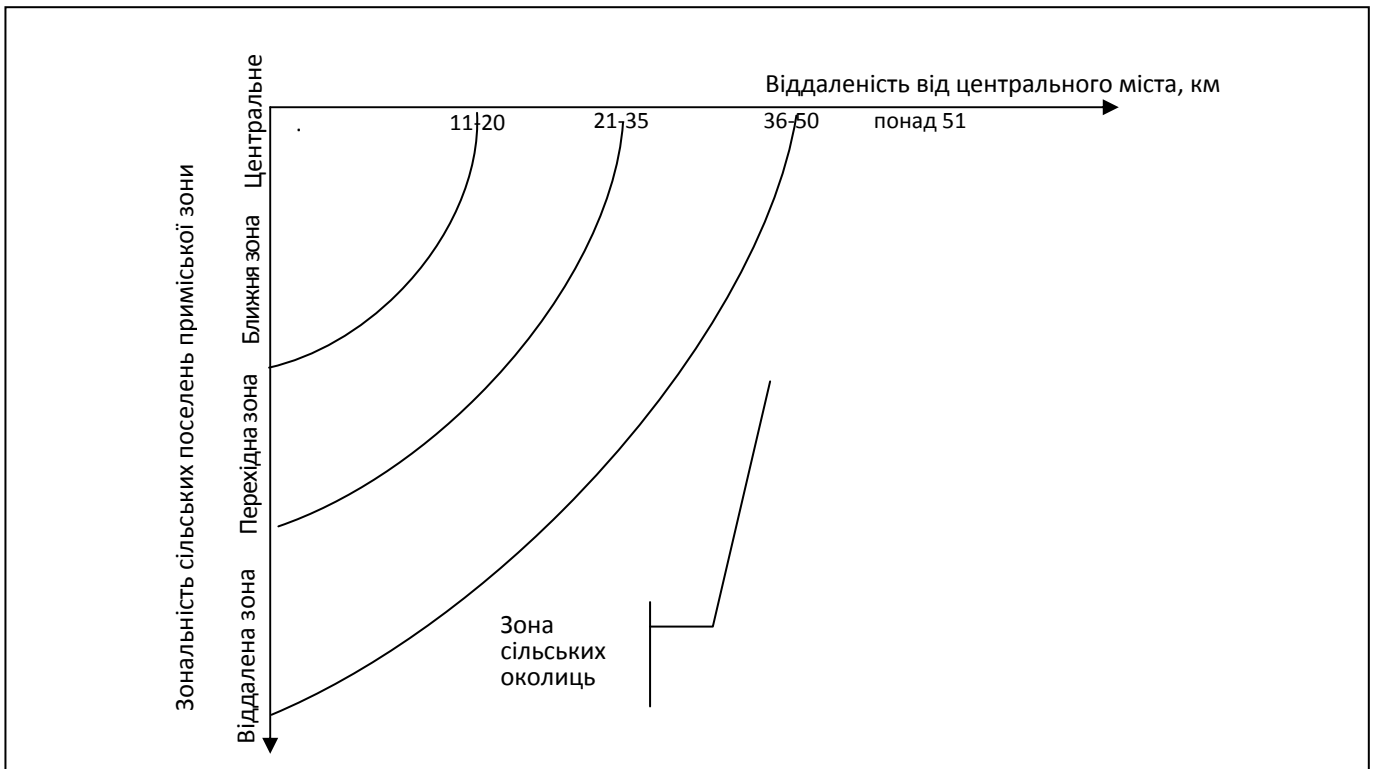

Рисунок 1. Зонування сільських територій приміської зони

Запропоновано автором

Третя група чинників полягає в урахуванні фактору високої зовнішньої міграційної привабливості сільських поселень приміської ближньої зони, яка формується переважно за рахунок зовнішніх мігрантів, які в'їжджають до міста, четверта – в урахуванні фактору низького рівня розвитку логістично-транспортної інфраструктури, яка проявляється у наявності тяжіння основних процесів розвитку сільських територій до транспортного сполучення. Інституціональні фактори також мають великий вплив на тенденції розвитку сільських територій приміської зони – місцеве самоврядування практично не здійснює ніякого впливу на процеси планування сільських територій, що у підсумку, призводить до хаотичності розвитку цієї сільської місцевості.

Ближня (перехідна) зона українських передмість найбільш істотно відрізняється від зарубіжних аналогів. На Заході ця територія представляє собою «спальне передмістя», з практично повною відсутністю виробничих підприємств і великими масивами одноповерхових будинків для працівників міст. В Україні ця зона представлена неофіційними міськими кварталами в сільській місцевості з багатоповерховим будівництвом. Тобто, зона класичної субурбанізації зміщується в бік або віддаленої зони або в бік зони сільських околиць.

Головною відмінною особливістю ближньої перехідної зони є відсутність широкого розповсюдження локалізованих субцентрів, або «міст на околиці», що є типовою рисою для такого типу територій на Заході. Формування та розвиток ближньої перехідної зони відбувається під впливом міграційного чинника, причому розвиток та щільність поселень з кращим транспортним сполученням стимулюється активним освоєнням цих територій мігрантами, ніж територій, розташованих у міжмагістральних просторах. Віддалена зона і зона сільських околиць в нашій країні відрізняються підвищеними, в порівнянні із Заходом, обсягами потоків маятникових мігрантів в центральне місто, що пояснюється відсутністю на цих територіях масових місць прикладання праці. На розвиток останніх перерахованих зон мають вплив фактори сезонного розселення, що, у підсумку, стимулює розвиток сезонного виду праці, не характерного для Заходу: дачі, сади, огороди тощо.

Виходячи з цього, послідовність проведення аналізу рівня розвитку окремих територій приміської зони має конкретизуватися завданнями, серед яких можна виділити наступні: проведення загального аналізу на підставі вивчення демографічних тенденцій, стану економіки, переважних видів виробничо-господарської діяльності, сільського господарства, типу землекористування, стану екології, притаманних для цих територій, на основі збирання та математичної обробки статистичної інформації; відбір та обґрунтування факторів і показників, що впливають на поточний стан сільських територій приміської зони; власне проведення аналізу на основі комплексного зонування і кластеризації, які у сукупності дозволяють з'ясувати наявність основних функціональних зв'язків.

Головна гіпотеза проведення цього аналізу ґрунтується на припущенні, що нове осмислення основних напрямків розвитку окремих сільських територій приміської зони та визначення перспектив пріоритетів його організаційно-економічного забезпечення представляє собою з'ясування так званої «функції місця», притаманної для кожної зони, тобто переважного для певної території виду діяльності: промислового,

сільськогосподарського, транспортного, селітебного, рекреаційного, природоохоронного, а потім після з'ясування поточного стану – визначення найбільш доцільних, оптимальних для даного кластеру функцій.

Для проведення такого дослідження необхідно визначити критерії формування та розвитку сільських територій приміської зони шляхом проведення аналізу функціонального розвитку цих територій. На підставі вивчення впливу міста на розміри, значимість (зональність) досліджуваних територій, розвитку соціальної, виробничої інфраструктури (на матеріалах Київського регіону) було узагальнено характеристики сили впливу міста на сільські території приміської зони (рис. 1.2) шляхом зіставлення середніх значень ключових показників залежно від віддаленості міста.

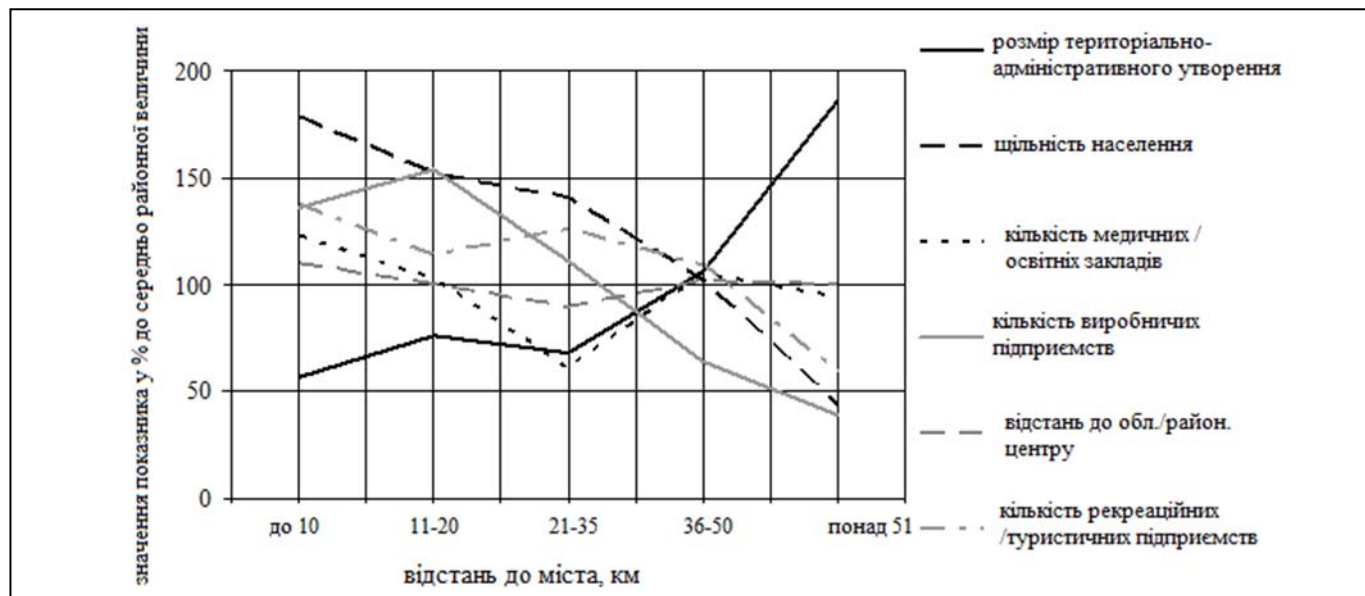

Рисунок 2. Вплив міста на розвиток сільських територій приміської зони

Побудовано автором

В результаті узагальнення даних рис. 1.2 встановлено, що на рівень розвитку сільських територій приміської зони мають вплив 6 груп факторів, причому за результатами проведеного дослідження було з'ясовано, що в залежності від зони впливу міста спостерігається зміна значущості окремих факторів за трьома рівнями градації: рис. 3.

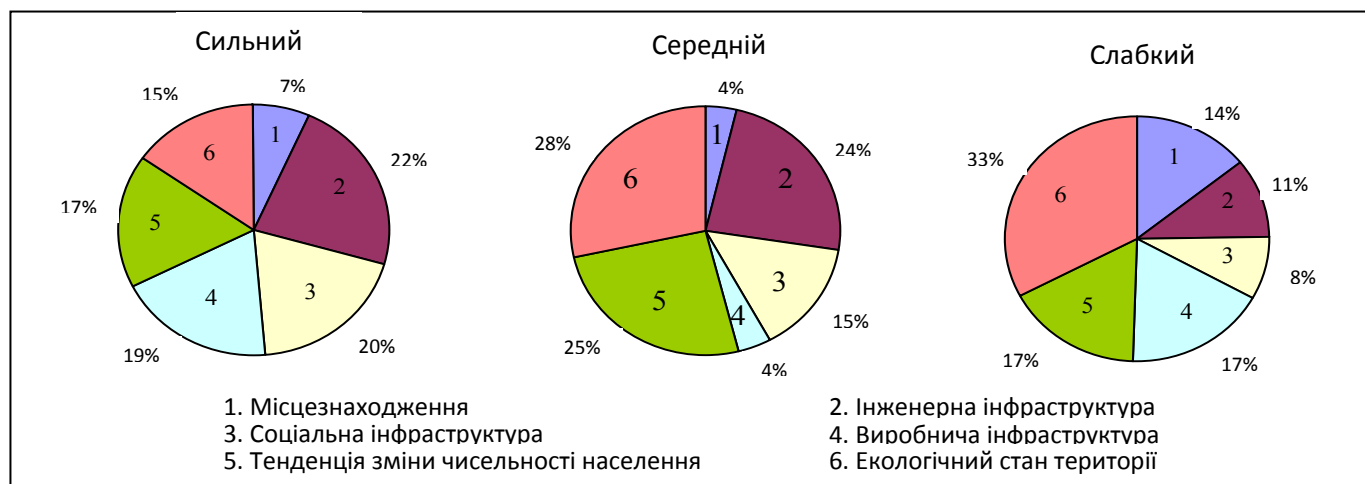

Рисунок 3. Зони впливу міста на розвиток сільських територій приміської зони

Розраховано автором

Для дослідження впливу міста на розвиток сільських територій приміської зони необхідно довести ознаки, що дозволяють використовувати їх для виділення приміської зони, детермінувати показники, які охоплюють ключові функції приміських зон і визначити зміст соціально-економічних зв'язків з містом.

Для обґрунтування показників, що характеризують віддаленість території від міста, характер розселення, демографічні аспекти (чисельність, щільність населення), характер притаманного території виробництва, інфраструктуру, земельний ринок, екологічну обстановку приміських територій, пропонується скористатися методом багатфакторного аналізу за допомогою пакету прикладних програм STATISTICA10.

В якості залежної змінної прийнятий основний індикатор сили впливу міста – урбанізованість території, обумовлений віддаленістю від міста. Результати проведеного факторного аналізу наведено на рис. 4.

Факторн.аналіз		Factor Loadings (Unrotated) (Вих.дан.приміськ.тер.)			
Factor Analysis (Вих.дан.г)		Extraction: Principal components			
Factor analysis results		(Marked loadings are > .700000)			
Factor Loadings (l					
Variable		Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
П1		-0,928642	-0,261623	0,156766	0,138224
П2		0,052801	0,014384	0,934738	-0,301719
П3		-0,844303	-0,209688	-0,328328	0,266672
П4		-0,950442	-0,133313	0,097995	0,125957
П5		0,432019	-0,733036	0,192078	0,256324
П6		0,475292	-0,648237	-0,839303	0,099002
П7		0,155506	-0,700098	-0,215447	-0,526026
П8		-0,561675	0,016685	-0,279672	-0,780036
П9		-0,854414	-0,228891	0,312091	-0,036525
Expl.Var		3,963577	1,630755	1,278051	1,013109
Prp.Totl		0,440397	0,181195	0,142006	0,112568

Рисунок 4. Результати факторного аналізу розвитку сільських територій приміської зони Київського регіону (лістинг програми STATISTICA10)

Розраховано автором

Результати факторного аналізу трактуються наступним чином: ті показники, які увійшли до певного фактору підсвічуються програмою червоним кольором, їх абсолютна величина відображає величину та напрямок впливу, де знак перед показником відображає напрямок впливу («+» – стимулюючий вплив, «-» – дестимулюючий, негативний вплив). Загальна абсолютна величина впливу на залежну змінну кожного з отриманих факторів (показник «Prp.Totl») відображає питому вагу – ступінь впливу; показник «Expl.Var» відображає його факторне навантаження.

Результати проведеного аналізу довели, що залежна змінна пояснюється 4-ма факторами, до яких потрапили всі 9 з досліджуваних показників.

Розглянемо функціональне навантаження кожного з 4-х факторів.

До першого фактору потрапили показники П1 (величина населення), П3 (щільність населення), П4 (кількість діючих на території підприємств) та П9 (кількість освітніх закладів). Дією 1-го фактора пояснюється 44,0397% дисперсії, отримана залежність залежної змінної від показників 1-го фактора має вигляд:

$$F1 = 1/3,963577 \cdot (-0,928642 \cdot P1 - 0,844303 \cdot P3 - 0,950442 \cdot P4 - 0,854414 \cdot P9).$$

Якісний аналіз показників, що потрапили до 1-го фактору, дає підставу визначити вид функції, який вони відображають: виробничу.

До другого фактору потрапили показники П5 (кількість сільськогосподарських підприємств), П7 (кількість рекреаційних /туристичних підприємств). Дією 2-го фактора пояснюється 18,1195% дисперсії, отримана залежність залежної змінної від показників 2-го фактора має вигляд:

$$F2 = 1/1,630755 \cdot (-0,733036 \cdot P5 - 0,700098 \cdot P7).$$

Якісний аналіз показників, що потрапили до 2-го фактору, дає підставу визначити вид функцій, які вони відображають: сільськогосподарську та рекреаційно-селітебну.

До третього фактору потрапили показники П2 (площа сільських приміських територій) та П6 (відстань до обласного/районного центру). Дією 3-го фактора пояснюється 14,2006% дисперсії, отримана залежність залежної змінної від показників 3-го фактора має вигляд:

$$F3 = 1/1,278051 \cdot (0,934738 \cdot P2 - 0,839303 \cdot P6).$$

Якісний аналіз показників, що потрапили до 3-го фактору, дає підставу визначити вид функцій, які вони відображають: транспортно-логістичну та структурно-організаційну.

До четвертого фактору потрапив один показник П8 (кількість медичних закладів). Дією 4-го фактора пояснюється 11,2568% дисперсії, отримана залежність залежної змінної від показника 4-го фактора має вигляд:

$$F4 = 1/1,013109 \cdot (-0,780036 \cdot P8).$$

Якісний аналіз показників, що потрапили до 4-го фактору, дає підставу визначити вид функцій, який вони відображають: соціальну.

Перший етап проведеного аналізу (факторний аналіз) є підставою для проведення наступного 2-го етапу аналізу – кластерного. Для його проведення необхідно обґрунтувати вибір кластеризуючих ознак з кожного із отриманих факторів за величиною факторного навантаження, тобто ті показники, які характеризуються наявністю високої тісноти зв'язку з залежною змінною ознакою урбанізації території: для 1-го фактору – це показник П4 (кількість діючих на території підприємств), його тіснота зв'язку дорівнює максимальній величині – 0,950442; для 2-го фактору – показник П5 (кількість сільськогосподарських підприємств), його тіснота зв'язку дорівнює максимальній величині – 0,733036; для 3-го фактору – показник П2 (площа сільських приміських

територій), його тіснота зв'язку дорівнює максимальній величині 0,934738; для 4-го фактору – показник П8 (кількість медичних закладів), його тіснота зв'язку дорівнює максимальній величині – 0,780036.

Результати проведеного кластерного аналізу наведені на рис. 5.

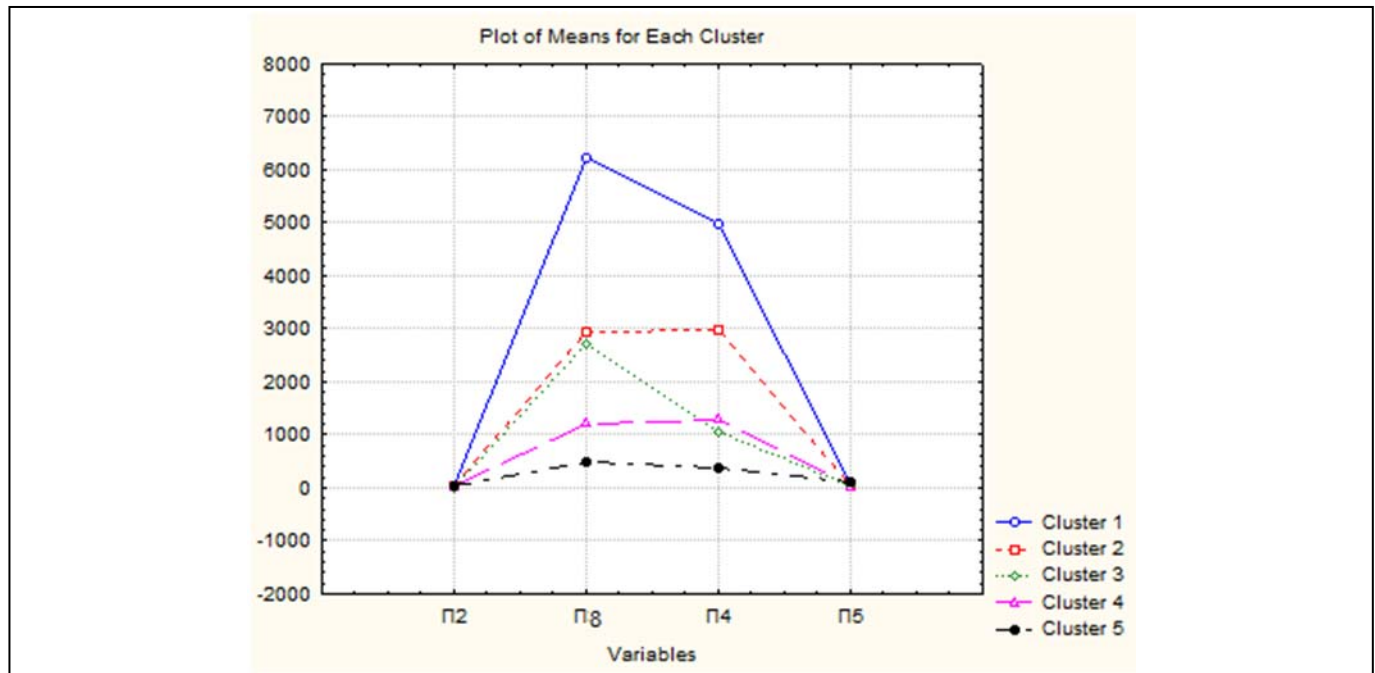

Рисунок 5. Результати кластерного аналізу розвитку сільських територій приміської зони Київського регіону (лістинг програми STATISTICA10)

Розраховано автором

Як свідчать дані рис. 5, вся сукупність досліджуваних сільських територій приміської зони Київського регіону за обґрунтованими чотирма ознаками поділяється на п'ять кластерів.

На підставі додатково проведеної кластеризації з'ясована наявність чотирьох основних напрямків трансформації сільських територій приміської зони Київського регіону: 1) проникнення міських, виробничих, транспортно-логістичних функцій; 2) формування та розвиток рекреаційних видів діяльності, сільського зеленого туризму; 3) виникнення нових та інтенсифікація аграрних видів діяльності; 4) деградація сільської місцевості. В цілому по області спостерігається закономірна зміна від традиційно сільських видів діяльності з високим проникненням міських функцій поблизу центру до деградації сільській місцевості на периферії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виходячи із вищенаведеного, можна зробити висновок, що деградує сільські території розташовуються на периферії регіону, де поки відсутні як «міський», «сільський», так і рекреаційний напрямки діяльності на периферійних сільських територіях. Отже, в найближчих до Києва зонах домінує процес проникнення міських функцій у сільській місцевість. Поширення елементів «міської» економіки поступово витісняє всі інші форми розвитку сільських територій далі від кордонів Києва. Перехідні зони сільських територій характеризуються активним розвитком нових аграрних і рекреаційних видів діяльності. На периферії регіону дедалі більше поширюється рекреаційний напрям трансформації сільської економіки. У той же час в межах найбільш віддалених сільських територій Київського регіону рекреаційна діяльність знаходиться по сусідству з деградацією сільської економіки.

Список використаних джерел

1. Алмазова Т.В. Міське та сільське середовище: порівняльна характеристика соціокультурних систем [Електронний ресурс] / Т.В. Алмазова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Pedagogica/6_85695.doc.htm.

References

1. Almazova T.V. Gorodskoye and rural environment: comparative characteristic of sociocultural systems [Electronic resource] : http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Pedagogica/6_85695.doc.htm.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Слюсар Світлана Тимофіївна, викладач кафедри обліку, аудиту та контролінгу Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, аспірантка кафедри економіки праці та розвитку сільських територій Національний університет біоресурсів і природокористування України м. Київ

вул. Шевченка, 22, с. Стовп'яги, Переяслав-Хмельницький район, Київська область, 08436, Україна
e-mail: devko89@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Слюсар Светлана Тимофеевна, преподаватель кафедры учета, аудита и контроллинга Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды, аспирантка кафедры экономики труда и развития сельских территорий Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины г. Киев

ул. Шевченко, 22, с. Стовяги, Переяслав–Хмельницкий район, Киевская область, 08436, Украина
e-mail: devko89@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Slyusar Svetlana Timofeevna, teacher of chair of the account, audit and controlling Pereyaslav–Khmelnytsky state pedagogical university named by Grigoriy Skovoroda, graduate student of department of economy of work and development of rural territories National university of bioresources and environmental management of Ukraine Kiev

Shevchenko St., 22, village Stovpyagi, Pereyaslav–Khmelnytsky area, Kiev region, 08436, Ukraine
e-mail: devko89@ukr.net

Рецензент: Морозюк Наталія Володимирівна, к.е.н., доцент кафедри економіки праці та розвитку сільських територій, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

УДК 005.642 : 334.012.64 : 004

ИНФОРМАТИЗАЦИЯ ПРОЦЕССУ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНСКИХ РЕШЕНИЙ СУБЪЕКТАМИ МАЛОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

**Череп А.В.,
Гудзь П.В.,
Сучков А.В.**

Предметом дослідження є інформатизація процесу прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємства; мета полягає в пошуку оптимальних шляхів інформатизації процесу прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємства.

Методи, що були використанні в процесі дослідження. Методологічною основою даного дослідження було обрано системний підхід, який використовувався при дослідженні загальнотеоретичних засад інформатизації процесу управління підприємством і обґрунтуванні практичних напрямів його удосконалення. Також застосовано методи логічного аналізу, індукції та дедукції для вибору найбільш оптимальних типів інформаційних систем і їх впровадження в процес прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємства.

Результати роботи: розкрито значення інформатизації процесу прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємства. Проаналізовано особливості найбільш відповідних комп'ютерних інформаційних систем менеджменту. Визначено тип оптимальних сучасних інформаційних систем для інформатизації процесу прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємства, використання яких дозволить їм працювати відповідно до сучасних вимог та зберігати або підвищувати рівень своєї конкурентоспроможності.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у процес управління суб'єктами малого підприємства.

Висновки: використання систем із штучних інтелектом при прийнятті управлінських рішень є оптимальним варіантом інформатизації цього процесу на малих підприємствах. Впровадження систем зі штучним інтелектом у процес прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємства має стати обґрунтованою реакцією менеджменту цих підприємств на світові тенденції розвитку мистецтва управління. Ігнорування цих тенденцій, чи спроби використання менш сучасних технологій у прийнятті управлінських рішень можуть суттєво погіршити стан конкурентоспроможності підприємств та поставити під сумнів сам факт їх життєздатності.

Ключові слова: інформаційна система, дані, особа що приймає рішення, управління, інформаційні технології.

ИНФОРМАТИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ СУБЪЕКТАМИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

**Череп А.В.,
Гудзь П.В.,
Сучков А.В.**

Предметом исследования является информатизация процесса принятия управленческих решений субъектами малого предпринимательства; цель заключается в поиске оптимальных путей информатизации процесса принятия управленческих решений субъектами малого предпринимательства.

Методы, которые были использованы в процессе исследования. Методологической основой данного исследования был выбран системный подход, который использовался при исследовании общетеоретических основ информатизации процесса управления предприятием и обосновании практических направлений его совершенствования. Также применены методы логического анализа, индукции и дедукции для выбора наиболее оптимальных типов информационных систем и их внедрения в процесс принятия управленческих решений субъектами малого предпринимательства.

Результаты работы: раскрыто значение информатизации процесса принятия управленческих решений субъектами малого предпринимательства. Проанализированы особенности наиболее подходящих компьютерных информационных систем менеджмента. Выделен тип оптимальных современных информационных систем для информатизации процесса принятия управленческих решений субъектами малого предпринимательства, использование которых позволит им работать в соответствии с современными требованиями и сохранять или повышать уровень своей конкурентоспособности.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований по внедрению современных информационных технологий в процесс управления субъектами малого предпринимательства.

Выводы: использование систем с искусственным интеллектом при принятии управленческих решений является оптимальным вариантом информатизации этого процесса на малых предприятиях. Внедрение систем с искусственным интеллектом в процесс принятия управленческих решений субъектами малого предпринимательства должно стать адекватной реакцией менеджмента этих предприятий на мировые тенденции развития искусства управления. Игнорирование этих тенденций, или попытки использования менее современных технологий в принятии управленческих решений могут существенно снизить конкурентоспособность предприятий и поставить под сомнение сам факт их жизнеспособности.

Ключевые слова: информационная система, данные, лицо принимающее решение, управление, информационные технологии.

INFORMATIZATION OF THE PROCESS OF MANAGERIAL DECISION-MAKING BY SMALL ENTERPRISES

**Cherep A.V.,
Gudz P.V.,
Suchkov A.V.**

The subject of research is the computerization of management decision-making by small enterprises; the purpose of the article is to find optimal ways of informatization management decision-making by small enterprises.

Methods that were used during the study. The methodological basis of the study was chosen systematic approach that was used in the investigation of general theoretical foundations of informatization of the management process and justification of the practical ways of its improvement. In addition, the methods of logical analysis, induction and deduction were applied to select the most appropriate types of information systems and their application in the process of management decision-making by small enterprises.

The results: the authors discover the meaning of the process of informatization management decision-making by small enterprises. The also analyzed the features of the most appropriate computer information management systems. The optimal type of modern information systems for the informatization of management decision-making by small enterprises was isolated. Using this type of modern information systems will allow the enterprises to operate in accordance with modern requirements and to maintain or increase their level of competitiveness.

Areas of results implementation: the organization and carrying out research on the introduction of modern information technologies in the management of small enterprises.

Conclusions: Using the systems with artificial intelligence in decision-making is the best option of the process of informatization of small enterprises. Implementation of systems with artificial intelligence in the process of management decision-making by small enterprises should be the appropriate response of management of these enterprises to the world development trend of management skills. Ignoring these trends or at least attempt to use less modern technologies in management decision-making can significantly reduce the competitiveness of enterprises. Moreover, it can cast doubt on the fact of their viability.

Keywords: information system, data, decision maker, management, information technology.

Сучасна інформатизація всіх аспектів життя людини не оминула і таку сферу діяльності як управління бізнесом та прийняття управлінських рішень. Необхідність вивчення впливу інформаційних технологій на ефективність управлінської праці та організацій в цілому диктується тим, що впровадження інформаційних технологій в процес прийняття управлінських рішень вимагає адекватних змін у змісті, якості, характері та умовах управлінської праці. Сьогодні все більше значення надається інформаційному сектору економіки, тому що чільні позиції в діяльності сучасних організацій займають процеси обміну, обробки та зберігання інформації. Впровадження сучасних інформаційних технологій в управлінські процеси на всіх рівнях є неминучою реальністю сьогодення, це не вибір, а об'єктивна необхідність. І від того наскільки своєчасно та органічно будуть впроваджені такі зміни буде залежати життєздатність та ефективність функціонування будь-якого суб'єкту господарювання.

Для суб'єктів малого підприємництва впровадження змін до системи прийняття управлінських рішень набуває особливого значення через специфіку їх функціонування. Саме суб'єкти малого та мікро бізнесу є

найвразливішими елементами економічної системи. Вони першими відчувають всі зміни зовнішнього середовища та через обмеження в ресурсах, високу конкуренцію і недостатній запас міцності найбільше потерпають від цих змін. Проблеми в менеджменті суб'єктів малого підприємництва часто мають фатальні наслідки через те, що керівник, власник та наглядова рада це одна й та ж особа і якщо ця особа не буде достатньо оперативно сприймати та впроваджувати нові тенденції науки управління то допомогти їй та вказати на її помилки нікому і роботу над помилками можна проводити вже після оформлення документів про банкрутство. Таким чином малий та мікро бізнес це авангард ринкової економіки і водночас її фундамент, тому що саме численність і ефективність роботи підприємств саме цього рівня забезпечує стабільність функціонування економічної системи. Тому і потрібно приділити значну увагу удосконаленню процесу управління суб'єктами малого підприємництва

Проблемі прийняття управлінських рішень суб'єктами господарювання присвячено чимало наукових праць. І.В. Петрова розглядає проблему прийняття управлінських рішень щодо аутсорсингу бізнес - процесів для підвищення ефективності управління суб'єктом господарювання [1, с. 7]. А. А. Зюськін опрацьовує питання удосконалення процесу оцінки ефективності управлінських рішень [2, с. 5]. Також все більше уваги науковці приділяють «комп'ютеризації» процесу управління в цілому та процесу прийняття управлінських рішень зокрема, наприклад Е.А. Трахтенгерц у своїй монографії розглядає комп'ютерні методи реалізації управлінських рішень [3, с. 6]. Окремим напрямом дослідження проблеми прийняття управлінських рішень є наукові розробки які адресовані управлінцям – практикам і мають за мету поєднання науки та мистецтва управління як наприклад робота М. Мизуліна та його співавторів [4, с. 10].

Однак незважаючи на різноманіття наукових напрацювань в сфері прийняття управлінських рішень суб'єктами господарювання питання «інформатизації» управління суб'єктів малого підприємництва є не досить освітленим і потребує подальшого дослідження.

Метою написання даної статті є пошук оптимальних шляхів «інформатизації» процесу прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємництва.

Перш за все слід визначитися хто саме з суб'єктів господарювання може вважатися суб'єктом малого підприємництва або малого бізнесу. Малий бізнес (англ. small business) – бізнес, що спирається на підприємницьку діяльність невеликих фірм, малих підприємств, і які формально не входять до жодних об'єднань. Для малого бізнесу характерні незалежний менеджмент, власний капітал, локальний район операцій, невеликі розміри. Він відіграє значну роль у забезпеченні зайнятості, певною мірою забезпечує насичення ринку споживчими товарами та послугами, сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції, структурній перебудові економіки, є засобом досягнення особистого успіху. Малий бізнес – важливе джерело інновації. До винаходів, зроблених ним, належать літаки, гелікоптери, персональні комп'ютери, аерозоль тощо.

Згідно ст. 1 Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063-Ш під малими підприємствами розуміються юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми господарювання та форм власності, в яких середньооблікова кількість працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного доходу не перевищує 500 000 євро [5, с. 122].

Серед численних визначень терміну «управлінське рішення» найбільш прийнятним для суб'єктів малого підприємництва є «класичний» варіант [6, с. 87].

Управлінське рішення - це результат творчого цілеспрямованого аналізу проблемної ситуації, вибору шляхів, методів і засобів її вирішення у відповідності з ціллю системи менеджменту.

Управлінське рішення - це початковий і основний момент в організації діяльності кожного керівника. У зв'язку з цим управлінське рішення може розглядатися як основний зміст процесу управління і важливий інструмент системного підходу до об'єкту управління. Кожне підприємство є не тільки виробником продукції (товарів, послуг), але й складовою частиною суспільства. Тому при прийнятті управлінського рішення необхідно враховувати не тільки економічну сторону діяльності, а сукупність соціальних, ідеологічних, моральних та інших відносин.

Прийняття рішення є основою управління. Своєчасно прийняте науково-обґрунтоване рішення стимулює діяльність, а слабе, або несвоєчасно прийняте - знижує результативність праці. Відповідальність керівника за прийняття рішень дуже висока. Керівник не має права приймати непродуманих і необґрунтованих рішень.

Сучасні тенденції в менеджменті потребують все глибшого впровадження інформаційних технологій в процес управління та прийняття управлінських рішень. Інформаційна технологія – системно організована для розв'язання задач управління сукупність методів і засобів реалізації операцій збору, реєстрації, передачі, нагромадження, пошуку, оброблення і захисту інформації на основі застосування програмного забезпечення, засобів обчислювальної техніки та зв'язку, а також засобів, за допомогою яких інформація пропонується клієнтам.

Сучасна інформаційна технологія орієнтована на застосування найширшого спектру технічних засобів електронно-обчислювальних машин і засобів комунікацій. На її основі створено та створюються обчислювальні системи й мережі різних конфігурацій не тільки для нагромадження, зберігання, перероблення інформації, але й максимального зближення термінальних улаштувань до робочого місця спеціаліста та для підтримки прийняття рішення керівника.

Основу нової інформаційної технології складають розподілена обчислювальна техніка, «дружнє» програмне забезпечення та сучасні засоби комунікації. Принципова відміна нової інформаційної технології полягає не тільки в автоматизації процесів зміни форми й розміщення інформації, а й у зміні її змісту [7, с. 56].

Конкурентоспроможність будь-якого суб'єкту господарювання залежить від ефективності застосування сучасних інформаційних технологій в управлінській праці. Використання Інтернету, комп'ютерних програм,

інформаційних технологій радикально змінює організацію і техніку управлінської праці. Вони не тільки дозволяють оперативно отримувати інформацію та приймати рішення, але і викликають безліч принципових структурних змін - скорочують бюрократичний апарат, змушують переглянути традиційні погляди на роль і механізм взаємовідносин організацій, відкривають можливості для виходу організацій на національні та світові фінансові ринки та участі у міжнародних інвестиційних проектах.

Інформаційні системи в галузі управління фінансово-економічною та виробничо-господарською діяльністю в даний час є реальними інструментами підвищення виробничої ефективності, керованості і вартості підприємства на фондовому ринку.

Класифікація інформаційних технологій представлена на рис. 1.

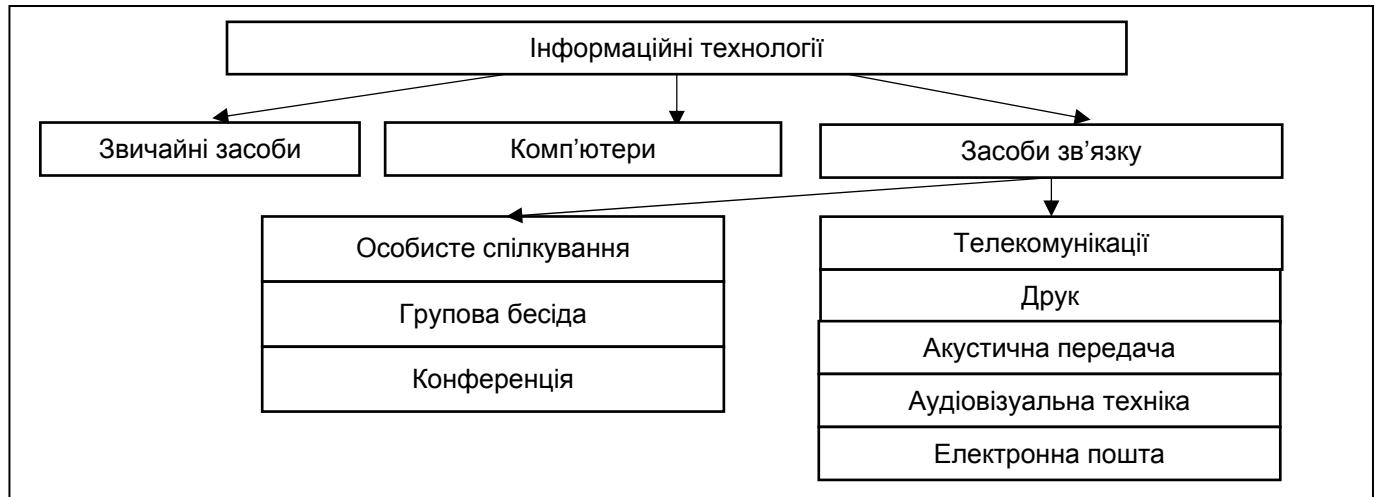

Рисунок 1. Класифікація інформаційних технологій

З усього різноманіття комп'ютерних інформаційних систем для суб'єктів малого підприємництва доцільним є використання таких типів:

- управлінські інформаційні системи (MIS - management information system),
- системи забезпечення прийняття рішення (DSS - decision support system).

У MIS дані збираються, обробляються і представляються менеджеру таким чином, щоб забезпечити оперативне управління. Основні компоненти MIS - база даних, комп'ютерна система і форма, в якій дані розподіляються.

Приклади інформації, яка формується в базах даних - ціни, вихід продукції, швидкість, число розпоряджень, наявність ресурсів і потоки робочої сили. Для MIS істотно, щоб бази даних містили потрібну кількість і необхідний тип правильної високоякісної інформації. Ця інформація повинна бути ретельно організована.

Комп'ютер у MIS обробляє дані і генерує інформацію для різних підрозділів організації. Вона є основою формування моделей управлінських рішень і самих рішень. Побудова моделі залишається творчим процесом.

DSS відрізняються від MIS тим, що менеджер зазвичай є внутрішнім компонентом DSS, а не зовнішнім, як в MIS. Іншими словами, менеджер взаємодіє з комп'ютерною інформаційною системою так, щоб отримати рішення в ітеративному процесі. Отже, DSS часто інтегрує економіко-математичні моделі як первинні елементи системи, з якою взаємодіє особа що приймає рішення (ОПР) (табл.1).

На рис. 2 показані інформаційні потоки взаємодії менеджера і комп'ютерної системи DSS, що зазвичай називається аналізом «що, якщо?» Комп'ютер генерує результати на економіко-математичній моделі, а менеджер його запитує: «Що станеться, якщо що-небудь зміниться в моделі ? »(наприклад, ціни, витрати, їх структура тощо). Менеджер може також промодельовувати можливі рішення і оцінити потенційні результати.

Таблиця 1. Відмінності MIS та DSS

MIS	DSS
Акцент робиться на структуруванні задач при попередньо визначених стандартних процедурах, правилах їх вирішення та інформаційних потоках. Виграш полягає в зниженні витрат, необхідного часу, кількості обслуговуючого персоналу тощо. Вплив на прийняття менеджером рішення непряме, тому забезпечується доступ до необхідних даних.	Акцент робиться на рішенні. Структура системи і аналітична допомога важливі, але оцінки менеджера більш істотні. Виграш полягає в розширенні діапазону і можливості комп'ютеризації процесів вирішення з метою допомогти менеджеру збільшити ефективність роботи. Вплив на менеджера полягає в створенні необхідного інструментарію під його безпосереднім контролем, що не є спробою автоматизувати процес прийняття рішення, зумовити цілі і чинити тиск на рішення.

Додатковим аспектом роботи DSS є взаємодія між її складовими частинами. Наприклад, рішення по запасам впливають не тільки на виробництво, а й на маркетинг, розподіл продукції та витрати. Потоки інформації забезпечують розробку «кооперативного» рішення.

Рішення менеджера не означають завершення операцій DSS. Вони та їх наслідки у формі зворотного зв'язку забезпечують додаткові дані в базі даних. Таким чином, ідеальна DSS - це динамічна система з безперервним оновленням даних.

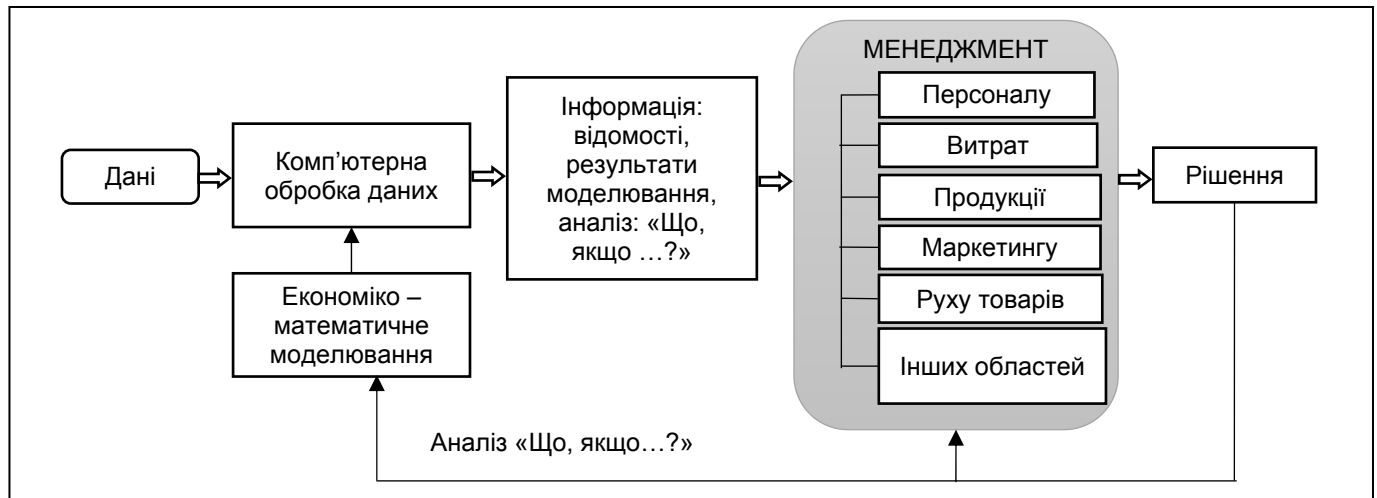

Рисунок 2. Інформаційні потоки взаємодії менеджера і комп'ютерної системи DSS

З урахуванням специфіки діяльності суб'єктів малого підприємництва у економічному просторі України, найбільш ефективним вирішенням проблеми інформатизації процесу прийняття управлінських рішень є експертні системи. Це комп'ютерні програми, що включають бази знань по конкретним проблемам і механізмам взаємодії елементів цих баз, по суті це інтелектуальні DSS.

Порівняння DSS і експертних систем наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Порівняння DSS та експертної системи

Характеристика	DSS	Експертна система
Цілі	Допомогти ОПР	Відтворювати поради
Хто приймає рішення	ОПР та / або система	Система
Основна орієнтація	Прийняття рішень	Надання експертиз та порад
Основний напрямок інтерв'ювання	ОПР інтерв'ює машину	Машина інтерв'ює ОПР
Природа забезпечення	Індивідуальна, групова, організацій	Індивідуальна або групова
Методи управління даними	Чисельні	Символьні (переважно)
Характеристики проблемних областей	Комплексні, широкі	Вузькі
Типи досліджуваних проблем	Спеціальні, унікальні	Повторювані
Зміст бази даних	Фактичні знання	Процедури і фактичні дані
Здатність робити висновки про причини	Відсутня	Є обмеження
Можливість пояснення	Обмежена	Існує

База знань включає в себе більшу суму знань щодо проблем, «збережених в системі». Дослідники знаходять, що використання цієї маси знань більш ефективно, ніж використання спеціальних вирішальних процедур. Експертні системи є консультантами в прийнятті рішень, тому містять факти, знання і правила, які взаємодіють в проблемній області.

Приклад загальної структури експертної системи класифікації на основі правил наведено на рис. 3.

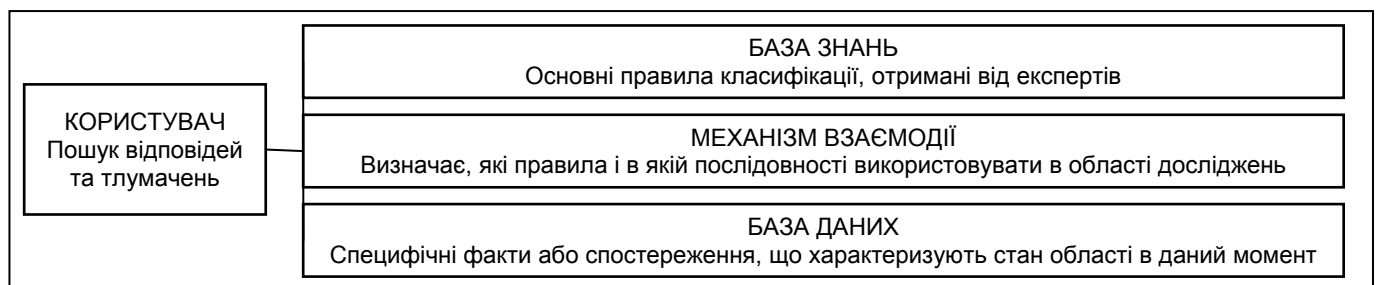

Рисунок 3. Структура інформації в експертній системі класифікації

Переваги оперування реальним знанням і здібності експертних систем ведуть до створення і використання систем зі штучним інтелектом. Система із штучним інтелектом – це програмна система, яка засобами комп'ютерних технологій імітує мислення людини. Перед її створенням структурується сукупність знань:

- вивчається процес мислення людини, що вирішує певні задачі або приймає рішення в конкретній професійній області;
- виділяються основні кроки цього процесу;
- розробляються програмні засоби, що відтворюють вивчений процес на комп'ютері.

Інтелектуальна система наділяє комп'ютер рисами розуму. Системи штучного інтелекту досить часто визначають як складну програму, яка маніпулює знаннями з метою одержання ефективного рішення у вузькій предметній області. Системи виконують у таких випадках роль експертів-консультантів, оскільки побудовані на знаннях компетентних експертів і володіють відповідною компетентністю (штучно відтворюють компетентність експертів) [8, с. 48].

Центральним моментом штучного інтелекту є більше використання евристики (або правил перебору), ніж алгоритмів обробки інформації. Евристика включає інструкції, правдоподібні аргументи або правила перебору для прийняття рішень і таким чином відображає людську поведінку точніше, ніж алгоритми.

Іншою важливою характеристикою систем зі штучним інтелектом є те, що вони оперують символами так само добре, як числами.

Експертні системи зі штучним інтелектом знаходять застосування в плануванні, управлінні виробництвом, обслуговуванні обладнання тощо. В областях, де рішення в галузі управління не можуть повністю ґрунтуватися на алгоритмах.

Таким чином використання систем із штучним інтелектом при прийнятті управлінських рішень є оптимальним варіантом інформатизації цього процесу на малих підприємствах. Впровадження систем зі штучним інтелектом у процес прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємництва має стати обґрунтованою реакцією менеджменту цих підприємств на світові тенденції розвитку мистецтва управління. Ігнорування цих тенденцій, чи спроби використання менш сучасних технологій у прийнятті управлінських рішень можуть суттєво погіршити стан конкурентоспроможності підприємств та поставити під сумнів сам факт їх життєздатності.

Список використаних джерел

1. Петрова І.В. Эффективный аутсорсинг: Механизм принятия управленческих решений: Монография / И.В. Петрова. - ИЦ РИОР, НИЦ Инфра-М, 2014г. – 108 с.
2. Зюський А. А. Оценка эффективности управленческих решений: Монография / А.А. Зюський. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012. – 148 с.
3. Трахтенгерц Э.А. Компьютерные методы реализации экономических и информационных управленческих решений. В 2-х томах. Том 1. Методы и средства / Э.А. Трахтенгерц. - М.: СИНТЕГ, 2010. - 172 с.
4. Мизулин М. Методы принятия управленческих решений / Мизулин М., Федулов Ю., Юсов А. – Германия: LAP, 2014. – 333 с.
5. Іванілов О.С. Економіка підприємства: Навч. посіб. / О.С. Іванілов. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
6. Рудьєв В. А. Менеджмент: Навч. посіб. / В.А. Рудьєв, С.О. Гуткевич. - К.: Центр учбової літератури, 2011. - 312 с.
7. Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології в обліку: Навч. посіб. / Л.О. Терещенко, І.І. Матієнко-Зубенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 187 с.
8. Батюк А. Е. Інформаційні системи: Навч. посіб. / А.Е. Батюк. – Львів: Національний університет «ЛП», Інтелект захід, 2004. – 520с.
9. Асаул А.Н. Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса / А. Н. Асаул, И. П. Князь, Ю. В. Коротаева; под ред. засл. строит. РФ, д-ра экон. наук, проф. А.Н. Асаула. – СПб: АНО «ИПЭВ», 2007. -224с.
10. Hill C.W.L. Strategic Management: an Integrated Approach / C.W.L. Hill, G.R. Jones. – Boston: Houghton Mifflin Company, 2004 – 495 p.

References

1. Petrova I.V. Effektivniy outsorsing: Mekhanizm prinyatiya upravlencheskih resheniy [Effective Outsourcing: Mechanism of management decision-making]: Monografiya. - IC RIOR, NIC Infra - M, 2014. – 108 p.
2. Zuskin A.A. Ocenka effektivnosti upravlencheskih resheniy [Assessment of the effectiveness of management decision-making]: Monografiya. – SPb.: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta upravleniya i ekonomiki, 2012. – 148 p.
3. Trahtengerc E.A. Komputernye metody realizacii ekonomicheskikh i informacionnykh upravlencheskih resheniy [Computer methods of implementation of economic and information management decision-making]. V 2-h tomah. Tom 1. Metody i sredstva. - M.: SINTEG, 2010. - 172 p.
4. Mizulin M., Fedulov U., Usov A. Metody prinyatiya upravlencheskih resheniy [Methods of managerial decision-making]. – Germaniya.: LAP, 2014. – 333 p.
5. Ivanilov O.S. Ekonomika pidpriemstva [Business Economics]: Navch. posib. – K.: Centr uchbovoy literaturi, 2009. – 728 p.

6. Rulev V.A., Gutkevich S.O. *Menedzhment [Management]: Navch. posib.* – K.: Centr uchbovoy literaturi, 2011. – 312 p.
7. Tereshhenko L.O., Matienko-Zubenko I.I. *Informaciyni sistemi i tehnologiyi v obliku [Information systems and technology in accounting]: Navch. posib.* – K.: KNEU, 2004. – 187 p.
8. Batyuk A.E. *Informaciyni sistemi [Information systems]: Navch. pos.* – Lviv: Nacionalnyi universitet «LP», Intelekt zahid, 2004. – 520 p.
9. Asaul A.N., Knjaz I.P., Korotaeva U.V. *Teoriya i praktika prinyatiya resheniy po vyhodu organizaciy iz krizisa [Theory and practice of decision-making institutions to overcome the crisis] ; pod red. zasl. stroit. RF, d-ra ekon. nauk, prof. A.N. Asaula.* – SPb: ANO «IPEV», 2007. – 224 p.
10. Hill C.W.L., Jones G.R. *Strategic Management: an Integrated Approach.* – Boston: Houghton Mifflin Company, 2004 – 495 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Череп Алла Василівна, доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів і кредиту
Запорізький національний університет

вул. Жуковського 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна

e-mail: cherep.av.znu@gmail.com

Гудзь Петро Васильович, доктор економічних наук, професор, зав. кафедри менеджменту

Запорізький національний технічний університет

вул. Жуковського 64, м. Запоріжжя, 69063, Україна

e-mail: pgudz@rambler.ru

Сучков Артем Вадимович, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій та логістики
Запорізький національний університет

вул. Жуковського 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна

e-mail: avallon05@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Череп Алла Васильевна, доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой финансов и кредита
Запорожский национальный университет

ул. Жуковского 66, г. Запорожье, 69600, Украина

e-mail: cherep.av.znu@gmail.com

Гудзь Петр Васильевич, доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой менеджмента

Запорожский национальный технический университет

ул. Жуковского 64, г. Запорожье, 69063, Украина

e-mail: pgudz@rambler.ru

Сучков Артем Вадимович, кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента
организаций и логистики

Запорожский национальный университет

ул. Жуковского 66, г. Запорожье, 69600, Украина

e-mail: avallon05@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Cherep Alla Vasylivna, D.Sc. in Economics, professor

Zaporizhzhya national university,

Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine

e-mail: cherep.av.znu@gmail.com

Gudz Petro Vasylyovich, D.Sc. in Economics, professor

Zaporizhzhya national technical university

Zhukovsky str., 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine

e-mail: pgudz@rambler.ru

Suchkov Artem Vadimovich, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor

Zaporizhzhya national university,

Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine

e-mail: avallon05@mail.ru

УДК 069.351.853

ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ

Воловик Л.М.

У статті розглянута одна із проблем рекреаційно-туристської діяльності України – використання об'єктів культурної спадщини в територіальній організації господарства в контексті євроінтеграційних процесів, наданні екскурсійно-туристських послуг, наповненні бюджету територіальних громад та сучасний досвід інших європейських країн.

Метою дослідження є доведення необхідності збереження, використання об'єктів культурної спадщини в рекреаційно-туристській галузі України та вивчення досвіду сусідніх європейських держав.

Методи, що були використані в процесі дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати завдання дослідження.

Результати роботи. У статті проаналізовано використання об'єктів культурної спадщини в рекреаційно-туристській діяльності України як джерела наповнення бюджету, важливого чинника соціально-економічного розвитку території. Схарактеризовано процеси переходу від простої охорони пам'яток до ускладнення й трансформації в систему заходів щодо виявлення й вивчення їх з метою всебічного використання в рекреаційно-туристській діяльності, а також повноцінного збереження для наступних поколінь.

Галузь застосування результатів. Практика застосування в рекреаційно-туристській діяльності територій.

Висновки. Проведений аналіз проблеми дозволяє зазначити, що багата культурна спадщина в Україні використовується не в повній мірі для задоволення екскурсійно-туристських послуг вітчизняного та зарубіжного споживача, соціально-економічному розвитку територій, з'ясовані факти руйнування цілісності історико-культурного ландшафту внаслідок несанкціонованої забудови та перебудови пам'яток архітектури, розграбування археологічних пам'яток тощо. Було встановлено, що фінансування інноваційного розвитку рекреаційно-туристської діяльності в Україні повинно бути багатоджерельним, з залученням як вітчизняного, так і іноземного капіталу.

Ключові слова: об'єкти культурної спадщини, соціально-економічний розвиток, інноваційний підхід, екскурсійно-туристські послуги, місцевий бюджет, рекреаційно-туристська діяльність.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЪЕКТОВ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Воловик Л.М.

В статье рассмотрена одна из проблем рекреационно-туристской деятельности Украины - использование объектов культурного наследия в территориальной организации хозяйства в контексте евроинтеграционных процессов, предоставлении экскурсионно-туристских услуг, наполнении бюджета территориальных общин и современный опыт других европейских стран.

Целью исследования является доведение необходимости сохранения, использования объектов культурного наследия в рекреационно-туристской отрасли Украины и изучения опыта соседних европейских государств.

Методы, которые были использованы в процессе исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать задачи исследования.

Результаты работы. В статье проанализировано использование объектов культурного наследия в рекреационно-туристской деятельности Украины как источника наполнения бюджета, важного фактора социально-экономического развития территории. Охарактеризованы процессы перехода от простой охраны памятников к усложнению и трансформации в систему мер по выявлению и изучению их с целью всестороннего использования в рекреационно-туристской деятельности, а также полноценного сохранения для будущих поколений.

Область применения результатов. Практика применения в рекреационно-туристской деятельности территорий.

Выводы. Проведенный анализ проблемы позволяет отметить, что богатое культурное наследие в Украине используется не в полной мере для удовлетворения экскурсионно-туристских услуг отечественного и зарубежного потребителя, социально-экономическом развитии территорий, выяснены факты разрушения целостности историко-культурного ландшафта в результате несанкционированной застройки и перестройки «достопримечательностей архитектуры», разграбление археологических объектов и тому подобное. Было установлено, что финансирование инновационного развития рекреационно-туристской деятельности в Украине должно быть много исходным, с привлечением как отечественного, так и иностранного капитала.

Ключевые слова: объекты культурного наследия, социально-экономическое развитие, инновационный подход, экскурсионно-туристские услуги, местный бюджет, рекреационно-туристская деятельность.

USE CULTURAL HERITAGE SITES IN THE RECREATIONAL-TOURISM ACTIVITIES UKRAINE: CURRENT STATUS AND TRENDS

Volovyk L.M.

The article deals with the problems of a recreational and tourist activities Ukraine - the use of cultural heritage in the territorial organization of the economy in the context of European integration, provision of tourist-excursion services, filling the budget of local communities and the modern experience of other European countries.

The study is proof of the need to preserve the use of cultural heritage in the recreation and tourism industry in Ukraine and studying the experience of neighboring European countries.

The methods that were used in the study. The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize objectives of the study.

The results of the work. The article analyzes the use of cultural heritage in recreational and tourism activities in Ukraine as a source of budget revenues, an important factor of social and economic development of the territory. Author determined the transition from simple to complicate the protection of monuments and transformation in measures to detect and study them to full use in the recreational and tourism activities, and full preservation for future generations.

Range of application results. The practice of recreational activities and tourism areas.

Conclusions. *The analysis allows the problem mentioned that cultural heritage in Ukraine is not used fully to meet the excursion and tourism services of domestic and foreign customers, socio-economic development of the areas cleared facts of destruction of the integrity of the historical and cultural landscape as a result of unauthorized construction and reconstruction memory 'out architecture, the looting of archaeological sites and more. It was found that the financing of innovative development of recreational and tourist activity in Ukraine should be much source, involving both domestic and foreign capital.*

Key words: *cultural heritage, social and economic development, innovation, excursion and tourism services, local budget, recreational and tourist activities.*

Постановка проблеми. Різні суспільства, події та впливи сформували місце, в якому ми живемо, і продовжуватимуть формувати його в майбутньому. Значна частина багатокультурного надбання була втрачена внаслідок війн, цілеспрямованого винищення в часи імперської політики, тоталітарного режиму, в умовах занепаду культури під тиском ідеології і політичних репресій.

У сучасних містах і селах країни можна віднайти чимало випадків недбалого ставлення до культурного надбання. Молоде покоління має усвідомити, що стан їхнього довкілля та культурної спадщини, що формує його неповторний соціокультурний образ, є важливим обов'язком кожного.

Досліджуючи об'єкти культурної спадщини, зосереджені у місцевій громаді, їх функції у минулому, ми навчаємося розуміти їхню вартість, їх роль у майбутньому, необхідність їх збереження чи відновлення.

Значну роль об'єкти культурної спадщини виконують в рекреаційно-туристській діяльності території. Особливого значення вони набувають у створенні робочих місць для надання різних екскурсійних, рекреаційних та туристичних послуг вітчизняним та зарубіжним споживачам. Зважаючи на останні

новоприйняті законодавчі акти про надання особливих повноважень місцевим територіальним громадам, об'єкти культурної спадщини виступають одним із головних чинників соціально-економічного розвитку територій, складовою дохідної частини місцевого бюджету.

Наукове забезпечення рекреаційно-туристської діяльності в сфері використання об'єктів культурної спадщини в контексті сучасних євро інтеграційних процесів, що визначають розвиток українського суспільства і його взаємодію із природним середовищем, набувають надзвичайної актуальності.

Подальшого дослідження та пошуку шляхів удосконалення потребує система управління рекреаційно-туристичним господарством. Нині відсутнє цілісне уявлення про сильні та слабкі сторони розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в Україні. Доопрацювання у напрямку пошуку додаткових можливостей удосконалення територіальної організації потребує концепція подальшого розвитку цієї галузі в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значні методологічні, методичні та практичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері культурної спадщини, в сучасній вітчизняній економіці відсутнє узагальнююче дослідження впливу об'єктів культурної спадщини на територіальну організацію господарства, як на рівні країни, так і на рівні її регіонів. Питання оцінки культурної спадщини не завжди включаються у сферу наукових досліджень та практичну діяльність щодо визначення сукупного потенціалу території та шляхів її соціально-економічного розвитку.

Вивчення культурної спадщини, її використання у рекреаційно-туристській діяльності знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених Е.Б.Алаєва, О.О.Бейдика, І.О.Горленко, С.І.Іщука, І.Ф.Карташевської, О.О.Любіцевої, В.П.Нагірної, Я.Б.Олійника, В.І.Павлова, О.М.Паламарчука, М.Д.Пістуна, К.А.Поливач, О.Г.Топчієва, О.І.Шаблія та у теоретичних і практичних розробках з даної проблематики зарубіжних вчених (Ю.О.Веденін, Л.Гаррісон, Б.Грехем, А.І.Єльчанінов, І.В.Зорін, В.О.Квартальнов, М.Є.Кулєшова, Д.С.Лихачев, А.І.Локотко, Ю.Л.Мазуров, Р.Прентіс, Ю.С.Путрик, Д.Ріпкема, Г.Річардс, Б.Сміт, Р.Ф.Туровський, П.М.Шульгін).

Потребують подальшого дослідження аспекти використання об'єктів культурної спадщини як чинника соціально-економічного розвитку територій в умовах інтеграції.

Метою дослідження є доведення необхідності збереження, використання об'єктів культурної спадщини в рекреаційно-туристській галузі України та вивчення досвіду європейських держав.

Виклад основного матеріалу. Становлення конкурентоспроможності економіки регіонів України пов'язане з реалізацією інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, удосконаленням методичного та методологічного забезпечення розробки та реалізації регіональної політики, створенням територіальних кластерних утворень, розробленням стратегій розвитку транскордонного співробітництва.

Рекреаційно-туристична сфера проголошена пріоритетним напрямом розвитку національної економіки, оскільки туризм позитивно впливає на соціально-економічний розвиток України. Сучасний період розвитку характеризується активним поступом України до світового культурного простору, тому повноцінне та всебічне виявлення й вивчення історико-культурної спадщини з метою раціонального використання і комплексного збереження має державну вагу, гуманістичне і науково-практичне значення.

Наукове забезпечення діяльності в сфері використання культурної спадщини під впливом всієї системи сучасних процесів, що визначають розвиток суспільства і його взаємодію із природним середовищем, є дуже важливим.

Матеріальною основою туристичного ринку та вагомою структурною складовою економіки України стає рекреаційно-туристичний комплекс, для розвитку якого є необхідні природні умови, історико-культурні, матеріальні та трудові ресурси. Загальна площа придатних для туризму і відпочинку природних ландшафтів становить 9,4 млн. га. На території України налічується понад 125 тис. пам'яток культури, історії, містобудування і архітектури, палацо-паркового мистецтва, археології, працюють сотні музеїв. Україна розташована на перехресті шляхів між Європою та Азією: розбудовуються міжнародні транспортні коридори, порти Чорного та Азовського морів, розширюються зв'язки з багатьма країнами тощо.

Найпопулярнішими туристичними регіонами є Причорномор'я, Волинь, міста Київ, Одеса, Львів.

Важливість аналізу та оцінки потенціалу культурної спадщини, як і будь-якого іншого виду ресурсів, полягає в обґрунтуванні його подальшого ефективного використання, а саме: системно-структурному визначенні місця конкретного ресурсу на даній території, виявленні шляхів і форм розвитку у процесі освоєння цього ресурсу.

Разом з тим, у зв'язку зі зміною пріоритетів суспільного розвитку, подальшою розробкою методологічних основ соціально-економічних трансформацій регіональних господарських систем, появою нових методів удосконалення територіальної організації виробництва виявилось, що ряд аспектів відносно рекреаційно-туристичного господарства як України в цілому, так і її регіонів, розроблено не повністю, деякі положення вимагають уточнення або перегляду. Недостатньо розкрита сутність рекреації як суспільного явища, уточнення вимагають закономірності та принципи формування рекреаційно-туристичної діяльності регіону, а також чинників, що обумовлюють особливості її розвитку.

Культурна спадщина – це одна із надзвичайно важливих складових історичної пам'яті будь-якої нації. І не випадково, що у цивілізованих країнах збереженню пам'яток приділяється велика увага. Недаремно загарбники намагалися або вкрасти, або перевернути нашу історію. Всі народи є спадкоємцями певної культурної спадщини. Вона впродовж століть формувалася під впливом багатьох історичних чинників, а тому є складною. Кожен конкретний культурний виток сьогодення є результатом взаємодії, накладання і боротьби різних, часом антагоністичних культурних традицій, принципів і засад. Однак це лише одна

сторона справи – попри свою історію у світі сущого, людина має ще й іншу свою, може, у часі й не змірювану, історію. [9, с. 25-29].

Зважаючи на те, що у суспільстві, життєві умови якого дедалі змінюються прискореними темпами, для психічної рівноваги людини та її всебічного розкриття необхідно зберегти людські виміри оточення, аби вона не втратила зв'язку з природою та свідоцтвами цивілізації, які залишились від минулих поколінь, і що через це здобуткам культурної спадщини належить відвести активну роль у суспільному житті, органічно поєднати в рамках загальної політики сучасні досягнення, цінності минулих століть.

Культурними цінностями, причому незалежно від їхнього походження вважають:

- центри, де є значна кількість об'єктів культурно-історичного значення;
- цінності, що мають велике значення для культурної спадщини кожного народу;
- пам'ятки архітектури, мистецтва або історії, релігії чи світські;
- археологічні ансамблі, твори мистецтва, рукописи, наукові колекції і т.д.;
- будинки, основним призначенням яких є зберігання культурних цінностей (музеї, бібліотеки, архіви та ін.);
- пам'ятки – твори архітектури, монументальної скульптури та живопису, структури археологічного характеру, написи, печери і групи елементів, які мають видатну універсальну цінність;
- ансамблі – групи ізольованих чи об'єднаних будівель та інших архітектурних об'єктів, єдність чи зв'язок з пейзажами становить видатну, універсальну цінність;
- визначні місця – твори людини чи спільні витвори людства і природи, а також оточуючі їх зони, зокрема археологічного характеру, що становлять унікальну цінність естетики, етнології чи антропології [3, с.2-5].

Існує ряд визначень, що «історико-культурний потенціал» - це сукупна здатність наявних історико-культурних, природних, соціально-економічних та інших чинників і передумов забезпечувати включення історико-культурної спадщини до соціально-економічного та культурного розвитку певної території.

Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» охорона культурної спадщини, оголошеної згідно з законодавством архітектурними та археологічними історико-культурними заповідниками, здійснюється на підставі окремого про кожний з них положення з обов'язковими умовами:

а) на території заповідників забороняється будь-яке будівництво, не пов'язане з прокладанням інженерних мереж, необхідних для заповідників, впорядкуванням територій і реставрацією пам'яток історії та культури;

б) всі будівельні, реставраційні, земляні та інші роботи в межах заповідників здійснюються відповідно до положення про даний заповідник на підставі єдиного проекту, в кожному конкретному випадку затвердженого і погодженого з державними органами охорони пам'яток [1].

В зоні охоронного природного ландшафту не дозволяється будь-яке будівництво, що негативно впливає на характер ландшафту [2, с.4-7].

Рекреаційно-туристична діяльність – це діяльність підприємств, установ, організацій, що виконують соціально-економічні функції, пов'язані з відтворенням витрачених в процесі виробництва та розвитком фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, незалежно від місця розташування відповідних господарських одиниць, їх відомчої підпорядкованості, використовуючи для цього природний, історико-культурний, соціальний та економічний потенціал певних територій.

Рекреаційно-туристська діяльність проявляється у трьох основних аспектах: функціональному, територіальному та організаційному, кожний з яких обумовлює особливості територіальної організації рекреаційно-туристичного господарства певного регіону чи України в цілому.

Розвиток та територіальна організація рекреаційно-туристської діяльності відбувається на основі закономірностей функціонування та розміщення рекреаційно-туристського господарства і у відповідності з принципами його розвитку. Поряд із загальноекономічними, специфічними для розвитку рекреаційно-туристичного господарства є принципи: доступності послуг широким верствам населення, раціонального використання рекреаційних і туристичних ресурсів, підвищення якості послуг. Формування рекреаційно-туристичного господарства та його подальше функціонування відбувається під впливом низки різноманітних чинників, що обумовлюють особливості рекреаційно-туристичної діяльності - від виникнення потреби у відпочинку до формування пропозиції рекреаційно-туристичних послуг та товарів рекреаційного призначення.

Особливо важливу роль у збереженні надбань минулого, в духовному розвитку нації, у розбудові її державності відіграють історико-культурні заповідники України. Вони є осередками активної науково-дослідницької і просвітницької діяльності виховують високі почуття патріотизму, відповідальності за долю країни. На просвітницько-науковому рівні мовою експонатів та пам'яток історико-культурні заповідники розповідають про історію минулого та сучасні досягнення [18, с. 45-51].

Нині в Україні функціонує більше 60 історико-культурних заповідників. За роки незалежності мережа історико-культурних заповідників України значно зросла та розширилася. Були відкриті нові історико-культурні заповідники, зокрема: Державний історико-меморіальний заповідник «Лук'янівське кладовище» (Київ), Державний історико-культурний заповідник у м. Вишгороді (Київська область), Державний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році» (с. Нові Петрівці Вишгородського району Київської області), Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві (Львівська область), Державний історико-культурний заповідник «Тустань» (с. Урич Сколівського району Львівської області), Державний історико-архітектурний заповідник у м. Дубно (Рівненська область), Державний історико-культурний заповідник у м.

Глухові (Сумська область), Державний історико-архітектурний заповідник у м. Збаражі (Тернопільська область), Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця» [16, с. 17-21].

Найбільш відомі з історико-культурних заповідників системи Міністерства культури і туризму України та інших відомств отримали статус національних [37, с.57-59]. Це, зокрема, Національний заповідник «Софія Київська», Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Національний заповідник «Херсонес Таврійський», Національний заповідник «Хортиця», Національний заповідник «Давній Галич», Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», Національний музей-заповідник українського гончарства в смт. Опішні, Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», «Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський національний заповідник у м. Каневі.

Два з них – Національний заповідник «Софія Київська» та Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, – включено до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО [17, с. 14-17].

Історико-культурні туристські ресурси (ІКТР) - це пам'ятки історії і культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані в туристичній діяльності. До складу ІКТР входять пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, етнографічні пам'ятки і пам'ятки народної творчості. Досвід багатьох країн світу засвідчує, що історико-культурні об'єкти можуть бути визначальними у формуванні попиту на туристські ресурси і впливати на отримання значних доходів. За даними офіційної статистики такі доходи найбільші в США, Іспанії, Франції, Італії, Великобританії, Австрії. В 2014 році вони становили відповідно 69,4; 32,4; 31,2; 28,3; 29,4; 24,6 млрд. дол. [11, с.7]. Пам'ятки історії та культури у вищезгаданих країнах узяті під охорону, добре впорядковані і постійно реставруються, що дозволяє вміло використовувати їх на ринку туристських послуг.

Висновки. В Україні об'єкти культурної спадщини практично не оцінені як туристські ресурси, більшість визначних пам'яток не включена у туристичні маршрути, що приводить до їх використання в обмежених масштабах. Все це відчутно впливає на вітчизняний туристичний бізнес, який, за прикладом зарубіжних країн, при належній рекламі може давати значний економічний і соціальний ефект.

В ході дослідження проаналізовані можливості України та її регіонів щодо створення ефективної територіальної організації рекреаційно-туристської діяльності, що може бути інструментом пошуку потенційних рекреаційно-туристських кластерів і ґрунтується на принципах: використання системного та регіонального підходів; використання системи загальнонаукових та спеціальних методів; цілісності та взаємопов'язаності; ієрархічності, послідовності і цілеспрямованості; доступності даних для обрахунку; можливості практичного застосування.

В основу дослідження покладені праці вітчизняних науковців щодо визначення ефективності територіальної організації рекреаційно-туристської діяльності як ступеня використання (врахування) ресурсних, інфраструктурних, економічних, соціальних, екологічних та управлінських переваг (особливостей) території для створення певного оптимального об'єму рекреаційно-туристичних послуг та товарів рекреаційного призначення шляхом мінімально можливих витрат ресурсів: природних, трудових, фінансово-економічних та ін., акцентуючи увагу саме на використанні історико-культурних об'єктів.

Таке розуміння ефективності територіальної організації рекреаційно-туристської діяльності зумовило виділення тих об'єктів культурної спадщини, які доцільно використовувати в рекреаційно-туристській діяльності регіонів України.

Це дасть можливість створювати додаткові робочі місця, особливо у західних областях України, де доволі високий рівень безробіття, підвищувати рівень життя місцевого населення, залучення додаткових джерел фінансування до місцевих бюджетів, через об'єкти культурної спадщини підвищувати імідж України.

Було з'ясовано, що територіальна організація рекреаційно-туристської діяльності в Україні відбувається в умовах: зосередженості величезної природно- та соціально-культурної рекреаційно-туристської бази, особливо потужної культурної спадщини, придатної для забезпечення організації та надання різноманітних видів рекреаційно-туристських послуг, транзитного положення регіонів України, що обумовлює підвищення транспортної доступності до рекреаційно-туристських ресурсів рекреантів з інших регіонів Європи; оптимального, порівняно з іншими регіонами, стану довкілля, відсутності дефіциту трудових ресурсів, що могли бути залученими у рекреаційно-туристське обслуговування, а також наявності вищих навчальних закладів, на базі яких можна вести підготовку та перепідготовку кваліфікованих кадрів для галузі.

Результатом аналізу сучасного стану рекреаційно-туристського господарства стало виявлення значних внутрішніх диспропорцій у забезпеченості ресурсами і закладами рекреаційно-туристської інфраструктури та рівнем їх використання.

Важливим у справі підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристської діяльності є запровадження різного роду інновацій. Серед них – розвиток альтернативних видів туризму, сімейного та молодіжного відпочинку, санаторно-курортного відпочинку, рекреаційної інфраструктури вздовж транспортних коридорів, туризму, урізноманітнення послуг, що надаються музеями та палацово-парковими комплексами; використання деяких видів нових інформаційних та виробничих технологій.

Основним завданням успішного розвитку рекреаційно-туристського господарства на найближчу перспективу є розробка ефективної регіональної рекреаційно-туристської політики, яка б передбачала прийняття ряду заходів за такими напрямками, як координація та управління рекреаційно-туристської діяльності,

рекреаційне ресурсокористування, фінансове та маркетингове забезпечення функціонування галузі, удосконалення матеріально-технічної бази, а саме виділення коштів на реставрацію та збереження об'єктів культурної спадщини, забезпечення міжгалузевих зв'язків, наукового та кадрового забезпечення галузі.

Список використаних джерел

1. Андреев А.А. Комплексный подход в использовании исторического, культурного и природного наследия для развития туризма.
2. Бейдик О.О. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму). К.: Київ. - Київський університет, 1993.- 56 с.
3. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник. - К.: Українська Академія архітектури, 1985.- 366 с.
4. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму. -Чернівці: Прут, 1985. – 120с..
5. Завада В.Т. Архітектурна спадщина України як об'єкт туризму. Регіональний аспект // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1. Частина друга. - К.: Інститут туризму. - С.23-28.
6. Карпатський рекреаційний комплекс // Долишний М.І., Нудельман М.С., Ткаченко К.К. и др. - К.: Наукова думка, 1984.- 148 с.
7. Кравченко Н.О. Територіальна організація рекреаційного господарства Полісся та напрями її удосконалення / Н.О.Кравченко. – автореф..на здобуття наук. ступ. кан. екон.н. – Київ. – 2006. – 20 с.
8. Кравченко Н.О. Сучасний стан індустрії туризму в Україні. //Економіка промисловості України: Зб. наук. пр. – К.: РВПС України НАН України. – 2002. – С.229–235.
9. Кравченко Н.О. Сутність, роль і значення рекреаційного господарства в розвитку народногосподарського комплексу // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: У 2 ч. – К.: РВПС України НАН України. - 2004. – Ч.1. – С.77–82.
- 10.Кравченко Н.О. Напрямки екологізації туристичної індустрії України. //Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія "Економіка". – Вип.3 (31). – Рівне: НУВГП. – 2005. – С. 72–77.
- 11.Кравченко Н.О. Методика оцінювання потенціалу ефективного функціонування та територіальної організації рекреаційного господарства регіону. //Актуальні проблеми економіки. – 2005. - №12. – С.172-178.
12. Кузик С.П., Касянчук З.О. Оцінка туристичної придатності території Карпат // Карпати. Український міст в Європу: проблеми і перспективи. Тези доп. Міжн. наук.-практ. конф.-Львів, 1993.-С. 100-103
13. Лесик О.В. Замки та монастирі України.- Л.: Світ, 1993. - 173 с.
14. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України.- Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. - 259 с.
15. Памятники истории и культуры Украинской ССР. - К.: Наукова думка, 1987. -756 с.
16. Полинова Н.Ф. Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов // Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания.- Минск: Из-во Беларуск. ун-та, 1978. - С.100-104.
17. Проблеми міжнародного туризму: Збірник наукових статей.- К.: ТОВ «ЧасПІК», 1997. - 264 с.
18. Словник-довідник археології (За ред. Н.О.Гаврилова).- К.: Наукова думка, 1996.- 431 с.
- 19.Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності і культури. Досвід. Проблеми. Перспективи / П.Т Тронько. - К. : Наук. думка, 1998. - 98 с.
20. Українське народознавство: Навч. посібник (За ред. С.П. Павлукжа, Г.Й. Гориня, Р.Ф. Кирчіва).- Львів: Фенікс, 1994.- 608 с.
21. Урри Дж. Взгляд туриста и глобализация / Дж. Урри // Массовая культура: современные западные исследования. - М., 2005.
22. Zwolinska K., Malicki Z. Mbiy Eblownik terminow Plastyc-znych:Warszawa, 1974.-440 с.
- 23.Чернюк Л.Г., Кравченко Н.О. Проблеми взаємодії рекреаційного та транспортного комплексів у рамках концепції сталого розвитку. //Зб. наук. пр. Київського університету економіки та технологій транспорту Міністерства транспорту України. Серія "Економіка і управління". – Вип.3. – К.: КУЕТТ. – 2003. – С.12–15.
24. Цюрупа М.В. Осмислення феномену туризму в європейській історико-філософській традиції / М.В. Цюрупа // Філософія туризму. - К., 2004. - С.22-44.

References

1. A. Andreev Usura a Kompleksnye aditus historia, cultura voluptuaria similesve progressum et Naturalis Heritage.
2. O. Beydyk Glossarium Terms of geography ludicras (voluptuaria similesve geographia). K. Kyiv. - University Kyiv, 1993.- LVI, p.
3. Architecturae hereditas Ucraina Dictionary: argumentum Dictionary. - K. Turca Academiae Architecturae 1985.- CCCLXVI p.
4. Yevdokymenko V.K. Regionis voluptuaria similesve progressionem consilium. -Chernivtsi: Paul, 1985 - 120s ..
- 5.V.T. Zavada Voluptuaria Ucraina ut obiectum architecturae hereditas. // Et fiat Regionis voluptuaria similesve et loci historia investigationis. Volume 1, Part duo. - K. Institutum faucibus. - S.23-28.

6. Karpatskyi rekreatsyonnmy complexu // *Dolyshnyy M.I., Nudelman M.S., Tkachenko K.K. et al. - K. Naukova Dumka, CXLVIII 1984.-, p.*
7. Kravchenko N.A. *Territorialis Polissia ludicras et ordinationem modos in melius. - Scientiarum Avtoref..na elit. stupas. can. ekon.n. - Kyiv. - 2006. - XX, p.*
8. Kravchenko N.A. *Status quo voluptuaria similesve industria in Ucraina. // Industrial Oeconomia Ucraina: Lang. Science. pr. - IV. RVPS Ucraina National Academiae Scientiarum Ucraina. - 2002. - S.229-235.*
9. Kravchenko N.A. *Essentia autem est munus et momentum oeconomicis progressionem in ludicras facultatem, et vires regionis oeconomiae productiva // complexu: Lang. Science. Amen. In II h. - IV. RVPS Ucraina National Academiae Scientiarum Ucraina. - MMIV - Part I. - S.77-82.*
10. Kravchenko N.A. *Areas virente voluptuaria similesve industria in Ucraina. Opera // Acta University et aquae. Series «Teubneriana». - Vyp.3 (XXXI). - Prorsus: NUWMNRU. - 2005. - P. 72-77.*
11. Kravchenko N.A. *Aestimandis modis agendi potentia efficacem ordinationem ludicras territorii in tellus. // Actu quaestiones de elit. - 2005. - №12. - S.172-178.*
12. Kuzyk S.P., Kasyanchuk Z.O. *De aestimatione et de idoneitate proferens urbis Carpathians // Urbes Turca in Europa quaestiones respirabat. Theses. Int. nauk. et practica. Id muneris Leopoldis, 1993.-S. 100-103*
13. Lesik O.V. *Castella et monasteria Ukraine.- L. Mir, 1993 - p CLXXIII.*
14. V.I. Matsola *Otium et voluptuaria similesve complexu Ukraine. - Leopoldis National Academiae Scientiarum Instituti Studiorum Regionis, 1997. - CCLIX p.*
15. *SR monumentis historiae et culturae Ukraina. - K. Naukova Dumka, 1987. -756 p.*
16. Absinthium N.F. *Comments dostatochno Neobhodymoho et tempus osmotr zskursyonnyh ob'ektov // orbis Socio-problemi povppenyya zffektyvnostyturystsko, zskursyonnoho obsluzhyvanyya.- Minsk: IZ in Belarusk. University Press, 1978. - S.100-104.*
17. *Quaestio internationalis voluptuaria similesve: Scientific Ltd statey.- K. «ChasPIK», 1997. - CCLXIV p.*
18. *Glossarium Directory Literature (Ed. N.O. Havrylova).- M.: De cogitatione, CDXXXI 1996.-, p.*
19. P.T. Tronko *Tellus resuscitatio spiritalium studiorum et disciplinarum. Experientia. Problems. Spes. - K Science. sententia, 1998 - p XCVIII.*
20. *Ethnology Ukrainian: disciplina. Manual (Ed. S.P. Pavlkzha, H.Y. Gorynya, R.F. Kyrchiva) .- Leopoldis: Phoenix, DCVIII 1994.-, p.*
21. John Urry. *Ecce urbis et Globalizatio // Massovaya: The West studio. - M., MMV.*
22. Zwolinska K., Malicki I. *Mbiu Eblownik terminyw Plastyc, znych: Warszawa, CDXL, 1974. c.*
23. Chernjuk L.G., Kravchenko N.A. *Nullam lacus ratio conceptus et recreationis problematum in progressionem. // Coll. Science. pr. Ciceronis de Kyeu et Loreu University of Transport Transport Ministry de Ucraina. Series «inscribitur et Management». - Vyp.3. - K. KUETT. - 2003. - S.12-15.*
24. Tsyurupa M.V. *Disputatio philosophica traditione rei historicae in Europae voluptuaria similesve // Latin voluptuaria similesve. - J., 2004. S.22-44.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Воловик Людмила Михайлівна, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, екології та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Воловик Людмила Михайловна, кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры географии, экологии и методики обучения
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Volovyk Lyudmila, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of Geography, Environment and teaching methods
SHEE «Perejaslav-Khmelnysky State Pedagogical University»
st. Sukhomlynsky, 30 m. Pereyaslav-Khmelnitsky, 08400, Ukraine

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВИХ ВІДНОСИН В РЕГІОНІ

Герасенко В.П.

Ключові слова: територіально-галузеві відносини, організаційно-економічний механізм управління регіоном, сталий розвиток регіону, зонування і моніторинг соціально-економічного розвитку регіону, багатовимірний статистичний аналіз, кластерний аналіз, комітетними аналіз, дисперсійний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз, індекс розвитку людського потенціалу, чинники розвитку людського потенціалу.

РАЗВИТИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ОТРАСЛЕВЫХ ОТНОШЕНИЙ В РЕГИОНЕ

Герасенко В.П.

Раскрыто содержание концепции регулирования территориально-отраслевых отношений в регионе, включая ее основные положения, задачи, принципы, механизм регулирования территориально-отраслевых отношений, методологические основы зонирования и мониторинга социально-экономического развития региона.

Отражены интеграционные процессы, способствующие решению задач регулирования территориально-отраслевых отношений. Намечен блок мероприятий, требующих первоочередного решения в рамках предложенной концепции регулирования территориально-отраслевых отношений в регионе.

Цель: Формирование механизма устойчивого развития региона на основе совершенствования регулирования территориально-отраслевых отношений.

Методология: разработана концепция регулирования территориально-отраслевых отношений, базовыми элементами которой являются организационно-экономический механизм управления регионом и методологические основы зонирования и мониторинга социально-экономического развития региона. Использовались методы многомерного анализа в исследовании региональной дифференциации.

Результаты работы: Получили развитие теоретические основы регулирования территориально-отраслевых отношений в регионе.

Область применения результатов: повышение эффективности социально-экономического управления регионами.

Ключевые слова: территориально-отраслевые отношения, организационно-экономический механизм управления регионом, устойчивое развитие региона, зонирование и мониторинг социально-экономического развития региона, многомерный статистический анализ, кластерный анализ, комитетный анализ, дисперсионный анализ, корреляционно-регрессионный анализ, индекс развития человеческого потенциала, факторы развития человеческого потенциала.

DEVELOPMENT OF THEORETICAL BASES OF REGULATION TERRITORIAL AND SECTORAL RELATIONS REGION

Gerasenko V.P.

The content of the concept of territorial and sectoral regulation of relations in the region, including its general provisions, objectives, principles, mechanism of regulation of territorial and sectoral relations, methodological basis of zoning and monitoring of socio-economic development of the region.

It reflects the integration processes that contribute to solving problems regulation territorial and sectoral relations. Block is scheduled events requiring urgent solutions in the framework of the proposed regulation, the concept of territorial and sectoral relations in the region.

Purpose: Formation of the mechanism of sustainable development in the region through improved regulation territorial and sectoral relations.

Methodology: the concept of regulation of territorial-industrial relations, which are the basic elements of organizational and economic mechanism of the region and the methodological basis of zoning and monitoring of socio-economic development of the region. We used multivariate analysis methods in the study of regional differentiation.

The results: Got development of the theoretical foundations of regulation of territorial-industry relations in the region.

Application of results: improving the efficiency of social and economic management of regions.

Keywords: territorial and industrial relations, organizational and economic mechanism of regional management, sustainable development of the region, zoning and monitoring of socio-economic development of the region, multivariate hundred-statistical analysis, cluster analysis, of committee analysis, analysis of variance, correlation and regression analysis, development index human potentials la factors of human development.

Введение. Диалектическое единство отраслевого и территориального управления обуславливает важность и сложность их гармоничного сочетания в управлении экономикой [1, с. 163]. Важность этой проблемы для Беларуси определяется, прежде всего: высокоразвитой многоотраслевой структурой производства; необходимостью решения широкого спектра взаимосвязанных социальных и экономических проблем на предприятиях, в учреждениях, регионах.

Постановка проблеми. Переходный этап реформирования национальной экономики характеризуется возникновением объективных потребностей в новом, менее централизованном хозяйственном механизме, реформированием отношений собственности и т.д., смещением процессов реализации социально-экономической политики на региональный уровень. Развитие региональных систем требует совершенствования регионального оэм управления. Региональные органы власти и управления несут основную ответственность за комплексное социально-экономическое развитие территорий, обеспечение нормальных условий жизнедеятельности проживающего на их территории населения, развитие региональных экономик и формирование их эффективной структуры.

Произошедшие в переходный период изменения определяют необходимость возникновения новых подходов к управлению функционированием и развитием региональных социально-экономических систем и, прежде всего, их промышленных комплексов как структурообразующих отраслей экономики. В ходе реформирования экономики регионы эмпирическим путем разрабатывали адаптивные механизмы ее управления, адекватные изменившимся условиям хозяйствования.

Действующий механизм взаимодействия отраслей и местных органов власти чрезвычайно сложен и многообразен. Он включает в себя такие крупные элементы, как система экономических нормативов и стимулов, планирование развития регионов, координация деятельности отраслей, правовые, административные и другие отношения. В совокупности и во взаимодействии эти блоки представляют собой хозяйственный механизм, регулирующий все формы и методы взаимодействия отраслевых органов управления, предприятий и организаций с местными органами власти [2, с. 42].

Методология проведения работы. Достижение экономического роста промышленного производства невозможно без стимулирования эффективного инвестиционного процесса в приоритетные отрасли. Стимулирование инвестиций на мезоуровне позволяет учитывать особенности экономического развития регионов, локально ослаблять влияние негативных внешних факторов.

В нашем понимании регулирование экономического развития региона имеет целью формирование модели устойчивого экономического развития на основе совершенствования ОЭМ управления развитием регионального производственного комплекса, оптимизацию направлений его развития на максимальное поступление доходов в региональный бюджет.

В переходных условиях возрастает влияние региональных особенностей и факторов развития экономики на все стороны жизни общества. Недоучет региональных особенностей территориально-отраслевых отношений может привести к обострению противоречий в национальной экономике, к спаду производства и деформированию его структуры.

Поиск новых путей совершенствования экономических механизмов регулирования территориально-отраслевых отношений – основная задача экономического развития региона. В связи с этим необходима разработка научно обоснованной концепции их регулирования и создание таких механизмов, которые позволят активизировать экономический рост.

По нашему мнению территориально-отраслевые отношения представляют собой комплексную систему взаимоотношений и взаимодействий между отраслями производственного комплекса региона и его административно-территориальными образованиями, направленную на согласование интересов отдельных отраслей с интересами развития региона с последующей реализацией согласования. При этом процессы саморегулирования занимают доминирующее положение в управлении экономическими объектами.

Разработанная нами методология зонирования и мониторинга социально-экономического развития, включая экономическое кластерное зонирование, комитетное зонирование региональных систем, дисперсионный анализ изменчивости региональных экономических параметров, корреляционный анализ региональных факторов развития человеческого потенциала, позволит своевременно выявлять негативные тенденции в развитии региональных социально-экономических систем и хозяйствующих субъектов, принимать оптимальные управленческие решения по регулированию территориально-отраслевых отношений. Использование при зонировании и мониторинге регионального социально-экономического развития больших массивов статистической информации приближает применение экономико-математических моделей в их теоретической форме.

Методологические основы зонирования и мониторинга социально-экономического развития региона. В информационную основу проблемы экономического зонирования и мониторинга социально-экономического развития региона нами положены идеи построения индекса развития человеческого потенциала, предложенные статистической комиссией Программы развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) [3]. При построении векторного критерия оптимизации регионального развития на областном и районном уровне принятия управленческих решений нами использованы официальные статистические материалы, опубликованные Министерством статистики и анализа Республики Беларусь [4-7]. В нашем представлении границы выделения изучаемого региона определяются целью социально-экономического исследования, придаваемой значимостью факторов развития человеческого потенциала и закономерностями их изменения. В качестве изучаемых регионов могут быть определены: территория государства в целом; административно-территориальные образования областного и городского уровней; территории по уровню радиоактивного загрязнения местности; территории с отличительными природными факторами (Белорусское полесье, климатические зоны и т.д.).

На современном уровне решение проблемы изучения социально-экономического развития региона должно осуществляться по двум взаимосвязанным направлениям:

1. Социально-экономическое зонирование [8, с. 127-132].
2. Создание мониторинга социально-экономического развития региона [9, 10].

В практической деятельности при принятии решений на региональном уровне широко используется экономическое зонирование по какому-либо одному приоритетному признаку (климатические зоны, плодородие земель, глубина промерзания, доходы населения, товарные рынки и т.д.). При более глубоком изучении данной проблемы обычно возникает необходимость выделения экономических зон в изучаемом регионе по некоторому интегральному признаку, который формируется из нескольких частных социально-экономических показателей. В общем случае возможны различные подходы к выделению таких приоритетных частных социально-экономических показателей и обоснованию их весовых характеристик.

Социально-экономические показатели, используемые в региональных исследованиях, обычно имеют вероятностную составляющую и определенное развитие в пространстве и времени. В практической деятельности отдельные показатели социально-экономического развития могут иметь опасные изменения, связанные с возникновением аварийных ситуаций (загрязнение природной среды, изменение климата и т.д.). Следовательно, возникает необходимость непрерывного отслеживания динамики изменения социально-экономических показателей развития региона и уточнения границ выделяемых экономических зон. Эта задача может быть решена на основе создания мониторинга социально-экономического развития региона.

Система зонирования социально-экономического развития региона в конечном итоге должна быть нацелена на оптимальное решение следующих основных задач:

1. Создание условий для развития человеческого потенциала.
2. Управление экологическим фактором с учетом возможностей рекреации природной среды и ресурсного потенциала.
3. Обоснование приоритетов в привлечении инвестиционных вложений по экономическим зонам и видам хозяйственной деятельности.
4. Оптимизация налогообложения с учетом региональных факторов.

Стремление к повышению степени обоснованности экономического зонирования и построению мониторинга социально-экономического развития региона в нашем представлении является сложной задачей, алгоритм решения которой должен быть многоэтапным. При этом на каждом этапе его реализации должны быть использованы соответствующие методы многомерного статистического анализа, которые должны быть чувствительны к изменению изучаемых параметров и характеристик исследуемых территорий. При этом результаты решения задачи на одном этапе используются в качестве входной информации для решения данной задачи на следующем этапе реализации алгоритма.

Для решения выделенных приоритетных экономических задач в региональном исследовании представляется целесообразным выделение следующих этапов реализации алгоритма зонирования и мониторинга социально-экономического развития региона:

1. Экономическое зонирование на областном уровне.
2. Анализ устойчивости границ выделения экономических зон.
3. Оценка существенности влияния изучаемых факторов на региональный интегральный показатель человеческого развития.
4. Корреляционный анализ региональных факторов развития человеческого потенциала.

При практическом осуществлении мониторинга социально-экономического развития региона данные этапы реализации алгоритма могут иметь различные временные интервалы в зависимости от динамики изменения социально-экономических показателей и состояния окружающей среды. При этом в качестве входной информации должны использоваться базы данных с непрерывным обновлением содержательной информации.

Как отмечалось выше, при построении региональных интегральных показателей социально-экономической эффективности за основу принят нами индекс человеческого потенциала, используемый в Программе развития Организацией Объединенных Наций (ПРООН) в качестве интегрального показателя оценки региона стран по уровню экономического развития [3]. Этот интегральный показатель детализируется при решении задач выделения экономических зон на областном и районном уровнях в соответствии с имеющимися возможностями получения исходных статистических данных. Соответственно данные интегральные показатели нами названы как «областной интегральный показатель человеческого развития» и «районный интегральный показатель человеческого развития».

Способы решения поставленной проблемы. Решение поставленной проблемы вызывает необходимость выхода за пределы изученного и ориентировки на новую парадигму регионального управления, основу которой должен составлять учёт качественных и количественных параметров, определяющих векторный критерий максимизации развития человеческого потенциала. При таком подходе предполагается, что направления и критерии совершенствования управления регионами будут соответствовать Программе развития ООН.

В качестве исходных положений настоящего исследования приняты следующие:

– переосмысление процесса и структуры регионального управления с позиции системного подхода, достижения теории и практики регионального управления и использования возможностей новых информационных технологий;

– інтеграція соціального, економічного і інформаційного напрямків совершенствования регіонального управління. На этой основе создание мониторинга по интегральному критерию или индексу развития человеческого потенциала, который учитывает продолжительность жизни, уровень грамотности, реальный доход на душу населения и т.д.;

– учёт основных воспроизводственных циклов региональной экономической системы; природных ресурсов, трудовых ресурсов, продовольственных ресурсов, социально-бытовых услуг, производственных услуг, информации и знаний, финансово-кредитных и денежных ресурсов, инвестиционно-строительного процесса, услуг рыночной инфраструктуры;

– прогнозирование возможных направлений развития социально-экономической ситуации для того, чтобы создавалась возможность оптимизации регионального управления, при которой можно было бы действие положительных факторов усилить, а действие отрицательных – ослабить.

Решаемая задача представлена как многомерная с рассмотрением проблемы человеческого потенциала, развивающаяся во времени и территориальном пространстве. В качестве входной информации используется значительное количество определяющих взаимосвязанных признаков, отражающих различные стороны развития человеческого потенциала.

Множество частных характеристик в данной задаче сводится к небольшому ряду обобщающих итогов, а в конечном результате – к одному интегрированному векторному критерию – индексу человеческого развития. Такой подход можно представить как разновидность векторной оптимизации на более высоком качественном уровне, когда традиционные подходы к свёртыванию локальных критериев эффективности не могут быть применены или же показывают ограниченность области их применения малоразмерными классическими задачами. Предлагаемый метод основан на применении многоэтапного алгоритма изучения массива социально-экономических показателей в следующей последовательности:

– экономическое зонирование на областном уровне с использованием метода кластерного анализа [11, 12];

– анализ устойчивости границ выделения экономических зон с использованием метода комитетов из группы таксономического анализа [13];

– оценка существенности влияния изучаемых факторов на региональный интегральный показатель человеческого развития с использованием дисперсионного анализа [14];

– корреляционный анализ региональных факторов развития человеческого потенциала, при котором используются результаты предыдущих трех этапов многомерного статистического анализа [15, 16].

В частном случае в зависимости от целей регионального исследования отдельные функциональные этапы мониторинга могут опускаться.

В общем случае предлагаемая методология мониторинга социально-экономического развития региона базируется на использовании многомерного экономико-статистического анализа [17, 18]. При этом отдельные этапы реализации предлагаемого алгоритма функционирования мониторинга можно рассматривать как разделы экономических вычислений, которые не изолированы, а проникают и переходят один в другой по информационным взаимосвязям.

Наиболее ярко отражают черты предлагаемого многомерного анализа в алгоритме мониторинга при классификации объектов кластерный и комитетный анализы, а в исследовании тесноты связи между факторами – корреляционный анализ. Все эти этапы реализации алгоритма мониторинга закономерно обусловлены развитием экономико-статистических методов и практики их применения. При этом создается возможность использования новых более эффективных возможностей для решения возникающих нетрадиционных многих региональных задач, какими не располагают традиционные подходы к решению данной региональной проблемы.

Последовательность решения данных задач многомерного экономико-статистического анализа в общем случае может быть различной в зависимости от целей исследования. В практических приложениях при рассмотрении проблемы экономического зонирования с более узких позиций некоторые из задач многомерного экономико-статистического анализа могут выпадать. При повышении глубины регионального исследования последовательность решаемых задач многомерного экономико-статистического анализа может выстраиваться в определенный алгоритм ее решения. Например, на основе результатов решения задач кластерного анализа для каждой из выделенных экономических зон может выполняться корреляционный и дисперсионный анализ.

Обратим внимание на взаимосвязь *кластерного* и *комитетного* анализов, которые в общем случае имеют одну и ту же цель экономического исследования – выделение сравнительно однородных экономических зон с учетом всего многообразия учитываемых факторов, формирующих индекс развития человеческого потенциала. Принципиальное различие между этими методами состоит в том, что кластерный анализ выделения экономических зон используется в более простых случаях, когда смежные экономические зоны могут быть разделены одной гиперплоскостью. Рациональная же область использования комитетного анализа определяется более сложными ситуациями, когда смежные экономические зоны не могут быть разделены одной гиперплоскостью и в этом случае возникает необходимость применить совокупность гиперплоскостей (комитет). Следовательно, комитетный анализ позволяет более детально подойти к выделению экономических зон с учетом их сложной конфигурации.

При принятии конечного решения по экономическому зонированию следует учитывать результаты всех частных задач многомерного статистического анализа и учитывать дополнительные факторы, отражающие местные специфические особенности и эффективность управления регионом.

Выполненное исследование показывает необходимость коренного изменения подходов к изучению социально-экономических параметров региона и обоснованию его экономического потенциала. В качестве критериев оценки эффективности функционирования региона предложено изучение во взаимосвязи факторов развития человеческого потенциала.

Следовательно, применение новых теоретических подходов к сущности и содержанию территориально-отраслевых отношений позволит эффективно управлять экономикой региона.

В основу предлагаемой *концепции регулирования территориально-отраслевых отношений в экономике региона* положены следующие положения:

- взаимосвязь интересов территориального, отраслевого и хозяйственного подходов в управлении;
- приоритет человеческого фактора, выражающегося в повышении качества жизни населения;
- оптимизация распределения средств между уровнями территориального, отраслевого и хозяйственного управления;
- повышение значимости регионального уровня управления при создании и использовании местного экономического потенциала [19, с. 22-23]

В рамках предлагаемой *концепции регулирования территориально-отраслевых отношений в экономике региона* требуется решения следующих задач:

- разработка организационно-экономического механизма управления регионом, основанного на оптимизационном подходе к системному единству управленческих функций по горизонтальным и вертикальным уровням принятия решений и ориентированного на развитие местного управления и самоуправления [20, 21; 22, с. 34; 23-27];
- разработка оптимальной территориальной и отраслевой структур региона, имеющих целью организацию выпуска, пользующихся спросом товаров народного потребления;
- формирование и использование фондов стабилизации, инноваций, занятости населения, пенсионного и социального страхования;
- восстановление оборонно-промышленного комплекса, активизация внешнеэкономической деятельности, предупреждение чрезвычайных ситуаций и т. д.;
- создание четких норм права, содержащих инновационные механизмы налогов, кредитования, таможенных пошлин и сборов и т. д.;
- повышение уровня жизни населения региона.

Основными принципами, регулирующими территориально-отраслевые отношения в свете предлагаемой концепции, являются: рациональное, наиболее эффективное размещение производств в малых городах; выравнивание уровней экономического и социального развития районов; комплексное развитие хозяйства районов; рациональное территориальное разделение труда между районами и в пределах их территорий.

Структурная схема механизма регулирования территориально-отраслевых отношений, как оптимальной интеграции ОЭМ управления промышленным комплексом и регионом, представлена на рис. По своему содержанию она включает в себя семь локальных механизмов, интегрированных в совокупный ОЭМ управления промышленным комплексом, и взаимодействующие с ним региональные ОЭМ управления.

Регулирование территориально-отраслевых отношений основывается на применении следующих *экономических механизмов*: рыночного саморегулирования, возмещения ущерба, договорных отношений, ценовой политики, самофинансирования, децентрализации переходной экономики, государственного регулирования, конкуренции и др.

Механизм государственного регулирования территориально-отраслевых отношений, призван:

- способствовать формированию и развитию рынка, не препятствуя интенсивному становлению прямых межгосударственных и межрегиональных экономических связей;
- обеспечивать жесткие нормы природопользования и охраны окружающей среды и т. д.

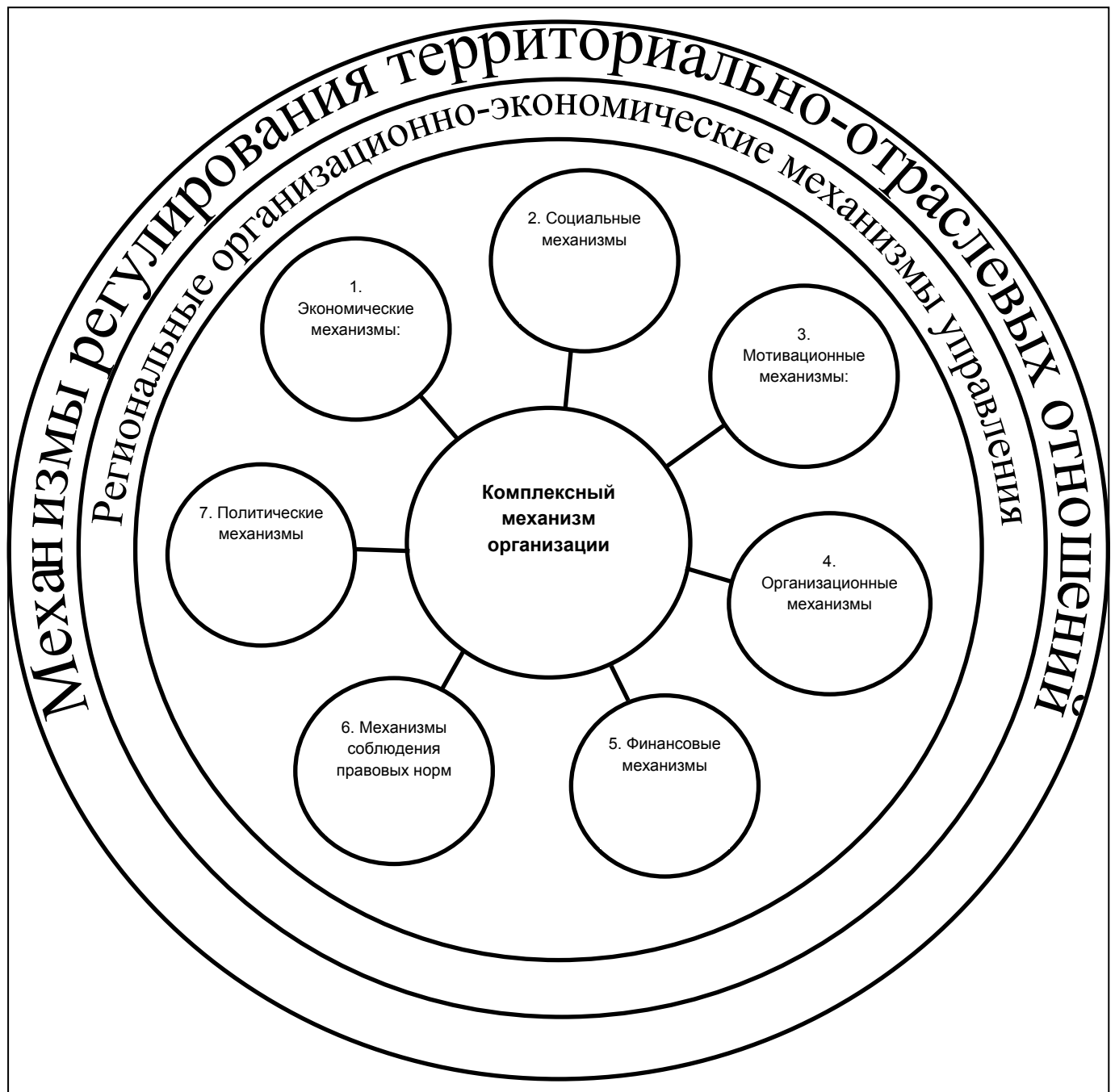
Процесс самоорганизации территориально-отраслевых отношений можно представить как функционирование рыночного механизма с большим количеством правил отбора организационных структур и путей их дальнейшего развития.

При этом государственное регулирование является одним из важнейших механизмов регулирования территориально-отраслевых отношений. Вместе с тем найти оптимальное сочетание рыночной свободы и государственного регулирования очень непросто, однозначных подходов и критериев решения этой проблемы экономической наукой и практикой до настоящего времени не найдено. В связи с чем, следует постоянно выявлять возникающие тенденции и адекватно на них реагировать.

Формирование нового регионального хозяйственного механизма необходимо нацелить на создание благоприятных условий для развития малого бизнеса как гибкой, быстро приспосабливающейся к потребительскому спросу, чувствительной к нововведениям и новым технологиям форме хозяйствования.

Как считают А.С. Емельянов, В.Ф. Беседин, Е.Д. Клименко и др., совершенствование хозяйственного механизма в системе отношений «отрасль – регион» связано с выработкой не только организационных,

административных мер, но и экономических методов регулирования этих отношений, которые ныне еще не упорядочены в систему и действуют в ней изолированно [2, с. 43].

Структура механизма регулирования территориально-отраслевых отношений

Решению основных задач регулирования территориально-отраслевых отношений будут способствовать следующие *интеграционные процессы*:

- углубление взаимоотношений и взаимодействия в производственной и инвестиционной сферах;
- объединение научных, образовательных потенциалов, формирование общего научно-технологического пространства;
- инвестирование развития социально значимых отраслей экономики и сферы услуг на основе льготного кредитования, субсидий, таможенных и импортных квот, налоговых льгот, тарифной защиты, введения государственного заказа на поставку сырья для производства социально значимой продукции, организации продажи отечественных товаров народного потребления в кредит при одновременной государственной поддержке развития фирменной торговли, заготовительной кооперации;
- создание современной маркетинговой рыночной инфраструктуры;
- загрузка производственных мощностей оборонных заводов на основе государственного заказа и кредитов на поставку оборудования по импортному замещению;

– формирование рынка инновационных технологий, замещение импорта оборудования отечественным в результате приоритетного развития предприятий машиностроения за счет государственной поддержки производителей.

С целью решения накопившихся проблем, концепция регулирования территориально-отраслевых отношений в экономике региона, направлена на реализацию следующих мероприятий:

- снижение материал- и энергоемкости производства;
- пересмотр механизмов управления экономикой регионов, разработка концепции инвестиционной привлекательности, сроков реструктуризации задолженности предприятий и др.;
- изменение налоговой политики, позволяющее стимулировать повышение активности предпринимательской деятельности, малого бизнеса, научно-инновационной деятельности;
- усиление роли государства в активизации научно-технического потенциала, концентрации ресурсов на приоритетных направлениях развития экономики;
- проведение инвентаризации и определение необходимых мер по модернизации основного капитала всех отраслей экономики;
- приоритетное развитие производства новых машин и оборудования для социально значимых отраслей экономики и сферы услуг;
- расширение регионом межрегиональных и внешнеэкономических связей, создание льготных условий для развития экспортного производства, освобождение от уплаты местных и государственных пошлин на устанавливаемое импортное оборудование для производства товаров на экспорт;
- освобождение от уплаты экспортных пошлин (или их компенсация местным бюджетом) на определенный срок, необходимый для освоения новой экспортной продукции;
- поддержку развития приграничной торговли;
- выделение специальных премий местными органами власти предприятиям, которые в течение определенного периода получили от реализации на внешнем рынке товаров и услуг наибольший доход в иностранной валюте;
- улучшение инвестиционного климата в регионе. С этой целью:
- законодательная защита частных инвестиций и введение государственных гарантий их возврата;
- привлечение иностранных инвестиций путем введения обязательного государственного страхования и создания финансового механизма возврата валютных доходов;
- законодательное обеспечение ипотечного кредитования жилья, инвестирования малого предпринимательства, предоставления гарантий возврата вложенных средств населению;
- вовлечение в реальный сектор экономики сбережений населения;
- возрождение и умножение трудового потенциала;
- вложение средств в повышение интеллектуального потенциала и улучшение качества социальной и экологической среды обитания человека;
- формирование рынка инноваций и высоких технологий;
- устойчивый экономический рост;
- зонирование и мониторинг социально-экономического развития регионов и хозяйствующих субъектов.

При регулировании территориально-отраслевых отношений регионов посредством планирования, программирования, распределения и др., на наш взгляд, следует учитывать влияние следующих факторов: состояние развития экономики, природно-ресурсный потенциал, отраслевая структура экономики, исторически сложившаяся специализация, стратегия социально-экономического развития.

Оптимизация соотношения между отраслями рыночной специализации; отраслями, дополняющими *территориальный комплекс*, т. е. обеспечивающими как потребность ведущих отраслей, так и нужды населения, отраслями сферы услуг может быть достигнута на основе составления отраслевых и региональных балансов.

Знание механизмов регулирования территориально-отраслевых отношений расширяет возможности их применения в экономике регионов, будет способствовать устойчивому развитию регионов. С этой целью нами проведено исследование теоретических аспектов управления устойчивым развитием региона, зонирование и мониторинг социально-экономического развития региона, направленное на более глубокое изучение особенностей территориально-отраслевых отношений.

Выводы. Сформулирована концепция регулирования территориально-отраслевых отношений в регионе. Определены основные механизмы регулирования территориально-отраслевых отношений, обоснованы их роль и место в экономике региона.

В рамках авторской концепции разработана методология зонирования и мониторинга социально-экономического развития региона, основанная на использовании методов многомерного анализа в исследовании региональной дифференциации.

Получило развитие содержание организационно-экономического механизма управления регионом.

Определены интеграционные процессы, способствующие решению задач регулирования территориально-отраслевых отношений. Обозначен блок мероприятий, требующих безотлагательного решения в рамках предложенной концепции регулирования территориально-отраслевых отношений в регионе.

Список использованных источников

1. Территориальное управление экономикой: Словарь-справочник. – М.: Финансы, 1998. – 224 С.
2. Региональная экономика: планирование, прогнозирование, управление // А.С. Емельянов, В.Ф. Беседин, Е.Д. Клименко и др.; Отв. ред. В.Ф. Беседин; Госплан УССР. НИЭИ. – Киев: Наук. думка, 1989. – 272 с.
3. Доклад о развитии человека за 2002 год. Издано по заказу Программы развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) – Нью-Йорк: Оксфорд Оксфордский университет пресс, 2002.
4. Денежные доходы и расходы населения Республики Беларусь. Статистический сборник. – Мн.: Министерство статистики и анализа Республики Беларусь, 2014.
5. Труд и занятость в Республике Беларусь. Статистический сборник. – Мн.: Министерство статистики и анализа Республики Беларусь, 2013.
6. Финансовые результаты предприятий и организаций Гомельской области за январь-декабрь 2014 года Статистический сборник. – Гомель: Гомельское областное управление статистики, 2014.
7. Финансы Гомельской области. Статистический сборник. – Гомель: Гомельское областное управление статистики, 2014.
8. Герасенко В. П. Формирование механизма устойчивого развития региона. Монография. – Мн.: БГЭУ, 2005. – 224 с.
9. Герасенко В. П. Методология зонирования и мониторинга социально-экономического развития региона. Монография. Депонирована в фонде ГУ «БелИСА» 18.01.2008 г. №Д20082. – 293 с.
10. Герасенко В.П., Герасенко П.В. Зонирование и мониторинг социально-экономического развития региона // Российское предпринимательство. – М.: Креативная экономика, 2008. – №8 (Выпуск 1). – 84-87.
11. Герасенко В. П., Герасенко П.В. Кластерное зонирование по факторам развития человеческого потенциала // Вопросы статистики. – М., 2006. – №9. – С. 61-66.
12. Герасенко В.П. Кластерное зонирование по факторам развития человеческого потенциала в Беларуси // Вестник Белорусского государственного экономического университета. – Мн.: БГЭУ, 2004. – №6 (47). – С. 33-40.
13. Герасенко В.П. Комитетное зонирование региональных систем // Государственная служба. – М., 2008. – №4 (54). – 124-127.
14. Герасенко В.П. Дисперсионный анализ региональных экономических параметров // Вопросы статистики. – М., 2005. – №12. – С. 29-31.
15. Герасенко В.П. Корреляционный анализ региональных факторов развития человеческого потенциала (на примере Республики Беларусь) // Труды БГТУ. Сер. VII. Экономика и управление. – Мн., 2004. Вып. XII. – С. 429-433.
16. Герасенко В.П., Герасенко П.В. Корреляционный анализ региональных факторов развития человеческого потенциала // Государственная служба. – М., 2007. – №2(46). – С. 137-142.
17. Методы многомерного анализа в исследовании региональной дифференциации // Вопросы статистики. – М., 2004. – №11. – С. 48-57.
18. Герасенка У.П. Тэарэтычныя асновы шматмернага аналізу фактараў развіцця чалавечага патэнцыялу (на прыкладзе Гомельскай вобласці) // Известия НАН Беларуси. Серия гуманитарных наук. – Мн., 2005. – №4. – С. 54-62.
19. Герасенко В.П. Формирование механизма устойчивого развития региона. Монография. – Мн.: БГЭУ, 2005. – 224 с.
20. Герасенко В.П. Развитие экономической теории стратегического управления регионом // Агроэкономика. – Мн.: Государственное научное учреждение «Институт аграрной экономики Национальной академии наук Беларуси, 2004. – №7. – С. 8-9.
21. Герасенко В.П. Тенденции развития механизма управления регионом // Агроэкономика. – Мн.: Государственное научное учреждение «Институт экономики Национальной академии наук Беларуси», 2005. – №11. – С. 5-7.
22. Герасенко В.П. Формирование механизма устойчивого развития региона. Монография. – Мн.: БГЭУ, 2005. – 224 с.
23. Герасенко В.П. Приоритетные направления в современной региональной экономической интеграционной политике: геоэкономический подход // Безопасность Евразии. – М., 2006. – №1. – С. 346-355.
24. Герасенко В.П. Новая парадигма структурной трансформации организационно-экономического механизма управления регионом // Вестник Учреждения образования «Витебский государственный технологический университет». Одиннадцатый выпуск / УО «ВГТУ». – Витебск, 2006. – №11. – С. 94-97.
25. Герасенко В.П. Совершенствование организационно-экономического механизма управления регионом // Веснік Магілеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова. – 2006. – №1(23). – С. 69-78.
26. Герасенко В.П. Новая парадигма структурной трансформации организационно-экономического механизма управления регионом // Проблемы управления. – 2010. – №1 (34). – С. 104-110.
27. Герасенко В.П. Развитие структуры механизма управления регионом // Экономический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов : Переяслав-Хмельницкий: ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», 2015. – Вып. 27/1. – С. 37-44.

References

1. *The territorial management of the economy: The dictionary catalog.* - M. : Phi Nancy, 1998. - 224 c.
2. *Regional economy: planning, forecasting, management* // AS Emelianov, VF Besedin, ED Klimenko, etc. ; Ans. Ed. VF Besedin; State Planning Committee of the USSR. INAH. - Kiev: Science. Dumka, 1989. - 272 c.
3. *Human Development Report for 2002. Published for the development of the Programme of the United Nations (UNDP)* - New York: Oxford Oksford-dyuniversiti Press, 2002.
4. *Money incomes and expenditures of the Republic of Belarus. Statistical-sky collection.* - Mn. : Ministry of Statistics and Analysis of Belarus, in 2014.
5. *Work and employment in the Republic of Belarus. Statistical Yearbook.* - Mn. : Ministry of Statistics and Analysis of Belarus, in 2013.
6. *The financial results of enterprises and organizations of Gomel region for January-December 2014 Statistical Yearbook.* - Gomel Gomel Regional Department of Statistics, 2014.
7. *Finance Gomel region. Statistical Yearbook.* - Gomel Gomel-mechanical Provincial Department of Statistics, 2014.
8. Gerasenko VP *Formation of the mechanism of sustainable development of the region. Monograph.* - Mn. : BSEU, 2005. - 224 p.
9. Gerasenko VP *Methodology zoning and monitoring of socio-economic development of the region. Monograph. Deposited in the fund GU «Beli-CA» №D20082 of 18.01.2008.* - 293.
10. Gerasenko VP Gerasenko PV *Zoning and monitoring of socio-economic development of the region* // *Russian Entrepreneurship.* - M.: Crea-tive Economy, 2008. - №8 (Issue 1). - 84-87.
11. Gerasenko VP Gerasenko PV *Cluster zoning factors devel-opment of human potential* // *Questions of Statistics.* - M., 2006. - №9. - S. 61-66.
12. Gerasenko VP *Cluster zoning development factors cheloveche-sky potential in Belarus* // *Bulletin of the Belarusian State Economical-University.* - Mn. : BSEU, 2004. - №6 (47). - S. 33-40.
13. Gerasenko VP *Zoning of committee of regional systems* // *Sovereign civil service.* - M., 2008. - №4 (54). - 124-127.
14. Gerasenko VP *ANOVA regional economic pas parameters* // *Questions of Statistics.* - M., 2005. - №12. - S. 29-31.
15. Gerasenko VP *Correlation analysis of regional factors of human development (on the example of the Republic of Belarus)* // *Proceedings BSTU. Ser. VII. Economics and Management.* - Mn., 2004. Vol. XII. - S. 429-433.
16. Gerasenko VP Gerasenko PV *Correlation analysis of regional factors of human development* // *public service.* - M., 2007. - №2 (46). - S. 137-142.
17. *The methods of multivariate analysis in the study of regional differentiation-ciation* // *Questions of Statistics.* - M., 2004. - №11. - S. 48-57.
18. Gerasenko WP *Tearetychnyya ASNOVA shmatmernaga analizu faktarau razvitstsyia chalavechaga patentsyyalu (on prykladze Gomelskay voblastsi)* // *Proceedings of National Academy of Sciences. Series of the humanities.* - Mn., 2005. - №4. - S. 54-62.
19. Gerasenko VP *Formation of the mechanism of sustainable development of the region. Monograph.* - Mn.: BSEU, 2005. - 224 p.
20. Gerasenko VP *The development of economic theory, the strategic managing of the region* // *Agricultural economy.* - Mn. : State Scientific Institution «Institute of Agrarian Economics tute National Academy of Sciences of Belarus, 2004. - №7. - P. 8-9.
21. Gerasenko VP *Tendencies of development of the mechanism of management of region* // *Agricultural economy.* - Mn. : State Scientific Institution «Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Belarus», 2005. - №11. - P. 5-7.
22. Gerasenko VP *Formation of the mechanism of sustainable development of the region. Monograph.* - Mn.: BSEU, 2005. - 224 p.
23. Gerasenko VP *Priority directions in modern regional economic integration policy: geo-economic approach* // *Security of Eurasia.* - M., 2006. - №1. - S. 346-355.
24. Gerasenko VP *The new paradigm of the structural transformation of the organization Onno-economic mechanism of management of region* // *Herald institutions Obra-tion «Vitebsk State Technological University.» Odinnadtsa-th edition / EE «VSTU.»* - Vitebsk, 2006. - №11. - S. 94-97.
25. Gerasenko VP *Perfection of the organizational-economic mechanism me-regional management* // *Vesnik Magileuskaga dzyarzhaunaga universiteta imya AA Kulyashova.* - 2006. - №1 (23). - S. 69-78.
26. Gerasenko VP *The new paradigm of the structural transformation of the organization Onno-economic mechanism of management of region* // *Problems of management.* - 2010. - №1 (34). - S. 104-110.
27. Gerasenko VP *Development of the structure of the mechanism of management of region* // *Economic Bulletin of the University. Collection of scientific works of scientists and postgraduates-ing: Pereyaslav-Khmelnitsky: SHEI «Pereyaslav-Khmelnitsky State of Pedagogical University named Gregory Pans», 2015. - Vol. 27/1. - S. 37-44.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Герасенко Володимир Петрович, доктор економічних наук, доцент
Білоруський державний економічний університет
пр. Партизанський 26, м. Мінськ, 220070
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Герасенко Владимир Петрович, доктор экономических наук, доцент
Белорусский государственный экономический университет
пр. Партизанский 26, г. Минск, 220070
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Vladimir Gerasenko, Doctor of economics,
Belarus State Economic University
6, Partizanski Av, Minsk, 220070, Republic of Belarus
e-mail: gerasenko_v@mail.ru

УДК 314.17:331.5

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА БЕЗРОБІТТЯ НА РИНКУ ПРАЦІ

Коваль С.П.

***Предметом статті** є дослідження політики зайнятості населення в Україні, спрямованої на забезпечення державного регулювання процесу безробіття в сучасних умовах розвитку ринку праці.*

Для аналізу законодавчої бази України у сфері зайнятості та її порівняння з міжнародними рекомендаціями використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, експертних оцінок тощо.

***Результати роботи.** Проведено аналіз законодавчої бази державного регулювання безробіття населення в Україні. Здійснено огляд вітчизняної державної політики у сфері зайнятості з питань безробіття, а також міжнародного досвіду державного регулювання цієї сфери, та надано пропозиції щодо її удосконалення з урахуванням міжнародних норм і рекомендацій.*

Результати дослідження можуть бути використані всіма зацікавленими сторонами, у тому числі органами державної виконавчої влади при вдосконаленні механізмів реалізації соціально-економічної політики зайнятості та державного регулювання ринку праці України.

***Висновки.** На сьогодні законодавча база державного регулювання безробіття залишається все ще недосконалою. Удосконалення чинного законодавства з метою більш чіткого визначення відносин на ринку праці дозволять істотно скоротити тіньову зайнятість і сприятимуть соціальному захисту безробітних.*

Розв'язання цих та багатьох інших завдань у напрямку зменшення безробіття полягає у використанні рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП) та врахуванні національних особливостей стану ринку праці, а також пов'язане з удосконаленням нормативно-правової бази регулювання безробіття населення.

***Ключові слова:** державне регулювання, безробіття, зайнятість населення, ринок праці, законодавча база, міжнародні нормативи, політика соціального захисту.*

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАНЯТОСТИ И БЕЗРАБОТИЦЫ НА РЫНКЕ ТРУДА

Коваль С.П.

***Предметом статьи** является исследование политики занятости населения в Украине, направленной на обеспечение государственного регулирования процесса безработицы в современных условиях развития рынка труда.*

Для анализа законодательной базы Украины в сфере занятости и ее сопоставления с международными рекомендациями использовались общенаучные и специальные методы исследования: анализа и синтеза, аналогии и сопоставления, экспертных оценок и др.

***Результаты работы.** Проведен анализ законодательной базы государственного регулирования безработицы населения в Украине. Осуществлен обзор отечественной государственной политики в сфере занятости по вопросам безработицы, а также международного опыта государственного регулирования этой сферы, и представлены предложения относительно ее усовершенствования с учетом международных норм и рекомендаций.*

Результаты исследования могут быть использованы всеми заинтересованными сторонами, в том числе органами государственной исполнительной власти при усовершенствовании механизмов

реализации социально-экономической политики занятости и государственного регулирования рынка труда Украины.

Выводы. На сегодня законодательная база государственного регулирования безработицы остается все еще несовершенной. Усовершенствование действующего законодательства с целью более четкого определения отношений на рынке труда позволят существенно сократить теневую занятость и способствовать социальной защите безработных.

Решение этих и многих других задач в направлении уменьшения безработицы состоит в использовании рекомендаций Международной организации труда (МОТ) и учета национальных особенностей состояния рынка труда, а также связано с усовершенствованием нормативно-правовой базы регулирования безработицы населения.

Ключевые слова: государственное регулирование, безработица, занятость населения, рынок труда, законодательная база, международные нормативы, политика социальной защиты.

STATE REGULATION OF EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT AT THE LABOR MARKET

Koval' S.P.

The subject of article is research of employment policy of population in Ukraine, which direct to ensuring state regulation of unemployment in the modern conditions of developing of labor market.

For analysis of legislative base of Ukraine in employment sphere and her comparison with international recommendations where used allscientific and special methods of research: analysis and synthesis, analogy and comparison, expert appreciations and others.

The results of work. The analysis of legislative base of state regulation of unemployment population in Ukraine was conducted. The survey of native state policy in employment sphere was accomplished about questions of unemployment, and international experience of state regulation this sphere too, and the proposes to improvement of this sphere are suggests with inside of international standards and recommendations.

Results of research may be used by all interesting sides, inclusive government bodies during improvement of mechanisms realization social-economic employment policy and state regulation of labor market.

The conclusions. The legislative base of state regulation of unemployment is imperfect today. The improvement of the currently legislation in force for more legible definition of labor relations in this sphere will permit to cut down no legal employment and to promote social protection of unemployment-men.

These and many other tasks in the decrease of unemployment is to use the recommendations of the International Labor Organization (ILO) and taking into account the national features of the state of the labor market, as well as related to the improvement of normative-legal base of the regulation of the unemployment population.

Key words: state regulation, unemployment, employment of population, labor market, legislative base, international standards, policy of social protection.

Постановка проблеми. Необхідність вирішення проблем безробіття в сучасному суспільстві набуває все більшої актуальності внаслідок багатьох причин, і однією з них є соціальна гострота тих чинників безробіття, що мають регулюватися за допомогою нормативно-правової системи управління на державному рівні. Держава виступає загальносуспільним інститутом, який має створювати умови для реалізації потреби в суспільно корисній праці суб'єктів суспільства. Заходи щодо вирішення проблем безробіття полягають у цілеспрямованому регулюванні суспільних відносин, що формуються на ринку праці. Слід наголосити також, що для суспільства більш небезпечним є не стільки саме безробіття як явище, скільки недосконалість механізмів державного регулювання ринку праці з метою зменшення обсягів безробіття та соціального захисту населення від безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування ринку праці, механізму його дії, причини виникнення безробіття і т. ін. знайшли висвітлення в численних працях науковців, дослідженнях вчених-економістів і соціологів: З.П.Бараник, Д.П. Богині, В.С. Васильченка, М.І. Долішнього, Г.І. Купалової, Е.М.Лібанової, В.В. Онікієнка, Л.Г. Рождественської, В.А. Савченка, Г.Г. Трофімової, О.М. Уманського, В.М. Шамоти, Л.С. Шевченко та ін.

Але на даний час в Україні бракує фундаментальних наукових праць, в яких би був присутній комплексний підхід до вивчення процесу безробіття, його видів та якісних особливостей в сучасних умовах розвитку ринку праці.

Метою статті є дослідження політики зайнятості населення в Україні, спрямованої на забезпечення державного регулювання процесу безробіття в сучасних умовах розвитку ринку праці та надання пропозицій щодо її удосконалення з урахуванням міжнародних норм і рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, втручання в будь-який суспільний процес (явище) більшою чи меншою мірою відбивається на функціонуванні та розвитку ринку праці. Тому потреба у державному регулюванні ринку праці пов'язана з необхідністю нейтралізувати негативні явища та процеси, що ним продукуються в сучасних умовах економічного розвитку. А оскільки одним із найбільш показових явищ стосовно розвитку економіки є масштаби безробіття, для його регулювання потрібна наявність відповідних нормативно-правових актів, які мають утворювати цілісну систему. Під терміном "державне регулювання безробіття" пропонується розуміти здійснення державними органами та іншими організаціями комплексу заходів, що сприяють участі в суспільній праці економічно активного населення на умовах отримання

заробітку (трудового доходу), а також при цьому покращують макроекономічні показники суспільного соціально-економічного розвитку країни.

Ринок праці за визначенням у Законі України „Про зайнятість населення” від 05.07.2012 №5067-VI [1] в сучасному соціально-економічному середовищі функціонує як система правових, соціально-трудових, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, а також органами державної влади. При цьому слід зазначити, що ринок праці діє через механізм взаємозв'язку між попитом на робочу силу і її пропозицією та є суспільною інституцією, яка обумовлює існування таких суспільних явищ, як зайнятість і безробіття. В емпіричному вимірі ці явища постають як чисельність осіб, які або мають роботу та дохід за її виконання (зайняті) або з різних причин не беруть участі в оплачуваній роботі, хоча мають у цьому потребу і бажання (безробітні).

Тобто розвиток ринку праці нами розглядається як динамічний процес поступових змін в механізмі взаємодії між попитом і пропозицією робочої сили, що робить носіїв робочої сили зайнятими, тобто долученими до достатнього для розширеного відтворення джерела доходу.

Однак цей механізм у повній мірі не забезпечує збалансованості між попитом на робочу силу і її пропозицією, що призводить до утворення контингенту безробітних осіб. Цей контингент за своєю кількісно-якісною характеристикою і є реальним проявом безробіття як об'єктивного суспільно-економічного явища.

Сучасні умови розвитку ринку праці є досить різноманітними, і деякі з них здатні безпосередньо спричиняти безробіття, як наприклад:

1) структурні зрушення в економіці, що є наслідком поглиблення (зміни) спеціалізації виробництва товарів і послуг як необхідного процесу для прогресивного розвитку продуктивних сил, зумовлюють міжгалузевий перерозподіл робочої сили, а отже, і структурне безробіття;

2) глобалізація і відкритість ринку праці як взаємопов'язані явища – зумовлюють наступні тенденції на ринку праці:

- зростання ролі людського фактора у виробничому процесі. За цієї умови визначальними факторами у формуванні конкурентоспроможності робочої сили стають освіта, кваліфікація, мобільність, що спричиняють фрикційне безробіття;

- інтенсифікація міжнародного обміну робочою силою;

- розміщення на території України підприємств, які впроваджують свої стандарти в організацію внутрішнього ринку праці та щодо критеріїв найму робочої сили;

- загострення конкурентної боротьби між господарюючими суб'єктами, яке безпосередньо проявляється у посиленні економії на робочій силі і виступає безпосереднім фактором зменшення попиту на робочу силу, а отже, і фактором, що зумовлює зростання безробіття;

- додаткові труднощі для державного регулювання ринку праці створюють вимоги щодо проведення самостійної та раціональної для умов конкретної країни політики в даній сфері, зокрема, через необхідність слідувати найновішим загальносвітовим тенденціям, оскільки наявні соціально-економічні умови в Україні ще не досягли відповідного міжнародного рівня [2, с. 143];

3) посилення гнучкості ринку праці дає можливість підприємствам економити на робочій силі за рахунок оперативного реагування, з одного боку, на зміну техніко-технологічних умов виробництва, а з іншого, – на зміну кон'юнктури у відповідному сегменті товарного ринку (циклічне або кон'юнктурне безробіття);

4) низька вартість вітчизняної робочої сили як суто українська (пострадянська) специфіка соціально-трудових відносин стримує прогресивні тенденції розвитку ринку праці;

5) внаслідок природних коливань кліматичних умов протягом року виникають коливання попиту на робочу силу, що спричиняють сезонне безробіття.

Законодавче оформлення регулювання суспільних відносин, що формують умови функціонування і розвитку ринку праці, обумовлене усвідомленням потреби в суспільному впливові на нього. Як і для будь-якого суспільного явища, для регулювання ринку праці з метою зменшення безробіття потрібна відповідна система важелів.

Зокрема, націленість на певні параметри безробіття у функціонально-формалізованому аспекті набувається (реалізується) у відповідних правових нормах. Їх розроблення полягає у перетворенні інформації (теоретичних знань та узагальненого практичного досвіду) про причини та особливості безробіття на певному етапі розвитку ринку праці у відповідну директивну інформацію. Остання ж отримує статус обов'язкової до виконання на основі законодавчого закріплення у формі відповідних правових норм. Їх регулюючий потенціал формують як внутрішні в кожній із суспільних сфер, так і зовнішні взаємозв'язки суспільних відносин. При цьому розглядаються лише ті суспільні сфери та зв'язки між ними, що є суттєвими для ринку праці, через механізм якого регулюється безробіття. Це виражається в обсягах, частці та структурі чисельності безробітних серед економічно активного населення і є свідченням розбалансованості ринку.

Вся сукупність взаємозв'язків утворює середовище, яке спричиняє безробіття. Умови, що виражають це середовище, враховуються і водночас регулюються відповідною нормативно-правовою базою. Таким чином, регулювання безробіття відбувається під дією багатьох факторів, які продукуються державною політикою у сфері зайнятості населення та в інших сферах суспільного життя (демографія, освіта, доходи та заробітна плата, фінансування, кредитування, інвестування тощо), а також під дією загальносвітової економічної кон'юнктури та світових глобалізаційних процесів, що в сукупності створюють середовище, в якому відбувається функціонування і розвиток ринку праці.

На підставі зазначеного слід констатувати, що регулювання ринку праці з метою зменшення безробіття має враховувати, з одного боку, стадію і рівень розвитку національної економіки, соціально-економічні відносини суб'єктів суспільства з приводу активної суспільно корисної праці, а з іншого, – взаємний зв'язок між всіма сферами суспільного життя.

В Україні за понад двадцятирічний період ринкових перетворень накопичено чималий вітчизняний досвід вирішення проблем безробіття. На сьогодні нормативно-правову базу для державного регулювання безробіття утворюють: Конституція України, Укази Президента України, Закони України, інші вітчизняні нормативно-правові документи центральних органів виконавчої влади та міжнародні угоди.

Наприклад, Законом України „Про зайнятість населення” [1], передбачається використання важелів макроекономічного впливу на відтворення безробіття. За сучасних умов попит на робочу силу виступає провідним фактором, тобто таким, що здатен суттєвіше за інші забезпечити підвищення збалансованості ринку праці. Пропозиція робочої сили формується під впливом багатьох чинників, та найбільшою мірою за результатами демографічних процесів, структури економіки та її поточного стану, особливостей пенсійного законодавства, соціокультурних традицій в суспільстві. Ще одним дієвим важелем регулювання пропозиції на ринку праці є проведення виваженої міграційної політики.

Безробіття – суспільне явище, що має чисельне наповнення у вигляді контингенту осіб, які з незалежних від них обставин не можуть знайти підходящу роботу. Оскільки контингент безробітних надзвичайно різноманітний за соціально-демографічним складом, освітнім рівнем, професійно-кваліфікаційним статусом, він може бути за відповідними критеріями згрупований. Зокрема, з практичної точки зору виділяють молодіжний, жіночий контингент, контингент осіб передпенсійного віку, осіб з інвалідністю тощо. Кожен з цих контингентів формується за своїми специфічними закономірностями, має різне значення для ринку праці і домогосподарств, що не може не бути врахованим у механізмі регулювання безробіття шляхом використання адекватних засобів і методів впливу на них, в тому числі і через запровадження певних гарантій соціального захисту.

Структуру цього підходу складають такі групи елементів правового поля як:

- 1) положення загального змісту, що формують загальну основу для розробки і впровадження конкретних заходів соціального захисту трудоактивних громадян;
- 2) соціодемографічний розріз;
- 3) додаткові гарантії у сприянні в працевлаштуванні.

Правове поле регулювання безробіття не є системою норм лише Закону України “Про зайнятість населення”. Останнім часом воно отримало значний розвиток. Нові можливості щодо протидії поширенню безробіття відкриває Закон України “Про професійний розвиток працівників” [3], де, зокрема, роботодавці зобов'язуються забезпечувати “підвищення кваліфікації працівників безпосередньо у роботодавця або в навчальних закладах, як правило, не рідше ніж один раз на п'ять років”.

Важливою складовою нормативно-правової бази державного регулювання процесів, що відбуваються на вітчизняному ринку праці, є Конвенції та Рекомендації Міжнародної організації праці (МОП). Акти МОП, які встановлюють міжнародні стандарти в означеній сфері, є підсумком узагальнення передового світового досвіду, якнайкращого задоволення інтересів усіх учасників ринку праці. В якості наочного прикладу можна навести її реагування на процес глобалізації, який, як відомо, маючи економічні підвалини, полягає у значному зростанні транскордонних переміщень товарів, послуг, робочої сили і капіталу, інтенсивному обміні інформацією та технологіями. Глобалізація у сфері відносин, що утворюють умови функціонування та розвитку ринку праці, отримала своє відображення у поширенні гнучких форм зайнятості, з меншими соціальними гарантіями, витісненні із сфери зайнятості працівників, які менш спроможні пристосовуватися до технічного прогресу та змін в умовах праці, нерівності доходів, послабленні позицій найманих працівників на національному ринку праці через розширення можливостей для відтоку в інші країни. Зазначені процеси та явища склали підґрунтя для подальшого зростання безробіття у більшості країн, включаючи високо розвинені.

Слід зазначити, що визначене МОП поняття “повна зайнятість” не означає усунення безробіття взагалі, а лише підтримку його на рівні, що забезпечує нормальне функціонування ринкової економіки – йдеться про “допустимий” рівень безробіття, сумісний з повною зайнятістю. Оскільки формулювання визначень МОП є універсальним, це положення широко використовується на практиці в економічно розвинених країнах з урахуванням власних специфічних умов. Таким чином, цілком очевидно, що проблему створення системи регулювання безробіття, а більш ширше – ринку праці – варто вирішувати з урахуванням конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці, членом якої є Україна. Звичайно, не всі акти МОП спрямовані на протидію поширенню безробіття, однаково значущі для конкретного етапу розвитку ринку праці певної країни.

Серед ратифікованих Україною Конвенцій МОП та відповідних до них Рекомендацій містяться загальні, але принципово важливі для практичної реалізації підходи щодо регулювання безробіття. Так, Конвенція №122 про політику в галузі зайнятості зобов'язує державу, що її ратифікувала, здійснювати в якості головної цілі активну політику, спрямовану на сприяння повній, продуктивній і вільно вибраній зайнятості [4]. Ця Конвенція має виконуватися в контексті положень, викладених у Рекомендації №169 щодо політики у сфері зайнятості. При цьому подолання проблем зайнятості, що виникають внаслідок коливань розвитку або структурних змін економіки, особливо внаслідок недостатнього рівня економічної активності населення, пропонується вирішувати за допомогою заходів економічної політики або спеціальних заходів, безпосередньо пов'язаних із зайнятістю

окремих працівників чи їх категорій. Крім цього, вибір відповідних заходів і час їх проведення має ґрунтуватися на ретельному вивченні причин безробіття з метою встановлення відмінностей між окремими видами безробіття. У Рекомендації №169 (1984р.), яка на основі узагальнення загальносвітових (новітніх на той час) тенденцій у розвитку національних ринків праці доповнює Конвенцію №122, запропоновані напрямки протидії поширенню безробіття, розробка яких була б доречна і в українському законодавстві:

- особлива увага щодо працевлаштування молоді;
- визнання неформального сектора економіки (тобто економічної діяльності, здійснюваної поза інституціоналізованими економічними структурами) та дрібних підприємств як джерела робочих місць з поступовим поширенням на них регулювальних заходів;
- увага до збалансування регіонального розвитку;
- зміцнення міжнародної співпраці як відповідь на зростаючу взаємозалежність світової економіки [5].

У Конвенції №142 вирішення проблеми зайнятості пов'язується з розвитком людських ресурсів шляхом запровадження всебічних і скоординованих політики і програм професійної орієнтації та професійної підготовки [6]. Згідно з рекомендацією №150, що розвиває положення Конвенції №142, зазначені політика і програми покликані з-поміж іншого забезпечити захист працівників від безробіття чи іншої втрати доходу або здатності заробляти внаслідок відсутності попиту на фахівців необхідної кваліфікації, а також неповної зайнятості [7].

За результатами аналізу міжнародних правових актів з питань регулювання безробіття очевидно, що норми цих актів спрямовані на створення соціально-економічних умов для розвитку зацікавленості як роботодавців у розширенні пропозиції працівникам продуктивної зайнятості, так і працівників – в активному пошуку такої зайнятості.

У сучасних умовах обсяг безробіття в Україні доволі суттєво залежить від масштабів і спрямованості зовнішніх міграційних потоків: трудова еміграція робить меншим можливий для певного стану економіки контингент безробітних; і навпаки – приїзд іноземних працівників (імміграція) зменшує для економічно активних українських громадян можливості працевлаштування. Для того, щоб відбувалося зменшення безробіття працездатного населення, в нашій країні слід проводити виважену політику щодо об'єктивного процесу зовнішньої трудової міграції.

Підтвердженням цьому слугує існування великих розбіжностей у параметрах, що відображають наявне безробіття в країні, які визначаються за унормованими, але складеними за різними підходами методиками. Другий фактор такого ж порядку – це наявність так званого прихованого безробіття, до якого можуть бути віднесені зайняті у неформальному секторі економіки, працівники, що перебувають у неоплачуваних відпустках. Як мінімум, це обумовлює неналежне інформаційно-аналітичне забезпечення підготовки необхідних рішень щодо регулювання безробіття, а також щодо формування політики доходів, розвитку системи соціальної допомоги. Наведені факти поряд з фактом існування доволі масштабного безробіття (особливо в застійній його формі) свідчать про наявність проблем в нормативно-правовій базі регулювання безробіття.

На вирішення проблем безробіття, що зберігають тенденцію до загострення, слід розробити систему заходів, що можуть бути ефективними за нових соціально-економічних умов. Такі заходи мають бути спрямовані на легалізацію (детинізацію) зайнятості і прихованого безробіття, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили, створення нових ефективних робочих місць, стимулювання роботодавців до працевлаштування осіб, які потребують соціального захисту та не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці. Слід зауважити, що діючі законодавчі акти потребують постійного удосконалення з огляду як на негативний, так і на позитивний досвід практичного регулювання розвитком національної економіки. Оскільки соціально-економічні умови, що продукують безробіття, безперервно ускладнюються, відповідно ускладнюється механізм суспільного впливу на це явище. Відтак, механізм регулювання безробіття слід розвивати за всіма запропонованими підходами. Більше того, логіка підказує, що подальший науковий пошук може обґрунтувати доцільність ще й інших підходів. Так, для ефективного регулювання безробіття слід на основі синтезу теоретичних надбань і позитивного практичного досвіду сформулювати відповідну нинішнім українським реаліям в економічній, соціальній, правовій сферах власну модель ринку праці. Тільки за визначенням нею механізмом можливо в довготривалій перспективі ефективно регулювати безробіття, в тому числі забезпечувати його зменшення за чітко визначеними напрямками (рис.1).

Як бачимо, проведений аналіз існуючої нормативно-правової бази дозволив сформулювати основні напрямки законодавчого регулювання безробіття, оскільки практичне використання теоретичних знань про закономірності розвитку тієї чи іншої суспільної сфери (явища) здійснюється через застосування саме правових норм. Тільки завдяки їм усвідомлена регулююча діяльність стає фактом і фактором суспільного буття, тобто саме через них уможливорюється досягнення у визначеного об'єкта цільових параметрів його стану чи розвитку. Крім цього, у сучасній юридичній літературі доводиться факт впливу глобальних процесів на законотворчість. В Україні, яка все тісніше включається в глобальні процеси, законотворчість стає пов'язаною з вирішенням багатьох проблем (в першу чергу економічних, політико-правових, міжнародних), що потребують відповідної правової регламентації. Тобто, вирішення проблем безробіття вимагатиме підвищення в законодавчому процесі питомої ваги міжнародно-правового чинника (як об'єднаних зусиль держав, так і урахування міжнародних рекомендацій). Тому, інтеграція України у міжнародний ринок праці вимагає запровадження (імплементації) у вітчизняне законодавство міжнародних стандартів у сфері зайнятості та безробіття населення.

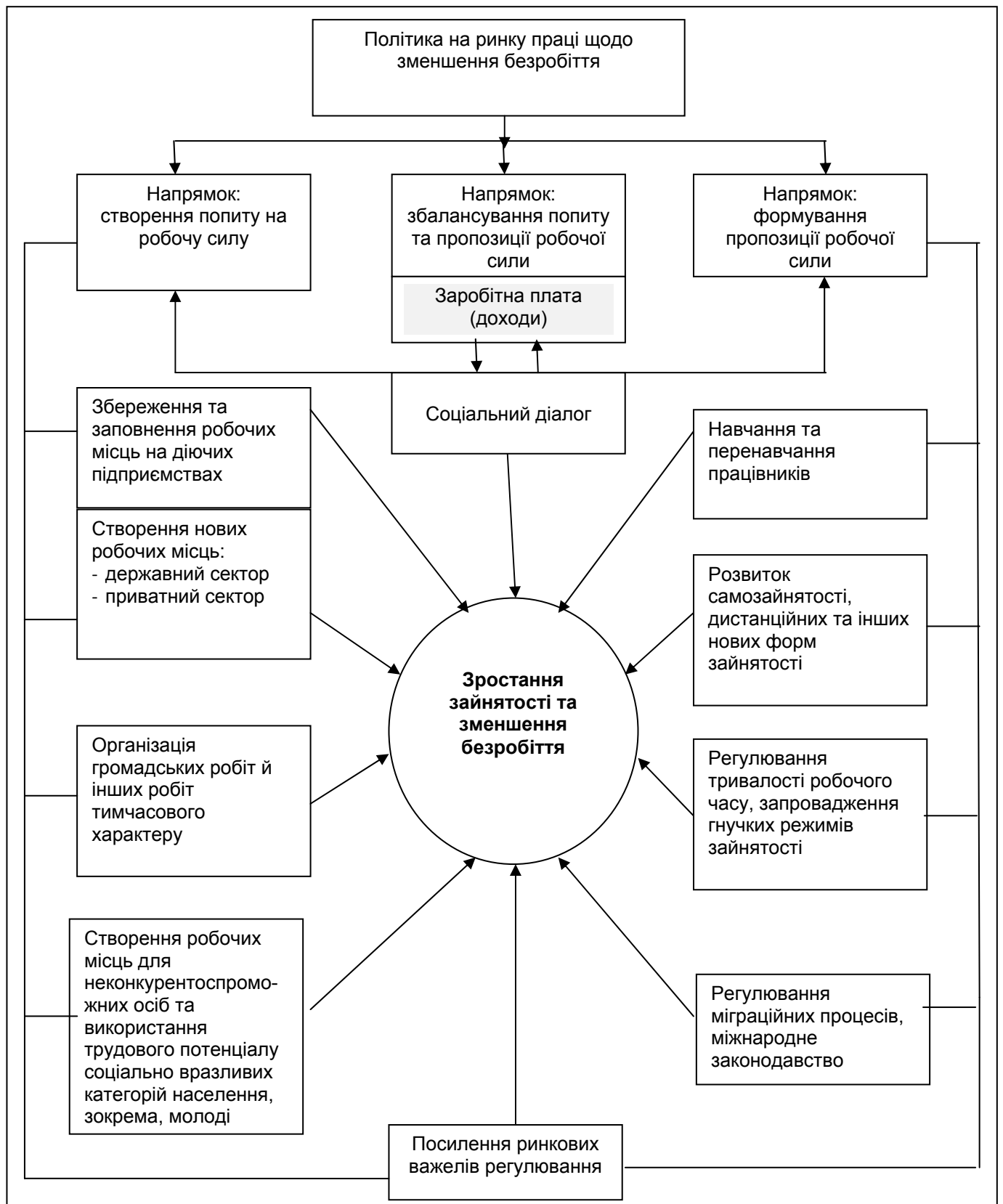

Рисунок 1. Узагальнена схема напрямків регулювання безробіття

Висновки. Отже, як засвідчив аналіз чинної нормативно-правової бази державного регулювання безробіття, вона наразі є недостатньо розвинутою за напрямками та інструментами (важелями впливу) для утримання процесу відтворення безробіття в межах, прийнятних для даного етапу соціально-економічного розвитку країни. Наявна на даний час сукупність нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення державного впливу на ринок праці з метою зменшення безробіття, є в цілому адекватною сучасним соціально-економічним умовам розвитку України. Проте, вона не є повністю узгодженою за всіма

напрямами. Зауважимо, що потреба в регулюванні безробіття актуалізується у період зростання тенденцій розбалансованості ринку праці, що мають місце внаслідок впливу фінансово-економічної кризи на розвиток національної економіки. Наразі в Україні ця обставина є значущим чинником розбалансованості ринку праці, що відповідно відобразилось на чинній нормативно-правовій базі державного регулювання безробіття.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що проблеми в правовому полі регулювання безробіття породжені недостатньою науково-теоретичною обґрунтованістю як уже введеного в практику механізму державного регулювання ринку праці, так і концептуального бачення перспектив його подальшого розвитку та нормативно-правового забезпечення. До цього слід додати, що й з практичного боку український ринок праці інституційно не сформувався ні під жодну з сучасних теорій ринків праці.

В умовах посилення тенденції щодо збільшення обсягів зовнішньої трудової міграції робочої сили нагальною потребою стає удосконалення національного законодавства стосовно захисту інтересів українських трудових мігрантів на зовнішніх ринках праці та у напрямку створення ефективного важеля в механізмі збалансованості національного ринку праці, оскільки значний резерв удосконалення регулювання цих процесів може опосередковано впливати на сферу зайнятості та безробіття в Україні. Через ускладнення економічної ситуації в країні та стрімке зростання рівня безробіття основним напрямом подальшого розвитку регулювання безробіття повинна стати однонаправлена комплексна державна політика на ринку праці на відміну конгломерату підходів, іноді асиметричних за своїм потенціалом впливу на принципові умови досягнення визначеної мети – зменшення безробіття в країні. Більше того, удосконалення державного регулювання безробіття слід провадити з дотриманням вимоги того, щоб покращання ситуації з безробіттям відбувалося без погіршення становища іншого суспільного процесу чи явища, застосовуючи принципи парето-удосконалення.

Розв'язання цих та багатьох інших завдань у напрямку зменшення безробіття полягає у використанні рекомендацій МОП та врахуванні національних особливостей стану ринку праці, а також пов'язане з удосконаленням нормативно-правової бази стосовно регулювання безробіття населення. Значною мірою дієвість нормативно-правових актів залежить від точності юридичних формулювань, їх логічної пов'язаності, однозначності трактування, а також і від практики застосування. Як уже зазначалося, регулювання, а фактично втручання держави в об'єктивний плин процесу функціонування і розвитку ринку праці, має бути чітко обмеженим, оптимальним, зосереджуватись виключно на проблемах (процесах, явищах), які не в змозі вирішити (нормалізувати) сам ринок через взаємодію попиту і пропозиції, механізм конкуренції, формування ціни робочої сили тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про зайнятість населення". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
2. Міненко В. Л. Державне регулювання ринку праці в умовах глобалізації економіки: теорія та практика. Монографія./В. Л. Міненко. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 204 с.
3. Закон України „Про професійний розвиток працівників” №4312-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.portal.rada.gov.ua/.
4. Конвенція (№122) про політику в галузі зайнятості. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964. – Женева, 1999. – Том I. – С. 750-751.
5. Рекомендація (№169) щодо політики в галузі зайнятості. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999. – Женева, 1999. – Том II. – С. 1273-1283.
6. Конвенція (№142) про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999. – Женева, 1999. – Том II. – С. 1025-1027.
7. Рекомендація (№150) щодо професійної орієнтації та професійної підготовки у галузі розвитку людських ресурсів. / Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999. – Женева, 1999. – Том II. – С. 1028-1048.
8. Слезингер Г. Труд в условиях рыночной экономики./ Г. Слезингер. – М.: ИНФРА-М, 1996. – С. 56.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro zaynyatist' naselennya". : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
2. Minenko V.L. Derzhavne reguluvannya rynku praci v umovah globalizaciyi ekonomiky: teoriya ta pratyka. Monografiya. – H.: Vyd-vo HarRI NADU «Magistr», 2009. – 204 p.
3. Zakon Ukrainy "Pro profesynnyi rozvytok pracivnykiv" №4312-VI. : www.portal.rada.gov.ua/.
4. Konvenciya (№122) pro polityku v galuzi zaynyatosti. / Conventions and recommendations of International Labor Organization 1919-1964. – Jeneva, 1999. – Volume I. – P.750-751.
5. Recomendaciya (№169) schodo polityky v galuzi zaynyatosti. / Conventions and recommendations of International Labor Organization 1965-1999. – Jeneva, 1999. – Volume II. – P. 1273-1283.
6. Konvenciya (№142) pro profesynnu orientaciyu ta profesynnu pidgotovku v galuzi rozvytku lyuds'kyh resursiv. / Conventions and recommendations of International Labor Organization 1965-1999. – Jeneva, 1999. – Volume II. – P. 1025-1027.

7. *Recomendaciya (№150) schodo profesiynoyi orientaciyi ta profesiynoyi pidgotovky u galuzi rozvytku lyuds'kyh resursiv./ Conventions and recommendations of International Labor Organization 1965-1999. – Jeneva, 1999. – Volume II. – P. 1028-1048.*

8. *Slezinger G. Trud v usloviyah rynochnoy ekonomiki./ G. Slezinger. – M.: INFRA-M, 1996. – P. 56.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Коваль Світлана Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри політичної економії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Коваль Светлана Петровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры политической экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT THE AUTHOR

Koval' Svitlana Petrivna, Ph.D. in Economical Sciences, Docent of Chair of Political Economy SHEE "Pereyaslav-Khmel'nyc'kyi State Pedagogic University named Grygoriy Skovoroda"

УДК 338.24(477)

ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Костик Є.П.

Предметом дослідження є державний механізм забезпечення макроекономічної стабільності в умовах трансформаційних змін національної економіки.

Мета наукового дослідження полягає у розгляді особливостей формування державного механізму забезпечення макроекономічної стабільності в сучасних умовах розвитку національної економіки.

Методи дослідження. Для уточнення понятійного апарату, визначення змісту процесу оцінки, обґрунтування критеріїв і системи показників, класифікації напрямків і методів оцінки, застосовано методи абстракції, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення.

Методологія проведення роботи. Основні положення економічної теорії в галузі економічної теорії, національної економіки; праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері.

Результати роботи. У контексті означеної проблематики ми спробували розглянути особливості формування державного механізму забезпечення макроекономічної стабільності в умовах трансформаційних змін національної економіки.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем економічної теорії, національної економіки.

Висновки. З вищенаведеного можна зробити висновок, що в Україні спостерігається стан макроекономічної нестабільності, викликаний насамперед нестабільною політичною ситуацією в країні, значним податковим тиском, зростаючим дефіцитом платіжного балансу і зовнішньої торгівлі, наявністю несприятливого середовища для започаткування та ведення бізнесу, що в свою чергу впливає на інвестиційну привабливість країни, а саме відкидає Україну на задній план серед країн-реципієнтів іноземних інвестицій.

Ключові слова: система управління національною економікою; соціально-орієнтована ринкова економіка; економічна політика держави; економічні функції держави; макроекономічна політика; макроекономічна стабільність; функціонування товарних ринків; ринкові відносини у міжнародній торгівлі; збалансована ринкова грошово-кредитна система; бездефіцитний бюджет; відкрита фінансова модель української економіки; державне сприяння іноземним інвестиціям; створення нової податкової системи.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Костик Е.П.

Предметом исследования является государственный механизм обеспечения макроэкономической стабильности в условиях трансформационных изменений национальной экономики.

Цель научного исследования заключается в рассмотрении особенностей формирования государственного механизма обеспечения макроэкономической стабильности в современных условиях развития национальной экономики.

Методы исследования. Для уточнения категориального аппарата, определения содержания процесса оценки, обоснования критериев и системы показателей, классификации направлений и методов оценки, применены методы абстракции, анализа и синтеза, систематизации и обобщения.

Методология проведения работы. Основные положения экономической теории в области экономической теории, национальной экономики; труды отечественных и зарубежных ученых и практиков в указанной сфере.

Результаты работы. В контексте обозначенной проблематики мы попытались рассмотреть особенности формирования государственного механизма обеспечения макроэкономической стабильности в условиях трансформационных изменений национальной экономики.

Область применения результатов. Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем экономической теории, национальной экономики.

Выводы. Из вышеприведенного можно сделать вывод, что в Украине наблюдается состояние макроэкономической нестабильности, вызванный прежде всего нестабильной политической ситуацией в стране, значительным налоговым давлением, растущим дефицитом платежного баланса и внешней торговли, наличием неблагоприятной среды для создания и ведения бизнеса, что в свою очередь влияет на инвестиционную привлекательность страны, а именно отбрасывает Украину на задний план среди стран-реципиентов иностранных инвестиций.

Ключевые слова: система управления национальной экономикой; социально-ориентированная рыночная экономика; экономическая политика государства; экономические функции государства; макроэкономическая политика; макроэкономическая стабильность; функционирование товарных рынков; рыночные отношения в международной торговле; сбалансированная рыночная денежно-кредитная система; бездефицитный бюджет; открытая финансовая модель украинской экономики; государственное содействия иностранным инвестициям; создание новой налоговой системы.

STATE MECHANISM OF MACROECONOMIC STABILITY IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES OF THE NATIONAL ECONOMY

Kostyk Ye.P.

The subject of research is the state mechanism of macroeconomic stability in the conditions of transformational changes of the national economy.

The purpose of research is to consider features of the state mechanism formation to ensure macroeconomic stability in modern conditions of the national economy.

Research methods. The methods of abstraction, analysis and synthesis, systematization and generalization are used for definition the conceptual apparatus and the content of the assessment, foundation criteria and indices, classification directions and methods of assessment.

Methodology work. The basic principles of the economic theory in economics, national economy; works of domestic and foreign scholars and practitioners in this field.

The results of work. In the context of the determined problem, we tried to consider features of the state mechanism formation to ensure macroeconomic stability in the conditions of transformational changes of the national economy.

Practical implications. The results of this study can be applied in studying problems of economic theory and national economy.

Conclusions. Today, in Ukraine the macroeconomic instability is caused first of all by political instability in the country, significant tax pressure, growing balance of payments deficit and foreign trade, the presence of an unfavorable environment for starting up and doing business, that affects investment attractiveness of the country, namely Ukraine denies the background among the recipients of foreign investments.

Key words: control system of national economy; socially-oriented market economy; economic policy of the state; economic functions of the state; macroeconomic policy; macroeconomic stability; functioning of commodity markets; market relations in international trade; balanced market monetary and credit system; no deficit budget; open financial model of the Ukrainian economy; state assistance to foreign investments; creation of a new tax system.

Постановка проблемы. В Украине, которая находится на этапе социально-хозяйственных преобразований, формируется новая система управления национальной экономикой. Цель реформирования и изменений заключается в создании социально ориентированной рыночной экономики, которая бы, на основе развития национального конкурентоспособного производства, обеспечила достойный уровень жизни населения, благосостояние нации в целом [1, с. 233]. Следовательно, экономическая политика государства приобрела четкого институционального и функционального оформления, ориентируясь на повышение технологического уровня производства и совершенствования организационно-экономических отношений. Однако возникла необходимость формирования основ модернизационного развертывания экономической сферы и принятия принципиальных стратегических решений по рациональному использованию собственного стратегического потенциала на общегосударственном уровне [2].

Степень изучения проблемы. Следует подчеркнуть, что ряд исследований посвящены данной проблематике, в частности: Н.П. Свиридюк, Н.А. Малыш, Р.В. Григоровская, Л.Ю. Шкварчук и др.. Так, Е. Ковный рассматривает особенности процесса государственного регулирования экономики, у свою очередь Р.В. Попельнюхов исследует проблему государственного регулирования макроэкономической стабильности, а Л.А. Яремко показывает экономическую политику государства в трансформационной экономике постсоветского

типа. В своем исследовании С.В. Степаненко акцентирует внимание на вопросе о повышении эффективности государственного регулирования процессов экономического развития в сфере общественного воспроизводства, а О.О. Сунцова рассматривает методологические основы оценки эффективности макроэкономического регулирования развития национального хозяйства. Следует отметить, что данная проблематика продолжает привлекать внимание научного сообщества, поэтому является актуальной, ведь отдельные ее аспекты остаются нерешенным. Актуальность обозначенной проблематики, ее недостаточное теоретическое изучение и практическое значение обусловили главную цель исследования.

Цель научного исследования заключается в рассмотрении особенностей формирования государственного механизма обеспечения макроэкономической стабильности в современных условиях развития национальной экономики.

Изложение основного материала. Как свидетельствуют опыт и практика реализации определенного рода стратегий во многих странах мира, к субъектам эндогенной политики экономического роста следует отнести также: высшие органы государственной законодательной и исполнительной власти, управления министерствами и ведомствами, а также в определенной степени и политические партии, движения и другие активные общественные объединения, программные положения или даже ситуативные настроения которых связаны с экономической, финансовой, социальной, экологической и энергетической сферами государства. Согласно объектами политики становится подавляющее большинство сфер общественной жизнедеятельности, при этом определяющими остаются: промышленность, материально-энергетические ресурсы, сельское хозяйство, инвестиции и строительство, транспорт и связь, внешнеэкономическая деятельность, наука и инновации, а также организационно-экономические отношения между ними [2].

Любая современная демократическая страна в определенной степени участвует в таких глобальных процессах как: мировая инфляция, управления правами собственности, распределение и защиту публичных благ в глобальном масштабе и тому подобное. Постепенно такая деятельность будет все более активной и направленной на регулирование процесса глобального производства с целью обеспечения собственных экономических интересов. Это, в свою очередь, потребует создания нового механизма регулирования сферы экономических интересов государства, который бы, в общем, повысил роль и обеспечил использование современных технологий государственного управления, а также учел влияние соответствующих международных факторов. Создание ассоциаций и зон свободной торговли, таможенных союзов, подписание на уровне государств целого ряда соглашений о либерализации финансовых рынков, все это создает значительные ограничения внешнеэкономической политики государства и проведения необходимых мероприятий консолидации национальных хозяйств. При таких условиях возникает необходимость создания надлежащего противовеса внутригосударственного управления.

Исходя из этого экономическая политика государства – это система экономических мер, осуществляемых государством в сфере общественного воспроизводства. Некоторые из самых точных, по мнению С.В. Степаненко, определений экономической политики систематизированы в табл. 1.

Таблица 1. Определение сущности и содержания понятия «экономическая политика»*

Автор	Определение
Джон Кейнс	Экономическая политика, выражающая общую волю, – это государственное регулирование, которое влияет на такие независимые переменные, как склонность к потреблению, предельная эффективность капитала и норма процента, а при их посредничестве – на занятость и национальный доход
Милтон Фридмен	Положительные экономические знания как фундамент, на котором строится политическая деятельность. Политика скорее всего принадлежит к искусству, чем к науке, особенно в части принятия решений
Вальтер Ойкен	Экономическая политика – это совокупность государственных мер воздействия на экономические процессы. Решающее задачи экономической политики заключается в создании условий, которые не приводят к возникновению опасных, фатальных тенденций
Энтони Аткинсон и Джозеф Стиглиц	Экономическая политика с экономической деятельностью правительства и его взаимосвязей с социальными объектами. Экономическая политика – это принятие решений по поводу государственных расходов, определение логики и критериев правительственных действий
Словарь Г.Макмиллана (Лондонской экономической школы)	Экономическая политика – это поведение государства по экономике. Как доминантная цель выступает оптимум благосостояния, выраженный в количественных макропоказателях, достижимый в определенных конкретных условиях
Джеффри Сакс	Экономическая политика заключается в подготовке правительственных решений и действиях, направленных на минимизацию социальных потерь. Экономическая политика является отраслью экономической теории

* Источник :[3, с. 3].

Факторы, которые оказывают влияние на проведение экономической политики, изображена на рис. 1.

Рисунок 1. Влияние факторов на экономическую политику

Экономические функции государства – это конкретные направления осуществления экономической деятельности (политики) государства. Эти функции нужно рассматривать двояко: во-первых, государство является субъектом собственности и предпринимательства и регулирует государственный сектор национальной экономики; во-вторых, государство регулирует негосударственный сектор экономики, используя четко выделенные для этого механизмы и национальную экономику в целом. Главные экономические функции государства и основные аспекты экономики изображено на рис. 2 и 3 [3, с. 4].

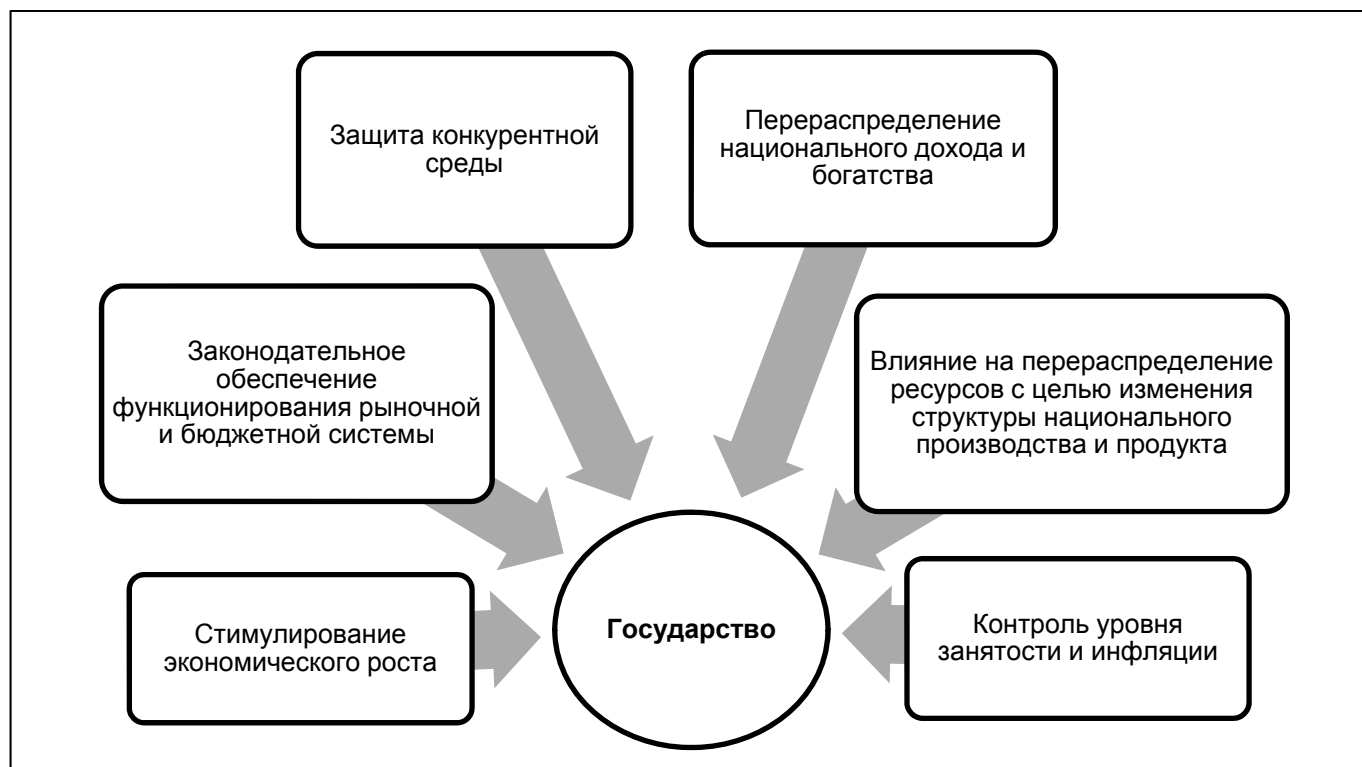

Рисунок 2. Главные экономические функции государства

Рисунок 3. Основные аспекты экономики

Экономической функцией государства, как регулирующего института, является обеспечение функционирования оптимального экономического и институционального режима, для достижения общественных целей и реализации национального экономического интереса обеспечивает конкурентоспособное экономическое развитие. Реализация этой функции осуществляется путем экономической политики с использованием механизмов законодательной, исполнительной, судебной и контрольно-надзорной деятельности [4, с. 42].

Экономические функции государства как регулирующего института могут быть постоянными и временными в зависимости от этапа его экономического развития, а наиболее динамично трансформированными есть экономические функции государства в соответствии со сферами его деятельности и направлений воздействия, которые традиционно делились на внутренние и внешние экономические функции государства, развиваются по мере усложнения процессов экономического развития и изменения характера взаимодействия между национальной экономикой и глобальной средой [4, с. 42].

Очевиден тот факт, что экономическая политика Украины, как и политика многих других государств, должна пройти определенную трансформацию, адаптируясь к новым проблемам и новым вызовам мирового сообщества. Проведение такой политики должно происходить с учетом необходимости дальнейшего сотрудничества с другими участниками мировой хозяйственной системы. При этом, приоритетным должен оставаться вопрос самоидентификации национального государства, обеспечения благосостояния граждан.

Свидетельством этому являются макроэкономические показатели, результаты которых ярко отражают внутренние социально-экономическое положение страны. Кроме того, в связи с активным участием стран в мировой хозяйственной системе происходит постепенное ограничение роли и возможностей национального государства в обеспечении собственных экономических интересов, а национальная экономическая политика строится на приоритетах внешнеэкономических связей. Такая позиция далеко не всегда имеет своим следствием повышения эффективности и укрепления национального хозяйства. В результате этого, наблюдается определенное сочетание или даже отождествление внутренней и внешней экономической политики государства, что приведет к потере национальной самобытности и самоидентификации страны, ее значительной зависимости от влияния внешних факторов. В случаях, когда внутренний рынок сам по себе является нестабильным и малоэффективным, он оказывается не приспособленным для современных технологических и управленческих методов хозяйствования и не выдерживает жестких условий конкуренции. Результатом этого становится угроза экономической безопасности и независимости национальной экономики [4, с. 43].

Следует отметить, что, экономические функции государства реализуются через ее макроэкономическую политику. Базовый принцип макроэкономической политики – это постановка долгосрочной стратегической цели и определения основного направления, форм и методов ее достижения. Макроэкономическую политику можно рассматривать и как научную разработку на основе действующих экономических законов, программы социально-экономического развития страны на соответствующий период и ее целенаправленной реализации на макроуровне [5, с. 165-166].

Макроэкономическая политика – это курс действий, что принимается и соблюдается правительством страны. Макроэкономическая политика имеет следующие направления: внешний, внутренний; социальный, инновационный, инвестиционный и др.

Цели макроэкономической политики:

- достижение определенного объема национального производства;
- снижение уровня инфляции хозяйства;
- обеспечение полной занятости;
- снижение процента дефицита государственного бюджета;
- темп экономического роста [3].

Учитывая существующие теоретические наработки, сформулируем основные принципы макроэкономической политики государства. К ним следует отнести:

- системный подход к выбору и применению определенного инструмента экономической политики. Это означает необходимость учета не только его влияния на выбранный объект или процесс, но и на смежные элементы экономической системы. Учитывая существующие взаимосвязи и взаимозависимости в экономике, необходимо принимать во внимание действие определенного государственного решения на другие экономические объекты и другие конкретные виды экономической политики. Например, влияние изменений в промышленной политике на внешнеэкономическую политику, или наоборот. Кроме этого, следует учитывать влияние экономических решений на другие общественные системы, в частности, политическую, юридическую, экологическую;

- отказ от субъективности при проведении экономической политики. Этот принцип имеет два аспекта. Первый заключается в том, чтобы политику не осуществляли под давлением и не в пользу заинтересованных групп. Другой аспект сводится к использованию действия объективных экономических законов, безвинно запланированных изменений на требования рыночных закономерностей. Это обеспечит реформаторам использования эффективных форм хозяйствования и предсказуемость результатов;

- минимизация государственного вмешательства в экономические процессы, в деятельность хозяйствующих субъектов. Еще А. Смит доказал, что последние лучшим образом используют имеющиеся ресурсы, достигают лучших результатов, чем это способны делать чиновники. Власть должна делать только то, что не могут оказать субъекты рыночных отношений. Это создаст возможность лучше использовать потенциал государства для решения неотложных макроэкономических проблем;

- последовательность в проведении и неизменность задекларированной экономической политики. Такое поведение уменьшает экономическую неопределенность, способствует формированию рациональных ожиданий хозяйствующих субъектов, а также увеличивает горизонт их деловых планов и одновременно уменьшает коммерческие риски. Это особенно важно для развития инвестиционного процесса как основы экономического развития. Предсказуемость экономической политики повышает склонность к инвестированию, к осуществлению долгосрочных инвестиций в национальную экономику. Соблюдение этого принципа способствует улучшению инвестиционного климата, делает страну привлекательной для инвесторов, в том числе иностранных. Это достаточно актуально для стран с переходной экономикой, включая Украину, которые остро ощущают нехватку капитала [6, с. 259].

Выделяют следующие проблемы макроэкономической политики:

- обеспечение эффективного функционирования экономики;
- полная занятость;
- минимальный уровень инфляции;
- перераспределение доходов;
- обеспечение устойчивого экономического роста государства;
- регулирование макроэкономических процессов открытой экономики и т.д. [5, с. 167].

Государственная макроэкономическая политика реализуется через применение государством отдельных относительно устойчивых комплексов средств частноправового и публично-правового регулирования. Среди таких комплексов можно выделить:

- сферы, преимущественно, частноправового регулирования, где роль государства проявляется через его законодательное обеспечение. Публично-правовое регулирование сведено к минимуму;
- сферы, преимущественно, частноправового регулирования, где государство, однако, стимулирует создание субъектами хозяйствования саморегулируемых организаций с делегированием им отдельных регулятивных полномочий, обычно присущие компетенции соответствующих органов государственной власти;
- сферы, где существует необходимость создания специальных институтов, с помощью которых образуется сложная инфраструктура рынка отдельных услуг, благодаря которой такие рынки могут функционировать [2].

Экономическую стабильность государства можно определить как долговременную макроэкономическую сбалансированность. То есть она достигается благодаря сбалансированности экономики во временном измерении. А оказывается с помощью некоторых общих показателей. Основными среди них признают, как известно, инфляцию и дефлятор ВВП, изменение ставки валютного курса и уровень банковских процентов по кредитам. Между этими индикаторами прослеживается высокая корреляция: не бывает низких процентных ставок по стремительной девальвации валютного курса или значительному росту цен. Таким образом, финансово-денежная стабильность или ее противоположность оказывается синхронно через все индикативные показатели [7].

Особенность изучаемого процесса проявляется в том, что его применение требует активной и организованной деятельности людей для достижения основных задач экономического развития страны. Научное познание и более полное овладение этим процессом дает возможность членам общества действовать в соответствии с назревшими потребностями, которые диктуются объективными экономическими условиями, и тем самым совершенствовать свою хозяйственную деятельность, ускорять развитие производительных сил. Особое значение, в этом ракурсе, имеет государство, которое призвано обеспечить правовую основу функционирования рыночной экономики и макроэкономическую стабильность [1, с. 234].

Определение политики макроэкономической стабилизации в современных условиях становится одной из основных функций государства. Рыночная система в силу своей специфики приводит к нарушению внутренней стабильности народного хозяйства, колебаний конъюнктуры, возникновения отраслевых диспропорций. В связи с этим перед государством стоит задача выравнивания циклических и конъюнктурных колебаний. Рыночный механизм сам по себе с этой задачей не справляется.

Политика макроэкономической стабильности возникла как составляющая часть экономической системы, но в результате внутреннего содержательного осложнения, обострение в мире политических и межгосударственных противоречий ресурсного характера, увеличение масштабов разрушения промышленного производства, она постепенно приобретает относительную самостоятельность и повышенный удельный вес в общем перечне государственных интересов.

Обеспечение макроэкономической стабильности в целом означает, что государство несет ответственность за экономический рост, поддержание рациональной структуры народного хозяйства, твердость национальной валюты, полную занятость, стабильный уровень цен и внешнеэкономическое равновесие. С этой целью государство: определяет цели, направления и приоритеты экономического развития, выделяет соответствующие ресурсы для их реализации, проводит соответствующие финансовые и денежно-кредитные меры; обеспечивает занятость и стабильный уровень цен, проводя политику, направленную на борьбу с инфляцией и безработицей; проводит мероприятия по сглаживанию промышленного цикла.

Итак, макроэкономическая стабильность – это сложная комбинация внутри- и внешнеориентованных мероприятий, которые, отражая диалектику части и целого, определяют сущностные особенности эндогенных социально-политических и экономических действий в конкретный момент развития экономической системы на инновационной основе [2].

По мнению Р. Попельнюхова, в наиболее общем определении политика макроэкономической стабильности – это часть общей экономической политики государства или созданных им специальных институтов власти, которые осуществляют подготовку системообразующих регуляторов для достижения тех или иных стратегических целей. Однако существует и альтернативное определение макроэкономической стабильности в рамках эндогенной теории, рассматривает ее как деятельность субъектов и созданных ими институтов власти, возникшей на пересечении общегосударственной экономической политики и стратегии макросистемной эволюции. Цель этой деятельности – обеспечение синхронного течения параболических событий с интенсификацией процессов обмена-перераспределения различных видов ресурсов и сырья, достижения высокой энергоэффективности и конкурентоспособности национальной экономики на основе формирования сложноорганизованных структур-аттракторов, имплементации модели экономического роста, внедрения непрерывного экспресс-регулирования и прогнозирования макроэкономических показателей и показателей экономической динамики.

Заметим, что макроэкономическая стабильность обеспечивает:

- экономический рост, который достигается на основе повышения эффективности производства с применением достижений науки и техники;
- полную занятость – обеспечение рабочими местами всех желающих и способен работать;
- устойчивые цены – рост уровня цен затрудняет хозяйственные связи экономических субъектов, снижает реальные доходы населения и обесценивает сбережения;
- достижение равновесия во внешнеэкономических связях, соответственно отражается в постоянном курсе национальной валюты и активном сальдо платежного баланса [8].

Для достижения макроэкономической стабильности, в нынешних условиях развития национальной экономики, возникает необходимость реформировать саму систему государственного регулирования, которая способна эффективно реагировать на вызовы внешней среды. Следовательно есть потребность в разработке сбалансированной системы показателей и критериев оценки эффективности деятельности органов государственной власти в целом и государственного регулирования рыночных процессов в частности. Поскольку целесообразность регулирования экономических процессов как способа вмешательства государства в рыночный механизм базируется именно на показателях эффективности реализации такого регулирования, то объективно обоснована необходимость разработки методологии оценки эффективности. Результатом такой оценки должно стать определение параметров формирования эффективных механизмов государственного регулирования экономики [9, с. 22].

По мнению Л.А. Шварчук, в основу оценки эффективности регулирования целесообразно возлагать метод сопоставления выгод и затрат отдельных субъектов рынка от осуществления конкретного мероприятия по регулированию. Ведь принятие мер регулирования рынка – это всегда компромисс между потерями одних субъектов и выгодами других. Тогда, как любое регулирование приводит к ограничению конкуренции и, зачастую, воспринимается как негативное явление. Однако, однозначность такого толкования последствий регулирования не отличается прогрессивностью. В настоящее время для оценки эффективности регулирования необходимо определять не только выгоды или расходы отдельных субъектов рынка, но и всего общества. И однозначно утверждать, что конкуренция сама по себе является выгодой для общества, нельзя [9, с. 23].

Оценка эффективности государственного регулирования экономических процессов можно проводить с использованием показателей весомости элементов выгод и затрат. Для этого каждому элементу выгод на

основе метода экспертных оценок необходимо присвоить коэффициент весомости таким образом, чтобы общая сумма указанных коэффициентов для элементов составляла 1. Соответствующие исследования необходимо провести и в отношении элементов выгод. В итоге экспертного исследования должна выполняться равенство:

$$\sum_{K_b} BGT_i = \sum_{K_b} BTP_i = 1 \quad (1)$$

В табл. 2 представлены предлагаемые коэффициенты весомости элементов затрат и выгод, связанных, например, с государственным регулированием цен на продовольственную продукцию. Предпочтение в присвоении высших коэффициентов весомости целесообразно предоставлять тем элементам выгод и затрат, которые способствуют повышению принципа справедливого распределения в обществе, над принципом эффективного распределения. Такая позиция основывается на модели регулирования Стиглера-Пельцмана, которая определяет, что регулирование, скорее всего, будет смещено в сторону тех заинтересованных групп, которые лучше организованы (и, следовательно, способны результативно обеспечить необходимую политическую поддержку) и получают большую выгоду от принятия благоприятного законодательства [10]. Лучшей организованной группой субъектов продовольственного рынка являются производители пищевых продуктов. Они способны получить выгоды от регулирования путем возможности приспособления к внешним условиям. Наименее защищенной группой субъектов продовольственного рынка является население, поскольку не имеет возможности сформировать заинтересованные группы, которые будут определять направление регулирования. С этой позиции в основу идеологии регулирования цен необходимо закладывать критерий первичности обеспечения интересов наименее защищенной группы субъектов продовольственного рынка – население.

Таблица 2. Коэффициенты весомости элементов выгод и затрат от функционирования механизма регулирования цен на продовольственном рынке *

Выгоды		Расходы	
элемент	Кваг	элемент	Кваг
рост показателя энергетической ценности потребления выше порогового значения	0,3	финансовые ресурсы, которые выделяются безвозвратно из бюджета	0,5
уменьшение доли расходов, используемых населением на продовольственное потребление	0,2	недополучение доходов производителями продовольственной продукции	0,2
рост доходов населения от создания новых рабочих мест	0,3	дополнительные расходы населения на потребление пищевых продуктов по ценам, выше равновесных	0,3
увеличение отчислений в бюджетные и внебюджетные фонды	0,2		

*Источник: [9, с. 24].

Государство должно вмешиваться в деятельность рынка только в том случае, когда выгоды от предпринимаемых мер превышают расходы. Не существует простого «диагностического инструмента», который дает возможность с уверенностью говорить о превышении выгод от вмешательства над расходами по целому ряду проблем. Эмпирически же исследование позволяет аналитику определить конкретные расходы для каждого отдельного случая. Поэтому, принимать решение в пользу использования того или иного метода регулирования цен целесообразно только в случае, если выполняются неравенства:

$$\begin{cases} K\epsilon_{\text{выг}} \geq 0,3; \\ ЧВ > 0 \end{cases} \quad (2)$$

Государственное регулирование можно считать эффективным, в случае, если чистые выгоды (ЧВ) от его применения (разница между коэффициентом весомости выгод и затрат) положительны, а суммарная значимость элементов выгод от применения конкретных методов регулирования является большей (равной) 0,3.

Если же достаточно объективно оценить выгоды и издержки применения конкретного метода регулирования невозможно, нужно ограничить использование прямых методов регулирования экономики, то есть принимается решение о дерегуляции цен, тогда величина расходов поддается строго математическим расчетом, что позволяет сопоставить ее с аналогичным показателем выгод.

В научной литературе острой стоит проблема исследования макроэкономических показателей развития национального хозяйства Украины. Так, А.А. Сунцова определяет две группы показателей – система национальных счетов (СНС) и баланс народного хозяйства (БНХ). Исторические этапы развития системы макроэкономических показателей следующие: система статистического учета в форме БНХ; параллельное использование двух систем макроэкономических показателей – СНС и БНХ; преимущественное использование СНС.

В основе СНС лежит концепция хозяйственного кругооборота, которая имеет всеобъемлющий характер представления данных от всех институциональных единиц, функционирующих в пределах отдельно взятого национального хозяйства [11, с. 139-140].

Несмотря на большую положительную практику применения СНС, она имеет ряд недостатков, основные из которых: неучитывает деятельности нерезидентов, искажает результаты оценки индексов и темпов экономического роста; учета готовой продукции и незавершенного производства, увеличивает показатель валового выпуска; неучет в перечне так называемых «нерыночных» показателей валового выпуска (образование, наука, медицина и т.д.), которые также предоставляют услуги и должны увеличивать реальное значение валового выпуска. Кроме того, СНС не дает возможности оценить эффективность использования тех или иных макроэкономических регуляторов развития национального хозяйства, а также не позволяет выявлять положительные или отрицательные воздействия [11, с. 140].

Исходя из результатов анализа практики применения СНС и выявленных недостатков, среди существующих методологий оценки макроэкономической стабильности за финансовой составляющей в условиях Украины предлагаем использовать их комбинацию среди наиболее адаптированных к национальным особенностям (табл. 3).

Таблица 3. Возможности адаптации к условиям Украины методологий оценки макроэкономической стабильности в финансовой составляющей

Методологии в сфере оценки эффективности макрофинансовых регуляторов	Возможность адаптации к особенностям национального хозяйства Украины (по отдельным элементам)
1. Методология Международного валютного фонда	Нуждается в значительной доработке, поскольку описание по оценке финансовой стабильности национального хозяйства не является достаточным
2. Оценка финансовой устойчивости Всемирного банка по системе заблаговременного предупреждения	Методика оценки влияния возможных шоков на национальное хозяйство моделями: эконометрической, общего равновесия и частичного равновесия
3. Макропруденциальный надзор	В части оценки стресс-тестирования для определения уязвимости экономической системы
4. Системы раннего предупреждения	Опережающие индикаторы Камински для прогнозирования эффективности исключительно фискальных регуляторов экономического развития и пробит-логит модели ограниченных зависимых переменных Берга-Патилло для прогнозирования возможности возникновения валютного кризиса
5. Методология Барнхила-Копица	В части расчета чистой стоимости финансовых активов для прогнозирования показателей финансового развития
6. Методология условных обязательств А. Шина (по теории бюджетирования)	В части определения подходов к бюджетированию условных обязательств
7. Методология циклически скорректированного баланса	В части определения эффективности фискальной позиции эффекта экономического цикла и эффективности фискального регулятора экономического развития
8. Методология Дж. Кремера	При проведении дизагрегированного анализа эффективности фискального регулятора, когда отдельные факторы влияния на бюджет разлагаются на структурный и циклический компоненты
9. Методология Хемминг-Петри	При проведении комплексной оценки фискальной системы с различными составляющими (инвестиционной, фискальной, долговой и т.д.) и оценки фискального регулятора на сопротивление экзогенным шокам

**Источник: [11, с. 141-142].*

По мнению А.А. Сунцова дополнительно к СНС следует применять систему оценки эффективности использования финансовых рычагов для обеспечения определенного уровня макроэкономической стабильности государства. Теоретическим основанием этой системы должны быть следующие категории: макроэкономическая стабильность национального хозяйства; макроэкономическая уязвимость национального хозяйства; макрофинансовая стабильность; система заблаговременного предупреждения кризисных явлений; макропруденциальный надзор; опережающие индикаторы; финансовые индикаторы.

Предлагается комплексная система оценки эффективности финансовых регуляторов экономического развития национального хозяйства, которая состоит из таких элементов: оценка базовых условий методами определения потенциальных обязательств и циклически скорректированного баланса; предупреждения возможности кризиса методами системы индикаторов; стресс-тестирование эконометрическими методами; оценки способности финансовой системы противостоять шокам внутренней и внешней среды; система анализа эффективности фискального регулятора экономического роста; система анализа эффективности валютной политики как регулятора экономического роста; система анализа эффективности государственной регуляторной деятельности в отношении финансовых институтов; система анализа

деловой активности и уровня финансового обеспечения устойчивости темпов экономического развития; оценивания финансовой устойчивости на уровне национального хозяйства.

Исследователь А.А. Сунцова разработала систему показателей финансового обеспечения развития национального хозяйства, основными параметрами которой является уровень анализа, временной лаг, система методов и приемов, количественные и качественные показатели оценки ее эффективности, показатели оценки основных регуляторов макроэкономического развития и основные компоненты методологии. Она включает совокупность показателей для мониторинга доходов и расходов бюджетов всех уровней, состояния внутреннего и внешнего долгов, соотношение долга к ВВП, соотношение бюджетного дефицита к ВВП, уровня деловой активности субъектов хозяйствования, финансового состояния основных бюджетообразующих субъектов хозяйствования и система мониторинга твердости национальной валюты. На основе указанной системы показателей разработана методология финансового обеспечения развития национального хозяйства, в которой предлагается использование таких методов: оценка влияния шока на состояние макроэкономических показателей развития аналитическими методами, эконометрического моделирования, модель общего равновесия, аналитическая оценка частичного равновесия и т.п..

Исходя из того, что стратегия макроэкономического регулирования развития национального хозяйства финансовыми потоками должна быть основана на контроле непредсказуемости рынка и на реальной оценке доходности субъектов хозяйствования, предлагаем использовать метод интерпретации технических индикаторов рынка Денниса-Колби, который предусматривает реализацию стратегии пересечения экспоненциальных скользящих средних и поэтапного моделирования стратегии на базе исторических данных. Это дает возможность выделять группу правил принятия экономических решений, которые способствуют уменьшению рисков потерь. Проверку эффективности финансового регулятора социально-экономических процессов целесообразно проводить на основе разработанной методики определения финансовых индикаторов уровня социально-экономического развития. Использование этих индикаторов позволяет использовать исторический материал тренда для управления рисками в регулировании развития национального хозяйства; объективно оценивать уровень макроэкономического регулирования развития национального хозяйства; осуществлять текущую оценку ситуации на финансовых рынках страны; экономить время для принятия эффективных решений по использованию определенного регулятора экономических процессов; выявлять негативные тенденции в экономике государства [11, с. 143].

Итак, государственная регуляторная политика будет обеспечивать достижение макроэкономической стабильности только в том случае, если решение о применении отдельных ее элементов основаны на расчете целесообразности, в частности показателей эффективности применения конкретных методов регулирования экономических процессов.

Анализ реформирования экономических отношений в Украине за годы независимости свидетельствует о том, что переход экономики к рыночным отношениям осуществлялся недостаточно регулируемо, в результате чего произошло разрушение привычных территориальных пропорций, нарастание полярности между регионами по уровню социального развития и мощности экономического потенциала.

Основными направлениями улучшения положения, установление макроэкономической стабильности страны выступает:

Во-первых, нужно достичь полноценного функционирования товарных рынков, что включает:

- конкуренцию между поставщиками;
- устранение монополистических злоупотреблений;
- равенство прав покупателей и поставщиков;
- саморегулирование спроса и предложения и невмешательство административных органов в ценообразование и распределение товаров и средств платежа на рынках;
- эластичность рыночного предложения товаров и стоимостная эквивалентность обмена и др.

Во-вторых, обеспечить рыночные отношения в международной торговле, в частности:

- должна быть адекватная реакция импортеров, например газа, на рост цен на товары, которые ввозятся (они должны уменьшать объемы импорта);
- объединение и прямая связь внешнего и внутреннего рынков газа;
- диверсификация внешних источников энергетического обеспечения страны;
- государственное поощрение и поддержка украинского экспорта с целью выхода на постоянный профицит торгового баланса Украины и накопление международных валютных запасов.

В-третьих, должна быть сформирована сбалансированная рыночная денежно-кредитная система, при которой:

- невозможным будет искусственное административное увеличение или уменьшение банковской ликвидности и предоставления НБУ адресных кредитов отдельным, в основном государственным, банкам;
- должно быть устранены разрывы между денежными рынками и достигнуто равновесие между ними;
- снижена рискованность кредитных и депозитных операций и уменьшена стоимость банковских ссуд и вкладов.

В-четвертых, переход к бездефицитному бюджетному финансированию, уменьшение доли расходов на централизованные закупки и инвестиции и ограничения правительственных международных заимствований исключительно потребностями импорта высоких технологий и обслуживания внешнего долга.

В-пятых, введение открытой финансовой модели украинской экономики, предусматривающий снятие предписаний, разрешений и запретов в международном движении капиталов, международных расчетах и трансфертах, международном финансовом посредничестве, конвертации гривны на банковских счетах, предоставлении валютных кредитов и осуществлении валютных инвестиций внутри страны и тому подобное.

В-шестых, создание новой налоговой системы, основанной на равенстве прав налогоплательщиков и налоговиков, ответственности каждой из сторон за выполнение обязательств, внедрении реального автоматического осуществления компенсационных платежей, повышении ответственности за уклонение от уплаты налогов и коррупционные преступления, использовании международных стандартов налогового регулирования, ликвидации налоговых и административных платежей чисто фискального назначения.

В-седьмых, государственное содействия иностранным инвестициям, обеспечения свободы инвестиционной деятельности, открытости фондового инвестирования и либерального валютного обмена, ликвидация ограничений и регулирования частного бизнеса.

В-восьмых, преодоление высокой стоимости украинских международных облигаций и краткосрочности иностранных займов, предоставляемых правительству и субъектам хозяйствования в Украине (посредством сокращения объемов внешних заимствований, сбалансирования государственных финансов, снижение процентов по внутренним банковским кредитам, обеспечение прозрачности и открытости отечественной финансовой системы, осуществление хеджирования валютных рисков, установление некомпенсированных резервных требований к банкам, которые заключают недолговечные заемные соглашения и т.д.) [7].

Выводы. Из вышеприведенного можно сделать вывод, что в Украине наблюдается состояние макроэкономической нестабильности, вызванный прежде всего нестабильной политической ситуацией в стране, значительным налоговым давлением, растущим дефицитом платежного баланса и внешней торговли, наличием неблагоприятной среды для основания и ведения бизнеса, что в свою очередь влияет на инвестиционную привлекательность страны, а именно отбрасывает Украину на задний план среди стран-реципиентов иностранных инвестиций [8].

Список использованных источников

1. Ковный Ю.Е. Особенности процесса государственного регулирования экономики [Электронный ресурс] / Ю.Е. Ковный // Вестник НЛТУ Украины. – 2013. – Вып. 23.4. – С. 233-239. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnlut_2013_23_4_39.pdf.
2. Попельнюхов Р.В. Государственное регулирование макроэкономической стабильности [Электронный ресурс] / Р.В. Попельнюхов // Электронное научное специализированное издание «Эффективная экономика» Днепрпетровский государственный аграрно-экономический университет. – 2009. – № 2. – Режим доступа: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=17>.
3. Степаненко С.В. К вопросу о повышении эффективности государственного регулирования процессов экономического развития в сфере общественного воспроизводства [Электронный ресурс] / С.В.Степаненко. // Государственное управление: теория и практика. – 2013. – № 1. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_1_17.pdf.
4. Свиридчук Н.П. Трансформация экономической политики государства в условиях глобализационных тенденций современного развития [Электронный ресурс] / Н.П. Свиридчук // Юридический вестник. Воздушное и космическое право. – 2014. – № 3. – С. 41-45. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npna_2014_3_10.pdf.
5. Малыш Н.А. Макроэкономические основы государственного регулирования экономики [Электронный ресурс] / Н.А. Малиш // Актуальные проблемы государственного управления. – 2011. – № 1. – С. 165-173. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdy_2011_1_20.pdf.
6. Яремко Л. Экономическая политика государства в трансформационной экономике постсоветского типа [Электронный ресурс] / Л.Яремко // Вестник Львовского университета. Серия: Международные отношения. – 2013. – Вып. 33. – С. 257-265. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VLNU_Mv_2013_33_31.pdf.
7. Иллюзия макроэкономической стабильности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tyzhden.ua/Economics/48671>.
8. Григоровская Р.В. Проблемы макроэкономической стабильности Украины в системе международных инвестиционных приоритетов / Р.В. Григоровская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mev-hnu.at.ua/>
9. Шкварчук Л.А. Оценка эффективности государственного регулирования экономики [Электронный ресурс] / Л.А. Шкварчук // Устойчивое развитие экономики. – 2013. – № 1. – С. 22-26. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sre_2013_1_6.pdf.
10. Peltzman S. Toward a More General Theory of Regulation / Sam Peltzman // Journal of Law and Economics 19. – 1976. – August. – P. 3-211 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gallery.economicus.ru>.
11. Сунцова О.О. Методологические основы оценки эффективности макроэкономического регулирования развития национального хозяйства [Электронный ресурс] / А.А. Сунцова // Актуальные проблемы экономики. – 2012. – № 8. – С. 139-145. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2012_8_18.pdf.

References

1. Kovnyi Yu.E. Osobennosti protsessa gosudarstvennogo regulirovaniia ekonomiki [The Features State Regulation of the Economy]. Vestnik NLTU Ukrainy [Ukrainian Bulletin of NLTU]. no. 23.4. (2013). pp. 233-239. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnlut_2013_23.4_39.pdf.
2. Popelniuhov R.V. Gosudarstvennoie regulirovaniie makroekonomicheskoi stabilnosti [State Regulation of Macroeconomic Stability]. Elektronnoie nauchnoie spetsializirovannoie izdaniie «Efektivnaia ekonomika» Dnepropetrovskii gosudarstvennyi agrarno-ekonomicheskii universitet [Electronic Scientific Specialized Edition «Effective Economy» of Dnepropetrovsk State Agro-Economic University]. no. 2. (2009). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=17>.
3. Stepanenko S.V. K voprosu o povyshenii effektivnosti gosudarstvennogo regulirovaniia protsossov ekonomicheskogo razvitiia v sphere obshchestvennogo vosproizvodstva [On the Question of Enhancing the Effectiveness of State Regulation of Economic Development in the Sphere of Social Reproduction]. Gosudarstvennoie upravleniie : teoriia i praktika [State Government : Theory and Practice]. no. 1. (2013). http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_1_17.pdf.
4. Sviridiuk N.P. Transformatsiia ekonomicheskoi politiki gosudarstva v usloviakh globalizatsionnykh tendentsii sovremennogo razvitiia [The Transformation of Economic Policy in the Conditions of Globalization Modern Tendencies Development]. Yuridicheskii vestnik. Vozdushnoie i kosmicheskoe pravo [Legal Bulletin. Air and Space Law]. no. 3. (2014). pp. 41-45. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npnau_2014_3_10.pdf.
5. Malysh N.A. Makroekonomicheskie osnovy gosudarstvennogo regulirovaniia ekonomiki [Macroeconomic Bases of State Regulation of the Economy]. Aktualnye problem gosudarstvennogo upravleniia [Actual Problems of Governance]. no. 1. (2011). pp. 165-173. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdy_2011_1_20.pdf.
6. Yaremko L. Ekonomicheskaiia politika gosudarstva v transformatsionnoi ekonomike postsovetskogo tipa [Economic Policy of the State in the Economy of Post-Soviet Transformation]. Vestnik Lvovskogo universiteta. Seria : Mezhdunarodnye otnosheniia [Bulletin of Lviv University. Series : International relations]. Vol. 33. (2013). pp. 257-265. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VLNU_Mv_2013_33_31.pdf.
7. Illiuziia makroekonomicheskoi stabilnosti [The Illusion Macroeconomic Stability]. <http://tyzhden.ua/Economics/48671>.
8. Grigorovskaia R.V. Problemy makroekonomicheskoi stabilnosti Ukrainy v sisteme mezhdunarodnykh investitsionnykh prioritetov [The Problems of Macroeconomic Stability of Ukraine in the International System of Investment Priorities]. <http://mev-hnu.at.ua>.
9. Shkvarchuk L.A. Otsenivaniie effektivnosti gosudarstvennogo regulirovaniia ekonomiki [Assessing the Effectiveness of State Regulation of the Economy]. Ustoichivoie razvitiie ekonomiki [Sustainable Economic Development]. no. 1 (2013). pp. 22-26. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sre_2013_1_6.pdf.
10. Peltzman S. Towarda More General Theory of Regulation // Journal of Law and Economics. no. 19 (August). (1976). pp. 3-211. <http://www.gallery.economicus.ru>.
11. Suntsova O.O. Metodologicheskie osnovy otsenki effektivnosti makroekonomicheskogo regulirovaniia razvitiia natsionalnogo khoziaistva [Methodological Basis of Evaluation of the Macroeconomic Effectiveness Regulation of the National Economy]. Aktualnye problemy ekonomiki [Actual Problems of the Economy]. no. 8. (2012). pp. 139-145. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2012_8_18.pdf.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Костик Євгеній Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: klio79@mail.ru

Костик Евгений Петрович, кандидат исторических наук, доцент кафедры экономики предприятия ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: klio79@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kostyk Yevhenii Petrovych, Ph.D. in Historical Science, Associate Professor
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
30, Sukhomlynskyi St., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: klio79@mail.ru

ПАТОІНСТИТУТИ, ПАТОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ І МОДЕРНІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Павлов К.В.

Ключові слова: патоінституціоналізм, патоінститути, російська економіка, модернізація, патологічний процес.

ПАТОИНСТИТУТЫ, ПАТОИНСТИТУЦИОНАЛИЗМ
И МОДЕРНИЗАЦИЯ РОССИЙСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Павлов К.В.

Предмет. Институционализм как научное направление экономической мысли возник в США в начале XX столетия как одна из форм отображения усилившихся монополитических тенденций в экономике, содействуя разработке и развитию «антитрестовской» политики собственной страны. В определенной мере институционализм противопоставляется неоклассическому направлению экономической теории.

Цель. В настоящее время, на взгляд автора, необходимо рассмотреть вопрос о целесообразности формирования еще одного научного направления в рамках институциональной теории - направления, названного нами «патоинституционализм». В рамках этой научной концепции планируется сконцентрировать внимание на изучении патологических процессов в институциональной системе и в самих институтах (которые по аналогии можно назвать патоинститутами). Использование данного названия объясняется тем, что термин «патологический процесс» образован от греческого «патос», что означает болезнь. Учитывая, что в последнее время на разных уровнях общественной иерархии участились всевозможные кризисы, которые весьма болезненно переживаются населением, представляется, что развитие патоинституционализма является весьма актуальным.

Результаты. Усиление кризисов и диспропорций связано также и с институциональным фактором, причем как на уровне отдельных институтов, так и с функционированием институциональной системы в целом. Поэтому одним из важнейших аспектов развития патоинституционализма как нового научного направления должно стать изучение взаимосвязи между усилением кризисных проявлений и диспропорциональностью, возникающих в социально-экономических системах на разных уровнях управленческой иерархии, с одной стороны, и институциональным фактором, институциональным направлением, с другой стороны.

Еще одним очень важным аспектом патоинституционализма может стать изучение различных видов и типов патологий в самой институциональной системе, в том числе во всевозможных институтах. В этой связи крайне важной проблемой может стать определение критериев и количественных показателей, на основе которых нормальный институт отличается от патоинститута. Такого рода проблема актуальна и для институциональной системы в целом (т.е. для определения нормальной и патологической институциональной системы в целом). Очевидно также, что патоинституционализм будет связан с другими, уже сложившимися направлениями и концепциями институциональной теории.

Так, один из основоположников институциональной теории Т. Веблен критиковал паразитический образ жизни занятых только финансовой деятельностью рантье-владельцев особой, абсентеистской формы частной собственности. Этим самым он по существу противопоставлял эту, если так можно выразиться, праздную часть бизнесменов остальным (нормальным) предпринимателям, реально зарабатывающим свой предпринимательский доход. Иначе говоря, по существу у Т. Веблена абсентеистская форма собственности и ее владельцы рассматриваются как некая патология, которая, в отличие от обычных предпринимателей, мешает эффективному развитию экономики, в том числе эффективному развитию научно-технического прогресса.

Справедливость сказанного можно видеть на примере современной российской действительности, когда многие олигархи, сколотившие огромные состояния за коротких срок за счет использования природных ресурсов, по существу являющимися народным достоянием России и поэтому им самим не принадлежащими, используют значительную часть полученных доходов не на развитие производства, а на удовлетворение собственных прихотей. Тот факт, что многие российские бизнесмены в условиях, когда физический и моральный износ основных фондов во многих отраслях приближается к 100%, значительную часть своих доходов тратят на непроизводительное, непроизводительное потребление и нередко делают это за рубежом, также свидетельствует о ненормальности, патологичности современной российской институциональной системы, в том числе, некоторых государственных структур, являющихся ее важнейшими атрибутами. Это обстоятельство также самым серьезным и самым негативным образом сказывается на социально-экономической эффективности модернизации и вообще эффективности НТП в России. Иначе говоря, абсентеистская форма собственности – один из важнейших тормозов модернизации и технического перевооружения российской экономики.

Таким образом, можно видеть, что в рамках институциональной теории уже достаточно давно исследуются различного рода экономические аномалии, патологии (хотя, как правило, называемые иным образом), связанные с нарушениями, отклонениями от обычного, стандартного поведения различных институтов или институциональной системы в целом. Однако происходило это не часто, время от времени, спорадически. Здесь же нами предлагается сконцентрировать внимание на изучении такого рода институциональных патологиях, что позволит выявить общее и особенное в них, раскрыть закономерности и тенденции их функционирования и в конце концов поможет осуществить разработку направлений, форм и методов устранения этих патологий (или хотя бы это будет способствовать уменьшению негативного их воздействия на социально-экономические процессы). Целесообразно различать, на наш взгляд, патологии в институциональной системе, в институциональной среде и в самих институтах (в этом случае последние можно называть патоинститутами). Так, к патоинститутам можно отнести устаревшие институты, нуждающиеся в замене или обновлении; отжившие институты, приносящие вред и мешающие реализации прогрессивных мероприятий, а также неправильные институты, тормозящие развитие социально-экономических процессов, например, процесс модернизации российского общества.

Выводы. В статье дается характеристика патоинституционализма как перспективного направления институциональной теории, определяются сущность и критерии выделения патоинститутов сквозь призму возможности использования этих понятий при анализе факторов и особенностей модернизации российской экономики.

Ключевые слова: патоинституционализм, патоинституты, российская экономика, модернизация, патологический процесс.

PATOINSTITUTY, PATOINSTITUTIONALISM AND MODERNIZATION OF THE RUSSIAN ECONOMY

Pavlov K.V.

Subject. Institutionalism as a scientific direction of economic thought emerged in the United States at the beginning of the XX century as a form of heightened monopoliticheskikh display trends in the economy, contributing to the design and development of «antitrust» policy of their own country. To a certain extent opposed to the neoclassical institutionalism direction of economic theory.

Purpose. At present, the author's opinion, it is necessary to consider the advisability of forming another scientific field within the institutional theory - the direction which we call «patoinstitutsionalizm.» As part of this scientific concept is planned to focus on the study of pathological processes in the institutional system and the institutions themselves (which can be called by analogy patoinstitutami). The use of this name due to the fact that the term «pathological process» derives from the Greek «pathos» meaning disease. Considering that in recent years at various levels of the social hierarchy frequent various crises that very painfully public, it appears that the development patoinstitutsionalizma is very important.

Results. Strengthening of crises and imbalances associated also with institutional factors, both at the level of individual institutions and the functioning of the institutional system as a whole. Therefore, one of the most important aspects of patoinstitutsionalizma as a new scientific field should be the study of the relationship between the increasing manifestations of the crisis and the disproportionality arising from the socio-economic systems at different levels of the management hierarchy, on the one hand, and institutional factors, institutional direction, on the other hand.

Another very important aspect patoinstitutsionalizma may be to study different types and kinds of pathologies of the institutional system, including in various institutes. In this regard, the crucial problem may be defining the criteria and quantitative indicators, based on which the Institute is different from the normal patoinstituta. This kind of problem is relevant for the institutional system as a whole (ie, to determine normal and abnormal institutional system as a whole). It is also obvious that patoinstitutsionalizm be linked to other, already established trends and concepts of institutional theory.

So, one of the founders of the theory of institutional Veblen criticized the parasitic life employment rentier-financial activities of the special owners, absenteistskoy forms of private property. Thereby it is substantially opposed this, if I may say so, idle the rest of the business (normal) entrepreneurs actually earn your business income. In other words, substantially at Veblen absenteistskaya ownership and its owner are regarded as a kind of pathology, which, unlike ordinary businessmen, hinders the effective development of the economy, including the effective development of scientific and technical progress.

The validity of the above can be seen in contemporary Russia, where many of the oligarchs, who made huge fortunes in a short time through the use of natural resources, is essentially a national treasure of Russia, and therefore do not belong to themselves, used a significant portion of revenues in the development of production, and to satisfy their own whims. The fact that many Russian businessmen in an environment where physical and moral depreciation of fixed assets in many sectors of close to 100%, a significant part of their income spent on non-productive, non-productive consumption, and often do so abroad also shows abnormalities, pathological modern Russian the institutional system, including some government agencies that are its most important attributes. This fact is also the most serious and the most negative impact on the socio-economic efficiency of

modernization and general effectiveness of NTP in Russia. In other words, absenteistskaya ownership - one of the major brakes modernization and technical re-equipment of the Russian economy.

Thus, we can see that in the framework of the institutional theory have long studied various kinds of economic anomaly, pathology (although usually called otherwise) related to the impairment, deviations from the normal, default behavior of the various institutions or the institutional system as a whole. However, this does not happen often, from time to time, sporadically. Here we propose to focus on the study of such institutional pathologies that will reveal the general and particular in them, to reveal patterns and trends in their operation, and in the end help to carry out development directions, forms and methods of eliminating these pathologies (or at least it will help reduce the negative impact on their social and economic processes). It is advisable to distinguish, in our opinion, the pathology in the institutional system in the institutional environment and the institutions themselves (in this case, the latter can call patoinstitutami). So, for patoinstitutam include outdated institutions in need of replacement or upgrade; obsolete institutions that bring harm and impede the implementation of progressive measures, as well as the wrong institutions, hindering the development of socio-economic processes, for example, the process of modernization of the Russian society.

Conclusions. *The article describes how patoinstitutsionalizma promising trend of institutional theory, defined the nature and allocation criteria patoinstitutov through the prism of the possibility of using these concepts in the analysis of the factors and features of the modernization of the Russian economy.*

Key words: *patoinstitutsionalizm, patoinstituty, Russian economy, modernization, pathological process.*

Институционализм как новое направление экономической мысли возник в США в начале XX столетия как одна из форм отображения усилившихся монополитических тенденций в экономике, содействуя разработке и развитию «антитрестовской» политики собственной страны. В определенной мере институционализм противопоставляется неоклассическому направлению экономической теории, исходящей из великого тезиса, сформулированного еще великим А. Смитом о «невидимой руке» рынка, т.е. о совершенстве рыночного хозяйственного механизма и саморегулируемости рыночной экономики. Нося междисциплинарный характер, институционализм наряду с материальными факторами в качестве определяющей силы развития экономики выделяет также правовые, моральные, этнические, духовные и другие факторы, рассматриваемые в историческом аспекте.

В основе категориального аппарата институционалистской концепции лежит понятие «институт», причем к институтам относят самые разнообразные понятия, такие, как собственность, государство, семья, профсоюзы, религия, нравы и т. п. [2]. Таким образом, институт в данной концепции рассматривается в качестве первичного элемента движущей силы общества в экономике и вне ее. Иначе говоря, институционализм в ретроспективном плане – одна из первых экономических теорий, по существу вышедших за пределы исключительно воспроизводственных отношений и где стали учитываться, причем не вне, а внутри этой теории также и иные формы общественных отношений – правовые, социальные, экологические, этнические и пр.

Развитие институтов происходило в течение длительного периода времени, т.е. это был длительный процесс, который включал их создание, отбор и формирование эффективной системы институтов. В последнее время все чаще говорят о выращивании институтов. В значительной мере это определило то обстоятельство, что в рамках институциональной теории за вековой период ее развития сформировалось несколько различных и вполне самостоятельных, целостных концепций. Среди такого рода концепций можно выделить следующие: новая институциональная экономика, неинституциональная экономика, эволюционная экономика и ряд других. Так, в рамках первого из перечисленных научных направлений изучается институциональная структура государства, реальные институты – организации и хозяйственные системы.

Неинституциональная экономика изучает влияние отношений и прав собственности на развитие социально-экономических систем, осуществляет анализ транзакционных издержек, исследует экономические аспекты заключения разнообразных контрактов [4]. Эволюционная экономика изучает взаимосвязь между технологическими и социально-экономическими процессами, рассматривает вопросы разработки оптимальной стратегии поведения фирмы.

На наш взгляд, в настоящее время необходимо рассмотреть вопрос о целесообразности формирования еще одного научного направления в рамках институциональной теории – направления, названного нами «патоинституционализм». В рамках этой научной концепции планируется сконцентрировать внимание на изучении патологических процессов в институциональной системе и в самих институтах (которые по аналогии можно назвать патоинститутами). Использование данного названия объясняется тем, что термин «патологический процесс» образован от греческого «патос», что означает болезнь [6]. Учитывая, что в последнее время на разных уровнях общественной иерархии участились всевозможные кризисы, которые весьма болезненно переживаются населением, представляется, что развитие патоинституционализма является весьма актуальным.

Действительно, только за последние десятилетия случился кризис мировой социалистической системы, в том числе кризис советской системы и советской экономики, когда спад производства ВВП составил половину к докризисному уровню (достаточно вспомнить, что кризис советской экономики 80-90-х годов XX века сравнивали по степени разрушения с Великой депрессией 1929-1933 годов). К тому же, здесь и всевозможные кризисы на азиатских рынках, августовский дефолт 1998г., мировой кризис 2008-2009 годов. К тому же, усилились всевозможные диспропорции как в мировой экономике, так и в

национальной экономике различных стран [9]. Значительно усилилось проявление диспропорциональности и в разных составляющих национальной экономики: на отраслевом и региональном уровнях, а также на уровне отдельных предприятий и фирм.

Очевидно, что усиление кризисов и диспропорций связано также и с институциональным фактором, причем как на уровне отдельных институтов, так и с функционированием институциональной системы в целом. Поэтому одним из важнейших аспектов развития патоинституционализма как нового научного направления должно стать изучение взаимосвязи между усилением кризисных проявлений и диспропорциональности, возникающих в социально-экономических системах на разных уровнях управленческой иерархии, с одной стороны, и институциональным фактором, институциональным направлением, с другой стороны.

Еще одним очень важным аспектом патоинституционализма может стать изучение различных видов и типов патологий в самой институциональной системе, в том числе во всевозможных институтах. В этой связи крайне важной проблемой может стать определение критериев и количественных показателей, на основе которых нормальный институт отличается от патоинститута. Такого рода проблема актуальна и для институциональной системы в целом (т.е. для определения нормальной и патологической институциональной системы в целом). Очевидно также, что патоинституционализм будет связан с другими, уже сложившимися направлениями и концепциями институциональной теории.

Так, один из основоположников институциональной теории Т. Веблен, которого нередко за образ своих мыслей также называли американским Марксом, в вышедшей еще в 1899г. книге «Теория праздного класса» критиковал паразитический образ жизни занятых только финансовой деятельностью рантье-владельцев особой, абсентеистской формы частной собственности [3]. Этим самым он по существу противопоставлял эту, если так можно выразиться, праздную часть бизнесменов остальным (нормальным) предпринимателям, реально зарабатывающим свой предпринимательский доход (глубокий анализ негативных аспектов абсентеистской формы собственности можно встретить в научных трудах профессора из Уфы В.К. Нусратуллина [5]). Иначе говоря, по существу у Т. Веблена абсентеистская форма собственности и ее владельцы рассматриваются как некая патология, которая, в отличие от обычных предпринимателей, мешает эффективному развитию экономики, в том числе эффективному развитию научно-технического прогресса.

Справедливость сказанного можно видеть на примере современной российской действительности, когда многие олигархи, сколотившие огромные состояния за короткий срок за счет использования природных ресурсов, по существу являющимися народным достоянием России поэтому им самим не принадлежащими, используют значительную часть полученных доходов не на развитие производства, а на удовлетворение собственных прихотей (в этой связи достаточно вспомнить нефтяного олигарха М. Абрамовича, который потратил около 2,5 млрд. долларов на строительство собственной яхты, причем построена она была не в России, а за рубежом). Тот факт, что многие российские бизнесмены в условиях, когда физический и моральный износ основных фондов во многих отраслях приближается к 100%, значительную часть своих доходов тратят на непроизводительное, непроизводственное потребление и нередко делают это за рубежом, также свидетельствует о ненормальности, патологичности современной российской институциональной системы, в том числе, некоторых государственных структур, являющихся ее важнейшими атрибутами. Это обстоятельство также самым серьезным и самым негативным образом сказывается на социально-экономической эффективности модернизации и вообще эффективности НТП в России. Иначе говоря, абсентеистская форма собственности – один из важнейших тормозов модернизации и технического перевооружения российской экономики.

Следует добавить, что такого рода поведение многих российских бизнесменов отнюдь не уникально – подобным образом ведет себя компрадорская буржуазия во многих странах третьего мира, тем самым, по существу, обогащая развитые страны за счет развивающихся. Но этот факт является лишь слабым утешением, т. к. вывоз за рубеж значительной части доходов, полученных от эксплуатации природных ресурсов страны, грозит национальной безопасности России и противоречит ее национальным интересам.

В этой связи целесообразно привести противоположный пример – Норвегию. В начале XX века Норвегия была одной из самых бедных стран Европы, а сейчас, спустя сто лет, наоборот, является одной из самых богатых стран с очень высоким уровнем жизни. В значительной степени связано это с эффективным использованием доходов от добычи нефти на шельфе океана, чем данная страна давно уже занимается. Эти доходы идут в государственный фонд, причем значительная их часть в настоящее время не тратится, а остается для использования будущими поколениями. Очевидно, что норвежские государственные структуры, занимающиеся всеми этими проблемами, следует признать, в отличие от их российских аналогов, не только нормальными, но и весьма эффективными. Кстати, этот пример лишний раз подтверждает неверность тезиса о том, что государственная собственность всегда неэффективна. Неэффективной может быть и частная собственность. Многое зависит от системы управления той или иной формой собственности.

В сложившейся негативной ситуации в России следует винить не только неэффективно функционирующую систему государственных структур, занимающихся такого рода вопросами, но и другие коллективные институты - правовые отношения, профсоюзы, производственные корпорации и различные торговые объединения. Лишь их оптимальное взаимодействие заставит существенно скорректировать поведение многих российских бизнесменов, чтобы в значительно большей степени вкладывать свои

доходы в развитие отечественной, а не зарубежной экономики. На наш взгляд, вообще, целесообразно значительно изменить стратегию, парадигму развития России в сторону существенного усиления контроля и управления сырьевым сектором и отраслями тяжелой промышленности со стороны государственных структур, оставив традиционные, рыночные принципы хозяйствования лишь в системе малого и среднего бизнеса. Крайне важно это сделать именно сейчас в условиях необходимости модернизации. Все это, кстати, позволит сконцентрировать доходы от сырьевого сектора и направить их часть на процессы модернизации российской экономики.

Такая стратегия развития, которую условно можно назвать «Стратегия ограниченного капитализма» или «Стратегия государственного капитализма», больше отвечает интересам России и особенно защите ее природных ресурсов, чем либерально-монетарная стратегия. Кстати, ретроспективный анализ отечественного опыта осуществления крупных модернизаций экономики свидетельствует о том, что начинались и проводились они, как правило, под жестким контролем со стороны государственных структур, т.е. осуществлялись «сверху», а не «снизу» (т.е. инициатива исходила преимущественно не со стороны предприятий и фирм, а государственных структур). Достаточно в этой связи вспомнить реформы Петра I, Александра II, реформы П.А. Столыпина, коллективизацию и индустриализацию социалистической экономики и пр. Целесообразно также, на наш взгляд, вернуть в хозяйственный механизм России и плановый институт в форме индикативного планирования. Индикативное планирование показало свою эффективность в таких развитых странах, как Франция, Япония, Южная Корея и многих других. Любая относительно развитая экономика обязательно нуждается в том, чтобы в той или иной форме предвидеть возможные варианты своего развития в будущем. Поэтому невозможно обойтись в этом случае без той или иной формы планирования. Все это повысит также эффективность модернизации в стране.

Разумеется, речь здесь не идет о возвращении к директивно-приказной форме планирования, характерной для социалистической экономики. Это не возможно хотя бы из-за того, что в странах с развитой рыночной экономикой на государственный сектор, функционирование которого основано преимущественно на использовании объектов государственной собственности, в структуре ВВП, как правило, приходится от 15% до 25%. Соответственно, на малый и средний бизнес в структуре ВВП развитых государств обычно приходится от 35% до 55%, а на крупный бизнес – от 30% до 50%. Именно такие пропорции между этими тремя укладами, секторами развитой рыночной экономики – государственным сектором, сектором крупного и сектором малого и среднего бизнеса создают необходимые (но пока еще все же недостаточные) условия для ее высокоэффективного функционирования и развития. Все это является результатом длительного эволюционного развития рыночной экономики.

Если сравнить эти пропорции со структурой, сложившейся между аналогичными укладами в российской экономике, то сразу следует указать на показатели сравнительно небольшого удельного веса, приходящегося на малый и средний бизнес – около 15%. Соответственно, существенно выше в России доля в структуре ВВП, приходящаяся на крупный бизнес. Объяснить эту своего рода российскую патологию (если можно так выразиться) можно следующим образом.

Одной из важнейших причин является то, что Россия – северная страна. По оценкам, около 65-70% территории страны относится к зоне Севера – а это означает повышенные затраты на строительство жилья (в 2-3 раза выше по сравнению с затратами, приходящимися на строительство жилья в средней полосе России), большие издержки на добычу сырья (той же нефти) и т.д. [8]. Минимальная потребительская корзина в Мурманской области где-то в 1,8 раза выше, чем, например, в Удмуртской Республике – регионе Предуралья. Все это существенно усложняет развитие малого и среднего бизнеса в стране, делая его более затратным, менее конкурентоспособным, усложняя так называемые условия и правила входа в бизнес. Именно в этом, на наш взгляд, заключается одна из наиболее важных причин того, что в России уже достаточно давно доля в структуре ВВП, приходящаяся на малый бизнес, не превышает 15%.

Следует отметить, что и в Канаде – стране, территориальная структура которой среди развитых государств в наибольшей степени схожа с российской (в Канаде также около 70% территории относится к зоне Севера), схожие проблемы. Здесь также добыча тонны нефти в северных провинциях Канады (например, в штате Альберта) обходится в 3-4 раза дороже, чем в более комфортных по климатическим условиям регионах страны (кстати, в Канаде, также как и в России, именно в северных регионах находятся большие запасы неосвоенных природных ресурсов) [10].

Кроме фактора «северности» на структуру форм собственности и форм хозяйствования в России значительное влияние по инерции оказывает наследие социалистической эпохи, когда сплошь и рядом создавались крупные и крупнейшие предприятия. Гигантомания, характерная для того периода, во многом до сих пор проявляет себя в том, что в России по-прежнему более высокие показатели удельного веса в структуре ВВП, приходящиеся на крупный бизнес, чем в среднем это свойственно для развитых стран. Кроме этой причины не последнюю роль здесь играет также сырьевая направленность российской экономики (напомним, что в добывающей и тяжелой отраслях промышленности, как правило, наиболее эффективны именно крупные предприятия). Все это, а также высокий уровень износа основных фондов существенно снижает конкурентоспособность российской экономики.

Таким образом, учитывая специфические условия осуществления воспроизводственного процесса в России, структура форм собственности и форм хозяйствования в отечественной экономике не должна (да и

просто не может, как бы мы этого не хотели) соответствовать средним стандартам, характерным для стран с развитой рыночной экономикой. Разумеется, это вовсе не значит, что не нужно стремиться и в дальнейшем развивать в стране малый и средний бизнес, который, к тому же, является и важным фактором модернизации – наоборот, это, безусловно, нужно делать. Однако не следует «посыпать голову пеплом» в связи с тем, что в российской экономике до сих пор доля, приходящаяся в структуре ВВП на малый и средний бизнес, все еще не достигла уровня 40-50%, как это давно уже имеет место в странах с развитой рыночной экономикой. Кроме этого, следует добавить, что и в этих государствах характерные для них стандарты были достигнуты лишь вследствие длительной эволюции, тогда как российская экономика «работает» на основе рыночных принципов немногим более 20 лет.

Вместе с тем очевидно, что целевые ориентиры будущей структуры форм собственности и форм хозяйствования в российской экономике должны быть разработаны с учетом ее воспроизводственной специфики, а вовсе не должны ориентироваться только лишь на усредненные показатели, рассчитанные исходя из статистических данных функционирования развитых государств.

Таким образом, институциональный анализ форм собственности и форм хозяйствования в виде трех укладов, трех секторов – государственного сектора, сектора крупного бизнеса и сектора малого и среднего бизнеса показал, что норма и патология в таком важнейшем институте, как собственность, весьма относительно в случае применения этого анализа к процессам, происходящим в российской экономике, т.к. необходимо в этом случае исходить не только из среднестатистических стандартов, характерных для группы развитых стран в целом, но и учитывать специфику условий и факторов, характерных для развития отечественной экономики и существенно влияющих на воспроизводственные процессы в ней.

Можно выделить немало патологий в институциональной среде, открытых еще основоположниками институционализма. Так, тот же Т. Веблен открыл эффект, названный в честь него «эффектом Веблена». Сущность его заключается в том, что для имущего непроизводительного класса могут существовать особые цены на товары, символизирующие их «престижность», а не истинное проявление закона спроса и предложения. Иначе говоря, «эффект Веблена» характеризует ситуацию, когда снижение цены на товар воспринимается покупателем как ухудшение его качества или утрата его «актуальности» либо «престижности» среди населения и тогда этот товар перестает пользоваться покупательским спросом, а в обратной ситуации, напротив, объем покупок с ростом цены может возрасти.

Особенно часто «эффект Веблена» проявляется в специфических особенностях системы ценообразования на товары роскоши, когда рост цены на них означает рост престижности (поэтому эффект, открытый Т. Вебленом, нередко называют также эффектом сноба). Итак, в данном случае имеет место нарушение действия фундаментального экономического закона (своего рода патологии), лежащего в основе функционирования всей рыночной системы хозяйствования – закона спроса и предложения для определенной группы людей (института), т.е. в данном случае группы нуворишей. Более того, нарушение этого закона (т.е. ситуацию, которую также можно назвать патологической) имеет место и в противоположном случае – на так называемые товары бедняков, которые также еще называют товарами Гиффена в честь историка XIX века, изучающего изменения в системе потребления беднейших слоев населения Великобритании XVII и XVIII веков – крестьян, когда случались неурожаи картофеля. Этот вид сельскохозяйственной продукции являлся в тот период важнейшим продуктом питания у беднейших крестьян и, когда были неурожаи картофеля и цены на него из-за этого существенно возрастали, спрос на картофель у этих слоев населения британского общества того времени не падал, как должно было быть в соответствии с действием вышеупомянутого фундаментального закона спроса и предложения, а, наоборот, возрастал. Объяснялось это тем, что в условиях неурожая картофеля доходы британских крестьян, его выращивающих, существенно сокращались, а, значит, сокращалось и потребление сравнительно дорогих и более калорийных продуктов питания (молока, яиц, мяса и пр.) и, соответственно, увеличивалось потребление все того же картофеля как самого дешевого продукта питания.

Другую патологию, связанную с «нечестной» (монополистической) конкуренцией предпринимателей в своих главных научных трудах («Правовые основания капитализма» (впервые эта книга была опубликована в 1924 г.), «Институциональная экономика. Ее место в политической экономии» (1934 г.) и др.) исследовал еще один классик институционализма Джон Коммонс. В своих работах он обосновал необходимость проведения государством реформ в области законодательства, что способствовало демонизации экономики и нашло реальное практическое применение в 30-е годы XX века в период так называемого «Нового курса» президента США Ф. Рузвельта.

Таким образом, можно видеть, что в рамках институциональной теории уже достаточно давно исследуются различного рода экономические аномалии, патологии (хотя, как правило, называемые иным образом), связанные с нарушениями, отклонениями от обычного, стандартного поведения различных институтов или институциональной системы в целом. Однако происходило это не часто, время от времени, спорадически. Здесь же нами предлагается сконцентрировать внимание на изучении такого рода институциональных патологиях, что позволит выявить общее и особенное в них, раскрыть закономерности и тенденции их функционирования и в конце концов поможет осуществить разработку направлений, форм и методов устранения этих патологий (или хотя бы это будет способствовать уменьшению негативного их воздействия на социально-экономические процессы).

Изучение и анализ подобных патологий в итоге может привести к формированию и развитию нового направления в рамках институциональной теории – направлению, названного нами патоинституционализмом (данное название, возможно, кому-то и не понравится, в связи с чем может быть предложен какой-то другой вариант – но ясно, что дело не столько в названии, сколько в сути проблемы). Учитывая, что, как уже выше отмечалось, в последнее время участились и стали по своим последствиям все более разрушительными всевозможные кризисы как глобального, так и локального характера, представляется, что развитие патоинституционализма может стать весьма актуальным. Его развитие будет происходить во взаимосвязи не только с другими направлениями институциональной теории, но и с иными экономическими концепциями. Так, представляется, что тесное взаимодействие может произойти между развитием патоинституционализма и экономической режимологией, которую интенсивно развивает в своих научных трудах профессор из Донецка В.И. Ляшенко [7] (например, перспективно, на наш взгляд, введение в научный оборот и в теоретический анализ понятия «паторежим»).

Целесообразно различать, на наш взгляд, патологии в институциональной системе, в институциональной среде и в самих институтах (в этом случае последние можно называть патоинститутами). Так, к патоинститутам можно отнести устаревшие институты, нуждающиеся в замене или обновлении; отжившие институты, приносящие вред и мешающие реализации прогрессивных мероприятий, а также неправильные институты, тормозящие развитие социально-экономических процессов, например, процесс модернизации российского общества. Учитывая, что институт – это совокупность, состоящая из правила или нескольких правил и внешнего механизма принуждения индивидов к исполнению этих правил [1], т.е. это сложное понятие и в случае обнаружения в нем какой-то патологии в связи с этим нужно искать, в каком конкретном элементе или элементах этого института данная патология возникла. Целесообразно также осуществить классификацию патоинститутков, например, по сферам действия – патоинституты в социальной, в правовой, в экологической сферах и т.п. Патоинституционализм, таким образом, поможет диагностировать развитие патологий, т.е. болезней в институтах и институциональной среде, а также разработать методы борьбы с ними (т.е. методы их лечения). Кроме этого, его развитие может в будущем способствовать профилактике возникновения патоинститутков.

Кроме патоинститутков, патологии могут возникнуть также в институциональной среде или системе. В этом случае патологии следует искать в механизме взаимосвязи и взаимодействия между элементами данной системы. Однако, важнейшей задачей патоинституционализма в обозримом будущем, на наш взгляд, будет являться задача определения критериев и показателей выделения патологий, причем не только в самой институциональной системе и в институтах, но и в условиях их функционирования и развития. Учитывая также, что в последнее время все чаще говорят о необходимости выращивания различных институтов, представляется, что, для того, чтобы не вырастить патоинститут и нормализовать процесс выращивания эффективных институтов, этому процессу в рамках патоинституционализма также следует уделить самое пристальное внимание. Таким образом, очевидно, что данное направление институциональной теории весьма актуально и в перспективе оно может иметь большое теоретическое и практическое значение для развития всей экономической теории и хозяйственной практики.

Список использованных источников

1. *Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория* / Под ред. профессора А.А. Аузана. М.: ИНФРА-М, 2005. 416 с.
2. *Институциональные проблемы эффективного государства* / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуриева. Донецк: Донецкий национальный технический университет, 2011. 292 с.
3. Ядгаров Я.С. *История экономических учений: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп.* М.: ИНФРА-М, 2004. 480 с.
4. Носова О.В. *Институциональная теория и ее применение на постсоветском пространстве / В коллективной монографии: Социально-экономическое развитие славянских стран СНГ: сравнительный анализ (Серия: Экономическое славяноведение)* / Под научной ред. К.В. Павлова и И.З. Юсупова (параграф 9 главы 12). Ижевск: Изд-во «Митра», 2012. 837 с.
5. Нусратуллин В.К. *Неравновесная экономика. 2-е изд., доп.* М.: Компания Спутник+, 2006. 482 с.
6. Павлов К.В. *Патологические процессы в экономике.* М.: Магистр, 2009. 461 с.
7. Ляшенко В.И. *Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию.* Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 2012. 370 с.
8. *Экономический механизм и особенности инновационной политики на Севере* / Под научной ред. В.С. Селина, В.А. Цукермана. Апатиты: Изд-во Кольского научного центра РАН, 2012. 255 с.
9. Павлов К.В. *Патологические процессы в эколого-экономической сфере.* Германия: Изд-во LAP LAMBERT, 2011. 438 с.
10. Павлов К.В. *Региональные эколого-экономические системы.* М.: Магистр, 2009. 351 с.

References

1. *Institutional economy: the new institutional economic theory* / Under the editorship of professor A.A. Auzan. M: INFRA-M, 2005. 416 p.
2. *Institutional problems of the effective state* / Under the editorship of V.V. Dementyev, R.M. Nureyev. Donetsk: Donetsk national technical university, 2011. 292 p.

3. Yadgarov Y.S. *History of economic doctrines: Textbook*. – 4 prod. reslave. and additional M: INFRA-M, 2004. 480 p.
4. Nosova O.V. *The institutional theory and its application on the former Soviet Union / In the collective monograph: Social and economic development of Slavic CIS countries: comparative analysis (Series: Economic Slavic studies) / Under a scientific edition of K.V. Pavlova and I.Z. Yusupova (paragraph 9 of chapter 12). Izhevsk: Publishing house «Mitre», 2012. 837 p.*
5. Nusratullin V.K. *Nonequilibrium economy. 2nd prod. additional M: Satellite company +, 2006. 482 p.*
6. Pavlov K.V. *Pathological processes in economy. M: Master, 2009. 461 p.*
7. Lyashenko V.I. *Financial and regulatory modes of stimulation of economic development: introduction in an economic rezhimologiya. Donetsk: Institute of an industrial economy of NAN of Ukraine, 2012. 370 p.*
8. *The economic mechanism and features of innovative policy in the north / Under a scientific edition of V.S. Selin, V.A. Zuckerman. Apatity: Publishing house of the Kola Russian Academy of Sciences scientific center, 2012. 255 p.*
9. Pavlov K.V. *Pathological processes in the ekologo-economic sphere. Germany: LAP LAMBERT publishing house, 2011. 438 p.*
10. Pavlov K.V. *Regional ekologo-economic systems. M: «Master», 2009. 351p.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Павлов Костянтин Вікторович, доктор економічних наук, професор, зав. кафедрою економіки і управління, Камський інститут гуманітарних та інженерних технологій, 426003, Росія, м. Іжевськ, вул. Вадима Сівкова, буд. 12А
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Павлов Константин Викторович, доктор экономических наук, профессор, зав. кафедрой экономики и управления, Камский институт гуманитарных и инженерных технологий, 426003, Россия, г. Ижевск, ул. Вадима Сивкова, д. 12А
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pavlov K.V., doctor of economic sciences, professor, head. Department of Economics and Management, Institute of Humanitarian Kamsky and engineering technologies. Izhevsk, Udmurt Republic, Russian Federation
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

УДК 336.22:338.2:94(477)

ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ ЧАСІВ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1648-1657)

Пак Н.Т.,
Костишин Е.І.

Предмет дослідження – особливості формування фінансової системи козацької держави.

Мета дослідження – є вивчення основ формування фінансової системи козацької держави.

Метод дослідження – історичний, порівняльний, літературний, описовий.

Результати роботи. В статті аналізуються основні ознаки національної економіки Української козацької держави. Розглядаються особливості формування фінансової системи, грошово-кредитної системи даної доби.

Галузь застосування результатів – дані дослідження можна використовувати у навчальному процесі, при викладанні навчальних дисциплін «Історія України», «Фінанси», «Бюджетна система», «Податкова система».

Висновки: національна економіка виникла та розвивалась на основі держави (Українська козацька держава) та поглиблення суспільного поділу праці. Були сформовані основні ознаки національної економіки: тісні економічні зв'язки (розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі); єдиний економічний простір (Гетьманські універсали, наявність грошової одиниці, формування єдиної фінансової системи та її складових); єдиний економічний центр (поміркована зовнішня і внутрішня економічна політика Б. Хмельницького); суверенітет (особа і влада гетьмана як голови держави та її уряду; влада гетьмана мала всенародний характер) та спільна територія.

В даний період сформувалася фінансова система Української козацької держави, про що свідчить створений Державний скарб, система податків та зборів, кордонні мита та обов'язковість їх відрахувань до Державного скарбу, видатки з нього, а також грошово-кредитна система.

Ключові слова: національна економіка, Б. Хмельницький, Українська козацька держава, фінансова система, грошова система, податки.

ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ ВРЕМЕН КАЗАЦКОГО ГОСУДАРСТВА (1648-1657)

Пак Н.Т.,
Костышин Е.И.

Предмет исследования - особенности формирования финансовой системы казацкого государства.

Цель исследования - является изучение основ формирования финансовой системы казацкого государства.

Метод исследования - исторический, сравнительный, литературный, описательный.

Результаты работы. В статье анализируются основные признаки национальной экономики Украинского казацкого государства. Рассматриваются особенности формирования финансовой системы, денежно-кредитной системы данной суток.

Область применения результатов - данные исследования можно использовать в учебном процессе, при преподавании учебных дисциплин «История Украины», «Финансы», «Бюджетная система», «Налоговая система».

Выводы: национальная экономика возникла и развивалась на основе государства (Украинское казацкое государство) и углубления общественного разделения праці. Булы сформированы основные признаки национальной экономики: тесные экономические связи (развитие внутренней и внешней торговли); единое экономическое пространство (Гетманские универсалы, наличие денежной единицы, формирование единой финансовой системы и ее составляющих); единое экономическое центр (умеренная внешняя и внутренняя экономическая политика Б. Хмельницкого) суверинитет (лицо и власть гетмана как главы государства и его правительства; власть гетмана имела всенародный характер) и общая территория.

В данный период сформулировалась финансовая система Украинского казацкого государства, о чем свидетельствует создан Государственный сокровище, система налогов и сборов, пограничные пошлины и обязанности язковист их отчислений в Государственный бюджет, расходы по нему, а также Денежные-кредитная система.

Ключевые слова: национальная экономика, Б. Хмельницкий, Украинское казацкое государство, финансовая система, денежная система, налоги.

FORMATION BASES OF NATIONAL ECONOMY DURING COSSACK STATE (1648–1657)

Pak N.T.,
Kostyshyn E.I.

The subject of the study - the formative Features finansovoy system kazatskoho state.

The purpose of the study - Study javljaetsja bases the formative finansovoy system kazatskoho state.

Method Studies - historically, comparative, lyteraturnyy, opysatelnyy.

Results work. The basic signs of national economy of the Ukrainian cossack state are analysed in the article. The features of forming of the financial system, money-and-credit and fiscal systems of these twenty-four hours are examined.

The area of application results - Data can be Studies in the Use uchebnom process, at prepodavanyy uchebnyh disciplines «History of Ukraine», «Finance», «Byudzhethnaya system», «Nalohovaya system».

Conclusions: natsyonalnaya Economy voznykla and razvyvalas based on the state (STATE Ukraynskoe kazatskoe) and socio razdelenyya uhlublenyya pratsy. Bulы sformyrovany Main signs natsyonalnoy Economy: Economic tesnye communication (Internal Development and External trade); edynoe ekonomycheskoe space (Hetmanskye unyversaly, availability denezhnoy edynytsy, Formation edynoy finansovoy systems and sostavlyayuschyh ee); edynoe ekonomycheskoe Center (moderate vneshnyaya vnutrennyaya Economic and politics B. Khmelnytsky) suverynytet (charge and power Hetman As head of state and government of ego, power Hetman ymela vsenarodnyy nature) General and territory.

Data in the period sformuvlyasya finansovaya kazatskoho Ukrainian state system, about something svydetelstvuet Created Hosudarstvennyy sokrovysche system and sborov taxes, duties and pohranychnyye poshlyny yazkovyst s otchyslenyy in Hosudarstvennyy sokrovyscha, rashody on nemu, as well Denezhnye-kredytnaya system.

Keywords: the national economy, B. Hmelnytskyi, The Uktainian Cossack state, finance system, money system, taxes.

Актуальність. Актуальність національної економіки зростає в умовах становлення або докорінної трансформації економіки країни. Значущість національно-економічних досліджень значно зростає наприкінці XX – початку XXI століття.

По-перше, в нових незалежних країнах відбувається активний пошук ефективних моделей національної економіки та системи національної економічної безпеки. По-друге, в умовах глобалізації загострюється проблема об'єднання загальносвітових тенденцій і закономірностей розвитку з національними інтересами та цілями, відповідного коригування економічної політики.

Якщо економічна теорія XX століття зосереджувала увагу переважно на економічних проблемах суспільства, організованого в держави-нації з певними моделями національної економіки й громадянського

устрою, то в умовах стрімкої глобалізації XXI століття економічні проблеми починають досліджуватися з позицій глобального підходу – у єдності та взаємодії економіки з іншими сферами суспільного життя за еволюційним виміром „минуле – сучасне – майбутнє” в контексті світових процесів на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному й локальному рівнях. За цих обставин національні економіки є унікальними, потребують окремого дослідження та розвитку нової галузі економічної теорії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільший внесок у дослідження засад розвитку національної економіки зробили видатні українські економісти інституціонального, історичного та неокласичного напрямків – М.І. Туган-Барановський, О.М. Миклашевський, І.В. Вернадський, А.Я. Антонович, І.І. Янжула, В.Ф. Левитський, Є.Є. Слуцький, В.Я. Железнов, Д.І. Піхно та ін. Їх дослідження та дискусії точились над питаннями, тісно пов'язаними з дослідженням природи національної економіки, її сутності, місця і ролі кожної з її підсистем, взаємозв'язків з іншими елементами суспільного буття, визначенням особливостей розгортання господарського механізму національної економіки, аналізу господарських комплексів та пропорцій між ними. Навіть визначаючи предмет політичної економії, українські економісти виходять з того, що економічна теорія так чи інакше торкається питань національного характеру.

Українські дослідники другої половини XIX – XX ст. вивчали період Хмельниччини, політичні події, які відбувалися на українських землях у другій половині XVII–XVIII ст.

Слід зазначити, що вивчення національної економіки є нерозривне з вивченням державності України. Ці проблеми у своїх дослідженнях розглядали науковці М. Андрусак, Л. Винар, О. Вінтоняк, П. Гой, Д. Дорошенко, Т. Мацьків, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко та ін., виходячи із державотворчих традицій українського народу окремо від російського чи польського суспільства.

Водночас і такий важливий аспект українознавчих досліджень як питання формування основ національної економіки, української фінансової системи, державних податків та повинностей, особливо з початком Української національної революції під проводом Б. Хмельницького (В. Смолій, В. Степанков) розглядався побіжно.

У працях українських науковців другої половини XIX – XX ст., зокрема, О. Лазаревського, В. Барвінського, В. Модзалевського, М. Слабченка, А. Єршова, В. Дядиченка, В. Борисенка та інших, які займалися вивченням соціально-економічних процесів, питання фінансової системи займало другорядну роль, вивчення питання державних податків та повинностей населення козацької держави не було комплексним.

Предмет дослідження – особливості формування фінансової системи козацької держави.

Мета і завдання статті. Метою статті є вивчення основ формування фінансової системи козацької держави. У відповідності до поставленої мети завданнями статті є: проаналізувати ознаки державності охарактеризувати основні ознаки національної економіки даної доби; з'ясувати, які види державних податків та повинностей існували на території України протягом другої половини XVII ст., встановити їхній розмір; дати характеристику особливості фінансової систем періоду козацької держави.

Метод дослідження – історичний, порівняльний, літературний, описовий.

Постановка проблеми. Дослідження науковців минулих років, щодо питань дослідження ознак національної економіки козацької доби, фінансової системи, вивчення питань податків, повинностей козацької держави не були комплексними. Отже, постає необхідність більш детально зупинитися на цих питаннях.

Результати дослідження. Господарська система, що склалася історично в певних територіальних (національних) межах, має назву «національна економіка». Формування і функціонування національної економіки регламентується конституцією держави і створеними на її основі законами, що регулюють господарську діяльність загалом і діяльність сфер, галузей, регіонів.

Слід зазначити, що національна економіка як самостійна наука є порівняно молодою, проте її передумови формуються протягом багатьох століть. Йдеться про поступове накопичення загальних ідей та концепцій з основ функціонування та розвитку економіки країни; урахування в наукових дослідженнях не тільки загальних законів і закономірностей економічного розвитку, а й національної специфіки економіки країни (особливості історичного розвитку інституційного устрою, національної свідомості тощо), а також впливу неекономічних сфер (соціальної, політичної, екологічної, духовної) на економічний розвиток країни. Нагадаємо, що у Німеччині середини XIX ст., у зв'язку з пошуком шляхів захисту національних економічних інтересів при об'єднанні дрібних держав, поділених митними кордонами та відкритих до експансії іноземних товарів, була опублікована „Національна система політичної економії” Ф. Ліста (1841р.), де надається перша цілісна теоретична концепція національної економіки, а в післявоєнні 50-ті роки XX ст. при формуванні національної моделі об'єднання ринкових сил, державного регулювання та національних традицій, ця концепція отримала подальший розвиток в праці В. Ойкена „Основи національної економії” [2, с. 6]

Національні економіки, що розвиваються на однаковому технологічному базисі, як правило, мають близькі економічні системи, можуть різнитися певними національними економічними рисами з огляду на неекономічні фактори. До них, зокрема, належать: природні особливості, тобто розташування, ресурсні можливості, запаси корисних копалин, розміри та кліматичні особливості території тощо; особливості історичного розвитку, коли в кожний конкретний період національна економіка сприймає впливи і тенденції історичного розвитку країни, а також новітніх історичних подій; цивілізаційні фактори, що характеризують культурні, релігійні, етнічні традиції та цінності країни, передаються від покоління до покоління та стимулюють або обмежують перетворення, надають їм своєрідної національної специфіки; вихідний рівень становлення і розвитку національної економіки (відтворення на власній або новій основі), в тому числі стан та рівень продуктивних сил, економічний потенціал

країни, зрілість передумов формування нової економічної системи; особливості політичної організації суспільства, які впливають на вибір курсу економічної політики держави.

Найбільш сталими є цивілізаційні фактори, основи культури, що обмежують свободу вибору економічної системи та інститутів суспільства, включаючи форму державного правління. Під впливом неекономічних факторів елементи економічного устрою, інститути та організації суспільства специфічно упорядковуються, набувають національних форм. Викликає інтерес дослідження і історичний чинник формування основ національної економіки.

Національна економіка виникає і розвивається на основі: - поглиблення суспільного, зокрема територіального, поділу праці, що зумовлює виникнення різноманітних видів діяльності, спеціалізацію територій; - формування міцних централізованих держав. Початковою хронологічною межею дослідження береться доба Хмельниччини, коли відроджується українська державність і починає формуватися власна фінансова система.

В першу чергу, спробуємо визначити ознаки державності пов'язані з такими явищами, як козащина. У подіях, що відбувалися на українських землях, значна кількість українських вчених схильна вбачати державницький елемент, що виступав своєрідним посередником державницької ідеї від часів Київської Русі до УНР, а згодом до сучасної незалежної України. Тому питання, пов'язані з цією проблематикою, завжди є дискусійними та актуальними. Як стверджує Л. Винар на основі критичного аналізу історичних джерел та літератури, українське козацтво сформувалося із різних суспільних верств і в XVII – XVIII ст. перетворилося на фундамент ідеї української держави [1, с. 25].

Початок відновлення державності України після періоду Київської Русі пов'язує з козаками такий знавець історії України, як Д. Дорошенко. Він стверджує, що в середині XVI ст. в Україні на зміну старій аристократії і шляхті, яка поступово полонізувалася, приходить нова провідна верства – козащина. Вона очолює велику соціальну і національну революцію й під проводом козацького гетьмана Богдана Хмельницького утворює самостійну Українську козацьку державу. [2, с. 108] Таким чином, цей автор солідаризується з М. Грушевським, що вказував на давню державницьку традицію українського народу.

У контексті політичної традиції середньовічної України цікаво висловився І. Мірчук. Він наголошував, що гармонійна рівновага Київської Русі, моральність її аристократичних та демократичних принципів продовжилися у польсько-литовський період і були сприйняті козацькою державою [4]. Козацька республіка придержувалася давніх демократичних традицій, хоча й у своєрідній формі військового ордену.

Р. Млиновецький, характеризуючи початок Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, наголошує, що повстання 1648 р. не було ані «селянською революцією» проти шляхетського панування, ані «релігійною війною», і менш за все – рухом з метою «приєднання до Росії», а тільки завзятою боротьбою за відновлення Української держави. Він же підкреслює, що ідея національної революції і відновлення втраченої державності досить довго визрівала в народній свідомості та, завдячуючи Б. Хмельницькому, нарешті матеріалізувалася. У своїй іншій роботі цей історик застерігає від хибних висновків дослідників, які хочуть, щоб Хмельницький творив «селянську державу» [4, с. 92]. Р. Млиновецький абсолютно справедливо наголошує, що за часів Б. Хмельницького ніде у світі не існувало жодної «селянської держави» і ніхто не мав навіть у голові такої думки. Навіть тепер не існує нічого, що б могло служити зразком такої держави.

Дослідник М. Стахів, розкриваючи термінологічний сенс поняття держави, стверджує, що до нього входять три елементи: населення (народ), територія і найвища влада в межах цієї означеної території [5, с. 56]. Застосовуючи цю формулу до українських земель за часів Б. Хмельницького, бачимо, що підконтрольні йому землі мали всі ці три ознаки.

Таким чином, будь-який дослідник Хмельниччини, використовуючи формулу М. Стахіва, при бажанні може дійти висновку, що в часи війни 1648 – 1654 рр. на території України існувала держава із відповідними ознаками. Однак автор статті вважає, що наявність вищезгаданих ознак не може ще свідчити про існування справжньої держави, тому що запропоновані три елементи далеко не вичерпують суті держави і є лише частиною із значно більшого списку, що повинен характеризувати будь-яку державу, головною ознакою якої є суверенітет. А за часів Богдана Хмельницького суверенітет українських земель, на думку автора статті, був якраз дуже проблематичним.

Науковець П. Гой розробляє тезу, що Б. Хмельницький у своїй політиці виходив із того, що козацька держава – спадкоємиця Київської держави, тому хотів об'єднати всі українські та білоруські землі в Українсько-Білоруську державу [6, с. 143]. Дослідник висловлює думку, що козацька Україна не мала природних меж (за Зборівським договором, до козацької території, на якій творилася Українська держава, належали воеводства Київське, Брацлавське та Чернігівське), не мала доступу до моря, і навіть головна її комунікаційна артерія – Дніпро – не була повністю в українських руках. Тому Б. Хмельницький і його сподвижники намагалися поширити українські державні кордони на інші землі [6, с. 67].

В той же час, характеризуючи угоду 1654 р., професор О. Оглоблин вказував, що це була подія міжнародного значення, що свідчила про визнання влади Війська Запорозького на Україні та відповідних прав гетьмана як єдиного володаря держави. Дослідник наголошує, що нова держава була суверенною та легітимною. «Держава Руська» стала «Війська Запорозького Украйною», і це було повним і остаточним визнанням української національно-визвольної революції, її справедливості, легальності й конституційності. Фактично, це було визнання *de jure* нової Української козацької держави. Головною ознакою її суверенності,

вважає цей дослідник, була особа і влада гетьмана як голови держави та її уряду. Влада гетьмана мала всенародний характер [7, с. 11].

Отже, перед сучасним дослідником козацько-гетьманської України постає наступна картина. Збудована Б. Хмельницьким Українська держава відродила великодержавний дух Київської Русі, втілений у нових формах гетьманської державності на тогочасний європейський зразок. Тим самим було відновлено спадкоємність української державної традиції та передано її наступним поколінням українських державних діячів.

Економічна політика Б. Хмельницького та уряду Української держави визначалася воєнними і політичними досягненнями, відносинами з Річчю Посполитою, розмахом селянської антифеодальної боротьби і змінювалася на різних етапах Визвольної війни. Внаслідок визволення України від польсько-шляхетського панування почалося формування Української держави. Разом з тим почала становлюватися національна економіка. Основними ознаками, якої є: тісні економічні зв'язки між суб'єктами господарювання на основі поділу праці; загальний економічний простір, що характеризується єдиним економічним законодавством; єдиною грошовою одиницею; загальною фінансовою і грошово-кредитною системами; єдиний економічний центр, який виконує регулюючу та координуючу роль за допомогою заходів економічної політики; загальна система економічного суверенітету; територіальна цілісність.

Саме в цей період на території Української козацької держави відбулися зміни в поземельних відносинах. Панівними стали такі форми земельної власності, як державна і козацька. Поступово формувалася старшинська власність, хоча і в незначних розмірах – будинки, хутори, млини, слободи, окремі села. Відстояла свої давні права на землю дрібна і середня православна українська шляхта. Важливим досягненням стало визнання селянської власності. І хоча селянське землеволодіння на відміну від козацького ґрунтувалося не на юридичній основі, а на звичаєвому праві, однак селяни фактично стали вільними виробниками.

Аграрна політика Б. Хмельницького мала прогресивний характер. Незважаючи на її суперечливість і непослідовність, були створені умови, за яких козаки і селяни змогли забезпечити свої інтереси. Зміцнився інститут приватної земельної власності. Основною формою господарства стало дрібне землеволодіння козаків, селян і міщан. Фактична ліквідація феодальної системи господарювання відкрила шлях до розвитку національної економіки за капіталістичним способом виробництва. Відсутність феодальних рентних відносин сприяла становленню хутірського господарства як багатогалузевого фермерського, що за наявних умов забезпечувало високу конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках.

Під час Визвольної війни українського народу середини XVII ст. в становищі міст і міщан відбулися важливі зміни. Міста з магдебурзьким правом зберігали свої привілеї. Так, Б. Хмельницький видав кілька універсалів про охорону Києва від постоїв козацьких військ, погрожував покаранням за кривди міщанам, звільнив Київ від воеводського податку, надавав пільги заможним селянам у торгівлі, забороняв місцевим селянам користуватися землями і сіножатями, що належали місту. Приватновласницькі та королівські міста опинилися під юрисдикцією уряду, і керували ними ратуші, що підлягали компетенції загальної козацької влади в краї. Деякі міщани покаялися (близько 60 - 80%), деякі селяни записалися в міщани [8, с. 123]. В окремих містах (Черкаси, Канів, Переяслав) більшу частину населення становили козаки. Зростає міська верхівка з бюргерства, козацької старшини, шляхти. Більшість населення була українцями. XVI-XVIII ст. були періодом бурхливого процесу виникнення і розвитку міст, зростання їх ролі в господарському житті України. Проте на відміну від міст Західної Європи вони зберігали феодально-аграрний характер, були невеликими.

Зрушення в сільському господарстві, ремеслах і промисловості України зумовлювали поживання торгівлі, розвиток економічних зв'язків між різними населеними пунктами, ринками і землями. Чим глибшим був суспільний поділ праці, тим більшою ставала потреба різних соціальних та професійних груп у виробничому спілкуванні. Неабияку роль у цьому відігравали міські торги та базари, на які приїжджали переважно жителі навколишніх сіл і міст.

Особливістю поділу праці в товарному виробництві є те, що він: пов'язує виробників у єдину господарську систему виробництва, розподілу, обміну і споживання; сприяє зростанню продуктивності праці, зменшенню витрат виробництва і збільшенню обсягів продукції остаточного споживання; зумовлює позитивні соціальні зміни: розвиток соціальних послуг, полегшення умов праці, поліпшення соціальної структури суспільства тощо; забезпечує формування суспільства з єдиною системою норм організації виробництва, розподілу, обміну, споживання, управління, регулювання тощо.

У багатьох містах і селах ярмаркові збори здавалися на відкуп. Густа мережа базарів, торгів, ярмарків сприяла зміцненню торгових зв'язків між містами і селами, окремими господарськими районами. На цій основі відбувалися злиття місцевих ринків і подальша економічна консолідація лівобережних, слобожанських, запорозьких, правобережних, прикарпатських, закарпатських і північноукраїнських земель. Торгові зв'язки між українськими землями значно зміцніли, що зумовило встановлення тісних економічних зв'язків між ними. Ярмарки набули загальноукраїнського характеру. В описах ярмарків і торгів згадувалися купці з усіх земель України. Б. Хмельницький своїм універсалом 1657 р. наказав, щоб козацькі старшини «з людьми Львова як з власними нашими поводитися і в усякій торгівлі купецтву не робили перешкоди» Протягом XVII – XVIII ст. визначилися основні торгові шляхи [9, с. 152].

Отже, внутрішня торгівля в XVI – XVIII ст. стимулювала господарське піднесення, сприяла розвитку товарного виробництва та спеціалізації окремих регіонів, об'єднувала в економічне ціле села і міста України. Процес формування національного ринку продовжувався.

Значну роль у господарському розвитку українських земель відігравала зовнішня торгівля. Розвиток мануфактур, зростання міст призвели до зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва у країнах Західної Європи. Такі країни, як Англія, Голландія, стають величезним ринком збуту сільськогосподарської продукції та сировини з України. В той самий час Україна була ринком збуту виробів мануфактурної промисловості західних країн.

У XVI – першій половині XVII ст. на захід вивозили волів, зерно, коней, шкіри, мед, віск, закарпатські вина, полотно, пряжу, поташ, сіль, дерев'яні вироби. Торгові зв'язки здійснювали переважно магнати, які мали економічні переваги над купцями, середньою шляхтою, оскільки вони не сплачували регіональних мит і податків, користувалися безплатним гужовим транспортом своїх кріпаків для доставки товарів до річкових пристаней, на річках Сян, Буг, Вепр. Великі маєтки давали змогу їм нагромаджувати для продажу значну кількість продукції, утримувати власні річкові судна, навіть цілі флотилії.

Б. Хмельницький ввів у 1654 р. нову систему оподаткування. Мито збирали у розмірі двох золотих з кожних 250. Це було в 2,5 раза менше порівняно з тарифом 1643 р., що діяв в Україні до Визвольної війни. Гетьманські універсали заохочували імпорту торгівлю, обмежували вивіз коштовностей, коней, селітри. Водночас було заборонено продавати хліб у Польщу, під час Визвольної війни розрив з Польщею послабив торгові зв'язки з західними країнами. Активно велася торгівля з Білорусією, Молдавією, Туреччиною, Кримом. Було розроблено проект договору з Туреччиною щодо торгівлі на Чорному морі. Українські купці отримали право вільно плавати і торгувати в Чорному і Середземному морях, звільнялися від мит і податків.

Розвиток торгівлі в XVI – XVIII ст. сприяв процесу подальшого формування грошового обігу характерним був біметалізм – використання як золотих, так і срібних монет, які оцінювалися стихійно, за ринковою вартістю вміщеного в них металу. Одночасно із зростанням торгівлі та грошового обігу на українських землях в XVI – XVIII ст. поширилися кредитні операції й лихварство. Необхідність кредиту була зумовлена також відсутністю у купців вільних коштів. Лихварство було поширене серед представників різних верств населення (купці, орендарі, корчмарі, старости, війти). В козацькій державі існував обоюсторонній кредит у зовнішньоторгових операціях. Українські купці отримували його в Польщі, Німеччині, західноукраїнські купці брали українські товари в кредит. Оскільки не було інших умов для розвитку ринкових відносин, лихварство негативно впливало на розвиток економіки краю, виснажувало її.

В Українській козацькій державі фінанси підпорядковувалися гетьману, вони були невіддільні від його приватного господарства. Доходи створеного державного скарбу за Б. Хмельницького становили сотні тисяч золотих. Частина доходів він діставав від земельних володінь – колишніх королівщин, маєтків магнатів, шляхти і католицького духовенства. У трьох воєводствах (Київському, Брацлавському та Чернігівському) належало королівщинам близько 450 міст і сіл, магнатам і шляхті – близько 1400, католицькій церкві – понад 50. Ці землі частково були зайняті селянами й козаками, частково перейшли у відання військового скарбу. Більшу частину цих земель держава передавала старшині та козакам, які не одержували ніякої платні грошми, а також монастирям. Деяку частину землі військовий скарб продав. Значні доходи козацька держава одержувала із сільськогосподарських промислів. У її власність перейшли млини, винокурні, броварні, корчми, лісові буди та інші підприємства, які раніше належали королівщинам або шляхті. В умовах становлення та зміцнення Української держави великого поширення набула оренда. Орендували винокурні, шинки, корчми, млини та ін. Великими орендарями були магістрати й монастирі. Поруч з ними багаті козаки та міщани брали оренду на власні імена. Вони здебільшого орендували млини, винокурні, шинки.

Важливою статтею поповнення Державного скарбу були доходи від торгівлі. Існував ряд внутрішніх торгових зборів, що їх платили на торгах і ярмарках, зокрема возове – від возів, помірне – від мір збіжжя, повідерщина – від продажу відрами спиртних напоїв, а на дорогах – мостове, перевіз. Торговці сплачували різні збори, зокрема мито від місця, кількості й різноманітності товарів, за його ввезення. Іноземні купці платили по 30, українські та російські – по 10, торгові люди – по 4 – 6 кіп грошей від одного воза товарів. Великі міста гроші від цих зборів брали на власні потреби, а містечка – передавали їх до скарбу. Повністю належали скарбові кордонні мита від ввезення та вивезення товарів. Усі старі оборонні універсали, надані купцям, було скасовано, «аби і найменший ущерб скарбові нашому войсковому не бил», проте гетьман іноді звільняв купців від мит та інших торгових зборів.

Кошти державного скарбу за Б. Хмельницького витрачали в основному «на утримання послів і на всякі військові потреби». Рядових козаків за свою службу забезпечували земельними ділянками. Проте вища військова старшина й адміністрація одержували платню грошми: генеральний писар – 1000 золотих, генеральний обозний, військові судді – по 300, судовий Писар – 100, гетьманський бунчужний, гарматні, полкові, сотенні хорунжі – по 50 золотих. Така платня була затверджена «Березневими статтями» 1654 р. У ході Визвольної війни запроваджується також система державних повинностей (виконання робіт на користь війська) як складова частина української фіскальної системи. Однак, незважаючи на складні умови Визвольної війни середини XVII ст., фінанси України в цілому були добре організовані. Державний скарб, успішно долаючи труднощі, виконував покладені на нього важливі функції. Отже, основними прибутками часів козацької держави були податки і торгівля.

Фінансова система яка сформувалася у ході Української національної революції під проводом Б. Хмельницького враховувала місцеві особливості, не вдаючись до повного копіювання фінансової системи Речі Посполитої. Тому формування останньої дозволяє краще зрозуміти процеси державотворення,

починаючи з доби Хмельниччини, оскільки існування власної фінансової системи є однією з важливих ознак державності.

Таким чином, Визвольна війна українського народу привела до утворення Української держави і формування власної національної економіки.

Висновки. Становленню національної економіки сприяла внутрішня економічна політика Богдана Хмельницького (уніфікація оподаткування, дотримання єдиних правил економічної гри) та зовнішня політика (за одними напрямками – лібералізація, за іншими – протекціонізм). Українська козацька держава мала всі ознаки держави як такої: населення (народ), територія і найвища влада в межах цієї означеної території.

Національна економіка виникла та розвивалась на основі держави (Українська козацька держава) та поглиблення суспільного поділу праці. Були сформовані основні ознаки національної економіки: тісні економічні зв'язки (розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі); єдиний економічний простір (Гетьманські універсали, наявність грошової одиниці, формування єдиної фінансової системи та її складових); єдиний економічний центр (поміrkована зовнішня і внутрішня економічна політика Б. Хмельницького); суверенітет (особа і влада гетьмана як голови держави та її уряду; влада гетьмана мала всенародний характер) та спільна територія.

В даний період сформувалися фінансова система Української козацької держави, про що свідчить створений Державний скарб, система податків та зборів, кордонні мита та обов'язковість їх відрахувань до Державного скарбу, видатки з нього, а також грошово-кредитна система.

Список використаних джерел

1. Винар Л. Огляд історичної літератури про початки української козащини / Л. Винар. // Український історик. – 1965. – № 3-4. – С. 17–38.
2. Дорошенко Д. Що таке історія Східної Європи? / Д. Дорошенко. // Український історик. – 1982. – № 3-4. – С. 106–118.
3. Архів УВУ. – Ф. 4. – Спр. 1. – Арк. 4.
4. Млиновецький Р. Історія українського народу [Текст] : нариси з політичної історії / Р. Млиновецький. – Б.м : Укр. наук. б-ка, 1946. – 312с.
5. Стахів М. Назва держави в мовах українській і англійській: зб. на пошану 70-річчя народин Романа Смаль-Стоцького / М. Стахів. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1963. – 140 с.
6. Гой П. Дипломатичні стосунки України з Московщиною 1648 – 1651 / П. Гой. – Мюнхен; Львів, 1996 – 240 с.
7. Оглоблин О. Проблема державної влади на Україні за Хмельниччини й Переяславська угода 1654 р / О. Оглоблин. // Український історик. – 1965. – № 3-4. – с. 9– 12.
8. Полонська-Василенко Н. До історії Гетьманської України XVII – XX вв. / Н. Полонська-Василенко. // Науковий збірник УВУ. – Мюнхен, 1974. – Т. 8. – С. 121-139.
9. В.С. Степанков. Українська державна ідея / Степанков В. // Історія української культури у п'яти томах. – Київ, 2003. – Т. 3. – С. 151–153.
10. Історія України в документах і матеріалах. Т. 3. Визвольна боротьба українського народу проти угніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569-1654 року). – К., 1941. – 290 с.

References

1. Vynar L. Ogljad istorychnoi' literatury pro pochatky ukrai'ns'koi' kozachchyny. // Ukrai'ns'kyj istoryk. – 1965. – № 3-4. – S. 17–38.
2. Doroshenko D. Shho take istorija Shidnoi' Jevropy? // Krai'ns'kyj istoryk. – 1982. – №3-4. – S. 106–118.
3. Arhiv UVU. – F. 4. – Spr. 1. – Ark. 4.
4. Mlynovec'kyj R. Istorija ukrai'ns'kogo narodu : narysy z politychnoi' istorii'. – B.m : Ukr. nauk. b-ka, 1946. – 312s.
5. Stahiv M. Nazva derzhavy v movah ukrai'ns'kij i anglijs'kij: zb. na poshanu 70-richchja narodyn Romana Smal'-Stoc'kogo. – N'ju-Jork; Paryzh; Sidnej; Toronto, 1963. – 140 s.
6. Goj P. Dyplomatychni stosunky Ukrai'ny z Moskovshhynuju 1648 – 1651. – Mjunhen; L'viv, 1996 – 240 s.
7. Ogloblyn O. Problema derzhavnoi' vldy na Ukrai'ni za Hmel'nychchyny j Perejaslavs'ka ugoda 1654 r. // Ukrai'ns'kyj istoryk. – 1965. – № 3-4. – s. 9– 12.
8. Polons'ka-Vasylenko N. Do istorii' Get'mans'koi' Ukrai'ny HVII – XX vv. // Naukovyj zbirnyk UVU. – Mjunhen, 1974. – T. 8. – S. 121-139.
9. V.S. Stepankov. Ukrai'ns'ka derzhavna ideja // Istorija ukrai'ns'koi' kul'tury u p'jaty tomah. – Kyi'v, 2003. – T. 3. – S. 151–153.
10. Istorija Ukrai'ny v dokumentah i materialah. T.3. Vyzvol'na borot'ba ukrai'ns'kogo narodu proty gnytu shljahets'koi' Pol'shhi i pryjednannja Ukrai'ny do Rosii' (1569-1654 roky). – K., 1941. – 290 s.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Пак Наталія Тадеушівна, доцент кафедри економіки та менеджменту, доцент, кандидат економічних наук. Факультет управління фінансами та бізнесу, Львівський національний університет імені І. Франка. Україна, 79053, м. Львів, вул. Володимира Великого буд. 89, кв. 66.
e-mail: n.volpfik@gmail.com

Костишин Емілія Іванівна, доцент кафедри історії і теорії соціології, доцент, кандидат історичних наук.
Історичний факультет, Львівський національний університет імені І. Франка. Україна, 80381, Львівська обл., Жовківський р-н., м. Дубляни, вул. Львівська 12, кв.25.
e-mail: emilia.kostyshyn@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Пак Наталья Тадеушевна, доцент кафедры экономики и менеджмента, доцент, кандидат экономических наук.
Факультет управления финансами и бизнеса, Львовский национальный университет имени Ивана Франко.
Украина, 79053, г. Львов, ул. Владимира Великого, д. 89, кв. 66.
e-mail: n.volfik@gmail.com

Костышин Эмилия Ивановна, доцент кафедры истории и теории социологии, доцент, кандидат исторических наук.
Исторический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко
Украина, 80381, Львовская обл., Жолковский р-н., г. Дубляны ул. Львовская 12, кв.25.
e-mail: emilia.kostyshyn@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Pak Natalia Tadeushivna, Associate Professor of Economics and Management, Associate Professor, PhD.
Department of financial management and business, Lviv National Ivan Franko University
Ukraine, 79053, Lviv, street Vladimir the Great system. 89, Apt. 66.
e-mail: n.volfik@gmail.com

Kostyshyn Emilia Ivanovna, assistant professor of history and theory of sociology, associate professor, candidate of historical sciences.
Faculty of History, Lviv National Ivan Franko University
80381, Ukraine, Lviv region, Zhovkva district., Dubliany street, Lviv 12 square meters, 25.
e-mail: emilia.kostyshyn@gmail.com

Рецензент: Біттер О.А., завідувач кафедри міжнародної економіки та теорії фінансів, доктор економічних наук, професор, факультет управління фінансами та бізнесом, Львівський національний університет імені І. Франка

УДК 330.1

ЕВОЛЮЦІЯ РОЛІ ТА ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В ЕКОНОМІЦІ

Уманців Ю.М.,
Міняйло О.І.

У статті наведено результати дослідження еволюції ролі та функцій держави в економіці. Розкрито основні теоретичні підходи до аналізу місця держави в економічних процесах.

Встановлено, що успішна реалізація державою її функцій передбачає вирішення двох найважливіших завдань стратегічного характеру. Перше завдання має на меті приведення функцій держави у повну відповідність з її потенціалом. Друге завдання пов'язане з необхідністю підвищення дієздатності інститутів, що передбачає здійснення ефективної регламентуючої діяльності держави. Необхідність регулювання економіки випливає з економічних функцій, виконання яких покладається на державу. Виникнення та розвиток економічних функцій держави є результатом розвитку економіки та об'єктивних суспільних потреб.

Обґрунтовано, що у результаті ускладнення економічних зв'язків держава дедалі активніше втручається у господарське життя з метою протидії негативним тенденціям, що виникають в економіці. Визначено перспективні напрями вдосконалення регулювання державою економічних процесів.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади аналізу еволюції економічних функцій держави.

Метою статті є аналіз основних підходів до визначення ролі держави в економіці, систематизація наукових поглядів на еволюцію її економічних функцій та визначення перспективних напрямів удосконалення регулюючого впливу уряду на перебіг макроекономічних процесів.

При написанні статті використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, історичний та логічний, абстрагування, узагальнення, індукції та дедукції, аналізу та синтезу.

Результати роботи полягають перш за все у здійсненні аналізу основних підходів до визначення ролі держави в економіці, систематизації наукових поглядів на еволюцію її економічних функцій та визначенні на цій основі перспективних напрямів удосконалення впливу уряду на перебіг макроекономічних процесів.

Висновки роботи полягають перш за все у тому, що досвід розвитку світової економіки чітко продемонстрував, що різні країни у певні періоди часу орієнтувалися більшою мірою на певні функції

регулювання економіки залежно від історичного етапу, національних традицій, усвідомлення своїх можливостей та необхідності їх використання.

Отримані результати можуть бути використані як при вдосконаленні проведення економічної політики держави, так і у навчальному процесі при викладанні ряду дисциплін.

Ключові слова: держава, економіка, державне регулювання, еволюція, економічна модель, економічні функції держави.

ЭВОЛЮЦИЯ РОЛИ И ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА В ЭКОНОМИКЕ

Уманцев Ю.Н.,
Миняйло А.И.

В статье приведены результаты исследования эволюции роли и функций государства в экономике. Раскрыты основные теоретические подходы к анализу места государства в экономических процессах.

Установлено, что успешная реализация государством его функций предполагает решение двух важнейших задач стратегического характера. Первая задача имеет целью приведение функций государства в полном соответствии с ее потенциалом. Вторая задача связана с необходимостью повышения дееспособности институтов, предусматривает осуществление эффективной регламентирующей деятельности государства. Необходимость регулирования экономики следует из экономических функций, выполнение которых возлагается на государство. Возникновение и развитие экономических функций государства является результатом развития экономики и объективных общественных потребностей.

Обосновано, что в результате усложнения экономических связей государство все активнее вмешивается в хозяйственную жизнь с целью противодействия негативным тенденциям, которые возникают в экономике. Определены перспективные направления совершенствования регулирования государством экономических процессов.

Предметом исследования является теоретико-методологические основы анализа эволюции экономических функций государства.

Целью статьи является анализ основных подходов к определению роли государства в экономике, систематизация научных взглядов на эволюцию ее экономических функций и определение перспективных направлений совершенствования регулирующего воздействия правительства на ход макроэкономических процессов.

При написании статьи использованы широкий спектр общенаучных и специальных методов, в частности, исторический и логический, абстрагирования, обобщения, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Результаты работы заключаются прежде всего в осуществлении анализа основных подходов к определению роли государства в экономике, систематизации научных взглядов на эволюцию ее экономических функций и определении на этой основе перспективных направлений совершенствования влияния правительства на ход макроэкономических процессов.

Выводы работы заключаются прежде всего в том, что опыт развития мировой экономики четко продемонстрировал, что различные страны в определенные периоды времени ориентировались в большей степени на определенные функции регулирования экономики в зависимости от исторического этапа, национальных традиций, осознание своих возможностей и необходимости их использования.

Полученные результаты могут быть использованы как при совершенствовании проведения экономической политики государства, так и в учебном процессе при преподавании ряда дисциплин.

Ключевые слова: государство, экономика, государственное регулирование, эволюция, экономическая модель, экономические функции государства.

THE DEVELOPMENT OF STATE ROLE AND FUNCTIONS IN ECONOMY

Umantsiv Y.M.,
Minaillo O.I.

In this article presented are the results of the research of evolution of the state roles and its functions in economy. Disclosed are the main theoretical approaches to evaluation of state's place in economic operations.

It is found out, that successful implementation by the state of its functions two solutions of the most important strategic nature tasks. The first task aims to bringing the state's functions in full responsibility with its potential. The second task relates with the need to increase the capacity of institutions, which foresees the implementation of the effective regulating activity of the state. The arising and development of the economic functions of the state is a result of development of economy and objective social needs.

It is founded, that as the result of complication of economic connections, the state still actively intervene into the economic life with the aim to oppose negative tendencies, which arise in economy. Identified are the perspective directions of improvement of regulations of the economic processes by the state.

The subject of the research are theoretical and methodological grounds of the analysis of the evolution of the state's economic functions.

The aim of the article is analysis of the main approaches to definition of the state in economy, systematization of scientific views on evolution of its economic functions and definition of promising directions of perfection of a regulatory impact of government on running of macroeconomic processes.

The wide spectrum of general scientific and special methods was used while the article writing, in particular historic and logical ones abstraction, generalization, methods of induction, deduction, analysis and synthesis.

The results of work are first of all in implementation analysis of the main approaches to the definition of a role of the state in economy, systematization of scientific views on evolution of its economic function and definition of perspective directions of perfection of government impact on the running of macroeconomic processes.

The conclusions of the work first of all are in the fact that the experience of development of the world economy demonstrated, that different countries in some periods of time oriented themselves mostly on certain functions of regulations of economy, depending on history stages, national traditions, realizing of the opportunities and necessity of their using.

Received results can be used both for improvement of the state's policy implementation, and in studying processes while teaching a number of disciplines.

Key words: state, economic, state regulation, evolution, economic model, economic functions of the state.

Постановка проблеми. Розкриття економічної ролі та функцій держави перебуває у центрі уваги вчених протягом багатьох століть. При цьому друга половина XX ст. відзначається тим, що у більшості країн світу до числа основних стала входити саме економічна функція держави. Тепер держава активно втручається в економіку, визначає вектори її розвитку, встановлює пропорції між окремими її секторами.

Економічна функція держави повинна мати антикризову спрямованість і спрямовуватися на створення соціально орієнтованої економіки, що враховує й узгоджує широкий спектр економічних інтересів. Більш того, держава забезпечує зовнішні умови функціонування економіки. По-перше, вона виконує функцію захисту країни і тим самим охороняє її економічний простір. По-друге, інтегрує суспільство та забезпечує відносну стабільність в умовах соціальної та майнової диференціації. По-третє, держава виступає також активним суб'єктом економічних відносин, узявши на себе деякі економічні функції, що забезпечують цілісність економічної системи країни. По-четверте, з ускладненням економічних зв'язків держава дедалі активніше втручається у господарське життя з метою протидії негативним тенденціям, що виникають в економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розкриття природи економічної ролі держави протягом тривалого періоду часу перебувають у центрі уваги таких вітчизняних та іноземних вчених як А. Бебело, О. Беляєв, М. Вудфорд, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, Р. Гоббарт, Л. Горкіна, Дж. М. Кейнс, Ю. Кіндзерський, О. Комяков, О. Лоцихін, А. Мазаракі, І. Малий, Г. Манків, Дж. Міль, В. Петті, А. Піру, П. Самуельсон, В. Сіденко, А. Сміт, І. Школьник, Дж. Хікс, Т. Ховельмо та інші.

Економічна функція держави в основному полягає у регулятивних, стимулюючих, консультаційних діях. Отже, під час дослідження форм і меж включення держави в економічні процеси важливо розрізняти державу як таку, що видає законодавчі акти та здійснює адміністративне регулювання, тобто діє як зовнішня сила щодо економіки, і державу, яка виступає як власник деяких галузей або окремих підприємств, тобто безпосередньо здійснює економічну діяльність.

Метою статті є аналіз основних підходів до визначення ролі держави в економіці, систематизація наукових поглядів на еволюцію її економічних функцій та визначення перспективних напрямів вдосконалення регулюючого впливу уряду на перебіг макроекономічних процесів.

Основні результати дослідження. Розглядаючи еволюцію держави з погляду рівня розвитку, форм і способів реалізації економічних функцій, можна побудувати умовну періодизацію їхнього генезису. Виділення періодів державного розвитку з позицій особливостей економічних функцій кожного етапу дозволяє глибше зрозуміти не лише логіку прояву соціально-економічної сутності держави і механізми її реалізації, а й природу співвідношення найважливіших державних властивостей – економічної і соціальної, влади і права, суспільства й окремих соціальних груп, права й економіки, особистості і держави. Водночас, еволюцію економічних функцій держави недостатньо розглядати тільки з позиції тих змін, що відбуваються у матеріальному виробництві у міру розвитку суспільства [21, с. 81].

З перших днів існування держава займалася економічною діяльністю, втручаючись в дію суб'єктів економічного життя. Однак таке втручання в різні періоди і в різних країнах істотно відрізнялося, що дозволяє говорити про етапи еволюції економічних функцій держави. В історичному аспекті можна виділити декілька етапів еволюції ролі держави в економіці. При цьому йдеться про державу як орган політичної влади, державу як «нічний сторож», державу як інструмент макроекономічного регулювання, «соціальна держава» та ефективну державу в умовах глобалізації економіки.

Одними з перших, хто висунув теорію, яка є спробою пояснити постійні зміни в поглядах на роль держави, були меркантилісти. Так, у XVII столітті домінувало твердження, що держава повинна відігравати активну роль у розвитку торгівлі та промисловості [1, с. 36].

У XVII ст. з'являються праці В. Петті, який приділив чималу увагу дослідженню функцій держави. У «Трактаті про податки та збори» вчений виокремив шість основних функцій державного сектора, що реалізувалися через фінансування витрат на оборону держави, апарату управління; утримання церкви, шкіл та університетів; підтримка сиріт; прокладання доріг, спорудження водогонів, мостів та інших об'єктів інфраструктури. Однією з головних причин збільшення державних видатків вчений уважав небажання

населення сплачувати податки, що призводить до збільшення витрат на збирання податків, утримання судових органів, жандармів, в'язниць тощо [12, с. 22-23].

Держава як «нічний сторож». З середини XVII до середини XIX ст. роль держави обмежувалася виконанням функцій, пов'язаних із забезпеченням безпеки громадян, збереженням їх майна, створенням необхідної правової бази для взаємовідносин господарських суб'єктів. Найбільш повною характеристикою держави у цей період було ототожнення її з «нічним сторожем», який повинен був спостерігати за тим, щоб ніхто і ніщо не порушувало належного порядку речей [1, с. 36].

Уявлення про державу як про «нічний сторож» були багато у чому обґрунтовані А. Смітом та набули поширення наприкінці XVIII ст. У 1776 р. А. Сміт опублікував роботу «Добробут націй. Дослідження про природу і причини багатства націй», де спробував довести, що ринок є найкращим інструментом, котрий забезпечує як економічне зростання, так і суспільний добробут. Вчений відстоював ідею «природної гармонії» (рівноваги), яка встановлюється в економіці стихійно, при відсутності зовнішнього (державного) втручання і є оптимальним режимом функціонування економічної системи. Тому, за А. Смітом, держава в жодному разі не повинна втручатися в регулювання економічних процесів. За державою мають бути закріплені деякі базові функції (оборона, правопорядок тощо), необхідні для розвитку ринку [17].

Ідеї А. Сміта мали істотний вплив як на державу загалом, так і на економістів, зокрема. Так, наприклад, Дж. Ст. Міль оприлюднив доктрину, відому як «*природна свобода*», згідно з якою уряд не повинен втручатися у справи приватного сектора. До того ж уряд, на думку дослідника, також не повинен намагатися регулювати чи контролювати діяльність приватних підприємств. Ринок є самодостатньою системою, що представляє собою інституційну одиницю для полегшення обміну та не потребує зовнішнього втручання та регулювання [11, с. 13-14]. Будь-які порушення механізму саморегулювання спричиняють нестабільність функціонування та, як результат, економічні кризи. Вільна ринкова конкуренція найкраще слугуватиме інтересам суспільства, ринки апіорі конкурентні, а ринкова система здатна автоматично досягти макроекономічної рівноваги [18, с. 15].

А. Пігу є одним з перших економістів, який піддав сумніву досконалість ринкового механізму і вільної конкуренції. На його думку, необхідність державного втручання в економіку проявляється у двох формах, а саме: непрямій (через податки та субсидії) та прямій (через контроль за цінами й тарифами, поєднаний з контролем за випуском продукції). При прямому втручанні держави в економіку вчений не відкидав можливості прямих державних інвестицій в окремі галузі економіки й прямого державного регулювання. Причинами такого втручання А. Пігу вважав неминучість виникнення монополії й наявність «зовнішніх ефектів» як вияв суперечності між інтересами виробників і потребами суспільства у цілому [13]. Однак концепція А. Пігу, хоч у ній і було враховано важливі аспекти теорії участі держави в економічній діяльності, базувалася здебільшого на традиціях класичного підходу до розуміння особливостей функціонування ринкової системи.

Револьюційною за своїм впливом як на економічну науку, так і на практику стала макроекономічна модель Дж. М. Кейнса, котрий одним з перших використав поняття «державні видатки», а також проаналізував їхній вплив на економічне зростання країни. Ключовою в інтерпретації вченим природи і причин циклічності та безробіття є теорія ефективного попиту, яку вчений поставив у центр своєї теоретичної системи як основну умову, що визначає рівні національного доходу та зайнятості. За Кейнсом, саме ефективний попит, а не пропозиція ресурсів та зміна рівня цін (як вважали «класики»), визначає динаміку економічних процесів [6].

Державне стимулювання сукупного попиту дозволить збільшити обсяги виробництва, що своєю чергою позитивно відобразиться на рівні безробіття, а відтак – на збільшенні сукупного доходу. У випадку недостатності сукупного попиту існує неповне використання виробничих потужностей, внаслідок чого виникає циклічний спад і циклічне безробіття. Таким чином, Дж. М. Кейнс наочно показав неспроможність категоричного твердження «класиків» про те, що «пропозиція породжує попит», зауваживши, що «якщо ж закон, що пов'язує функції сукупного попиту і пропозиції, в дійсності не такий, тоді це означає, що життєво важливий розділ економічної теорії ще тільки має бути написаний» [6, с. 32].

Дж. Хікс вважав, що теорія Дж. М. Кейнса досліджувала лише певний стан економіки, коли вона перебуває у «пастці ліквідності», тобто коли зростання пропозиції грошей припиняє впливати на норму процента, а тому не здійснюється інвестування і не діє вся макроекономічна модель. У цій статті Дж. Хікс вперше вжив термін «неокласичний синтез», який означав теоретичне сполучення кейнсіанства та неокласицизму в єдину систему [20, с. 158]. Дж. Хікс був одним з перших, хто поклав початок «синтезу» кейнсіанського і неокласичного теоретичних напрямів. Вибір інструментів фінансової політики вказує на стратегічні цілі національної економіки. Залежно від економічної ситуації, що склалася у країні, здійснюється стимулююча або стримуюча фінансова політика.

Також вагому роль державі у ринковій економіці відводив Дж.К. Гелбрейт. При цьому дослідник вказував на вагому роль державних видатків у системі регулювання економіки. Вчений надає державним видаткам роль потужного чинника, що регулює сукупний попит, стабілізує заробітну платню та ціни. Все це має істотне значення для планування, яким держава замінила ринок. Окрім цього, за допомогою фінансування національної економіки уряд формує ринок для продукції найбільш передових у технічному аспекті підприємств, котрі вимагають найбільших вкладень капіталу [5, с. 261].

На думку Дж.К. Гелбрейта, є ряд послуг, наприклад, національна оборона, освіта, захист людей і власності, щодо яких не можна з упевненістю покладатися на ринок, саме тому тут повинна діяти держава.

До того ж вчений пропонує збільшувати державні видатки на необхідні цивільні заходи уряду і тим самим підвищувати державні видатки над доходами, що збільшувало б сукупний попит (виплати за соціальним страхуванням також автоматично спроможні підвищувати сукупний попит) [5, с. 362].

Хоча при цьому у позиціях різних науковців виникає певна колізія поглядів, оскільки, на думку деяких з них, збільшення державних видатків фінансується за рахунок відповідного зростання податків, при цьому досягається одиничний мультиплікативний ефект. Так, за теоремою норвезького нобелівського лауреата Т. Ховельмо, збільшення державних видатків за умови фінансування їх за рахунок зростання податків сприяє збільшенню національного доходу на таку ж величину. Тому, щоб зберегти збалансованість державного бюджету, необхідно збалансувати державні видатки та сукупні податкові платежі [19, с. 8-10].

Однак значний обсяг державних видатків у відкритій економіці, за висновком Г. Манківа, призводить до виникнення дефіциту торговельного балансу [10, с. 228]. Простежити логіку такого твердження можна через аналіз складових сукупного попиту. Необґрунтоване збільшення державних видатків зменшує національні заощадження, які є джерелом майбутніх інвестицій в економіку. Такої ж позиції дотримується відомий американський економіст Р. Гоббард, який вважає, що «за сталого поточного обсягу виробництва збільшення державних видатків зменшує національні заощадження за умови, що домогосподарства не скорочують обсягів свого споживання на величину збільшення урядових виплат» [4, с. 652]. Макроекономічні дослідження свідчать, що споживання домогосподарств не пов'язане з державними видатками один до одного, тому, за інших незмінних умов, збільшення обсягів урядових виплат скорочує національні заощадження, які є джерелом майбутніх внутрішніх інвестицій в економіку країни. Таким чином, використовуючи цю залежність, з боку уряду можна маніпулювати інвестиційними процесами в країні.

Щодо доктрини державного регулювання ринкової економіки, то представники неокласичного синтезу обґрунтували використання здебільшого бюджетних важелів у періоди глибокого спаду виробництва і в основному кредитно-грошових інструментів – за умов піднесення та інфляції. На неокласичний синтез з боку його прихильників покладалися великі надії як щодо розвитку економічної теорії, так і щодо обґрунтування напрямів модернізації економічної політики.

Так, зокрема, нобелівський лауреат П. Семуельсон вважав, що за допомогою неокласичного синтезу можна повернути політичній економії її динамічність. Взаємодія державного регулювання з функціонуванням ринкових механізмів давала надію на вдосконалення інструментів регулювання економіки взагалі. «Неокласичний синтез з допомогою відповідної кредитно-грошової і фінансової політики наша система змішаного підприємництва може запобігти експлозії буму і різкого спаду, може розраховувати на здорове прогресивне зростання» [15, с. 396].

Поступове розширення економічних функцій держави з кінця XIX ст. відбувається у три етапи. Початок першого етапу пов'язаний з Першою світовою війною (тривав до Великої депресії 1929-1933 рр.). У цей період держава починає активно втручатися у регулювання економічних процесів, намагаючись обмежити монополістичні тенденції, створюючи державний сектор в економіці. Однак це втручання обмежується в основному галузями військового виробництва.

Світова економічна криза 1929-1933 рр. відкриває другий етап, який триває до Другої світової війни. У цей період в історії суспільства виникає система постійної та активної участі держави в управлінні ринковим господарством. Розвиваються державні форми антициклічного регулювання економіки, а також елементи планування. Така політика одержала вираження у збільшенні державної власності, зростанні обсягу державного бюджету, що став використовуватися не тільки на утримання держапарату, а й для фінансування державної та приватної діяльності. Поряд з бюджетно-податковою для регулювання макроекономічних пропорцій держава активно використовує й грошово-кредитну політику, спрямовану на стимулювання капіталовкладень, вирішення соціальних проблем [7, с. 8-9].

Третій етап розпочався після Другої світової війни і тривав до середини 50-х років XX ст. На відміну від попереднього етапу, він характеризується тим, що антициклічна політика доповнюється системою заходів для стимулювання темпів економічного росту. У цей період держава активніше бере участь у розвитку ключових галузей промисловості, створенні економічної та соціальної інфраструктури.

Серед основних причин і факторів, які зробили середину XX ст. переломним етапом у становленні так званої мета-соціальної системи на національному та світовому рівнях, вирізняються, зокрема: наслідки Другої світової війни, яка максимально збільшила рівень втручання держави у хід відтворення ринкового господарства, порушивши тим самим механізми мотивації до праці, що склалися у передвоєнні часи; швидке зростання диференціації доходів різних груп населення європейських держав, що викликало наростання соціальної напруги, особливо у переможених країнах, стимулювало потребу пошуку концепцій, моделей та механізмів розв'язання проблем, що склалися. Основними причинами еволюції економічної ролі держави виявилися зміни, що відбувалися, насамперед, у матеріальному виробництві, серед яких не тільки збільшення обсягів виробництва й ускладнення економічних зв'язків, а й посилення ролі особистого чинника у розвитку економіки [14, с. 36-38]. Зазначені зміни вимагали втручання держави у регулювання макроекономічних пропорцій і вирішення соціальних завдань, її допомоги у боротьбі з монополістичними тенденціями.

Аналізуючи місце і роль держави в національній економіці, доцільно розглядати її складові кризі призму платежів, котрі мають місце у відкритій моделі економіки. Беручи до уваги тенденції розвитку сучасного суспільства, необхідним вважається не стільки збільшень сум державних виплат, скільки розширення впливу

держави на усі сектори економіки. Така тенденція обумовлює розширення та зміцнення публічного сектора, а з позиції секторального підходу – збільшує доходи підприємств та домашніх господарств.

Зростання обсягу інвестицій сприяє розвитку виробництва та неодмінно має призвести до підвищення рівня зайнятості населення й підвищення його доходів, частина з яких також може розглядатися як інвестиційний ресурс. Збільшення обсягів державних інвестицій обумовлює зростання валового внутрішнього продукту та податкових платежів державі. У результаті сектор фінансових установ акумулює більшу суму амортизаційних відрахувань, що дає йому змогу зменшити відсотки за кредити підприємницькому сектору та збільшити обсяг приватних інвестицій [3, с. 9-11].

Збільшення ВВП, який у вигляді чистого внутрішнього продукту потрапляє у сектор домашніх господарств, сприяє зростанню доходів населення, а це, незалежно від граничної схильності до споживання та заощадження інституційних одиниць, збільшить розмір споживчих витрат і заощаджень, що врешті-решт обумовить збільшення сукупного попиту та стимулюватиме нове збільшення національного виробництва (рис. 1).

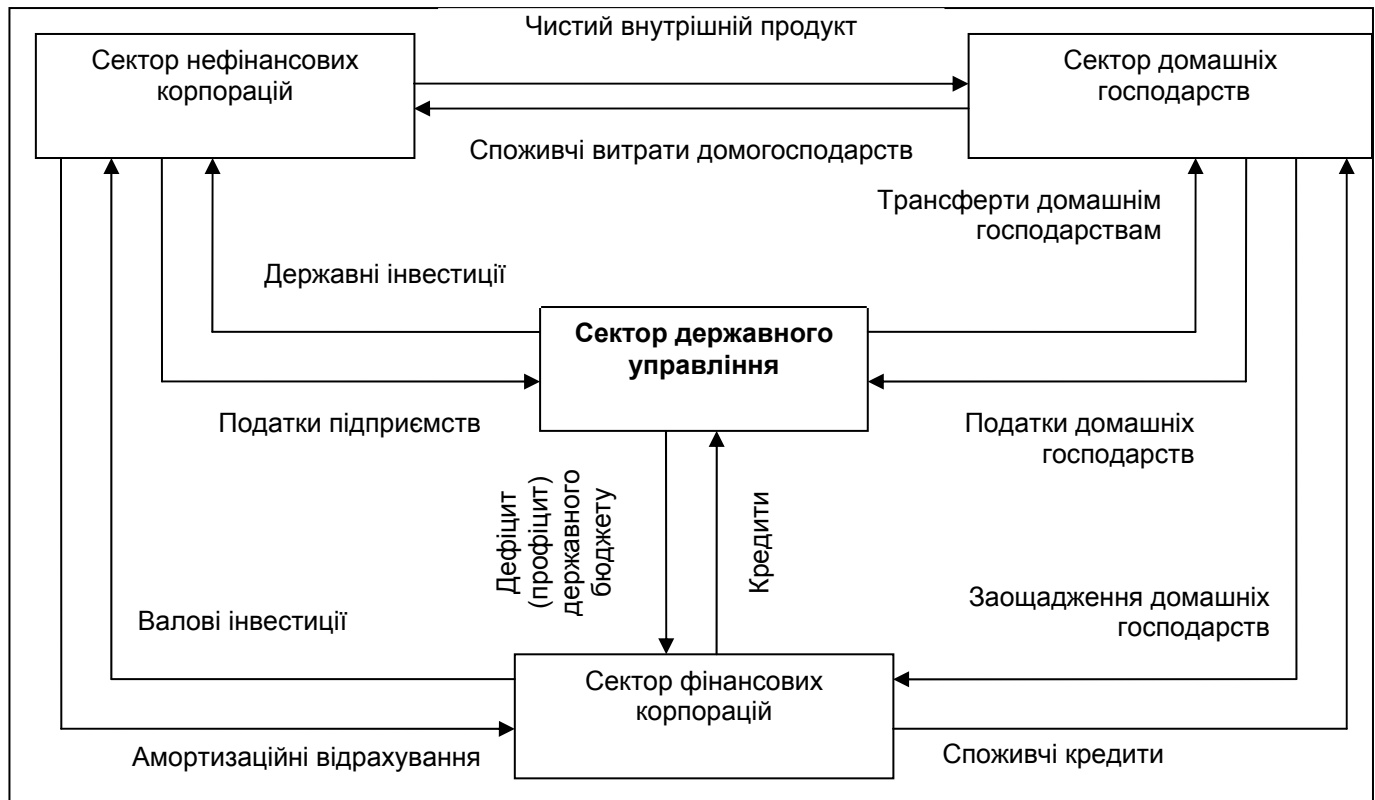

Рисунок 1. Модель економіки з урахуванням впливу держави

Джерело: складено авторами самостійно

Зміни у матеріальному виробництві, ускладнення економічних зв'язків, посилення державного втручання в економіку – такий причинний зв'язок дійсно досить чітко виявляється протягом усіх описаних вище етапів еволюції економічних функцій держави. Складніше простежити такий взаємозв'язок при переході до політики «ефективної держави».

Не можна сказати, що у 80-90-ті рр. XX ст. економічні зв'язки значно спростилися. Навпаки, економічні взаємовідносини стали ще складнішими, ніж були 20-30 років тому. Суспільне виробництво навряд чи може залишатися сьогодні стабільним і тим більше розвиватися поза активною грошово-кредитною, бюджетно-податковою та інвестиційною політикою держави. Сучасному виробництву потрібний висококваліфікований і освічений працівник, який володіє не тільки вузькопрофесійними знаннями, а й широким світоглядом, що дозволив би йому вільно орієнтуватися в обстановці, що постійно змінюється, приймати самостійні рішення. Перехід у сучасному світі до політики «ефективної держави» – це приклад порушення «балансу інтересів» під впливом тенденцій глобалізації й інтернаціоналізації світового політико-правового простору [8, с. 135-138].

Держава як інститут макроекономічного регулювання. Починаючи з кінця XIX ст. під впливом змін, що сталися в матеріальному виробництві, відбувається розширення економічних функцій держави. Йдеться про посилення концентрації й централізації виробництва, ускладнення економічних зв'язків і загострення соціальних проблем. Однак цей процес, на наш погляд, набуває певних меж та форм, якщо одночасно розглядати й ті зміни, які відбуваються в соціальній структурі суспільства. Державна політика у середині 50-х – середині 70-х рр. XX ст. виходила з певних передумов, а саме:

а) економіка повинна бути змішаною. Необхідність державного втручання в економіку зумовлена так званими вадами ринку, при яких ринкова економіка не справляється з ефективним розподілом ресурсів. До

числа таких вад відноситься наявність суспільних благ і природних монополій, зовнішніх впливів і неповнота інформації (неповнота ринків);

б) необхідна скоординована макроекономічна політика в зв'язку з тим, що ринок сам по собі нездатний привести до стабільних макроекономічних результатів;

в) ринок сам по собі не може забезпечити рівномірного розподілу доходів, а тому держава, з одного боку, повинна регулювати їх розподіл, а з іншого – захищати тих, хто через якісь причини втратив джерело прибутку або переживає інші труднощі. Одночасно держава повинна піклуватися про утворення і розвиток інфраструктури охорони здоров'я [1, с. 79-87].

Головними цілями держави при цьому були повна зайнятість, стабільність цін і рівновага платіжного балансу. У цей період держава якнайактивніше втручалася у регулювання не тільки економічних, але й соціальних відносин, а в багатьох країнах Західної Європи сформувалася ідеологія держави загального добробуту.

Державна політика «соціального добробуту» в 50-60 рр. XX ст. включала програми досягнення «високого рівня» життя населення шляхом створення державної системи охорони здоров'я, житлового будівництва, а також ефективної програми соціального забезпечення, регулювання мінімального розміру заробітної плати. Пізніше вони були доповнені демографічними і екологічними програмами, програмами захисту національної культури тощо.

«Соціальна держава» у другій половині XX ст. у більшості розвинених країн стала можливою не тільки завдяки тим змінам, які відбулися в системі матеріального виробництва в епоху переходу від індустріального до постіндустріального суспільства і які були пов'язані насамперед зі зміною ролі особистісного (людського) фактора в сучасному виробництві. «Соціальна держава» стала можливою також завдяки сталій в середині XX ст. своєрідній рівновазі сил різних соціальних груп, представлених в суспільстві, які за допомогою форм представницької демократії отримали можливість висувати і відстоювати свої інтереси.

Головна особливість сучасного етапу – поступовий перехід від політики «соціальної держави» до політики «ефективної держави». Суть політики «ефективної держави» знайшла своє відображення в двох основних положеннях. По-перше, держава внаслідок неймовірно збільшених витрат, що спричинили збільшення дефіциту державного бюджету, повинна істотно звужити коло своїх обов'язків, переклавши рішення ряду задач, які вона ще недавно виконувала, на інші господарюючі суб'єкти [9, с. 33-37].

По-друге, витрати на соціальні цілі не повинні забезпечуватися тільки з державного бюджету, а мають бути рівномірно розподілені між усіма суб'єктами. При всьому розмаїтті підходів до регулюючої ролі держави в економіці можна виокремити ряд засадничих економічних функцій держави, серед яких забезпечення безпеки країни та конкурентоспроможності національної економіки; реалізація законодавчо-регулюючої функції, пов'язаної зі створенням правового поля в суспільно-економічній сфері на основі прийняття законів; стабілізаційна функція, яка передбачає формування умов стійкого характеру шляхом впливу на ринкове середовище з метою подолання кризових явищ в економіці; координуюча функція, що забезпечує взаємодію ринкових структур і державного регулювання економіки з метою ефективного функціонування національної економіки; функція стимулювання і підтримки конкуренції у національній економіці; соціально-спрямовуюча функція, що передбачає соціальну орієнтацію виробництва і розподілу, включаючи розробку соціальних стандартів; стратегічна функція, котра передбачає обґрунтування і розробку стратегії розвитку національної економіки, включаючи формування системи національного прогнозування та економічного програмування; розподільча функція, що має на меті здійснення корегування розподілу ресурсів з метою зміни структури ВВП; контролююча функція, пов'язана із здійсненням контролю за виконанням законодавчих вимог; управлінська функція, яка передбачає розробку системи заходів з управління об'єктами державної власності; інформаційна функція, яка покликана забезпечувати економічним суб'єктам рівний доступ до інформаційних ресурсів; запобігання або усунення екстернальних ефектів економічної діяльності негативного характеру тощо [8, с. 140-145].

На зламі XX та XXI століть у міру того, як у наукових джерелах щоразу більше уваги приділяється розробці несуперечливих у теоретичному вимірі та водночас емпірично апробованих моделей, стрімко зростає темп упровадження ідей з теоретичних дискусій у практику діяльності державних органів. Дуже часто у цьому процесі провідну роль відіграють центральні банки, що здійснюють політику «прогнозного таргетування». До найбільш відомих наукових розробок належать модель глобальної економіки MBФ, модель RAMSES шведського Ріксбанку, нова регіональна модель Європейського центрального банку, норвезька економічна модель NEMO тощо. Усе це приклади логічно побудованих DSGE-моделей, що відображають методологічний консенсус між неокейнсіанцями, монетаристами, представниками «нової класичної школи», теорії реального ділового циклу та іншими представниками сучасної економічної думки. Саме ці моделі були розроблені в установах, які безпосередньо втілюють у життя економічну політику держави [2, с. 28-29].

На сьогодні вчені привертають увагу до того, що формування та поширення новітніх криз у XXI столітті безпосередньо пов'язане з кризовим становищем сучасної основної течії економічної науки, заснованої на підґрунті неолібералізму. Тому за цих умов економічна наука повинна долати вузькі межі свого традиційного предметного поля й брати активну участь у формуванні метаекономіки як системи знань [16, с. 16].

Зараз набирає реальних контурів нова модель регулювання економічних процесів, що покликана обмежити надто ризикові та спекулятивні операції, забезпечити виконання перш за все фінансовими установами своїх традиційних функцій акумулювання заощаджень та сприяння їхній трансформації в

інвестиції. Однак залишається чимало не вирішених питань щодо міжнародної координації реформи регулювання та створення відповідних інститутів на національному та наднаціональному рівнях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз еволюції економічної ролі та функцій держави дає змогу дійти цілого ряду висновків. Досвід розвитку світової економіки показав, що різні країни у певні періоди часу орієнтувалися більшою мірою на ті або інші функції регулювання економіки залежно від історичного етапу, національних традицій, усвідомлення своїх можливостей і необхідності їх використання.

Успішна реалізація державою її функцій передбачає вирішення двох найважливіших завдань стратегічного характеру. Перше завдання має на меті приведення функцій держави у повну відповідність з її потенціалом, під яким слід розуміти здатність уряду ефективно здійснювати свою політику. Друге завдання пов'язане з необхідністю підвищення дієздатності державних інститутів, що передбачає провадження ефективної регламентуючої діяльності держави. Необхідність регулювання економіки випливає з економічних функцій, виконання яких покладається на державу. Виникнення та розвиток економічних функцій держави – це результат розвитку економіки та об'єктивних суспільних потреб. З огляду на це подальших досліджень потребуватимуть проблеми модифікації економічних функцій держави відповідно до новітніх глобальних викликів.

Список використаних джерел

1. Беляєв О.О. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, О.М. Комяков. – К.: КНЕУ, 2003. – 190 с.
2. Вудфорд М. Сближение взглядов в макроэкономике: элементы нового синтеза / М. Вудфорд // Вопросы экономики. – 2010. – №10. – С. 17-30.
3. Геєць В.М. Подолання квазіринковості – шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання / В.М. Геєць // Економіка України. – 2015. – №6. – С. 4-17.
4. Гоббарт Р. Гроші, фінансова система та економіка / Р. Гоббарт. – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
5. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество / Дж. К. Гэлбрейт. – Избранное. – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
7. Кіндзерський Ю.В. Державне замовлення у світі та особливості його застосування у політиці розвитку: уроки для України / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України. – 2015. – №3. – С. 4-25.
8. Лощихін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти / О.М. Лощихін. – К.: Юридична думка, 2008. – 368 с.
9. Малий І.Й. Теорія розподілу суспільного продукту / І.Й. Малий. – К.: КНЕУ, 2000. – 248 с.
10. Манків Г.Н. Макроекономіка / Г. Н. Манків. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
11. Милль Дж. О свободѣ / Дж. Милль; пер. с англ. А. Фридмана // Наука и жизнь. – 1993. – № 11. – С. 10-15.
12. Петти В. Трактат о налогах и сборах / В. Петти. Антология экономической классики. В 2-х томах. Т.1. – М.: МП «ЭКОНОВ», 1993. – 475 с.
13. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу. В двух томах. Том 1. – М.: Прогресс, 1985. – 512 с.
14. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс: монографія / за ред. Л.П. Горкіної. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2010. – 760 с.
15. Самуэльсон Пол Э. Экономика / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус. – М.; СПб.; К.: Вильямс, 2007. – 1358 с.
16. Сіденко В. Глобальні кризи ХХІ століття: політекономічний підхід / В. Сіденко // Економічна теорія. – 2015. – №4. – С. 12-18.
17. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит // Антология экономической классики. В 2-х томах. Т.1. – М.: МП «ЭКОНОВ», 1991. – 475 с.
18. Школьник І.О. Державне замовлення як інструмент регулювання економічних процесів / Школьник І.О. // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – №2. – С. 12-18.
19. Haavelmo Trygve Magnus. On the Theory and Measurement of Economic Relations. Statistical Implications of a System of Simultaneous Equations / Trygve Magnus Haavelmo // Econometrica. – 1943a. – Vol. 11. – №1, – p. 1-12.
20. Hicks J. Mr. Keynes and the «Classics» / J. Hicks // Econometrica. – 1937. – April. – p. 147-159.
21. Mazaraki A. Semantic modeling service management of sanatorium resort health enterprises / A. Mazaraki, N. Vedmid // Економічний часопис-XXI. – 2013. – №7-8 (1). – С. 80-82.

References

1. Belyayev A.A. The state and transitional economy : a mechanism of interaction / A.A. Belyayev, A.S. Bebelya, A.N. Komyakov. – M.: Finansy, 2003. – 190 s.
2. Vudford M. The approximation of views in macroeconomics: the elements of the new synthesis / M. Vudford // Voprosy ekonomiki. – 2010. – №10. – S. 17-30.
3. Geyets V.M. Overcoming of quasimarket formation is a road to investment oriented model of economic growth / V.N. Geyets // Ekonomika Ukrainy. – 2015. – №6. – S. 4-17.
4. Gobbart R. Money, financial system and economy / R. Gobbart. – M.: Finansy, 2004. – 889 s.
5. Gelbreyt Dzh. K. New industrial society / Dzh. K. Gelbreyt. – Izbrannoye. – M.: Eksmo, 2008. – 1200 s.

6. *Keyns Dzh. M. General theory of employment, interest and money / Dzh. M. Keyns. – M.: Gelios ARV, 2002. – 352 s.*
7. *Kindzerskiy Y.V. The State Order in the world and peculiarities of its application in development policy: lessons for Ukraine / Y.V. Kindzerskiy // Ekonomika Ukrainy. – 2015. – №3. – S. 4-25.*
8. *Loshchikhin A.N. Economic function of a modern state. Theoretical and legal aspects / A.N. Loshchikhin. – M.: Yuridicheskaya mysl', 2008. – 368 s.*
9. *Malyy I.I. Theory of distribution of social product / I.I. Malyy. – M.: Finansy, 2000. – 248 s.*
10. *Manko G.N. Macroeconomics / G. N. Manko. – K.: Osnovy, 2000. – 588 s.*
11. *Mill' Dzh. About liberty / Dzh. Mill'; per. s angl. A. Fridmana // Nauka i zhizn'. – 1993. – № 11. – S. 10-15.*
12. *Petti V. A treaty about taxes and collections / V. Petti. Antologiya ekonomicheskoy klassiki. V 2-kh tomakh. T.1. – M.: MP «EKONOV», 1993. – 475 s.*
13. *Pigu A. Welfare Economics / A. Pigu. V dvukh tomakh. Tom 1. – M.: Progress, 1985. – 512 s.*
14. *Retrospective of market reforms in Ukraine: modern discourse: monografiya / pod red. L.P. Gorkin. – M.: In-t ekon. i prognozuv., 2010. – 760 s.*
15. *Samuel'son Pol E. Ekonomika / P.E. Samuel'son, V.D. Nordkhaus. – M.; SPb.; K.: Vil'yams, 2007. – 1358 s.*
16. *Sidenko V. The global crises of the XXI century: an approach of the political economy / V. Sidenko // Ekonomicheskaya teoriya. – 2015. – №4. – S. 12-18.*
17. *Smit A. Research about the nature and reasons of wealth of the nations / A. Smit // Antologiya ekonomicheskoy klassiki. V 2-kh tomakh. T.1. – M.: MP «EKONOV», 1991. – 475 s.*
18. *Shkol'nik I.A. The State Order as a tool of regulation of economic processes / Shkol'nik I.A. // Vestnik Ukrain'skoy akademii bankovskogo dela. – 2009. – №2. – S. 12-18.*
19. *Haavelmo Trygve Magnus. On the Theory and Measurement of Economic Relations. Statistical Implications of a System of Simultaneous Equations / Trygve Magnus Haavelmo // Econometrica. – 1943a. – Vol. 11. – №1, – p. 1-12.*
20. *Hicks J. Mr. Keynes and the «Classics» / J. Hicks // Econometrica. – 1937. – April. – p. 147-159.*
21. *Mazaraki A. Semantic modeling service management of sanatorium resort health enterprises / A.Mazaraki, N. Vedmid // Ekonomicheskij chasopis-XXI. – 2013. – №7-8 (1). – С. 80-82.*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ:

Уманців Юрій Миколайович, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету, професор, доктор економічних наук.

e-mail: markov8@ukr.net

Міняйло Олександр Іванович, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету, доцент, кандидат економічних наук.

e-mail: ekonteor@yandex.ru

ДАНЫЕ ОБ АВТОРАХ

Уманцев Юрий Николаевич, профессор кафедры экономической теории и конкурентной политики Киевского национального торгового-экономического университета, профессор, доктор экономических наук.

e-mail: markov8@ukr.net

Миняйло Александр Иванович, доцент кафедры экономической теории и конкурентной политики Киевского национального торгового-экономического университета, доцент, кандидат экономических наук.

e-mail: ekonteor@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Umantsiv Yuriy Mykolayovych, professor of economic theory and competition policy in Kyiv National University of Trade and Economic, professor, doctor of economic sciences.

e-mail: markov8@ukr.net

Miniailo Alexandr Ivanovych, associate Professor of economic theory and competition policy in Kyiv National University of Trade and Economic, associate professor, candidate of economic sciences.

e-mail: ekonteor@yandex.ru

УДК 172.12:351.865(477)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ОДИН ІЗ ФЕНОМЕНІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Шимченко Л.А.

Предметом дослідження є волонтерський рух як один із феноменів самоорганізації громадян України в умовах зовнішньої загрози державі і суспільству, що взяв на себе функцію стабілізатора рівня соціальної напруги та привніс в життя українців потребу в свободі, справедливості і мирі, як механізмах забезпечення власної соціальної безпеки.

Метою написання статті стало прагнення дослідити на основі світового та нинішнього українського досвіду ефективність форм діяльності волонтерів по забезпеченню соціальної безпеки.

Теоретичною і методологічною основою роботи послужили Закони України, інші нормативні акти, друковані періодичні матеріали, інтернет-ресурси.

Результати роботи. Акцентується увага на ролі волонтерського руху у формуванні громадянського суспільства, нова свідомість якого спрямована на систему реформування політично-економічної системи України, що в результаті може гарантувати забезпечення соціальної безпеки.

Галузь використання результатів. Організація і проведення досліджень в сфері соціальної безпеки.

Висновки. В історії українського поступу відбулися фундаментальні процеси, пов'язані з усвідомленням людиною буття в цілому, самої себе і своїх меж. Українці в певний момент усвідомили сутність світу в якому живуть і власну визначеність через діяльність в намаганні видозмінити світ – тому через механізм волонтерства взяли певну відповідальність за долю нації та держави. Поставивши за мету досягнення соціального миру, волонтери своєю діяльністю намагаються утвердити в країні найелементарніші європейські стандарти життя та «стимулюють» державу до такого рівня перетворень, щоб в найближчій перспективі гарантувати соціальну безпеку та динамічний розвиток України.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальна напруга в суспільстві, волонтер, волонтерський рух, громадські об'єднання, громадянське суспільство, патріотизм, допомога.

ВОЛОНТЕРСКОЕ ДВИЖЕНИЕ КАК ОДИН ИЗ ФЕНОМЕНОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

Шимченко Л.А.

Предметом исследования является волонтерское движение как один из феноменов самоорганизации граждан Украины в условиях внешней угрозы государству и обществу, что взял на себя функцию стабилизатора уровня социального напряжения и привнес в жизнь украинцев потребность в свободе, справедливости и мире, как механизмах обеспечения собственной социальной безопасности.

Целью написания статьи стало стремление исследовать на основе мирового и нынешнего украинского опыта эффективность форм деятельности волонтеров по обеспечению социальной безопасности.

Теоретической и методологической основой работы послужили Законы Украины, другие нормативные акты, печатные периодические материалы, интернет-ресурсы.

Результаты работы. Акцентируется внимание на роли волонтерского движения в формировании гражданского общества, новое сознание которого направлено на систему реформирования политико-экономической системы Украины, которая в результате может гарантировать обеспечение социальной безопасности.

Отрасль использования результатов. Организация и проведение исследований в сфере социальной безопасности.

Выводы. В истории украинского продвижения состоялись фундаментальные процессы, связанные с осознанием человеком бытия в целом, самой себя и своих пределов. Украинцы в определенный момент осознали сущность мира в котором живут и собственную определенность через деятельность в попытке видоизменить мир – потому через механизм волонтерства взяли определенную ответственность за судьбу нации и государства. Поставив за цель достижение социального мира, волонтеры своей деятельностью пытаются утвердить в стране элементарные европейские стандарты жизни и «стимулируют» государство к такому уровню превращений, чтобы в ближайшей перспективе гарантировать социальную безопасность и динамическое развитие Украины.

Ключевые слова: социальная безопасность, социальное напряжение в обществе, волонтер, волонтерское движение, общественные объединения, гражданское общество, патриотизм, помощь.

VOLUNTEER MOTION AS ONE OF THE PHENOMENA OF PROVIDING OF SOCIAL SAFETY IS IN UKRAINE

Shimchenko L.A.

The article of research is volunteer motion as one of the phenomena of self-organization of citizens of Ukraine in the conditions of external threat the state and society, that undertook the function of stabilization of level of social tension and brought in life of Ukrainians a requirement in freedom, justice and world, as mechanisms of providing of own social safety.

The purpose of writing of the article was become by aspiration to probe on the basis of world and present Ukrainian experience efficiency of forms of activity of volunteers on providing of social safety.

Laws of Ukraine, other normative acts, printed periodic matters, internetresources, served theoretical and methodological basis of work.

The results. The attention is focused on the role of the volunteer movement in the formation of civil society, a new consciousness which is aimed at reforming the system of political and economic system of Ukraine, which as a result can guarantee the provision of social security.

Branch use of the results. Organizing and conducting in the field of social security research.

Conclusions. *Fundamental processes, related to the awareness of life a man on the whole, took place in history of Ukrainian advancement, itself and the limits. Ukrainians in certain moment realized the world essence in which live and own definiteness through activity in an attempt to modify the world – that is why through the mechanism of volunteer took certain responsibility for the fate of nation and state. Putting for a purpose achievement of the social world, volunteers try to confirm the activity in the country the European standards of life and «stimulate» the state to such level of transformations, that in the nearest prospect to guarantee social safety and dynamic development of Ukraine.*

Keywords: *social safety, social tension in society, volunteer, volunteer motion, public motion, civil society, patriotism, help.*

Актуальність теми. Основним здобутком Революції Гідності в Україні варто вважати пришвидшення будівництва громадянського суспільства, вагомою складовою якого є волонтерський рух, що привносить в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості. В період кризи, а Україна безперечно перебуває в глибокій соціально-економічній кризі, волонтерська діяльність набуває особливого звучання і спрямовується на зняття соціальної наруги шляхом підтримки найбільш знедолених категорій населення – тих, які в силу об'єктивних обставин не здатні, чи через певні обставини не можуть, піклуватися про себе самостійно. Діяльність волонтерів забезпечує, за рахунок оперативного реагування та надання ефективної адресної соціальної допомоги конкретній людині, «заповнення» недовіків державної соціальної політики. Їх діяльність поширює гуманістичні і альтруїстичні ідеї та настрої в суспільстві, показуючи цим, що в житті є речі більш цінніші ніж матеріальна винагорода. Своїми справами волонтери наповнюють змістом життям тих, хто з різних причин втратив життєвий орієнтир та впевненість в майбутнє. Тому вибрана для дослідження тема є актуальною в час, наповнений випробуваннями для України і її громадян.

Постановка завдання. У 1980-х рр. в центр уваги багатьох соціальних і політичних теорій потрапило поняття «громадянство», що традиційно визначає зв'язок між поняттями «нація» і «держава». Це, у свою чергу, викликало інтерес до інституту громадянства, розширення уявлень про його неоднорідності, про існування різних груп громадян і сферу їх зайнятості. З початком Революції Гідності один із напрямків діяльності громадян активізувався особливо і метою його було – забезпечення соціальної безпеки людини в любых умовах (миру, революції, війни, кризи). Отже, волонтерство в сьгоднішній Україні є тим національним проектом, що формує фундамент громадянського суспільства, привносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості. Тому **метою написання статті** стало прагнення дослідити на основі світового та нинішнього українського досвіду ефективність форм діяльності волонтерів по забезпеченню соціальної безпеки.

Ступінь дослідження теми. Широким полем для дослідницької діяльності у сфері новітніх суспільно-політичних відносин є пошук способів співіснування та співпраці волонтерських громадських організацій з державними установами заради досягнення синергетичного ефекту. Потребує дослідження законодавче регулювання діяльності волонтерських організацій, позитивна практика функціонування яких в Україні є переконливим фактом. Необхідним постає регулювання нормативної й адміністративної підтримки волонтерського руху, як суспільного феномену, з боку держави.

Питання суспільної активності громадян у сучасній науці розглядаються насамперед під час вивчення процесів становлення відкритого суспільства (Т. Леввіт, Дж. Ван Тіл, Л. Саламон, Х. Анхайер). Значна увага приділяється дослідженню практичної сторони здійснення благодійництва і волонтерства, розвитку механізмів та організаційних форм (П. Друкер, А. Турен, Д. Метьюз). Дослідження добровільної активності громадян з'ясовують окремі аспекти державної політики щодо волонтерських рухів (К. Бідерман, Л. Якобсон, І. Мерсіянова, В. Якимець). Детальніше волонтерство вивчається в межах спектра таких дисциплін як соціальна робота, соціальний менеджмент, соціальна психологія, соціальні технології [1].

Питання доброчинності та волонтерства у вітчизняній науці і практиці досліджували О. Безпалько, О. Брижовата, Р. Вайноле, І. Грига, М. Дейчаківський, Л. Дума, З. Зайцева, А. Зінченко, І. Зверева, Н. Заверико, І. Іванова, Н. Івченко, А. Капська, О. Карпенко, Л. Коваль, Н. Комарова, О. Кузьменко, О. Лисенко, В. Назарук, І. Пінчук, Ф. Ступак, С. Толстоухова, І. Трубавіна, О. Шатохіна, О. Яременко. Проте, актуалізації підлягають дослідження волонтерства як соціокультурного феномену, так як даний феномен набуває дедалі вагомшого значення і на світовому, і на загальноукраїнському рівнях.

Виклад основного матеріалу. Україна за період 1991-2015 років пройшла складний шлях державного становлення, сформувала конституційні, нормативно-правові та інституційні засади, але правовою державою так і не стала. Низьким залишається рівень впливу суспільства на владу, не в достатній мірі забезпечуються права людини і громадянина. Пройшовши випробування Революцією Гідності і втратами тисяч життів в АТО, держава так і не забезпечує дотримання норм законодавства, правових принципів і підходів у сфері управління суспільно-політичними процесами; рівень корупції не знижується, а тому втрачаються можливості швидшого подолання кризових явищ в економіці.

Водночас відзначається й та частина суспільства, яка на фоні безпрецедентного масштабу порушень прав людини, демонструє достатню зрілість правосвідомості, прагне боротися з корупцією, змінювати країну, розбудовувати соціально-ринкову економіку. Суспільство по відношенню до державної політики постійно нарощує шкалу вимог – не скільки економічно-соціальних, стільки політичних: подолання глибинних протиріч між владою і суспільством, припинення застосування каральних методів поводження з інакодумцями, зниження рівня втручання у діяльність громадських організацій, зменшення тиску на ЗМІ. Громадяни прагнуть постійного діалогу з владою при поступовому переході до норм публічної відкритості і підзвітності влади.

Більшість політологів, зважаючи на таку активність у вимогах до влади і активну при цьому громадську діяльність, вказують на зростання рівня громадянськості українців та на активізацію процесу сформування громадянського суспільства в Україні. Відзначається також, що дедалі частіше роль посередника між державою та широким колом громадськості по забезпеченню громадського контролю над усіма гілками влади виконують волонтерські об'єднання. Запобігаючи державній монополізації в різних сферах суспільного життя, волонтери допомагають вирішити соціальні, економічні, культурні проблеми суспільства. Крім цього, такі об'єднання, ставши суспільним феноменом України початку ХХІ століття, безпосередньо впливають на національну економіку, збільшуючи національний дохід та створюючи робочі місця.

Детальніше розглянемо сутність такого феномену як волонтерство. Термін «волонтер» у перекладі з англійської означає «добровольець». Волонтер, добровільно, не переслідуючи корисних цілей, займається діяльністю на користь суспільства, не отримуючи за це грошової винагороди[2]. Волонтер – це передусім, добра, милосердна людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомогти вирішувати проблеми інших людей, здебільшого перераховані вище якості притаманні жінкам. До того ж, волонтер характеризується порядністю, уважністю, відповідальністю, відвертістю зі своїми клієнтами [3, с. 52]

«Волонтер – це стан душі» – так вважає С. В. Толстоухова – директор Українського державного центру соціальних служб для молоді[4]. На думку М. Дейчаківського, волонтери – «найактивніші представники різних груп населення, які бажають своєю працею та участю надати дійову підтримку в становленні демократії в Україні, зробити конкретний внесок у поліпшення становища маргінальних груп чи в розвиток соціальної і культурної сфери» [4]. На думку італійського соціолога Ново Дізіонарію волонтер – «це громадянин, який вільно, а не для того, щоб продемонструвати свої моральні зобов'язання чи законні обов'язки керується ідеєю суспільної та приватної солідарності. Волонтер, одного разу показавши здатність виконувати свої громадянські та власні обов'язки, надалі переходить в цілковите розпорядження суспільства, сприяє рішенню місцевих проблем надаючи пріоритет відвідуванню бідних та знедолених»[5].

Як бачимо, лише з невеликої кількості висловлюваних думок, поняття «волонтер» і «волонтерство» є дуже широким. Але для нинішньої України феноменальність даної категорії, на нашу думку, більше проявляється в потужності соціально-суспільного руху, спроможного прийняти на себе частину повноважень державних соціальних установ. Це, насамперед, відбувається за рахунок оперативного реагування та надання ефективної адресної соціальної допомоги, що відповідає потребам і запитам конкретної людини; поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей і настроїв в суспільстві; надання допомоги постраждалим в результаті стихійних лих, екологічних, промислових, гуманітарних катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів і протистоянь.

Умовно весь спектр волонтерських проектів можна розділити за видами діяльності, цілям та завданням, які вони покликані вирішити: – проекти гуманітарної направленості – чи не найширший спектр добровольчих ініціатив, що включає в себе різного роду види допомоги, в першу чергу соціально-консультативні та правозахисні послуги, для різних категорій людей – це допомога дітям з проблемних сімей, адаптація людей з обмеженими можливостями, соціальна реабілітація колишніх злочинців тощо; – проекти екологічного спрямування, присвячені збереженню довкілля, подоланню наслідків техногенних аварій (виливи нафти, лісові пожежі тощо), підтримка діяльності національних парків та заповідників; – культурно-історичні ініціативи, спрямовані на збереження історичних пам'яток, культурного надбання країни у його матеріальних і нематеріальних проявах [6, с. 1].

Історична довідка. Термін «волонтер» почали використовувати наприкінці ХVІІІ ст. у Франції. У 1792 р. під час Великої французької революції було розпущено королівську армію, але коли до кордонів країни підійшли австрійські війська, Франції терміново знадобився захист і тоді селяни, робітники та ремісники почали добровільно записуватися до національної гвардії. Їх називали волонтерами. Роком виникнення волонтерського руху вважається 1859, так як в цей час французький письменник-журналіст Анрі Дюман, вражений кривавими картинами битви при Сольфоріно, запропонував ідею створення Червоного Хреста – організації, яка працювала б на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу пораненим бійцям. Принципами, сформульованими Анрі Дюманом, керуються сьогодні волонтерські організації в усьому світі.

До основних принципів волонтерського руху відносять:

- Визнання права на об'єднання за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їх расової належності, віросповідання, фізичних особливостей, соціального та матеріального становища;
- повага гідності та культури всіх людей;
- надання допомоги, безкоштовних послуг особисто або організовано – в дусі партнерства та братерства;
- визнання однакової важливості особистих та колективних потреб, сприяння колективній їх реалізації;
- постановка перед собою мети по перетворенню волонтерства на елемент особистого розвитку, набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей шляхом стимулювання ініціативи та творчості людей, які при цьому мають можливість бути творцями а не користувачами;
- стимул почуття відповідальності;
- заохочення сімейної, колективної, міжнародної солідарності.

Керуючись даними принципами на підсвідомому та цілком свідомому рівнях, в умовах Революції Гідності, зовнішньої агресії РФ проти України та кричущої неготовності державних структур ефективно реагувати на виклики, діяти в екстремальних умовах суспільного конфлікту, територіальної анексії та окупації частини української території, вітчизняне громадянське суспільство продемонструвало вражаючу здатність до

консолідації і мобілізації. В короткий термін зуміли створити дієву мережу громадських ініціатив та об'єднань, які взяли на себе вирішення найбільш гострих та невідкладних проблем, з якими українська спільнота не стикалася раніше: різнопланова допомога біженцям з окупованих територій, матеріально-технічне забезпечення військових, збір коштів та продовольства, закупівля медичного обладнання та медикаментів для поранених...

Гнучкі форми волонтерської діяльності на практиці виявилися найбільш продуктивними, адже обхід бюрократичних процедур за екстраординарних обставин призводить до економії часу та врешті-решт рятує людські життя. За соціально-економічної та політичної нестабільності маємо також відзначити всебічну підтримку добровольчої активності українських громадян, закріплення цієї тенденції як невід'ємної складової суспільного буття [6, с. 1].

Отже, волонтерська діяльність – це шлях самопізнання і самоперевірки. Тому в добровільній роботі беруть участь різні категорії волонтерів, яких об'єднує любов до людей, доброта, милосердя, комунікабельність, вміння спілкуватись, розуміння і бажання допомагати вирішенню проблем іншої людини, співчуття, терпіння, порядність, уважність, безкорисливість, відвертість, відповідальність, відкритість. За рахунок волонтерства, в якості одного з механізмів, досягається сталий розвиток суспільства, так як дії волонтерів спрямовуються на боротьбу з бідністю, охорону здоров'я, упередження лих та вчасне реагування, соціальну інтеграцію, подолання соціальної нерівності та дискримінації. Все це є феноменом соціального спрямування, значимість якого в світовому вимірі підтверджується його визнанням ООН, як суспільно-корисної діяльності на добровільній основі, що повинна бути важливою складовою будь-якої стратегії держави.

Волонтерський рух існує вже багато сторіч. І хоча в різних країнах це явище має різні назви – у Ботсвані – *terphato*, в Еквадорі – *minga*, в Індонезії – *gotongroyong*, у Руанді – *kwitango*, у Південній Африці – *ubuntu*, у Південній Азії – *shramadana*, воно є універсальним людським феноменом, який зустрічається в усіх культурах, на всіх рівнях економічного розвитку, серед представників обох статей і людей різного віку. Волонтерський рух поширений у багатьох країнах світу.

В демократичних суспільствах більше як 100 країн світу участь добровольців у реалізації конкретних цілей та завдань має важливе значення в контексті «пробудження» в соціумі гуманізму, альтруїзму, відповідальності, допомоги ближньому. Світове волонтерство об'єднано в глобальний світовий рух (100 млн. осіб дорослого населення планети), де задіяні близько 60% жінок та близько 40% чоловіків, що регулярно працюють в позаробочий час у волонтерських організаціях. В США – це близько 60% серед жінок, які присвячують волонтерській діяльності в середньому 3,4 год. на тиждень та близько 50% серед чоловіків (3,6 год. на тиждень). Громадяни Канади працюють волонтерами в середньому 191 годин на рік, що є еквівалентом 578 000 робочим місцям з повною зайнятістю. У Франції в акціях волонтерських організацій приймають участь 19% дорослого населення (з них 60% регулярно), віддаючи волонтерській діяльності більше 20 год. на місяць [7].

Найбільшого поширення волонтерський рух набув в США. В роки «великої депресії», коли 3 млн. добровільних учасників не комерційних організацій використовувалися для виконання важливої роботи зі збереження довкілля та природних ресурсів, формували благодійні організації. В даний час надзвичайно позитивним є система тісної співпраці державних органів влади з громадськими організаціями і, особливо, з волонтерськими структурами. Президент Дж. Буш у 2002 р. підтримав створення Корпусу свободи США для підтримки і координації роботи на громадських засадах, а у 2003 р. було створено Президентську раду зі служби та громадської участі. На цей період діє понад 500 волонтерських центрів, а фінансовий еквівалент волонтерської праці на рік в США становить більш як \$ 5300 млрд. Діяльність волонтерів приносить суспільний прибуток та забезпечує вклад у ВВП від 4 до 8% [8, с. 75]. Крім того, система американського волонтерства передбачає для його дієвих учасників перевагу при трудовлаштуванні, забезпечує набуття їм репутації і популярності, посилює їх конкурентну перевагу відносно інших спеціалістів, прирівнюється до загальної трудової діяльності.

2011 рік було оголошено Роком волонтерства, а щороку 5 грудня відзначають День волонтера. У Англії волонтерство спрямоване на соціальну роботу, на збереження довкілля; у Франції – на діяльність в місцевих органах влади, в державних установах, органах поліції, посольствах і консульствах; в Німеччині – на добровільну діяльність в лікарнях по догляду за хворими, на роботі з дітьми і молоддю, в будинках для літніх людей, в дитячих закладах, на фермах, лісних господарствах, музеях, притулках для тварин тощо [9].

Якщо детальніше, то у США, наприклад, завдяки використанню добровільної допомоги та діяльності добровільних помічників будується вся система допомоги та надання соціальних та соціально-психологічних послуг. Традиції волонтерства в США мають глибоке коріння. Історія США свідчить, що неоцінену роль у період воєнних дій між Північчю і Півднем зіграли жіночі благодійні комітети, які створювалися при лікарнях і військових шпиталях. У надрах таких благодійних товариств і комітетів почали створюватися перші агенції, які надавали окремі види соціальної допомоги. Сотні жінок, а з ними – молодь, безкорисливо віддавали свої знання і досвід самотнім матерям у питаннях виховання дітей, а також самим дітям, позбавленим з огляду на різні причини батьківського тепла. Це стало початком нового і абсолютно унікального соціально-педагогічного явища – волонтерства або добровільного соціального служіння, яке поступово розповсюдилось на всі континенти.

Відмінною рисою розвитку волонтера в США є децентралізація, яка знаходить своє віддзеркалення в наявності і реалізації різних соціальних програм на всіх рівнях: федеральному, штату, місцевому. Такий програмний підхід має переваги, що дозволяють оперативно реагувати на соціальні потреби різних категорій населення з урахуванням місцевої специфіки. Активно взаємодіють з громадськими організаціями місцеві органи влади, у компетенції яких знаходиться шефська допомога і робота з добровольцями. У таких штатах як Каліфорнія,

Колорадо, Детройт, Новий Орлеан та ін., накопичений вагомий досвід волонтерської роботи з дітьми і батьками: організація спеціальних груп професійного навчання для батьків, забезпечення допомоги по працевлаштуванню; здійснення догляду за дітьми працюючих у денний і вечірній час батьків; створення центрів здоров'я для незаміжніх матерів, робота з прийомними сім'ями; допомога батькам у веденні домашнього господарства тощо. Таким чином, особливість соціальної роботи в США, пов'язана з децентралізацією, активним залученням волонтерів на місцевому рівні в реалізації конкретних соціальних програм, дає свій позитивний результат.

Сьогодні тисячі вчителів, лікарів, адвокатів, поліцейських, соціальних працівників на добровільних засадах працюють в закладах з метою надання допомоги людям, які потрапили в складну життєву ситуацію. До таких послуг можна віднести роботу різноманітних «телефонів довіри», соціально-психологічних служб, агенцій по працевлаштуванню неповнолітніх, створенню спільних програм із громадськими організаціями по створенню сприятливого клімату в деструктивних сім'ях та ін.

Важливим є той факт, що так звані волонтерські години починають напрацьовувати ще в шкільні роки. Дуже багато американців повертаються до активної волонтерської роботи вже будучи людьми похилого віку, виходячи на пенсію. В Великобританії на волонтерському русі засновані усі дитячі гуртки, садочки для працюючих мам, реалізація різноманітних програм соціального характеру. У багатьох фірмах за кордоном існує навіть корпоративне волонтерство. Як правило, мінімум двоє співробітників добровільно беруть участь в реалізації різних зовнішніх соціальних програм своєї компанії. Такий підхід відрізняється від індивідуального волонтерства тим, що передбачає внесок самої компанії у розвиток місцевого співтовариства за рахунок професіоналізму та компетенції своїх співробітників. Прикладами корпоративного волонтерства є безкоштовні юридичні консультації, лекції в школах співробітників високотехнологічних компаній і т.п.

Волонтерство в кожній із країн регулюється певним законодавством. Наприклад, Чехія акредитує неурядові організації, які здійснюють відбір і навчають волонтерів, підписують з ними контракти і направляють на роботу в організації, які їх потребують. Угорське законодавство містить положення про те, що «організаторами волонтерської діяльності» можуть бути добродійні організації, державні установи, державні або приватні постачальники послуг в сферах соціальної допомоги, культури, освіти і захисту меншин. Італійське законодавство надає волонтерам певний захист і права, накладає низку обов'язків на волонтерські організації, зокрема, обов'язкове страхування здоров'я і відповідальності перед третіми особами, а також визначає відмінність між волонтерською працею і соціально-трудовими відносинами[10]. В Україні волонтерська діяльність теж регулюється законодавчими нормативними документами.

Українське законодавство, яке регулює діяльність волонтерського руху, представлене Законами України «Про волонтерську діяльність» [11], «Про громадські об'єднання» [12] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації»[13] та ін. Дані Закони покликані полегшити систему реєстрації і діяльності волонтерських організацій. Дещо вдалось, на думку волонтерів, поліпшити: благодійні організації отримали можливість реєструватися за тими ж процедурами, які передбачені для підприємств та інших юридичних осіб, що значно спростило процес їхньої легалізації, а громадські об'єднання дістали змогу відшкодовувати витрати, пов'язані з діяльністю волонтерів; в певній мірі удосконалилась система заходів з мобілізації до лав АТО – було дозволено здійснювати її за рахунок коштів місцевих бюджетів, неурядових організацій, фізичних та юридичних осіб і це поліпшило життязабезпечення призваних до військової служби [14]; особам, які перебувають на державній або іншій публічній службі, дозволено здійснювати публічний збір благодійних пожертв для забезпечення босздатності Збройних Сил України; благодійна, гуманітарна та технічна допомога внутрішньо переміщеним особам була звільнена від податків, зборів та інших загальнообов'язкових платежів[15]; митне оформлення міжнародної допомоги здійснюється за спрощеним порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України; в певній мірі забезпечується звільнення в період проведення АТО від оподаткування податком на доходи фізичних осіб благодійної допомоги, призначеної для учасників бойових дій.

Водночас, на думку частини політичних та громадських експертів, норми Закону України «Про волонтерську діяльність» ускладнюють діяльність міжнародних волонтерів й перешкоджають розвитку волонтерського руху в Україні. Перебування іноземців в Україні обмежується терміном у 90 днів, введено страхування громадськими об'єднаннями іноземних волонтерів. Крім того, законом не передбачена участь волонтерів у подіях АТО з послідуочим статусним та фінансово-податковим регулюванням, не проводиться обов'язкове страхування волонтерської діяльності та ін.

5 березня 2015 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності)», в якому враховуються інтереси всіх волонтерських ініціатив та організацій, які залучають до своєї діяльності волонтерів. Згідно з ним, скасовується обов'язкова реєстрація волонтерських організацій в Міністерстві соціальної політики, визнаються неформальні групи, дозволяється індивідуальна волонтерська діяльність, скасовується обов'язкове страхування.

Волонтерство в Україні тільки починає свій розвиток. Для періоду 90-х років XX століття характерним було так зване «контрольоване волонтерство», що характеризується систематичністю, адмініструванням, координацією дій. В 1998 році Україна приєдналася до програми розвитку волонтерського руху в країнах Східної та Центральної Європи, що дало змогу створити перший центр волонтеріату; із 1999 р. починають з'являтися підручники, які описували принципи волонтерського менеджменту і пропагували волонтерство як серед громадських організацій, так і серед громадськості загалом [6, с. 15-16.]. 2001р. став роком приєднання України до ухваленого ООН рішення про святкування Міжнародного року волонтерів і це вплинуло на популяризацію теми волонтерського руху у засобах масової інформації.

В 2011 році, за оцінками ООН, волонтерський досвід мали лише 3-4% населення України, то за дослідженням GfK Ukraine [16], проведеним у листопаді 2014 року, такий досвід уже мали 23% українців, з них 9% почали займатися волонтерством з листопада 2013 року. Більше половини українців (62%) визнає роль волонтерів у політичних змінах, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства.

Точну кількість волонтерських організацій, які діють в Україні, назвати важко. Серед українських волонтерських організацій виділяються: Волонтери ООН–Україна, Всеукраїнський Громадський Центр «Волонтер» (Київ), Центр Волонтеріату «Добра Воля» (Київ), Харківський центр волонтерів, Хвиля Добра (Харків), Волонтерський рух Сумщини. У 2008 році з ініціативи Інституту громадського лідерства було сформовано довідник громадських організацій м. Львова (150 організацій). 16 організацій із цього переліку займаються діяльністю, пов'язаною із волонтерським рухом (близько 10%).

Серед львівських організацій роботою із волонтерами займаються ЛМГО «Крила надії», ЛМГО «Карітас-УГКЦ», ЛМГО «Академія української молоді», БО «Центр освітніх ініціатив», ЛМГО «Спілка форум», ГО «Самопоміч», ЛМГО «Спільнота взаємодопомоги «Оселя», ЛМГО «Станиця Львів Пласту – НСОУ», Товариство Червоного Хреста та ін.

Активно розвивається волонтерський рух у Тернопільській, Запорізькій, Львівській, Вінницькій, Херсонській областях. Напрями діяльності волонтерів – рух матерів проти наркотиків і СНІДу, підготовка молоді до ролі батьків, психологічна допомога вагітним жінкам, соціальний патронаж дітей інвалідів, профілактика наркоманії; допомога безпритульним дітям, дітям-сиротам із кризових сімей, учням шкіл-інтернатів. Один із напрямів волонтерства на Луганщині – так звана «Ветеранська аптека». Понад 23,5 тис. волонтерів-пенсіонерів підтримують та організовують надання матеріальної допомоги інвалідам, ветеранам війни і самотнім людям. На базі Червоного Хреста здійснюють прийом 37 медиків-волонтерів.

Активний розвиток волонтерського руху спостерігається і серед студентів українських ВУЗів. У різних регіонах залучення людей до діяльності волонтерами відбувається різними шляхами і на основі різних принципів. Найбільш розповсюджений варіант – залучення студентів відповідних спеціальностей (соціальних робітників, психологів, юристів, медиків) до соціальної роботи через волонтерські групи. Так, у місті Запоріжжі на добровільних засадах працюють 12 соціальних педагогів та психологів-студентів факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького державного університету. Волонтери займаються статевою освітою підлітків у літніх таборах шкіл. У Дніпропетровській області діє програми «Терези Феміди», де задіяний волонтерський молодіжний юридичний клуб. До складу клубу входять студенти-правовики випускного курсу Дніпропетровського державного університету.

Як відомо значне місце у волонтерській соціальній роботі посідають релігійні організації. На відміну від громадських, релігійні організації в Україні виконують значну за обсягами і різноманітну за напрямками соціальну роботу: у м. Житомирі до роботи клубу сімейного спілкування «Особлива дитина» для дітей з особливими потребами і їх батьків при Житомирському обласному Центрі ССМ залучено 8 волонтерів легіону при католицькому костелі святої Софії. Вони здійснюють соціальний патронаж дітей-інвалідів вдома. Взаємодія з релігійними організаціями багатьох конфесій, на нашу думку, допоможе розширити і урізноманітнити соціальну роботу, яку виконують волонтери. Певна пересторога у взаємодії в ССМ з релігійними організаціями, на наш погляд, обумовлена інерцією мислення і здебільшого невинуватим острахом. При взаємній повазі до віросповідання кожного з партнерів цього можна уникнути.

Отже, можна зробити висновок, що волонтерська діяльність в Україні, хоча і не стала масовою, проте є такою, що дозволяє говорити про неї як про динамічне суспільне явище та як про важливий механізм формування громадянського суспільства. Інтенсивність функціонування волонтерських організацій відзначається з початком військових дій на Сході України.

Війна перевернула з ніг на голову життя багатьох українців. Чоловіки покинули рідні домівки і подалися на фронт захищати рідну землю від ворога. Не меншу хоробрість показують й жінки-волонтерки. Вони не шкодують ані часу, ані сил, ані навіть життя: збирають кошти, купують все необхідне і відвозять на фронт. Взагалі ж 2014 рік позначився суттєвим зростанням кількості громадян України, залучених до благодійної та волонтерської діяльності. Так, за даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» спільно з KMIC, 32,5% українців лише протягом травня-вересня 2014 р. мали досвід переказів коштів на рахунки української армії. Ще 23% громадян скористалися допомогою благодійних фондів та волонтерських організацій, передавши кошти, речі та продукти саме через ці громадські інституції. 9% громадян приймали участь у магазинних акціях, купивши товари за списками для потреб армії та передавши їх волонтерам. Особисто допомагали вимушеним переселенцям речами та грошима 7% українських громадян. Безпосереднім збором коштів, ліків, речей та доставкою їх в зону проведення АТО займалися 3%.

Згідно із даними дослідження «Волонтерський рух в Україні», підготовленого GfK Ukraine на замовлення ООН в Україні, громадяни України надають великого значення волонтерському руху в розвитку суспільних процесів: 62% визнають роль волонтерів у змінах останнього року; 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру; 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства[17].

32,5% українців особисто переказали свої кошти на рахунки української армії. Селяни відзначились вищою доброчинністю, а ніж міські жителі [18]. Експерти вказують, що майже 1/4 українців (23%) мали досвід волонтерства,

із них 9% почали займатись волонтерством протягом останнього року. Основним напрямком діяльності волонтерів у 2014 р. стала допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70% волонтерів [6, с.12].

Українська волонтерська організація з допомоги армії, засновником і лідером якої є Юрій Бірюков, але переважаючою більшістю є жінки. Вони займаються забезпеченням армії засобами особистого захисту, технікою, обладнанням, лікуванням поранених, ремонтом будівель військових частин, закупівлею індивідуальних аптечок. Також, ведеться активна робота з забезпечення української армії безпілотною розвідувальною авіацією. На забезпеченні волонтерів цієї групи знаходяться кільканадцять військових підрозділів. Учасниками організації була проведена діагностика літака (бортове ім'я «Фенікс»), здійснено ремонт двигунів та шасі, закупили нові шини, відремонтували гвинти, встановили нове обладнання. Нині літак виконує транспортні завдання в зоні АТО.

Благодійний фонд, створений на основі волонтерської групи «Підтримай армію України», об'єднав більше 12 тисяч учасників з усієї України і світу та реалізує понад дві сотні проектів по підтримці армії. Перші проекти групи на початку березня 2014 року були пов'язані з виведенням військовослужбовців із Криму, а також підтримкою військових підрозділів, що першими встали на захист української території. Фонд спеціалізується на питаннях матеріально-технічного забезпечення військових у зоні АТО (одяг, взуття, амуніція, обладнання та інструменти, покращення побутових умов), проектах у сфері військово-цивільного співробітництва в зоні АТО, допомозі медичним закладам та польовим госпіталям на прифронтовій території та в зоні проведення бойових дій. За перші 10 місяців своєї діяльності волонтерами фонду зібрано коштів та товарів на загальну суму більше ніж 1,3 мільйони доларів. Волонтери фонду постійно відвідують зону АТО та підшефні військові підрозділи з метою уточнення та актуалізації потреб військових. Регіональні представництва фонду діють у Запоріжжі, Маріуполі, Луцьку та на Закарпатті. На волонтерському складі постійно проходить збір речей першої необхідності для військових у зоні АТО. Головою правління фонду є велична та смілива жінка Анна Сандалова.

Волонтерська сотня заснована депутатом України, громадською діячкою Оленою Масоріною. З початку свого існування, Волонтерська Сотня діяла під час Євромайдану, зокрема, надавали допомогу пораненим, нині – допомагають бійцям АТО. Під опікою групи знаходяться переважно добровольчі батальйони – більше 30. Основними завданнями фонду є допомога підрозділам ЗСУ та МВС не летальними системами захисту, технічна, медична та продовольча допомога. Організація надає допомогу пораненим, займається госпіталізацією, допомогою в лікуванні, залученням іноземних спеціалістів, реабілітацією під час та після одужання, допомагає військовим госпіталям зони АТО. Також організовує благодійні культурні заходи, направлені на допомогу українським бійцям – концерти, виступи, фестивалі, ярмарки тощо. Штаб організації знаходиться в місті Києві.

Ф.О.Н.Д. Діани Макарової – ініціативна група активістів з надання допомоги армії та Національній гвардії України, пораненим та біженцям, сім'ям військовослужбовців. Ф.О.Н.Д (Фонд оперативної національної допомоги) поповнюється за рахунок добровільних внесків небайдужих громадян різних країн. Фонд існує з 21 січня 2014 року та починав з постачання необхідних речей активістам Майдану, в тому числі виробляв бронезилети. Надалі організація займається адресною допомогою військовим, які знаходяться в зоні проведення АТО. Перевізники Ф.О.Н.Д.у доставляють посилки, замовлені бійцями, одразу на позиції. Голова Ф.О.Н.Д.у Діана Макарова нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

БО «БФ Марини Шеремет» – засновником і лідером є Марина Шеремет. Волонтери Фонду, Бобровицька Лариса та Калюєва Маргарита щоденно здійснюють різні види благодійної діяльності, які направлені на задоволення потреб та звернень бійців, допомагають дітям-сиротам, що виїхали з окупованих територій – це збір одягу, іграшок та побутових приладів для багатодітних сімей-переселенців, забезпечення дітей харчуванням в достатньому обсязі та інше. Щотижня в зону бойових дій (госпіталі, лікарні, батальйони та взводи Національної гвардії) волонтери відвозять зібрану матеріальну таку допомогу: ліки, продукти харчування, форма та інше.

Олена Мокренчук, волонтерка зі Сніжного Донецької області. До війни: викладач в університеті, журналістка, мама чотирьох дітей, одного внука. Майдан. А з квітня 2014 жінка взялася допомагати українським військовим, які протистоять терористам на Сході. Разом з двома місцевими добровольцями на передову їздила два рази на тиждень, потім – через день, останні кілька місяців – щодня. Починали з продуктів, води, одягу. Потім пішли «броніки», каски. Зараз хлопці просять оптику: біноклі нічного бачення, тепловізори. Часто возимо запчастини до БТРів, вже навчилася розбиратися у мастилах». Не раз доводиться віч-на-віч спілкуватися з терористами. Були й арешти у Слов'янську, Донецьку та Червонопартизанську; неодноразово потрапляли під обстріли. Звикли до того, що навколо все горить, земля чорна від згарищ, але звикнути до смерті молодих хлопців-захисників України не під силу нікому.

Кошти волонтерка збирає через соціальні мережі. Є постійні благодійники, зокрема із США, Іспанії, Казахстану, Ірландії і навіть з Росії. Якщо навесні за тиждень-два ледве назбирувала дві тисячі гривень, то тепер буває і 150-200 тисяч. Прикро, що багато нечистих на руку прагнуть нажитися на війні: якщо спочатку «броніки» брали по 600 гривень, то зараз перекупники продають їх по чотири тисячі, «беушна» каска навесні коштувала 700 гривень, тепер – 4100.

Військові дуже трепетно відносяться до їх роботи, адже жінка-волонтер на фронті – це уособлення усіх жінок України: мам, дружин, дочок, сестер. У випадку найменшої небезпеки вони готові всі разом закрити своїми плечима і відчайдушно захищати.

Армія SOS під керівництвом Юрія Касьянова є однією з найбільших волонтерських груп України. Членами організації є громадяни України, Великобританії, США, Канади та Литви. Не має певної специфікації або спеціалізації на певних потребах армії – надають різнопланову допомогу, використовують адресний метод надання допомоги, у виборі допомоги керуються запитами командирів військових частин. Доставляють ресурси у військові частини або одразу на фронт. Список забезпечуваних ними військових підрозділів постійно змінюється, в залежності від потреб армії. Допомога приймається у вигляді електронних пожертв та безпосередньо речами у штабі фонду – місто Київ. Також, організація має представництво у Дніпропетровську, налаштована можливість отримання допомоги з Великобританії, США та Канади.

Висновки. Перед лицем рушійних сил природи не існує шкали, за якою можна визначити цінність нації. Як унікальна чистота байкальської води залежить від крихітного рачка епішури, так і доля цілого людства може виявитися залежною від досвіду спільноти, котра поки що лишається за лаштунками історії. Безглуздо нав'язувати народові чужі йому цінності, пропонуючи за зразок якийсь інший народ, бо тільки в рамках природних законів можна вершити історичну долю [19, с.20].

Без самоусвідомлення побудувати державу, вершити історичну долю неможливо. Проявом самоусвідомлення, на нашу думку, є волонтерство в умовах війни, яке в великій мірі виконало функцію держави по формуванню і забезпеченню української армії в 2014-2015 роках, по організації виживання переселенців з зони АТО; яке, набуваючи досвіду суспільної організації в складних умовах виживання через механізм громадських організацій, підняття загальносуспільної активності народу, встановлення тотального контролю над процесами державотворення всіх рівнів, зуміє стати в певний час тою силою, завдяки якій відбудеться перехід до нового рівня державного будівництва, завдяки якій буде вершитися історична доля.

Прийняття системного законодавства, спрямованого на врегулювання благодійної та волонтерської діяльності, безумовно, створює умови для розвитку якісно нового рівня цієї діяльності та взаємодії волонтерів з органами державної влади. Необхідно долучити волонтерів до числа претендентів на отримання статусу «учасник бойових дій»; сприяти створенню інформаційних матеріалів з висвітлення кращих волонтерських практик у форматі різноманітних теле-, радіо-, інтернет- програм; популяризувати приклад взаємодії бізнесу, волонтерських організацій та влади; розробити систему координації роботи із волонтерами на тимчасово окупованих територіях з метою залучення приватних благодійних фондів, донорських організацій української діаспори та волонтерських організації України для перевезення гуманітарної допомоги населенню від імені держави та ін.

В історії українського поступу відбулися фундаментальні процеси, пов'язані з усвідомленням людиною буття в цілому, самої себе і своїх меж. Українці в певний момент усвідомили сутність світу в якому живуть і власну визначеність через діяльність в намаганні видозмінити світ – тому через механізм волонтерства взяли певну відповідальність за долю нації та держави. Поставивши за мету досягнення соціального миру, волонтери своєю діяльністю намагаються утвердити в країні найелементарніші європейські стандарти життя та «стимулюють» державу до такого рівня перетворень, щоб в найближчій перспективі гарантувати соціальну безпеку та динамічний розвиток України.

Список використаних джерел

1. Крапівіна Г.О. Людські ресурси та їх мотивація в добровольчестві / Вісник Львівського інституту економіки і туризму : зб. наук. статей / Г.О. Крапівіна – Львів : ЛІЕТ, 2010. – № 5. – 328 с. – С. 117–123.
2. Волонтерський рух України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/16330826/pravo/volonterskiy_ruh_ukrayini
3. Волонтерство. Порадник для організатора волонтерського руху / Укл. Т.Л. Лях, авт. кол.: О.В. Безпалько, Н.В. Заверіко, І.Д. Зверева, Н.В. Зімовець та ін. -К.: ВГЦ «Волонтер», 2001. – 176 с.
4. Офіційний сайт Волонтерство – це стан душі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vol0nter.blogspot.com/2014/10/blog-post_36.html
5. Офіційний сайт Волонтерство – це стан душі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vol0nter.blogspot.com>
6. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. / Горелов Д. М., Корнієвський О. А. – К.: НІСД, 2015. – 36 с.
7. Офіційний сайт UNVolunteers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2007/N0147881>
8. Крапівіна Г. О. Світовий волонтерський рух: стан і статус / Г.О. Крапівіна // Вісник економічної науки України, 2012. – № 1. – С. 73-76.
9. Офіційний сайт ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/citizenship/european-year-of-volunteering/index_en.htm
10. Офіційний сайт Gesetz im Internet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/f_jfg/gesamt.pdf
11. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
12. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

13. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 р. №5073-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави» (№ 1190-VII)
15. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. (№ 1706-VII)
16. Офіційний сайт GfK [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gfk.com/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf
17. Офіційний сайт Новини UNIAN [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-462928.html>
18. Офіційний сайт Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miski-zhiteli.htm
19. Околітенко Н. Доля України у світі законів оїкумени / Н. Околітенко // Наука і суспільство, 2015. – № 3-4. – С. 16-26.

References

1. Krapivina G.O. Ljuds'ki resursy ta i'h motivacija v dobrovol'chestvi / Visnyk L'vivs'kogo instytutu ekonomiky i turyzmu : zb. nauk. Statej. – L'viv : LIET, 2010. – № 5. – 328 s. – S. 117–123.
2. Volonters'kyh ruh Ukrainy [Elektronnyj resurs]. : http://pidruchniki.com/16330826/pravo/volonterskiy_ruh_ukrayini
3. Volonterstvo. Poradnyk dlja organizatora volonters'kogo ruhu /Ukl. T.L. Ljah, avt. kol.: O.V. Bezpal'ko, N.V. Zaveriko, I.D. Zvereva, N.V. Zimovec' ta in. - K. : VGC «Volonter», 2001. – 176 s.
4. Oficijnyj sajт Volonterstvo – ce stan dushi [Elektronnyj resurs]. : http://volonter.blogspot.com/2014/10/blog-post_36.html
5. Oficijnyj sajт Volonterstvo – ce stan dushi [Elektronnyj resurs]. : <http://volonter.blogspot.com>
6. Volonters'kyj ruh: svitovyj dosvid ta ukrai'ns'ki gromadjans'ki praktyky : analit. dop. / Gorjelov D. M., Kornijevs'kyj O. A. – K.: NISD, 2015. – 36 s.
7. Oficijnyj sajт UNVolunteers [Elektronnyj resurs]. : <http://www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2007/N0147881>
8. Krapivina G. O. Svitovyj volonters'kyj ruh: stan i status // Visnyk ekonomichnoi' nauky Ukrainy, 2012. – № 1. – S. 73-76.
9. Oficijnyj sajт JeS [Elektronnyj resurs]. : http://ec.europa.eu/citizenship/european-year-of-volunteering/index_en.htm
10. Oficijnyj sajт Gesetze im Internet [Elektronnyj resurs]. : http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/f_jfg/gesamt.pdf
11. Pro volonters'ku dijial'nist' : Zakon Ukrainy vid 19 kvitnja 2011 r. № 3236-VI. [Elektronnyj resurs]. : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
12. Pro gromads'ki ob'jednannja : Zakon Ukrainy vid 22 bereznja 2012 r. № 4572-VI. [Elektronnyj resurs]. : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
13. Pro blagodijnu dijial'nist' ta blagodijni organizacii' : Zakon Ukrainy vid 5 lypnja 2012 r. №5073-VI. [Elektronnyj resurs]. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
14. Zakon Ukrainy «Pro vnesennja zmin do dejakyh zakonodavchyh aktiv Ukrainy shhodo posylennja material'no-finansovogo zabezpechennja oboronozdatnosti derzhavy» (№ 1190-VII)
15. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennja prav i svobod vnutrishn'o peremishhenyh osib» vid 20 zhovtnja 2014 r. (№ 1706-VII)
16. Oficijnyj sajт GfK [Elektronnyj resurs]. : https://www.gfk.com/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf
17. Oficijnyj sajт Novyny UNIAN [Elektronnyj resurs]. : <http://www.unian.net/ukr/news/news-462928.html>
18. Oficijnyj sajт Fondu Demokratychni iniciatyvy imeni Il'ka Kucheriva [Elektronnyj resurs]. : http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miski-zhiteli.htm
19. Okolitenko N. Dolja Ukrainy u svitli zakoniv ojkumeny. // Nauka i suspil'stvo, 2015. – № 3-4. – S. 16-26.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шимченко Людмила Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри політичної економії Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шимченко Людмила Анатольевна, кандидат философских наук, доцент кафедры политической экономики Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shimchenko Ljudmila Anatol'evna, candidate of philosophical sciences, associate professor, associate professor of department of political economy
Pereyaslav-khmel'nitskiy GPU to the name of Grigory Skovorody
street of Sukhomlinskogo, 30, Pereyaslav-khmel'nitskiy, 08400, Ukraine

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.13:33.025.12

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Безгуба М.О.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування та реалізації фінансового механізму державного регулювання економіки.

Метою дослідження є розкриття сутності фінансового механізму державного регулювання економіки та обґрунтуванні напрямів його удосконалення в умовах економічних перетворень.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Розкрито економічну сутність фінансового механізму державного регулювання економіки. Охарактеризовано систему заходів фінансової політики, що спрямована на забезпечення збалансованого економічного розвитку. Визначено основні форми державного регулювання економіки в сучасних умовах. Здійснено оцінку впливу фінансового механізму державного регулювання на економічну та соціальну ситуацію в країні. Виділено основні складові державної фінансової політики та методи їх використання в процесі економічних перетворень. Удосконалено положення щодо впливу інструментів державного фінансового регулювання на соціально-економічні процеси країни, враховуючи інституційні особливості фінансової системи.

Галузь застосування результатів роботи. Фінансова політика держави та інструменти її реалізації.

Висновки. Розробка та реалізація механізму фінансового регулювання має враховувати особливості та структуру вітчизняної економіки, глибину глобалізаційних перетворень та ступінь розвитку фінансових інститутів. Спрямованість механізму управління фінансової системи на вирішення сукупності наявних питань передбачає концентрацію, розподіл та перерозподіл фінансово-економічних ресурсів, переорієнтацію економіки до інноваційної моделі розвитку та досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку країни, підвищення рівня платоспроможності населення. Вдосконалення фінансової політики держави має супроводжуватись покращенням рівня інституційного середовища фінансового механізму економічного зростання. Серед найбільш вагомих напрямів такого удосконалення варто виділити підвищення показника розвитку людського капіталу, збільшення частки високотехнологічної складової економіки, посилення стійкості фінансової системи країни, покращення дієвості впливу фінансових інструментів на темпи економічного зростання, удосконалення механізму реалізації державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державне регулювання економіки, фінансовий механізм, фіскальний механізм, економічна політика.

ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Безгуба М.А.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы формирования и реализации финансового механизма государственного регулирования экономики.

Целью исследования выступает обоснование сущности финансового механизма государственного регулирования экономики и обоснование направлений его совершенствования в условиях экономических преобразований.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. Раскрыта экономическая сущность финансового механизма государственного регулирования экономики. Охарактеризована система мер финансовой политики, направленная на обеспечение сбалансированного экономического развития. Определены основные формы государственного регулирования экономики в современных условиях. Осуществлена оценка влияния финансового механизма государственного регулирования на экономическую и социальную ситуацию в стране. Выделены главные составляющие государственной финансовой политики и методы их использования в процессе экономических преобразований. Усовершенствованы положения относительно влияния инструментов государственного финансового регулирования на социально-экономические процессы страны, учитывая институциональные особенности финансовой системы.

Область применения результатов работы. Финансовая политика государства и инструменты ее реализации.

Выводы. Формирование и реализация механизма финансового регулирования должен учитывать особенности и структуру отечественной экономики, глубину глобализационных преобразований и степень развития финансовых институтов. Направленность механизма управления финансовой системой на решение совокупности имеющихся вопросов предполагает концентрацию, распределение, перераспределение финансово-экономических ресурсов, переориентацию экономики к инновационной модели развития и достижения сбалансированного социально-экономического развития страны, повышения уровня платежеспособности населения. Совершенствование финансовой политики государства должно сопровождаться улучшением уровня институциональной среды финансового механизма экономического роста. Среди наиболее весомых направлений такого совершенствования стоит выделить повышение показателя развития человеческого капитала, увеличение доли высокотехнологичной составляющей экономики, усиления устойчивости финансовой системы страны, улучшения действенности влияния финансовых инструментов на темпы экономического роста, совершенствование механизма реализации государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, финансовый механизм, фискальный механизм, экономическая политика.

FINANCIAL REGULATORY MECHANISM OF THE ECONOMY

Bezhuba M.O.

The research subject contains number of questions in the area of formation and implementation of financial regulatory mechanism of the economy.

The article purpose is to disclose the essence of financial regulatory mechanism of the economy and to define directions to increase its efficiency.

The research methodology. In the investigation author used the set of scientific methods, such as structural, systematic, comparable and factor analysis method.

Results. The article focuses on set of questions which refer to define the essence and role of financial regulatory mechanism of the economy. Author determined instruments of financial policy which used in order to achieve sustainable economic growth. Assessment of influence of regulatory financial mechanism on economy is conducted. The main forms of state regulation of the economy in modern conditions are examined. We defined vital components of financial policy and methods of their implementation in the conditions of economic transformations. This article also evaluates statements of impact of financial policy instruments on economic growth and social development including institutional features of nation financial system.

Scope of results. Financial policy and instruments of policy implementation.

Conclusion. State institutions which are responsible for process of formation and implementation of financial policy should consider features and structure of domestic economy, depth of globalization transformations. Main directions of financial management on macroeconomic level conclude concentration, distribution and redistribution of economic resources, orientation economy to innovative model of development and to achieve the balance of economic growth and social assistance, to raise the level welfare. In order to enhance the financial policy government should create conditions for improvement the institutional framework of the financial mechanism of economic growth. Author defined main directions of such improvement, they are: to increase the quality of human capital, to rise the fractions of high-tech economy in its general structure, to enhance financial stability, further implementations instruments of public-private partnership.

Keywords: state regulation of the economy, financial mechanism, fiscal mechanism, economic policy.

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що з еволюційним розвитком суспільних відносин зростає роль держави у розподільчих процесах, регулюванні економічних перетворень, соціальної сфери країни та адміністративно-територіальних одиниць. Фінансовий механізм є вагомим, динамічним складовим

державного регулювання економічного зростання, що спрямоване на забезпечення збалансованого розвитку реального та фінансового сектору економіки. Необхідно зауважити, що на різних етапах становлення системи фінансового регулювання ступінь впливу держави на економічні процеси був різним та супроводжувався зміною форм, методів та важелів управління економікою. Функціонування фінансового механізму державного регулювання обумовлено потребою виконання державою економічної функції, встановленням та підтримкою оптимальної структури національної економіки, виявленням пріоритетних напрямів економічного розвитку, формуванням та подальшим удосконаленням інституційного забезпечення соціально-економічної сфери, покращенням добробуту населення та наданням йому відповідних соціальних послуг, підтримкою достатнього рівня зайнятості населення.

Формування ефективної, прозорої системи державного фінансового регулювання з використанням обґрунтованих наукових підходів є необхідною умовою для підвищення якісного рівня життя населення, відновлення позитивної динаміки економічного зростання, удосконалення структури економіки, забезпечення конкурентних переваг для національного виробника та досягнення інших цілей, визначених у програмних документах економічного та соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність фінансового механізму державного регулювання економіки представлена в наукових роботах таких зарубіжних вчених-науковців: Т. Мен, А. Монкретєн, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Кейнс, Р. Харрод. Серед вітчизняних науковців, що займаються дослідженням даного питання, слід відзначити О. Василика, Л. Лисяк [1], І. Лютого, В. Опаріна [2], А. Соколовську [3], В. Тропіну [5], В. Федосова [4], І. Чугунова [6,7], С. Юрія [4] та інших. Разом з тим, на сучасному етапі розвитку державних фінансів питання щодо оцінки впливу фінансового механізму державного регулювання на економічну та соціальну ситуацію в країні є відкритим, що зумовлює необхідність подальшого дослідження даної проблематики. Важливим є поглиблення сутності фінансової політики як складової соціально-економічного розвитку, удосконалення положень щодо впливу інструментів державного фінансового регулювання на соціальні та економічні процеси країни, враховуючи інституційні особливості фінансової системи.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування та реалізації фінансового механізму державного регулювання економіки.

Мета статті полягає в розкритті сутності фінансового механізму державного регулювання економіки та обґрунтуванні напрямів його удосконалення в умовах економічних перетворень.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Механізм державного регулювання економіки ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних фінансово-економічних інструментів, форм, важелів та методів впливу на процес розширеного відтворення продуктивних сил суспільства з урахуванням цілей та інтересів суб'єктів економічних відносин. В залежності від пріоритетів розвитку, об'єктом державного регулювання економіки є економічний цикл, структура національної економіки, платіжний баланс, ринок праці, грошовий обіг, зовнішньоекономічна діяльність. Широкий спектр об'єкту економічного регулювання зумовлює необхідність виокремлення основних рівнів його реалізації з урахуванням цільового характеру процесів регулювання – макрорівень, на якому відбувається виконання завдань та реалізація інтересів держави, мезорівень, – галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, мікрорівень – суб'єктів господарювання.

Фінансову політику можна представити як складову соціально-економічного розвитку, яка полягає у використанні та реалізації сукупності відповідних економічних заходів, механізмів фінансово-економічного регулювання у взаємозв'язку з стратегічними пріоритетами розбудови країни з метою забезпечення суспільних потреб, збалансованого, довгострокового розвитку національної економіки, що надасть можливість посилити результативність економічних перетворень.

Фінансовий механізм можна розглядати як складову частину господарського механізму, який є сукупністю фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відношень. Система засобів та інструментів державного регулювання економіки складається з таких груп:

засоби державного регулювання: економічні (податки, мита та збори, державні інвестиції та субсидії, субвенції, дотації, кредити та позички, інструменти НБУ; державні замовлення та закупівлі, ціни на сільськогосподарську продукцію); адміністративні (стандарти, нормативи, дозволи, заборони, обмеження, ліміти, штрафи); інформаційні (публікації у засобах масової інформації, документи).

інструменти державного регулювання: законодавчо-правові (закони, постанови, укази); нормативно-адміністративні (розпорядження, рішення, вказівки, накази, інструкції, правила, положення, договори); організаційно-економічні (плани, проекти, державний та місцевий бюджети, державне замовлення та державний контракт, договори, цільові програми, прогнози).

Основною метою фінансового регулювання є забезпечення економічної та соціальної стабільності шляхом створення відповідних умов для збалансованого економічного зростання. Відповідно, під економічними заходами слід розуміти цілеспрямоване використання інструментів впливу на систему суспільних відносин, яка визначає фінансово-економічну мотивацію, інтереси та поведінку суб'єктів фінансової політики держави. До правових заходів доцільно зарахувати юридичне оформлення процесу формування, реалізації та контролю за ефективністю державної фінансової політики у вигляді системи

нормативно-правових актів, які регулюють порядок функціонування відповідних взаємовідносин між суб'єктами фінансової політики у межах економічної системи в яку інтегрована вітчизняна фінансова система. Організаційні заходи охоплюють діяльність державних фінансово-економічних інститутів, які безпосередньо беруть участь у процесі розробки, реалізації та контролю фінансової політики країни.

Слід зазначити, що основними та найбільш дієвими формами державного регулювання економіки в сучасних умовах є макроекономічне планування та прогнозування, використання механізму державного замовлення і відповідно регулювання рівня видатків бюджету та підприємств державного сектору економіки, розробка та реалізація державних програм соціально-економічного розвитку [1].

Прогнозування за своєю суттю - це комплексний процес розробки ймовірного, науково-обґрунтованого прогнозу щодо перспективи розвитку досліджуваного об'єкту в майбутньому, а також можливості альтернативних шляхів досягнення об'єктом відповідних значень та стану. Макроекономічне прогнозування спрямоване на поглиблене вивчення соціально-економічного потенціалу країни, виявлення завдань розвитку національної економіки на середньо- та довгострокову перспективу з визначенням необхідного обсягу ресурсів та переліку заходів, у тому числі за умови різних сценаріїв розвитку подій. Фінансово-бюджетне прогнозування є складовою системи державного фінансового регулювання економічного розвитку та інструментом управління бюджетною, податковою, грошово-кредитною системою. Важливими завданнями системи фінансово-бюджетного прогнозування є визначення ендегенних та екзогенних факторів розвитку вітчизняної економіки, ступеню їх впливу, а також виявлення основних можливостей, обмежень, тенденцій, пріоритетів соціально-економічного розвитку суспільства; обґрунтування основних показників розвитку бюджетної системи на середньо- та довгострокову перспективу; здійснення аналізу та розрахунку необхідного обсягу ресурсів, в тому числі фінансових для досягнення цілей та завдань соціально-економічного розвитку країни; посилення рівня координації дій між фінансовими інститутами, що спрямовано на стимулювання темпів економічного зростання; науково-технічне, інформаційне, ресурсне та кадрове супроводження державної фінансової політики в частині сприяння збалансованому соціально-економічному розвитку.

Здійснення прогнозування макроекономічної динаміки є важливим з огляду на потребу формування бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики, покращення рівня узгодженості між ними. З урахуванням досвіду реалізації фінансового механізму державного регулювання економіки, можна дійти висновку, що ефективність управління економічними процесами залежить від якісного рівня наукового обґрунтування розвитку даних процесів, аналізу стану фінансової системи та альтернатив її розвитку, шляхів удосконалення, своєчасності прийняття рішень у сфері фінансового регулювання.

Макроекономічне планування – це цілеспрямована діяльність держави, що направлена на визначення джерел формування та напрямів використання фінансово-економічних ресурсів з метою забезпечення стабільного економічного та соціального розвитку. На сучасному етапі вдосконалення фінансових відносин широко використовується індикативне планування, яке здійснюється з урахуванням ґрунтового аналізу функціонування економіки за попередній період, виходячи з особливостей фінансової політики та структури фінансової системи, адаптивної ефективності фінансових інститутів, встановлює на плановий період певні значення основних макроекономічних показників: темпів зростання валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін та виробників промислової продукції, валютного курсу, платіжного балансу, обсягів мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, облікової ставки, доходів та видатків бюджету, бюджетного дефіциту та державного боргу.

Вагомим інструментом фінансового механізму є інститут державного замовлення – закупівлі продукції, робіт та послуг для потреб держави. Він передбачає виконання державою покладених завдань та функцій, спрямованих на підвищення якісного рівня фінансового управління, посилення дієвості контролю за здійсненням видатків, оптимізацію видаткової частини державного та місцевих бюджетів.

Розробка та виконання державних цільових програм спрямована на підвищення ефективності фінансової політики країни на пріоритетних напрямках розвитку, підтримку окремих галузей економіки та сприяння збалансованому розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Необхідно відмітити, що за своєю спрямованістю державні програми соціально-економічного розвитку поділяються на економічні, соціальні, науково-технічні, національно-культурні, оборонні, правоохоронні, екологічні та інші, в залежності від проблем, які потребують вирішення. Метою програмування є концентрація необхідного та достатнього обсягу ресурсів на вирішенні ключових проблем держави та її адміністративно-територіальних одиниць, поглиблення інституційних перетворень економіки, поліпшення інвестиційного клімату та активізації інноваційної діяльності.

Важливим інструментом фінансового механізму державного регулювання економічного розвитку є фінансовий моніторинг сукупності макроекономічних показників, що сприяє підвищенню результативності подальших фінансових перетворень. В умовах вдосконалення механізму управління фінансової системи важливим є здійснення комплексного та регулярного моніторингу, який дозволяє виявити основні проблеми, тенденції щодо зниження рівня стійкості фінансової системи та спроможний здійснювати їх попередження, виступаючи дієвим інструментом державного фінансового регулювання.

Вагомими складовими державної фінансової політики є бюджетна, податкова, інвестиційна, грошово-кредитна та соціальна політика. Доцільно зазначити що грошово-кредитна та бюджетно-податкова політика є найбільш потужними інструментами державного регулювання соціально-економічного розвитку країни.

Державне фінансове регулювання, в тому числі бюджетне регулювання, обумовлює формування інституційних орієнтирів розвитку для економічних агентів. Реалізація бюджетних реформ потребує врахування інституційної інерції, що передбачає певний лаг у результативності здійснюваних трансформацій бюджетної політики, постійного посилення контролю за виконанням прийнятих рішень у даній сфері. З метою забезпечення сприятливих умов для розвитку економіки важливим є забезпечення стабільності інститутів в їх інституціональному розвитку. Трансформація бюджетних інститутів є важливим етапом удосконалення та модернізації фінансової системи, що обумовлює перехід до її нового якісного рівня. Актуальними завданнями бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку є зниження ступеню нерівності, забезпечення надання якісного рівня суспільних послуг населенню, розвиток базових елементів інфраструктури.

Завданням економічної політики держави є раціональний перерозподіл фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетної системи з метою створення сприятливих умов для розвитку виробництва, підвищення якісного рівня життя населення, оптимізації бюджетних видатків. Крім того, механізм бюджетного регулювання спрямований на формування справедливої моделі вирівнювання доходів населення шляхом регулювання податкових ставок, цільових податкових пільг, надання населенню соціальної допомоги та трансфертів тощо. У науковій літературі зазначені різні підходи щодо визначення сутності бюджетного регулювання, найбільш повне трактування даного поняття представлено як метод державного економічного регулювання, який передбачає оптимальне співвідношення між державними доходами та державними витратами, а також перерозподілі між різними бюджетами з метою впливу на циклічний розвиток економіки, структурні зрушення в економіці, соціальну політику держави, співвідношення сукупного попиту та пропозиції. Змістом бюджетного регулювання слід вважати розроблення основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи із необхідності завдань, які стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку. З вищевказаного можна дійти висновку, що об'єктом регулювання є відповідний обсяг бюджетних ресурсів, який є у розпорядженні держави. В залежності від цілей та завдань фінансової політики держава може регулювати обсяг та структуру бюджетних доходів, видаткової частини бюджету, бюджетного дефіциту, міжбюджетних трансфертів [6].

Бюджетне регулювання як складова фінансової політики держави має бути спрямоване на створення умов для довгострокового економічного зростання. Разом з тим, в умовах зниження темпів економічного зростання, можливим є реалізація заходів стимулюючого характеру у сфері податкового та бюджетного регулювання з метою зменшення амплітуди економічного спаду. Ефективність даних заходів, в достатній мірі, залежить від їх цільового спрямування, рівня монополізації економіки та ступеню розвитку державних інститутів. Бюджетна політика є вагомим інструментом державного регулювання суспільного розвитку, оскільки у процесі її формування здійснюється розробка основних напрямів використання бюджетних коштів, керуючись необхідністю вирішення завдань, які стоять перед суспільством на даному етапі його розвитку. Тобто у бюджетній політиці відображаються суспільні інтереси, і завдяки їй реалізуються функції і завдання держави, вона формується у ході бюджетного процесу та передбачає визначення цілей і завдань у сфері державних фінансів, розробку механізму наповнення доходної частини бюджету, вибору напрямів використання бюджетних коштів, управління фінансами у бюджетній сфері, здійснення за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів [7]. Трансформація бюджетних інститутів є важливим етапом удосконалення та модернізації фінансової системи, що обумовлює перехід до її нового якісного рівня. Актуальними завданнями бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку є зниження ступеню нерівності, забезпечення надання якісного рівня суспільних послуг населенню, розвиток базових елементів інфраструктури. На сучасному етапі, важливим є підвищення рівня результативності соціальних програм, оптимізація бюджетних повноважень між центральними та місцевими виконавчими органами влади, формування належного інституційного середовища, у якому зниження частки публічних фінансів призводило до зростання питомої ваги приватного сектору в економіці.

Важливу роль у соціально-економічному розвитку країни відіграє податкове регулювання. Здійснюючи податкову політику, держава забезпечує необхідні джерела фінансування соціальної сфери, створює відповідні умови для структурних перетворень економіки та стимулювання економічного зростання. Структура податкової системи як складової фінансової системи має сприяти постійному зростанню обсягу податків та зборів, що надходять до бюджетів усіх рівнів, не знижуючи при цьому стимулів до розвитку підприємництва. Основним завданням податкового регулювання, як інструменту впливу на економічні процеси, є встановлення певного оптимального рівня оподаткування та механізму адміністрування податків, що забезпечать поєднання інтересів платників податків та держави [3]. При цьому, варто зазначити, що дані інтереси є динамічними і значною мірою адаптуються до умов реалізації моделі соціально-економічного розвитку країни та пріоритетів розвитку суспільства в цілому. Крім того, використовуючи механізм податкового регулювання, держава здійснює вплив на обсяг сукупного попиту та пропозиції шляхом встановлення співвідношення показників прямих та непрямих податків, регулювання ставок окремих податків та надання податкових преференцій; структуру та обсяги накопичення основного капіталу; формування галузевої структури економіки та пріоритети розвитку національної економіки, інвестиційну динаміку, збалансований розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Формування механізму податкового регулювання потребує досягнення компромісу між різними верствами суспільства,

забезпечення достатніх обсягів доходів бюджету для його збалансування та створення сприятливих умов для стійкого економічного зростання на довгостроковій основі.

Метою здійснення впливу грошово-кредитної політики на фінансову систему країни є належний рівень регулювання грошової та кредитної емісії, що сприятиме економічному зростанню в умовах стабільності цін. Варто зазначити, що використання складових грошово-кредитного регулювання повинно бути взаємоузгодженим та динамічним, що посилює позитивний вплив держави на реальний і фінансовий сектор економіки та знижує рівень системних ризиків. Недостатній рівень кореляції між політикою регулювання грошової маси, валютного курсу, рахунку капіталів та кредитування відчутно впливає на зниження рівня збалансованості грошово-кредитної системи та призводить до довгострокових трансформацій економіки.

Інструментом грошово-кредитного регулювання, який використовується з метою регулювання попиту та пропозиції на грошові кошти шляхом зміни процентних ставок за своїми операціями та шляхом надання рекомендацій щодо встановлення процентних ставок за активними та пасивними операціями банків є процентна політика центрального банку. Процентна ставка є важелем впливу на економічні процеси, застосовується у сферах економіки, банківської та зовнішньоекономічної діяльності, а також як інструмент антиінфляційних заходів. З метою ефективного управління грошово-кредитним ринком, обсягами грошової маси в обігу, виконання функції кредитора, Національний банк України встановлює за своїми операціями такі процентні ставки: облікову, за кредитами овернайт, рефінансування, за стабілізаційними кредитами, за депозитами овернайт, ставки залучення тимчасово вільних коштів банків. Важливу роль у процентній політиці відіграє облікова ставка НБУ, яка є основною офіційною ставкою та орієнтиром для економічних агентів офіційної вартості кредитних фінансових ресурсів. Облікова ставка є одним із інструментів грошово-кредитного регулювання, за допомогою якого Національний банк встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів на відповідний період і є основною процентною ставкою, яка залежить від процесів, що відбуваються в макроекономічній, бюджетній сферах та на грошово-кредитному ринку [11]. Облікова ставка є основною процентною ставкою Національного банку України. Дана ставка є важливим інструментом реалізації грошово-кредитної політики держави та орієнтиром ціни на гроші, чинником, що характеризує основні напрями змін грошово-кредитного регулювання, та її розмір є найменшим серед усіх інших наявних процентних ставок, за якими центральний банк може підтримати ліквідність банків. Підвищення облікової ставки впливає на збільшення відсоткових ставок за кредитами. За аналогією, зниження показника облікової ставки впливає на зменшення банківських ставок за кредитами. Таким чином, використовуючи даний фінансовий інструмент, держава, певною мірою, впливає на рівень ділової активності. В умовах трансформаційних перетворень доцільним є активізація кредитування, стимулювання господарської діяльності з метою відновлення та поживлення економічного зростання. Натомість, в умовах економічного розвитку, з метою недопущення «перегріву» економіки та регулювання структури кредитного портфелю фінансовий регулятор має підвищувати рівень облікової ставки.

Результативність грошово-кредитного регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою в умовах глобалізації відрізняється значною волатильністю. Центральні банки з огляду на економічну ситуацію переглядають цілі, функції та інструменти грошово-кредитного регулювання. До настання фінансово-економічної рецесії у розвинутих країнах світу реалізовувалась проциклічне грошово-кредитне регулювання. Зафіксовано, що у періоди економічного зростання, яке супроводжується розширенням обсягів кредитування та ростом ціни на активи, присутня схильність до формування «бульбашок». Натомість, в період економічної рецесії, коли відбувалася кредитна рестрикція та ціни на активи знижувалися, відбулось різке здування бульбашок та посилення кризових ситуацій в економіці.

Вагомим інструментом грошово-кредитного регулювання є валютне регулювання, що відповідно передбачає вплив держави на резерви банківської системи, загальний попит та пропозицію грошей в країні. Виважене регулювання валютного курсу разом із використанням інших інструментів державного фінансового регулювання дозволяє впливати на зміну таких показників, як обсяг та темпи зростання валового внутрішнього продукту, рівень зайнятості, показник сукупного попиту, індекс споживчих цін. Крім того, регулювання валютного курсу є важливим з позиції встановлення цільових орієнтирів для ряду інших монетарних показників та визначення можливостей реалізації певних завдань фінансово-економічної політики країни.

Формування державних соціальних стандартів здійснюється з метою визначення механізму реалізації соціальних прав та гарантій населенню; обґрунтування обсягів потреби видатків державного та місцевих бюджетів на соціальний захист та забезпечення, утримання та розвиток соціальної сфери; планування та прогнозування обсягу видатків державних цільових фондів соціального страхування; визначення основних пріоритетів державної соціальної політики та середньострокову перспективу. На основі встановлених державою соціальних стандартів здійснюється розрахунок основних соціальних гарантій – мінімального розміру заробітної плати та пенсії за віком, окладу першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки, розмірів державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат. Базовим державним соціальним стандартом у сфері доходів населення є прожитковий мінімум, який визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу та обраховується виходячи з вартості мінімальних наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, в тому числі окремо для основних соціальних і демографічних груп населення.

Державна інвестиційна політика реалізується у двох основних формах – прямому й непрямому регулюванні інвестиційної діяльності. Державне регулювання розвитку виробництва й соціальної сфери, що

реалізується через фінансування капітальних витрат бюджетом, розглядається і як інвестиційна діяльність держави, що забезпечує йому поступальний розвиток. Завданням будь-якої держави є розвиток своєї інвестиційної та інноваційної діяльності, що забезпечує, в першу чергу, зростання промислового виробництва та перетворює державу в країну з конкурентоспроможним експортом. Розробка інвестиційної політики повинна починатися з визначення концептуальних основ розвитку суспільства і держави, встановлення її ролі у відтворювальному процесі на відповідному часовому етапі. Потім формулюються мета і завдання інвестиційної політики, які відповідають основним напрямом соціально-економічного розвитку країни й використання інвестиційних ресурсів в інтересах громадян та суспільства [4].

Використовуючи інструменти фінансового механізму держава здійснює значний вплив на обсяг та структуру валового внутрішнього продукту, стан платіжного балансу, державних фінансів, рівень зайнятості, інфляції тощо. Фінансова політика може здійснюватись за допомогою адміністративних, ринкових та змішаних методів економічного регулювання. Важливими особливостями адміністративних методів є пряме втручання держави в економічні процеси, шляхом встановлення співвідношення національної та іноземної валют, регулювання цін на певні групи товарів, обмеження експортних чи імпорتنих операцій, у тому числі шляхом введення додаткових податкових зборів та митних платежів. До ринкових методів фінансової політики слід віднести використання бюджетно-податкових механізмів соціально-економічного розвитку та регулювання грошово-кредитного ринку. Слід зауважити, що у зв'язку із недостатнім рівнем розвитку фінансових ринків та дієвості ринкових механізмів у період трансформаційних перетворень функціонують змішані методи регулювання економіки, які передбачають одночасне поєднання вищезгаданих форм регулювання.

Висновки. В умовах трансформаційних перетворень економіки фінансова система є важливим інструментом визначення пріоритетних напрямів впливу держави на економічні та соціальні процеси. Розробка та реалізація механізму фінансового регулювання має враховувати особливості та структуру вітчизняної економіки, глибину глобалізаційних перетворень та ступінь розвитку фінансових інститутів. Спрямованість механізму управління фінансової системи на вирішення сукупності наявних питань передбачає концентрацію, розподіл на перерозподіл фінансово-економічних ресурсів, переорієнтацію економіки до інноваційної моделі розвитку та досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку країни, підвищення рівня платоспроможності населення. Вдосконалення фінансової політики держави має супроводжуватись покращенням рівня інституційного середовища фінансового механізму економічного зростання. Серед найбільш вагомих напрямів такого удосконалення варто виділити підвищення показника розвитку людського капіталу, збільшення частки високотехнологічної складової економіки, посилення стійкості фінансової системи країни, покращення дієвості впливу фінансових інструментів на темпи економічного зростання, удосконалення механізму реалізації державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел

1. Лисяк Л.В. *Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [монографія].* / Лисяк Л.В. - К. : Акад. фін. упр., 2009. - 600 с.
2. Опарін В. Системний підхід до формування державної фінансової політики / В. Опарін // *Економіка України.* – 2011. – №9. – С. 93-95.
3. Соколовська А.М. Фіскальна політика в Україні та її макроекономічні наслідки / А.М. Соколовська // *Фінанси України.* – 2014. – № 11. – С. 17-32.
4. *Теорія фінансів* / За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
5. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства / В.Б. Тропіна. – К: НДФІ, 2008. – 368 с.
6. *Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку* / За ред. І.Я.Чугунова – К.: ДННУ АФУ, 2009 – 848 с.
7. Чугунов І.Я. *Бюджетна складова суспільного розвитку* / І. Я. Чугунов, А.А. Максютя // *Вісник КНТЕУ.* – 2012. – № 3. – С. 45–54.

References

1. Lysiak L.V. *Biudzhetna polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: [monohrafiia].* - K. : Akad. fin. upr., 2009. - 600s.
2. Oparin V. Systemny pidkhyd do formuvannia derzhavnoi finansovoi polityky. // *Ekonomika Ukrainy.* – 2011. – №9. – S. 93-95.
3. Sokolovska A.M. Fiskalna polityka v Ukraini ta yii makroekonomichni naslidky. // *Finansy Ukrainy.* – 2014. – № 11. – S. 17-32.
4. *Teoriia finansiv* / Za red.. prof. V.M. Fedosova, S.I. Yuriia. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2010. – 576 s.
5. Tropina V.B. Fiskalne rehulivannia sotsialnoho rozvytku suspilstva. – K: NDFI, 2008. – 368 s.
6. *Finansy Ukrainy: instytutsiyni peretvorennia ta napriamy rozvytku* / Za red. I.Ya.Chuhunova – K.: DNNU AFU, 2009 – 848 s.
7. Chuhunov I.Ya., Maksyuta A.A. *Biudzhetna skladova suspilnoho rozvytku.* // *Visnyk KNTEU.* – 2012. – № 3. – S. 45–54.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Безгуба Маргарита Олександрівна, аспірант кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Петрицького, 21, кв. 4, 03115, м. Київ, Україна
e-mail: m.bezguba@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Безгуба Маргарита Александровна, аспирант кафедры финансов Киевского национального торгового-экономического университета
ул. Петрицкого, 21, кв. 4, 03115, г. Киев, Украина
e-mail: m.bezguba@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bezhuba Marharyta, graduate student of finance department of Kyiv national university of trade and economics
21, Petrytskoho Str., app. 4, 03115, Kyiv, Ukraine
e-mail: m.bezguba@gmail.com

УДК 336.774

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ
ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК» НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЮ
КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ**

**Дмитришин М.В.,
Панчак Н.В.**

***Предметом дослідження** є теоретичні та практичні питання реалізації та удосконалення політики управління кредитним портфелем банку.*

***Метою дослідження** є обґрунтування напрямків удосконалення політики управління кредитним портфелем банку.*

***Методами дослідження застосованими у роботі** є порівняння, групування, SWOT-аналіз, системний підхід.*

***Результати роботи.** У роботі досліджено кредитний портфель ПАТ КБ «Приватбанк» інструментами SWOT-аналізу; побудовано систему підтримки прийняття рішень з управління проблемною заборгованістю комерційного банку; запропоновано напрямки удосконалення політики управління кредитним портфелем ПАТ КБ «Приватбанк».*

***Галуззю застосування результатів дослідження** є кредитна діяльність комерційного банку.*

***Висновки.** Проведений SWOT-аналіз кредитного портфелю ПАТ КБ «Приватбанк» дозволив виявити сильні та слабкі сторони, потенційні загрози та можливості останнього, та на його основі обґрунтувати шляхи удосконалення політики управління кредитним портфелем в цілому. У процесі проведеного аналізу виявлено наявність у кредитному портфелі банку зростаючої частки проблемних кредитів, що зумовило необхідність детальнішого дослідження цієї проблеми та розробки системи підтримки прийняття рішень з управління проблемною заборгованістю банку. Впровадження запропонованих напрямків удосконалення політики управління кредитним портфелем комерційного банку дозволить забезпечити ефективність його кредитної діяльності за умов змінного внутрішнього та зовнішнього середовища.*

***Ключові слова.** Комерційний банк, кредитний портфель комерційного банку, політика управління кредитним портфелем комерційного банку.*

**УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОЛИТИКИ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ ПОРТФЕЛЕМ ПАО КБ
«ПРИВАТБАНК» НА ОСНОВании SWOT-АНАЛИЗА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ
КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА**

**Дмитришин М.В.,
Панчак Н.В.**

***Предметом исследования** являются теоретические и практические вопросы реализации и усовершенствования политики управления кредитным портфелем банка.*

***Целью исследования** является обоснование направлений усовершенствования политики управления кредитным портфелем банка.*

***Методами исследования использованными в работе** является сравнение, группировка, SWOT-анализ, системный подход.*

***Результаты работы.** В работе исследован кредитный портфель ПАО КБ «Приватбанк» инструментами SWOT-анализа; построена система поддержки принятия решений по управлению*

проблемної задолженностью коммерческого банка; предложены направления усовершенствования политики управления кредитным портфелем ПАО КБ «Приватбанк».

Областью применения результатов исследования является кредитная деятельность банка.

Выводы. Проведенный SWOT-анализ кредитного портфеля ПАО КБ «Приватбанк» создал возможность выявить сильные и слабые стороны, потенциальные угрозы и возможности последнего, и на его основе обосновать пути усовершенствования политики управления кредитным портфелем в целом. В процессе проведенного анализа установлено наличие в кредитном портфеле банка растущей частки проблемных кредитов, что обусловило необходимость более тщательного исследования этой проблемы и разработки системы поддержки принятия решений по управлению проблемной задолженностью банка. Внедрение предложенных направлений усовершенствования политики управления кредитным портфелем коммерческого банка позволит обеспечить эффективность его кредитной деятельности в условиях переменной внутренней и внешней среды.

Ключевые слова. Коммерческий банк, кредитный портфель коммерческого банка, политика управления кредитным портфелем коммерческого банка.

THE IMPROVMENT OF CREDIT PORTFOLIO MANAGEMENT POLICY OF PJSC CB «PRIVATBANK» BASED ON THE COMMERCIAL BANK'S CREDIT PORTFOLIO SWOT-ANALYSIS

Dmytryshyn M.V,
Panchak N.V.

Research subject is represented by theoretical and practical issues of implementation and improvement of the bank's credit portfolio management policy.

Research aim is to substantiate the areas of commercial bank's credit portfolio management policy improvement.

Research methods applied in the paper are comparison, grouping, SWOT-analysis, a systematic approach.

Research results. In the paper the credit portfolio of PJSC CB «PrivatBank» is investigated by the SWOT-analysis tools; a decision support system to manage bad debts of commercial banks is developed, ways of improving the credit portfolio management policy of PJSC CB «PrivatBank» are suggested.

Branch of applying research results is a credit activity of commercial banks.

Conclusions. The performed SWOT-analysis of the credit portfolio of PJSC CB «PrivatBank» has revealed its strengths and weaknesses, potential threats and opportunities and based on them ways of improving the credit portfolio management policy of the bank are suggested in general. In the course of the analysis the presence of growing particle of bad debts in the credit portfolio of the bank has been found, which necessitated a detailed study of the problem and developing a decision support system to manage bad debts of the bank. Implementing the proposed policy directions of improvement of the commercial bank's credit portfolio policy will ensure the efficiency of its credit activities under conditions of variable internal and external environment.

Keywords. Commercial bank, credit portfolio of commercial banks, credit portfolio management policy of the commercial bank.

Актуальність теми дослідження зумовлена кризовими тенденціями комерційних банків України на сучасному етапі розвитку вітчизняної банківської системи, зниженням прибутковості банків та, за таких умов, виникнення необхідності пошуку шляхів удосконалення політики управління кредитним портфелем банківських установ.

Ступінь дослідження даної проблеми. Питаннями удосконалення політики управління кредитним портфелем комерційного банку займалися такі вітчизняні дослідники, як Ю. Бугель, Н. Волкова, Г. Гелашвілі, В. Грушко, О. Дзюблюк, Т. Іваненко, Н. Жукова, Н. Зражевська, Р. Крячко, А. Мещеряков, К. Тарасюк, І. Семенча та інші. Проте реалії сьогодення формують нові виклики та ставлять нові завдання банківським установам, які потребують вирішення.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання реалізації та удосконалення політики управління кредитним портфелем банку. **Метою дослідження** є обґрунтування напрямків удосконалення політики управління кредитним портфелем банку. Виходячи із мети поставлені на реалізовані такі **завдання дослідження**, як: визначення суті політики управління кредитним портфелем комерційного банку; проведення SWOT-аналізу кредитного портфелю банку; побудова системи підтримки прийняття рішень з управління проблемною заборгованістю комерційного банку; пошук шляхів підвищення ефективності політики управління кредитним портфелем комерційного банку. **Методами дослідження застосованими у роботі** є порівняння, групування, SWOT-аналіз, системний підхід.

Постановка проблеми. Незважаючи на складну економічну ситуацію наша держава має позитивні довгострокові перспективи. За прогнозами Кабінету Міністрів України можливе зростання валового внутрішнього продукту у наступному році вже на 2% [5], а це, на фоні зниження облікової ставки Національного банку України [6], створює додаткові можливості нарощення обсягів банківського кредитування. Кредитні операції банку, у свою чергу, є ключовим фактором формування прибутковості банківської установи, а ефективність кредитної діяльності забезпечується, зокрема, продуманим формуванням та раціональним застосуванням політики управління кредитним портфелем банку.

Результати дослідження. Під політикою управління кредитним портфелем комерційного банку розуміємо сукупність певних правил та принципів забезпечення системи управління кредитним портфелем банку з метою досягнення стратегічної мети та тактичних цілей його кредитної політики. Для того, щоб відшукати можливі напрями удосконалення політики управління кредитним портфелем ПАТ КБ «Приватбанк» застосуємо для аналізу кредитного портфелю банку SWOT-аналіз.

SWOT-аналіз – це процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для суб'єкта господарювання можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами), слабкостями, результати якого в подальшому можуть бути використані для формулювання і вибору стратегій господарюючого суб'єкта [7]. На основі даних офіційної фінансової звітності банку за 2012-2014 роки проведення SWOT-аналізу на основі опрацювання джерел [9], дозволило нам виявити слабкі та сильні сторони кредитного портфелю ПАТ КБ «Приватбанк», потенційні загрози та можливості внутрішнього та зовнішнього середовища та, відповідно, обґрунтувати шляхи удосконалення політики управління кредитним портфелем в цілому (табл. 1).

Враховуючи велику кількість банків, що були визнані неплатоспроможними державним регулятором [1] у 2014 році та порушення фінансової стійкості банківської системи загалом, вважаємо доцільним використання поміркованої кредитної стратегії досліджуваним нами банком.

В умовах зростання суми та частки знецінених кредитів на фоні зниження платоспроможності інших банків, суб'єктів господарювання та населення, більш ризиковий кредитний портфель може сприяти розвитку кризових ситуацій у фінансово-господарській діяльності ПАТ КБ «Приватбанк» у середньостроковій перспективі.

Хоча процентні доходи за довгостроковим кредитуванням переважно є меншими для банківських установ, проте наявність довгострокових кредитів у кредитному портфелі банку полегшує перспективне фінансове планування діяльності банку, адже дозволяє з більшою точністю розрахувати прогноз надходження платежів з обслуговування такого боргу. А оскільки ПАТ КБ «Приватбанк» має переважно низькоризиковий кредитний портфель, то, в умовах скорочення обсягів кредитування, наявність довгострокових кредитів створює певну стабільність функціонування банку. Нерівномірність зміни частки кредитів банку з різними термінами погашення створює труднощі фінансового планування грошових потоків банку.

Таблиця 1. SWOT-аналіз кредитного портфелю ПАТ КБ «Приватбанк»

Сильні сторони (S)	Можливості (O)
Зростання: обсягів кредитного портфелю банку та кредитування юридичних осіб, фізичних осіб; підприємців та фізичних осіб на поточні потреби; короткострокового кредитування інших банків; процентних доходів від кредитних операцій; обсягів забезпечених кредитів; обсягів кредитів, з високоліквідною заставою. Негативна динаміка знецінених кредитів. Переважає частки кредитів з мінімальним, низьким та помірним ризиком. Зниження ризиковості кредитного портфелю та кредитування юридичних осіб. Відповідність нормативам додаткових показників ризиковості кредитного портфелю.	Перспективи зростання економіки держави, підвищення ділової активності та купівельної спроможності фізичних осіб. Нарощення частки ринку кредитування клієнтів та інших банків. Поглиблення співпраці з банками Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Удосконалення системи управління ризиками. Кращі, ніж у багатьох конкурентів оцінки рейтингових агентств. Погіршення фінансового стану конкурентів. Наявність надійних постійних клієнтів.
Слабкі сторони (W)	Загрози (T)
Скорочення: іпотечного та іншого кредитування фізичних осіб; частки незнецінених кредитів фізичним особам; обсягів кредитування банків країн ОЕСР; дохідності кредитного портфелю; коефіцієнта ефективності управління кредитним портфелем; частки довгострокового кредитування; частки кредитування фізичних осіб у кредитному портфелі. Зростання: суми та частки незабезпечених кредитів у кредитному портфелі банку; частки знецінених кредитів юридичним особам; частки безнадійної заборгованості. Нестабільність кредитного портфелю у частині нерівномірної зміни частки кредитів з різним терміном погашення. Перевищення нормативу максимального розміру кредитного ризику на 1 контрагента в кінці 2014 року.	Зростання інфляції та облікової ставки НБУ. Зниження: ділової активності; платоспроможності населення; попиту на кредитні ресурси; репутації банку через дискредитацію акціонерів чи вищих посадових осіб; ціни кредитів у банків-конкурентів. Ліквідація банків-партнерів та банків-боржників. Погіршення ситуації в кризових регіонах. Виникнення кризових ситуацій у поточно-стабільних та благополучних регіонах. Поглиблення економічної кризи в державі. Непрофесійні дії керівників та співробітників кредитних відділів. Нереалістичність прогнозів.

Нарощення короткострокового кредитування інших банків відносимо до переваг ПАТ КБ «Приватбанк», адже вважаємо доцільним переважає у кредитному портфелі банку з кредитування інших банків такого напряму кредитування. Це пов'язано як із кризою неплатежів багатьох інших банків, так і з специфікою фінансово-господарської діяльності фінансових установ.

Задекларований європейський курс розвитку України, перспективи співробітництва нашої держави із країнами з розвинутою ринковою економікою, впровадження інноваційних структурних реформ [10] сприятиме поглибленню співпраці вітчизняної банківської системи із банківськими системами країн Організації економічного співробітництва і розвитку, тому поглиблення співробітництва з банками країн ОЕСР вважаємо перспективною можливістю ПАТ КБ «Приватбанк».

Оскільки частка кредитів з найвищим рівнем ризику у кредитному портфелі банку зростає, в рамках даної проблеми вважаємо необхідним поділ такої заборгованості на критично-проблемну та сумнівно-проблемну. Пропонована нами система підтримки прийняття рішень з управління проблемною заборгованістю в межах політики управління кредитним портфелем банку, складена на основі [2-4], зображена на рис. 1.

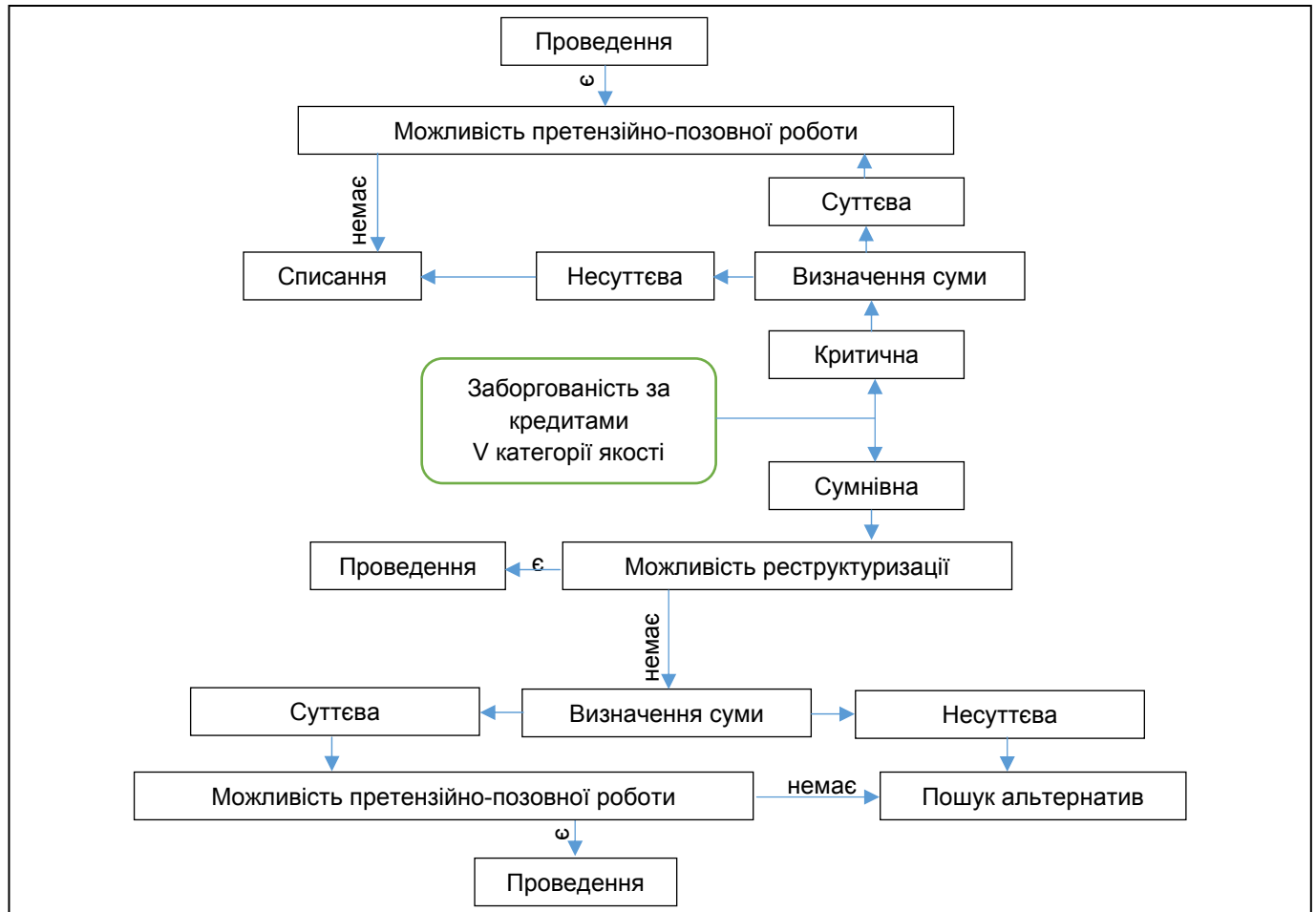

Рисунок 1. Система підтримки прийняття рішень з управління проблемною заборгованістю в межах політики управління кредитним портфелем ПАТ КБ «Приватбанк»

Критично-проблемна заборгованість є по суті безнадійною, тобто має мізерні шанси бути повернутою банку; натомість сумнівно-критична хоч і є, безумовно, проблемною, проте, має більше шансів бути поверненою. Віднесення заборгованості за конкретним кредитом до критично-проблемної чи сумнівно-проблемної залишаємо за відповідальним працівником банку, який є кредитним експертом.

Поділ суми кредиту на суттєву та несуттєву пропонуємо здійснювати відповідно до позначки у 50 тис. грн., адже вважаємо, що заборгованість менша за цю суму є дрібною для даного банку і її загальний розмір не покриватиме затрат ресурсів і часу на претензійно-позовну та іншу діяльність банку. Хоча ця сума може корегуватися відповідно до змін у розмірі та структурі кредитного портфеля банку, як у сторону зменшення так і збільшення.

Використання алгоритму, запропонованого в наведеній системі підтримки прийняття рішень дозволить оптимізувати роботу банку щодо управління проблемними кредитами.

В результаті проведеного SWOT-аналізу намічено перспективні стратегічні альтернативні рішення ПАТ КБ «Приватбанк» у контексті визначених сильних та слабких сторін кредитного портфеля банку, його потенційних можливостей та загроз в контексті удосконалення політики управління кредитним портфелем банківської установи (табл. 2).

Оскільки WO і WT стратегії здебільшого ґрунтуються на змінах у зовнішньому середовищі функціонування банку, то вказані альтернативи можуть мати ширше впровадження в діяльність банку, ніж в рамках його політики управління кредитним портфелем.

Таблиця 2. Стратегічні альтернативи управління кредитним портфелем ПАТ КБ «Приватбанк» на основі SWOT-аналіз кредитного портфелю

SO – стратегія	ST – стратегія
Нарощення обсягів кредитування клієнтів та інших банків. Захоплення більшої частки банківського кредитного ринку в Україні та за кордоном. Розробка та впровадження привабливіших, ніж у конкурентів умов кредитування. Активна реклама кредитних послуг банку. Поглиблення кредитування надійних постійних клієнтів. Ширше впровадження у діяльність банку сучасних інформаційних технологій та програмного забезпечення.	Визначення оптимального відсотка за кредитами з урахуванням облікової ставки та спроможності клієнтів оформити та повернути кредит. Національно-патріотична реклама бренду банку. Інформування клієнтів банку про позитивні досягнення банку. Моніторинг ситуації в регіонах. Підвищення кваліфікації співробітників та контроль за їх роботою. Складання оптимістичного, песимістичного та реалістичного прогнозів кредитного портфеля банку.
WO – стратегія	WT – стратегія
Розробка та впровадження вигідних для діючих клієнтів банків програм іпотечного та іншого кредитування фізичних осіб. Впровадження нових управлінських рішень в рамках політики управління ризиками кредитного портфелю банку. Підвищення ефективності управління кредитним портфелем банку. Удосконалення роботи з проблемними позичальниками. Розробка стратегії розвитку банку в рамках стабільного зростання прибутковості.	Чітке дотримання визначених нормативних значень додаткових показників ризиковості кредитного портфеля. Розробка стратегії розвитку банку в рамках стабільного зниження прибутковості. Напрацювання алгоритму дій в умовах виникнення кризових ситуацій у благополучних та стабільних регіонах. Диверсифікація переліку банків-партнерів та банків-боржників на основі аналізу поточного фінансового стану фінансових установ. Побудова системи оперативного реагування на оприлюднення неправдивої та дискредитуючої інформації про банк.

Висновки. На основі проведеного SWOT-аналізу сильних та слабких сторін кредитного портфеля банку, можливостей та загроз організації управління кредитним портфелем банку та намічених альтернативних стратегій розвитку банку пропонуємо наступні заходи з удосконалення політики управління кредитним портфелем банку:

1. Розробка та впровадження гнучкої системи визначення умов кредитування в залежності від економічної ситуації, фінансового стану банку та фінансових можливостей клієнта та визначення в ній ключових умов, що мають певну перевагу над умовами основних конкурентів.

2. Визначення жорсткіших вимог до оцінки кредитоспроможності позичальників на основі використання сучасних інноваційних та інформаційних технологій.

3. Проведення активно інформаційно-рекламної кампанії в установах та на сайті банку, а також засобах масової інформації з підтвердження доброї репутації банку та оперативного реагування на оприлюднення неправдивої чи дискредитуючої інформації про ПАТ КБ «Приватбанк», а також поглиблення застосування національно-патріотичних мотивів у документації, інформаційних, рекламних буклетах, корпоративних кольорах банку.

4. Розробка програми поглибленої співпраці з надійними постійними клієнтами банку, в тому числі з інших напрямків банківської діяльності.

5. Пошук та реалізація можливих напрямків співпраці з надійними банками розвинених країн та розширення кредитування банків ОЕСР.

6. Удосконалення процесу використання інформаційних технологій не лише щодо оцінки кредитоспроможності клієнтів банку, а й для моніторингу ситуації в регіонах держави та світі.

7. Складання прогнозу динаміки, структури, якості та ризиковості кредитного портфеля банку на основі оптимістичного, реалістичного та песимістичного сценаріїв зміни внутрішнього та зовнішнього середовища ПАТ КБ «Приватбанк».

8. Організація роботи банку з проблемними позичальниками в використанні запропонованої системи підтримки прийняття рішень.

9. Напрацювання алгоритму дій в умовах виникнення кризових ситуацій у благополучних та стабільних регіонах та ознайомлення з ним персоналу банку в рамках підвищення кваліфікації працівників фінансової установи.

Маємо надію, що застосування запропонованих вище заходів дозволить не лише покращити політику управління кредитним портфелем досліджуваного нами банку, але й підвищити ефективність його кредитної діяльності в цілому за умови допустимого рівня ризику. Вбачаємо можливим застосування аналогічного аналізу для дослідження питань політики управління кредитним портфелем інших фінансово-кредитних установ банківської системи України, а також система підтримки прийняття рішень з управлінням

проблемними кредитами може зацікавити управлінський апарат комерційного банку за наявності проблемної заборгованості за виданими кредитами.

Список використаних джерел

1. Бюлетень Національного банку України (електронне видання) [Електронний ресурс] / офіційний сайт // – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
2. Забровець Ю.О. Проблема заборгованості, як складова кредитного портфелю комерційного банку / Ю.О. Забровець // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – №12. – С. 41-44.
3. Коваленко В.В. Розвиток науково-методичних підходів до оцінювання проблемних кредитів банку як складові управління ними / В.В. Коваленко, Т.М. Болгар // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №10. – С. 185-195.
4. Криклій О.А. Система управління проблемними кредитами в банку / Криклій О.А., Крухмаль О.В. // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5(155). – С. 409-415.
5. Негативний прогноз Кабміну передбачає ще три роки падіння економіки. 5 березня 2015. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://ukr.lb.ua/news/2015/03/05/297680_negativniy_prognoz_kabminu.html.
6. Облікова ставка Національного банку України [Електронний ресурс] / офіційний сайт // – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647.
7. Орлова В.М. Система управління ефективністю ПАТ КБ «Приватбанк» на основі SWOT-аналізу // В.М. Орлова, С.М. Кравченко [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2014/Economics/6_169500.doc.htm.
8. Публічне акціонерне товариство комерційний банк «Приватбанк». Офіційна річна фінансова звітність банку за 2012-2013 роки та офіційна квартальна фінансова звітність за 2014 рік [Електронний ресурс] / ПАТ КБ «Приватбанк». – Офіційний сайт. – Режим доступу : <https://privatbank.ua/about/finansovaya-otchetnost/>
9. Руденко О.В. Реалізація стратегічного планування на основі SWOT-аналізу на прикладі банківської установи / О.В. Руденко // Управління розвитком. – 2014. – №18 (158). – С. 84-86.
10. Указ Президента України «Про схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс] / Президент України Петро Порошенко. – Офіційний інтернет-представництво. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

References

1. Byuleten Natsionalnoho banku Ukrayiny [Bulletin of the National Bank of Ukraine] : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897 [In Ukrainian].
2. Zabrovets Y.O. (2013). Problemna zaborhovanist, yak skladova kredytnoho portfelyu komertsyynoho banku [Bad debts as part of the credit portfolio of commercial banks]. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini - Formation of market relations in Ukraine, 12, 41-44 [In Ukrainian].
3. Kovalenko V.V. (2013) Rozvytok naukovo-metodychnykh pidkhodiv do otsynyuvannya problemnykh kredytiv banku yak skladovi upravlinnya nymy [Development of scientific and methodical approaches to estimation of problem credits at the banks as component of bank management system]. Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economy, 10, 185-195 [In Ukrainian].
4. Cryckliiy O.A., Kruhmal O.V. (2014) Systema upravlinnya problemnymi kredytamy v banku [The control system of problem loans at the bank]. Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economy, 5, 409-415 [In Ukrainian].
5. Nehativnyy prohnaz Kabminu peredbachaye shche try roky padinnya ekonomiky [Negative forecast of Cabinet provides three years of economic decline]. (2015). Available on: http://ukr.lb.ua/news/2015/03/05/297680_negativniy_prognoz_kabminu.html [In Ukrainian].
6. Oblikova stavka Natsionalnoho banku Ukrayiny [The discount rate of the National Bank of Ukraine [electronic resource]] (2015). Available on: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?Art_id=53647 [In Ukrainian].
7. Orlova V.M., Kravchenko S.N. (2014). Systema upravlinnya efektyvnistyu PAT KB «Privatbank» na osnovi SWOT-analizu [Performance management system of PJSC CB «PrivatBank» based on SWOT-analysis] : http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2014/Economics/6_169500.doc.htm [In Ukrainian].
8. Public Joint Stock Commercial Bank «Privatbank». Official annual financial statements of the bank for the years 2012-2013 and the official quarterly financial statements for 2014 (2015) Available on: <https://privatbank.ua/about/finansovaya-otchetnost/> [In Ukrainian].
9. Rudenko O.V. (2014) Realizatsiya stratehichnoho planuvannya na osnovi SWOT-analizu na prykladi bankivskoyi ustanovy [Implementation of strategic planning based on SWOT-analysis on the example of the banking institution]. Upravlinnya rozvytkom - Development Management, 18 (158), 84-86 [In Ukrainian].
10. Ukaz Prezydenta Ukrayiny «Pro skhvalennya Stratehiyi staloho rozvytku «Ukrayina – 2020» [Decree of the President of Ukraine «On Approval of the Strategy for Sustainable Development «Ukraine - 2020»] (2015) : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> [In Ukrainian].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Дмитришин Марта Василівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку та фінансів
Панчак Наталія Володимирівна, магістр
 Тернопільський національний економічний університет

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
вул. Галицька 7, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дмитришин Марта Васильевна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры учета и финансов

Панчак Наталья Владимировна, магистр
Тернопольский национальный экономический университет
Івано-Франковский учебно-научный институт менеджмента
ул. Галицкая 7, г. Івано-Франковск, 76000, Украина
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Dmytryshyn Marta Vasylivna, Ph.D. in Economical Science, Senior Teacher
Panchak Natalia Volodymyrivna, Master
Ternopil National Economic University
Ivano-Frankivsk Institute of Management
7, vul. Halytska, Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine
e-mail: martadmytryshyn@hotmail.com

Рецензент: Плець Іван Іванович, к.е.н, викладач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

УДК 351

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ КРЕДИТУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Д'яченко А.В.

Статтю присвячено дослідженню світового досвіду розвитку кредитування житлового будівництва та аналізу державної підтримки цього процесу з метою виявлення позитивних рис та вивчення можливостей їх застосування в Україні. Досягнення поставленої мети здійснювалося за допомогою сукупності наукових методів: порівняння, історичного і логічного, системного підходу. Визначено, що протягом останніх тридцяти років у політиці кредитування житлового будівництва спостерігалися дві взаємопов'язані тенденції: перша – перехід від використання субсидій, стимулюючих пропозицію, до використання субсидій, які стимулюють попит, і друга, трансформація ролі держави від надання субсидій та інших форм підтримки до розвитку ринка житла. Найбільш поширеними і дієвими економічними інструментами в зарубіжних країнах є пільгові банківські кредити; податкові пільги; стимулювання капітальних вкладень, що спрямовуються на будівництво житла, об'єктів комунального та енергетичного призначення у віддалених і важкодоступних районах шляхом скасування оподаткування. Узагальнюючи роль держави у розвитку кредитування житлового будівництва було визначено такі напрями її дій:

- 1) регулювання кредитного ринку шляхом формування законодавчих і організаційно-економічних основ, що забезпечують сприятливі умови для розвитку житлового кредитування;
- 2) формування умов і програм, спрямованих на підвищення доступності кредитів, сприяння окремим категоріям громадян у придбанні житла.

Серед форм державно підтримки кредитування житла можна виділити. надання кредитів за ставками нижче ринкових, за рахунок спеціально створених фондів, створення умов для зниження процентної ставки по кредитах шляхом використання пільг при стягуванні податків, пов'язаних з виплатою процентів по кредиту; державна підтримка в рамках реалізації житлових програм; страхування ризиків при кредитуванні житлового будівництва; авансові субсидії, при отриманні кредиту, для сплати початкового внеску (при іпотечному кредитуванні); фінансування через спеціалізовані банки.

Досвід зарубіжних країн переконує, що умовою розвитку кредитування є рівновага між приватними та державними джерелами фінансування виходячи із пріоритетів забезпечення житлових потреб різних верств населення. Для виконання цієї умови в Україні необхідно фінансова стабілізація, покращання інвестиційного клімату ат зниження процентних ставок; розвиток інституціонального середовища; підвищення довіри населення до банків, формування кредитних бюро; підвищення фінансової грамотності населення та вміння планувати сімейний бюджет; активізація державної підтримки малозабезпечених верств населення; розвиток фондового ринку та страхування;

Ключові слова: житлове будівництво, кредитування, банки, пільгові кредити, державна підтримка.

МИРОВОЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ КРЕДИТОВАНИЯ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

Дьяченко А.В.

Статья посвящена исследованию мирового опыта развития кредитования жилищного строительства и анализу государственной поддержки этого процесса с целью выявления положительных черт и изучения возможностей их применения в Украине. Достижение поставленной цели осуществлялось с помощью совокупности научных методов: сравнение, исторического и логического, системного подхода. Определено, что в течение последних тридцати лет в политике кредитования жилищного строительства наблюдались две взаимосвязанные тенденции: первая - переход от использования субсидий, стимулирующих предложение, к использованию субсидий, которые стимулируют спрос, и вторая, трансформация роли государства от предоставления субсидий и других форм поддержки в развитую рынка жилья. Наиболее распространенными и эффективными экономическими инструментами в зарубежных странах являются льготные банковские кредиты; налоговые льготы; стимулирования капитальных вложений, направляемых на строительство жилья, объектов коммунального и энергетического назначения в отдаленных и труднодоступных районах путем отмены налогообложения. Обобщая роль государства в развитии кредитования жилищного строительства были определены следующие направления ее действий:

- 1) регулирование кредитного рынка путем формирования законодательных и организационно-экономических основ, обеспечивающих благоприятные условия для развития жилищного кредитования;
- 2) формирование условий и программ, направленных на повышение доступности кредитов, содействие отдельным категориям граждан в приобретении жилья.

Среди форм государственной поддержки кредитования жилья можно выделить. предоставления кредитов по ставкам ниже рыночных, за счет специально созданных фондов, создание условий для снижения процентной ставки по кредитам путем использования льгот при взимании налогов, связанных с выплатой процентов по кредиту; государственная поддержка в рамках реализации жилищных программ; страхование рисков при кредитовании жилищного строительства, авансовые субсидии, при получении кредита, для уплаты первоначального взноса (при ипотечном кредитовании) финансирование через специализированные банки.

Опыт зарубежных стран убеждает, что условием развития кредитования является равновесие между частными и государственными источниками финансирования исходя из приоритетов обеспечения жилищных потребностей различных слоев населения. Для выполнения этого условия в Украине необходима финансовая стабилизация, улучшение инвестиционного климата и снижение процентных ставок; развитие институциональной среды; повышение доверия населения к банкам, формирование кредитных бюро; повышение финансовой грамотности населения и умения планировать семейный бюджет; активизация государственной поддержки малообеспеченных слоев населения; развитие фондового рынка и страхования;

Ключевые слова: жилищное строительство, кредитование, банки, льготные кредиты, государственная поддержка.

WORLD EXPERIENCE OF STATE SUPPORT LENDING HOUSING CONSTRUCTION

D'yachenko A.V.

The article studies the international experience of lending housing construction and analysis of public support for this process to identify positive features and explore the possibilities of their use in Ukraine. Achieving this goal carried out using scientific methods, comparison, historical and logical, systematic approach. Determined that in the last thirty years in politics loans observed two interrelated trends: the first - the transition from the use of subsidies, incentives proposal to use subsidies to stimulate demand, and second, the transformation of the role of government subsidies and other forms of support to develop housing market. The most common and effective economic instruments in foreign countries have preferential bank loans; tax incentives; stimulation of investments allocated for the construction of housing, utilities and energy purpose in remote and inaccessible areas by eliminating tax. Summing up the state's role in the development of housing loans was determined following areas of action:

- 1) regulation of credit market by creating legal, organizational and economic foundations which provide favorable conditions for housing loans;
- 2) creation of conditions and programs aimed at increasing the availability of credit, promotion of certain categories of citizens in acquiring housing.

Among the forms of public support of housing construction loans can be identified as loans at rates below market, through a specially created fund, creating conditions for reducing interest rates on loans by the use of benefits in taxes, related to payment of interest on the loan; State support in the implementation of housing programs; insurance risks in lending; upfront subsidies in obtaining credit, paying for a down payment (with mortgages); financing through specialized banks.

Experience in other countries shows that the condition of lending is the balance between private and public sources of funding priorities based on providing housing needs of different population groups. To fulfill this

condition Ukraine needs financial stabilization, improvement of the investment climate lower interest rates; development of institutional environment; increase public confidence in the banks, of credit bureau; increased financial literacy and the ability to plan the family budget; activation state support for the poor; development of the stock market and insurance;

Keyword: housing loans, banks soft loans, state support.

Актуальність. Житлова проблема в Україні не втрачає своєї гостроти. Середня забезпеченість житлом становить 23 кв.м. загальної площі на одну людину, що менше, ніж у багатьох європейських країнах [1]. Особливістю України є те, що основним джерелом фінансування будівництва житла залишаються кошти населення – до 55-65% у структурі фінансування житла. Однак істотна різниця в доходах окремих прошарків населення призводить до неможливості громадян із середнім рівнем доходу придбати житло за власні кошти.

Темпи розвитку будівництва є дуже чутливим показником стану економіки. В умовах кризи стимулювання будівництва спроможне послабити гостроту соціальних питань, відіграти антикризову роль за рахунок нарощування інвестицій в економіку країни. Джерелом цих інвестицій можуть стати кредити банків за державної підтримки. Саме цим зумовлено посилену увагу, що приділяється забезпеченню кредитування житлового будівництва в Україні.

Предметом статті є моделі кредитування житлового будівництва, державна підтримка цього процесу в зарубіжних країнах.

Метою статті взято вивчення зарубіжного досвіду фінансування житлового будівництва за участі банків і підтримки держави, виявлення позитивних рис та їх адаптація їх до реалій України.

Завданням статті є аналіз моделей кредитування житлового будівництва та схем і форм участі держави у цьому процесі, надання висновків щодо можливості їх застосування в Україні.

Для виконання цього завдання у статті використовуються **методи:** порівняльного аналізу – для зіставлення особливостей і складових процесу фінансування житлового будівництва в різних країнах, метод історичного і логічного, що дозволив виявити тенденції зміни участі держави у фінансовій підтримці житлового будівництва; системний підхід – для визначення тих елементів фінансування житлового будівництва, що найбільшою мірою відповідають вітчизняним реаліям.

Постановка проблеми. Вивчення світового досвіду використання різних схем фінансування будівництва із використанням банківських кредитів необхідно для вдосконалення політики кредитування житлового будівництва в Україні. При аналізі світового досвіду ми будемо спиратися на висновок В. Мартиненка: «При формуванні власної системи управління варто відмежуватися від спрощеного підходу, за якого рекомендації набувають копіювального характеру: ефективно працюючі системи управління високорозвинутих країн ринкової економіки автоматично переносяться на українські реалії, а в практиці державного управління значною мірою продовжує діяти трансформована командно-адміністративна система управління» [2, с. 65]. Як слушно зазначає О.А.Тимофеева, спроба поєднання окремих механізмів регулювання (іпотека) ринкової економіки, з адміністративними механізмами (відомчий підхід до розроблення національних програм, процедура розподілу земельних ділянок під забудову тощо) призводить до посилення сильних і послаблення слабких сторін житлової політики [3].

Зважаючи на вагоме соціально-економічне та антикризове значення розвитку житлового будівництва, його кредитування у зарубіжних країнах досить часто здійснюється за підтримки та під контролем держави у спосіб регулювання ринку позичкового капіталу, банківської діяльності, зокрема, стимулювання банків до кредитування певних видів житла, прямого адміністративного контролю за використанням наданих коштів.

Протягом останніх тридцяти років у політиці кредитування ЖБ спостерігалися дві взаємопов'язані тенденції: перша – перехід від використання субсидій, стимулюючих пропозицію, до використання субсидій, які стимулюють попит, і друга, трансформація ролі держави від надання субсидій та інших форм підтримки до розвитку ринка житла.

У деяких країнах, наприклад, у Франції і Австрії, у різних пропорціях співіснують як система житлових субсидій, так і система кредитної підтримки будівельних організацій. Так, наприклад, у Франції 3/4 обсягу державної допомоги йде на надання житлових субсидій населенню і 1/4 - на надання допомоги будівельним організаціям.

У зарубіжних країнах кредитування ЖБ має свої відмінності залежно від виду останнього – комерційне, соціальне чи доступне житло. Кредитування комерційного житла відбувається переважно на основі загально ринкових принципів. Участь держави необхідна при кредитуванні соціального житла [4], розрахованого на найбільш незаможні верстви населення (10-15%) та доступного житла (housing affordability) (70% населення), яке населення може придбати тільки із державною допомогою.

При цьому держава може обрати два напрями кредитної підтримки житлового будівництва – по-перше, через стимулювання попиту населення на житло шляхом субсидування процентної ставки, авансового кредитування, (надання коштів на перший внесок) тощо, або, по-друге, через цілеспрямоване кредитування підприємств-забудовників. За позитивного стимулюючого впливу на розвиток житлового будівництва, макроекономічні наслідки цих напрямів кредитування та послідовність прояву цих наслідків можуть бути різними. При стимулюванні попиту на житло через пільгове кредитування населення можуть підвищитися ціни, від чого виграють будівельні компанії. Сумний досвід беззастережного нарощування іпотечного кредитування демонструє криза 2007-2008 років. При стимулюванні пропозиції житла через

кредитування будівельних компаній ринок житла може перегрітися, а ціни – знизитися не суттєво, що матиме незначний соціально-економічний ефект у підсумку. Для визначення економічної доцільності вибору першого (попиту), або другого (пропозиції) напряму кредитування житлового будівництва необхідно вивчити відповідні моделі, що існують у зарубіжних країнах.

Міжнародний досвід демонструє, що важливим напрямом державного регулювання є забезпечення доступного і якісного житла за допомогою законодавчих та адміністративно-правових актів. Найбільш поширеними і дієвими економічними інструментами в зарубіжних країнах (Англії, Німеччини, Канади, Фінляндії, Франції, Швеції та ряду інших) є [5]:

- пільгові банківські кредити за 3,5-9 % річних з термінами погашення від 15 до 25 років на створюване і купується населенням житло;
- податкові пільги (наприклад, зниження до 50 % ПДВ) на виробництво будівельних матеріалів та обладнання для будівництва соціально значимих об'єктів);
- стимулювання капітальних вкладень, що спрямовуються на будівництво житла, об'єктів комунального та енергетичного призначення у віддалених і важкодоступних районах шляхом скасування оподаткування.

Загалом моделі кредитування житлового будівництва визначаються структурою джерел ресурсів (контрактні заощадження (кошти населення), кошти, залучені з фінансового ринку, кредити банків або державні кошти).

Модель кредитування із залученням коштів як банків, а й спеціально організованого для цієї мети вторинного ринку цінних паперів, забезпечених заставними на нерухомість, отримала назву «розширена відкрита модель» (її прикладом є іпотечна модель США). Реалізація розширеної відкритої моделі може бути забезпечена лише за умови існування розвиненої інфраструктури фінансового, насамперед, іпотечного ринку, за сприяння і жорсткого контролю держави за вартістю випущених цінних паперів. На думку фахівців, така розширена відкрита модель є більш стабільною в силу того, що більшість цінних паперів, що забезпечують приплив кредитних ресурсів у систему, мають раніше оголошені прибутковість і термін погашення [6]. Проте із врахуванням досвіду остаточної фінансової кризи 2008-2009 рр., що розпочалася з сегменту ринку деривативів, випущених американськими банками під пули іпотечних цінних паперів, слід обережно відноситися до функціонування такої моделі.

У **США** у кредитуванні ЖБ приймає участь велика кількість фінансово-кредитних установ, інститутів первинного та вторинного ринку іпотечних кредитів, учасників ринку цінних паперів [7, С. 19], а саме: ощадно-позичкові асоціації (ССА), іпотечні, ощадні та комерційні банки, кредитні спілки (спеціалізовані ощадні установи). Найбільш поширеними видами кредиту є будівельна позика й іпотечний кредит. Типова схема фінансування ЖБ через будівельну позичку полягає в тому, що підрядна фірма бере в комерційному банку позичку, коштом якої виконуються проектні та будівельні роботи. Покупець для купівлі будинку (квартири) отримує в банку іпотечну позичку, забезпеченням якої служить нерухоме майно (будинок, що купується). Іпотечний кредит оформляється заставною або документами, за якими у разі несплати кредиту право власності на нерухомість переходить до кредитора. Позичальник протягом півроку до двох років зберігає право викупу майна за умови повної оплати боргу [8]

Умови іпотечного кредитування житлового будівництва залежать від категорії житла, що будується: найдешевше, середнє і найдорожче. На першу групу житла кредит видається державою (до 12 років, а розмір субсидії – 75% вартості житла), на дві наступні групи – за допомогою приватних іпотечних інститутів. [9, С. 8]. До кризи в США іпотечні кредити, видані на первинному ринку, сек'юритизувалися і частка держави на вторинному ринку іпотечних цінних паперів складала 90 %. Це веде, з одного боку, до розпорошення ризиків, а з іншого, – ускладнює процес кредитування через необхідність узгодження інтересів великої кількості суб'єктів та труднощі об'єктивної оцінки ризиків. Той факт, що після кризи темпи зростання будівництва суттєво впали, засвідчує хибність американської моделі сек'юритизації іпотечних кредитів. Разом з тим, макроекономічна ефективність цих програм визначається тим, що внаслідок розвитку будівництва і ринку нерухомості, продажу комерційного житла, реалізації різних застав, пов'язаних з нерухомістю є формування майже 20% ВВП.

Досить ефективною і цікавою для України є модель із залученням коштів населення, різновиди якої існують в країнах ЄС [10; 11].

Класична модель контрактних заощаджень – будівельні ощадні каси (БОК). існує в **Німеччині**. Джерелом ресурсів для цільових житлових позик у БОК є вклади громадян [12], плата позичальників за користування житловою позичкою, а також державна премія, яка виплачується відповідно до контракту про будівельні заощадження за умови, що вкладник протягом року вклав на свій рахунок певну суму.

Схема роботи БОК така:

- з працівниками громадянами укладається договір на фінансування будівництва, на підставі якого майбутній власник житла вносить щомісяця на свій рахунок в БОК певну суму;
- роботодавець на підставі «Закону про марки 936» щомісяця додає до зарплати певну суму грошей накопичуючи будівельний капітал»;
- коли накопичиться потрібна сума (близько 1/3 вартості житла), держава виділяє громадянину 10% вартості житла, а на решту суми будівельна БОК видає кредит під низький відсоток (процентні ставки (як на внесок, так і на кредит) фіксовані на весь час дії контракту);

– якщо житло купується молодією сім'єю, що має не менше 2 дітей, держава видає їм протягом 8 років після придбання житла суму в еквіваленті 20 тис. євро у вигляді субсидій на будинок, 12 тис. євро на дітей, 2 тис. євро у вигляді екологічної надбавки і 1,5 тис. євро у вигляді субсидій на опалення [13]. Зворотні гроші дозволяють сім'ям, які мають двох і більше дітей, істотно полегшити і прискорити погашення кредиту, виданого будівельною ощадкасою.

Німецька система повністю прозора: за законодавством Німеччини, БОК не можуть здійснювати ніяких активних операцій, крім видачі кредитів своїм членам. На відміну від вкладника комерційного банку, який не має ніякої інформації, на які потреби і наскільки ризиковано використовуються його кошти, вкладник БОК знає, хто і на яких умовах користується його грошима. Незважаючи на таку потужну державну підтримку в Німеччині майже половину житлового фонду приватних власників (включаючи квартири на праві особистої власності) складають квартири, що здаються в оренду² [14].

У **Франції та Великобританії** функціонують дещо інші моделі фінансування житла із залученням контрактних заощаджень. Позики землевласникам та будівельним компаніям на житлове та промислове будівництво надають найбільший земельний банк (*Le Crédit foncier de France*). Іпотека пов'язана із видачею середньострокових і довгострокових іпотечних позик в основному великим будівельним компаніям і землевласникам на житлове та промислове будівництво строком від 3 до 20 років [15].

У Франції широко використовуються **регульовані кредити** (*prêts conventionnés*), процентна ставка за якими визначається банком «*Le Crédit foncier de France*» як сума облікової ставки та надбавки, яка залежить від типу кредиту. Процентна ставка за кредитами із змінною ставкою може змінюватися не частіше одного разу на рік, при цьому перші два роки вона є фіксованою.

Класичні регульовані кредити (*prêts conventionnés classiques* (PC)) мають такі характеристики.

Мета: для фінансування: будівництва нового житла (термін кредиту становить від 10 до 25 років); придбання готового житла (термін кредиту - 10-25 років); реконструкції та ремонту житла (термін кредиту - 5-15 років); рефінансування раніше взятого PC-кредиту зі зростаючими платежами, виданого до 1984 р на зазначені вище цілі, за виключенням реконструкції та ремонту житла (термін кредиту - 10-25 років).

Розмір PC-кредиту становить до 90% від вартості житла, що купується. Процентна ставка: максимальне значення процентної ставки по PC-кредитам визначається державою, але певний рівень банк може встановлювати самостійно. При цьому кредитори, які видають PC-кредити, зобов'язані пропонувати не менше одного кредитного продукту з фіксованою ставкою і не менше одного - з плаваючою. Крім того, вони можуть видавати кредити з постійними або зростаючими аннуїтетними платежами.

Критерії оцінки позичальників визначаються *Le Crédit foncier de France*. Хоча в чіткому вигляді обмежень по доходу позичальника не встановлено, проте обмеження на максимальну вартість житла, що купується, за цією, відсікають домогосподарства з високим рівнем доходів.

Суб'єкти надання кредитів – тільки кредитні організації, що підписали спеціальну угоду з *Le Crédit foncier de France*, і Національним ощадним банком (*Caisse Nationale de l'Épargne*).

Спеціальний тип регульованих кредитів (*prêts à l'accession sociale* (PAS)) PAS-кредити є спеціальним типом регульованих кредитів. Це так звана «соціально доступна іпотека», орієнтована на домогосподарства з низькими доходами. Відмінною особливістю PAS-кредитів є те, що позичальники отримують державну страховку на випадок втрати роботи. Став безробітними, вони мають право протягом 12 місяців переносити 50% своїх місячних платежів по кредиту на більш пізні періоди часу. Така можливість позичальникам може бути надана не більше двох разів, причому другий раз – лише після восьми років з моменту отримання кредиту. Через жорсткі правила програми більшість фінансових установ не хочуть брати участь у її реалізації.

Для акумулювання і використання заощаджень населення на будівництво житла у Франції застосовується два види житлових ощадних рахунків: на першому (так звана ощадна книжка A) можна накопичувати певну суму грошей і після цього отримати пільговий житловий кредит під 3,75% річних, при цьому щороку до цільового вкладу додається державна премія; другий вид житлових ощадних рахунків – так звані рахунки PEL (план житлових заощаджень), на яких можна накопичувати певну суму грошей і отримувати пільговий житловий кредит на суму під 4,8% річних. Ставки за кредитами нижче ринкових на 4-5%.

У **Великобританії** активну участь у кредитуванні житла беруть будівельні товариства (житлово-будівельні кооперативи), чії функції поступово наближаються до банків, що веде до посилення конкуренції і зменшення ставок. До процесу кредитування залучаються також страхові компанії. Особливістю будівельних товариств у Великобританії є те, що отримати житловий кредит може не лише вкладник будівельного товариства [16; 7, С. 21].

Процентна ставка по іпотеці у Великобританії може бути фіксованою (4-6%) або плаваючою (ставка Банку Англії плюс 1-3%). Кредит зазвичай видається на 25 років, але його можна погасити або рефінансувати на більш вигідних умовах зазвичай через 2 роки. Фіксовані витрати по іпотеці зазвичай включають в себе вартість послуг брокера (1-1,5%) і комісію банку за організацію кредиту [13].

Цікавим є досвід кредитування ЖБ в **Аргентині** за участю Світового банку, що надає відповідні кошти за такою схемою: Уряд створює гарантійний Фонд для облігацій (боргових зобов'язань), що емітуються

² Наймання квартир відіграє важливу роль і в інших країнах. У США проводиться класифікація житлового фонду за формою використання на "житло, що здається в оренду (оренда майна), і житло, призначене для проживання власників (житлової нерухомості)

банками - учасниками проекту. Для створення цього Фонду Світовий банк надає 15-річну позику (включаючи 7-річне відстрочення платежу) на суму 500 млн дол. США [11]

Фінляндія підтримує сприятливі умови для розвитку житлового будівництва за рахунок м'яких умов кредитування, а також стимулює народжуваність молодих сімей за рахунок зниження оплати за придбану квартиру на 25-50% залежно від кількості народжених дітей. У **Фінляндії**: на даний момент мінімальний розмір процентних ставок по іпотеці в Фінляндії починається від 3,3% для плаваючих ставок і від 3,7% для фіксованих ставок [13] (раніше – 3,5 % річних на відміну від середньої ставки на інші види кредитування 9-17 %), кредит надається з розстрочкою до 20-25 років; знижена на 25-50 % плата (залежно від кількості народжених дітей) за куплені молодими сім'ями квартири [17].

У **Китаї** з метою вирішення проблеми житла для 7,47 млн. міських родин з низькими доходами, у тому числі шляхом будівництва житла для здачі в оренду за доступними цінами, було прийнято житлову програму на 2009-2011 роки. У 2009 році із центрального бюджету Китаю було виділено на ці цілі 49,3 млрд. юанів, крім цього у будівництво доступного житла має вкладатися не менш 10% доходу від продажу землі девелоперам, місцевими органами самоврядування та дохід від розміщення нею боргових облігацій. У 2011 році таких облігацій повинно бути випущено на загальну суму 200 млрд. юанів. У підсумку до 2011 року було реалізовано проектів по будівництву 10 млн. одиниць доступного житла на загальну суму 1,3 трлн. юанів (198 млрд.дол США). Із цієї суми 500 млрд. юанів (76 млрд. дол.) виділені центральним і місцевим бюджетами, інші кошти надані будівельним компаніям, що беруть участь у проектах [18]. Також в Китаї реалізується «Національний проект зручного житла» за участю житлових акціонерних товариств (ЖАТ), за яким у Пекіні, Шанхаї і ряді інших великих міст було продане житло, надане державою підприємствам для своїх співробітників.

Аналізуючи світовий досвід кредитування ЖБ, можна виділити три його основні схеми: «американську», «німецьку» та «китайську», що відповідають відповідній класифікації фінансових моделей країн (таблиця).

Моделі кредитування житлового будівництва

Американська	Німецька	Китайська
складова миттєвого покращання життя (так звана «американська мрія») високий рівень залежності від кон'юнктури фінансового ринку суб'єкти процесу кредитування – іпотечні і комерційні банки, кооперативні банки, кредитні союзи процентна ставка коливається від 2,5 до 8%, видається на 70% від вартості нерухомості на термін від 3 до 30 років умова – високий рівень розвитку структури та інфраструктури фінансового ринку, наявність : процедури стандартизації і страхування іпотечних кредитів, що сприяє зниженню ризиків учасників ринку	заощаджувально-позичковий принцип функціонування, закритість, що знижує її залежність від коливань кон'юнктури ринку БОК двох різновидів за участі банку без банку банк приймає активну участь у перевірці кредитоспроможності клієнта; за три роки на спеціальному рахунку, на який здійснюються відрахування із зарплати та інших доходів, необхідно накопичити 30 % вартості житла, на залишок суми надається; термін кредитування – від 10 до 36 років, ставки від 5 до 7 % річних.	наявність житлових акціонерних товариств (ЖАТ), – комерційні організації, незалежні від держави, яким державні підприємства передали свій житловий фонд підприємство не несе витрати на утримання житла, що дозволяє їм підвищити зарплату співробітникам як компенсацію витрат на житло. Суб'єкти – держава, комерційні банки, фонди житлових заощаджень, куди підприємство відраховує кошти з зарплати співробітника (5 % на місяць)
	БОК користуються власними активами, не залучаючи фінансування ззовні. БОК юридично є товариствами взаємного кредиту. Термін внесення передоплати – 5 років Розмір передоплати від 30 до 40% від вартості житла. Максимальний термін кредитування – від 12 до 18 років, мінімального терміну не існує, штрафів за дострокове погашення не передбачено. Ставка – від 3 до 5% річних. субсидії для пільгових категорій громадян і для молодих сімейних державних службовців	

Джерело: [17, с. 72-7418; 19; 20; 21, с. 169-174].

Узагальнюючи роль держави у розвитку кредитування житлового будівництва, можна визначити такі напрями її дій:

1) регулювання кредитного ринку шляхом формування законодавчих і організаційно-економічних основ, що забезпечують сприятливі умови для розвитку житлового кредитування, залучення коштів приватних інвесторів в житлову сферу;

2) формування умов і програм, спрямованих на підвищення доступності кредитів, сприяння окремим категоріям громадян у придбанні житла (тих, чиїх доходів не вистачає для отримання ринкових банківських

кредитів). При цьому масштаби участі держави у розвитку системи житлового кредитування залежить від ступеня зрілості фінансової системи [22].

Серед форм державно підтримки кредитування житла можна виділити:

- надання кредитів за ставками нижче ринкових, за рахунок спеціально створених фондів,
- створення умов для зниження процентної ставки по кредитах шляхом використання пільг при стягуванні податків, пов'язаних з виплатою процентів по кредиту;
- державна підтримка в рамках реалізації житлових програм;
- страхування ризиків при кредитуванні ЖБ;
- авансові субсидії, при отриманні кредиту, для сплати початкового внеску (при іпотечному кредитуванні);
- фінансування через спеціалізовані банки.

Отже система житлового кредитування, як правило, містить три елементи: Світовий досвід кредитування ЖБ демонструє, що об'єднання зусиль держави, банків й приватного капіталу дозволяє забезпечити фінансування будівництва житла в достатніх обсягах. Ми приєднуємося до думки С. Ірхіної, що для України досвід функціонування БОК як інструменту житлової політики цінний насамперед тим, що вони об'єднують громадян із низькими та середніми доходами, які не мають доступу до кредитних ринків і не користуються послугами банківської системи (їх заощадження «не працюють» в межах офіційної економіки) [6]. Регулююча роль держави в даному випадку полягатиме у наданні премій та податкових пільг будівельним компаніям, що є більш ефективним ніж політика прямих дотацій.

Вивчення моделей кредитування ЖБ в зарубіжних країнах надає підстав для висновку, що в силу схожості особливостей ментальності та фінансової системи в Україні доцільно застосувати досвід розвинених європейських країн із залученням до моделі кредитування будівельно-ощадних кас. Адже нині переважно все будівництво здійснюється за рахунок коштів населення. Також, програми стимулювання кредитування житлового будівництва можуть бути використані в якості антикризових програм держави (спираючись на досвід виходу з Великої депресії 30-х років ХХ ст. в США, наслідків Другої світової війни в Європі) та сприяння розвитку фондового ринку. В даному випадку мова йде про те, що саме іпотечне кредитування стало одним з основних факторів економічного розвитку в США (новий курс Рузвельта), у Німеччині (післявоєнні реформи Ерхарда), в Аргентині («план Ковалья») і в Чилі (реформи Піночета) [23].

Висновки:

- підходи до стимулювання кредитування ЖБ мають розроблятися із врахуванням ситуації на ринку житла. Стимулювання попиту на житло через пільгові кредити, субсидування процентних ставок, авансове кредитування тощо, має здійснюватися обережно, тому що це може привести до підвищення цін на житло. Натомість пільгові кредити забудовникам дозволяють знизити вартість житла і задовольнити підвищений попит, а також простимулювати розвиток будівництва;
- вагомою перешкодою на шляху розвитку житлового кредитування є невизначеність, що утруднює розрахунок прибутків і цін. Відповідно визначити ефект від субсидування процентних ставок можна лише протягом закінчення терміну надання кредиту. Найбільш прозорими є витрати на авансування субсидій (виділення коштів на початковий внесок при отриманні кредиту або на придбання житла);
- на разі проведення державою активної політики щодо стимулювання кредитування ЖБ, високими є ризики деформації ринку житла і перегріву будівельної галузі. Так якщо держава створила і підтримує спеціальні банки, то інші кредитні організації не можуть вести конкурентну боротьбу на цьому секторі ринку. Мінімізація зазначених ризиків вимагає підвищення прозорості процесу кредитування і надання підтримки державою (наприклад, авансові субсидії, пов'язані з іпотечними кредитами на купівлю житла; іпотечне страхування за участю держави).
- Досвід зарубіжних країн переконує, що умовою розвитку кредитування ЖБ є динамічна рівновага між приватними та державними джерелами фінансування виходячи із пріоритетів забезпечення житлових потреб різних верств населення і надання державою підтримки для задоволення попиту платоспроможного населення. Для виконання ці умови в Україні необхідно:
 - фінансова стабілізація, покращання інвестиційного клімату ат зниження процентних ставок;
 - розвиток інституціонального середовища;
 - підвищення довіри населення до банків, формування кредитних бюро;
 - підвищення фінансової грамотності населення та вміння планувати сімейний бюджет;
 - активізація державної підтримки малозабезпечених верств населення;
 - розвиток фондового ринку та страхування;

Список використаних джерел

1. Опыт Украины в создании платежеспособного спроса на рынке жилья путем предоставления гражданам государственной поддержки // Доклад Министерства регионального развития, строительства и жилищно-коммунального хозяйства Украины на XXXV заседании Межправительственного совета по сотрудничеству строительной деятельности государств-участников СНГ. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/1932/_1.pdf
2. Мартиненко В.Ф. Еволюція державного управління на зламі епох / В. Ф. Мартиненко // Економіка та держава. – 2007. – № 8. – С. 64–66.

3. Тимофеева О.А. Державне регулювання будівництва житлової нерухомості в Україні / О.А. Тимофеева // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-3/doc/1/19.pdf>
4. Рейкін В.С. Аналіз та оцінка доступності придбання житла в Україні / В.С. Рейкін // Економіка : проблеми теорії і практики: [зб. наук. праць ДНУ / відп. ред. Покоцілов А.А.]. У 6 т. Том II. – Дніпропетровськ, 2009. – Випуск 248. – С.364-372.
5. Сироткин В.А. Европейский опыт развития ипотечного кредитования / В.А. Сироткин // Жилищные стратегии, 2(2)/ – 2015. – С. 109-118.
6. Ірхіна, С.В. Оцінка світового досвіду будівництва доступного для населення житла: можливості застосування в Україні / С. В. Ірхіна, // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – 2011. – №12. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=376>
7. Цылина Г.А. Институциональная структура современного рынка ипотечного кредита и ее тенденции / Г.А. Цылина // Жилищное строительство. 2000. – № 11. – С. 10-19.
8. Тарасов В.И., Крымовская Т.П. Мировой опыт кредитования жилищного строительства / В.И. Тарасов, Т.П. Крымовская // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: : http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/20562/1/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2_%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9%20%D0%BE%D0%BF%D1%8B%D1%82%20%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F.pdf
9. Матюгина Э.Г. О рынке жилья / Э.Г. Матюгина // Жилищное строительство. – 2001. – № 1. – С. 3-15.
10. Yunus, N. Trends and convergence in global housing markets. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. – 2015. – № 36. – PP. 100-112.
11. Щербинин А.Г. Зарубежный опыт привлечения инвестиций в строительство жилья / А.Г.Щербинин // Недвижимость и инвестиции. Правовое регулирование. –2003. – № 1-2 (14-15) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://dpr.ru/journal/journal_11_9.htm
12. Jappelli, T., Pistaferri, L. Do people respond to tax incentives? An analysis of the Italian reform of the deductibility of home mortgage interests. *European Economic Review*. – 2007. – № 51(2). – PP. 247-271.
13. Diaz-Serrano, L. Income volatility and residential mortgage delinquency across the EU. *Journal of Housing Economics*. – 2005. – №14(3). – PP. 153-177.
14. Пилавова, Э.Г. Роль строительно-сберегательных касс на рынке ипотечного кредитования: мировой опыт и Россия / Э.Г. Пилавова // Экономика региона. –2011. –№ 1. – С. 234-237.
15. Gary-Bobo, R.J., Larribeau, S.A structural econometric model of price discrimination in the French mortgage lending industry. *International Journal of Industrial Organization*. – 2004. – 22(1). – PP. 101-134.
16. Clark, W.A.V., Huang, Y. The Life Course and Residential Mobility in British Housing Markets. *Environment and Planning*. – 2003. – № 35. – PP. 323-339.
17. Рахман И.А. Инвестиционно-строительная деятельность: зарубежный опыт / И.А. Рахман // Строительный бизнес. – – 2002. – № 2. –С. 3-16.
18. Ипотека в Китае. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.etag.com.ua/ipotekahistory/6.html>
19. Рассадина М.Н. Зарубежный и отечественный опыт ипотечного кредитования: проблемы развития и реализации / М.Н. Рассадина // Экономические и социальные перемены в регионе. – 2004. – №25. – С.98-103.
20. Система соціального захисту населення у Німеччині [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pilga.in.ua/>
21. Козик В.В. Соціальне та доступне житло: проблеми формування та фінансування / В.В. Козик, Л.І. Дончак // Регіональна економіка : Науково-практичний журнал. – 2009. – № 3. – С. 169-174.
22. Иванова С.А. Зарубежный опыт кредитования жилищного строительства / Иванова С.А. // Институциональное регулирование рынка жилья и жилищно – коммунальной сферы». Коллективная монография под ред. Сысоева А.П., Усова А.И. Иванова Светлана Анатольевна МАКС Пресс Москва, 2012. – С.317-341.
23. Симонова Л.М. Строительство доступного жилья как важнейшее направление антикризисной политики / Л.М. Симонова // Латинская Америка. – 2011. – № 6. – С.47-67.

References

1. The experience of Ukraine in the creation of effective demand in the housing market through the provision of state support to citizens. Report of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal economy Ukraine at the XXXV meeting of the Intergovernmental Council for Cooperation of construction activities of the CIS member states. : http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/1932/_1.pdf
2. Martinenko, V.F. (2007) Evolution of public administration at the turn of eras. *Economy and the State*, 8, 64-66.
3. Timofeyeva, O.A. (2011) State regulation of residential real estate in Ukraine. Electronic scientific specialized edition of «Public Administration: improvement and development» : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-3/doc/1/19.pdf>

4. Reykin, V.S. (2009) *Analysis and evaluation of the availability of housing in Ukraine The economy: problems of theory and practice: [ST. Sciences. Prace authority / vidp. Ed. Pokotilov AA]. At 6 t. Volume II. Dnipropetrovsk, pp.364-372.*
5. Sirotkin, VA (2015) *The European experience of mortgage lending. Housing Strategy 2 (2), 109-118. doi: 10.18334 / zhs.2.2.512*
6. Irhina, S.V. (2011). *Assessment of international experience building affordable housing for the population: the possibility of a Ukraine. Electronic scientific specialized edition of «Public Administration: improvement and development, 12. : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=376>*
7. Tsylyna, G.A. (2000) *The institutional structure of the modern mortgage market and its trends. Housing construction, 11, 10-19.*
8. Tarasov, V.I., Krymovskaya, T.P. *World experience. Housing Loan. : http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/20562/1/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2_%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9%20%D0%BE%D0%BF%D1%8B%D1%82%20%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F.pdf*
9. Matiughin, E.G. (2001). *On the housing market. Housing construction, 1, 5-13.*
10. Yunus, N. (2015). *Trends and convergence in global housing markets. Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 36, 100-112. doi: 10.1016 / j.intfin.2014.12.008*
11. Scherbinin, A.G. (2003) *International experience of attraction of investments in housing. Real estate and investments. Legal regulation, 1-2 (14-15) Retrieved from http://dpr.ru/journal/journal_11_9.htm*
12. Jappelli, T., Pistaferri, L. (2007). *Do people respond to tax incentives? An analysis of the Italian reform of the deductibility of home mortgage interests. European Economic Review, 51 (2), 247-271. doi: 10.1016 / j.euroecorev.2006.04.003*
13. Diaz-Serrano, L. (2005). *Income volatility and residential mortgage delinquency across the EU. Journal of Housing Economics, 14 (3), 153-177. doi: 10.1016 / j.jhe.2005.07.003*
14. Pilavova, E.G. (2011). *The role of construction and savings banks in the mortgage market: international experience and Russian. The economy of the region, 1, 234-237.*
15. Gary-Bobo, R.J., Larribeau, S. (2004). *A structural econometric model of price discrimination in the French mortgage lending industry. International Journal of Industrial Organization, 22 (1), 101-134. doi: 10.1016 / j.ijindorg.2003.07.002*
16. Clark, W.A.V., Huang, Y. (2003). *The Life Course and Residential Mobility in British Housing Markets. Environment and Planning, 35, 323-339. doi: 10.1068 / a3542*
17. Rahman, I. A. (2002) *Investment and construction activity: foreign experience. Construction business, 2, 3-9.*
18. *Mortgage in China. : <http://www.etag.com.ua/ipotekahistory/6.html>*
19. Rassadina, M.N. (2004) *Foreign and domestic experience of mortgage lending: the problems of development and implementation. Economic and social changes in the region, 25, 98-103.*
20. *The social protection of the population in Germany : <http://www.pilga.in.ua/>*
21. Kozik, V.V., Donchak L.I. (2009) *Social and affordable housing: problems of formation and financing. Regional Economics: Scientific journal 0 3, 169-174.*
22. Ivanova, S.A. (2012) *Foreign experience in lending for housing. Institutional regulation of the housing market and housing - communal services. «The collective monograph Ed. AP Sysoev, Usov AI Ivanova Svetlana A. MAKS Press, Moscow, 317-341.*
23. Simon L. (2011) *Construction of affordable housing as a key direction of anti-crisis policy. Latin Amerika, 6, 47-67.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Д'яченко Антон Володимирович, аспірант,
Національний університет Державної податкової служби України,
04210, м.Київ, пр-т Героїв Сталінграду буд.12Є кв.17,
e-mail: stroygruppa-2006@online.ua

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Дьяченко Антон Владимирович, аспирант,
Национальный университет Государственной налоговой службы Украины,
04210, Украина, Киев, пр-т Героев Сталинграда д.12Е кв.17
e-mail: stroygruppa-2006@online.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Anton D'yachenko, academic titles post-graduate student,
National University of State Tax Service of Ukraine,
Ap.17, 12E Heroes of Stalingrad avenue, 04210 Kiev, Ukraine
e-mail: stroygruppa-2006@online.ua

БЮДЖЕТ УЧАСТІ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Козарезенко Л.В.

В статті розглянуто переваги і ризики запровадження бюджету участі в цілях людського розвитку в Україні. Визначено, що перевагами застосування бюджету участі є вдосконалення та розробка напрямів місцевої політики, пошук шляхів більш ефективного використання дефіцитних ресурсів, мобілізація додаткових ресурсів та становленню активної громадянської позиції. Ризиками запровадження бюджету участі є розмивання легітимності існуючих виборних інститутів на користь менш підзвітних громадських організацій; монополізація процесів участі місцевими елітами або найкраще організованими групами населення що відстоюють власні інтереси; завищення очікувань громадян в умовах обмеженості ресурсів або недостатньої свободи дій місцевих органів влади у питаннях прийняття рішень з бюджетних питань. Умовами ефективного функціонування бюджету участі визначено здатність громадянського суспільства на місцях долучатися до процесів управління, бажання місцевих управлінців відкривати свої бюджети для громадськості, їх здатність керувати процесом участі громадян в бюджетному процесі, наявність бюджетних коштів, які можна витратити на розсуд місцевої громади, ступінь інституалізації механізмів участі та якість участі, яку вони можуть забезпечити.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, бюджет участі, державні фінанси, місцеві бюджети, людський потенціал.

БЮДЖЕТ УЧАСТИЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Козарезенко Л.В.

В статье рассмотрены преимущества и риски внедрения бюджета участия в целях человеческого развития в Украине. Определено, что преимуществами применения бюджета участия является совершенствование и разработка стратегических направлений местной политики, поиск путей более эффективного использования дефицитных ресурсов, мобилизация дополнительных ресурсов и становление активной гражданской позиции. Рисками введения бюджета участия является размывание легитимности существующих выборных институтов в пользу менее подотчетных организаций, монополизация процессов участия местными элитами или более организованными группами населения отстаивающих свои интересы; завышение ожиданий граждан в условиях ограниченности ресурсов или недостаточной свободы действий местных органов власти в вопросах принятия решений по бюджетным вопросам. Условиями эффективного функционирования бюджета участия определены способность гражданского общества на местах участвовать в процессах управления, желание местных управленцев открывать свои бюджеты для общественности, их способность управлять процессом участия граждан в бюджетном процессе, наличие бюджетных средств, которые можно использовать на усмотрение местной общины, степень институционализации механизмов участия и качество участия, которую они могут обеспечить.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, бюджет участия, государственные финансы, местные бюджеты, человеческий потенциал.

THE PARTICIPATION BUDGETTING IN THE SYSTEM OF STATE FINANCIAL REGULATION OF HUMAN DEVELOPMENT

Kozarezenko L.V.

The article discusses the benefits and risks of the implementation of the budget for participation in human development in Ukraine. It was determined that the benefits of the use of participatory budget is the improvement and development of the strategic directions of local politics, the search for ways to make more efficient use of scarce resources, the mobilization of additional resources and the formation of active citizenship. Risk introducing participatory budget is the erosion of the legitimacy of the existing elected institutions in favor of the least accountable organizations monopolizing the processes of participation by local elites or more organized groups of the population to defend their interests; overestimation of the citizens' expectations in the context of limited resources or lack of freedom of action of local authorities in decision-making on budgetary matters. Terms of the effective functioning of local budget the participation of identified civil society capacity to participate in governance processes, the desire of local managers to open their budgets to the public, their ability to manage the process of citizen participation in the budget process, the availability of budget funds, which can be used at the discretion of the local community, the degree of institutionalization of mechanisms participation and the quality of participation, they can provide.

Keywords: budget, budget process, the participation of the budget, public finance, local budgets, the human potential.

Постановка проблеми. Вирішення соціальних проблем в країні потребують значних видатків з бюджетів усіх рівнів на утримання медичних, соціальних, спеціальних освітянських закладів, утримання та розвитку

інфраструктури. В умовах бюджетного дефіциту, системної політичної і економічної кризи, постійних вимогах Міжнародного валютного фонду щодо обов'язкового зменшення рівня соціальних видатків, їх низькій ефективності при зростанні частки у зведеному бюджеті, зниження рівня життя в країні, необхідності подолання корупції та неформальних відносин у всіх сферах життя суспільства виникає гостра потреба у використанні нових інноваційних інструментів управління, насамперед у сфері державних фінансів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню залучення нових інструментів у сферу управління державними фінансами в Україні присвячені праці Чугунова І., Затонацької Т., Тарангул Л., Луїної І., Павлюк К. Але питання залучення громадськості до бюджетного процесу та надання їм права розпоряджатися певною часткою місцевого бюджету є новим для української науки. У деяких працях детально вивчено правовий аспект впровадження даних інструментів, але з позиції ризиків, загроз та переваг впровадження таких інструментів управління в цілях розвитку людського потенціалу це питання детально не досліджено. Відсутність наукових розвідок даного напрямку визначило мету написання статті, її зміст і завдання.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи необхідність термінових змін у методах господарювання, вже з початку 2015 року активно розпочався процес реформування місцевих бюджетів. Головними напрямками змін проголошено [1] фінансова самостійність місцевих бюджетів, закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення доходної бази місцевих бюджетів, новий механізм бюджетного регулювання та вирівнювання, нова трансфертна політика для посилення відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях, децентралізація видаткових повноважень та чіткий розподіл компетенцій, сформований за принципом субсидіарності, стимулювання громад до об'єднань та формування спроможних територіальних громад.

Приклади успішних країн з розвинутою демократією показують, що значну роль у місцевому розвитку відіграють місцеві жителі, яким найкраще відомо про проблеми, вирішення яких для них є першочерговим. Враховуючи це, починаючи з 90-х років XX століття в світі активно поширюється практика застосування бюджету участі (Participatory Budgeting). Бюджет участі був вперше впроваджений в Бразилії в 1989 році. Його поява зумовлена особливостями економічної ситуації в якій опинилася країна в той період. Насамперед, Бразилія на той час була країною з найбільшим показником розриву в доходах у світі. Корупція та практика неформальних взаємовідносин, гіпертрофована роль особистої вигоди в економічних взаємовідносинах, так зване «кумівство» [2], в той час також заповнили всі сфери господарського життя. Особливо ці фактори проявлялися на місцевому рівні. Впровадження бюджету участі в Порту-Алегрі сприяло розвитку первинної медико-санітарної допомоги в найбільш бідніших районах, збільшенню кількості шкіл та дитячих садків, розвитку транспортної інфраструктури, збільшенню (майже втричі) числа домогосподарств з доступом до водопостачання та водовідведення. За рахунок використання цього інструменту, місто Порту-Алегрі того часу значно відрізнялося від інших міст Бразилії, насамперед, вищим за середній рівень життя, чому сприяло впровадження, в тому числі, бюджету участі.

За визначенням Світового банку [3], бюджет участі є інноваційним механізмом, спрямованим на залучення громадян до процесу прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів. Бюджет участі є демократичним процесом обговорення та прийняття рішень, де кожен місцевий мешканець вирішує, в який спосіб витратити частину місцевого бюджету. Найчастіше він формується через використання таких інструментів, як визначення пріоритетів щодо місцевих видатків мешканцями міста, вибір делегатів-представників місцевих громад для участі у бюджетному процесі, технічна підтримка з боку місцевих радників, проведення місцевих та регіональних зборів з метою обговорення та голосування пріоритетних видатків та втілення ідей, що безпосередньо впливають на якість життя мешканців міст. Наукові дослідження, а також реальна практика міст, які використовують цей інструмент, показують, що результатом такої форми управління є рівномірний розподіл державних фінансів, підвищення якості життя, більш повне задоволення в суспільних послугах, підвищення рівня прозорості діяльності органів державної влади, активізація участі громадян у суспільному житті.

Характерними рисами бюджету участі є наступні:

- певна частка бюджету міста;
- реалізація проектів повинна відбутися протягом року;
- подання пропозицій за встановленими вимогами лише від свого імені, від імені мешканців міста за підтвердження їх проживання на території міста;
- можливість визначати і голосувати за проекти, реалізація яких задовольнить потреби всієї місцевої громади;
- реалізація інвестиційних проектів і проведення ремонтних робіт може відбуватися лише на територіях, якими місто має право розпоряджатися згідно з діючим законодавством;
- безпосередній контроль мешканцями міста його витрат.

В цілому, виокремлюють три основні базові передумови запровадження бюджету участі:

1. Принцип демократії знизу, що реалізується через громадські зібрання в районах міста. Метою цих зборів є визначення пріоритетів та делегування представників, що відстоюють інтереси громади. На додачу до обговорення капітальних проектів, увага зосереджується на політиці у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, навколишнього середовища. Пріоритети встановлюються за принципом «одна людина - один голос», так що кожен громадянин має право прийняти участь у формуванні місцевої політики і взяти участь у реалізації стратегії розвитку міста.

2. Принцип соціальної справедливості. Фінансові ресурси, що знаходяться в розпорядженні територіальної громади розподілені з урахуванням кількості жителів того чи іншого району, якості та доступності інфраструктури в ньому. Ці критерії забезпечують право районів, що мають потребу у вирішенні проблемних питань на їх першочергове вирішення.

Участь громадян у бюджетному процесі*

Етап бюджетного процесу	Інструменти участі	Результат
Формування бюджету	Проведення обговорень та фокус-груп по секторах та серед населення	Аналіз існуючих проблем та потреб, визначення пріоритетів та вироблення конкретних шляхів їх вирішення
	Проведення дискусій за круглим столом	Консультації з зацікавленими особами, утворення робочих груп, зосереджених на вирішенні конкретних завдань
	Супроводження робочих груп/консультативних комітетів	Змішане представництво місцевої виконавчої влади, законодавчого органу та фахівців від громади
	Громадські слухання	Залучення загальної підтримки громадян для вирішення загальних бюджетних або конкретних галузевих питань, а також для мобілізації громадської підтримки для опору несправедливим бюджетним рішенням органів влади
	Загальні збори громадян	Підготовка громадськості до слухань з певних складних питань, одержання широкого спектру думок та зауважень від громади
	Опитування та обстеження громадської думки	Збір інформації стосовно сприйняття громадянами політичної лінії, проблем, якості послуг, пріоритетів тощо
	Участь громадян у сесіях ради та засіданнях комітетів	Привнесення думок громадськості у формальні зібрання, де відбувається обговорення бюджету та приймаються рішення
Прийняття бюджету	Участь у засіданнях місцевої ради, де затверджується місцевий бюджет	Забезпечення контролю над відповідністю остаточних рішень рад попередніми домовленостями
Виконання бюджету	Громадські наглядові / моніторингові комітети або ради	Контроль за прогресом у впровадженні програм, що фінансуються із бюджету та контролюють витрати
	Опитування громадської думки та обстеження	Вивчення думок громадської щодо доцільності впровадження нових проектів
	Участь громадян у комітетах з державних закупівель (як повноправних членів чи спостерігачів)	Перешкоджання корупційним схемам, забезпечення чесності проведення тендера;
	Одержання громадськими організаціями субпідрядів на виконання програм або надання послуг	Зниження рівня бюджетних витрат, підвищення якості надання суспільних послуг, дотримання чесності та конкурентності
	Самомобілізація / самоорганізація населення	Самозабезпечення та/або спільне надання послуг шляхом вкладення громадянами ресурсів (фінансових, трудових та ін.)
Розгляду звіту про виконання бюджету	Проведення обговорень та фокус груп	Огляд виконання бюджету та програм
	Дискусії за круглим столом	Обговорення існуючих проблем, коригування політичної лінії та стратегії
	Опитування чи обстеження громадської думки	Оцінка сприйняття населенням змін та існуючих проблем, моніторингу прогресу за декілька років
	Публічні слухання щодо бюджету	Звіт про результати минулого року та презентація проекту бюджету на наступний рік

*Джерело: складено автором за [5].

3. Громадське управління, що реалізується за допомогою таких інструментів як Рада з бюджету участі, що скликається раз в тиждень та працює протягом визначеної кількості часу. Члени цих рад

обираються на загальних зборах районів міст. В їх обов'язки входять контроль та гарантування реалізації пріоритетних напрямів місцевого розвитку.

В цілому, ці три принципи призвели до реального розширення прав та можливостей громадянського суспільства, та, в першу чергу, участі місцевих жителів у формуванні основних напрямів місцевої політики. З роками все більше населення приєднувалося до ініціативи представляти свої інтереси в процесі формування бюджету часті. Це стало основою переорієнтації державних інвестицій в бік найбільш знедолених верств населення та малорозвинених районів у містах. Це відбулося тому що цей процес переважно активно рухали представники середнього класу [4].

В умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевих громад, важливими є виконання ряду вимог:

- кошти місцевих бюджетів мають використовуватися за призначенням;
- бюджет має складатися із врахуванням реальних потреб громади;
- складенню та затвердженню бюджету має передувати процес аналізу потреб громади;
- бюджет має відповідати основним напрямам місцевого розвитку;
- бюджет має бути інструментом реалізації стратегічного плану розвитку регіону;
- за результатами виконання місцевого бюджету має здійснюватися оцінка ефективності використання коштів.

Структура формування бюджету участі представлена на рисунку.

На основі набору з 4 критеріїв³ ідентифіковано шість моделей бюджету участі що використовуються в Європі [4], а саме:

1. Модель Порту-Алегрі (адаптована);
2. Модель участі організованих інтересів;
3. Модель спільної участі
4. Модель участі всіх зацікавлених сторін
5. Модель формальної участі
6. Модель інформування щодо місцевих фінансів

Модель Порту-Алегрі (адаптована). Модель бюджету участі, що практикується в Порту-Алегрі вважається «золотим» стандартом. Насамперед, модель характеризується довготривалим процесом громадських обговорень щодо напрямів витрачання фіксованого відсотка місцевого бюджету. У співпраці місцевої влади і представників громад реалізуються інвестиційні проекти розвитку міста. Не дивлячись на те, що остаточне рішення щодо реалізації проектів належить місцевій владі, переважно, завдяки тісній співпраці сторін, приймається повний список проектів. Особливістю моделі Порту-Алегрі є її соціальна спрямованість. Місцева влада використовує ряд соціальних, економічних, екологічних та інших критеріїв та зважає на всі переваги запропонованих проектів з метою справедливого розподілу ресурсів по всьому місту.

Модель участі організованих інтересів. За такої моделі бюджету участі представляти інтереси місцевих жителів можуть лише неурядові організації, профспілки, громадські організації, а не окремі громадяни. На відміну від моделі Порту-Алегрі, модель організованих інтересів не зосереджується на інвестиційних проектах, а, переважно спрямована на фінансування програм у сфері охорони здоров'я, освіти, міського розвитку. Модель організованих інтересів також передбачає проведення публічних обговорень, щодо напрямів витрачання коштів, але не обов'язково. Дана модель притаманна для тих районів міст, де є дуже сильними та активними місцеві громади.

Модель спільної участі. Ця модель бюджету участі є симбіозом моделей Порту-Алегрі та участі організованих інтересів та передбачає участь у бюджетному процесі як громадян, так і громадських об'єднань. В процесі обговорення вирішується питання встановлення пріоритетних напрямів витрат у соціальній, екологічній, культурній сферах та допомоги тим верствам населення, які перебувають у складних життєвих обставинах. На відміну від моделі Порту-Алегрі, джерелом фінансових ресурсів виступає не фіксована частка міського бюджету, а спеціальний фонд громади. Ці фонди формуються за рахунок надходжень міжнародних організацій, неурядових організацій або внесків самої громади. Як правило, місцева влада не приймає рішень, щодо затвердження таких проектів і не приймає участі у їх реалізації.

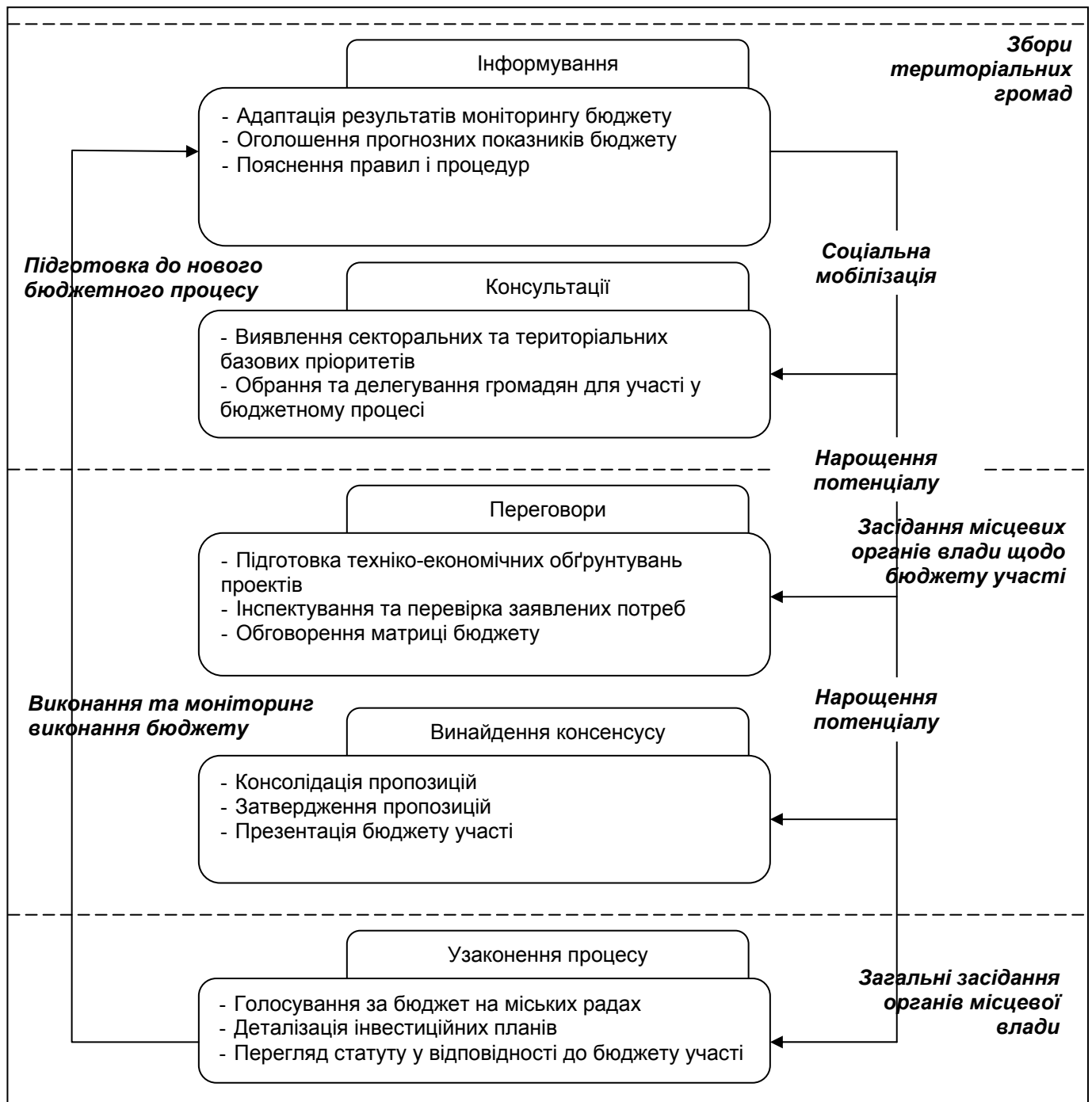
Модель участі всіх зацікавлених сторін. Модель участі всіх зацікавлених сторін доповнюється можливістю фінансування громадських фондів з боку приватного сектора та органів місцевої влади. В результаті, роль приватного сектора та місцевої влади є сильнішою, ніж громадян. Це часто негативно впливає на можливості участі громадян у бюджетному процесі та їх впливі на прийняття остаточних рішень.

Модель формальної участі. Дана модель участі громадян у бюджетному процесі має консультативний характер. Представники громадських організацій участі в цій моделі не беруть. Модель формальної участі передбачає прямий контакт громадян з місцевою владою шляхом формування консультаційних платформ з конкретних питань. Обговорюються переважно інфраструктурні питання. Місцевою владою приймаються лише ті рішення, які відображаються у політичній програмі правлячої більшості.

Модель інформування щодо місцевих фінансів. Метою консультацій з державних фінансів є підвищення прозорості бюджетного процесу міста шляхом поширення інформації фінансового характеру

³ 1) Походження процесу; 2) Організація зустрічей (район, місто та / або тематичні збори; закрита проти громадських зібрань, і т.д.); 3) Тип обговорення (теми обговорення; умови обговорення, і т.д.); 4) Положення громадянського суспільства в порядку, (тип беруть участь громадяни, спільно розробка методології, і т.д.).

серед громадян. Зустрічі місцевої влади і громади міста мають інформаційний характер, де пояснюються доходи і витрати місцевого бюджету та їх обговорення.

Структура процесу формування бюджету участі*

*Джерело: складено автором

Механізми застосування бюджету участі пристосовані до місцевого контексту, різняться між собою, різняться також частки муніципальних бюджетів, відданих у розпорядження мешканців.

Від часу виникнення, бюджет участі поширився на сотні міст Європи. У деяких містах бюджет участі був запроваджений навіть у школах, університетах і в будівництві. Найактивніше інструменти бюджету участі використовуються муніципалітетами Франції, Італії, Німеччини, Іспанії та Великобританії, Польщі. Але крім активних прихильників застосування механізмів бюджету участі є ряд країн-членів Європи, де його критикують, наприклад, Угорщина та Румунія. З 2008 року бюджет участі почав практикуватися в країнах північної Європи (Норвегія, Швеція, Ісландія в 2010 році та Фінляндія в 2012 році). Кількість бюджетів участі в Європі стрімко зростає, завдяки практиці Португалії, Німеччини та Великобританії, і (з 2009 року) в першу чергу завдяки «Закону про солтства» [6] в Польщі [7], відповідно до якого у прийнятті рішень щодо місцевого бюджету сьогодні бере участь більше 1000 сільських, сільських у районах та міських муніципалітетів.

Одним з аспектів європейської практики бюджетів участі є різноманітність підходів. Адаптація моделі Порту-Алегрі переважно практикується в Іспанії та Італії. Крім того, в Італії поширеною є практика бюджетів участі на основі моделі всіх зацікавлених сторін. Однак, найпоширенішими є моделі формальної участі, головним чином у Франції, Португалії, Бельгії, Швеції, Норвегії та Італії. Крім того, практика бюджетів участі у Європі активно підтримується неурядовими та міжнародними організаціями. Саме завдяки підтримці цих організацій практика бюджетів участі поширилася на великі європейські міста [8].

У країнах Східної Європи неурядові організації також відіграють важливу участь у поширенні практики бюджету участі. Ними є Світовий Банк, ПРООН, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ). Тобто бюджет участі часто пропонується зовні, з метою мобілізації громадян та сприяння розвитку місцевого самоврядування. Процеси такого роду часто починаються з прозорої підготовки державних бюджетів, як в Росії, Вірменії та країнах Балтії [9].

В 2012 році Польща займала перше місце в Європі за кількістю міст де практикується бюджет участі (близько 2173 одиниць), чому також сприяють «кошти солтистів», спеціальні пакети ресурсів, які місцеві адміністрації надають для розпорядження місцевим мешканцям, даючи можливість змінити своє оточення, шляхом голосування на перелік пріоритетних заходів. Закон не створює обов'язкових вимог, але забезпечує стимули для уряду відшкодувати ресурси для муніципалітетів в пропорції від 10 до 30 відсотків, залежно від кількості жителів і рівня місцевого розвитку. З 2009 року більше 20000 сіл отримали у своє розпорядження від уряду 85 млн. євро. В середньому, 0,3% всіх витрат органів місцевого самоврядування в Польщі залежать від рішень місцевих громад.

В Україні чинне законодавство не дає чітких орієнтирів щодо залучення громадян до процесів місцевого управління та формування бюджету, хоча й пропонує деякі механізми, які дозволяють залучати громадських активістів до процесів управління на місцях. Наприклад, місцеві територіальні громади можуть виступати ініціаторами створення невеликих підрозділів самоуправління, скажімо, на рівні кварталів, вулиць і т.п. (в законі це називається «органи самоорганізації населення»), яким місцеві органи влади можуть передавати свої повноваження та доручати управління фінансами і комунальною власністю. До засобів прямої демократії, які передбачені законом в якості форм громадської участі у місцевому самоврядуванні на додачу до виборчого процесу, можна віднести:

- місцеві референдуми, які можна проводити з питань місцевого значення та результати яких є обов'язковими до виконання місцевими органами влади;
- загальні збори громадян, які можуть висувати рекомендації для місцевих органів щодо вирішення певних питань в межах їхньої компетенції;
- місцеві ініціативи - право членів громади ініціювати закриті та відкриті обговорення будь-якого питання в межах компетенції місцевих органів на засіданнях місцевої Ради;
- доручення виборцям представникам Ради направляти делегатів на обов'язкові зустрічі виборців та вибраних ними депутатів, що проводяться двічі на рік;
- громадські слухання, які можуть проводитися з будь-яких питань, що належать до місцевої юрисдикції, включаючи бюджетні питання;
- дорадчий комітет, що виконує консультативну роль при місцевих органах виконавчої влади та зазвичай керується регламентом місцевої Ради;
- громадська комісія, яка створюється на більш короткий проміжок часу, ніж дорадчий комітет, як правило, для надання місцевим Радам допомоги при розгляді певних питань.

Не дивлячись на це, в Україні у рамках Польсько-Канадської Програми підтримки демократії що фінансується спільно з програмою польської співпраці на користь розвитку Міністерства закордонних справ Республіки Польща та канадського Міністерства закордонних справ, торгівлі та розвитку (DFATD) реалізується проект «Партисипаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності і встановлення належного партнерства з органами влади» [10]. Метою проекту є підвищення рівня залучення мешканців міст Чернігова, Черкаса та Полтави до процесу прийняття рішень щодо місцевого розвитку та формуванню діалогу між місцевою владою і громадськістю шляхом співпраці в плануванні та імплементації бюджетів участі. В результаті, в місті Чернігів, на 2016 рік заплановано 1% від надходжень загального фонду міського бюджету (це 4,8 млн. грн.) спрямувати на реалізацію проектів місцевих мешканців. Відповідно до Рішення міської ради, загальна сума ділиться в рівних частинах на капітальні видатки (вартість одного проекту не більше 1,2 млн.грн.) та поточні видатки (один проект не більше 360 тис. грн.). В голосуванні за 70 різноманітних проектів взяли участь більше 6 тис. людей (з 296,1 тис. місцевих жителів) та понад. В цілому, в категорії капітальних видатків перемогли 4 проекти, в розділі поточних видатків 13 проектів. В сумі це 17 проектів, які мають бути реалізовані протягом 2016 року [11]. В місті Черкаси на реалізацію громадських проектів мешканців в 2016 році з міського бюджету виділено 4 мільйони 990 тисяч гривень. В голосуванні за проекти прийняло участь 5100 жителів міста (0,4% мешканців) Рішенням міської ради встановлено обмеження, що вартість проекту не має перевищувати 1 млн. грн. Переможцями програми стали шість проектів від громадськості міста, що будуть втілені у 2016 році за бюджетні кошти. Серед них: облаштування тротуарною плиткою подвір'я гімназії, створення комфортних умов у трьох дитсадках, благоустрій алеї парку на території лікарні, відкриття спортивного залу [12]. В місті Полтава реалізацію бюджету участі прогнозується розпочати в 2017 році. На фінансові потреби планується виділити не менше 0,1% міського бюджету. На загальноміські та районні проекти виділяється по 50% обсягу бюджету участі. З них, 30% від суми коштів, виділеної

на райони, становить базову та ділиться рівномірно між трьома районами, а 70% від суми коштів, виділеної на районні проекти, ділиться відповідно до загальної площі району та кількості жителів району [13].

В цілому, залучення громадян до бюджетного процесу є для України досить новою справою. З одного боку, міжнародні фінансові організації приділяють все більше уваги питанням прозорості бюджету, запобіганню корупції та громадському контролю за бюджетним процесом у країнах-членах. Демократизація системи місцевого управління та прозорість прийняття рішень на місцях активно підтримується в Україні шляхом реалізації різноманітних проектів розвитку, що фінансуються багатосторонніми, двосторонніми донорами та міжнародними неурядовими організаціями. З іншого боку, в Україні лунають голоси на підтримку більш демократичних методів управління на всіх рівнях. Більшість таких ініціатив іде від місцевих неурядових організацій, переважно тих, що вже мають досвід участі в проектах, які одержали міжнародну підтримку та обізнані з практикою західної демократії. В міру зростання зв'язків представниками місцевих органів влади в Україні та на Заході, а також встановлення довгострокових партнерств, прибічники демократичних шляхів управління з'являються також серед посадових осіб. Місцевих громадських активістів все більше цікавлять питання прямої участі громадян в процесі управління в цілому та механізми, через які зацікавлені представники громадських організацій та широкі верстви населення можуть справляти вплив на регіональний та місцевий бюджетний процес в окремих галузях.

На сучасному етапі проблеми бюджетного процесу на місцевому рівні полягають, серед іншого, в домінуванні виконавчої влади у бюджетному процесі, недостатньої грамотності з бюджетних питань членів місцевої ради та громадських активістів, а також у недостатньому доступі громадськості до бюджетної інформації.

Залучаючи громадян до процесу прийняття рішень, місцева влада повинна знайти делікатний баланс між певною політичною гнучкістю, яку вони нині мають в процесі новаторських підходів до вироблення політики, та недостатнім рівнем фінансування, яке вони можуть використати в цілях мотивації громадян до участі.

Підвищення рівня участі громадськості в бюджетному процесі та функціонуванні системи надання послуг дає ряд переваг як для органів влади, такі для громадян. Вважаємо, що навіть за нинішніх умов бюджетних обмежень це може допомогти вдосконаленню та розробці напрямів місцевої політики, пошуку шляхів більш ефективного використання дефіцитних ресурсів, мобілізації додаткових ресурсів та становленню активної громадянської позиції.

Застосовуючи модель участі громадськості в прийнятті рішень щодо бюджету, органи влади можуть:

- розбудовувати базу політичної підтримки в суспільстві;
- розділити відповідальність за прийняття рішень (особливо що стосується непопулярних реформ) і таким чином здобути громадську підтримку в їх впровадженні;
- стимулювати навчання громадян;
- підвищувати рівень громадського розуміння обмежень, з якими стикається уряд, та ступінь довіри до органів місцевої влади;

– знаходити нетрадиційні шляхи вирішення проблем та економічно ефективні способи надання послуг.

Громадяни також можуть отримати переваги від участі в процесах прийняття рішень на місцях, оскільки це сприяє навчанню громадськості, зменшує розрив між громадою та місцевими органами влади та підвищує відчуття безпеки шляхом забезпечення довіри до влади. Зростання значимості громади має місце тоді, коли її внесок знаходить вихід в бюджетних результатах та фактичному підвищенні якості послуг. Нарешті, громада може одержати вигоди від участі в бюджетному процесі, оскільки, на думку її представників, це сприяє прозорості, зниженню корупції та дозволяє підрядникам брати участь у тендерах в умовах відкритої та справедливої системи.

Участь громадян у бюджетному процесі значною мірою залежить від здатності громадянського суспільства на місцях долучатися до процесів управління, а також від бажання місцевих управлінців відкривати свої бюджети для громадськості та їх здатності керувати процесом участі. Успіх справи також визначається такими факторами, як наявність бюджетних коштів, які можна витратити на розсуд місцевої громади, ступінь інституалізації механізмів участі та якість участі, яку вони можуть забезпечити.

Залучення громадян до процесу прийняття рішень із формування бюджету надає також певні вигоди органам влади. Серед них можна назвати наступні:

- створення основи для політичної підтримки в суспільстві;
- розподіл відповідальності за прийняття рішень (особливо що стосується непопулярних реформ) та одержання громадської підтримки при їх втіленні в життя;
- покращення розуміння громадськістю існуючих бюджетних обмежень для органів влади та підвищення рівня довіри до місцевої влади;
- знаходження нетрадиційних шляхів для вирішення проблем, а також економічно ефективних шляхів надання послуг.

Така участь сприяє появі активної громадянської позиції, підвищує прозорість та зменшує корупцію.

Залучення громадськості до бюджетного процесу несе за собою ряд ризиків. Зокрема, це розмивання легітимності існуючих виборних інститутів на користь менш підзвітних громадських організацій; монополізація процесів участі місцевими елітами або найкраще організованими групами населення що відстоюють власні інтереси; завищення очікувань громадян в умовах обмеженості ресурсів або недостатньої свободи дій місцевих органів влади у питаннях прийняття рішень з бюджетних питань.

Подальший розвиток участі громадян у бюджетному процесі в Україні вимагатиме глибинної розбудови інституційних можливостей як по вертикалі між різними рівнями управління (розмежування завдань та фінансової/бюджетної компетенції), так і по горизонталі серед різних учасників на місцевому рівні (законодавчої, виконавчої влади, громадських організацій, об'єднань громадян, засобів масової інформації та ін.) [14]. Вважаємо, що впровадженню механізмів бюджету участі мають передувати посилення прозорості бюджету, насамперед, впровадження механізмів громадського бюджету. Громадський бюджет є доступною версією бюджету, націленою на збільшення суспільного розуміння державних планів по оподаткуванню і видатках, крім того, громадський бюджет є засобом залучення громадян у бюджетний процес так як в даному випадку діє принцип «розумію /знаю-можу брати участь/впливати». В Україні такі інструменти є недостатньо розвиненими. Відповідно до оцінки загальнодоступності і повноти восьми ключових бюджетних документів, які всі уряди повинні оприлюднювати у відповідності з міжнародними стандартами, можливостей громадськості взаємодіяти з урядом протягом чотирьох етапів бюджетного процесу, і ступеня ефективності формальних наглядових установ уряду, Україна в 2015 році має Індекс відкритості бюджету на рівні 46 балів зі 100 можливих (Румунія (75), Чеська Республіка (69), Болгарія (65), Польща (64), Словаччина (57) та Угорщина (49)), що за висновком The International Budget Partnership [15] є свідченням надання Урядом України обмеженої інформації про бюджет. Крім того, показник участі громадськості у формуванні бюджету знаходиться на рівні 23 зі 100 можливих (Польща (44), Румунія (42), Чеська Республіка (42), Болгарія (38), Угорщина (31), Словаччина (25)) [16], що є свідченням надання Урядом України недостатніх можливостей для участі населення у бюджетному процесі.

Висновки з проведеного дослідження. Внаслідок критичного розриву між декларованими цілями і результатами їх досягнення склався вкрай низький рівень довіри до держави та пропонуваної нею напрямів модернізації. Це є загрозою низького рівня участі громадян у бюджетному процесі. Вважаючи що корупція кумівство та решта неформальних інституційних відносин перешкоджають в будь-якому випадку процесу прозорого формування та виконання бюджету участі громадяни відмовляються використовувати надані їм законом інструменти участі у бюджетному процесі.

Вважаємо, що бюджет участі є інструментом здатним зламати існуючу систему соціальної підтримки. У зв'язку з орієнтацією на підтримку найбільш вразливих, малозабезпечених, соціально вразливих, непрацездатних груп населення відбулося різке зниження рівня ефективності соціальної політики загалом і соціальних витрат зокрема. Через це поступово скорочується кількість соціально успішних домогосподарств, які є не лише платниками податків а й суб'єктами ведення ефективного діалогу із владою. Саме можливість населення приймати участь у вирішенні питань розвитку міста, надання їм права розвивати та реалізовувати власні проекти може переламати існуючу тенденцію, коли єдиним бажанням населення є отримання від держави благ. Крім того, проекти, що реалізуються в межах бюджету участі переважно є соціально спрямованими і покликані в першу чергу вирішити питання соціальної інфраструктури. Це дасть поштовх до якісних змін у соціальній політиці країни і дозволить покращити якість життя.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 р. № 79-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19/print1452596799151589>
2. Вікіпедія. Визначення клієнтелізму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/wiki/Clientelism>
3. Офіційний сайт Світового Банку. Визначення бюджету участі [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTPCENG/0,,contentMDK:20509380~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:410306,00.html>
4. Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A. Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges // *International Journal of Urban and Regional Research*. - Volume 32.1. - March, 2008. - PP. 167-168.
5. Артеменко В. *Форми та методи залучення громадськості: Навч. посіб.* / Інститут громадянського суспільства; за заг. ред. В. Артеменка. - К.: ІКЦ «Леста», 2007. - 240 с.
6. Вікіпедія. Визначення солістиства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
7. Попова О. Реформуємо місцеве самоврядування «як у Польщі»: хто більше? *Дзеркало тижня*. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/reformuyemo-misceve-samovryaduvannya-yak-u-polschi-hto-bilshe-.html>
8. Sintomer Y., Herzberg C., Allegretti G. *Participatory Budgeting Worldwide – Updated Version Dialog Global No. 25* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.ces.uc.pt/myces/UserFiles/livros/1097_DG-25_bf.pdf. 41
9. Driscoll, J.; Laskowska, A.; Eneva, M. *A Community-based Investment Program for Municipal Development, USAID, Washington, D.C.* 2004.
10. Офіційний сайт Фондації польсько-української співпраці ПАУСІ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.pauci.org/open_project.php?id=22
11. Офіційний сайт Чернігівської міської ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/budget/news/7436>
12. Офіційний сайт Черкаської міської ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada.cherkasy.ua/ua/newsread.php?view=10524&s=34&s1=375>

- 13.Офіційний сайт Полтавської міської ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.rada-poltava.gov.ua/news/41639634/>
- 14.Крилова Олена. Участь громадськості у формуванні бюджетів в Україні: поточна практика та рекомендації щодо її розширення. Аналітичний звіт №3. DPI Development Partnership International GmbH [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120841262639/SouheilHAbboud.pdf>
- 15.The International Budget Partnership. Обзор открытости бюджета за 2015 год. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.internationalbudget.org/opening-budgets/open-budget-initiative/open-budget-survey/publications-2/full-report/>
- 16.Питання відкритості бюджету в Україні. Короткий огляд. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/OBS2015-CS-Ukraine-Russian.pdf>

References

1. Zakon Ukraini «Pro vnesennja zmin do Bjudzhetnogo kodeksu Ukraini shhodo reformi mizhbjudzhetnih vidnosin» vid 28.12.2014 r. № 79-VIII [Law of Ukraine «On Amendments to the Budget Code of Ukraine on the reform of intergovernmental relations»] : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79-19/print1452596799151589>
2. Vikipedija. Viznachennja klientelizmu [Wikipedia. Definition clientelism] : <https://en.wikipedia.org/wiki/Clientelism>
3. Oficijnij sajт Svitovogo Banku. Viznachennja bjudzhetu uchasti [The official website of the World Bank. Budgeting participation] : <http://web.worldbank.org/wbsite/external/topics/extsocialdevelopment/extpceng/0,,contentMDK:20509380~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:410306,00.html>
4. Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A. Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges // International Journal of Urban and Regional Research. - Volume 32.1. - March, 2008. - RR. 167-168.
5. Artemenko V. Formi ta metodi zaluchennja gromads'kosti: Navch. posib. [Methods of public involvement] / Institut gromadjans'kogo suspil'stva; za zag. red. V. Artemenka. - K.: IKC «Lesta», 2007. - 240 s.
6. Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A. (2008). Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges / International Journal of Urban and Regional Research. - Volume 32.1 March. PP. 164–78 .
7. Vikipedija. Viznachennja soltistva [Definition Solectwo] : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
8. Popova O. Reformujemo misceve samovrjaduvannja «jak u Pol'shhi»: hto bil'she? Dzerkalo tizhnja [Reforming Local Self-government «like Poland»] : <http://gazeta.dt.ua/internal/reformujemo-misceve-samovrjaduvannja-yak-u-polschi-hto-bilshe-.html>
9. Sintomer Y., Herzberg C., Allegretti G. Participatory Budgeting Worldwide – Updated Version Dialog Global No. 25 : https://www.ces.uc.pt/myces/UserFiles/livros/1097_DG-25_bf.pdf 41
- 10.Driscoll, J., Laskowska, A., Eneva, M. (2004). A Community-based Investment Program for Municipal Development, USAID, Washington, D.C.
- 11.Oficijnij sajт Fundacii pol's'ko-ukrains'koї spivpraci PAUSI [The official website for Polish-Ukrainian Cooperation Foundation PAUCI] : http://www.pauci.org/open_project.php?id=22
- 12.Oficijnij sajт Chernigivs'koї mis'koї radi [The official website of Chernihiv City Council] : <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/budget/news/7436>
- 13.Oficijnij sajт Cherkas'koї mis'koї radi [The official website of Cherkasy City Council] : <http://www.rada.cherkasy.ua/ua/newsread.php?view=10524&s=34&s1=375>
- 14.Oficijnij sajт Poltavs'koї mis'koї radi [The official website of Poltava City Council] : <http://www.rada-poltava.gov.ua/news/41639634/>
- 15.Krilova O. Uchast' gromads'kosti u formuvanni bjudzhetiv v Ukraini: potocna praktika ta rekomendacii shhodo її rozshirennja. Analitichnij zvit №3. DPI Development Partnership International GmbH [Participatory Budgeting in Ukraine: current practice and recommendations for its expansion. Analytical Report] : <http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120841262639/SouheilHAbboud.pdf>
- 16.Obzor otkrytosti bjudzhetu za 2015 god. The International Budget Partnership. [The International Budget Partnership. Open Budget Survey for 2015 year] : <http://www.internationalbudget.org/opening-budgets/open-budget-initiative/open-budget-survey/publications-2/full-report/>
- 17.Pitannja vidkritosti bjudzhetu v Ukraini. Korotkij ogljad [The question of budget transparency in Ukraine. Overview] : <http://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/OBS2015-CS-Ukraine-Russian.pdf>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Козарезенко Людмила Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри політичної економії

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Козарезенко Людмила Владимировна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры политической экономии

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kozarezenko Ljudmila, PhD, associate professor, assistant professor of political economy department
SHEE «Pereyaslav-Khmelnytsky SPU named Gregory Skovoroda»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08400, Ukraine

УДК 336:502

**ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО
ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА: ЗАРУБІЖНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ**

**Кужелєв М.О.,
Новицька О.В.**

Предмет дослідження – прикладні аспекти використання зарубіжного досвіду реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні.

Мета дослідження – вивчення досвіду реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища у різних країнах та можливостей його імплементації в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано сукупність наукових методів, а саме порівняння, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу.

Результати роботи. На основі зарубіжного досвіду обґрунтовано основні орієнтири вдосконалення державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні, а саме: інтеграція екологічної політики в усі сфери виробничої діяльності, запровадження та розвиток альтернативних джерел фінансування природоохоронної діяльності, удосконалення фінансового планування фонду охорони навколишнього природного середовища та розрахунку штрафів за порушення екологічного законодавства.

Галузь застосування результатів роботи. Державна фінансова політика та корпоративне управління в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Висновки. Впровадження успішного зарубіжного досвіду реалізації державної екологічної політики в Україні дозволить не лише збільшити обсяги фінансування природоохоронної діяльності та значно підвищити ефективність управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, а й відчутно покращити стан навколишнього природного середовища.

Ключові слова: державна фінансова політика, державна екологічна політика, навколишнє природне середовище, екологічні податки, екологічні програми, фонд охорони навколишнього природного середовища.

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ОХРАНЫ
ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ: ЗАРУБЕЖНОЕ И НАЦИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

**Кужелев М.А.,
Новицкая Е.В.**

Предмет исследования – прикладные аспекты использования зарубежного опыта реализации государственной финансовой политики в сфере охраны окружающей природной среды в Украине.

Цель исследования – изучение опыта реализации государственной финансовой политики в сфере охраны окружающей природной среды в разных странах и возможности его имплементации в Украине.

Методы исследования. В процессе исследования были использованы совокупность научных методов, а именно сравнения, научной абстракции, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Результаты работы. На основе зарубежного опыта обоснованы основные ориентиры совершенствования государственной финансовой политики Украины в сфере охраны окружающей природной среды, в частности: интеграция экологической политики во все сферы производственной деятельности, внедрение и развитие альтернативных источников финансирования природоохоронной деятельности, совершенствование финансового планирования фонда охраны окружающей природной среды и расчёта штрафов за нарушение экологического законодательства.

Область применения результатов работы. Государственная финансовая политика и корпоративное управление в области охраны окружающей природной среды.

Выводы. Внедрение успешного зарубежного опыта реализации государственной финансовой политики в сфере охраны окружающей природной среды в Украине позволит не только увеличить объёмы её финансирования и значительно повысить эффективность управления в этой области, но и существенно улучшить состояние окружающей природной среды.

Ключевые слова: государственная финансовая политика, государственная экологическая политика, окружающая природная среда, экологические налоги, экологические программы, фонд охраны окружающей природной среды.

STATE FINANCIAL POLICY OF ENVIRONMENTAL PROTECTION: FOREIGN AND NATIONAL DIMENSIONS

Kuzheliev M.O.,
Novitska O.V.

The subject of the work – applied aspects of foreign experience implementing state financial policy of environmental protection in Ukraine.

Purpose – studying the experience of implementation of the state financial policy of environmental protection in different countries and possibilities of its implementation in Ukraine.

Method and methodology of work – the study used a set of scientific methods, such as comparison of abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis.

Results – based on international experience proved the main targets of improving public financial policy of environmental protection in Ukraine, namely the integration of environmental policy in all areas of industrial activity, the implementation and development of alternative sources of funding for environmental activities, improve financial planning Fund for Environmental Protection and the calculation of fines for violations of environmental laws.

Scope of the results – State financial policy and corporate governance in the field of environmental protection.

Conclusions – implementation of successful international experience implementing state financial policy of environmental protection in Ukraine will not only increase the volume of financing and significantly improve management in this area, but also significantly improve the state of the environment.

Key words: state financial policy, state environmental policy, environmental protection, environmental taxes, environmental programs, the foundation for environmental protection.

Актуальність теми. Основним завданням України на шляху інтеграції до Європейського Союзу (ЄС) є не лише досягнення високих темпів економічного розвитку, але й дотримання належного рівня екологічної безпеки серед європейських країн. Тому важливим аспектом долучення нашої країни до світової спільноти має стати вивчення досвіду реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища у різних країнах, а також впровадження прийнятних технологій, форм, методів, засобів і систем на національному ринку.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблеми ефективності державної екологічної політики висвітлено як в працях вітчизняних (І. К. Бистряков, О. О. Веклич, Д. О. Ветвицький, В. М. Вишняков, Т. П. Галушкіна, М. В. Ільїна, Л. В. Жарова, Л. М. Качаровська, А. Б. Качинський, В. С. Кравців, Є. В. Хлобистов, В. Я. Шевчук та ін.), так й закордонних науковців (У. Беренс, С. Бобильов, Е. Гірусов, Д. Медоуз, Й. Рандерс, Н. Реймерс, О. Шимова та ін.).

Метою статті є вивчення досвіду реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища у різних країнах та можливостей його імплементації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вивчення досвіду розвинених країн світу щодо реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища (НПС) передбачає проведення ґрунтовного ретроспективного аналізу її становлення та функціонування. Яскравим прикладом успішної державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища є Сполучені Штати Америки та Європейський Союз. Саме накопичений досвід цих країн у вирішенні проблем екологізації економіки, сталого розвитку, захисту НПС, є досить суттєвим як для дослідження, так і для впровадження в Україні.

У США «екологічна політика – це дії федерального уряду, спрямовані на регулювання діяльності, пов'язаної з впливом на навколишнє природне середовище». В основі такої політики є поєднання соціального інтересу та досягнення екологічного ефекту через ефективне фінансування природоохоронної діяльності. Мета екологічної політики – захищати НПС для майбутніх поколінь [1].

Уряд США почав приділяти увагу питанням формування та реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища в 1960–1970 роках. Саме в цей період були сформовані основні екологічні закони, які донині регламентують факти забруднення повітря та водних ресурсів, питання глобального потепління, контроль за відходами. Також була розроблена стратегія щодо зниження парникового ефекту та створено Агентство охорони навколишнього природного середовища (United States Environmental Protection Agency – USEPA), яке є основним державним органом управління охороною навколишнього природного середовища у країні. Агентство має матричну структуру управління, засновану на проектно-консультативному підході. Слід звернути увагу на те, що така організаційна структура відрізняється від інших своєю ефективністю через об'єктоспрямованість.

Відповідальність за ефективне фінансування у сфері охорони навколишнього природного середовища несе Управління головного фінансового директора. Воно також забезпечує реалізацію фінансового механізму екологічної політики США. До основних фінансових методів відносять такі:

- стратегічне фінансове планування (на 5 років);
- річне планування та бюджетування;
- фінансове регулювання;
- фінансовий контроль.

Інструменти реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища США зібрані в одному документі – «Довідник фінансових інструментів» (Guidebook of Financial Tools) та визначені як всі джерела фінансових ресурсів, які можуть залучати державні і недержавні організації для збільшення обсягу фінансування охорони навколишнього природного середовища [2]. У Довіднику вказано більше трьохсот фінансових інструментів, що можуть застосовувати при фінансуванні сфери охорони навколишнього природного середовища, а також зазначено специфічні механізми фінансування, які використовують на рівні держави та штатів, щоб фінансувати екологічні захисні програми та ініціативи. Також у Довіднику вказані загальнодержавні податки, мито і грошові збори. Податок визначається як фінансова плата або інші збори, що накладаються на фізичну чи юридичну особу, що введена державою, або функціональний еквівалент, такий як громада.

Податковою системою США, зокрема, визначено 27 загальнодержавних податків і 23 види митних платежів і грошових зборів, які перераховуються у фонди державних і місцевих управлінь, тому вони безумовно є найбільшим джерелом доходу для державних і місцевих управлінь. Відповідно екологічний податок належить до загальнодержавних, його як елемент фіскальної політики, яка застосовує податки з метою стимулювання до природоохоронної діяльності через економічні стимули. Екологічний податок (або податок Пігу) стягують з метою акумулювання фінансових ресурсів для ліквідації негативних наслідків від забруднення навколишнього природного середовища, які були заподіяні через господарську діяльність підприємства. Податки Пігу сплачуються підприємствами для забезпечення фінансування екологічних програм на рівні держави, та включають податки на продукцію та діяльність, яка призводить до забруднення навколишнього природного середовища, як, наприклад, податки на моторне паливо. Такі податки заохочують споживача до зменшення використання подібної продукції, тому що включаються до ціни продукції і сплачуються споживачем.

Інвестиції в сферу охорони навколишнього природного середовища (ініціативи щодо захисту екологічного стану навколишнього природного середовища, у тому числі попередження забруднення) здійснюють за рахунок облігацій (зобов'язань), кредитів і грантів, що надають державним, місцевим і некомерційним організаціям. Облігації і кредити передбачають погашення боргу за основною сумою і відсотків, хоча виплати по відсотках можуть бути зменшені через державні субсидії. Гранти є безповоротною фінансовою допомогою, що надається на конкретні цілі та не підлягають поверненню. Як облігації та кредити, так і гранти мають своє цільове призначення (виділяються лише для реалізації екологічних програм, проектів та ініціатив), а також певні визначені обмеження.

На рис. 1 зображено структуру фінансування екологічних програм у США (середнє значення за 2011-2015 рр.). Показники свідчать про те, що екологічні програми, пов'язані із очищенням стічних вод є найбільш важливими і визначені як пріоритетні.

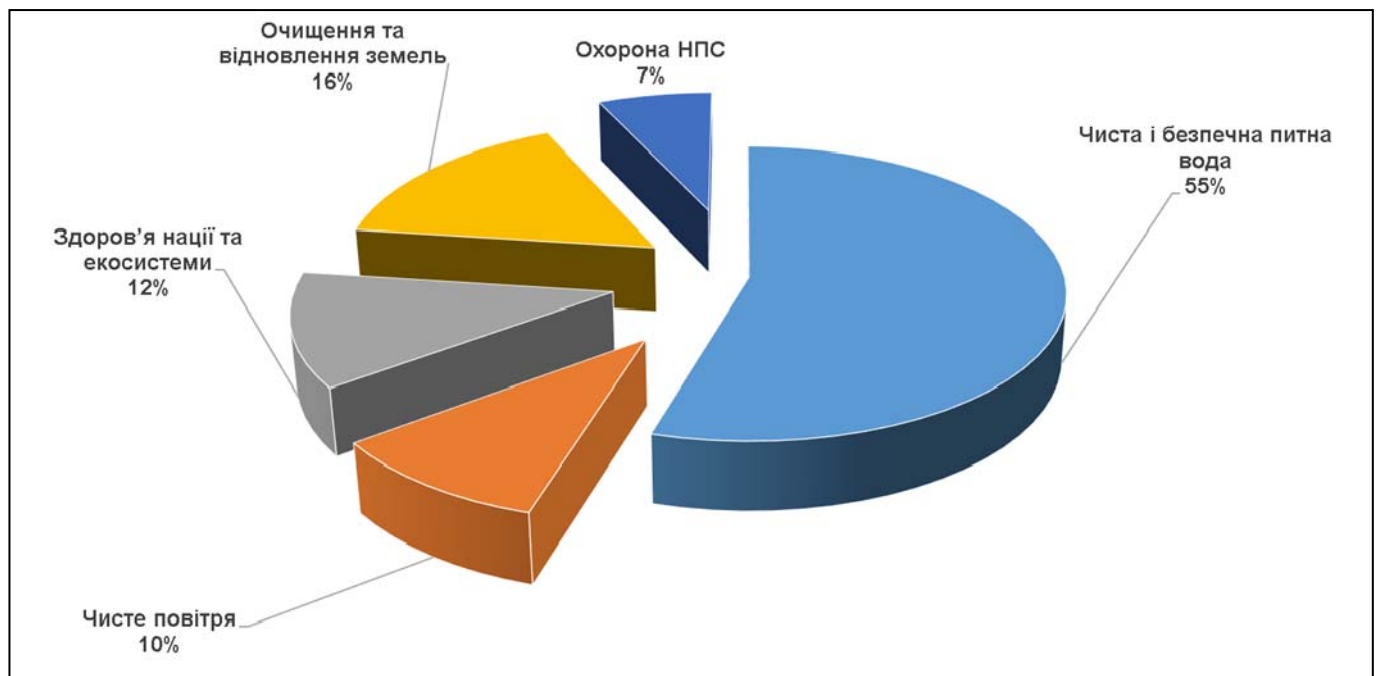

Рисунок 1. Структура фінансування екологічних програм у США, середнє значення за 2011-2015 рр, %.*

*Джерело: [3]

Екологічні програми зазвичай фінансуються із грошових фондів загального доходу у формі грантів, а також із спеціалізованих револьверних екологічних фондів. Так, для фінансування програми по забезпеченню очищення стічних вод та безпечної питної води створені Державні револьверні фонди (Clean

Water State Revolving Funds, Drinking Water State Revolving Funds) [4], а для фінансування програм по очищенню та відновленню земель – Суперфонд (Superfund) [5].

Важливо звернути увагу на той факт, коли федеральні і місцеві органи влади стикаються з фінансовими обмеженнями, застосовуються такі види альтернативного фінансування, як: оренда, лізинг, державно-приватне партнерство, державна лотерея, зелені облігації та інші [6, с. 3].

Ще один важливий елемент реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища – це система штрафів за порушення природоохоронного законодавства США. Для визначення суми штрафу застосовують підхід, заснований на визначенні економічної вигоди, яку отримує порушник за недотримання законодавчих актів, а також враховують серйозність порушення, кількість днів порушення, кількість порушень, суму грошей на складання адміністративної скарги та судові витрати. Серйозність порушення визначають двома факторами – потенційний збиток і ступінь відхилення від нормативу. Крім того, враховують число днів порушення – як правило, від 2 до 180, при цьому за кожний день порушення нараховують пеню від 5 до 20 % (але не менше 110 дол США у день), хоча персонал Агентства може встановлювати пеню до 27,5 тис. дол США у день (див. табл. 1).

Таблиця 1. Розрахунок штрафів за екологічне порушення в США*

Критерії		Відхилення від нормативу		
		Велике	Помірне	Мале
Потенційний збиток (дол США)	Великий	27 500 - 22 000	21 999 - 16 500	16 499 - 12 100
	Помірний	12 099 - 8 800	8 799 - 5 500	5 499 - 3 300
	Малий	3 299 - 1 650	1 649 - 550	549 - 100

*Джерело: офіційні дані Агентства охорони навколишнього природного середовища США [3].

Інформаційно-консультативна робота також займає важливе місце у роботі Агентства. Інформаційна мережа, яка існує в Агентстві, надає можливість користувачам отримати швидкий доступ до будь-якої інформації як на рівні держави, федерального округу (штату), так і на рівні міста або общини. Консультативна робота насамперед пов'язана з прийняттям ефективних управлінських рішень щодо фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища на державному, так і приватному рівні.

Організаційна робота має специфічну ознаку, яка полягає у тому, що штаб-квартира Агентства знаходиться у Вашингтоні, але для здійснення охорони навколишнього природного середовища по всій території США Агентство має 10 місцевих відділень, більше ніж 12 науково-дослідних лабораторій. Наймає 17 тисяч співробітників, серед яких інженери, вчені, фінансові експерти та інший висококваліфікований персонал.

Не менш важливим є досвід реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища країн ЄС, оскільки її дієвість та ефективність доведено на практиці. Екологічну політику ЄС було сформовано на початку 70-х років XX ст. після Стокгольмської конференції ООН з навколишнього природного середовища (1972 р.). За цей час було створено більше ніж 500 правових актів, які визначили стратегічні напрями дій по досягненню сталого розвитку. Перший екологічний план дій ЄС було прийнято в 1973 р. Єдиний європейський акт (1986 р.) ЄС, який було значно розширено Маастрихтським (1992 р.) та Амстердамським (1997 р.) договорами. Сталий розвиток є одним із основних завдань ЄС і стрижневою частиною «Європейської стратегії розвитку 2020», що лежить у основі всієї політики ЄС щодо єдиного ринку [7].

Визначення екологічної політики ЄС можна знайти в Єдиній інформаційній мережі з навколишнього природного середовища (Eionet) – офіційні заяви про принципи, наміри, цінності і цілі, які засновані на законодавчому рівні і служать керівництвом для діяльності урядових і приватних організацій у галузі екологічних справ [7]. Багаторічний досвід підтвердив, що єдиного унікального інструменту реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища, який би забезпечив вирішення всіх екологічних проблем, не існує. Тому відповідно до Шостої екологічної програми дій ЄС в основу державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища покладено поєднання таких інструментів:

- дотримання екологічних правових вимог;
- передача технологій, ринкові інструменти;
- наукові дослідження;
- екологічні положення про відповідальність;
- зелені державні закупівлі та угоди.

Дослідження ефективності екологічної політики свідчать про те, що інституціональна структура важлива, як і всі інші інструменти. Особливостями діяльності ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища є такі:

- спільна екологічна компетенція ЄС з державами-членами;
- нерозривний зв'язок екологічної діяльності ЄС з іншими напрямками інтеграції;
- «дуалізм компетенції», який виражається у тому, що організації надають установчим договором повноваження у сфері охорони НПС для досягнення цілей безпосередньо екологічної політики ЄС, а також для досягнення цілей підтримки функціонування внутрішнього ринку.

До природоохоронних заходів ЄС почали застосовувати «горизонтальний» підхід, головним принципом якого є облік усього спектра галузей, що викликають забруднення НПС [8].

Питаннями охорони навколишнього природного середовища на рівні ЄС займаються: Європейська комісія, Європейський парламент, Європейська рада і Європейське агентство з НПС, що було утворено у 1991 р. Для забезпечення об'єктивною і достовірною інформацією про стан навколишнього природного середовища ЄС і держав-учасників, а також країн, що не є членами ЄС, створена Європейська мережа екологічної інформації і спостережень (Eionet).

У складі Єврокомісії створено Генеральний Директорат з навколишнього природного середовища, який є виконавчим органом ЄС і здійснює стратегічне фінансове планування, бюджетування екологічних програм, фінансове регулювання, фінансовий контроль та оцінку ефективності інтеграції екологічної політики ЄС. Також реалізує Програму LIFE Regulation (2014–2020), яка є інструментом фінансування охорони навколишнього природного середовища і боротьби зі зміною клімату. Вона спрямована на підтримку екологічних і природоохоронних проектів на всій території ЄС, а також для кандидатів приєднаних і сусідніх країн.

Програма LIFE Regulation (2014–2020) має загальний бюджет 3,4567 млн євро і фінансуються за такими пріоритетними напрямками:

- підпрограма «Навколишнє природне середовище» (фінансування пріоритетної діяльності в сфері навколишнього природного середовища, що сприяє ефективності використання ресурсів, збереженню біорізноманіття, а також управління та інформації). Бюджет підпрограми складає 2,5925 млн євро;

- підпрограма «Зміна клімату» (фінансування пріоритетної діяльності, пов'язаної із зміною клімату, в тому числі адаптації до змін клімату, пом'якшення його наслідків, а також управління та інформації). Бюджет підпрограми складає 864,2 млн євро [9, с. 4, 6-8].

Велике практичне значення у вирішенні екологічних проблем і реалізації державної фінансової політики в сфері охорони навколишнього природного середовища надається й екологічним податкам, зборам і платежам, через які реалізується принцип «забруднювач платить».

Відповідно до визначення, яке прийняла Єврокомісія, податки та платежі являють собою будь-які обов'язкові некомпенсаційні виплати незалежно від того, надходять вони безпосередньо в урядовий бюджет чи є цільовими (наприклад, адресне використання).

Термін «платіж» застосовують, як правило, коли, вносячи платіж, платник очікує отримати певну послугу (компенсацію). Некомпенсаційні платежі зазвичай називаються податками і надходять до державного бюджету відповідного рівня. Для позначення податків і платежів до ЄС часто використовують узагальнене поняття «збори».

Перелік екологічних податків ЄС досить великий і поділяється на 4 види: енергетика, транспорт, забруднення, природні ресурси. Основними з них є такі: податки на споживання енергії, викиди в атмосферу, викиди шкідливих речовин (наприклад, пестицидів) у НПС, на випуск неекологічної продукції, експортні та імпорتنі тарифи – незалежно від мотивів такого оподаткування, а також від використання коштів, що надходять від цих податкових систем [10].

Платежами за використання природних ресурсів і негативний вплив на НПС в країнах-членах ЄС є:

- платежі за забруднення навколишнього природного середовища;
- збори за користування природними ресурсами;
- за вплив на НПС;
- за меліорацію;
- дорожні збори.

Деякі з цих зборів передбачені законодавством ЄС. Крім того, вони можуть бути національними, регіональними та муніципальними. У країнах ЄС дохідна частина бюджету значно залежить від екологічних податків. Так, екологічні податки Данії становили 5,7 % від ВВП, Нідерландів – 3,9 %, Болгарії – 3,5 %. Енергетичні податки утворюють найбільшу частку екологічних податків в усіх країнах-членах ЄС, за винятком Мальти. Вони становлять 72 % від загальної кількості екологічних податків в ЄС – 27, транспортні податки – 23 %, а податки за забруднення навколишнього природного середовища – 5 %. Найвища частка податків на споживання енергії в Литві, Люксембурзі та Чехії – 93 % від загального числа екологічних податків і Словаччині – 90 %. Найвища частка транспортних податків на Кіпрі – 50 % від загальної кількості екологічних податків, у Мальті – 48 % і Ірландії – 47 %, а найбільші доходи від податків за забруднення навколишнього природного середовища і ресурсокористування мають Данія – 31 %, Нідерланди – 17 % та Естонія – 14 % [11].

Крім того, для збільшення обсягу та підвищення ефективності фінансування природоохоронної діяльності, ЄС застосовує інструменти стимулювання виробництва екологічних транспортних засобів, диференціацію податків, інвестиційні податкові кредити, прискорену амортизацію; продаж дозволів на викиди (скиди) у межах встановлених лімітів, штрафи за недотримання нормативів, страхування відповідальності, гнучку систему гарантій та компенсацій.

Такі питання, як енергетика, навколишнє природне середовище, клімат, стає зростання та фінансова стабільність, вирішуються на європейському рівні, тому на фінансування сталого зростання припадає 45 % від загального бюджету, а на збереження та раціональне використання природних ресурсів – 41,3 % відповідно [11].

Вивчаючи досвід державної фінансової політики в сфері навколишнього природного середовища країн ЄС, було з'ясовано, що фінансові ресурси, які поступають від екологічних податків, зборів і платежів до бюджетів

країн-членів ЄС використовують через спеціалізовані фонди охорони навколишнього природного середовища на національному рівні, але в різних країнах вони діють по-різному, і ці відмінності є досить суттєвими.

Наприклад, в Австрії під контролем уряду діє три фонди, що підтримують природоохоронні інвестиції, а саме Водогосподарський фонд, Фонд охорони навколишнього середовища і Фонд по відновленню забруднених земель. Разом вони щорічно надають інвестиційну підтримку в розмірі майже 300 мільйонів євро, співфінансуючи інвестиції в розмірі 1,1 млрд євро. Цими фондами від імені Міністерства екології управляє банк «Kommunalkredit», що спеціалізується в галузі управління державними фінансовими ресурсами. У Франції так само фінансовими ресурсами управляють шість регіональних державних водних агентств, які відповідають за збір надходжень і фінансування державних інвестиційних програм у водогосподарському секторі. Ці агентства значною мірою діють самостійно і в середньому управляють сукупним бюджетом понад 2 млрд євро в рік [12].

У таких європейських країнах, як Угорщина, Польща, Словаччина, Чеська Республіка, екологічні фонди мають більш широку сферу діяльності. Більшість із них використовують для управління коштами, які надходять з Фонду солідарності ЄС (Cohesion Fund) і структурних фондів ЄС, а також для спільного фінансування інвестиційних проектів, які підтримуються зазначеними фондами. У цих країнах фонди охорони навколишнього природного середовища мають самостійний юридичний статус, ефективно організовану систему виконавчого управління та наглядові ради [13].

Для України у практичному значенні дуже показовим є питання визначення розміру штрафів за порушення природоохоронного законодавства. Для прикладу порівняємо розмір штрафів за порушення природоохоронного законодавства у сфері запобігання і контролю за забрудненням навколишнього природного середовища України та країн ЄС (табл. 2).

Для ефективного фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища ЄС велике значення має його правове забезпечення. Мережа по здійсненню та забезпеченню дотримання екологічного права була створена для більш ефективного застосування норм екологічного законодавства ЄС, підвищення обізнаності, обміном передовим досвідом, співробітництва у галузі правозастосування, а також надання консультацій та рекомендацій щодо дотримання природоохоронного законодавства. Бюджетне фінансування передбачає 9 700 млн євро на організаційно-правове забезпечення інтегрованої екологічної політики ЄС. З них бюджетне фінансування на свободу, безпеку і правосуддя становить 1 500 млн євро, а на організаційне забезпечення – 8 200 млн євро [15].

Таблиця 2. Розмір штрафів за порушення природоохоронного законодавства у сфері комплексного запобігання і контролю за забрудненням навколишнього природного середовища України та країн ЄС, євро

Країна	Штраф за експлуатацію установки без необхідного екологічного дозволу	Штраф за порушення зобов'язання надавати інформацію для заявок про видачу дозволу	Штраф за неповідомлення компетентний орган про будь-які зміни в експлуатації установки	Штраф за недотримання умов екологічного дозволу
Австрія	72 600 за 6 тижнів	–	72 600 за 4 місяці	72 600 за 6 тижнів
Болгарія	3 068 - 10 226	3 068 - 10 226	51 125	51 125
Чехія	405 872	40 656	40 656	2 025 234
Естонія	1 200 - 32 000	–	400 - 2 000	1 200 - 32 000
Німеччина	50 000	–	5 000	50 000
Греція	500 000	500 000	500 000	500 000
Бельгія:				
Фландрія	50 000	50 000	50 000	50 000
Валлонія	100 000	–	100 000	100 000
Брюссель	62 500	–	62 500	62 500
Італія	35 000	35 000	35 000	35 000
Латвія	711 - 4 269	д/н	д/н	711 - 2 134
Литва	2 320	2 320	2 320	2 320
Португалія	37 500 - 2 500 000	д/н	20 000 - 48 000	48 000 - 2 500 000
Румунія	23 182	23 182	23 182	23 182
Словаччина	331 939	331 939	331 939	331 939
Словенія	4 100 - 125 000	–	50 000 - 75 000	225 000 - 375 000
Іспанія	2 000 000	300 506	20 000	2 000 000
Швеція	111 394	111 394	111 394	111 394
Україна	3 – 4,5**	3 – 4,5**	–	–

*Джерело: побудовано авторами за даними [14].

д/н – дані не надані.;

**по курсу НБУ станом на 01.02.2016 р.

Отже, охорона навколишнього природного середовища є повністю інтегрованою в усі види діяльності всіх країн-членів європейської спільноти, а її фінансування здійснюється як на національному (рівні країни-члена), так і на глобальному рівні через систему екологічних податків, зборів, платежів, податкових пільг, пільгових кредитів, грантів, а також структурних екологічних фондів і Програми LIFE Regulation. Інформаційне та організаційно-правове забезпечення є загальним для усіх країн-членів ЄС, що дає можливість ефективно реалізовувати державну фінансову політику в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Зауважимо також для порівняння, що в Україні на сьогодні визначено Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 р., сформовано та інтегровано до галузевих політик екологічна політика, метою якої є «стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку для гарантування екологічно безпечного природного середовища, а також життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи ПК та збереження природних екосистем» [16]. Створено адміністративні структури управління та регулювання природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності, прийнято природоохоронні закони, розроблені програми. Для забезпечення стабільного фінансування в сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні впроваджено механізм фінансування реалізації екологічної політики, але, на жаль, він не дієвий, оскільки екологічний стан навколишнього природного середовища в країні не покращується.

Саме тому досвід реалізації екологічної політики США та ЄС є дуже важливим і може бути впроваджений в нашу країну. Так, наприклад, значна кількість фінансових інструментів і альтернативних джерел фінансування, які використовуються у США для фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища, можуть бути використані і в Україні. Вважаємо доцільним збільшення альтернативних джерел фінансування сфери охорони НПС за такими напрямками:

- 1) посиленні державно-приватного партнерства в сфері охорони навколишнього природного середовища;
- 2) залученні фінансових ресурсів венчурних фондів і сталого інвестування;
- 3) створенні екологічних (природоохоронних) банків;
- 4) впровадженні обов'язкового екологічного страхування;
- 5) лізингу природоохоронного обладнання.

Так, розширюючи можливості підприємств у залученні додаткових коштів створюються умови для збільшення обсягу фінансування природоохоронної діяльності. Так само удосконалення існуючої системи розрахунку штрафів за екологічні правопорушення в Україні, враховуючи досвід США у цьому напрямі, може значно вплинути як на обсяг фінансування так і на екологічний та соціальний ефекти від нього. Також враховуючи досвід США і країн-членів ЄС, на нашу думку, в Україні варто удосконалити процес планування бюджетних витрат на реалізацію екологічних програм в контексті середньострокового бюджетного планування (3–5 років), яке законодавчо закріплене, але не реалізоване на практиці. Вважаємо, удосконалення фінансового планування бюджетних витрат на охорону навколишнього природного середовища на засадах середньострокового планування варто здійснити від стратегічних природоохоронних цілей, прогнозних показників фінансових надходжень до вибору пріоритетів, фінансування, моніторингу виконання та оцінки ефективності на основі розрахунку коефіцієнта результативності державних і недержавних екологічних програм). це забезпечить ефективну організацію їх виконання в перебігу декількох років, а відповідно призведе до значного підвищення ефективності фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища на державному рівні.

Також модернізація (осучаснення) фонду охорони навколишнього природного середовища України через впорядкування його фінансово-орієнтованої моделі дозволить отримати додаткові кошти для вирішення основних екологічних проблем від донорів, вдосконалити процедуру підготовки природоохоронних проектів в країні, підтримати розвиток і використання продуктів фінансового ринку та ринку капіталів.

Список використаних джерел

1. *Agency Financial Report Fiscal Year 2015*. – 206 p. [Electronic resource] // U.S. Environmental Protection Agency. – Access Mode : http://www.epa.gov/sites/production/files/2015-11/documents/epa_fy_2015_afr.pdf. – Title from the screen.
2. *Guidebook of Financial Tools*. U.S. EPA. 2008. – 223 p. [[Electronic resource] // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. – Access Mode : <http://epa.gov/efinpage>. – Title from the screen.
3. *Official website U.S. Environmental Protection Agency* [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www3.epa.gov/>. – Title from the screen.
4. *Official website Clean Water and Drinking Water State Revolving Funds* [Electronic resource]. // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. – Access Mode : <http://water.epa.gov>. – Title from the screen.
5. *Official website Superfund* [Electronic resource] // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. – Access Mode : <http://www.epa.gov/superfund/index.htm>. – Title from the screen.
6. *A State and Local Government Guide to Environmental Program Funding Alternatives*. EPA 841-K-94-001 January 1994. [Electronic resource]. – Access Mode : http://water.epa.gov/polwaste/nps/1994_funding_alts_pub.cfm. – Title from the screen.

7. Official website European Environment Information and Observation Network (Eionet) [Electronic resource] // European Environment Agency's. – Access Mode : <http://www.eionet.europa.eu>. – Title from the screen.
8. Олефіренко О. Головні тенденції формування екологічного простору [Текст] [Електронний ресурс] / О. Олефіренко // Науковий вісник «Демократичне врядування» / Електронне наукове фахове видання. – 2010. – Вип. 6. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2010_6/fail/olefire.pdf. – Назва з екрана.
9. The new LIFE Regulation (2014-2020). [Electronic resource] // Funding Opportunities. Directorate General for the Environment. European Commission. – Access Mode : <http://ec.europa.eu/environment/life/about/documents/life2014-2020.pdf>. – Title from the screen.
10. Official website European Environment Information and Observation Network (Eionet) [Electronic resource] // European Environment Agency's. – Access Mode : <http://www.eionet.europa.eu>. – Title from the screen.
11. Официальный веб-сайт Аграрной торговой системы [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agroru.com>. – Название с экрана.
12. Policy Brief: Как сделать управление природоохранными расходами эффективным? – OECD, 2007. [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.oecd.org>. – Title from the screen.
13. SERIEE – European System for the collection of economic information on the environment, 1994 [Electronic resource]. – Access Mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BE-02-002/EN/KS-BE-02-002-EN.PDF. – Title from the screen.
14. Overview of provisions on penalties related to legislation on industrial installations in the Member State. – 2011. Report Milieu Ltd for the European Commission. [Electronic resource]. – Access Mode : http://ec.europa.eu/environment/air/pollutants/stationary/pdf/overview_penalties_study.pdf. – Title from the screen.
15. Business and Non-profit Organizations Facing Increased Competitions and Growing Customers' Demands – Nowy Sącz: WSB-NLU, 2015. – 243 p.
16. Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України : від 21.12.2010 р. № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2818-17&p=1305522626730416>. – Назва з екрана.

References

1. Agency Financial Report Fiscal Year 2015. – 206 p. [Electronic resource] // U.S. Environmental Protection Agency. : http://www.epa.gov/sites/production/files/2015-11/documents/epa_fy_2015_afr.pdf.
2. Guidebook of Financial Tools. U.S. EPA. 2008. – 223 p. [[Electronic resource] // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. : <http://epa.gov/efinpage>
3. Official website U.S. Environmental Protection Agency : <http://www3.epa.gov/>.
4. Official website Clean Water and Drinking Water State Revolving Funds // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. : <http://water.epa.gov>.
5. Official website Superfund // United States Environmental Protection Agency. Environmental Finance Program. : <http://www.epa.gov/superfund/index.htm>.
6. A State and Local Government Guide to Environmental Program Funding Alternatives. EPA 841-K-94-001 January 1994. : http://water.epa.gov/polwaste/nps/1994_funding_alts_pub.cfm.
7. Official website European Environment Information and Observation Network (Eionet) // European Environment Agency's. : <http://www.eionet.europa.eu>.
8. Olefirenko O. The main trends in the development of environmental space [Text] // Scientific Journal «Democratic Governance» / Electronic scientific specialized edition. – 2010. – Publ. 6. : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2010_6/fail/olefire.pdf.
9. Funding Opportunities. Directorate General for the Environment. // European Commission. : http://ec.europa.eu/environment/funding/intro_en.htm.
10. Official website European Environment Information and Observation Network (Eionet) // European Environment Agency's. : <http://www.eionet.europa.eu>.
11. Official website Agricultural Trade System : <http://www.agroru.com>
12. Policy Brief: How to make management of environmental cost effective? – OECD, 2007. : <http://www.oecd.org>
13. SERIEE – European System for the collection of economic information on the environment, 1994 : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BE-02-002/EN/KS-BE-02-002-EN.PDF.
14. Overview of provisions on penalties related to legislation on industrial installations in the Member State. – 2011. Report Milieu Ltd for the European Commission. : http://ec.europa.eu/environment/air/pollutants/stationary/pdf/overview_penalties_study.pdf.
15. Business and Non-profit Organizations Facing Increased Competitions and Growing Customers' Demands – Nowy Sącz: WSB-NLU, 2015. – 243 p.
16. On basic principles (strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine till 2020 year : the Law of Ukraine from 21.12.2010 y. № 2818-VI : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2818-17&p=1305522626730416>.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кужелєв Михайло Олександрович, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи

Новицька Олена Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет Державної податкової служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна
e-mail: m-kristo@yandex.ua, ov.novitska@yandex.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кужелев Михаил Александрович, доктор экономических наук, профессор, директор Учебно-научного института финансов и банковского дела

Новицкая Елена Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Национальный университет Государственной налоговой службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина
e-mail: m-kristo@yandex.ua, ov.novitska@yandex.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuzheliev Mykhailo Olexandrovich, Doktor of Science (Economics), Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Finance and Banking

Novitska Olena Valeriivna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of finance
National State Tax Service University of Ukraine
31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine
e-mail: m-kristo@yandex.ua, ov.novitska@yandex.ua

УДК 336.221

АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Макарчук І.М.

Предметом дослідження стали відносини між державою та платниками податків (юридичними і фізичними особами), в результаті яких наповнюється дохідна частина бюджету.

Метою дослідження є визначення напрямів зростання податкових надходжень до державного бюджету України.

Методологія проведення роботи. Робота виконана за результатами дослідження сучасних наукових поглядів на визначення сутності податкових надходжень як інструменту державного регулювання макро- та мікроекономічних процесів у країні, наведено динаміку та структуру формування доходів зведеного бюджету в Україні впродовж 2012 - 2014 рр. та обґрунтування методів збільшення податкових надходжень, які дадуть змогу зменшити державного бюджету.

Результати роботи. Досліджено стан та тенденції державного боргу Україні, проблеми високого рівня державного боргу, проведено аналіз динаміки та структури формування доходів зведеного бюджету в Україні, визначено основні проблеми його наповнення за умов діючої системи управління ним, визначено пріоритети податкової політики України.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень у сфері державних фінансів, формування ефективної системи управління державним боргом України та визначення основних проблем у частині податкових надходжень до державного бюджету України шляхом виявлення резервів збільшення розміру податкових надходжень.

Висновки. Отже, економічне становище країни, а відповідно і рівень та динаміка податкових надходжень, потребує безперервного моніторингу та дослідження з метою попередження небажаних для розвитку країни наслідків. Проаналізувавши діючу систему оподаткування в Україні, можна зробити висновок, що вона є досить недосконалою і суперечливою. Основною проблемою на сьогодні залишаються недостатні та нестабільні податкові надходження до бюджетів усіх рівнів. Для підвищення доходів до Державного бюджету України, необхідно підвищити податок на прибуток для великих підприємств, оскільки це дасть змогу збільшити доходи від цього податку не завдаючи додаткового податкового тягара на малий та середній бізнес. Також необхідно переглянути умови сплати податку на розкішні автомобілі, оскільки існуючий податок на автомобілі, базою оподаткування якого є об'єм двигуна, можливо легко обійти, якщо купити новий розкішний автомобіль з об'ємом менше 3000 см³. Ще одним кроком до збільшення податкових надходжень є перегляд умов надання пільг.

Ключові слова: бюджет, динаміка податкових надходжень, коефіцієнт еластичності, доходи державного бюджету України, дефіцит державного бюджету, податкова політика, податкова система.

АНАЛИЗ НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ В БЮДЖЕТ УКРАИНЫ

Макарчук И.Н.

Предметом исследования стали отношения между государством и налогоплательщиками (юридическими и физическими лицами), в результате которых наполняется доходная часть бюджета.

Целью исследования является определение направлений роста налоговых поступлений в государственный бюджет Украины.

Методология проведения работы. Работа выполнена по результатам исследования современных научных взглядов на определение сущности налоговых поступлений как инструмента государственного регулирования макро - и микроэкономических процессов в стране, приведены динамика и структуру формирования доходов сводного бюджета в Украине в течение 2012 - 2014 гг. и обосновано методы увеличения налоговых поступлений, которые дадут возможность уменьшить бюджет.

Результаты работы. Исследовано состояние и тенденции государственного долга Украине, проблемы высокого уровня государственного долга, проведен анализ динамики и структуры формирования доходов сводного бюджета в Украине, определены основные проблемы его наполнения в условиях действующей системы управления им, определены приоритеты налоговой политики Украины.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований в сфере государственных финансов, формирование эффективной системы управления государственным долгом Украины и определение основных проблем в части налоговых поступлений в государственный бюджет Украины путем выявления резервов увеличения размера налоговых поступлений.

Выводы. Следовательно, экономическое положение страны, а соответственно уровень и динамика налоговых поступлений, требует непрерывного мониторинга и исследования с целью предупреждения нежелательных для развития страны последствий. Проанализировав действующую систему налогообложения в Украине, можно сделать вывод, что она является весьма несовершенной и противоречивой. Основной проблемой на сегодня остаются недостаточные и нестабильные налоговые поступления в бюджеты всех уровней. Для повышения доходов в Государственный бюджет Украины, необходимо повысить налог на прибыль для крупных предприятий, поскольку это позволит увеличить доходы от этого налога не нанося дополнительного налогового бремени на малый и средний бизнес. Также необходимо пересмотреть условия уплаты налога на роскошные автомобили, так как существующий налог на автомобили, базой налогообложения которого является объем двигателя, возможно легко обойти, если купить новый роскошный автомобиль с объемом меньше 3000 см³. Еще одним шагом к увеличению налоговых поступлений является пересмотр условий предоставления льгот.

Ключевые слова: бюджет, динамика налоговых поступлений, коэффициент эластичности, доходы государственного бюджета Украины, дефицит государственного бюджета, налоговая политика, налоговая система.

ANALYSIS OF TAX REVENUES TO THE BUDGET OF UKRAINE

Makarchuk I.M.

The subject of the research on the relationship between the state and taxpayers (legal and natural persons), which inflates the revenue side of the budget.

The study aims is to determine the directions of growth of tax revenues to the State budget of Ukraine.

Methodology of the research conducted. The work is done according to the research results of modern scientific views on the definition of the essence of tax revenue as an instrument of state regulation of macro - and microeconomic processes in the country, given the dynamics and structure of formation of incomes of the consolidated budget of Ukraine for 2012 - 2014 and justification for methods of increasing tax revenues, which will provide an opportunity to reduce the budget.

The results of the research. Investigated the status and trends of public debt of Ukraine, the high level of public debt, the analysis of the dynamics and structure of formation of incomes of the consolidated budget of Ukraine, basic problems of its content in conditions of the current system of management, determined the priorities of the tax policy of Ukraine.

Implementation of results: the organization and carrying out scientific research in the sphere of public finances, formation of effective system of management of the state debt of Ukraine and to identify key issues in tax revenues to the state budget of Ukraine by identifying the potential for increasing tax revenues.

Conclusions. Consequently, the country's economic situation, and thus the level and dynamics of tax revenues requires continued monitoring and research to prevent unwanted for the country's development outcomes. After analyzing the current system of taxation in Ukraine, we can conclude that it is very imperfect and contradictory. The main problem to date remain insufficient and unstable tax revenues to the budgets of all levels. To increase revenues to the State budget of Ukraine, it is necessary to raise the income tax for large enterprises, because this will increase the revenues from this tax are not putting an additional tax burden on small and medium businesses. It is also necessary to revise the terms of payment of the tax on luxury cars, as the existing tax on cars, the tax base is engine volume, it is probably easy to bypass, if you buy a new luxury car with a volume of less than 3000 cm³. Another step towards increasing tax revenue is the revision of the terms of benefits.

Keywords: budget, GRP, dynamics of tax revenues, the coefficient of elasticity, the income of the state budget of Ukraine, the state budget deficit, tax policy, tax system.

Постановка проблеми. Податкові надходження є важливим джерелом формування державних фінансів, інструментом державного регулювання макро- та мікроекономічних процесів у країні. Вони найбільш адекватно

та об'єктивно відображають стан національної економіки (економічне зростання або спад). А також, крім значної частки в структурі доходів бюджету, податки є основним джерелом фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту і соціального забезпечення, а також економічної діяльності.

Актуальність цієї теми обумовлена, тим, що фінансове забезпечення функціонування держави, її соціально-економічний розвиток значною мірою обумовлені податковими надходженнями, які справляються до державного бюджету. Податкові надходження займають найбільшу частку серед інших методів централізації бюджетних ресурсів, а також посідають провідне місце серед інструментів регулювання економіки державою. Однак, зростання дефіциту бюджету свідчить про недостатність доходів Державного бюджету України. А тому, слід зосередитись на джерелах зростання доходів Державного бюджету України, для цього необхідно удосконалювати складову доходів, яка є найбільш ваговою у складі доходів, а отже найважливішою, тому розширювати існуючі зобов'язання держава може лише за наявності джерел зростання податкових надходжень Державного бюджету України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики податкових надходжень, а також їх структура, були розглянуті у наукових працях як зарубіжних учених, так і вітчизняних: В. Л. Андрущенко, С. А. Буковинського, О. Д. Василика, А. С. Гальчинського, А. І. Даниленка, О. Д. Данілова, С. С. Осадця, О. І. Пилипенка, А. М. Поддєрьогіна, Г. О. П'ятаченка, М. І. Савлука, Д. М. Стеценка, В. М. Федосова, Д. М. Черваньова, В. В. Шокуна, С. І. Юрія та інших. Однак, шляхи удосконалення податкової системи запропоновані цими вченими не зовсім підходять для економіки в умовах нестабільності.

Постановка завдання. Саме тому **мета** статті полягає у визначенні напрямів зростання податкових надходжень до Державного бюджету України.

Для досягнення поставленої мети в статті було вирішено такі завдання: досліджено роль податкових надходжень як основного джерела наповнення доходної частини бюджету; обґрунтовано склад та структуру доходної частини державного бюджету України; проведено аналіз податкових надходжень, що формують доходи бюджету. Перспективою подальших досліджень є вивчення основних проблем та обґрунтування нових напрямів та шляхів удосконалення формування державного бюджету України.

Виклад основного матеріалу. Бюджет був завжди важливим інструментом впливу на розвиток економіки і соціальної сфери. За його допомогою держава здійснює розподіл і перерозподіл ВВП, могла змінювати структуру виробництва, впливати на результати господарювання, здійснювати соціальні перетворення. Бюджет є основним інструментом регулювання соціально-економічних процесів, основною ланкою державних фінансів і важливою складовою фінансової системи в цілому. Бюджет держави являє собою сукупність законодавчо регламентованих відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу розподілу і перерозподілу ВВП, а за певних умов – і національного багатства з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Надходження до бюджету прямо залежать від стану виробництва. У свою чергу можливість утримувати соціальну сферу, забезпечувати соціальні гарантії населенню залежить від стану надходжень до бюджету. Доходи бюджету служать фінансовою базою діяльності держави, вони виражають економічні відносини які виникають у держави з юридичними і фізичними особами у процесі формування бюджетного фонду країни. Доходи бюджету - це усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній, безоплатній основі, справляння яких передбачено Законодавством України.

Податкові надходження займають найбільшу питому вагу у структурі доходів бюджету. Податки є основним інструментом реалізації розподільної функції фінансів і одним з головних каналів поповнення доходної частини бюджету. Податки є особливою історичною фінансовою категорією, яка виражає економічні відносини між державою і платниками податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

В сучасних умовах нестабільності виробництва, кризових явищ, особливо в аграрному секторі, податкова система України функціонує ефективно майже тільки з фіскальних позицій, чим стримує і гальмує розвиток малого і середнього бізнесу.

Однак, державі не вистачає доходів державного бюджету для фінансування видатків повною мірою, особливо це помітно в останні роки, коли дефіцит Державного бюджету України зростає значними темпами, а саме: у 2013 році дефіцит зріс з 53,4 млрд. грн. до 64,7 млрд. грн. У 2014 році розмір дефіциту становив 78 млрд., що на 13,3 млрд. грн. більше ніж у попередньому році (рис. 1) [7].

Для того, щоб визначити, яку частину у доходах Державного бюджету України займають податкові надходження, а також визначити як змінювалась структура доходів бюджету за останні три роки проведемо структурно-динамічний аналіз доходів Державного бюджету України.

Динаміка та структура формування доходів зведеного бюджету в Україні впродовж 2014 р. характеризувалися наступними рисами: – виконанню бюджету в 2014 р. в цілому сприяв інфляційно-девальваційний чинник.

Загальна сума доходів становила 455,9 млрд грн, що на 13,1 млрд грн або на 3,0 % більше за відповідний показник 2013 р. В свою чергу, податкових надходжень було зібрано 367,5 млрд грн, що на 13,5 млрд грн або на 3,8 % більше. Найбільших темпів росту та перевиконання плану нахонжень досягнуто за статтями, які залежать від валютного курсу, зокрема ПДВ та акцизний податок з ввезених товарів, а також мит; – рівень перерозподілу коштів через бюджет у відносних показниках зберігся у 2014 р. на рівні попереднього року та становив 29,1 %

ВВП. Водночас у складі доходів бюджету містять окремі статті надходжень, що обліковуються як неподаткові, але містять всі ознаки податкових. Так, наприклад, збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій в 2013 р. становили 3,6 млрд грн, а вже у 2014 р. стрімко зросли до 9,6 млрд грн, що на 6,0 млрд грн або у 2,7 рази більше. Провідні науковці у галузі податкового права також справедливо відносять даний збір до непрямого оподаткування. Відтак податковий коефіцієнт мав би становити не 23,5 % ВВП, а 24,1 % ВВП, що на 0,6 в.п. більше. Уточнення складу податкових надходжень має значення для достовірного визначення податкового навантаження на вітчизняну економіку України; – податок на доходи фізичних осіб починає відігравати все більш значущу роль, порівняно із податком на прибуток підприємств (відповідно 4,5-4,9 % ВВП проти 2,6-4,1 % ВВП у 2009-2014 рр.). Подальше зростання прогресії податку на доходи, очікуване підвищення ставки з існуючих 5 % на доходи по дивідендах, успішна детінізація та зростання заробітних плат у подальшому будуть посилювати дану тенденцію. Водночас впродовж 2014 р. навіть при виконанні планових показників податку на прибуток зібрано тільки 40,2 млрд грн, що на 14,8 млрд грн або на 26,9 % менше відповідного показника 2013 р. У складі загальних надходжень податку на прибуток 26,5 млрд грн або 65,8 % становили авансові внески [2; 6].

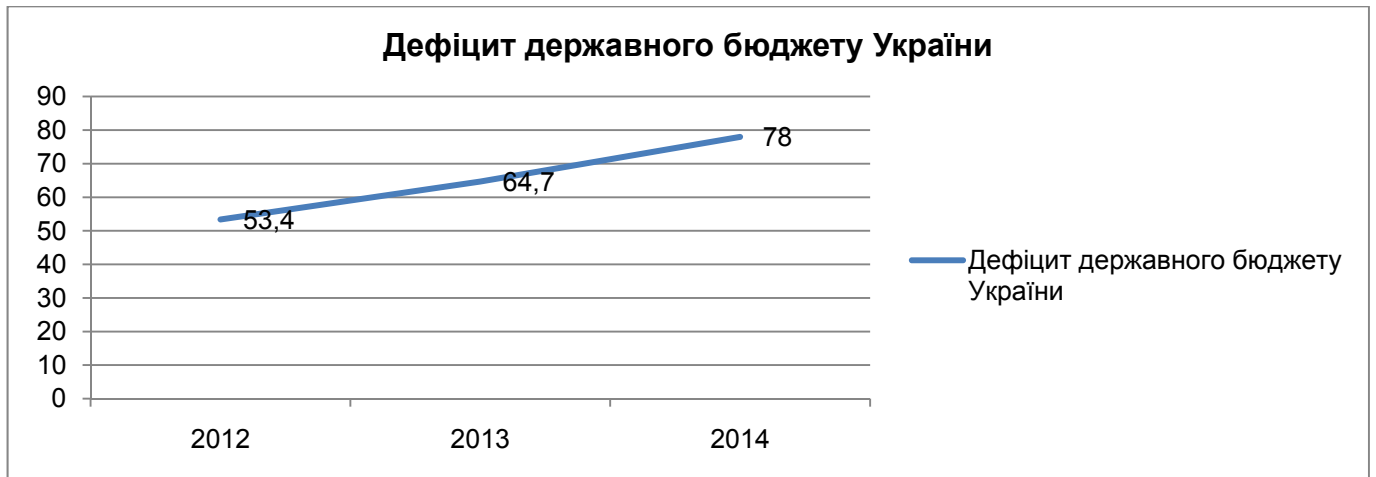

Рисунок 1. Динаміка дефіциту Державного бюджету України за 2012-2014 роки.
Джерело: [2].

Податки виступають «вбудованими стабілізаторами» економіки. Ефективність їх дії у цій якості визначається часткою податкових платежів у ВВП. В умовах відсутності достатнього рівня гнучкості податкової системи як головного дохідно - формуючого інструменту бюджету існує реальна загроза посилення економічної кризи. Для з'ясування такого стану оцінюють динаміку зміни величини доходів бюджету стосовно ВВП, використовуючи класичні коефіцієнти еластичності та динамічності податків. Коефіцієнт еластичності системи доходів бюджету показує, як змінюється обсяг надходжень до бюджету залежно від зміни обсягу валового регіонального продукту [3; 1].

Загалом еластичність системи податкових надходжень до бюджету залежить від еластичності кожного окремого елемента та питомої ваги цього податку в загальному обсязі надходжень. Якщо значення коефіцієнта еластичності є більшим чи дорівнює 1, то податкові надходження є еластичними, тобто зміни в обсязі надходжень до бюджету відбуваються вищими темпами, ніж зміни в обсязі валового регіонального продукту. Якщо коефіцієнт менший за 1, то зміни в обсязі валового регіонального продукту перевищують зміну величини податкових надходжень [1].

Таблиця 1. Динаміка коефіцієнту еластичності податкових надходжень зведеного бюджету по ВВП у 2011-2014 рр

	2011	2012	2013	2014
Доходи бюджету	1,3	1,4	-0,1	1,0
Податкові надходження	2,1	0,9	-0,4	1,3
Податок на доходи фізичних осіб	0,9	1,6	1,4	1,5
Податок на прибуток підприємств	1,8	0,2	-0,3	-9,3
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	0,8	2,2	14,8	5,7
Податок на додану вартість	2,5	0,8	-1,7	2,9
Акцизний податок	1,0	1,6	-1,1	7,9
Мито	1,6	1,5	0,3	-1,9
Місцеві податки та збори	10,1	14,5	7,8	3,5
Екологічний податок (збір за забруднення навколишнього природного середовища)	0,9	2,9	8,8	8,3

Джерело: [5].

Найбільш різкі коливання коефіцієнту еластичності за останні роки мають наступні об'єктивні підстави. В 2011 р. зростання коефіцієнту еластичності податкових надходжень пов'язане із перенесенням до їх складу рентної плати та зборів на паливно-енергетичні ресурси з неподаткових надходжень; в частині місцевих податків та зборів – скороченням малоефективних платежів та включенням до їх складу єдиного податку. В 2013 р. зростання зборів та плат за спеціальне використання природних ресурсів головним чином зумовлене підвищенням плати за користування надрами. Аналогічно збільшення надходжень екологічного податку зумовлювалося зростанням ставок оподаткування. В 2014 р. різке падіння коефіцієнту еластичності податку на прибуток підприємств зумовлене розривом традиційно усталених фінансово-економічних зв'язків суб'єктів господарювання внаслідок анексії АР Крим та військових дій у східних промислових регіонах України. Наприкінці 2014 р. відбувся черговий етап реформування податкової системи України, що позначився підвищенням податкового навантаження в рамках здійснення заходів фінансової консолідації. Серед головних рис реалізованого етапу реформи слід відзначити наступні:

1. Розвиток вітчизняної системи оподаткування в європейському тренді перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва – праці та капіталу – на споживання, передусім за рахунок ПДВ та акцизу.

2. Спрощення податкової системи України.

3. Спроба відновлення умовної соціальної справедливості податкової реформою з 01.01.2015 р. зокрема шляхом:

- зростання прогресії податку на доходи фізичних осіб з малопрогресивних 15-17 % до 15-20 %;
- наближення ставок оподаткування пасивних доходів (з 15 до 20 %) до трудових;
- оподаткування (спец)пенсій вище трьох мінімальних заробітних плат (раніше – понад 10 тис. грн);
- лібералізації єдиного податку шляхом зростання граничних порогів доходу та залучення найманих працівників;

– розширення бази нарахування податку на нерухоме майно за рахунок включення до об'єктів оподаткування нежитлової нерухомості та зменшення неоподатковуваних площ житлової нерухомості (60 м² – для квартир та 120 м² – для будинків замість 120 м² та 250 м² відповідно);

– перманентне підвищення ставок акцизного податку та запровадження додаткового акцизного податку з роздрібного продажу підакцизної продукції на місцевому рівні за ставкою 5 %;

– відновлення транспортного податку в розмірі 25 тис. грн на рік для власників легкових автомобілів з великим об'ємом циліндрів двигуна понад 3 тис. куб. см та терміном використання до 5 років. Податок торкнеться лише 17,3 тис. автомобілів, що становить 1,3 % від загальної кількості при зареєстрованих в Україні понад 1,3 млн.

4. Фіскальна децентралізація шляхом розширення джерел наповнення місцевих бюджетів за рахунок передачі з державного бюджету доходів: 100 % плати за надання адміністративних послуг та державного мита, 10 % податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки, а також завдяки запровадженню акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою 5 % вартості реалізованого товару.

5. Налагодження координації фінансової та монетарної політики [6].

Процес інтеграції до Європейського Союзу вимагає від України якісних фінансових, соціально-економічних перетворень. Це складний, довготривалий процес, який Україна повинна пройти заради досягнення кінцевої мети – створення конкурентоспроможної, з високим рівнем життя, країни. Основними напрямками реформування податкової системи України є: створення якісної податкової системи, яка дозволить забезпечити сприятливі умови для ведення бізнесу, здійснення інвестицій та збільшення сукупних податкових надходжень до усіх рівнів бюджетів та державних цільових фондів. Збільшення державного бюджету не повинна залежати від рівня податкового навантаження. Зростання податкових надходжень має забезпечуватись за рахунок прискорення оборотності капіталу і підвищення ділової активності суб'єктів господарювання.

Серед реально можливих заходів щодо зростання розміру податкових надходжень виділяють такі:

• Підвищення податку на прибуток для великих підприємств, в першу чергу це стосується фінансових та промислово-фінансових груп, які мають значні річні обороти.

• Переглянути умови сплати податку на розкішні автомобілі, а саме змінити ознаку за якою автомобіль визнається розкішним. На сьогодні податок сплачується з автомобілів, які мають об'єм двигуна більше трьох літрів, що є неправильним, оскільки на даний час в Україні багато автомобілів ціною понад 500 тис. грн., але з об'ємом двигуна менше 3000 см³. Цей податок необхідно сплачувати з автомобілів, ціна в автосалонах виробника яких перевищує 20000 доларів США. В майбутньому можна скласти перелік таких автомобілів.

Ще одним із заходів може бути перегляд галузей, для яких доцільно надавати податкові пільги. Насамперед, перевагу в наданні пільг необхідно віддавати підприємствам, як мають високі технології виробництва, оскільки саме ці підприємства у майбутньому зможуть досягти високих показників економічної діяльності, а, тому, і збільшення податкових надходжень до бюджету держави [4].

Висновки. Отже, економічне становище країни, а відповідно і рівень та динаміка податкових надходжень, потребує безперервного моніторингу та дослідження з метою попередження небажаних для розвитку країни наслідків. Проаналізувавши діючу систему оподаткування в Україні, можна зробити

висновок, що вона є досить недосконалою і суперечливою. Основною проблемою на сьогодні залишаються недостатні та нестабільні податкові надходження до бюджетів усіх рівнів. Для підвищення доходів до Державного бюджету України, необхідно підвищити податок на прибуток для великих підприємств, оскільки це дасть змогу збільшити доходи від цього податку не завдаючи додаткового податкового тягаря на малий та середній бізнес. Також необхідно переглянути умови сплати податку на розкішні автомобілі, оскільки існуючий податок на автомобілі, базою оподаткування якого є об'єм двигуна, можливо легко обійти, якщо купити новий розкішний автомобіль з об'ємом менше 3000 см³. Ще одним кроком до збільшення податкових надходжень є перегляд умов надання пільг.

Список використаних джерел

1. Бойко Ю.І. Аналіз динаміки податкових надходжень до бюджету тернопільської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3382/1/364%20-%20374.pdf>
2. Звіт Міністерства фінансів України за 2014-2013рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mfu.gov.ua
3. Лютий І.О. Податки та споживання в економіці країни / Лютий І.О., Друга А.Б., Петренко М.О. – К.: Знання, 2005. – 335 с
4. Мірошник В.В. Податкова реформа в Україні в контексті євроінтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/62.pdf
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Стратегічні пріоритети і завдання податкової реформи в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatкова_ref-21822.pdf
7. Чудінович М. Податкові джерела зростання доходів Державного бюджету України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naub.ua.edu.ua/2015>

References

1. Boiko Yu.I. Analiz dynamiky podatkovykh nadkhodzen do biudzhetu ternopil'skoi oblasti [The analysis of the tax revenue Ternopil region] [Elektronnyi resurs]. : <http://www.ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3382/1/364%20-%20374.pdf>
2. Zvit Ministerstva finansiv Ukrainy za 2014-2013rr. [Elektronnyi resurs]. : www.mfu.gov.ua
3. Liutyi I.O. Podatky ta spozhyvannia v ekonomitsi krainy [Taxes and consumption in the economy] / Liutyi I.O., Dryha A.B., Petrenko M.O. – K.: Znannia, 2005. – 335 s
4. Miroshnyk V.V. Podatkova reforma v Ukraini v konteksti yevrointehratsii [Tax reform in Ukraine in the context of European integration] [Elektronnyi resurs]. : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/62.pdf
5. Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Stratehichni priorytety i zavdannia podatkovo reformy v Ukraini [Strategic priorities and objectives of tax reform in Ukraine] [Elektronnyi resurs]. : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/podatкова_ref-21822.pdf
7. Chudinovykh M. Podatkovi dzherela zrostannia dokhodiv Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Tax sources of growth of state budget revenues Ukraine] [Elektronnyi resurs]. : <http://www.naub.ua.edu.ua/2015>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Макарчук Інна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: makarchyck-inna@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Макарчук Інна Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: makarchyck-inna@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Makarchuk Inna Nikolaevna, candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of board of finance, money turnover and credit
SHEE "Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU after Grygoriy Skovoroda"
Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: makarchyck-inna@mail.ru

БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Макогон В.Д.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування бюджету як інструменту економічного зростання у системі управління державними фінансами.

Метою дослідження є розкриття ролі бюджету у забезпеченні економічного зростання.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті розкрито сутність бюджету як інструменту економічного зростання та його функції. Визначено проблеми та шляхи підвищення ефективності формування бюджету.

Галузь застосування результатів. Система державного фінансового регулювання, бюджетна політика, бюджетна система.

Висновки. Бюджет активно використовується державою для управління економічними процесами. Він відіграє істотну роль у посиленні концентрації грошових коштів на найважливіших напрямках соціально-економічного розвитку країни, удосконаленні галузевої та територіальної структури економіки, прискоренні інтенсифікації виробництва відповідно до рівня розвитку суспільства. При цьому бюджет у всіх формах свого прояву і використання виступає як інструмент економічного зростання та здійснює інтегрований вплив на суспільне виробництво як фінансовий документ, як економічний важіль, як стимул.

Стійке фінансове становище - результат системної роботи щодо забезпечення збалансованості бюджету, реалістичності його показників. Стійкість бюджету підвищується завдяки застосуванню якісних економічних прогнозів і передумов, покладених в основу бюджетного планування. При цьому важливим є щорічна оцінка та інвентаризація діючих видаткових зобов'язань. Показник ефективності та результативності використання бюджетних коштів має характеризуватися досягненням економічного і соціального ефекту при мінімальних обсягах використання бюджетних коштів. При цьому оптимізація бюджетних коштів не повинна впливати на якість та рівень надання бюджетної послуги. Витрати бюджету мають бути орієнтовані на створення умов для розвитку та модернізації економіки, ефективності державного управління, реалізації стратегічних цілей забезпечення економічного зростання в країні, що надасть змогу для підвищення рівня і якості життя населення.

Підвищення якісного рівня формування бюджету як інструменту економічного зростання залежить від ступеня досягнення його суті, оцінки факторів, що визначають його формування, теоретичної обґрунтованості необхідних змін бюджетної архітектури залежно від циклічності соціально-економічних процесів. Разом з тим, ефективність бюджету як інструменту економічного зростання характеризується його адаптаційними можливостями до процесів соціально-економічного розвитку суспільства та стійкості до негативних впливів зовнішньоекономічної кон'юнктури. Формуванню збалансованого, стійкого бюджету в сучасних умовах трансформаційних перетворень сприятиме забезпечення макроекономічної стабільності, зокрема за рахунок формування та реалізації скоординованої, пруденційної податково-бюджетної політики.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, бюджетна політика, бюджетне регулювання, бюджетний механізм.

БЮДЖЕТ КАК ИНСТРУМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Макогон В.Д.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы формирования бюджета как инструмента экономического роста в системе управления государственными финансами.

Целью исследования является раскрытие роли бюджета в обеспечении экономического роста.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье раскрыта сущность бюджета как инструмента экономического роста и его функции. Определены проблемы и пути повышения эффективности формирования бюджета.

Область применения результатов. Система государственного финансового регулирования, бюджетная политика, бюджетная система.

Выводы. Бюджет активно используется государством для управления экономическими процессами. Он играет существенную роль в усилении концентрации денежных средств на важнейших направлениях социально-экономического развития страны, совершенствовании отраслевой и территориальной структуры экономики, ускорении интенсификации производства в соответствии с уровнем развития общества. При этом бюджет во всех формах своего проявления и использования выступает как инструмент экономического роста и осуществляет интегрированное влияние на общественное производство как финансовый документ, как экономический рычаг, как стимул.

Устойчивое финансовое положение - результат системной работы по обеспечению сбалансированности бюджета, реалистичности его показателей. Устойчивость бюджета повышается благодаря применению качественных экономических прогнозов и предпосылок, положенных в основу бюджетного планирования. При этом важным является ежегодная оценка и инвентаризация действующих расходных обязательств. Показатель эффективности и результативности использования бюджетных средств должен характеризоваться достижением экономического и социального эффекта при минимальных объемах использования бюджетных средств. При этом оптимизация бюджетных средств не должна влиять на качество и уровень оказания бюджетной услуги. Расходы бюджета должны быть ориентированы на создание условий для развития и модернизации экономики, эффективности государственного управления, реализации стратегических целей обеспечения экономического роста в стране, что позволит повысить уровень и качество жизни населения.

Повышение качественного уровня формирования бюджета как инструмента экономического роста зависит от степени постижения его сути, оценки факторов, определяющих его формирование, теоретической обоснованности необходимых изменений бюджетной архитектуры зависимости от цикличности социально-экономических процессов. Вместе с тем, эффективность бюджета как инструмента экономического роста характеризуется его адаптационными возможностями к процессам социально-экономического развития общества и устойчивости к негативным воздействиям внешнеэкономической конъюнктуры. Формированию сбалансированного, устойчивого бюджета в современных условиях трансформационных преобразований будет способствовать обеспечению макроэкономической стабильности, в том числе за счет формирования и реализации скоординированной, пруденциальной налогово-бюджетной политики.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная система, бюджетная политика, бюджетное регулирование, бюджетный механизм.

BUDGET AS A TOOL FOR ECONOMIC GROWTH

Makogon V.D.

The subject of research is theoretical and practical issues of budgeting as a tool for economic growth in the management of public finances.

The aim of the study is to outline the role of the budget in the economic growth.

Methods. The paper applied a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods, allowing to implement conceptual integrity of the study.

The results. The article reveals the essence of the budget as a tool for economic growth and its functions. The problems and ways to improve the budget. Range of application results. The system of financial regulation, fiscal policy, budget system.

Range of application results. The system of financial regulation, fiscal policy, budgetary system.

Conclusions. The budget is actively used by the state for economic management. It plays a significant role in enhancing the concentration of funds to key areas of socio-economic development, improving sectoral and territorial structure of the economy, accelerating intensification of production according to the level of society. In this budget in all forms of its manifestation and use serves as a tool for economic growth and provides integrated influence on social production and as a financial instrument and as an economic lever, and as an incentive.

Strong financial position - the result of systematic work to ensure a balanced budget, the realism of his figures. Resistance budget increased through the use of qualitative economic forecasts and assumptions underlying the budget planning. This important annual assessment and inventory of existing spending commitments. Value of the effectiveness and efficiency of budget funds should be characterized by the achievement of economic and social impact with minimal amounts of budget funds. This optimization of the budget should not affect the quality and level of public services. The budget expenditures must be focused on creating conditions for the development and modernization of economy, efficiency of government, implementation of the strategic objectives of economic growth in the country, which will enable to increase the level and quality of life.

Improving quality of budgeting as a tool for economic growth depends on the level of comprehension of its essence, assess the factors that determine the formation of theoretical justification necessary changes depending on budget architectonics cycling socio-economic processes. However, the effectiveness of the budget as a tool for economic growth characterized by its adaptive capacity to the processes of socio-economic development of society and resistance to negative impacts of external economic conditions. The formation of a balanced, sustainable budget in modern terms transformations contribute to macroeconomic stability, in particular through the development and implementation of a coordinated, prudential fiscal policy.

Keywords: budget, budget system, fiscal policy, budget management, budget mechanism.

Постановка проблеми. Провідну роль у формуванні та розвитку економічної структури будь-якого сучасного суспільства відіграє бюджетна політика, яка здійснюється виходячи із стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Одним з найбільш важливих механізмів, що дозволяють державі здійснювати фінансово-економічне та соціальне регулювання, є бюджетний механізм. Саме за його допомогою держава утворює централізований фонд фінансових ресурсів і впливає на формування децентралізованих фондів, забезпечуючи можливість виконання покладених на органи державної влади та місцевого самоврядування функцій.

Бюджет, будучи основним засобом мобілізації і витрачання фінансових ресурсів, дає можливість впливати на економіку, фінансувати її структурну перебудову, стимулювати розвиток пріоритетних секторів економіки, забезпечувати соціальну підтримку найменш захищених верств населення. Таким чином, бюджет є важливою передумовою та засобом здійснення відтворювального процесу. Відповідно, забезпечення економічного зростання передбачає удосконалення бюджетної системи шляхом послідовного проведення науково-обґрунтованої бюджетної політики, підвищення ефективності механізму управління бюджетним процесом. У зв'язку з цим дослідження ролі бюджету як інструменту економічного зростання набули особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань формування бюджету, функціонування бюджетної системи можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж.М. Кейнса, П. Самуельсона, М. Сперанского тощо [1-5]. Проблеми формування бюджету як інструменту економічного зростання досліджувались у працях вітчизняних вчених: Т.Боголіб, О. Василика, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Луїної, І. Лук'яненко, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія [6–13] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування бюджету як інструменту економічного зростання у системі управління державними фінансами.

Метою дослідження є розкриття ролі бюджету у забезпеченні економічного зростання.

Результати дослідження. Бюджет є головним у системі фінансових планів будь-якої країни, оскільки об'єднує їх в єдину систему, визначаючи фінансові взаємовідносини з різними ланками системи державних фінансів. Визнання бюджету основним фінансовим планом характеризує його важливу роль у перерозподілі національного доходу та суспільному відтворенні. Зокрема, через зведений бюджет України перерозподіляється близько 30% валового внутрішнього продукту, що дозволяє не тільки задовольняти загальнодержавні потреби, а й активно впливати на суспільство, забезпечувати виконання стратегічних програм соціально-економічного розвитку країни.

Бюджетний механізм, як інструмент реалізації бюджетної політики, відображає конкретну спрямованість бюджетних відносин на розв'язання економічних і соціальних завдань. При цьому необхідне правильне розуміння співвідношення між об'єктивною і суб'єктивною сторонами функціонування бюджету, оскільки об'єктивний характер бюджету, властиві йому функції дозволяють визначити його місце в системі відносин та роль в забезпеченні економічного зростання країни з врахування циклічності соціально-економічних процесів.

Структура бюджетного механізму залежно від форм прояву бюджетних відносин включає такі ланки: механізм складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету; механізм формування дохідної частини; механізм витрачання бюджетних коштів; механізм розмежування дохідних і видаткових повноважень, бюджетне вирівнювання і систему методів надання фінансової допомоги.

Названі ланки бюджетного механізму в свою чергу містять відповідні елементи. Так, механізм формування дохідної частини включає податкові та неподаткові методи формування фінансових ресурсів бюджету; механізм витрачання бюджетних коштів – конкретні види бюджетних витрат; механізм розмежування дохідних і видаткових повноважень, бюджетного вирівнювання і системи методів надання фінансової допомоги – форми надходження коштів у процесі міжбюджетного розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, форми реалізації повноважень органів влади різних рівнів. Також, у структурі бюджетного механізму виходячи із функціональних особливостей управління бюджетними відносинами виділяють такі елементи: бюджетне планування і прогнозування, бюджетні показники, нормативи, норми, ліміти, резерви, стимули, санкції, система управління бюджетним процесом, система бюджетного контролю та аудиту.

Кожній структурній ланці й елементу бюджетного механізму притаманні свої функціональні особливості, зумовлені тими завданнями, для вирішення яких вони призначені. Незважаючи на відносну самостійність, елементи і ланки бюджетного механізму функціонують як єдине ціле, і саме взаємозалежна дія всіх структурних ланок і елементів забезпечує злагоджене функціонування бюджетного механізму в цілому.

Разом з тим, сутність і значення бюджету найповніше розкриваються в його функціях, найважливішими з яких є розподільча (перерозподільча) і контрольна, які здійснюються взаємоузгоджено між собою. Завдяки першій відбувається концентрація грошових коштів в руках держави і їх використання з метою задоволення загальнодержавних потреб, а також для впливу на різні сфери економічних процесів, зокрема прискорення темпів економічного зростання, стимулювання науково-технічного прогресу, регулювання темпів оновлення та розширення основного капіталу.

Економічний зміст розподільчої функції визначається процесом перерозподілу фінансових ресурсів між галузями та секторами економіки, територіями країни, сферами суспільної діяльності.

Міжгалузевий перерозподіл базується, з однієї сторони, на адмініструванні податків і зборів, з іншої на фінансуванні за рахунок бюджетних коштів інвестиційно-інноваційних програм. Міжтериторіальний перерозподіл здійснюється шляхом закріплення податків і зборів або їх частки за відповідним бюджетом, а також за допомогою різних форм бюджетного регулювання. Зазначене дозволяє сформувати в кожній адміністративно-територіальній одиниці такий бюджетний фонд, який забезпечує її розвиток. Перерозподіл коштів між сферами суспільної діяльності здійснюється за допомогою вилучення частини фінансових ресурсів у підприємств матеріального виробництва та їх спрямування в невиробничу сферу, причому обсяг фінансування відіграє вагомий роль у формуванні кінцевої структури використання національного доходу.

Використання розподільчої функції для перерозподілу вже розподіленої вартості валового внутрішнього продукту призводить до того, що, через бюджет може багаторазово перерозподілятися одна і

та ж частина національного доходу. Зміна взаємовідносин підприємств з бюджетом, коли потоки грошових коштів перетікають в бюджет і назад, міняє взаємозв'язки, визначає ступінь впливу бюджету на економіку не стільки кількісними пропорціями, оскільки їх впливом на процеси її функціонування, а також на зростання фінансових ресурсів країни. Тому, розподільча функція бюджету знаходить широке використання у регулюванні вартісної структури економіки, вдосконаленні галузевих і територіальних пропорцій, посиленні інтеграційних процесів не тільки всередині держави, а й на міждержавному рівні.

До особливостей розподільчої функції бюджету належать також багатогранність її впливу на суспільне виробництво, і високий ступінь дієвості в досягненні конкретних результатів. Бюджетне фінансування широко використовується державою для регулювання вартісних пропорцій в економіці, для забезпечення збалансованості розподілу фінансових ресурсів.

Контрольна функція дозволяє дізнатися, наскільки своєчасно і повно надходять фінансові ресурси в розпорядження держави, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів, чи ефективно вони використовуються. Її економічний зміст полягає в тому, що бюджет об'єктивно - через формування і використання фонду грошових коштів держави - відображає економічні процеси, що відбуваються в структурних ланках економіки. Основу контрольної функції складає рух бюджетних ресурсів, що відображається у відповідних бюджетних показниках.

Несвоєчасне або неповне надходження податків і зборів до бюджету свідчить, зокрема, про уповільнення темпів розвитку окремих галузей економіки. Використання передбачених бюджетних асигнувань не в повному обсязі, свідчить про несприятливу економічну кон'юнктуру в певних галузях економіки та сферах діяльності. Сигналізуючи про ускладнення в економіці, бюджетні показники надають змогу для прийняття конкретних науково-обґрунтованих рішень, спрямованих на ліквідацію виявлених недоліків, усунення порушень фінансової дисципліни.

Отже, контрольна функція бюджету носить всеосяжний характер, поширюється на всіх учасників суспільного виробництва та дозволяє сигналізувати про загальний фінансовий стан економіки. У міру розвитку економіки зростає значення бюджетного контролю як інструменту управління економікою. Чим вищі темпи економічного зростання, різноманітніші і складніші економічні зв'язки, тим вагоміший кожен показник, а тому аналіз та оцінка розподільчого процесу надає змогу для визначення обґрунтованих завдань бюджетної політики та шляхів їх реалізації.

Таким чином, бюджет сучасної держави - складний, багатоплановий та багатогранний інструмент, що відображає компроміс у співвідношеннях соціально-економічних інтересів різних учасників фінансових відносин. Зокрема, за допомогою бюджету держава здійснює поєднання державних і місцевих інтересів через розподіл та закріплення дохідних джерел, видаткових повноважень, вирівнюванням бюджетної забезпеченості та створення стимулів для соціально-економічного розвитку територій. Відповідно як економічний документ бюджет відображає політичну і соціальну динаміку розвитку суспільства.

Різнноманітні напрями використання бюджетних відносин в інтересах розвитку суспільного виробництва і підвищення його ефективності дозволяють говорити про бюджет як про активний інструмент забезпечення економічного зростання. Роль якого об'єктивно зумовлена, по-перше, загальним регулюванням економічних зв'язків, що обумовлює форму використання бюджетних відносин через основний фінансовий документ, і, по-друге, розподільчої природи бюджету, що дозволяє використовувати його в якості важливого економічного важеля впливу на суспільне виробництво. Отже, значення і роль бюджету обумовлені його особливістю як економічного інструменту, оскільки він є вартісним важелем сфери розподілу суспільного продукту.

Висновки. Таким чином, бюджет активно використовується державою для управління економічними процесами. Він відіграє істотну роль у посиленні концентрації грошових коштів на найважливіших напрямках соціально-економічного розвитку країни, удосконаленні галузевої та територіальної структури економіки, прискоренні інтенсифікації виробництва відповідно до рівня розвитку суспільства. При цьому бюджет у всіх формах свого прояву і використання виступає як інструмент економічного зростання та здійснює інтегрований вплив на суспільне виробництво і як фінансовий документ, і як економічний важіль, і як стимул.

Стійке фінансове становище - результат системної роботи щодо забезпечення збалансованості бюджету, реалістичності його показників. Стійкість бюджету підвищується завдяки застосуванню якісних економічних прогнозів і передумов, покладених в основу бюджетного планування. При цьому важливим є щорічна оцінка та інвентаризація діючих видаткових зобов'язань. Показник ефективності та результативності використання бюджетних коштів має характеризуватися досягненням економічного і соціального ефекту при мінімальних обсягах використання бюджетних коштів. При цьому оптимізація бюджетних коштів не повинна впливати на якість та рівень надання бюджетної послуги. Витрати бюджету мають бути орієнтовані на створення умов для розвитку та модернізації економіки, ефективності державного управління, реалізації стратегічних цілей забезпечення економічного зростання в країні, що надасть змогу для підвищення рівня і якості життя населення.

Підвищення якісного рівня формування бюджету як інструменту економічного зростання залежить від ступеня досягнення його суті, оцінки факторів, що визначають його формування, теоретичної обґрунтованості необхідних змін бюджетної архітектури залежно від циклічності соціально-економічних процесів. Разом з тим, ефективність бюджету як інструменту економічного зростання характеризується його адаптаційними

можливостями до процесів соціально-економічного розвитку суспільства та стійкості до негативних впливів зовнішньоекономічної кон'юнктури. Формуванню збалансованого, стійкого бюджету в сучасних умовах трансформаційних перетворень сприятиме забезпечення макроекономічної стабільності, зокрема за рахунок формування та реалізації скоординованої, пруденційної податково-бюджетної політики.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / М.Дж. Б'юкенен, Р.А. Масгрейв; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004. – 175 с.
2. Вагнер А. Теория финансов / А. Вагнер. – Л.: Петроком, 1993. – 231 с.
3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс; пер. с англ. – М.: Гелиос, 2012. – 352 с.
4. Самуэльсон Пол.Э. Экономика / Пол.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус; пер. с англ. – 18-е изд. – М.: Вильямс, 2010. – 1360 с.
5. Сперанский М.М. План финансов. У истоков финансового права / М.М. Сперанский. – М.: Статут, 1998. – Т.1. – С. 17–106.
6. Bogolib T.M. The public sector of finance economy in the modern world / T.M. Bogolib // *Equilibrium*. – 2013. – №1. – P. 76–89.
7. Василюк О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василюк. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
8. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
9. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
10. Лук'яненко І.Г. Моделювання впливу змін фінансової політики на економіку України / І.Г. Лук'яненко // *Бізнес Інформ*. – 2012. – № 4 (411). – С. 197–201.
11. Теорія фінансів / за ред. В.М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбов. л-ри, 2010. – 576 с.
12. Чугунов І. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І. Чугунов, В. Макогон // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2014. – № 4. – С. 79–91.
13. Чугунов І. Я. Інституційна архітектура бюджетної системи / І.Я. Чугунов // *Фінанси України*. – 2008. – № 11. – С. 3–10.

References

1. B'jukenen, D., Masg'rejv M., Richard A. (2004) *Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir*; per. z angl. – K.: Kyjevo-Mogylyan. Akad, 176s.
2. Vagner, A. (1993) *Teorija finansov*. – L.: Petrokom, 231 s.
3. Kejns, D.M. (1993) *Izbrannye proizvedenija*; per. s. angl.; predisl. A.G. Hudokormova. – M.: Jekonomika, 540 s.
4. Samujel'son, P.J., Nordhaus V.D. (2010) *Jekonomika*; per. s angl. – 18-e izd. – M.: Vil'jams, 1360 s.
5. Speransky'j, M.M. (1998) *Plan Finance. In ystokov law Finance*. – Moscow: Charter, Vol.1. – P. 17 – 106.
6. Bogolib, T.M. (2013) *The public sector of finance economy in the modern world*. // *Equilibrium*. – 2013. – №1. – P. 76–89.
7. Vasylyk, O. (2000) *Teorija finansiv*. – K.: NIOS. – 416 s.
8. Zapatrina, I.V. (2007) *Bjudzhetnyj mehanizm ekonomichnogo zrostannja*: monografija. – K.: In-t soc.-ekon. strategij, 528 s.
9. Lysjak, L.V. (2009) *Bjudzhetna polityka u systemi derzhavnogo reguljuvannja social'noekonomichnogo rozvytku Ukraїny*: monografija. – K.: DNNU AFU, 600 s.
10. Luk'janenko, I.G. (2012) *Modeljuvannja vplyvu zmin fiskal'noi' polityky na ekonomiku Ukraїny*. // *Biznes Inform*. – №4 (411). – S. 197–201.
11. *Finansy* / S.I. Jurij, V.M. Fedosov, L. M. Aleksejenko ta in.; za red. S.I. Jurija, V.M. Fedosova. – K.: Znannja, 2008. – 611 s.
12. Chugunov, I., Makogon V. (2014) *Budget and tax policy in terms of institutional reforms*. // *Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics*. – №4. – P. 79 –91.
13. Chugunov, I.J. (2008) *Instytucijna arhitektonika bjudzhetnoi' systemy* // *Finansy Ukraїny*. – № 11. – S. 3–10.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Макогон Валентина Дмитрівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет,
Україна, 02156, м. Київ, вул. Киото, 19

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Макогон Валентина Дмитриевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, доцент кафедры финансов,
Киевский национальный торгово-экономический университет,
ул. Киото, 19, г.Киев, 02156, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Valentyna Makogon, PhD (Economics), senior researcher, Associate Professor of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics,
19 Kioto Street, Kyiv, 02156, Ukraine

УДК 336.2

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ**Малишко В.В.**

Предметом дослідження є доходи державного бюджету України.

Метою дослідження є аналіз доходів державного бюджету України.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризовано та проаналізовано доходи державного бюджету України.

Галузь застосування результатів: Міністерство фінансів України, Верховна Рада України.

Висновки. Питання наповнення державної казни завжди було й буде актуальним як для України, так і для інших країн. Тому вважаємо, що на нинішньому етапі розвитку доходної бази Державного бюджету України актуальною проблемою є визначення системи доходів бюджету держави з метою визначення основ його функціонування, чинників впливу та вдосконалення регулювання.

Ключові слова: Державний бюджет, доходи бюджету, бюджетна політика, податкові надходження, антикризові заходи, фінансові ресурси, економічні відносини.

АНАЛИЗ ДОХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ**Малышко В.В.**

Предметом исследования являются доходы государственного бюджета Украины.

Целью исследования является анализ доходов государственного бюджета Украины.

Методы, использованные в процессе исследования: обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризовано и проанализировано доходы государственного бюджета Украины.

Область применения результатов: Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины.

Выводы. Вопрос наполнения государственной казны всегда было и будет актуальным как для Украины, так и для других стран. Поэтому считаем, что на нынешнем этапе развития доходной базы Государственного бюджета Украины актуальной проблемой является определение системы доходов бюджета государства с целью определения основ его функционирования, факторов влияния и совершенствование регулирования.

Ключевые слова: Государственный бюджет, доходы бюджета, бюджетная политика, налоговые поступления, антикризисные мероприятия, финансовые ресурсы, экономические отношения.

ANALYSIS OF THE REVENUES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE**Malyshko V.V.**

Subject of research is revenues of the state budget of Ukraine.

The goal of this research paper is to analyze the revenues of the state budget of Ukraine.

Methods which were used in course of research: generalization, comparative analysis method, statistical method and other methods.

Study results. Characterized and analyzed the revenues of the state budget of Ukraine.

Application of results: Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Conclusions. Question to balance the state budget always was and will be relevant both for Ukraine and for other countries. Therefore, we believe that at the current stage of development of the revenue base of the State budget of Ukraine urgent problem is the definition of the system revenues of the state budget with the aim of defining the foundations of its functioning, factors of influence and improvement of regulation.

Keywords: national budget, budget revenues, budget policy, tax revenues, crisis measures, financial resources, economic relations.

Актуальність. Існування кожної держави, її економічний, культурний і соціальний розвиток базується на побудові державних фінансів. Саме бюджет являє собою інструмент, завдяки якому держава акумулює кошти для фінансування пріоритетних напрямів виробництва, соціального розвитку, активізує заходи щодо збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, а також цільового і економного витрачання державних коштів.

Неефективне проведення податкової політики зумовлює недостачу коштів у доходній частині Державного бюджету, що, в свою чергу, породжує бюджетний дефіцит та є основною причиною того, що держава живе в борг.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми теорії та практики дохідної частини бюджету висвітлені у працях В.Д. Базилевича, Т.М. Боголіб, О.Д. Василика, І.О. Лютого, Н.В. Новицької, Д.М. Серебрянського, Л.Л. Тарангул, Ю.Д. Гусака, А.М. Вдовиченка, А.І. Зубрицького та інших.

Виклад основного матеріалу. Державний бюджет – централізований фонд грошових ресурсів, що перебуває в розпорядженні уряду для фінансування державного апарату, збройних сил, виконання соціально-економічних функцій. Бюджет є також одним із найсуттєвіших важелів державного регулювання економіки, впливу на господарську кон'юнктуру, прийняття антикризових заходів.

Бюджет держави – це складний, багатоплановий документ, який відображає різноманітність державних функцій. Проект бюджету щорічно обговорюється і ухвалюється законодавчим органом – парламентом країни, радами всіх рівнів (обласною, міською, районною). Після завершення фінансового року повноважні представники виконавчої влади звітують про свою діяльність із мобілізації доходів і здійснення витрат згідно з прийнятим у попередньому році правовим актом про бюджет.

Згідно ст. 2 Бюджетного кодексу України, доходи бюджету являють собою податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [1].

Державні доходи охоплюють ту частину фінансових відносин, яка пов'язана з формуванням фінансових ресурсів у розпорядженні держави і державних підприємств. При цьому акумульовані державою фінансові ресурси належать до централізованих (концентруються в бюджеті держави і фондах цільового призначення), а ті, що залишаються у розпорядженні державних підприємств, є децентралізованими. Доходи бюджету посідають головне місце у складі централізованих державних доходів, але це поняття більш вузьке, ніж доходи держави [2].

Доходи бюджету виражають економічні відносини, які виникають у держави з юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни.

Формою прояву категорії доходи бюджету служать різні види платежів підприємств, організацій і населення в бюджет, а їх матеріальним втіленням – грошові кошти, які мобілізуються в бюджет. Бюджетні доходи, з одного боку, є результатом розподілу вартості суспільного продукту між різними учасниками відтворювального процесу, а з іншого – об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості.

Найбільшу частку доходів становлять податкові надходження.

Податкова політика відіграє важливу роль у забезпеченні виконання державою своїх функцій та представляє собою напрям її діяльності у сфері встановлення та стягнення податків, зборів та обов'язкових платежів. Загальна стратегія податкової політики повинна включати пріоритетні цілі, пов'язані з функціонуванням системи оподаткування, та методи їх досягнення. Податкова політика повинна передусім сприяти росту обсягів накопичення, створення умов, які полегшують оновлення капіталів підприємства. При впровадженні податкової політики держава обов'язково повинна враховувати інтереси кожного підприємства, кожного члена суспільства. Регулювання економічних відносин потребує гнучкої податкової політики, яка б дала змогу оптимально пов'язати інтереси держави з інтересами платників податків. Важливою умовою ефективної політики є її стабільність і передбачуваність, завдяки чому суб'єкти господарювання мають можливість планувати господарську діяльність та правильно оцінювати ефективність прийнятих рішень.

Основними причинами недоотримання надходжень до дохідної частини бюджету від суб'єктів, які ухиляються від сплати податків, є:

- складність у розрахунках податкових сум;
- нерациональна структура оподаткування (висока частка непрямих податків);
- недосконалість юридичної техніки податкового законодавства – складність податкової системи. Вона обумовлює зниження ефективності податкового контролю та створює можливість уникнути сплати податків [4, с. 12];
- рівень довіри платників до владних структур, котрі виконують функцію розподілу коштів, отриманих від податків;
- брак досвіду боротьби з податковими правопорушеннями законодавства [4, с. 258];
- недостатня захищеність працівників органів контролю при виконанні ними службових обов'язків [4, с. 258];
- недостатній розвиток міжнародної співпраці в справах боротьби з податковою злочинністю [3];
- негативне відношення до існуючої податкової системи – жорстка податкова система багато в чому не стимулює працю виробника, а, навпаки, підштовхує його до утаювання прибутків та несплати податків. Платник податків не поважає систему, яка не поважає його як платника, не враховує його можливості по сплаті податків. Також низька віддача з боку держави у виді суспільних благ [3, с. 817].

Надходження до Державного бюджету України у 2014 році становили 357,1 млрд. грн., у тому числі до загального фонду – 310,7 млрд. гривень.

Проти 2013 року надходження до державного бюджету зросли на 17,9 млрд. грн., або на 5,3 відсотка, а у співставних умовах (без врахування відшкодування ПДВ у сумі 6,9 млрд. грн. за спеціальним фондом державного бюджету за рахунок випуску ОВДП) – на 24,7 млрд. грн., або на 7,3 відсотка.

Найбільші надходження до загального фонду держбюджету у 2014 році становили:

- податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) – 80,7 млрд. гривень. Проти 2013 року надходження знизились на 3,5 млрд. грн., або на 4,2 відсотка;
- податок на додану вартість із ввезених на територію України товарів – 107,3 млрд. гривень. Проти 2013 року надходження зросли на 10,7 млрд. грн., або на 11,1 відсотка;

- податок на прибуток підприємств – 39,8 млрд. гривень. Проти 2013 року надходження знизились на 14,4 млрд. грн., або на 26,6 відсотка;
- акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) – 25,7 млрд. гривень. Проти 2013 року надходження зросли на 1,6 млрд. грн., або на 6,7 відсотка;
- плата за користування надрами – 18,2 млрд. гривень. Проти 2013 року надходження зросли на 5,2 млрд. грн., або на 39,8 відсотка;
- ввізне мито – 11,0 млрд. гривень. Проти 2013 року надходження знизились на 57,3 млн. грн., або на 0,5 відсотка.

До спеціального фонду державного бюджету за 2014 рік надійшло 46,4 млрд. грн., що на 1,2 млрд. грн., або на 2,6 відсотка менше ніж за 2013 рік, а у співставних умовах (без врахування відшкодування ПДВ у сумі 6,9 млрд. грн. за спеціальним фондом державного бюджету за рахунок випуску ОВДП) більше на 5,7 млрд. грн., або на 11,9 відсотка.

Зростання доходів спеціального фонду державного бюджету у співставних умовах проти 2013 року в основному обумовлене збільшенням надходжень від акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) на 7,2 млрд. грн. та запровадженням у 2014 році сплати збору з купівлі іноземної валюти в безготівковій та/або готівковій формі (відповідно до Закону України від 27.03.2014 № 1166-VII «Про запобігання фінансової катастрофи та створення умов для економічного зростання в Україні»), від якого надійшло у квітні-грудні 6,7 млрд. гривень [5].

Відповідно до вимог частини першої статті 53 Бюджетного кодексу України і Закону України «Про Рахункову палату», Рахункова палата затвердила Висновки щодо виконання Державного бюджету України за підсумками трьох кварталів 2015 року в частині надходжень, підготовлені на основі оперативної інформації Державної казначейської служби України про виконання Державного бюджету України за січень-вересень 2015 року, та зазначає:

1. Законом України від 28.12.2014 № 80-VIII «Про Державний бюджет України на 2015 рік» надходження державного бюджету загалом визначалися в сумі 790 млрд. 800,7 млн. грн., у тому числі загального фонду – 750 млрд. 575,8 млн. грн., спеціального фонду – 40 млрд. 224,9 млн. грн., зокрема:

- доходи державного бюджету – 475 млрд. 939,3 млн. грн., у тому числі до загального фонду – 451 млрд. 881,9 млн. грн., спеціального фонду – 24 млрд. 57,4 млн. грн.;
- державні запозичення – 293 млрд. 835,5 млн. грн., у тому числі до загального фонду – 279 млрд. 678,4 млн. грн., спеціального фонду – 14 млрд. 157,1 млн. грн.;
- надходження коштів від приватизації державного майна – 17,0 млрд. грн. (виключно до загального фонду державного бюджету);
- надходження від повернення кредитів – 4 млрд. 25,9 млн. грн., у тому числі до загального фонду – 2 млрд. 15,5 млн. грн., спеціального фонду – 2 млрд. 10,4 млн. гривень.

Надходження від повернення бюджетних коштів з депозитів і надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів законом про державний бюджет на 2015 рік не передбачалися і за дев'ять місяців поточного року до бюджету не зараховувалися.

2. Упродовж звітної періоду до закону про державний бюджет на 2015 рік внесено зміни в частині надходжень згідно із законами України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» від 02.03.2015 № 217-VIII, від 17.07.2015 № 648-VIII і від 17.09.2015 № 704-VIII.

З урахуванням вказаних змін визначений у законі про державний бюджет на 2015 рік обсяг надходжень державного бюджету на поточний рік збільшено на 144 млрд. 946,1 млн. грн., або 18,3 відс., – до 935 млрд. 746,8 млн. грн., у тому числі загального фонду – на 143 млрд. 758,8 млн. грн. (до 894 млрд. 334,6 млн. грн.), спеціального фонду – на 1 млрд. 187,3 млн. грн. (до 41 млрд. 412,2 млн. грн.), зокрема:

- доходи державного бюджету – на 41 млрд. 40,8 млн. грн. (до 516 млрд. 980,1 млн. грн.), у тому числі загального фонду – на 39 млрд. 885,5 млн. грн. (до 491 млрд. 767,4 млн. грн.), спеціального фонду – на 1 млрд. 155,3 млн. грн. (до 25 млрд. 212,7 млн. грн.);
- надходження від державних запозичень – на 103 млрд. 102,9 млн. грн. у частині загального фонду (до 382 млрд. 781,3 млн. грн.) і загалом визначено в сумі 396 млрд. 938,4 млн. грн.;
- надходження від повернення кредитів – на 802,4 млн. грн. (до 4 млрд. 828,3 млн. грн.), у тому числі загального фонду – на 770,4 млн. грн. (до 2 млрд. 785,9 млн. грн.), спеціального фонду – на 32,0 млн. грн. (до 2 млрд. 42,4 млн. гривень).

Крім того, на підставі статті 17 закону про державний бюджет на 2015 рік Кабінетом Міністрів України постановою від 08.09.2015 № 701 «Про забезпечення надання кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» збільшено річний плановий обсяг державних запозичень загального фонду на 21,5 млрд. грн. (до 404 млрд. 281,3 млн. грн.), загалом – до 418 млрд. 438,4 млн. гривень.

Передбачений законом про державний бюджет на 2015 рік обсяг надходження коштів від приватизації державного майна не змінювався.

З урахуванням зазначеного плановий річний обсяг надходжень державного бюджету визначено в сумі 957 млрд. 246,8 млн. грн., у тому числі загального фонду – 915 млрд. 834,6 млн. грн., спеціального фонду – 41 млрд. 412,2 млн. гривень.

3. На січень-вересень 2015 року план надходжень до загального фонду державного бюджету з урахуванням внесених змін визначено в сумі 710 млрд. 215,5 млн. грн., або 77,5 відс. річного обсягу.

За даними оперативного звіту Державної казначейської служби України, надходження до загального фонду державного бюджету за підсумками трьох кварталів становили 565 млрд. 422,3 млн. грн., або 61,7 відс. річного плану і 79,6 відс. плану на звітний період.

Згідно з розписом Державного бюджету України на 2015 рік, з урахуванням внесених змін план доходів загального фонду на січень – вересень 2015 року визначено в сумі 348 млрд. 316,5 млн. грн., або 70,8 відс. затвердженого на 2015 рік обсягу. Фактично доходи загального фонду державного бюджету за три квартали поточного року становили 361 млрд. 312,3 млн. грн., або 73,5 відс. затвердженого річного обсягу і 103,7 відс. плану звітного періоду.

Плановий показник доходів загального фонду перевиконано на 12 млрд. 995,8 млн. грн., або 3,7 відс., при цьому за окремими складовими загалом на 17 млрд. 190,9 млн. грн., зокрема з:

- плати за видачу, переоформлення, продовження терміну дії ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України та видачу дублікатів таких ліцензій – на 8 млрд. 818,4 млн. грн., або в 42,8 рази, за рахунок коштів, отриманих у результаті проведення тендера на отримання ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України для впровадження радіотехнології «Цифровий стільниковий радіозв'язок IMT – 2000 (UMTS)» згідно з рішенням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації від 27.02.2015 № 110, які на звітний період не планувалися;

- податку та збору на доходи фізичних осіб – на 1 млрд. 251,3 млн. грн., або 4,1 відс.;

- рентної плати за користування надрами для видобування природного газу – на 1 млрд. 144,5 млн. грн., або 8,6 відс.,

- ввізного мита – на 890,8 млн. грн., або 3,4 відс.;

- податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) – на 520,5 млн. грн., або 0,7 відсотка.

Водночас за окремими дохідними джерелами загального фонду плановий показник не виконано на 4 млрд. 408,2 млн. грн., зокрема з рентної плати за користування надрами для видобування нафти – на 2 млрд. 733,1 млн. грн., або 63,4 відс., реверсної дотації – на 721,7 млн. грн., або 26,4 відсотка.

При цьому частиною першою статті 15 закону про державний бюджет на 2015 рік визначено, що Національний банк України здійснює розподіл прибутку до розподілу за 2014 рік і не пізніше 11 травня 2015 року перераховує до державного бюджету 60 млрд. 500,0 млн. гривень.

Однак частиною другою цієї статті встановлено, що зазначене перерахування може бути частково відтерміноване на підставі звернення Національного банку України у разі його погодження Міністерством фінансів України.

Протягом січня-вересня 2015 року Національний банк України перерахував до державного бюджету 47 млрд. 125,0 млн. грн., або 100,0 відс. Уточненого планового показника на звітний період.

Планувалося залучити у січні – вересні поточного року до загального фонду державного бюджету державних запозичень в сумі 350 млрд. 126,5 млн. грн., або 86,6 відс. річного обсягу, отримано 201 млрд. 270,3 млн. грн., або 49,8 відс. річного плану і 57,5 відс. плану на січень – вересень поточного року. Від внутрішніх державних запозичень залучено 77 млрд. 480,0 млн. грн., або 58,8 відс. Річного плану (131 млрд. 701,3 млн. грн.) і 67,3 відс. плану на січень – вересень 2015 року (115 млрд. 201,3 млн. гривень). Надходження від державних зовнішніх запозичень становили 123 млрд. 790,3 млн. грн., або 45,4 відс. річного плану (272 млрд. 580,0 млн. грн.) і 52,7 відс. Плану звітного періоду (234 млрд. 925,2 млн. гривень).

Із запланованих на січень – вересень 2015 року надходжень від приватизації державного майна в сумі 9 млрд. 660,0 млн. грн., або 56,8 відс. річного обсягу, надійшло 126,8 млн. грн., або 0,7 відс. річного плану і 1,3 відс. плану на січень – вересень поточного року.

При плані на січень – вересень 2015 року повернення кредитів до загального фонду державного бюджету в сумі 2 млрд. 212,5 млн. грн., або 79,4 відс. річного обсягу, надійшло 2 млрд. 712,9 млн. грн., або 97,4 відс. річного плану і 128,4 відс. плану на січень – вересень поточного року.

Надходження до спеціального фонду становили 26 млрд. 434,7 млн. грн., або 63,8 відс. затвердженого на рік обсягу, в тому числі доходи – 22 млрд. 789,5 млн. грн., або 90,4 відс., державні запозичення – 3 млрд. 323,4 млн. грн., або 23,5 відс., повернення кредитів – 321,8 млн. грн., або 15,8 відсотка.

Загалом надходження до державного бюджету за підсумками трьох кварталів 2015 року становили 591 млрд. 857,0 млн. грн., або 63,2 відс. затвердженого річного обсягу, в тому числі доходи – 384 млрд. 101,7 млн. грн., або 74,3 відс., державні запозичення – 204 млрд. 593,7 млн. грн., або 51,5 відс., надходження від приватизації державного майна – 126,8 млн. грн., або 0,7 відс., повернення кредитів – 3 млрд. 34,7 млн. грн., або 62,9 відсотка [6].

Висновки. В умовах розбудови ринкової економіки якість виконання державою своїх конституційних функцій та її фінансові можливості залежать від величини бюджету. З метою мобілізації необхідних бюджетних ресурсів держава змушена організовувати розподільчі процеси таким чином, щоб забезпечити надходження до бюджету в терміни та обсяги, потрібні для повноцінної реалізації відповідних повноважень. Тому на кожному етапі розвитку країни актуальними були, є і будуть питання наповнення дохідної частини бюджету, пошуку додаткових резервів їх зростання та оптимізації джерел формування.

Список використаних джерел

1. Бюджетний Кодекс України // [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Василюк О.Д. Бюджетна система України : [підручник] / О.Д. Василюк, К.В. Павлюк. – К.: ЦУЛ, 2004. – 544 с.
3. Іванов Ю.Б. Податкова система / Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, О.М. Дисятнюк. – К.: Атіка, 2007. – 920 с.
4. Іванов Ю.Б. Податковий менеджмент / Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізима, В.В. Карпова. – К.: 2008. – 525 с.
5. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2014 рік – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-2014/>.
6. Висновки щодо виконання державного бюджету України за підсумками трьох кварталів 2015 року в частині надходжень – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746453/bul_3kv_2015.pdf.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), Budgetary kodeks of Ukraine : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Vasylyk, O.D. and Pavliuk, K.V. (2002). The budget system of Ukraine [Biudzhethna systema Ukrainy], TsUL, Kuiv (in Ukr.).
3. Ivanov, Y.B. (2007). Tax system [Podatkova sistema], Kyiv.: Atika (in Ukr.).
4. Ivanov, Y.B. (2007). Tax management [Podatkovij menedzhment], Kyiv (in Ukr.).
5. Informacija Ministerstva finansiv Ukraïni shhodo vikonannja Derzhavnogo bjudzhetu Ukraïni za 2014 rik : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-2014/>.
6. Visnovki shhodo vikonannja derzhavnogo bjudzhetu ukraïni za pidsumkami tr'oh kvartaliv 2015 roku v chastini nadhodzhen' : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16746453/bul_3kv_2015.pdf.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Комунарска, буд. 6, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна
e-mail: dinis_2207@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Малышко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук кафедры финансов, денежного обращения и кредита
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий ДПУ имени Григория Сковороды»
ул. Коммунарская, дом 6, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина
e-mail: dinis_2207@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Malysenko Vitalina Valeriivna, Candidate of Economic Sciences, Teacher of Board of Finance, Money Turnover and Credit
SHEE "Pereyaslav-Khmelnytskyi SPU after Grygoriy Skovoroda"
Komunarska Str., 6, Pereyaslav-Khmelnytskyi, 08400, Ukraine
e-mail: dinis_2207@mail.ru

УДК 336.332

ДИНАМІКА ТА СТАН БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Тірбах Л.В.

Предметом дослідження є бюджетна децентралізація.

Метою дослідження є аналіз динаміки та стану бюджетної децентралізації.

Методи, що були використані в процесі дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Охарактеризована та проаналізована бюджетна децентралізація в Україні.

Галузь застосування результатів: Міністерство фінансів України, Верховна Рада України.

Висновки. Децентралізація у розумінні розширення владних повноважень на місцевому рівні призводить до вищої ефективності публічного управління на нижчому рівні, а також підвищенню ефективності й якості надання суспільних послуг. Але перенесення значних владних повноважень і функцій з державного на місцеві рівні без відповідного фінансового забезпечення може призвести до негативних фінансових результатів. Тому особливо актуальним постає знаходження оптимального між обсягом наданих повноважень та їх підтримкою відповідними фінансовими ресурсами.

Ключові слова: бюджетна децентралізація, бюджетна система, міжбюджетні відносини, субвенція, дотація.

ДИНАМИКА И СОСТОЯНИЕ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Тирбах Л.В.

Предметом исследования является бюджетная децентрализация.

Целью исследования является анализ динамики и состояния бюджетной децентрализации.

Методы, использованные в процессе исследования: обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. Охарактеризована и проанализирована бюджетная децентрализация в Украине.

Область применения результатов: Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины.

Выводы. Децентрализация в смысле расширения властных полномочий на местном уровне приводит к высокой эффективности публичного управления на низшем уровне, а также повышению эффективности и качества оказания общественных услуг. Но перенос значительных властных полномочий и функций с государственного на местные уровни без соответствующего финансового обеспечения может привести к негативным финансовым результатам. Поэтому особенно актуальным является нахождение оптимума между объемом предоставленных полномочий и их поддержкой соответствующими финансовыми ресурсами.

Ключевые слова: бюджетная децентрализация, бюджетная система, межбюджетные отношения, субвенция, дотация.

DYNAMICS AND THE STATE OF FISCAL DECENTRALIZATION

Tirbah L.V.

Subject of research is fiscal decentralization.

The goal of this research paper is the analysis of the dynamics and status of fiscal decentralization.

Methods which were used in course of research: generalization, comparative analysis method, statistical method and other methods.

Study results. Characterized and analyzed

Application of results: Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Conclusions. Decentralization in terms of expansion of powers at the local level leads to high efficiency of public administration at the lowest level, and to improve the efficiency and quality of public services. But the significant transfer of powers and functions from state to local levels without adequate financial security can lead to negative financial results. It is therefore particularly important is finding the optimum between the volume of granted powers, and their support by adequate financial resources.

Keywords: fiscal decentralization, fiscal system, intergovernmental relations, grants, grant.

Актуальність. Бюджетна децентралізація посідає ключове місце в теорії суспільних фінансів та вважається важливою складовою бюджетної політики, а також одним із механізмів бюджетного федералізму, а за певних умов і необхідною умовою його реалізації. Багато дослідників, детермінуючи «бюджетний федералізм» як форму бюджетного устрою країни, опиралися на інструментарій бюджетної децентралізації для обґрунтування глибини розмежування владних повноважень за рівнями бюджетної системи з метою досягнення стійкого розвитку та забезпечення для населення доступних якісних суспільних послуг.

Серед стратегічних завдань сучасного соціально-економічного розвитку України проблема прискорення процесів децентралізації є однією з найактуальніших і найгостріших.

Аналіз останніх досліджень. Тематиці досліджень бюджетної децентралізації, її сутності, призначення та механізмів реалізації присвячена значна кількість робіт як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: І. Луїної, І. Ускова, В. Христенко, А. Інгудіна, В. Оутса, Д. Кінга та ін.

Виклад основного матеріалу. Бюджетна децентралізація – це процес передання повноважень (функцій, компетенцій і відповідальності) від центрального уряду до місцевих урядів (органів місцевого самоврядування). Така передача повноважень має супроводжуватися передачею відповідних фінансових ресурсів на виконання цих повноважень через запровадження місцевих податків або трансформацію чи закріплення частини загальнодержавних податків за місцевими бюджетами, що отримали нові повноваження. Бюджетною децентралізацією також є передача повноважень від вищих органів управління до нижчих, наприклад, від регіональних до місцевих.

Під бюджетною децентралізацією також слід розуміти будь-які види мобілізації фінансових ресурсів у бюджетах органів місцевого самоврядування за умови досягнення розумного оптимуму між формуванням доходів місцевих бюджетів та фінансуванням делегованих повноважень.

Отже, проводячи політику фінансової децентралізації досить важливим для країн є розподіл завдань між різними рівнями управління який має ґрунтуватися на такій основі:

- чітке визначення завдань, які доцільно закріпити за тим чи іншим рівнем влади;
- дотримання розподілу цих завдань на постійній основі;
- поділ бюджетних видатків між рівнями управління відповідно до розмежування завдань.

Міжнародний валютний фонд для порівняльного аналізу стану та динаміки бюджетних систем використовує показники бюджетної децентралізації, що дають змогу досліджувати стан та динаміку показників державних фінансів органів загальнодержавного управління загалом та різних рівнів бюджетної системи зокрема.

Інституційне визначення уряду за версією МВФ та відповідних показників статистики державних фінансів узгоджується з іншими основними макроекономічними показниками. Загальний уряд (сектор загальнодержавного управління) включає консолідований центральний уряд, а також регіональні та місцеві органи влади. Усі рівні влади включають також соціальне забезпечення та інші позабюджетні підрозділи. Консолідований центральний уряд включає бюджетний сектор центральних органів влади, національні фонди обов'язкового соціального страхування, інші позабюджетні одиниці. Частина обов'язків загального уряду виконується бюджетним сектором центрального уряду, а інші обов'язки децентралізовані, тобто розподілені між бюджетними секторами органів влади регіонального та місцевого рівнів.

Рівень децентралізації може бути вимірний як співвідношення для кожного з фінансових індикаторів, що обираються для проведення аналізу децентралізації бюджетної системи.

Рівень децентралізації зазвичай оцінюється за такими основними показниками: доходи та видатки сектору державного управління, податкові надходження та оплата праці зайнятих у секторі державного управління. МВФ щорічно збирає статистику державних фінансів, починаючи з 1972 р., в країнах-членах МВФ. На цей час МВФ має 187 країн-членів, але приблизно 80 країн ніколи не надавали інформації.

За даними МВФ, у 2008 р. центральний уряд Південної Африки зібрав близько 95 % податків загального уряду. Регіональні та місцеві органи влади відповідали за відносно високий рівень зайнятості у секторі загальнодержавного управління – 66 %, тобто за показником заробітної плати працівників система державних фінансів Центральної Африки може бути оцінена як відносно децентралізована та високоцентралізована за показником податкових надходжень.

Аналіз рівня бюджетної децентралізації на основі статистики МВФ відносно доходів бюджетів розширеного уряду 74 країн показує, що більшість з них потрапляє в діапазон 0-20% з невеликою кількістю країн з рівнем децентралізації близько 50%. Канаду, КНР, Швейцарію, США, Аргентину можна віднести до найбільш децентралізованих країн світу. Регіональні та місцеві органи влади в п'яти найбільш децентралізованих країнах світу збирають від 38 до 53 % державних доходів.

Загальною рисою країн з низьким рівнем бюджетної децентралізації (Мальдіви, Сан-Марино, Сейшели, Сінгапур і Сент-Кітс і Невіс) є відносно невелика географічна територія. Виняток становить Росія – з великою географічною територією та найменшим рівнем децентралізації. П'ять країн з найвищим рівнем децентралізації – країни з великою географічною територією (Канада, Китай, Індія, США), окрім Швейцарії (з відносно невеликою територією та високим рівнем децентралізації) [4, с. 208-210].

Бюджетна децентралізація, яка відбулася в 2015 році стала безповоротною точкою в реформі України.

За економічним змістом бюджетна децентралізація покликана підвищувати ефективність функціонування бюджетної системи. Передача повноважень на місця та самостійність у прийнятті рішень при формуванні доходів та використанні бюджетних коштів – це теж прерогатива бюджетної децентралізації. Територіальна наближеність влади до населення спонукає до посилення громадянської активності та підзвітності громаді, а обізнаність з проблемами сприяє ефективнішому їх задоволенню, аніж у централізованому випадку [3, с. 12].

На думку А. Шаха, переваги бюджетної децентралізації в тому, що органи місцевого самоврядування поставлені в «жорсткі бюджетні рамки». На відміну від федеральних, не мають можливості розміщувати свої облігації в центральному банку. Ця обставина спонукає регіональну владу до оптимізації дохідних джерел та удосконалення податкового адміністрування [2, с. 73]. Раціональний підхід до витрачання бюджетних коштів призводить до мінімізації бюджетного дефіциту.

Вдало проведена бюджетна децентралізація сприяє нарощенню фінансового потенціалу території, активізації інвестиційної діяльності, стимулюванню підприємницької активності, що в підсумку зміцнює економічний потенціал та забезпечує «ґрунт» для росту і розвитку. Чи не найважливішим аспектом бюджетної децентралізації є право місцевої влади визначати форми надання суспільної послуги.

Попри очевидні переваги бюджетної децентралізації існують чималі ризики. Одним серед таких є домінування локальних інтересів над регіональними чи навіть загальнонаціональними. За оцінками експертів, надмірна децентралізація бюджетної системи ускладнює реалізацію державою такої функції як стабілізація та перерозподіл доходів [4, с. 205]. За умов фінансово-економічної нестабільності (кризи), цілі державної і регіональної (а тим паче місцевої) влади в питання реалізації бюджетної політики, можуть мати різні пріоритети, а це означає, що політика вирівнювання бюджетної забезпеченості є неефективною, як наслідок – посилення диференціації регіонального розвитку.

Зазначимо, що стверджувати однозначно про те, що бюджетна децентралізація перешкоджає конвергенції регіонів, не зовсім то і коректно. Справа в тому, що передача видаткових повноважень регіонам та право самостійного встановлення місцевих податків, вигідна, на сам перед, регіонам з високим рівнем доходів, а це означає, що можливості надавати суспільні послуги в «багатих регіонів» і надалі будуть вищі, аніж у «бідних регіонів», тобто економічно потужні регіони і далі стають сильнішими. Інакше кажучи, бюджетна децентралізація не є необхідною і достатньою умовою диференціації регіонального розвитку.

В залежності від методів реалізації реформ міжбюджетних відносин можливий неоднозначний ефект бюджетної децентралізації: однаковий рівень децентралізації по видатках у двох країнах із однаковими рівнями економічного розвитку може супроводжуватися різними рівнями децентралізації за доходами, продукуючи при цьому різні стимули для регіональних та місцевих органів влади.

Вагомим ризиком неефективної бюджетної децентралізації може бути виникнення дисонансу між перерозподілом доходів та встановленням макроекономічної стабілізації. Впровадження бюджетної децентралізації в більшості випадків, супроводжується складним прийняттям управлінських рішень: яким загальнонаціональним цілям надати пріоритетного значення – досягненню економічної ефективності, соціальної справедливості чи макроекономічної стабільності? Взаємоузгодження цих протиріч, що супроводжують бюджетну децентралізацію, в економічній літературі отримало назву «дилема трикутника» [5, с. 42].

Децентралізація – єдиний спосіб для України відбутися як спроможна, незалежна держава.

2015 рік став безповоротною точкою у проведенні реформи децентралізації. У 2016 році повинні поставити стратегічну крапку в цій реформі і змінити близько 500 законів, які чітко розподілять повноваження між органами влади на всіх рівнях.

Розпочато глобальний процес реформування країни, і зупинитися вже не можна. Маховик запущений, і у 2016 році реформа децентралізації набере ще більших обертів. Жодна країна світу не робила настільки глобальних реформ у такий стислий проміжок часу. Тому українцям є чим пишатися.

Реформа децентралізації об'єднала українців та світову спільноту. Головне – влада заручилася підтримкою простих громадян, адже 60% населення країни вірять у позитивні результати реформи і підтримують її проведення. Разом з нами Євросоюз і США, які тримають Росію на санкціях, даючи час для проведення реформ. Нас підтримують міжнародні фінансові установи та донорські організації, центральні та місцеві органи влади, депутати Верховної Ради та місцеві еліти.

У Парламенті Віце-президент США Джо Байден сказав, що реформа децентралізації надзвичайно важлива для майбутнього України в Європі: «Конституційні реформи, які включають реформу судової системи та децентралізацію, що має на меті використання найкращої європейської практики, не є відмовою від демократичних принципів, це не підриває суверенітет».

Мінрегіон, впроваджуючи реформу децентралізації, користується досвідом країн, які вже вдало пройшли крізь цей процес. Вони допомагають Україні як у розробці програмних стратегій, так і в фінансуванні впровадження програм.

Він нагадав, що 159 громад вже об'єдналися та на виборах 25 жовтня обрали своїх депутатів і голів місцевих рад. Вони вже почали свою роботу і показують гарний приклад того, як успішно проведення реформи децентралізації дозволяє громадам організовувати своє життя [1].

Минуло півроку, як парламент прийняв зміни до Податкового та Бюджетного кодексів, які вже сьогодні значно розширили фінансові можливості місцевого самоврядування, а в майбутньому дозволяють зробити економічно самодостатніми та спроможними і нові об'єднані громади.

Об'єднані громади отримують весь спектр повноважень та фінансових ресурсів, що їх наразі уже мають міста обласного значення, зокрема зарахування 60% ПДФО на власні повноваження, прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом (зараз прямі відносини мають лише області, райони, міста обласного значення), державні субвенції.

Реформа міжбюджетних відносин – це стимул для місцевих громад ефективніше наповнювати свої кошториси, переходити на самозабезпечення та ощадно планувати свої видатки.

Починаючи з 2015 року, джерела наповнення місцевих бюджетів було розширено за рахунок передачі з державного бюджету на місця цілої низки податків, а також запровадження нових зборів. Зокрема, тепер місцева влада буде збирати 100% плати за надання адмінпослуг, 100% державного мита, 10% податку на прибуток підприємств.

Разом з тим, у місцеві бюджети надходитимуть збори з роздрібного продажу підакцизних товарів (пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів) за ставкою 5% вартості реалізованого товару. Крім того, їхні доходи поповняться податком на нерухомість, яким відтепер оподатковується і комерційне (нежитлове) майно, податком на автомобілі з великим об'ємом двигуна, 80% екологічного податку (замість 35%) та 25% плати за надра.

І найголовніше – тепер саме місцева влада буде вирішувати, на які потреби вона може витратити ці кошти.

Про які конкретні здобутки реформи міжбюджетних відносин за перше півріччя 2015 року можна говорити?

За січень-червень поточного року до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 44,6 млрд.грн., що складає 60,7% від річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами.

Приріст надходжень до загального фонду проти січня-червня минулого року (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) склав 37,7% або +12,2 млрд.грн..

Темп росту фактичних надходжень ПДФО до січня-червня 2014 року становить 116,2%, плати за землю – 125,9%. При цьому, у 15 та 16 регіонах відповідно темп росту вище середнього по Україні.

Загалом обсяг надходжень ПДФО за січень-червень склав 23 555,1 млн. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами, становить 54,3%, надходжень плати за землю – 6 639,4 млн. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами, – 57,4%.

Надходження податку на нерухоме майно на 2015 рік затверджені місцевими радами в обсязі 226,2 млн. грн. Фактичні надходження податку за січень-червень поточного року склали 274,7 млн. грн.

Станом на 01.07.2015 фактичні надходження акцизного податку склали 3240,9 млн. грн., що в розрахунку на одного жителя країни складає 75,2 гривень.

Урядом забезпечується виконання усіх зобов'язань згідно з бюджетним законодавством, зокрема в частині перерахування міжбюджетних трансфертів.

Так, станом на 01.07.2015 місцеві бюджети одержали 77731,6 млн.грн. трансфертів, що складає 94,7% від передбачених розписом асигнувань на січень-червень 2015 року [1].

Базова дотація перерахована в сумі 2630,9 млн.грн. або 98,2% розпису асигнувань на січень-червень 2015 року.

Субвенції на соціальний захист населення перераховані в сумі 27513,9 млн. грн. або 94,7% від передбачених розписом на цей період в межах фактичних зобов'язань.

Освітню субвенцію перераховано в сумі 22469,8 млн. грн. або 96,8% до розпису на відповідний період.

Медичну субвенцію перераховано в сумі 21819,6 млн. грн. або 94,8% до розпису на відповідний період.

Субвенцію на підготовку робітничих кадрів перераховано в сумі 3 091,5 млн. грн. або 99,5% до розпису на відповідний період [1].

В сучасний, кризовий період розвитку української державності, питання бюджетної децентралізації виходять на перший план, оскільки саме вона є однією з базових умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади.

Висновки. Бюджетна децентралізація є запорукою децентралізації влади, становлення ефективної системи місцевих фінансів, і що найважливіше – інструментом регулювання регіонального розвитку. Саме бюджетна децентралізація передбачає стимулювання регіонів до фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку; дозволяє балансувати потреби та можливості регіонів.

Список використаних джерел

1. Бюджетна децентралізація збільшила доходи місцевих бюджетів за I півріччя 2015 року на 37% – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/byudzhetsna-decentralizaciya-zbilshyla-dohody-miscevyyh-byudzhativ-na-za-i-pivrichchya-2015-roku>.
2. Shah A. Local budgeting / Anwar Shah. – Washington World Bank, cop. 2007. – 381 p.
3. Де Сильва М. Межбюджетные отношения в России: тенденции, противоречия, пути реформирования / М. Де Сильва, О. Мигара, Г. В. Курляндская // Экономика развития региона: проблемы, поиски, перспективы : ежегодник. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2006. – Т. 2, вып. 7. – С. 9-20.
4. Prud'homme R. The Dangers of Decentralization / R. Prud'homme // The World Bank Research Observer. – 1995. – No. 10 (2). – P. 201-220.
5. Da Silva M. et. al. Intergovernmental Reforms in the Russian Federation. Washington, D.C.: The World Bank, 2009.

References

1. Byudzhetsna decentralizaciya zbilshyla doxody miscevyyh byudzhativ za I pivrichchya 2015 roku na 37% : <http://reforms.in.ua/ua/news/byudzhetsna-decentralizaciya-zbilshyla-dohody-miscevyyh-byudzhativ-na-za-i-pivrichchya-2015-roku>.
2. Shah, A. Local budgeting: Washington World Bank, 2007.
3. De Silva, M., Migara, O., and Kurliandskaia, G. V. «Mezhbiudzhetye otnosheniia v Rossii: tendentsii, protivorechiia, puti reformirovaniia» [Intergovernmental relations in Russia: tendencies and contradictions, the path of reform]. *Ekonomika razvitiia regiona: problemy, poiski, perspektivy* vol. 2, no. 7 (2006): 9-20.
4. Prud'homme, R. «The Dangers of Decentralization» *The World Bank Research Observer*, no. 10 (2) (1995): 201-220.
5. Da, Silva M. *Intergovernmental Reforms in the Russian Federation* Washington, D.C. : The World Bank, 2009.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Тирбах Леся Віталіївна, аспірантка Київського національного торгово-економічного університету
вул. Чайковського, 5, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: finansu2014@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Тирбах Леся Витальевна, аспирантка Киевского национального торгово-экономического университета
ул. Чайковского, 5, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: finansu2014@mail.ru

AUTHOR

Tirbah Lesia Vitalievna, graduate student of the Kyiv national university of trade and economics
street Tchaikovsky, 5, Pereyaslav-Khmelniysky, 08401, Ukraine
e-mail: finansu2014@mail.ru

**ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ У СИСТЕМІ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ****Чугунов І.Я.,
Ігнатюк І.М.**

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання планування видатків бюджету в умовах економічних перетворень.

Метою дослідження є розкриття сутності формування видатків бюджету як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Розкрито економічну сутність формування видатків бюджету як складової системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни, яка полягає у застосуванні сукупності інструментів управління бюджетними ресурсами, що включають визначення цілей та напрямів суспільного розвитку, інноваційних завдань економічного зростання, прогнозних показників обсягів бюджетних асигнувань, взаємозв'язку основних функцій та завдань, програмних заходів учасників бюджетного процесу, державного фінансового контролю та оцінки ефективності використання бюджетних коштів, що сприятиме посиленню динамічної збалансованості бюджетної системи, обґрунтованості бюджетного планування, підвищенню ефективності бюджетних видатків та результативності бюджетних програм. Удосконалено підходи до формування якісного рівня показників результативності бюджетних програм з метою встановлення ступеня досягнення планових показників, мети, завдань, що дозволить посилити взаємозв'язок між використаними фінансовими ресурсами та отриманими результатами, підвищити рівень відповідних управлінських рішень у сфері планування видатків бюджету. Дістало подальшого розвитку методологічні засади перспективного прогнозування та здійснення стратегічного планування видатків бюджету виходячи з їх впливу на динаміку соціально-економічних показників та напрями суспільного розвитку. Узагальнено та систематизовано досвід здійснення планування та виконання видаткової складової бюджету у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою.

Галузь застосування результати роботи. Видатки бюджету. Формування бюджетних видатків у системі фінансово-економічного регулювання.

Висновки. Бюджетні видатки є вагомим інструментом макроекономічної політики, за їх допомогою держава має можливість здійснювати вплив на розміщення фінансових ресурсів, зайнятість, рівень цін, структуру суспільного виробництва, соціальні перетворення. Підвищення ефективності бюджетних видатків вимагає дотримання низки макроекономічних умов, зокрема збалансованість бюджету, планування видатків бюджету з урахуванням пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку, розширення фінансових повноважень розпорядників, одержувачів бюджетних коштів з одночасним посиленням відповідальності керівників установ за досягнення результатів виконання бюджетних програм. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг. Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків бюджету, запровадження дієвого механізму оптимізації бюджетних програм, удосконалення порядків використання бюджетних коштів. Сукупність досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільного середовища становить економічну сутність ефективності бюджетних видатків як складової системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: бюджетна система, формування видатків бюджету, програмно-цільовий метод планування видатків бюджету, перспективне прогнозування бюджетних видатків, соціально-економічний розвиток країни, ефективність використання бюджетних коштів.

**ФОРМИРОВАНИЕ РАСХОДОВ В СИСТЕМЕ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ****Чугунов И.Я.,
Игнатюк И.М.**

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы планирования расходов бюджета в условиях экономических преобразований.

Целью исследования является раскрытие сущности формирования расходов бюджета как инструмента влияния на социально-экономическое развитие страны.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. Раскрыта экономическая сущность формирования расходов бюджета как составной системы бюджетного регулирования социально-экономического развития страны, которая заключается в применении совокупности инструментов управления бюджетными ресурсами, включающих определение целей и направлений общественного развития, инновационных задач экономического роста, прогнозных показателей объемов бюджетных ассигнований, взаимосвязи основных функций и задач, программных мероприятий участников бюджетного процесса, государственного финансового контроля и оценки эффективности использования бюджетных средств, что будет способствовать усилению динамической сбалансированности бюджетной системы, обоснованности бюджетного планирования, повышению эффективности бюджетных расходов и результативности бюджетных программ. Усовершенствованы подходы к формированию качественного уровня показателей результативности бюджетных программ с целью установления степени достижения плановых показателей, целей, задач, что позволит усилить взаимосвязь между использованными финансовыми ресурсами и полученными результатами, повысить уровень соответствующих управленческих решений в области планирования расходов бюджета. Получило дальнейшего развития методологические основы перспективного прогнозирования и осуществления стратегического планирования расходов бюджета исходя из их влияния на динамику социально-экономических показателей и направления общественного развития. Обобщен и систематизирован опыт осуществления планирования и исполнения расходной составляющей бюджета в странах с развитой и трансформационной экономикой.

Область применения результатов работы. Расходы бюджета. Формирование бюджетных расходов в системе финансово-экономического регулирования.

Выводы. Бюджетные расходы являются весомым инструментом макроэкономической политики, с их помощью государство имеет возможность оказывать влияние на размещение финансовых ресурсов, занятость, уровень цен, структуру общественного производства, социальные преобразования. Повышение эффективности бюджетных расходов требует соблюдения ряда макроэкономических условий, в частности сбалансированность бюджета, планирование расходов бюджета с учетом приоритетов государственной политики социально-экономического развития, расширения финансовых полномочий распорядителей, получателей бюджетных средств с усилением ответственности руководителей учреждений за достижение результатов выполнения бюджетных программ. Программно-целевой метод планирования расходов бюджета как инструмент бюджетного регулирования позволяет установить приоритеты в пределах предельных объемов бюджетных ассигнований, регулировать распределение средств между бюджетными программами, способствовать большей эффективности и прозрачности использования бюджетных ресурсов, усилить взаимосвязь между использованными бюджетными средствами и полученными соответствующими результатами, уровнем предоставляемых общественных услуг. Важным условием усиления влияния расходной части бюджета на экономический рост и социальное развитие общества является разработка и внедрение обоснованных методов определения объемов и структуры расходов бюджета, введение действенного механизма оптимизации бюджетных программ, совершенствование порядков использования бюджетных средств. Совокупность достигнутых результативных показателей, соответствующих основным целям и задачам бюджетных назначений с учетом объема осуществленных расходов бюджета, эффективности институциональных преобразований развития общественной среды составляет экономическую сущность эффективности бюджетных расходов как составляющей системы государственного регулирования социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: бюджетная система, формирование расходов бюджета, программно-целевой метод планирования расходов бюджета, перспективное прогнозирование бюджетных расходов, социально-экономическое развитие страны, эффективность использования бюджетных средств.

BUDGET EXPENDITURE FORMATION IN THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Chugunov I.Ya,
Ihnatiuk I.M.

The subject of research is the theoretical and practical issues of planning expenditures in terms of economic transformation.

The article purpose is the disclosure of formation of expenditures as an instrument of influence on socio-economic development.

Research methods. In this paper is used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual integrity of the study.

Results of work. Paper discloses the economic essence of the formation of budget expenditures as a component of the budget management of socio-economic development, which consists in the application of tools set of budget resources, including the definition of objectives and directions of social development, the innovative objectives of economic growth, predictive indicator of budgetary allocations, the relationship of the main functions and tasks of program activities of the budget process, public financial control and evaluation of budget funds that will contribute to strengthening the dynamic balance of the budget system, justification of budget planning, raising efficiency of budget spending and the budget programs. Are improved the approaches to the formation of quality of performance indicators for budget programs in order to establish the degree of achievement of targets, goals, tasks that will allow to strengthen relationship between the financial resources used and results, improve appropriate management decisions in planning the budget. We got the further development of methodological principles of perspective forecasting and strategic planning of budget expenditures based on their impact on the dynamics of socio-economic indicators and trends of social development. Generalized and systematized experience of planning and execution of the budget expenditure in countries with developed and transitional economies.

Scope of results. Budget expenditures. Formation of expenditures in the financial system and economic regulation.

Conclusions. Budgetary expenditures are an important instrument of macroeconomic policy, with their help, the government has the ability to influence the allocation of financial resources, employment, price level, the structure of social production and social transformation. Improving the efficiency of public spending requires compliance with a number of macroeconomic conditions, including balanced budget of planning budget expenditures considering policy priorities of socio-economic development, the expansion of the powers of financial managers, recipients of budget funds while strengthening accountability of managers for the institutions achievement of budget programs. The set of performance indicators achieved, corresponding to the main goals and objectives of budget allocations made taking into account the volume of budget expenditures, efficiency of institutional transformation of the social environment of the economic substance of the efficiency of public spending as part of the system of state regulation of social and economic development.

Keywords: budget system, the formation of budget expenditures, program-target method of planning budget expenditures, budget expenditures perspective forecasting, socio-economic development, efficient use of public funds.

Постановка проблеми. Здійснення ефективної політики у сфері бюджетних видатків займає вагоме місце у процесі регулювання економічного розвитку країни. Виважений підхід щодо планування видатків бюджету є важливою передумовою дієвої соціально-економічної політики. Державою використовуються видатки бюджету як вагомий інструмент реалізації фінансової політики, забезпечується економічне зростання, відповідні соціальні гарантії населення, удосконалення структури суспільного виробництва. Формування видатків бюджету заслуговує відповідної уваги виходячи з необхідності підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами держави в умовах їх обмеженості та досягнення запланованих економічних та соціальних показників. Перспективне прогнозування та планування бюджетних видатків впливає на обґрунтованість показників соціально-економічного розвитку країни. Важливим є визначення напрямів розвитку системи формування бюджетних видатків, враховуючи провідний досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою. З метою посилення результативності використання бюджетних коштів потребують удосконалення відповідні фінансові інституції та механізми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері регулювання бюджетних видатків, можна назвати праці Ш. Бланкарта [1], Дж. Б'юкенена [2], А. Вагнера, С.Вітте, Дж.М.Кейнса, В.Лебедева, С.Лушина, І.Озерова, В.Родіонової, П. Самуельсона, М.Сперанського[6], Дж.Стігліца, С. Фішера, Л. Фридмана, Дж. Хікса, Г.Шахової, І.Янжула.

Питанням формування видатків бюджету та їх впливу на соціально-економічний розвиток країни присвячені праці вітчизняних вчених: Т.Боголіб, О.Василика, В.Глуценка, І.Запатріної[4], Л.Лисяк, І.Лук'яненко, І.Луніної, І.Лютого, Д. Полозенка[5], В.Федосова[7], І.Чугунова [3, 8], С. Юрія[7] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання планування видатків бюджету в умовах економічних перетворень.

Метою статті є розкриття сутності формування видатків бюджету як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Держава застосовує відповідні форми впливу на економіку, зокрема здійснення державних інвестицій, фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, надання субсидій організаціям і населенню, досягаючи тим самим відповідних змін економічних пропорцій. Таким способом держава виконує багатопланову роль в економіці. Бюджетні видатки широко використовуються для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з метою раціонального розміщення виробничих структур, сприяння економічному розвитку в регіонах і державі в цілому. Для процесів розподілення бюджетних ресурсів держави є характерним взаємозв'язок та різноманітність. Вони охоплюють відповідні відносин з приводу розподілу і використання бюджетних коштів і

відображають напрями спрямування бюджетних ресурсів держави. Основою такого розподілу є функції держави, їх обсяг і характер. Існує тісний діалектичний взаємозв'язок між функціями держави та видатками бюджетів: збільшення функцій зумовлює збільшення видатків, і навпаки. Функції держави є визначальним чинником, який впливає на обсяги видатків бюджетів та їх розподіл і використання, адже без достатнього рівня бюджетних ресурсів ускладнюється якісне виконання відповідних завдань. Економічна сутність ефективності бюджетних видатків як інструменту системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку полягає у сукупності досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень суспільного середовища. За допомогою видатків бюджету держава може змінювати структуру виробництва, впливати на результати господарювання економічних суб'єктів, здійснювати соціальні перетворення, тим самим забезпечуючи вплив на розвиток економіки та соціальної сфери. Особливої уваги заслуговують питання формування видаткової частини бюджету у відповідності до визначених пріоритетів розвитку економіки, необхідності підвищення ефективності управління такими ресурсами, досягнення результативності від здійснених бюджетних видатків на всіх стадіях бюджетного процесу. Бюджетні видатки позитивно впливають на темпи зростання економіки, при цьому має значення не тільки їх обсяг, але і оптимальна структура, яка визначає їх напрями використання. Обсяг та структура видатків бюджету держави визначається особливостями соціально-економічної моделі, що реалізується. Видатки бюджету за умови обґрунтованості їх структури відповідно до функцій держави та макроекономічної ситуації відіграють активну роль у досягненні завдань соціально-економічного розвитку країни. Вибір оптимального рівня, обсягу державних видатків є одним із ключових завдань в процесі формування видаткової частини бюджету. Кожна країна приймає рішення щодо рівня видатків у межах загальних економічних принципів, виходячи з цілей власної економічної політики та особливостей внутрішнього середовища. Факторами, які визначають рівень державних видатків є, зокрема історичні тенденції в проведенні бюджетної політики, рівень державних фінансових можливостей, ставлення країни до перерозподілу доходів, трансфертна політика, соціальні проблеми, процедури прийняття бюджетних рішень, уявлення що є суспільним благом, і відповідно, на які потреби необхідно спрямовувати кошти бюджету.

Основна регулююча роль видатків бюджету полягає у перерозподілі валового внутрішнього продукту між сферами економічної діяльності, адміністративними одиницями країни, соціальними групами населення для забезпечення дієвості соціально-економічного розвитку. Видатки бюджету за економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням для зростання суспільного добробуту. Структура та стан розвитку економіки країни, рівень економічних відносин визначають обсяги видатків бюджету. Зміст і характер бюджетних видатків полягає у забезпеченні виконання державою своїх функцій. Призначення бюджетних видатків сприяє задоволенню важливих потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення державного регулювання є виваженість підходів при формуванні бюджетних видатків, що сприятимуть реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є планування бюджетних програм та суспільних послуг, які відповідають встановленим пріоритетам держави, є найбільш ефективними та дієвими, спроможними забезпечувати економічну стійкість у довгостроковій перспективі. На процес формування видаткової частини бюджету, яка є одним з основних елементів системи бюджетного регулювання, перш за все, впливає дохідна частина бюджету та показник дефіциту (профіциту) бюджету. Завданнями держави в умовах економічного спаду є підтримка бюджетних видатків на постійному рівні, по можливості їх збільшення. В умовах обмеженості фінансових ресурсів бюджету в першу чергу відбувається фінансування заходів соціального характеру, проте направлення коштів бюджету на видатки розвитку надає можливість забезпечувати позитивний вплив на економічне зростання у перспективі та як наслідок збільшення доходів та видатків бюджету[8].

Бюджетні видатки є вагомим інструментом макроекономічної політики, за їх допомогою держава має можливість здійснювати вплив на розміщення фінансових ресурсів, зайнятість, рівень цін, структуру суспільного виробництва, соціальне забезпечення. Питання посилення впливу видатків бюджету на соціально-економічний розвиток країни є актуальними для економік багатьох країн світу. Покращення якісного рівня планування видаткової частини бюджету країни, посилення взаємозв'язку між витраченими ресурсами бюджету та отриманими результатами, підвищення ефективності від використаних бюджетних коштів, отримання максимального результату при мінімальних фінансових вкладеннях є важливими завданнями для країн з розвинутою та трансформаційною економікою. У Франції видатки бюджету представляються в розрізі основних напрямів бюджетної політики, які дістали назву - місії уряду. Створення нової місії є винятковою прерогативою уряду, за внутрішнім змістом місія є політичним поняттям, використовуваним в цілях стратегічного планування, і не є бюджетною програмою. У парламенті Франції видатки державного бюджету обговорюються і затверджуються саме по місіях, у межах яких законодавці мають право перерозподіляти видатки між програмами. В той же час первинним поняттям при формуванні програмного бюджету залишається бюджетна програма, а місії уряду служать для аналітичного упорядкування програм. Завдяки структурованості видатків бюджету за відповідними напрямками соціально-економічного розвитку, що відображено в місіях і програмах, бюджет став більш дієвим, прозорим для

суспільства. Французька концепція виконання бюджетних програм базується на підвищенні ефективності видатків та вимірюється, зокрема такими показниками, як якість державних послуг, результативність та вплив на соціально-економічний розвиток країни від реалізації бюджетної програми.

Реформування бюджетного процесу в Австралії пройшло наступні етапи: бюджетування по затратах, програмне бюджетування, та на даний час відбувається бюджетування по результату, як вагома система центрального менеджменту бюджетної системи. Законодавчою основою бюджетного процесу в Австралії є Закон «Статут чесності та прозорості бюджету», яким встановлено наступне: уряд повинен мати концепцію фінансової політики на кожен рік; бюджет формується в розрізі програм на один рік, проте із підготовкою розрахунків на подальші три роки; через півроку бюджет повинен бути переглянутий і уточнений; звіт про виконання бюджету складається відповідно до міжнародних стандартів. Таким чином, бюджет формується на один наступний рік, також провадяться розрахунки на послідуючі три роки, тобто одночасно здійснюються розрахунки бюджету на чотири роки. Складовими довгострокової бюджетної політики Австралії являються: окреслення загальних концептуальних питань на термін 40 років, більш детальне планування із коректуванням у кожні три роки на термін 20 років, деталізоване планування по програмам на термін 4 роки. Видатки по довгостроковим зобов'язанням затверджуються у необхідній сумі щорічно, законодавством передбачено відповідальність у випадку відмови сторін від виконання зобов'язань. На даний час будь-які видатки із бюджету Австралії відносяться до однієї із бюджетних програм, загальна кількість яких сягає від п'ятиста до шестиста. Бюджет Австралії в останні роки відрізняється достатньо високою соціальною спрямованістю - адресною підтримкою різних вікових верств населення по низці програм, зокрема освітнім, медичним, пенсійним, житловим.

Актуальним та корисним є досвід Канади у питаннях проведення бюджетної політики, та зокрема формуванні видаткової складової бюджету країни, зважаючи на наявність тривалої, багаторічної практики функціонування бюджетної системи в умовах бюджетування, орієнтованого на результат та застосування моделі використання бюджетних ресурсів з одним із найвищих у світі ступенем економічної ефективності. У кінці двохтисячних років в Канаді запроваджено нову концепцію управління видатками, ціль якої – бюджетування та звітність, що базуються на інформації про результативність видатків. Зазначена концепція планування видатків бюджету передбачає, що бюджетні рішення повинні відповідати принципам ефективності, економічності, співвідношенню «ціна – якість», принцип результативності видатків став домінуючим. У Канаді завдяки постійному запровадженню все більш прогресивних механізмів відбуваються системні зміни у сфері управління видатками бюджету. Ключовою особливістю є виваженість підходу уряду при формуванні основних пріоритетів соціально-економічного розвитку, плануються такі програми та суспільні послуги, які відповідають встановленим пріоритетам держави та суспільства, є найбільш ефективними, результативними, дієвими, спроможними забезпечувати стійкість у довгостроковій перспективі. Здійснюються системні оцінювання результативності програм видатків, стратегічні перегляди існуючих програм. Реформування у підходах державного управління видатками відбуваються постійно через підвищення відповідальності державних органів управління.

Як показує світовий досвід, застосування програмно-цільового методу надає змогу передбачити результати виконання кожної бюджетної програми, оцінити ефективність використання державних коштів; пов'язує здійснені витрати з їх соціальною та економічною ефективністю. Моніторинг і оцінка бюджетних програм включають, зокрема, порівняння результатів і витрат на їх досягнення, аналіз тривалості їх виконання, необхідності й відповідності цих програм вимогам часу. Достатнього впровадження набули програмно-цільовий метод планування видатків бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, система оцінювання бюджетних програм, що включають відповідні результативні показники. Суттєві зміни відбулися у системі державного фінансового контролю, розвитку відомчого контролю та аудиту [3]. Проведене узагальнення та систематизація досвіду здійснення планування та виконання видаткової частини бюджету у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою, у тому числі стратегічні принципи бюджетного планування, управління бюджетними асигнуваннями, надають можливість із врахуванням цього досвіду покращити основні засади бюджетного планування, підвищити рівень відповідальності учасників бюджетного процесу, ефективності бюджетних коштів при формуванні видатків бюджету та реалізації бюджетних програм в Україні. Позитивним чином впливає на темпи економічного зростання оптимізація структури бюджетних видатків, яка визначає напрями спрямування державних коштів. Структура видатків має необхідність до коригування у залежності від пріоритетів бюджетної політики, фінансових можливостей бюджету, економічного стану країни. Одним із інструментів, який випробуваний у багатьох країнах світу та забезпечує узгодження бюджетних видатків із пріоритетами державної політики є програмно-цільовий метод планування видатків бюджету. Застосування такого методу сприяє із визначенням пріоритетів здійснення державних видатків у межах існуючих фінансальних обмежень. При програмно-цільовому методі формування бюджету відомча класифікація видатків бюджету відіграє достатньо важливу роль в частині упорядкування споріднених між собою по напрямкам та цілям бюджетними програмами в межах одного головного розпорядника бюджетних коштів. Надає можливість оптимізувати кількість бюджетних програм, удосконалюючи при цьому бюджетне планування і вибудовуючи більш чітку систему державного фінансового управління.

У цілому на даний час сформовано законодавче підґрунтя для забезпечення достатньо дієвого функціонування бюджетної системи країни, проведення послідовної бюджетної політики у сфері

формування видатків. Розвиток системи бюджетного регулювання у сфері видатків були направлені на фінансову стабілізацію за рахунок підвищення керованості процесом управління видатками бюджету, удосконалення процесу формування видатків в залежності від потреб соціально-економічного розвитку, встановлення контролю за ефективним використанням бюджетних коштів. Протягом останніх років було прийнято та відбувається реалізація низки програмних документів, направлених на вдосконалення бюджетної системи, розвитку відповідних інституційних засад, підвищення ефективності державних видатків, покращення якості надання суспільних послуг органами державної влади та установами, організаціями бюджетної сфери. Розвиток середньострокового бюджетного прогнозування в рамках подальшого реформування системи стратегічного планування надасть змогу узгодити державну політику в часовому просторі на коротко та середньострокову перспективу, за регіональною та галузевою ознаками; узгодити бюджетні програми з пріоритетами соціально-економічного розвитку; забезпечити послідовність соціально-економічної та податково-бюджетної політики.

На даному етапі розвитку бюджетних видатків як складової державних фінансів важливим є здійснення дієвих перетворень системи їх управління шляхом використання обґрунтованих методів планування з метою покращення результативності витрачання бюджетних коштів, надання державних послуг, спрямованих на отримання якісного суспільно-значимого кінцевого результату. Удосконалення інституційних засад системи формування бюджетних видатків в умовах трансформації економіки дозволяє посилити прозорість та результативність бюджетного процесу як дієвого інструменту розвитку економічних відносин. Планування видатків бюджету виступає як науково-обґрунтований процес визначення напрямів використання бюджетних ресурсів з метою вирішення питань динамічного та пропорційного соціально-економічного розвитку країни. Якісне формування бюджетних видатків як один з вагомих інструментів управління економічними процесами створює передумови для своєчасного забезпечення фінансовими ресурсами суспільного розвитку. Рациональний вибір форм та методів використання фінансових ресурсів дозволяє забезпечити ефективність і підвищити результативність видатків бюджету. Процесу формування видатків бюджету належить достатньо вагоме місце як в управлінні бюджетною системою, так і в управлінні фінансовою системою країни. За допомогою бюджетних видатків досягаються необхідні пропорції в розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки і територіями держави, забезпечуються фінансовими ресурсами пріоритетні сфери економічної діяльності, проводиться єдина збалансована бюджетна політика.

Питома вага видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті за період 2001 - 2014 років становила 31,77 відсотка, у тому числі у 2001 - 2005 роках - 28,83 відсотка, 2006 - 2010 роках - 33,11 відсотка, 2011 - 2014 роках - 34,01 відсотка. Динаміка частки видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті протягом 2001 - 2014 років показує, що найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення - 7,63 відсотка; освіту - 6,29 відсотка; економічну діяльність - 4,46 відсотка; найменше - видатки на охорону навколишнього природного середовища - 0,31 відсотка; духовний та фізичний розвиток - 0,83 відсотка, житлово-комунальне господарство - 0,87 відсотка. При цьому зазначена питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2006 - 2010 роках збільшилася на 1,93 відсоткові пункти, 2011- 2014 роках - на 0,82 відсоткові пункти; на освіту - на 1,24 та 0,16 відсоткові пункти відповідно. У 2006-2010 роках зазначена питома вага зменшилася - на загальнодержавні функції - 0,24 відсоткові пункти, оборону - 0,50 відсоткові пункти. З метою досягнення ефективного розподілу бюджетних ресурсів в умовах їх обмеженості, забезпечення більш ефективного їх використання, підвищення прозорості бюджетного процесу, встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання, підвищення якості надання державних послуг, доступності бюджету для суспільства починаючи у 2002 році запроваджується програмно-цільовий метод планування бюджету. Програмно-цільовий метод складання бюджету або принцип планування бюджету за бюджетними програмами - є системою прийняття управлінських рішень на всіх стадіях бюджетного процесу щодо розподілу бюджетних ресурсів шляхом планування, виконання бюджетних програм та аналізу їх результативності на предмет досягнення поставлених цілей, отримання кінцевого результату.

Здійснення видатків через сформовані бюджетні програми сприяє прийняттю більш ефективних рішень щодо необхідності та доцільності здійснення цих видатків за рахунок бюджетних коштів. Зазначене сприяє створенню таких умов для розробки і реалізації бюджетної політики, в яких стає можливим прийняття значно раціональніших фінансових рішень стосовно рівня та складу видатків бюджету. Методологічні засади фінансового регулювання у сфері планування видатків бюджету ґрунтуються на системі взаємопов'язаних складових програмно-цільового методу: бюджетних програмах, відповідальних виконавцях, результативних показниках виконання програм, інтеграція яких у бюджетне планування дозволила розширити перелік інструментів управління видатками бюджету та посилила їх спрямованість на кінцеві результати, підвищити дієвість бюджетного процесу. Підвищення обґрунтованості розподілу бюджетних коштів впливають на посилення якості реалізації бюджетної політики. Врахування оцінки результативності виконання бюджетних програм при підготовці бюджетних запитів позитивним чином відображаються на ефективності виконання бюджетних програм.

Планування видатків бюджету за програмно-цільовим методом передбачає здійснення кожним головним розпорядником бюджетних коштів на стадії розробки бюджетного запиту та підготовки пропозицій

до проектів бюджету низки відповідних дій щодо найбільшої оптимізації видатків, у тому числі і шляхом скорочення кількості бюджетних програм та концентрації ресурсів на основних напрямках діяльності шляхом ретельного аналізу та відбору саме тих бюджетних програм, які забезпечать досягнення визначених стратегічних цілей; включення пріоритетних та ефективних видатків, зокрема тих, які стосуються виконання основних функцій і завдань відповідного головного розпорядника, з урахуванням інформації про виконання паспортів бюджетних програм за попередні бюджетні роки. Програмно-цільовий метод як дієвий інструмент орієнтований на досягнення мети відповідно до встановлених пріоритетів, забезпечує планування бюджету на середньострокову перспективу. Метою запровадження середньострокового бюджетного планування є покращення макроекономічного балансу завдяки розробки узгоджених та реалістичних прогнозів доходів бюджету; визначення загальних цілей бюджетної політики та забезпечення відкритості у їх досягненні впродовж низки років; визначення і дотримання чітких пріоритетів у сфері бюджетних видатків; удосконалення розподілу бюджетних коштів, спрямованих на досягнення стратегічних пріоритетів; підвищення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за ефективне та раціональне їх використання; посилення загального державного фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу. На даний час потребують вирішення завдання по посиленню системності та послідовності у реалізації бюджетної політики у сфері планування видатків бюджету; удосконалення стратегічного планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів; планування бюджетних програм відповідно до завдань і функцій органів виконавчої влади; досягнення відповідних результатів за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів; пошук оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність напрямом соціально-економічного розвитку країни; досягнення поставленої мети у процесі виконання бюджетної програми; спрямування бюджетних коштів лише на цілі та завдання, визначені планом діяльності головного розпорядника бюджетних коштів [8].

Пріоритетними завданнями на шляху подальшого удосконалення та розвитку програмного методу планування видатків бюджету є формування бюджетних програм на основі довгострокових пріоритетів державної політики; упорядкування структури головних розпорядників коштів державного бюджету; перегляд структури бюджетних програм з метою їх оптимізації; удосконалення механізму взаємодії між головними розпорядниками бюджетних коштів та відповідальними за виконання бюджетних програм; запровадження постійного моніторингу виконання та системи вимірювання результативності виконання бюджетних програм з метою прийняття управлінських рішень; посилення системи контролю за ефективним та результативним використанням бюджетних коштів та досягненням визначених цілей за кожною бюджетною програмою. Бюджетне регулювання у сфері видатків як складова бюджетної політики, суттєво впливає на темпи суспільного розвитку країни, на створення оптимальних умов для структурної перебудови економіки, активізацію процесів інноваційного розвитку, сприяє розбудові соціальної інфраструктури, що є передумовами забезпечення суспільства культурно-духовним розвитком, медичними послугами, скорочення безробіття. Бюджетне регулювання розглядається як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, спрямований на реалізацію стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. До методів бюджетного регулювання у сфері видатків необхідно віднести розподіл видатків між бюджетами, які входять до складу бюджетної системи; збалансування бюджетів усіх рівнів завдяки надання фінансових ресурсів у вигляді субвенцій, дотацій, субсидій, трансферів; скорочення бюджетних видатків через секвестрування бюджету за потреби. Для поліпшення управління державними фінансами необхідно запровадження середньострокового планування; комплексне використання програмно-цільового методу планування видатків бюджету для усіх рівнів бюджетів; запровадження системи моніторингу і оцінювання ефективності бюджетних програм; гармонізація стандартів внутрішнього аудиту із стандартами Європейського Союзу; посилення ролі Міністерства фінансів України в питаннях контролю за установами, які здійснюють планування та використання видатків бюджету.

Виваженість, послідовність та обґрунтованість бюджетної політики у сфері бюджетних видатків як однієї із необхідних передумов розвитку та зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, існуючі на даний час умови економічного реформування, дозволить досягти подальшої стабілізації державних фінансів, продовжити розбудову конкурентоспроможної і наукоємної економіки, що позитивно вплине на загальне економічне зростання та збалансований розвиток держави та суспільства, забезпечить підвищення стандартів якості життя та зростання добробуту громадян країни. Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на економічне зростання. Питома вага прогнозного показника видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на 2017 – 2021 роки становить 33,95 відсотка, найбільше значення у 2019 році – 34,05 відсотка, найменше значення у 2018 році – 33,78 відсотка.

Одним із основних завдань бюджетної політики у сфері видатків є створення умов для справедливого розподілу фінансового ресурсу і забезпечення життєво необхідними рівнем та благами суспільства, що сприятиме покращенню якості людського капіталу та економічному зростанню. Важливим є проведення функціональної оцінки діяльності бюджетних установ; продовження реалізації заходів щодо економного і раціонального використання державних коштів та перегляд таких заходів за результатами аналізу ефективності їх застосування та виходячи із поточного стану розвитку економіки; запровадження державного стратегічного планування як передумови для переходу на середньострокове бюджетне планування, забезпечивши узгодження

порядків та строків розроблення прогностичних і програмних документів економічного та соціального розвитку; визначення стратегічних цілей та показників результату діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, у тому числі показників ефективності надання державних послуг, відповідно до пріоритетів державної політики, визначених Угодою про асоціацію Україна – ЄС, Стратегією сталого розвитку «Україна-2020». Сприятиме збалансованості державних фінансів та посиленню керованості розвитку економіки країни розробка і реалізація державної політики у сфері бюджетних видатків, які базуються на наукових положеннях. Таким чином, одним із головних завдань бюджетного регулювання у сфері видатків є оптимізація обсягу та структури з метою найбільш ефективного впливу на соціально-економічний розвиток держави, враховуючи динаміку економічних процесів. Підходи до визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики у сфері видатків мають враховувати циклічність розвитку економіки, стійкість бюджетної системи, що сприятиме забезпеченню досягнення показників соціально-економічного розвитку країни [3].

Таблиця 1. Прогноз питомої ваги видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на 2017 – 2021 роки, відсотки

Функціональна класифікація	2017	2018	2019	2020	2021
Загальнодержавні функції	4,55	4,53	4,55	4,52	4,54
Оборона	2,05	2,02	2,05	2,02	2,03
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,84	2,83	2,85	2,86	2,85
Економічна діяльність	3,15	3,14	3,16	3,18	3,17
Охорона навколишнього природного середовища	0,28	0,27	0,29	0,28	0,27
Житлово-комунальне господарство	0,82	0,83	0,84	0,83	0,84
Охорона здоров'я	3,77	3,75	3,79	3,78	3,79
Духовний та фізичний розвиток	0,92	0,93	0,94	0,93	0,94
Освіта	6,50	6,48	6,52	6,55	6,54
Соціальний захист та соціальне забезпечення	9,04	9,00	9,06	9,10	9,08
Всього	33,92	33,78	34,05	33,98	34,02

Бюджетне регулювання у сфері видатків у наступних бюджетних періодах повинна бути направлена на підвищення рівня та якості життя населення - це має стати основною метою бюджетної політики, виконання зобов'язань перед громадянами, підтримку стратегічних та інноваційних галузей, створення потенціалу для стійкого економічного розвитку. Основою для вирішення соціальних проблем повинне стати стійке економічне зростання, що забезпечить створення нових робочих місць, збільшення заробітної плати в економіці, розширення фінансових можливостей держави. Необхідно продовжити здійснення бюджетної політики, спрямованої на посилення ефективності управління суспільними фінансами, здійснення комплексу заходів по оптимізації видаткових зобов'язань, підвищення ефективності бюджетних видатків. Підвищення ефективності видатків бюджетів у системі державного регулювання необхідно розглядати як вагомий частину реформування бюджетного процесу, що вимагає розробки відповідних заходів по оптимізації бюджетних видатків. Питання забезпечення ефективності використання коштів бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу все більш вагомого значення набувають в контексті необхідності реалізації встановлених завдань соціально-економічного розвитку, бюджетної політики, програмних документів по підтримці відповідних сфер економіки в існуючих умовах обмеженості фінансових ресурсів і постійно зростаючих потреб щодо видатків економіки та суспільства.

Дієвість видатків бюджету визначається ступенем їх впливу та сприяння на вирішення завдань економічного та соціального розвитку країни в існуючих внутрішніх та зовнішніх умовах, виходячи з необхідності перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення соціальної справедливості, потребою забезпечувати певний рівень суспільних послуг, наявності не у повній мірі ефективної системи державного управління, зокрема у сфері фінансів. Вагомим завданнями на даному етапі трансформаційних змін в економіці є визначення шляхів та засобів більш виваженого використання наявних фінансових ресурсів з метою досягнення максимального ступеня задоволення існуючих потреб суспільного розвитку.

На даний час потребують одночасного вирішення важливі питання, насамперед пов'язані із підвищенням ефективності здійснення бюджетних видатків з метою забезпечення надання державних послуг при менших обсягах бюджетних ресурсів; контролю за бюджетними коштами на всіх рівнях та стадіях; можливість вивільнення бюджетних видатків для здійснення важливих інфраструктурних інвестицій з метою створення сприятливих умов для довгострокового зростання економіки. В Україні на законодавчому рівні вперше визначення ефективності як одного із принципів, на яких ґрунтується бюджетна система країни надано новою редакцією Бюджетного кодексу України: принцип ефективності та результативності визначено як необхідність прагнення усіх учасників бюджетного процесу при складанні та виконанні бюджетів досягати цілей, запланованих на основі національної системи цінностей та завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів. До основних завдань оцінки ефективності бюджетних програм при виконанні державного бюджету необхідно віднести: визначення рівня ефективності та результативності

бюджетної програми шляхом встановлення взаємозв'язку між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів; визначення ступеня досягнення запланованої мети, виконання завдань бюджетної програми шляхом аналізу виконання результативних показників; виявлення чинників, що перешкоджають виконанню бюджетних програм та досягненню запланованих результативних показників бюджетної програми; розробка пропозицій щодо підвищення ефективності використання бюджетних коштів; прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності використання бюджетних коштів. До підсумкових результатів ефективності бюджетної програми включаються рівень досягнення мети та виконання завдань програми при використанні відповідного обсягу бюджетних коштів, можливості досягнення кращих результатів при використанні цих коштів, зазначаються недоліки організаційного, нормативно-правового та фінансового характеру, а також пов'язані з неналежним виконанням головним розпорядником функції з управління бюджетними коштами. Сприяє посиленню ефективності витрачання бюджетних коштів розвиток системи державного фінансового контролю, у тому числі аудиту бюджетних програм, дотримання фінансово-бюджетної дисципліни, раціональне витрачання ресурсів бюджету[4].

Одним із чинників, що може негативно впливати ефективність використання коштів бюджету зокрема та на збалансованість бюджетної системи в цілому, є тенденція до утворення державними установами у процесі управління ресурсами бюджету значних сум дебіторської та кредиторської заборгованостей, прострочення термінів їх з погашення. З метою недопущення відволікання коштів бюджету на утворення дебіторської заборгованості є доцільним запровадження обмежень щодо проведення попередньої оплати при закупівлі за бюджетні кошти. Рівень результативності виконання бюджетних програм відображає ефективність діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, якість виконання стратегічних планів їх діяльності, що мають узгоджуватися із національними програмами економічного розвитку, основними напрямками бюджетної політики та значним чином впливає на стан соціально-економічного розвитку країни. Підвищення ефективності бюджетних видатків вимагає дотримання низки макроекономічних умов, зокрема збалансованість бюджету, планування видатків бюджету з урахуванням пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку, подовження горизонту бюджетного планування, розширення фінансових повноважень розпорядників, одержувачів бюджетних коштів з одночасним посиленням відповідальності керівників установ за досягнення результатів виконання бюджетних програм. Наявність середньострокового бюджетного планування, довгострокового бюджетного прогнозування є основою послідовної бюджетної політики та досягнення достатнього рівня дієвості видатків бюджету. Бюджетна результативність забезпечується бюджетною політикою, напрямками якої є обґрунтування обсягу та структури видатків бюджету на основі критеріїв, що відображають ефективність використання бюджетних коштів і визначених на основі пріоритетів соціально-економічної політики; підвищення дієвості системи управління державними активами і пасивами, що дозволить значно підвищити стійкість бюджетної системи, додасть гнучкості бюджетній політиці, що проводиться; вдосконалення бюджетного процесу, забезпечення прозорості бюджету і бюджетних процедур на всіх рівнях бюджетної системи, підвищення ефективності контролю за формуванням доходів бюджету і витрачанням бюджетних коштів; забезпечення збалансованості державного бюджету в середньостроковій перспективі.

Висновки. Бюджетні видатки є вагомим інструментом макроекономічної політики, за їх допомогою держава має можливість здійснювати вплив на розміщення фінансових ресурсів, зайнятість, рівень цін, структуру суспільного виробництва, соціальні перетворення. Підвищення ефективності бюджетних видатків вимагає дотримання низки макроекономічних умов, зокрема збалансованість бюджету, планування видатків бюджету з урахуванням пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку, розширення фінансових повноважень розпорядників, одержувачів бюджетних коштів з одночасним посиленням відповідальності керівників установ за досягнення результатів виконання бюджетних програм. Програмно-цільовий метод планування видатків бюджету як інструмент бюджетного регулювання надає можливість встановити пріоритети в межах граничних обсягів бюджетних асигнувань, регулювати розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяти більшій ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, посилити взаємозв'язок між використаними бюджетними коштами та отриманими відповідними результатами, рівнем наданих суспільних послуг. Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків бюджету, запровадження дієвого механізму оптимізації бюджетних програм, удосконалення порядків використання бюджетних коштів. Сукупність досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільного середовища становить економічну сутність ефективності бюджетних видатків як складової системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Бланккарт Ш. *Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки* / Пер. з нім. – К. : Либідь, 2000. – 609 с.
2. Б'юкенен Дж. *Суспільні фінанси і суспільний вибір* / Дж. Б'юкенен, М. Масгрейв, А. Річард; [пер. з англ.] – К. : Вид.Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 176 с.

3. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг.ред. А.А.Мазаракі. – К.: Київ.нац.торг.-екоп.ун-т, 2015. – 376 с.
4. Запатріна І. В. Програмно-цільовий метод бюджетування у контексті стратегічного та середньострокового планування / І.В. Запатріна, Т.Б. Лебеда // Фінанси України.–2006. – № 10. – С.18–31.
5. Полозенко Д.В. Видатки бюджету на розвиток людського капіталу / Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 15–23.
6. Сперанский М. М. План финансов / У истоков финансового права.– М.: Статут, 1998. – Т.1–С.17-106.
7. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
8. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.

References

1. Blankart C. *Public finance in a democracy: an introduction to financial science* / Tr. from Germany. - Kyiv: Lybid, 2000. - 609 p.
2. J. Buchanan. *Public finance and public choice* / J. Buchanan, M. Masgreyv, A. Richard; [Tr. from English.] - KA: Vyd.Dim «Kyiv-Mohyla Academy», 2004. - 176 p.
3. *State financial regulation of economic reforms: Monograph* / I. Chugunov, A.Pavelko, T.Kanyeva etc .; by zah.red. A. Mazarakі. - K .: KNUTE, 2015. - 376 p.
4. Zapatrina I. *Program Budgeting in the context of strategic planning and medium* / I.Zapatrina, T.Lebeda // *Finance Ukraine*. 2006. - № 10. - S.18-31.
5. D. Polozenko *Budget expenditures on human capital* / *Finance of Ukraine*. - 2006. - № 4. - P. 15-23.
6. M.Speransky *Plan Finance* / *Finance prava*. - In ystokov N .: *Statute*, 1998. - T.1- S.17-106.
7. *Theory of Finance* / Ed. V.Fedosov, S.Yuriy. - K .: *Center of educational literature*, 2010. - 576 p.
8. Chugunov I. *Long-term budget strategy cyclical economic system* // *Bulletin KNUTE*. - 2014. - № 5. - S.64-77.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Чугунов Ігор Якович, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

Ігнатюк Ірина Миколаївна, студентка магістратури факультету фінансів та банківської справи, спеціалізація «Державні фінанси»

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Чугунов Игорь Яковлевич, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой финансов

Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина

Игнатюк Ирина Николаевна, студентка магистратуры факультета финансов и банковского дела, специализация «Государственные финансы»

Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Chugunov Igor Yakovlevich, Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Science of Ukraine, Head of the Department of Finance

Kyiv National University of Trade and Economics
19 Kioto Street, Kyiv, 02156, Ukraine

Ihnatiuk Iryna, Master's student of the Faculty of Finance and Banking, specialization «Public Finance»

Kyiv National University of Trade and Economics
19 Kioto Street, Kyiv, 02156, Ukraine

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

БАРАНОВ В.В. Еволюція бізнес-освіти в світі та інтеграція програм MBA в Україні	7
БОГОЛІБ Т.М. Роль держави у створенні університетів світового рівня	15
НАВАЛЬНА М.І., СПИС О.А. Історія формування економічної лексики на позначення дій та процесів	26

Економіка та управління

ГАЙДУК І.С. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства	33
ГОРБАТЕНКО О.А. Удосконалення корпоративного управління на акціонерних товариствах з державною часткою в Україні	40
КИСЛИЙ В.М. Актуальність формування нової парадигми економіки транспорту	49
ЛОНДАРЕНКО О.О., ПОДПРИГОРА О.А. Організація технології управлінського обліку в науково-дослідних установах	54
ОБИХОД К.О. Облік доходів від надання послуг науковими установами	61
САФОНОВ Ю.М., ПОБЕРЕЖЕЦЬ О.В. Аналітичне забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислового підприємства	67
СЛЮСАР С.Т. Дослідження рівня організаційно-економічного розвитку сільських територій приміської зони київського регіону	78
ЧЕРЕП А.В., ГУДЗЬ П.В., СУЧКОВ А.В. Інформатизація процесу прийняття управлінських рішень суб'єктами малого підприємництва	84

Економічна теорія

ВОЛОВИК Л.М. Використання об'єктів культурної спадщини в рекреаційно-туристській діяльності України: сучасний стан і тенденції	91
ГЕРАСЕНКО В.П. Розвиток теоретичних основ регулювання територіально-галузових відносин в регіоні	98
КОВАЛЬ С.П. Державне регулювання зайнятості та безробіття на ринку праці	107
КОСТИК Є.П. Державний механізм забезпечення макроекономічної стабільності в умовах трансформаційних змін національної економіки	114
ПАВЛОВ К.В. Патоінститути, патоінституціоналізм модернізація російської економіки	126
ПАК Н.Т., КОСТИШИН Е.І. Фінансова система України часів козацької держави (1648-1657)	133
УМАНЦІВ Ю.М., МІНЯЙЛО О.І. Еволюція ролі та функцій держави в економіці	140
ШИМЧЕНКО Л.А. Волонтерський рух як один із феноменів забезпечення соціальної безпеки в Україні	148

Фінанси, грошовий обіг, кредит

БЕЗГУБА М.О. Фінансовий механізм державного регулювання економіки	158
ДМИТРИШИН М.В., ПАНЧАК Н.В. Удосконалення політики управління кредитним портфелем ПАТ КБ «ПриватБанк» на основі SWOT-аналізу кредитного портфелю комерційного банку	165
Д'ЯЧЕНКО А.В. Світовий досвід державної підтримки кредитування житлового будівництва	171
КОЗАРЕНКО Л.В. Бюджет участі в системі державного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу	180
КУЖЕЛЄВ М.О., НОВИЦЬКА О.В. Державна фінансова політика в сфері охорони навколишнього природного середовища: зарубіжний і національний виміри	189
МАКАРЧУК І.М. Аналіз податкових надходжень до бюджету України	197
МАКОГОН В.Д. Бюджет як інструмент економічного зростання	203
МАЛИШКО В.В. Аналіз доходів державного бюджету України	208
ТІРБАХ Л.В. Динаміка та стан бюджетної децентралізації	212
ЧУГУНОВ І.Я., ІГНАТЮК І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни	217

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

БАРАНОВ В.В. Эволюция бизнес-образования в мире и интеграция программ МВА в Украине	7
БОГОЛИБ Т.М. Роль государства в создании университетов мирового уровня	15
НАВАЛЬНАЯ М.И., СПИС О.А. История формирования экономической лексики, обозначающей действия и процессы	26

Экономика и управление

ГАЙДУК И.С. Учетно-аналитическое обеспечение управления экономической безопасностью предприятия	33
ГОРБАТЕНКО Е.А. Усовершенствование корпоративного управления на акционерных обществах с государственной частью в Украине	40
КИСЛЫЙ В.Н. Актуальность формирования новой парадигмы экономики транспорта	49
ЛОНДАРЕНКО Е.А., ПОДПРИГОРА Е.А. Организация технологии управленческого учета в научно-исследовательских учреждениях	54
ОБИХОД Е.А. Учет доходов от предоставления услуг научными учреждениями	61
САФОНОВ Ю.М., ПОБЕРЕЖЕЦЬ О.В. Аналітичне забезпечення оперативного та стратегічного планування економічних результатів діяльності промислового підприємства	67
СЛЮСАР С.Т. Исследование уровня организационно-экономического развития сельских территорий пригородной зоны киевского региона	78
ЧЕРЕП А.В., ГУДЗЬ П.В., СУЧКОВ А.В. Информатизация процесса принятия управленческих решений субъектами малого предпринимательства	84

Экономическая теория

ВОЛОВИК Л.М. Использование объектов культурного наследия в рекреационно-туристской деятельности Украины: современное состояние и тенденции	91
ГЕРАСЕНКО В.П. Развитие теоретических основ регулирования территориально-отраслевых отношений в регионе	98
КОВАЛЬ С.П. Государственное регулирование занятости и безработицы на рынке труда	107
КОСТИК Е.П. Государственный механизм обеспечения макроэкономической стабильности в условиях трансформационных изменений национальной экономики	114
ПАВЛОВ К.В. Патоинституты, патоинституционализм и модернизация российской экономики	126
ПАК Н.Т., КОСТЫШИН Е.И. Финансовая система Украины времен казацкого государства (1648-1657)	133
УМАНЦИВ Ю.Н., МИНЯЙЛО А.И. Эволюция роли и функций государства в экономике	140
ШИМЧЕНКО Л.А. Волонтерское движение как один из феноменов обеспечения социальной безопасности в Украине	148

Финансы, денежное обращение, кредит

БЕЗГУБА М.А. Финансовый механизм государственного регулирования экономики	158
ДМИТРИШИН М.В., ПАНЧАК Н.В. Усовершенствование политики управления кредитным портфелем ПАО КБ «ПриватБанк» на основании SWOT-анализа кредитного портфеля коммерческого банка	165
ДЬЯЧЕНКО А.В. Мировой опыт государственной поддержки кредитования жилищного строительства	171
КОЗАРЕНКО Л.В. Бюджет участия в системе государственного финансового регулирования развития человеческого потенциала	180
КУЖЕЛЕВ М.А., НОВИЦКАЯ Е.В. Государственная финансовая политика в сфере охраны окружающей среды: зарубежное и национальное измерение	189
МАКАРЧУК И.Н. Анализ налоговых поступлений в бюджет Украины	197
МАКОГОН В.Д. Бюджет как инструмент экономического роста	203
МАЛЫШКО В.В. Анализ доходов государственного бюджета Украины	208
ТИРБАХ Л.В. Динамика и состояние бюджетной децентрализации	212
ЧУГУНОВ И.Я., ИГНАТЮК И.Н. Формирование расходов в системе социально-экономического развития страны	217

CONTENTS

Economy knowledge, Innovative economy

BARANOV V.V. Evolution of business education in the world and integration MBA programs in Ukraine.....	7
BOGOLIB T.M. The role of the state in creating world-class universities	15
NAVALNA M.I., SPYS O.A. History of formation of economic vocabulary denoting actions and processes.....	26

Economy and Management

GAYDUK I.S. Registration-analytical providing of management economic security of enterprise.....	33
GORBATENKO O.A. Improvement of corporate governance in joint-stock companies with the state share in Ukraine.....	40
KYSLYI V.M. Actuality of forming the new paradigm of transport economy	49
LONDARENKO O.O., PODPRYHORA O.A. The organization of management accounting technology at research institutions	54
OBYKHOD K.O. Accounting income from services provided by scientific institutions.....	61
SAFONOV Y.M., POBEREZHETS O.V. Analytical support operational and strategic planning of economic performance of industrial enterprises.....	67
SLYUSAR S.T. Research of level of organizational and economic development of rural territories of the residential suburb of the Kiev region	78
CHEREP A.V., GUDZ P.V., SUCHKOV A.V. Informatization of the process of managerial decision-making by small enterprises	84

Economic theory

VOLOVYK L.M. Use cultural heritage sites in the recreational-tourism activities ukraine: current status and trends	91
GERASENKO V.P. Development of theoretical bases of regulation territorial and sectoral relations region	98
KOVAL' S.P. State regulation of employment and unemployment at the labor market	107
KOSTYK YE.P. State mechanism of macroeconomic stability in the conditions of transformational changes of the national economy.....	114
PAVLOV K.V. Patoinstituty, patoinstitutsionalizm and modernization of the russian economy	126
PAK N.T., KOSTYSHYN E.I. Formation bases of national economy during cossack state (1648 – 1657)	133
UMANTSIV Y.M., MINIAILO O.I. The development of state role and functions in economy	140
SHIMCHENKO L.A. Volunteer motion as one of the phenomena of providing of social safety is in Ukraine	148

Finance, Monetary circulation and Credit

BEZHUBA M.O. Financial regulatory mechanism of the economy	158
DMYTRYSHYN M.V, PANCHAK N.V. The improvment of credit portfolio management policy of PJSC CB «PrivatBank» based on the commercial bank's credit portfolio SWOT-analysis.....	165
D'YACHENKO A.V. World experience of state support lending housing construction	171
KOZAREZENKO L.V. The participation budgetting in the system of state financial regulation of human development	180
KUZHELIEV M.O., NOVITSKA O.V. State financial policy of environmental protection: foreign and national dimensions.....	189
MAKARCHUK I.M. Analysis of tax revenues to the budget of Ukraine	197
MAKOGON V.D. Budget as a tool for economic growth	203
MALYSHKO V.V. Analysis of the revenues of the state budget of Ukraine	208
TIRBAH L.V. Dynamics and the state of fiscal decentralization	212
CHUGUNOV I.YA, IHNATIUK I.M. Budget expenditure formation in the social and economic development	217

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт: Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References). Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті [Назва статті англійською мовою]. Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (наводиться) автор, електронна пошта, (додатково: службовий та домашній телефони);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Електронна адреса: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт; Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическое ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

- предмет, цель работы;
- метод или методологию проведения работы;
- результаты работы;
- область применения результатов;
- выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английским языке, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua.

Электронный адрес: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

State Higher Educational Establishment "Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda"
accepts economic articles for printing in the scientific collection
"University Economic Bulletin"

1. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6. – bibliography in Latin letters (References). Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name [Name of the article in English]. Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.

Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational institution, e-mail, (additionally working and home phone numbers).

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

3. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles "University Economic Bulletin" was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students "University Economic Bulletin" is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

E-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 28/1

Головний редактор Т. М. Боголіб

Переяслав-Хмельницький
2016

Підписано до друку 23 лютого 2016 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 23,30.
Ум. др. арк. 27,32. Наклад 300 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 28/1

Главный редактор Т. М. Боголиб

Переяслав–Хмельницкий
2016

Подписан к печати 23 февраля 2016. Формат 60х84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 23,30.
Ус. п.л. 27,32. Тираж 300 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnyskiy State Pedagogical University after
Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post–graduate students

ISSUE 28/1

Chief editor T. M. Bogolib

Pereyaslav–Khmelnyskiy
2016

Signed for print on February 23, 2016. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 23,30.
Issued sheets 27,32. 300 copies.